

**השלמות ותוספות לערכים
באנציקלופדיה התלמודית כרכים א-נ
(ערכים א - 'מילתא דעבידא לטעמא')**

מדברי מרן

הגאון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זיע"א

בתוספת הערות מכ"י של בנו
רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל
מכ"י שנכתבו על גיליונות כרכים א-ו
של האנציקלופדיה התלמודית

הוצאת המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת "שבות ישראל"
ג' באלול תשפ"ג

© כל הזכויות שמורות

המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת "שבות ישראל"

rybenmeir@gmail.com

רח' הרב חיים ויטאל 27, ירושלים, 9547027

תוכן

7.....	הקדמה
13.....	הוראות שימוש
17.....	כרך א
57.....	כרך ב
88.....	כרך ג
109.....	כרך ד
127.....	כרך ה
150.....	כרך ו
167.....	כרך ז
184.....	כרך ח
206.....	כרך ט
222.....	כרך י
239.....	כרך יא
258.....	כרך יב
269.....	כרך יג
276.....	כרך יד

282.....	כרך טו
293.....	כרך טז
312.....	כרך יז
330.....	כרך יח
337.....	כרך יט
342.....	כרך כ
351.....	כרך כא
358.....	כרך כב
373.....	כרך כג
377.....	כרך כד
389.....	כרך כה
396.....	כרך כו
405.....	כרך כז
411.....	כרך כח
424.....	כרך כט
436.....	כרך ל
454.....	כרך לא

459.....	כרך לב
463.....	כרך לג
478.....	כרך לד
494.....	כרך לה
512.....	כרך לו
531.....	כרך לז
549.....	כרך לח
553.....	כרך לט
559.....	כרך מ
561.....	כרך מא
563.....	כרך מב
565.....	כרך מג
570.....	כרך מד
573.....	כרך מה
580.....	כרך מו
585.....	כרך מז
589.....	כרך מח

594..... כרך מט

607..... כרך נ

617..... נספחים

619..... נספח א - הגהות לאנציקלופדיה התלמודית

658..... נספח ב - תיקונים בספרי הרב

669..... נספח ג - הערות הרצ"ה מכת"י

683..... נספח ד - הצעות לתוספות

הקדמה

"וּשְׂאֲבָתֶם מִים בְּשֵׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה" [ישעיהו יב, ג]
 "וּתְקַבְּלוּן אוֹלָפֵן חֲדַת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדִיקָא" [תרגום
 יונתן]

"... ואין אתנו יודע עד מה עד יערה רוח ממרום עלינו. כי מעת שחרב הבית, יצאה רוחינו עטרת ראשינו, ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש. ויצאה לח"ל [=לחור"ל] הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל הן עכו"ם האוכלים בשרינו, ומ"מ היו חבורות ושייבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמו' נפזרו פיזור אחר פיזור. ומ"מ היו עדיין העצמות קיימות שהן הת"ח שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשינו. ואנחנו מקוין עתה לתחית המתים, התנערי מעפר קומי כו' [ישעיהו נב, ב], ויערה רוח ממרום עלינו" [ליקוטים מהגר"א שבסוף ספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט].

"לחיים של יצירה הנני קורא אתכם. זאת היא הנקודה העליונה שאנחנו חייבים לשאוף אליה. גלי התחיה הלאומית הולכים הם וסוערים, הננו מרגישים את המית שאונם, והננו גם נפעלים מהם גם פועלים עליהם. אי אפשר לנו לעמוד בפרק תולדותינו זה כנדהמים, כאובדי עצות. כח גדול רוחני צפון הוא בכס אחים יקרים תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחית עמנו בארצנו הקודשה. לא בדרכים חדשים מקרוב באו אנחנו צריכים ללכת על מסילת תחיתנו, כי אם בדרך הקדש העתיקה. אבל המרץ של התחיה מוכרח הוא לעורר את כח החיים שבנו, לצעוד צעדים אמיצים, צעדי און. ואז ידע ישראל ונדע גם אנחנו מה אנו ומה כחנו. ידע העם ויכיר מה הוא לו כל החיל אשר תורת א-לקיו בלבו.

אנחנו מוכרחים להרים דגל, בחיים של יצירה רוחנית חיים של יצירת קודש, של מפעלים טובים הקרובים לנו בפינו ובלבנו, חיים המביאים ברכה ותועלת לנו ולעולם כולו.

למחשבה ולספרות, לחזיון, ולפעולה, הננו נקראים לבוא בעז רוח, באמץ לבב, בזריזות ולא בעצלותים. בענות צדק ובגאון קדש גם יחד.

הנני מציע לפניכם קוים כוללים של יצירות דרושות מאוד לנו בחיי תורתנו, שהננו תופשיה, בניה ודורשיה. באו נא אל דגל המפעל, האספו נא לעבודה הדדית. נחל נא ליצור יצירות תורניות שיהיו למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים.

...

עוד ממין זה מהעבודות שחכמה ומלאכה ביחד מתחברות בהם והן עלולות להכניס רוח חיים, מפעל וידענות עצמית, שקידה, אהבת תורה לשמה ושמחת היצירה גם יחד בחוג התורני כולו. הנה יש לנו ספרי כללים וסוגיות ראשונים ואחרונים. אבל בכל אלה אין לנו ספר אחד שיבאר את התמצית של כללי התורה לערכיהם, לא רק בתור מאסף של סוגיות אחדות, כמו "הכסף נבחר". ולא בתורה מפלפל בסוגיות שונות, כמו "מלא רועים" והדומים לו. לא מאסף לדברי אחרונים כמו "השדי חמד" ושלפניו. כ"א אוצר גדול שילך על פני כל התורה שבעל פה ביחוד, ובפרט על פני התלמודים ודברי הראשונים, ויציע בשפה ברורה את כל הכללים היסודיים של הסוגיות העיקריות, התמצית הברורה של התלמודים והשטות, באורי גדריהן וגבוליהן, בדרך פשוטה וישרה ובאופן המפיץ אור על כללות הענין, בהסברה מובנת למדנית ומדעית, באופן שיוכל כל איש יודע ספר ובעל שכל ישר לדעת את התוכן האמיתי של יסודות השטות התלמודית וערכיהן מתוך הספר המאסף הזה, אם יסודר ע"פ ערכים אלפא-ביתיים. נאמר למשל באות אב, אבות, באור האבות, אבות מלאכות, כל אב בגדרו בשטותיו וכן בברור אבות נזיקין אבות הטומא וכיוצא בהן. לא בתור לקוט פשוט של העתקות דברי התלמודים והפוסקים בלשונם בלא קשר ויחד, ולא בתור חבור מפלפל והוגה חריפות. כ"א בתור ספר מרצה ומבאר את הענינים על פי מקורותיהם הראשונים על בורים..." [הרצאת

הרב" לפני חכמי מרכז הרב, אור ליום כ' טבת תרפ"א. נדפס גם בסוף "אורות התורה".

הגר"א מווילנה קובע שהגלות היא "קבר ורימה". אפילו "הת"ח שבישראל מעמידי הגוף", "נרקבו" "ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו". מצב זה ישתנה רק בהליכי הגאולה כשיתקיים בנו חזון נביא הנחמה "הַתְּנַעֲרֵי מֵעֶפֶר קוֹמֵי".

כבר בשנת תרפ"א, כאשר רק 'ניצוצים קטנים של אורה החלו חודרים אל מאפל חיינו הלאומיים' חזה מרן הרב זיע"א ש"גלי התחיה הלאומית הולכים הם וסוערים" וקרא "לחיים של יצירה" "כח גדול רוחני צפון הוא בכס אחים יקרים תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחית עמנו בארצנו הקודשה... נחל נא ליצור יצירות תורניות שיהיו למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים". ברשימת ה"מפעלים טובים" ו"יצירות דרושות מאוד לנו בחיי תורתנו" מנה מרן הרב זיע"א "אוצר גדול שילך על פני כל התורה שבעל פה ביחוד", כלומר אנציקלופדיה תלמודית – "ספר מרצה ומבאר את הענינים על פי מקורותיהם הראשונים על בורים".

לאור חזון זה ייסד הרב מאיר בר-אילן ז"ל, את "האנציקלופדיה התלמודית" בשנת תש"ג וצירף אליו כמייסד ועורך ראשי את הגאון הרב שלמה יוסף זווין ז"ל. הכרך הראשון הופיע בשנת תש"ז. השנה יצא לאור כרך נ' – כרך היובל [המגיע עד ערך 'מלתא דעבידא לטעמא']. בניהולו והדרכתו של הגאון הרב פרופ' אברהם שטינברג שליט"א, האנציקלופדיה נמצאת בתנופה חדשה ורעננה של יצירה. מאז כניסתו לתפקידו לפני כ- 15 שנה [בשנת תשס"ט] הופיעו כמעט מחצית מכרכי האנציקלופדיה [כרכים כח-נ].

האנציקלופדיה, כאחת מיצירות המופת של ה"כח גדול רוחני" הצפון ב"גלי התחיה הלאומית" זכתה ב"ה להיות "למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים". מפעל עצום זה, בהיותו מה"יצירות [ה]דרושות לנו בחיי תורתנו", תופס מקום של כבוד בכל החוגים של לומדי תורה וחוקריה.

המעייין באנציקלופדיה יראה שחסר בה הרבה מתורתו של מרן הגרא"ה קוק זיע"א. לא חלילה בכוונת מכוון ובזדון נוצר חסרון זה, שהרי רבים מעורכי האנציקלופדיה היו מתלמידיו וממשיכי דרכו. דברי מרן הרב זיע"א מובאים במקומות רבים, החל מכרך א' ועד לכרכים האחרונים. אולם דבריו נשמטו במקומות רבים ומסיבות שונות. הכרכים הראשונים של האנציקלופדיה יצאו לאור לפני שראו אור רוב כתביו של מרן הרב זיע"א. ההתמצאות בכתבי מרן הרב זיע"א הייתה קשה עד לאחרונה כאשר הדברים זכו למהדורות ממוחשבות. למרבה הצער, דברי מרן הרב זיע"א אינם מצוטטים הרבה בספרי אחרוני זמננו, ועוד ועוד. כתוצאה מכך לא הגיעו כותבי ועורכי האנציקלופדיה במקומות רבים לדברי מרן הרב זיע"א, ורבים מחידושיו נשמטו מתוך כרכי מפעל אדיר זה.

"המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל" קבע כאחד ממטרותיו המרכזיות להוסיף את תורתו ההלכתית של מרן זיע"א שנשמטו מכרכי האנציקלופדיה התלמודית.

בשבט תשע"ו פרסמנו 'השלמות ותוספות' מדברי מרן זיע"א לכרכים א-י. בחשון תשע"ז פרסמנו 'השלמות ותוספות' מדברי מרן זיע"א לכרכים א-כ. פרסומים אלו נעשו בחוברת [כריכה רכה], ובכמות מצומצמת.

לאחר עשר שנות עבודה של חברי המכון, ולקראת **שנת המאה ליסוד הישיבה המרכזית העולמית – מרכז הרב** [תרפ"ד-תשפ"ד] ושנת השמונים לייסוד האנציקלופדיה, אנו מגישים, בגיל ורעדה ובהודאה לה"י לציבור לומדי התורה, 'השלמות והוספות' מדברי מרן הגאון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זיע"א, **לכל חמישים כרכי האנציקלופדיה שפורסמו עד עתה** [ערכים א – מלתא דעבידא לטעמא]. "אולפן חֲדַת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדִיקָא".

"שמחה יתירה" היא לנו שעלה בידנו לצרף גם את ההערות שכתב בנו רבנו הגרצ"ה קוק זצ"ל על גיליונות ה"אנציקלופדיה התלמודית" שלו [כרכים א-ו]. תודתנו לרב אברהם יצחק אלעזר רענן שליט"א, נינו של מרן הגרא"ה קוק זיע"א, שהואיל בטובו להעמיד לרשותנו צילומים מהערות אלו ששולבו בתוך

ההוספות לאנציקלופדיה. בנוסף הבאנו את לשון רבנו זצ"ל עם ביאור דבריו
בנספח נפרד, נספח ג'.

ברור לנו שלא הצלחנו להגיע לכל דבריו של מרן הרב זיע"א, וגם כך זה עדיין
לוקה בחסר. על כן אנו פונים ללומדי התורה בבקשה שישלחו אלינו הערות
והארות, הוספות מדברי מרן הרב זיע"א שנשמטו מאתנו, תיקונים לטעויות,
הארות לצורת העריכה וההגשה. כל הערה תתקבל בתודה ותיבחן בצורה
הרצינית ביותר. את ההערות ניתן לשלוח אלינו בדוא"ל –
rybenmeir@gmail.com, או בדואר ל'מכון להלכה ומחקר, אצל משפחת בן-
מאיר, רח' הרב חיים ויטאל 27, ירושלים, 9547027' [נא לציין 'מפעל
האנציקלופדיה'].

תודתי לגאון הרב פרופ' אברהם שטיינברג שליט"א, שעודד, עזר וסייע בעצה
ובהדרכה למפעל זה. חלק מהוספות אלו כבר נכללו במפעלו החדשני
"מיקרופדיה" – מהדורה מקוצרת, מעודכנת ונגישה לכל אדם של
"האנציקלופדיה התלמודית". ה"י יברכהו באריכות ימים ושנים, כוח ובריאות
שיזכה להמשיך במפעליו הגדולים בתורה וברפואה, ובעיקר בהמשך התנופה
האדירה בהוצאת כרכי האנציקלופדה ולברך על המוגמר. נזכה גם אנחנו במכון
להמשיך ולהשלים 'הוספות והשלמות' מתורת מרן הגראי"ה קוק זיע"א עד ערך
'תתא גבר'.

תודתי ליד"ע הרב אברהם זק"ש שליט"א, מומחה ובקיא בכתבי מרן הרב זיע"א,
שעמד לימיני בעזרה ועצה. יתברך ממקור הברכות בחיים וחסד וכל טוב.

תודה מיוחדת להרב אחיקם קשת שליט"א שעמל רבות על העריכה, עימוד,
והכנת הספר לדפוס. כן תודה לגברת ענת פואה על עיצוב הכריכה והשער.

אחרון אחרון חביב, תודתי והערכתי לחברי המכון שליט"א, ת"ח מובהקים
וגדולי תורה, מומחים בתורת מרן הגראי"ה זיע"א, הרב ינון ויסמן שליט"א, הרב

חיים זק"ש שליט"א והרב אחיקם קשת שליט"א. ביקורת לערכים ע"י הרב מאיר קייקוב שליט"א, הרב יוחנן לובין שליט"א והרב יונתן ויסנברג שליט"א. זכותו של מרן זיע"א תעמוד להם, ויזכו למילוי כל משאלות ליבם לטובה.

ירושלים ג' אלול תשפ"ג

מאה שנה ליסוד הישיבה המרכזית העולמית "מרכז הרב"

[צ"ח שנה לפטירתו של מרן זיע"א]

שמונים שנה ליסוד מפעל "האנציקלופדיה התלמודית"

יהושע בן-מאיר

ראש המערכת והמכון

הוראות שימוש

ספר זה כולל הערות לכרכים א – נ של האנציקלופדיה התלמודית ומחולקת בהתאם לכרכים ולערכים של האנציקלופדיה.

שמות הערכים מופיעים בכתב מודגש ואחריהם יופיעו כל ההערות המתייחסות לאותו הערך.

סוגי ההערות

בספר זה הבחנו בין שני סוגי הערות:

בגוף הטקסט – הוספת תכנים לגוף הטקסט של האנציקלופדיה התלמודית. מיקום ההערה יצוין בתחילתה בגופן Miriam. מקור ההערה יופיע בסופה בסוגריים מרובעות. לדוגמא:

טור צ"ט לאחר הציון להערה 38 – ויש מי שרצה לומר שאיסור זה הוא רק מדרבנן, ודחו דבריו [בשר"ת משפט כהן סי' צג הביא את דעת האומר שהיא מדרבנן ודחה זאת, הודפס גם בטוב ראי סוטה פרק ט אות צ].

מקום בו נוסף לערך פרק, יופיע לאחר ציון המיקום 'להוסיף פרק'. כמו כן לאחר המקף יופיע מספר הפרק ושמו. לדוגמא:

טור שי"ג לאחר הציון להערה 59 להוסיף פרק – **ח. בעבודה זרה**. העושה עבודה זרה לאחרים – אע"פ שלוקה על כך – שכרו אינו נאסר [רמב"ם הל' ע"ז פ"ז ה"ה]. ואינו נאסר מדין אומן קונה בשבח כלי, משום שגם לסוברים שיש קניין באיסורי הנאה, הוא דווקא כאשר שייך קניין על החומר, אך עבודה זרה שביסודה היא דבר רוחני שאסור בהנאה – לכו"ע אין בו קניין [אורות הרמב"ם ע"ז פ"ז ה"ה, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג] ועוד, שאינו נקרא כלל 'שבח כלי' כיוון שהכלי נאסר בהנאה [שם].

במקרים בודדים בהם הצענו להוסיף פרק אולם לא הוספנו את עיקר תוכנו אלא את העניין אליו הרב מתייחס ואת דבריו הוא, הוספנו אחר המילים 'להוסיף פרק' את המילים 'ושם לציין', לדוגמא:

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 51 להוסיף פרק ושם לציין – **ה. מעילה באפר.** יש מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל' פסולי המקודשין פי"ט ה"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א הובא גם בטוב ראי שם אות קז] בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ שם].

מקום בו התוספת שייכת לפרק קיים אך היא אינה המשך לנידון קיים, יופיע לאחר ציון המיקום 'להוסיף פסקה'. לדוגמא:

טור מ"ה לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה – העובר אפילו על אחד מהאבות הרי הוא מחלל את השבת [תוס' שבת ע א ד"ה 'יכול' מבאר שלומדים זאת מהפסוק 'לא תבערו', וכן המומר אפילו לאב אחד בלבד – הרי הוא מומר למצוות שבת כולה [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא']].

בהערות – הוספת מקורות וציונים לאנציקלופדיה התלמודית. הערות אלו מחולקות לשני סוגים:

הוספה להערת שוליים קיימת – מספר ההערה לה נוספו המקורות יצוין בתחילתה בגופן FrankRuehl. לדוגמא:

טור רמ"ב תוספת להערה 13 – וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קמד לגבי "בכל נפשך ובכל מאודך", שמשמע גם חיוב למסור את נפשו או ממונו, וגם למסור את שניהם יחד.

הוספת הערת שוליים חדשה – המיקום לגביו מתייחסת ההערה יצוין בתחילתה בגופן FrankRuehl. לדוגמא:

טור לט להוסיף הערה על המילים 'אלא יתרחק מן הקצה' – כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש בהן שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל. והשורש של העצבות הוא גאווה או כעס או דאגה [אורות הקודש ח"ג עמוד רמג].

הערות נוספות

אגב העבודה נקבצו גם הערות שאינן מדברי הרב זצ"ל, בין אם בגוף הטקסט ובין אם בהערות שוליים. הערות אלו יסומנו בתחילתן בכוכבית. לדוגמא:

*טור ל"ו תוספת להערה 53 – אמנם בירושלמי דרשה זו לא הוזכרה כלל.

על חלק מן הכרכים [א – ו] כתב הרצי"ה זצ"ל הערות והגהות. מקום שמקור ההערה הוא מדבריו הדבר צוין בסוף ההערה <בסוגריים משולשים>. לדוגמא:

*טור תקכ"ה תוספת להערה 130 – וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, ובהקדמה לתפארת ישראל, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד <הערת הרצי"ה מכת"י>.

נספחים

בסופו של ספר זה הוספו ארבעה נספחים:

גהות והערות – נספח זה כולל שני סוגי הערות שהצד השווה שבהן שהן מופנות לעורכי האנציקלופדיה ולא לקוראים:

גהות לאנציקלופדיה שייסודרו לפי סדר הכרכים. מיקום ההגהה יופיע בתחילתה ללא שינוי גופן. כמו כן בכל תחילת הערה נסמן האם ההגה מופנת לגרסה הממוחשבת לגרסה המודפסת או לשניהן [בתחילת הנספח יופיע מקרא שיסייע בהבנת הסימונים]. הערות המגיהים במידה וישנם יופיעו בסוף ההערה בסוגריים מטוללות. לדוגמא:

^^טור קכ"ט הגהה לשם הערך – במקום: "אגדה" לכתוב: "אגדה (הגדה)" {בין בלשון הבבלי ובין בלשון הירושלמי משתמשים הן במילה "אגדה" והן במילה "הגדה"}.

הערות עריכה שונות שנקבצו במהלך העבודה. לדוגמא:

ציונים לרמב"ם – בכמה וכמה מקרים השתמשו באנציקלופדיה בראשי תיבות "חר"מ" – בין להל' חובל ומזיק (כגון כרך ג ערך בושת הערה 109), ובין להל'

חמץ ומצה (כגון כרך י"ד ערך חיבי מלקיות הערה 773). ראוי לפתוח את ראשי התיבות הללו למניעת טעויות.

תיקונים בספרי הרב – אגב העבודה על כתבי הרב זצ"ל נקבצו גם מספר הגהות ותיקונים בספרי הרב. בספר זה שינויים אלו הוטמעו אולם ראינו לנכון לקבצם יחד בנספח.

הגהות הרצי"ה מכת"י – על חלק מן הכרכים [א – ו] כתב הרצי"ה זצ"ל הערות והגהות. הערות אלו הובאו בתוך הכרכים על פי רוב. לצד זה קיבצנו הערות אלו בנספח, ובו הוספנו אחר מרבית ההערות גם את לשונו.

הצעות – במקרים שונים האנציקלופדיה בחרה שלא להרחיב ופעמים שלא להתייחס לנושאים מסוימים. בשל כך, בחרנו שלא להביא את דברי הרב בתוך האנציקלופדיה, להוציא מספר חריגים. לצד זה קיבצנו בנספח המלצות לנושאים שלעניות דעתנו ראוי להרחיב עליהם, ולצידם את הערותיו של הרב זצ"ל.

כרך א

א – אכסנאי

א – אות

*טור ג' תחילת פרק ג' תוספת הערה על המילים "שאלפי"ן ועייני"ן דומות בקריאתן" – יש להדגיש שהדמיון בקריאתן הוא רק בדיעבד, אך לכתחילה הגיותיהן צריכות להיות שונות לגמרי זו מזו >הערת הרצי"ה מכת"י.<

*טור ד' תוספת להערה 56 – יש להעיר שהשם "עקיבה" נכתב בה"א ברוב המקומות בירושלמי >הערת הרצי"ה מכת"י.<

*טור ה' לאחר הציון להערה 69 להוסיף פרק – הו. א' במקום ת'. מצינו שא' ות' מוחלפות, למשל: אזכיר את שמי במקום תזכיר [ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, מאור אפלה שם, מדרש שמואל אבות פ"ג משנה ז בשם הריטב"א], וכן תלפיות מלשון אלפיות [ספר הריקמה עמוד קיב]. ויש מי שביאר זאת ע"פ דמיונה של צורת א' בכתב אשורי לצורת ת' בכתב עברי [תורה שלמה חלק כ"ט "כתב התורה ואותיותיה" פרק יד עמוד עג, וביאר שת' בכתב עברי נכתבת בצורת X, וכן נכתבה א' בכתב אשורי בכמה וכמה כתבים עתיקים].

טור ה' תוספת הערה לאחר הציון להערה 72, לאחר המילים "מספר ראשון" – וכן כתב בראש מילין אות א, שהאות א' מסמלת את ההתחלה הקדומה.

אב – א

טור ה' תוספת הערה להגדרת הערך – ובריש מילין השורשים פרק "אב" עמ' קיז כתב שנקרא "אב" משורש "אבה", ששורש הרצון הוא להחיות.

טור י"א לאחר הציון להערה 80 להוסיף פיסקה – אב שטען שזהו אינו בנו, קודם שהבן היה בן שלושים יום – נאמן לפטור עצמו מפדיון הבן, כיוון שעדיין לא חלה החזקה לחייבו בפדיון הבן, ואי אפשר להוציא ממנו ממון [שו"ת דעת כהן סי' קפו ד"ה 'אלא דכאן'].</p>
</div>
</html>

*טור י"ד תוספת להערה 117 – ועיין רש"י ברכות מח א שחידש שגם קטן שהגיע לחינוך אינו נחשב מחוייב בדבר אפילו מדרבנן, משום שהחיוב לחנכו חל רק על אביו >הערת הרצי"ה מכת"י<.

שם, לאחר הציון להערה 131 – אמנם, אשה שיש חשד שזינתה תחת בעלה, אין זכות לבעלה בעובר זה, שאע"פ שרוב בעילות אחר הבעל זהו רק לגבי איסורים, אך לגבי ממונות אין-הולכים-בממון-אחר-הרוב* [טוב ראי סוטה פרק ד אות סב ד"ה 'ויש'].

אב – ג

טור י"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 5 על המילים "בסברא" – ועיי' אוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 138.

אב בית דין

טור כ"ד תוספת להערה 39 – ועיין אגרות חמדה פרק כג אות ב לרצי"ה קוק שכתב שבזמן הזה יש לרבני הדור סמכות דומה לזו של סנהדרין.

אבדה

טור כ"ו לאחר הציון להערה 23 להוסיף פיסקה – אמנם לגבי אבידה של רבים, אם יש לכל אחד ואחד בה שווה פרוטה – מחוייב להשיבה, אלא שהוא אינו מדין השבת אבידה של רבים – שלא מצינו מצוות השבת אבידה לרבים, שהרי "אחיק" משמעו יחיד ולא רבים – אלא הוא מדין השבת אבידות רבות של יחידים שלכל אחד מהם שווה פרוטה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טז].

*טור כ"ט תוספת להערה 65 – והרצי"ה חידש שאפשר שהשבת שטרות לעכו"ם חמורה מהשבתם לישראל, ודינה מדאורייתא, משום שבהשבה לעכו"ם מקיים מצוות קידוש השם >הערת הרצי"ה מכת"י<.

אבוקה

טור ל"ג תוספת להערה 18 – ובגנזי הרא"ה דברי מחשבה עמ' מ הוסיף טעם ע"פ הרמז, שבדיקה ע"י נר רומזת ל"אחפש את ירושלים בנרות" (פסחים ז ב) דהיינו בדיקת החטאים. ואבוקה אינה יכולה לבדוק את החטאים הפרטיים אלא רואה

רק האור הגדול של התורה, ורומזת למי שמכיר בערכה של התורה אך מזלזל בפרטי מצוותיה.

טור ל"ג תוספת להערה 23 – וביאר הרא"ה קוק בעין איה ברכות פ"ו אות נד, שירח מסמל את האמונה התמימה, והיא מגינה מפני קושיות הכפירה שלא יראו כלל, אך אבוקה מסמלת את האמונה ההגיונית, והיא יכולה רק ליישב את הקושיות שלא יזיקו אך עדיין הן ינקפו את הלב.

אבות – א

טור ל"ד תוספת להערה 13 – וביאר הרא"ה קוק במדבר שור דרוש כב ד"ה 'אמנם' (וכן בעין איה ברכות פרק א אות קעה) שהדבר רומז נגד טבע האדם שכל אומה חפצה רק ביקרתה, אולם אנו חפצים בהצלחת העולם כולו.

שם, לאחר הציון להערה 19א – או שאיסור זה נאמר רק בחיי אברהם אבינו, שעיקר קריאת שם האדם היא בחייו [טוב ראה ברכות יג א ד"ה 'כל הקורא'].

*טור ל"ז תוספת להערה 49 – ועיין במדבר רבה כ, טו שלאומה זו יש זכות וברית אבות, קהלת רבה יב ז שיגיעו שנים שתאמר שזכות אבות בטלה, נצח ישראל פ"א שאע"פ שזכות אבות מועילה, העיקר הוא בחירת הקב"ה באבות ובזרעם, ועיין עוד בהקדמות ושערים שער ו פרק ט שחידש "שהיעודים של ימות המשיח וחיי העולם הבא תלויים בברית אבות ולא בזכות אבות" >הערת הרצ"ה מכת"י<.

*שם, לאחר הציון להערה 53 – ויש מן הראשונים שכתב שקיים זאת רק בהיותו בארץ ולא בחוץ לארץ [רמב"ן עה"ת שם ד"ה 'והנראה' >הערת הרצ"ה מכת"י<].

*שם, תוספת להערה 53 – אמנם בירושלמי דרשה זו לא הוזכרה כלל. ובשמועות רא"ה פרשת תולדות ד"ה 'האבות' כתב שהכוונה היא שהאבות רק הכינו דרך תשובה בעולם, שע"י התשובה יכולים לשוב ולהתחזק ולקיים את כל התורה. ובמדבר שור תחילת דרוש י"ג עמ' קב כתב שהכוונה היא שהשתדל להכין את העולם שיהיה ראוי לשלמות של קבלת התורה.

*שם – אמנם כתב הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ז מ"ו שמה שאנו מקיימים את המצוות אינו משום שכך עשו האבות והנביאים שקדמו למשה, אלא מפני ציווי ה' ע"י משה >הערת הרצי"ה מכת"י<.

אבות – ב

*טור ל"ה תוספת להערה 21 – אמנם באגודה ברכות סי' קט ובאליה רבה סי' קא ס"ק א הביאו גרסה אחרת בגמרא שם, לפיה נחלקו אמוראים אם הכוונה לברכת אבות או לברכת מודים.

אבות הטומאות

*טור מ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 51, לאחר המילים "ואהל (במת)" – ועיין במתות סא א שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל, ולשיטת היראים סי' רעז (ובדפוס ישן שכה) מדאורייתא אינו מטמא טומאת מת כלל, אלא רק מדרבנן >הערת הרצי"ה מכת"י<.

אבות מלאכות

טור מ"ה לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – העובר אפילו על אחד מהאבות הרי הוא מחלל את השבת [תוס' שבת ע א ד"ה "כול' מבאר שלומדים זאת מהפסוק לא תבערו], וכן המומר אפילו לאב אחד בלבד – הרי הוא מומר להכעיס למצוות שבת כולה, שכיוון שעבר על פרט זה של המצוה, נחשב כאילו מצווה זו איננה [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא'].

טור מ"ז לאחר הציון להערה 53 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שעל אבות המלאכות אין חיוב עשה אלא רק לא תעשה [מהר"ם מלובלין שבת קלב ב, על תוד"ה 'והאי עשה ולא תעשה']. ועכ"פ גם לדבריו, לגבי איסורי שבת האחרים, שאינן בכלל אבות המלאכות, כגון המחמר – כן נאמר חיוב עשה [שו"ת משפט כהן סי' קיט ד"ה 'ולעניין'].

אבות נזיקין

טור מ"ז תוספת לשם הערך – להוסיף ליד שם הערך: (נזיקים) [כן הוא במשנה בבא קמא א א וברמב"ם נזקי ממון פ"א ה"י ופ"ב ה"א].

טור מ"ט לאחר הציון להערה 48 לאחר המילים "ואינם מפורשים בתורה" – ואע"פ שגם תולדותיהן כיוצא בהן, האבות, שהן מפורשים בתורה באופן גמור, הרי הם עיקריים יותר [אוצרות הרא"ה ח"ב אות לא ד"ה 'אבל באמת גם'].

אבי אבות הטומאה

טור נ' תוספת הערה על שם הערך – הרא"ה קוק באוצרות הרא"ה ח"ב אות ג כתב שהמוות הוא אבי אבות הטומאה כיוון שהוא ביטול ואפיסה, והוא מבטל את כל השאיפות. ועיין גם שמונה קבצים ח"ז אות יז, הודפס גם באוצרות הרא"ה מאורות הרא"ה חלק ב', שכתב שהשורה בעצבות הוא בבחינת מטמא עצמו בטומאת אבי אבות הטומאה.

אביזריהו

טור נ"ה, לאחר הציון להערה 1א – ואפילו באביזריהו שהסברא המקורית שיהרג ואל יעבור אינה שייכת בהם [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ולפ"ד', לעניין אביזריהו דשפיכות דמים שלא שייך בהם מאי חזית].

טור נ"ו לאחר הציון להערה 9 – וכן מצינו שגויים שאמרו מסרו לנו נפש אחת להורגה, ואם לא נהרוג רבים, אל יימסרו להם [תוספתא תרומות ז כ]. ויטוד דין זה הוא שמסירת נפש לגויים, אע"פ שאינה רציחה ממש, היא מאביזריהו דשפיכות דמים, ואינה נדחית מפני פיקוח נפש [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ולפ"ד']. וכן לגבי הדין שאין שומעין לנביא שאומר לעבוד עבודה זרה [סנהדרין צ א] – הוא הדין גם בנביא שאמר לעבור על אביזריהו דעבודה זרה [שו"ת משפט כהן סי' צ ד"ה 'ועוד', זבחי ראייה חולין ה ד"ה 'לימא מסייע'].

*טור נ"ו לאחר הציון להערה 10 – ויש מי שכתב שגם לפני עיוור הוא בכלל אביזריהו [קובץ הערות סי' מח אות ט (מהשמטות אות טו) מדייק כך מבעל המאור סנהדרין פרק בן סורר (דף יח א בדפי הר"ף)].

שם, תוספת להערה 12 לאחר המילים "סי' קנ" – וכ"כ בזבחי ראייה חולין ה ד"ה 'לימא מסייע' שגזירות חכמים שגזרו בשביל סייג לתורה אינן בכלל אביזריהו. אמנם בטוב ראייה סוטה י א ד"ה 'ויהי' הוכיח לכאורה בדעת הרמב"ם שאביזריהו דעריות שאינם מן התורה לא אומרים יהרג ואל יעבור וסיים בצ"ע.

שם, תוספת להערה 12 לפני המילים "וע"ע" – וכן הוכיח הראי"ה קוק בטוב ראי סוטה פרק א אות כז משמשון שבבית האסורים בעל את הגויות כדי שלא יהרגוהו, ונשאר בצ"ע.

שם, לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה – נביא שאמר לעבוד עבודה זרה, אפילו לפי שעה, אסור לשמוע לו [סנהדרין צ א], וכן לגבי אביזריהו דעבודה זרה [ש"ת משפט כהן סי' צ ד"ה 'ועוד'].

אבלות

*טור נ"ז לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "כמו שמצינו" – ביעקב: ויתאבל על בנו ימים רבים [בראשית לז לד], וכן מצינו ביוסף... <הערת הרצי"ה מכת"י>.

*טור נ"ז תוספת להערה 2 – וכן כתב הרא"ש ברכות פ"ב דף טז ב.

טור נ"ח לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה – בטעמה של מצוות אבלות כתבו הראשונים שהבכי ומנהגי האבלות גורמים מנוחה לאבל מן הסבל הנפשי, כשם שלבעלי שמחה יש מנוחה במיני השחוק [מורה נבוכים ח"ג סוף פרק מא], ולכן ציווה על כך הקב"ה מהכרתו את חולשת רוב בני האדם שזקוקים למנהגים אלו. אך מצד האמת אין להצטער על כך, שהרי הנפטר עלה לחיים עליונים יותר [אגרות הראיה ח"ב אות תרסג, והוסיף שהוא בבחינת "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע"].

טור ע"ו, לאחר הציון להערה 369 להוסיף פיסקה – מי שלא קיים את כל דיני האבלות מחמת אונס וחוסר ידיעה אלא רק בכה וקונן ועבר הרגל – יצא ידי חובה בזה ואינו צריך להשלים את אבילותו [ש"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא שצריך', והוכיח זאת מלשון הגמרא 'ג' לבכי וז' להספד'].

אבן שתיה

טור פ"ה תוספת להערה 3 – ובאגרות הראיה ח"ג תשמ"ו ביאר שעניינה של מצבה הוא שהכל מתקבצים לעבודה סביבה בלא הבדלה. ועיין שם שעל דרך זו ביאר מדוע הייתה אהובה רק בזמן האבות.

אבנט

טור פ"ח תוספת להערה 40 – והרא"ה קוק ביאר בעין אי"ה שבת ח"א פ"ב אות ד שטעם לבישת האבנט במקום זה הוא להיות האמצעי בין החלק בעליון – מקום הכוחות הנפשיים, לבין החלק התחתון – מקום הכוחות הגופניים השפלים.

אבני השן ואפוד

טור צב לאחר הציון להערה 1 אחרי המילים 'יב שבטי ישראל' להוסיף הערה: הטעם לזה הוא שע"י עבודת הכה"ג שכינה שורה בישראל, ועיקר הקדושה היא על עם ישראל בכללותו [מאורות הרא"ה לחנוכה ד' פרשיות ופורים, פרשת החודש, ד"ה 'והנה תכלית'].
תכלית'.

אבני מזבח

טור צ"ח תוספת להערה 7 – ובטוב ראייה תענית טז ב ביאר שהמקדש מתוקן ע"פ תיקון העולם השלם שלעתיד לבוא, ולכן הברזל פוסל בו, אע"פ שבימינו יש עדיין מציאות של מלחמת מצווה וחובה.

טור צ"ח תוספת להערה 13 – וע"ע בשו"ת משפט כהן סי' צג אות א שביאר שמסברא היינו פוסלים כל אבן שנגע בה ברזל, אלא שלומדים מהפסוק "לא תבנה אתהן גזית" להכשיר אם הונף הברזל על האבן קודם שבנאה במזבח, ובזה שונה נגיעת ברזל מפגימה. ועיי"ש סי' צד אות א שביאר שהרמב"ם והגר"א נחלקו בפירוש המשנה מידות שם <הערת הרצ"ה מכת">.

טור צט לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – איסור נתיצת אבן מהמזבח הוא דווקא בדרך השחתה, אבל אם נפגמה אבן וצריך לנותצה בשביל לבנות אחרת תחתיה – מותר [ר"י אסקנדר, הובא בב"י יו"ד סי' רעו סעיף יא]. ומסתבר שכוונתו היא שכיוון שא"א באופן אחר, מותר מדין עשה דוחה לא תעשה [שו"ת דעת כהן סי' קע"ה ד"ה 'אמנם'].

טור צט לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – אם הונף ברזל על אבן, ולאחר מכן בנאוה במזבח, וחזרו וסילקה – המזבח חוזר לכשרותו, אך אם הברזל הונף על האבן בהיותה כבר בנויה במזבח, כולו מחובר לפסול, ולא יועיל לחזור

ולסלק אותה האבן [שו"ת משפט כהן סי' צג אות א]. אמנם יש מהראשונים שסובר שגם בזה, אם חזרו וסלקוהו, הרי המזבח חוזר לכשרותו [שם בדעת הרמב"ם].

טור צ"ט לאחר הציון להערה 38 – ויש מי שרצה לומר שלפי הגר"א איסור זה הוא רק מדרבנן, ודחו את דבריו [בשו"ת משפט כהן סי' צג אות א דחה את דברי השואל שנקט שלפי הגר"א איסור פגימת המזבח אינו אלא מדרבנן, הודפס גם בטוב ראי סוטה פרק ט אות צ].

שם לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה – אבני המזבח ששיקצום מלכי יוון [יומא טז א] ונפסלו למזבח, אי אפשר היה לשוברן ולהשתמש בהן לקדושה קלה – כגון לעזרות ובניין הבית והחיל. ואע"פ שאין בזה איסור נתיצה, א"א לעשות כן משום שעצם שבירתן היא הורדת קדושתן בידיים, ומצווה דווקא לגונזן, וע"פ זה יישב את קושיית הבכור שור מגילה כו ב על הט"ז או"ח סי' קנד סק"ז הסובר שאיסור הורדה מקדושה גדולה לקדושה קטנה הוא דווקא כל זמן שהדבר ראוי לקדושה גדולה, אבל אם אינו ראוי רק לקדושה קלה, עדיף שייעשו בה קדושה קלה משתהיה פנויה מקדושה ותיגנז [מצוות ראה או"ח סי' קנד ד"ה 'ומש"כ'].
אבר מן החי

טור ק"ג תוספת להערה 24 – וע"ע בשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע', שכתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור ק"ח תוספת להערה 95 – ובעץ הדר עמ' יג ביאר את החילוק בין ישראל לבני נח, שישראל גדרי ההלכה הם ע"פ קדושת התורה, ואצל בני נח הם ע"פ הטבע, ולכן בישראל המיתה מוגדרת ע"פ הלכות שחיטה, ובבני נח ע"פ הטבע, ומפרכסת נחשבת עדיין כחיה.

אבר שהנשמה תלויה בו

טור ק"י תוספת להערה 9 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קז, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות כא שהקשה למ"ד רגלה של זו עולה כולה מדוע צריך פסוק לשיטתו וראה מה שתירץ שם.

טור קי"ג תוספת להערה 54 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קח, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות כ שהקשה מדוע אינו דומה לקודשי בדק הבית שלא מתפשט בכולו, וראה מה שתירץ שם.

אברים – באדם

טור קי"ג בתחילת הערך – בלשון המקרא "אבר" הוא כנף, כמו: יעלו אבר כנשרים [ישעיהו מ לא], מי יתן לי אבר כיונה [תהילים נה ז], וכן פירשו המפרשים [רש"י ישעיהו שם, מצודת ציון תהילים שם]. אמנם בלשון חז"ל "אבר" הוא שם כולל לכל חלקי הגוף. וכן מצאנו שבלשון חכמים, במדרשים ובדברי בעלי האגדה והסוד, גם לעצם אפשר לקרות "אבר" [אוצרות הראי"ה ח"ד 36].

טור קט"ו תוספת להערה 51 – באופן מדעי מקובל בדרך כלל שישנן באדם רק 205 או 206 עצמות, לפיכך נלאו החוקרים למצוא מצבים שונים או פרשנויות שונות למניין האברים שבמשנה, כדי להתאים את המציאות המדעית אליהן. דנו בזה בכרך חמד מחברת ז עמוד 42, התלמוד וחכמת הרפואה עמוד 234 והלאה, סיני חלק מ עמוד צו, בד"ד חלק 8 עמוד 29, אנציקלופדיה הלכתית רפואית ח"ב עמוד 65.

אגב

טור קי"ז תוספת הערה לאחר הגדרת הערך – ועיין מאורות הראי"ה לירח האיתנים חג סוכות ארבעת המינים, ונדפס גם בעץ הדר עמוד ה שם ביאר שהקרקע מסמלת את המצוות התלויות בארץ, שבהן מתגלה קדושת האומה, והמטלטלין מסמלים את המצוות שאינן תלויות בארץ, שיש לנו קניין בהן רק אגב אלו התלויות בארץ.

אגד

*טור קכ"ז לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה – הראשונים [תוס' שבת ה א ד"ה כגון, ד"ה 'בגומא', כתובות לא ב ד"ה רב'] חידשו את המושג "אגד יד", והוא שידו של האדם נגררת אחר גופו. לכן, למשל, אפילו אם ידו של אדם פשוטה לרשות הרבים והיא למטה מג' טפחים, היא נגררת אחר גופו שנמצא בכרמלית או במקום פטור [תוס' שבת ה א ד"ה 'בגומא'].

אגדה

*טור קכ"ט, תוספת להערה 5 – בלשון הגמרא המושג "אגדה" מצומצם בעיקר לדברי מוסר ורעיונות הנדרשים מפסוקים, בעוד שלשאר ענייני מוסר ורעיונות כלליים יוחד השם "דרך ארץ". חילוק זה מודגש מאוד בגמרא נדה ע ב, ומעין זה ברשב"ם ב"ב קלד א ד"ה 'הגדות'. אמנם בלשון המפרשים השם "אגדה" כולל את כל ענייני חכמה אמונה ומוסר, גם אלו שלא נלמדים מפסוקים, וכך התייחסנו אף בערך זה.

טור ק"ל לאחר הציון להערה 7 – עיקרה של האגדה הוא עולמה הפנימי של הנפש [אגרות הראיה ח"א מ].

שם, לאחר הציון להערה 14 להוסיף פסקה – דרשות לנשים ולעמי הארץ, טוב להטעימן בדברי אגדה המושכת את הלב [רש"י שבת ל ב ד"ה 'מוטב'], שממעלותיה של האגדה, שדברי אגדה יכולים להשפיע על כל אדם, בניגוד לענייני הלכה שצריך בהם שקידה בכל פרט, ולכן פעמים שלא ימצא האדם את זמנו לזה [אוצרות הראי"ה ח"ב סוף אות מב].

שם, להוסיף פסקה – לעיתים שונה לשונה של האגדה מלשונה של ההלכה, שלשון האגדה צחה ויפה [רש"י חולין ס ב ד"ה 'כתוב', והעיר על כך באוצרות הראי"ה 'דברי מבוא לשירי הראי"ה' אות ד, שהיא דומה ללשון שירה].

שם, לאחר הציון להערה 18 – עוד כתבו, שכל מי שלא טעם טעם הלכה לא טעם טעם תורה, וכל מי שלא טעם טעם אגדה לא טעם טעם יראת חטא [אורות הקודש חלק א אות יח].

שם, לאחר הציון להערה 23 – והעיסוק בהלכות המעשיות מעורר עוד יותר את הצימאון לעיסוק באגדה [שמונה קבצים ח"ב אות שמה, הודפס גם בעקבי הצאן עמ' קמג ובערפילי טוהר עמ' קל. וביאר כך את דברי הגמרא חגיגה יד א "משען לחם אלו הלכות, משען מים אלו אגדות" – שהאכילה מגבירה את הצימאון].

שם, לאחר הציון להערה 25 – אף מן האחרונים יש שהזהיר לעסוק בספרי אגדה [אגרות הראיה ח"א סי' עו], ויותר מכך הזהיר שרק הלומד בה בקביעות מידי יום ביומו יזכה לבוא בשעריה [בעקבי הצאן סוף עמוד קמג].

שם, לאחר הציון להערה 27 – ובעיקר הסתירו חכמים את האגדות מחשש לעג המינים [שמונה קבצים קובץ ז אות לז].

טור קל"א תוספת להערה 36 לאחר המילים "אגרות הראיה להרא"י הכהן קוק ז"ל סי' קג" – שביאר שהכוונה לאגדה ממש.

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 56 – אמנם יש מהאחרונים שכתב שדברי האגדה שבגמרא נאמרו בכוח נבואי [אגרות חזון איש ח"א אגרת טו].

*שם, תוספת להערה 56 – וכן כתב תוס' פסחים פז א ד"ה 'אמר', שהגמרא דורשת מהפסוקים שמסתמא כך היה.

*שם, לאחר הציון להערה 57 – וחלקן משלים שלא קרו באמת [בן יהוידע עירובין סג א, ומוכיח זאת מהדגשת הגמרא שם "שלא תאמר משל היה"], וחלקן אף לא יכולים להיות בעולם הזה כלל [תוס' מנחות לז א ד"ה 'או', לגבי המעשה באדם עם שני ראשים].

*שם, לאחר הציון להערה 66 להוסיף פיסקה – אגדות ובהן דברים תמוהים, הזהירו הראשונים שאין לפרשן כפשוטן, וכל המפרשן כפשוטן הרי הוא מאבד את הדר התורה ומחשיך זהרה, ועושה בתורת ה' היפך המכוון בה [הקדמה המשנה לרמב"ם פרק ז, הקדמה לפרק חלק ב]. אמנם יש שכתבו שיש לפרשן כפשוטן [כתב תמים לרבי משה טקו עמוד 62, מהרש"א בבא בתרא ח"א עד ב ד"ה 'ודע', שדי חמד ח"א עמוד 192 ד"ה 'אגדתות'] ואף אין לפרשן שחז"ל נקטו דרך הפרזה [חזון איש והגרש"ז אורבך, הובאו בהליכות שלמה חלק ניסן-אב עמוד תמ].

שם, להוסיף פיסקה – כשם שבכוחו נביא יכול להתיר ואף לחייב לעבור על דבר מן התורה – חוץ מעבודה זרה – וכן יש כוח לחכמים לעקור דבר מן התורה למיגדר מילתא, כך יש בידם כוח לפסוק לעבור על דברי מדרש אגדה [ש"ת משפט כהן סי' קמד אות ז].

שם, להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שישנו קושי לעסוק בענייני הלכה לבד ובענייני אגדה לבד [שמונה קבצים ח"ג אות קלג, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב אות ז, ובחדריו קיט].

שם, להוסיף פיסקה – התועלת שבלימוד האגדה היא בעיקר לאחר שאדם למד הלכה, אך הלומד אגדה קודם שלמד הלכה – יש בלימוד זה אף נזק, ולכן המשילו את ההלכה לבשר ואת האגדה ללין, שתועלתו של היין לאחר הבשר, אך היין לבדו הריהו מזיק [שיחות הראי"ה עמ' קלד, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב אות כד בשם הנצל"ב].

אגוז

טור קל"ה לאחר הציון להערה 4 – האחרונים השתמשו בשיעור כאגוז גם לעניין חלק נפוח במצה, לאסור את המצה כולה [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות יג].

אגלאי מילתא למפרע

טור קל"ח לאחר הציון להערה 25 להוסיף פיסקה – יש מי שהסתפק אם שייך לומר אגלאי מילתא למפרע לגבי דין הואיל ואידחי אידחי. כגון שקרא שם למעשרות שלא כסידרו, וממילא נדחו, ונשאל על קריאת השם – האם כיוון שחכם עוקר את הנדר מעיקרו אין כאן דחייה כלל, או שבדחייה לא שייך לומר למפרע, שמכל מקום היתה שעה בעולם שנדחה מחיובו [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג. ועיין לקמן לאחר הציון להערה 32 לגבי חידושו של הגר"ש שקאפ בהגדרת מכאן ולהבא למפרע].

שם, לאחר הציון להערה 25 להוסיף פיסקה – האחרונים חידשו שבחזקת שלוש פעמים ישנם שני טעמים: מה שעשה שלוש פעמים מוכיח למפרע שהוא מוחזק לכך, ועוד, שע"י שעשה שלוש פעמים הורגל בכך וקנה טבע זה מכאן ולהבא [שו"ת דעת כהן סי' ח אות א].

*שם, לאחר הציון להערה 32 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שבכל דיני למפרע העבר אינו משתנה ממש, אלא רק לעניין העתיד אנו דנים כאילו העבר השתנה ("מכאן ולהבא למפרע"). ולכן המגרש את אשתו מעכשיו על מנת שתבעל לפלוני, אע"פ שהתנאי חל למפרע – אסורה להיבעל לו, כי רק משעה

שתיבעל לו והלאה יחשב כאילו התגרשה למפרע, אך באותה השעה עדיין היא אשת איש [שיעורי ר' שמעון שקאפ בשיעוריו כתובות סי' א, ובשיעוריו ליבמות לב ד"ה 'ולענ"ד דענין', וכך משמע מהגר"ח הל' אישות פ"ב ה"ט לגבי מיאון].

אדומי

טור קמ"ז תוספת הערה להגדרת הערך – הראי"ה קוק הגדיר את אדום: האומה שמתנתה היא החרב, ודם ורצח הוא מבחירי תענוגיה (בניגוד לישמעאל), אמנם יש תכלית למאווייהם (בניגוד לאומת החברים) [עין איה שבת פרק א אותיות כז-כח].

אדם – צבע אדום

טור קנ"ב תוספת הערה להגדרת הערך – ועיין עין איה ברכות פרק ט אות סב שכתב שהאדום הוא הצבע המגרה ביותר את עצבי הראיה.

טור קנ"ג לאחר הציון להערה 13 להוסיף פסקה – צבע זהב, כעין צבעם של תפוחי זהב, שאינו כצבע האתרוג הדומה לחלמון ביצה, כתבו האחרונים שאף הוא קרוי אדום, שהרי יש ממיני הזהב שדומה לדם פרים [יומא מה א], ולכן פשוט שכתם נידה בצבע זה אסור [ש"ת משפט כהן סי' נ אות ב. והוסיף שאמנם אינו בכלל 'האדומים משיאדמו' לענין חיוב מעשרות – מעשרות א ב – מטעם אחר: שהרי הם ראויים לאכילה גם קודם שיאדימו].

אדם

טור קנ"ז לאחר הציון להערה 15 – צלם אלוקים מיוחד יותר לישראל בגלל קדושת התורה [ש"ת דעת כהן סי' קצט], האדם משיג את צלם אלקים ע"י חיים של קדושת האמונה [מאמרי הראיה ח"א עמוד רא].

שם, לאחר הציון להערה 20 – אף איסור ניוול המת, טעמו משום צלם אלקים [ש"ת דעת כהן סי' קצט].

*טור קס"ו לאחר הציון להערה 170 להוסיף פסקה – לגבי בני אדם הגדלים ביערים – ע"ע אדני השדה.

אדם חשוב

טור קע"ו תוספת להערה 7 – כתב הרא"ה קוק בעין איה שבת פ"א אות יב שלהשפעת אדם חשוב על הדור ישנם שני צדדים הסותרים זה את זה: מחד ראוי שלא יחמיר על עצמו יותר מן ההלכה, כדי שהעם יראה את פסיקת ההלכה מעיקר הדין ללא חומרות, ומאידך רצונו הפנימי של אדם חשוב הוא להוסיף חומרות ודברי חסידות, וראוי שאף העם יראו זאת, כדי שיגדל כבוד התורה.

טור קע"ט לאחר הציון להערה 51 להוסיף פיסקה – בכמה מקומות מצינו שלגדולי ישראל היו הנהגות שונות מכלל הציבור, בדברים שאין לשאר העם רשות לנהוג כמותם. כגון רב יהודה שהיה מתפלל רק פעם בחודש [ראש השנה לה א], מי שתורתו אומנותו פטור מתפילה [שבת יא א], בעלי מחשבות נשגבות לא היו לומדים כשאר תלמידי חכמים בבית המדרש [ערפילי טוהר עמוד טז], האר"י התפלל בביתו זמן רב בלי קריאה בספר תורה. וכל זה כלול בהנהגה של 'אדם חשוב שאני' [אוצרות הרא"ה ח"ב אות יד].

אדם כשר

שם, לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – מומר, משעה שראינו שפירש מדרכו הרעה וקיבל על עצמו ללכת בדרך ישרה ולא להוסיף לחטוא עוד, מועילה קבלתו ונחשב אדם כשר [שר"ת דעת כהן ס' ב סוף אות ב].

אדני השדה

*טור קצ"ד לאחר הציון להערה 7 – ויש אומרים שהוא שימפנזה [הצומח החי וכלי החקלאות במשנה עמוד 291].

*טור קצ"ד לאחר הציון להערה 10 – ויש מי שחידש שאינו בצורת אדם כלל, אלא בצורת כבש [ספר הברית ח"א מאמר י"א פ"ד בשם "יש אומרים"].

אדר

טור ר' לאחר הציון להערה 85 להוסיף פיסקה – לגבי נס פורים, מתי ארע – מפורש בירושלמי [מגילה פ"א ה"ה] שהדבר היה בשנה מעוברת, ונחלקו האחרונים

האם היה באדר הראשון [מאורות הרא"ה לחנוכה ארבע פרשיות ופורים, פורים, ד"ה 'ראיתי לבאר'] או באדר השני [קרבן העדה על הירושלמי שם].

אהבת ה'

טור ר"ח לאחר הציון להערה 16 – יש מהאחרונים שהדגיש שדווקא לימוד התלמוד מוסיף אהבת ה' [מאורות הרא"ה, הגדה של פסח, קצט]. עצם החיים הישראלים כלולים רק בנקודת אהבת ה' [אגרות ח"א מג].

טור ר"ט לאחר הציון להערה 29 – ושום סבל וייסורין לא יגברו על אהבת ה' [שמונה קבצים, קובץ א, פיסקה תק"ח].

טור ר"י לאחר הציון להערה 40 – וכתבו האחרונים שיש עונג גדול במסירות נפש על אהבת ה', ושכלל אהבת ה' היא העונג העצום ביותר שבעולם [שמונה קבצים, קובץ ב, פיסקה רא].

אהבת הגר

טור רי"א לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שהעיר שיש עניין לקיים את מצווה זו לא רק באופן פרטי, אלא גם בצורה לאומית כללית [אוצרות הרא"ה ח"ד 71].

אהבת ישראל

שם, לאחר הציון להערה 4 – יש מהמפרשים שהדגיש שאהבת ישראל, וכן אהבת ה' ואהבת התורה ומצוותיה – כולן מגיעות מיראת ה' [שו"ת דעת כהן סוף סי' נא] ואהבת ישראל מתגברת ככל שרוחניותו של האדם גדילה [שמונה קבצים ח"ו סי' רמא]. אהבת ישראל אינה רק עבודה רגשית, אלא היא חכמה עמוקה ורחבה ורבת ענפים [שמונה קבצים ח"ב סי' טו, אורות הקודש ח"ג שכ"ה, ערפילי טוהר עמ' ח], והיא נובעת מהאמונה באור האלוקי השורה בכנסת ישראל [אורות עמוד קמח].

טור רי"ד לאחר הציון להערה 39 להוסיף פיסקה – יש מי שחידש שאהבת כל המעשים כולם היא הקודמת לכל, אחריה אהבת כל האדם, ואח"כ אהבת ישראל [מוסר אביך ערך אהבה].

או לחלק

טור רמ"ב תוספת להערה 13 – וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קמד לגבי "בכל נפשך ובכל מאודך", שמשמע גם חיוב למסור את נפשו או ממונו, וגם למסור את שניהם יחד.

אוב

טור רמ"ד תוספת הערה להגדרת הערך – בספר ראש מילין (השורשים, האלף, אב) ביאר שהשם "אוב" הוא משורש "אב", שהוא יסוד החיים.

טור רמו לאחר הציון להערה 24 פייסקה חדשה – הכח של העלאה באוב מגיע מ'קיסטא דחיותא' ('ע"פ מה שמובא בספר היכלות, אשר בעת עליית נשמה בחיים חיותו אזי לא נשאר בגוף הגשמי רק קיסטא דחיותא ולא יותר, וכמו גוף המת בקבר' [מרשימות רבי דב מלשטיין, הובא במאורות הראיה חנוכה ופורים עמ' רסו, בשמן רענן ח"א עמ' רכה]), ולכן שמו 'אוב' מלשון 'אבה' כלומר הרצון במידתו העמוק ביותר, שהוא הרצון לחיות [ראש מילין, השורשים, אב, עמ' קיז, הובא באורות השובבים עמוד 1].

טור רמ"ו לאחר הציון להערה 25 – ויש סוברים שיש בדברי הכישוף ממש, אלא שהתורה אסרתם [רשב"ם דברים ויחי ג; רמב"ן על התורה שם ט, ותשובת הרמב"ן הובאה בכתבי הרמב"ן (מוסד הרב קוק) ח"א עמ' שעט; שו"ת הרשב"א ח"א סי' קסז וסי' תיג]. ושם בהערה 9 – וכעין זה גם רבנו בחיי שמות כבי ז; ספר החינוך מצווה סב ומצווה תקיא; רשב"ץ בפירושו לברכות ג א, נד ב; הרמח"ל דרך ה' ח"ג פ"ב; ביאור הגר"א יור"ד סי' קעט ס"ק יג; הנצי"ב בהעמק דבר דברים יח יד; וכן נראה משו"ת דעת כהן סי' סט, מאורות הראיה חנוכה ופורים עמ' רסו ובשמן רענן ח"א עמ' רכה. וראה תחומין כו, תשס"ו עמ' 478 ואילך].

טור רמו הוספה להערה 35 – ועיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"א, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 58, שהעדים צריכים להיות רק בהכנה לפעולה, ולא בגמר העבירה, שבו אין העדים יכולים לשמוע, וכמ"ש הרמב"ם שגמר העבירה בקול נמוך, ולכן כתב הרמב"ם 'ואם היו שם עדים' ולא כתב 'ואם עשה בעדים'.

טור רמ"ז לאחר הציון להערה 44 – ויש מי שחילק שבעל אוב נכלל בדורש אל המתים רק באופן שהוא נשאל בגולגולת [טוב ראי שבת פרק כג אות קנד, בדעת היראים סי' שלד שלה (ובדפוס ישן סי' פט)].

טור רמז הוספה להערה 47 – וכן נראה ממש"כ באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ג ה"א, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 49, טוב ראי ע"ז עמ' קצג, שכתב על דברי הרמב"ם שם 'כל העובד כוכבים ברצונו בזדון חייב כרת', והוסיף 'ברצונו' אע"ג שלא בכל מקום כתב 'ברצונו'. אלא כתבו משום דבע"ז באונס ישנו דין יהרג ואל יעבר, ולכן הדגיש דבלא רצונו, אע"ג דאסור, מ"מ אין עונש כרת. ולפ"ז כיון דבפ"ו ה"א גבי אוב וידעוני כתב ג"כ 'ברצונו', נראה שגם בו הדין יהרג ואל יעבר. אמנם עיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"ב, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 59, שהסתפק בזה.

שם, לאחר הציון להערה 60 – הטעם שהתורה חידשה איסור מיוחד על השואל באוב, ולא חידשה כן בשאר ענייני כישוף, שדרכו של האוב להשיב רק ע"י שאלה [אוצרות הרמב"ם הלכות ע"ז אות מג, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 45]. ולפ"ז יעבור הנשאל גם בלאו ד'לפני עור', הואיל ואין יכול השואל לשאול ללא הנשאל [אוצרות הרמב"ם, במנין המצוות שלפני ההלכה מצווה מב-מג, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 45, טוב ראי ע"ז עמ' קפג].

טור רמ"ט לפני הציון להערה 83 – ועכ"פ אין כדאי לחזק את האמונה ע"י תחבולות אלה, הקרובות לאיסור.

טור רמט תוספת להערה 83 – ונפ"מ, דאם הוא אוב, אסור גם להישאל, ואם אינו אוב אלא דורש אל המתים, הרי שאין איסור להשאל, ויכול להשאל ע"י גוי, דקיי"ל דאינם מצווים על הכישוף [שו"ת דעת כהן שם, ועיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"ב, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 59, שהסתפק בזה].

אודיטא

טור רנ"ב תוספת להערה 30 – ובשו"ת דעת כהן סי' נח ד"ה 'ועכ"כ' כתב שאודיטא תועיל לאיסורין לעניין הקנאת בהמות לגוי לצורך נחירתן.

אוזן

טור רנ"ו לאחר הציון להערה 14 – ויש שהכריע ששתי הדעות נכונות, אלא שיש בזה חילוק בין בעלי החיים השונים, ולעיתים אפילו במין אחד, כגון בעיזים, יש פרטי מינים שונים. והכלל הוא שהחלק שהוא קצת קשה וקצת רך, והוא בין עצם לבשר, הרי הוא סחוס. ולכן בבעלי חיים שאוזניהם מבחוץ זקופות וקשות – חלקן החיצוני נקרא סחוס, ובאלה שאוזניהם רכות – רק החלק הפנימי נקרא סחוס [שו"ת דעת כהן סי' קצב ד"ה 'ולע"ד'].

אוכל

טור ע"ר להערה 33 – התירוץ השני בתוס' חולין ב ב ד"ה 'ובמוקדשין'.

טור ע"ד לאחר הציון להערה 34 – ו"א שאינם מקבלים טומאה [זבחי ראייה חולין ב ב ד"ה 'בגמ' כיצד הוא עושה', ע"פ התירוץ הראשון בתוס' שם, שכתב שטמא לא ישחוט רק משום חשש שיגע לאחר פרכוס. ועיי"ש שלפ"ז במסוכנת יכול טמא לשחטה, הואיל והפרכוס צריך להמשך עד אחר השחיטה (ו"ד סי' יז ס"א, בהגה), וממילא, יש פחות חשש שיגע בבהמה לאחר הפרכוס].

טור רע"ד לאחר הציון להערה 107 להוסיף פיסקה – ו"א שלעניין טומאה אין כלל את הדין של 'משקה הבא לאוכל כאוכל' [שו"ת מהר"ט סי' עו, מצוות ראייה או"ח סי' קנד ס"ד, הובא בטוב ראי שבת קמה ב אות קמח], ו"א שהוא נאמר גם לעניין טומאה [שו"ת מהר"ט שם בשם מהר"א בן יעיש].

עמ' רעד לאחר הציון להערה 108 פיסקה חדשה – ו"א שאין משקה יוצא משם משקה לשם אוכל ע"י מחשבה בלבד, כגון דבש שחשב עליו לאכילת דבורים [תוס' ב"ב פ ע"א ד"ה 'דבש']. ויש חולקים ואומרים שמספיקה בזה מחשבה [רשב"ם שם ד"ה 'דבש'. ועיין מצוות ראייה שם הובא בטוב ראי שם אות קח שנחלקו בזה גם המג"א והט"ז בסי' קנח סק"ז, שהמג"א סובר כרשב"ם והט"ז סובר כתוס'. ושם מחלוקתם לגבי הגדרת דבש כמשקה לעניין דבר שטבולו במשקה]. ובאחרונים הסבירו שמחלוקתם דווקא בדבש וכי"ב שעמידתו שווה לאוכל ולשאינו אוכל, אבל בדבר שהוא אוכל אינו יוצא מידי מאכל ביחוד לכ"ע [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

אוכל נפש

טור רע"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 35, לאחר המילים "ע"ע מכשירי אוכל נפש" – באגרות הראיה ח"ג סי' תתיא חידש שאחד הטעמים של עירובי תבשילין הוא להזכיר את החילוק שבין קדושת שבת לקדושת יו"ט, כדי שלא יבואו לטעות ולהתיר אוכל נפש גם בשבת. וע"פ זה ביאר את גדולתו של אברהם אבינו שקיים את כל התורה כולה ואפילו עירובי תבשילין – שידע להבחין בין דרגות שונות של קדושה.

אומדנא

טור ש' להערה 49 – מדברי האבני נזר (שו"ת אבנ"ז אה"ע ח"א סי' קיט אות קח) מוכח שבית דין יכולים להכריע ע"פ אומדנא. וכן כתב בשו"ת עזרת כהן (סי' כא, מא) שכאשר הדיין משוכנע ע"פ כמה עניינים יחד (ולא רק ע"פ פרט מסוים של אומדנא) מה האמת, ברור שעליו לפסוק כך.

טור ש' לאחר הציון להערה 52 – ויש מי שכתב שכל מחלוקתם של רב אחא וחכמים היא אם סומכים על האומדנא מדרבנן, אך מדאורייתא לכו"ע הולכים אחר אומדנא דמוכח, חוץ מדיני נפשות משום חומרא דשפיכות דמים [שו"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'והנה', ד"ה 'אמנם' וד"ה 'ומהא' מדייק כך מהרמב"ם סה"מ ל"ת רצ וכן כתב שם סי' מא וסי' כא, והובא בטוב ראי ב"ב דף נח ע"א אות עז].

אומן קונה בשבח כלי

טור שיי"ג לאחר הציון להערה 59 להוסיף פרק – ח. בעבודה זרה. העושה עבודה זרה לאחרים – אע"פ שלוקה על כך – שכרו אינו נאסר [רמב"ם הל' ע"ז פ"ז ה"ה]. ואינו נאסר מדין אומן קונה בשבח כלי, משום שגם לסוברים שיש קניין באיסורי הנאה, הוא דווקא כאשר שייך קניין על החומר, אך עבודה זרה שביסודה היא דבר רוחני שאסור בהנאה – לכו"ע אין בו קניין [אוצרות הרמב"ם ע"ז פ"ז ה"ה, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 60]. ועוד, שאינו נקרא כלל "שבח כלי" כיוון שהכלי נאסר בהנאה [שם].

אומר מותר

טור ש"ט לאחר הציון להערה 70 – אמנם ביארו האחרונים שאיסור זה הוא דווקא באומר מותר, אך אם נתחלף לה בעלה באחר – ודאי שדינה כאונס ומותרת [שר"ת עזרת כהן סי' י ד"ה 'וע"פ', הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד]. עוד כתבו האחרונים שכל האיסור הוא רק כאשר אומרת מותר על עצם האיסור של אשת איש, אך אם את עצם האיסור עברה באונס, אלא שאמרה מותר בזה שסברה שהיא פטורה מלעמוד ולהילחם נגד המאנס – מותרת לבעלה, ואינו נחשב למעל באישה [שר"ת עזרת כהן סי' י ד"ה 'זמ"ש"כ].

שם, לאחר הציון להערה 72 להוסיף פיסקה – המניח תפילין שלא במקומו, אף אם הוא אומר מותר שדינו כשוגג, יש מי שהסתפק אולי עדיין הוא נחשב לפושע [חבש פאר פרק ט עמ' כג, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ה].

אונא

טור שכ"ה לאחר הציון להערה 45 – גם רבא, שמטריף, אינו סובר שהוא מדין כל יתר כנטול, שדין זה נאמר רק על אבר שלם, והאונא אינה אבר שלם אלא היא חלק מן הריאה. אלא שטעמו הוא משום שאונא יתירה היא לדעתו חולי בפני עצמו [שר"ת דעת כהן סי' כו ד"ה 'ועפ"ז י"ל'].]

אונאת דברים

טור שמ"ג לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה – איסור אונאת דברים נאמר כאשר מתכוון לבזותו, או ברבים, אך כשמתכוון לתועלת עצמו – כגון ששואל אדם בינו לבינו (ביחיד) ואפשר שלא יהיה בידו להשיבו – אין בזה איסור אונאה, אך יש בו איסור דרבנן שאסרו לבייש שום אדם [זבחי ראייה עמ' לא].

שם, לאחר הציון להערה 25 – פועל, אע"פ שמדיני ממונות יכול לחזור בו אפילו בחצי היום, ודאי שאין זו משנת חסידים, ואין זה מן הראוי, ויש לו לחוש משום אונאת דברים [שר"ת אורח משפט כא ד"ה 'ובר'].]

טור שמ"ה לאחר הציון להערה 33 – כאשר אונאת הדברים היא בין תלמידי חכמים, שמריבים זה עם זה, הדבר אף גורם לחילול השם גדול בעולם, ולביזוי

התורה ומצוותיה לעין כל, ויש בו חיוב מיתה בידי שמיים [אוצרות הרא"ה נספח ב אות ו, וכך ביאר את עונשם של תלמידי ר"ע].

אונס – הכרה

טור שם"ז לאחר הציון להערה 4 – ודווקא כאשר הוא פחד מיתה ממש, אבל חשש רחוק, שאין הסכנה לפניו ממש – אין דינו כאונס אלא כרצון [שו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ובר', הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד ד"ה 'אבל'].

שם, לאחר הציון להערה 9 בסוף הפסקה – אונס מחמת יראת כבוד, כגון שירא מפני מלך או שר גדול וסובר שאינו חייב להילחם נגדו – יש מהאחרונים שכתב שדינו כאונס, ודחו את דבריו שאין דינו כאונס אלא כשוגג [שו"ת עזרת כהן סי' י הביא שהרה"ג רש"י הילמן סבר שהוא אונס, ודחה את דבריו בחריפות. הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד].

אופה

טור ש"ע, תוספת להערה 9 – ושם מבואר עוד שהירושלמי מרבה בהגדרת תולדות יותר מהבבלי, ויש שם דעה שלכל אב ואב ישנן ל"ט תולדות.

אוצרי פרות

*טור שע"ב לאחר הציון להערה 7 – והאוצרים הרי הם רשעים [לשון הגמרא יומא פב א: קרי עליה זרו רשעים מרחם] ודינם כמלואים ברבית וכו'.

אורה

טור שפ"ג תוספת הערה להגדרת הערך – בעולת ראי ח"א עמ' סד כתב שכיוון שהאורח מגיע מן הבלתי נודע אל הנודע, יש בזה מן החידוש, ולכן יש במצוות הכנסת אורחים התגלות של הנצח.

טור שפ"ד לאחר הציון להערה 19 – וטעם הדבר, שהחילוק בין הסתכלות על המציאות בעין יפה ובעין רעה, אינו משום חילוקים שכליים, אלא משום תכונת הנפש – האם היא טובה או רעה [עין איה ברכות פ"ט אות רפז].

טור שפ"ז לאחר הציון להערה 75 – ויש מי שתמה למה בזמנינו לא נהגו לומר את הנוסח שבש"ס [לחם חמודות שם, הובא במשנה ברורה שם ס"ק ה].

טור שפ"ח לסוף הערך – על קידוש בבית הכנסת לאורחים, ע"ע קדוש

אורים ותומים

טור שצ"ה תוספת להערה 65 – ובאגרות הראיה ח"א סי' קג הוסיף שעניינו של כל כהן הוא שרוח הקודש מסייעתו לפסוק הלכה, וכמו שנאמר "כי שפתי כהן ישמרו דעת".

אותיות

*טור תי"ג לאחר הציון להערה 224 להוסיף פיסקה – בספרי תורה עתיקים ישנן עוד אותיות רבות משונות: מוזרקות או מעוגלות – בחלקן מימין ובחלקן משמאל, בחלקן מלמטה ובחלקן מלמטה – עקומות, לפופות, הפוכות, תלויות, ודבוקות [תורה שלמה חכ"ט עמוד קמ והלאה, ושם הביא כמאה וחמישים ציורי אותיות משונות ומקומן].

*טור תי"ד תוספת להערה 234 – וביותר האריך בזה בספר ועבד הלוי, שכולו דן בעניין זה.

*שם, תוספת להערה 235 לפני המילים "ועי' מסורת התורה" – בקובץ תשובות חתם סופר במילואים עמ' קמב כתב שמניין הוא שלוש מאות ועשרים אלף ארבע מאות שישים וארבע. ובספר משנת רבי יעקב (לרבי יעקב שור) פרק ד כתב שמניין הוא שלוש מאות וארבעה עשר אלף ארבע מאות שבעים ושתיים. *ובסופה – ועיין עוד בתורה שלמה חלק כח מילואים פרק יב באריכות.

אזהרה

טור תטו לאחר הציון להערה 68 – וי"א שהדבר נתון במחלוקת בין התלמוד הבבלי לתלמוד הירושלמי [שור"ת משפט כהן סי' קיט, שהרי הירושלמי סוכה פ"ג הי"א מביא את דעת ר' יוסה שעשה דוחה ל"ת אף באיסור כרת, שהרי דבר שם על נטילת לולב בשבת. ונראה שדעתו שבשביל חיוב חטאת לא מספיק כרת אלא צריך גם לאו, וכיון שעשה דוחה ל"ת, ממילא התבטל הלאו והוי כרת ללא לאו, וממילא אין חיוב קרבן. וכן נראה שסבר

רש"י במשנה בריש כריתות, שמסביר על כל כרת מהו הלאו שיש בו. וכן תוס' ביבמות ט ע"א ד"ה 'מה עבודת כוכבים', שכתבו שזו דעת רבי שמצריך לאו עם הכרת, ולרבנן לא צריך לאו. אבל מהבבלי במכות יג ע"ב משמע שא"צ לאו כדי לחייב קרבן שהרי נאמר שם שהקרבן לא צריך אזהרה, לגבי פסח ומילה. ותוס' שם ד"ה 'מה' הקשו מהסוגיה בעירובין צו ע"א. וע"ש שתרץ שהגמרא שם לא דיברה לרבי אלא לרבנן והסוגיה בעירובין דיברה לפי רבי שהמשנה בכריתות כמותו. והרמב"ם שגגות פ"א ה"ב סובר שא"צ ל"ת].

אזוב

טור תכ"א תוספת להערה 20 – שכיוון שיש לו שם ליווי אין זה אותו המין כלל, שכך הוא בלשון התורה, ובשו"ת דעת כהן סי' מ חידש שהוא הדין בלשון חכמים.

אזכרות

*טור תכ"ד לאחר הציון להערה 45 להוסיף פיסקה – ספר תורה שנכתב ע"י מין [ובחלק מהנוסחאות: אפיקורוס] ישראל, שורפים אותו עם האזכרות שבו, שהואיל ואינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו לא נתקדש השם [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ח, והוסיף שיש אף מצווה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולמעשיהם] >הערת הרצ"ה מכת"י<.

*טור ת"ל תוספת להערה 170 – בתחילתה: מסכת סופרים פ"ד ה"ב. ובסופה: והגר"א אר"ח סי' ח סעיף ב ד"ה 'ונכון' כתב שאינו מדינא אלא ממידת חסידות. וע"ע אורחות חיים אות לח שציווה לכסות את הראש בהזכרת השם >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור תל"א תוספת להערה 178 – לשון הגמרא שם "יגוד", ובשו"ת צמח צדק (ליובאוויטש) יו"ד סי' רטו כתב שאין פירושו שקוצץ את כל עובי הקורה, אלא רק מקצת ממקומה, כעין קליפה. ובשו"ת דעת כהן סי' קסב ד"ה 'ובתשובת' הסתפק בזה.

אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן

טור תנד תוספת להערה 8 – וכן פסק בשו"ת דעת כהן סי' מ ד"ה 'הנה'.

אהריות

טור תס"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 70, לאחר המילים "חשוב כבעלים" – יש מי שהגדירו שנחשב קצת קנין [שו"ת משפט כהן סי' קלא אות ג בדעת הגאונים].

אחשביה

טור תע"ג לאחר הציון להערה 4 – יש שכתבו שדין אחשביה נאמר רק להחשיב שיעור קטן כגדול, אך להחשיב דבר שאינו כמי שישנו – לא יועיל. לכן המוציא בשבת תקרובת עבודה זרה, כיוון שאין לה ביטול עולמית וכתתי מיכתת שיעוריה – נחשבת כמי שאינה, ולא יועיל אחשביה [הערות הרצ"ה קוק על שו"ת דעת כהן סי' קעט, הודפס בטוב ראי שבת פרק ט אות צה סע' 5].

טור תע"ד תוספת להערה 21 – והב"ח שם ס"ק י"ג חילק (בדעת הרא"ש) שכל האיסור דווקא בדבר שיכול להאכל ע"י תערובת, וביאר בשו"ת אורח משפט סי' פט ד"ה 'וכ"ז' שגם לדברי הב"ח מצטרפת בזה גם סברת אחשביה.

איטר

טור תע"ט תוספת הערה לאחר הציון להערה 54, לאחר המילים "ונחלקו הראשונים באטר" – ובשו"ת עזרת כהן סי' קט ד"ה 'והד' העיר שלגבי קיטע יש לבדוקו יפה אם הוא איטר, שהיא בדיקה קשה יותר מאשר אצל שאר בני אדם.

אי אפשי בתקנת חכמים

טור תפ"ג לאחר הציון להערה 8 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שכל דין אי אפשי בתקנת חכמים נאמר רק בתקנות שנתקנו לצורך טובת האדם בפרט, אך אם מטרת התקנה היתה בשביל תיקון העולם בכלל – כגון שעשו סייג כדי שלא יבוא הדבר לידי קלקול אצל אחרים – לא שייך לומר אי אפשי בתקנת חכמים, כיוון שהדבר אינו לצורך טובתו הפרטית [שו"ת עזרת כהן סי' כ ד"ה 'וי"ל'].

טור תפ"ד לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – אסרו חכמים על אדם לישא את מינקת חבירו, שמא יפסק חלבה [יבמות סו ע"ב]. וכתבו האחרונים שכיוון שתקנה זו לטובת הוולד, אם נישואיה יביאו לטובתו – כגון שהבעל מקבל עליו

לפרנס את הוולד ויבורר לבית דין שמצבו של הוולד יוטב ע"י הנישואין – אומרים בזה אי אפשרי בתקנת חכמים, ויכולה להינשא [שו"ת עזרת כהן סי' יח ד"ה 'העיקר', שם סי' כ. הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ה אותיות קכב כקנ].

אי אפשר לצמצם

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך – וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור תפ"ח לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה – בהרכבת אילן במין אחר, כאשר ההרכבה היא בגובה האילן ישנו איסור כלאיים, אך כאשר היא במקום השורשים לא חל איסור זה. וכתבו האחרונים שכיוון שאי אפשר לצמצם לכרות את העץ בדיוק במקום התפצלות השורשים, יש לחותכו מעט למטה ממקום ההתפצלות [שו"ת משפט כהן סי' יט, שם סי' כ ד"ה 'והנה']. וכן לגבי מקום הנחת תפילין של ראש, כיוון שאי אפשר להניח במקום שיער [קידושין לו ע"א], יש מן האחרונים שכתב שכיוון שאי אפשר לצמצם, יש להניח את הקצה התחתון של התפילין למעלה מעט מעיקרי השיער [חבש פאר פרק ב עמוד יב >הערת הרצ"ה מכת"י<].

איבה

טור תצ"ג תוספת הערה לאחר הערה 69, לאחר המילים "של תורה" – וכתב הרא"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' קעו וסי' רא, שגם לעניין זה דברי קבלה כדברי תורה, לשיטת הראב"ד הל' מגילה וחנוכה פ"ג ה"ו, ואין נדחים משום איבה, ויש מהראשונים שחולקים.

שם, לאחר הציון להערה 70 להוסיף פיסקה – ישנם דינים נוספים שתיקנו חז"ל מפני דרכי שלום, וקראו להם "משום איבה", ע"ע [ועיין שבת הארץ פרק ח, שכאשר דן בענייני דרכי שלום (משאלת אשה לחברתה בשביעית וכו') קורא לזה "משום איבה"].

אידי דטריד למפלט לא בלע

טור תצ"ו לאחר הציון להערה 31 – וכן יש מהאחרונים שכתב שבמים ובחלב לא שייך אידי דטריד [שו"ת דעת כהן סי' מז אות ח].

אידיהן של עכו"ם

טור תק"ט תוספת להערה 9 – וכתב הרא"ה קוק (הודפס באוצרות הרא"ה ח"ג אות ג, והעיר שמקומה בשמונה קבצים קובץ ו רלב, רלג, אלא שהושמטה) שגם לדעה זו ההיתר הוא רק להזמין לו בהמה, אך לסייעו בשעת ההקרבה פשוט שאסור, שנראה כנטפל ומשתתף באיסור.

טור תק"ח לאחר הציון להערה 197 להוסיף פרק – ט. חילול השם. כתבו הפוסקים שכל דבר שהעכו"ם מקפידים שלא לעשות בפרהסיא בימי אידיהם – כגון ליקח הזבל מן הרחוב או לקבור מתים – יש להיזהר שלא לעשות כן בשבתות ובימים טובים ע"י עכו"ם, מפני חילול השם [מגן אברהם סי' רמד ס"ק ח]. ואע"פ שהיה מן האחרונים שהתיר וכתב שאינו יודע איזה חילול השם יש בדבר, שהרי הדבר מותר מדבר תורה [רעק"א שם], כבר מצאנו כיוצא בזה בדברי הראשונים שכל דבר שנזהרים בו הגויים, יש בו חילול השם אם יעברו על כך ישראל בפניהם [כגון אכילת בהמה שנרבעה, שמעיקר הדין מותרת [פתחי תשובה י"ד קנג א. אמנם בשו"ת הב"ח סי' קמא צידד לאוסרה], וספר חסידים תתכט אסרה משום חילול השם. וכיוצ"ב במסכת כותים פ"א ה"ב אסרו לקנות מהגויים מאכלים שמתרים לישראל והגויים נזהרים בנימוסיהם שלא לאוכלם, כגון שמן שנפל לתוכו עכבר, כוסכוס ושליל, והביאו על כך את הפסוק בדברים ז ט "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך", כשאתה קדוש לא תעשה עם אחר קדוש למעלה ממך] וכל שכן שיש חילול השם בדבר כאשר הגוי רוצה לעשות זאת בשבת מפני שהוא נזהר שלא לעשות כן ביום חגו, דהיינו ביום א' [שו"ת דעת כהן סי' ריט ד"ה 'אמנם מה'].

אייר

טור תקי"ג תוספת להערה 5 – וביאר הרא"ה קוק במאורות הראיה שבועות עמוד קעט, ובהגדה של פסח עמוד 237 שחודש מלא מסמל את הערך העצמי של הזמן, שאין לצמצמו, לעומת זאת חודש חסר מלמד על זמן אמצעי בלבד, שלכן אין להרחיבו יותר מן הדרוש. ובשנת יציאת מצרים, אע"פ שנראה לכאורה שאייר היה רק אמצעי בין ניסן שהוא חודש הגאולה לבין סיוון שהוא חודש מתן תורה, בעצם היה בו גם תוכן עצמי, ולכן לא היה חסר אלא מעובר.

טור תקכ"ו לאחר הציון להערה 49 להוסיף פיסקה – מותר לשמש עם אילונית, ואין בדבר משום השחתת-זרע, הואיל ומשמש כדרך הארץ [רמ"א אה"ע כג ה].

אילן

*טור תקכ"ח תוספת הערה להגדרת הערך – אמנם מצינו שגם צמחי הירקות מכונים "אילן", ע' רש"י פסחים ו': סוף ד"ה 'ומשמר' > כך נראה כוונת הרצ"ה בהערותיו מכת"י וראה נספח ג' לשונו.

*טור תקל"א לאחר הציון להערה 44 להוסיף פיסקה – יש מן הראשונים שחילק באופן מחודש, שאין בכל האילנות מין שעושה פרי בשנה הראשונה לזריעתו, ולדבריו כל צמח כזה הרי הוא ירק [שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תצט וח"ג סי' תקלא, ושם דן לגבי צמחים נוספים האם דינם כאילן > הערת הרצ"ה מכת"י].

*טור תקל"ג לאחר הציון להערה 70 – ברכה על ראיית אילנות מלבלבים [ראש השנה יא א, ברכות מג ב, רמב"ם הל' ברכות פ"י ה"ג, טוש"ע או"ח סי' רכו > הערת הרצ"ה מכת"י].

טור תקל"ד תוספת להערה 91 לפני המילים "וע"ע" – ובמשפט כהן סי' יג (עמ' כד), סי' כד פרק ד (עמ' מו) ופרק י (עמ' סג) שגם לדעות שב"נ אסור בכלאי אילן, ישנו חילוק בהגדרת איסורי כלאים בין ישראל לבין ב"נ, שפרטי הדינים בתורה שבע"פ ובמידות שהתורה נדרשת בהן שיש בישראל אין בב"נ, ובב"נ פוסקים ע"פ השכל האנושי > הערת הרצ"ה מכת"י].

טור תקל"ד לאחר הציון להערה 98 להוסיף פיסקה – אילן פרי ואילן אסור להרכיבם זה בזה [שו"ע יו"ד רצה ג], ולגבי אילן פרי ואילן סרק מאותו המין, נחלקו האחרונים האם יש איסור כלאיים בהרכבתם זה בזה [לבושי שרד סי' רצה אסר, ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ד התיר].

שם, להוסיף פיסקה – לגבי תפוח יערי דנו האחרונים האם הוא אילן פרי או אילן סרק [לבושי שרד סי' רצה כתב שהוא אילן סרק, ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ה ד"ה 'והנה' הסתפק בזה].

אין אדם מעמיד עצמו על ממונו

טור תקמ"ו לאחר הציון להערה 3 – והיתר זה הוא בגדר 'הותרה' [שו"ת משפט כהן סי' קלט ד"ה 'והאי'. והוסיף שלגבי הרודף אחר נערה המאורסה דבר זה תלוי במחלוקת רבי

יהודה וחכמים בסנהדרין עג ב, שלרבי יהודה שהטעם שמצילין אותה בנפשו של רודף הוא משום שמסרה נפשא לקטלה, הוא כדין מחתרת והוא הותרה, אך לחכמים שהוא משום שהתורה הקפידה על פגימתה – הוא רק דחוייה], כיוון שהתורה פירשה זאת בפסוק "אין לו דמים" [שמות כב א].

אין אדם משים עצמו רשע

*טור תקמ"ט לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה – יש מן הראשונים שמוכח מדבריו שכשם שאין אדם משים עצמו רשע, כך אינו משים עצמו שאינו חסיד [רשב"א כתובות יט א ד"ה 'קסבר', שאין העד נאמן לומר שחתם שקר מתוך סכנת נפשות, משום שממידת חסידות להרג ולא לחתום בשקר >הערת הרצי"ה מכת"י<].

שם, להוסיף פיסקה – אע"פ שהודאתו של אדם לא תועיל להשים עצמו רשע, היא מועילה להכשיר את עדות שיעידו זאת עליו עדים שלא בפניו, ועדותם לא תיפסל מחשש שבפניו לא היו מעיזים להעיד, או שבפניו היו רואים לו זכות, שהרי מוכח שגם הוא עצמו אמר זאת [שו"ת דעת כהן סי' ב ד"ה 'והנהי'].

טור תק"נ תוספת להערה 37 – אמנם בשו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'שהרי' סובר שהרשב"א חולק על הראב"ן. ושם בד"ה 'ולע"ד' ביאר את טעמו של הראב"ן, שהטעם שאין אדם משים עצמו רשע הוא רק משום שחב לאחריני, אך לענין עצמו נאמן, ולענין אחרים הרי לא שייך לומר אדם קרוב אצל עצמו, ולכן מצטרף עם אחר.

אין אדם פורע תוך זמנו

טור תקס"ה לאחר הציון להערה 5 – ויש מי שביאר שהוא מדין אין ספק-מוציא-מידי-ודאי*, שכיוון שוודאי הלווהו, לא תועיל שום טענה נגד חזקת-החיוב הוודאית [הרא"ה קוק, הודפס באוצרות הרא"ה ח"ב חידושי מסכתות ו 2 עמוד 878. והוסיף שטענת פרעתיך בזמני כן מועילה, משום שכל חוב עומד להיפרע בזמנו, ואם כן היא חזקה העשויה להשתנות. וע"פ זה ביאר שם את דברי הש"ך חו"מ סי' עה ס"ק כב].

טור תקס"ו לאחר הציון להערה 18 לאחר המילים "במקום עדים עומדת" – ויש מהאחרונים שהוסיף שהלווה אפילו לא יכול להחרים את המלווה בחרם סתם אם פרעו [כתקנת הגאונים שאפשר להחרים את התובע בכל טענת ספק "בחרם סתם על כל

מי שנוטל ממון שלא כדין, כמפורש בשו"ע חו"מ עה ט ובביאור הגר"א שם אות כח], שכיוון שוודאי שלא נפרע אין טעם להחרימו [הרא"ה קוק, הודפס באוצרות הרא"ה ח"ב חידושי מסכתות ו 2 עמוד 878. והוסיף שבמקום שהדרך לפעמים לפרוע תוך זמנו, הווי ספק וחייב בחרם סתם ככל טענת ספק].

טור תקס"ח תוספת להערה 51 – וכן פסק בשו"ת רעק"א תניינא תש' צז, טוב ראי על ב"ב דף ה א אות ו.

טור תקע"א לאחר הציון להערה 88 – ע"פ תקנת הגאונים, בעל דין הטוען "שמא" ומפסיד בדין, יש בידו רשות להחרים סתם, ולומר שכל מי שטוען נגדו טענת שקר או נוטל ממנו שלא כדין יהא בחרם [עיין ערך 'חרם' עמ' שלה, ועיין שם הערה 153 שמקורו בר"ף שבועות מח ב, בשותפים, ועי' הגר"א אהע"ז סח ס"ק טו שהוא כלל לכל טענת שמא. ברמב"ם וטוש"ע הוזכר חרם סתם בהרבה מקומות, ובסוף ס' קרית מלך (בני ברק תשל"ח) ציין לכל המקומות שברמב"ם]. אמנם, במקרה שיש חזקה נגד הטוען שמא, כגון חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, אינו יכול להטיל חרם משום דהווי ודאי שלא פרע [טוב ראי ב"ב דף ה א אות ו]. ובמקום שישנו מנהג באופנים מסויים לפרוע תוך זמנו כגון מקום שפורעים קמעא קמעא [עיין לעיל הערה 50], אע"פ שאין מנהג זה מבטל החזקה, ואין לחייבו שבועת הסת, מ"מ יש בידו להחרים [טוב ראי שם]. וה"ה במקום שהמחהו אצל אחד שיפרעהו, ופרע, והנתבע טוען שחשב שלא פרע ולכן פרע הוא, ויחשב פרעונו על פרעון השנה הבאה. והתובע מכחישו, גם בזה הווי חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, ואינו יכול להטיל חרם [טוב ראי שם].

אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך

טור תקע"ו לאחר הציון להערה 22 – וטעם הדבר, שתיקון נפשו עדיף מתיקון אחרים [חבש פאר סי' יד, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ד, ודימה זאת לדברי הגמרא ב"מ לג ע"א שלך קודם לשל כל אדם].

שם, לאחר הציון להערה 29 – ט) לגבי אב אומרים חטא כדי למנוע את בנך הקטן מאיסור חמור יותר, כיוון שחטא הבן נזקף לחובת האב [חבש פאר סי' יד, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ד].

טור תקע"ז לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה – עכ"פ, לכל הדעות אין אומרים לאדם חטא בקו"ע כדי שיזכה חברך ולא יעבור בשוא"ת, ואפילו אם חבירו יעבור בשוא"ת כל ימיו [חבש פאר פרק טז הערות מגדולי ירושלים ת"ו אות טו].

שם, לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה – כאשר אומרים לאדם אל תחטא, וע"י זה הוא לכאורה יעבור באיסור חמור יותר [כגון בקריאת שמע של ערבית, שכשאומרים לו לא לקרותה לאחר חצות, יעבור באיסור דאורייתא שלא קרא שמע כלל], יש מהאחרונים שכתב שבפועל אין בזה שום איסור, שכיוון שעושה זאת ע"פ דברי חכמים הרי הוא אנוס לקיים דברי חכמים [שו"ת מצפה אריה (תנינא) סי' א, וכך הבין שם גם מתוס' שבת ד א ד"ה 'קודם', ומהכס"מ הל' חמץ ומצה פ"ג ה"ח]. ויש שכתב שאמנם אין בזה איסור כיוון שהוא מחוייב לעשות כן, וכעין העמידו דבריהם במקום כרת [כמו שמוכח בתוס' שבת שם], אך אינו מדין אונס [שו"ת עזרת כהן סי' כ הערה ו, והוכיח שם שגם תוס' שם והכס"מ שם לא התכוונו שהוא אונס].

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו

טור תר"א לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה – יש מי שרצה לחדש שאם התקנה גורמת לקלקול – יכול בית דין אחר לבטלה, אע"פ שאינו גדול ממנו בכמה ובמנין. אך דחו את דבריו [שו"ת משפט כהן סי' ד ד"ה 'ומש"כ' הביא את דעה זו והוכיח מהסוגיות שאינו כן >הערת הרצ"ה מכת"י<].

שם, להוסיף פיסקה – אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו כו' נאמר רק לגבי ביטול התקנה כולה, אך אם רצו לשנות את גדרי התקנה – הרשות בידם [תוס' מגילה ה ב ד"ה 'ובקש'. וע"ע תוס' שם ג א ד"ה 'מבטלין', וכתובות ג ב ד"ה 'תקנה' >הערת הרצ"ה מכת"י<].

טור תר"ב לאחר הציון להערה 32 – אמנם היתר זה נאמר רק כאשר בבית הדין הראשון דרשו זאת רוב הדיינים, אך במקרה שכל הדיינים דרשו זאת – יש לפסיקתם כח של תקנה, ואין בית דין אחר יכול לבטלה אא"כ הוא גדול ממנו בחכמה ובמניין [אגרות הראיה ח"ד א' ריד ד"ה 'אמנם'].

אין גוזרים גזרה על הציבור

טור תר"ג להערה 10 – ועיין שבת הארץ עמוד 248 שכתב שבזמן שנתרבו חורשי שביעית באיסור לא גזרו על השדות החרושות שלא יזרעו במוצאי שביעית, משום שהיא גזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה.

אין דוחין נפש מפני נפש

טור תר"ה תוספת להערה 16 – וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קלג ד"ה 'אמנם'.

טור תר"ו לאחר הציון להערה 32 להוסיף פרק – ד. **חילוקים בין נפשות**. כלל זה, שאין דוחין נפש מפני נפש, נאמר גם כאשר יש חילוקים בין הנפשות, כגון שאחד כהן וחבירו לוי, אחד גדול שבשיראל וחבירו הדיוט, ואפילו יחיד נגד רבים – בכל אלו אין דוחין נפש מפני נפש, ולא מחלקים ביניהם [שו"ת משפט כהן קמג]. ואע"פ שלגבי להציל אחד – מקדימים להציל כהן ללוי איש לאשה וכו' [הוריות יג א]. והטעם שאין דוחין נפש מפני נפש גם באופן זה, הוא כמו הדין שאין עונשים בדיני נפשות על סמך אומדנא, ואפילו אומדנא ברורה וכמעט ודאית, שכוון שהשער הזה של אומדנות אינו גדור, ונקל להחליף בין אומדנא ודאית לכזו שמסופקת, נעלה תורה את השער הזה של אומדנות בפנינו [ספר המצוות לרמב"ם ל"ת רצ], כדברי התורה [שמות כג ז] ונקי וצדיק אל תהרוג [שו"ת משפט כהן קמג].

אין דנין אפשר משאי אפשר

בסוף הערך טור תר"ט לאחר הציון להערה 25 להוסיף פרק – ה. **אי אפשר משאי אפשר**. **אפשר**. אע"פ שאין דנין אפשר משאי אפשר, אי אפשר משאי אפשר דנין. ע"פ זה כתבו הפוסקים סברא שגר שאינו יכול למול, מחמת סכנה או כגון שנכרת גידו, תועיל לו גירות בטבילה לבד בלא מילה, שבאופן זה ניתן ללומדו מן האמהות שנתגיירו בלא מילה, ודנין אי אפשר משאי אפשר [שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'והנה']. אמנם להלכה דחה זאת מטעמים אחרים].

אין הולכין בממון אחר הרוב

טור תרי"ב תוספת להערה 10 – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ומה', שהטעם שאהבא"ה הוא שחזקת ממון עדיפה מחזקת איסור. ושם בהערה 2 הביא את הטעמים הנוספים.

אין כפרה למתים

טור תרל"ב לאחר הציון להערה 34 להוסיף פסקה – אעפ"כ לעניין תשלום כופר, אפילו לדעה שהוא כפרה, אין כפרה למתים, ולכן מי שנתחייב מיתה אינו חייב לשלמו [שו"ת משפט כהן סי' קלז ד"ה 'הערתו'. ושם הוסיף שאמנם יש בכופר גם טעם של ממון, שהרי משלמו גם ליורשי המת, אך לעניין ממון הרי פשוט שיש דין קלב"מ, ולכן אם החייב נהרג – אינו משלמו].

אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות

שם, תוספת להערה 5 – ובשו"ת עזרת כהן סי' סה אות כג נקט את כלל זה לגבי הדין לפסוק ע"פ אומדנא ברורה, והוסיף שהוא מדאורייתא.

אין למדין מן הכללות

טור תרל"ד לאחר הציון להערה 19 להוסיף פסקה – אין למדין אף מכללים בעניינים טבעיים. כגון לגבי הכלל שכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר [משנה נידה נא א, חולין סו ב], כתבו הפוסקים שאין למדין מן הכללות [שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' ה בסוף דבריו, אמנם ערוך השולחן יר"ד פג ה דחה זאת וכתב שכל שיש לו סנפיר יש לו קשקשת הוא כלל מוחלט], ובפרט בענייני הברואים ישנם הרבה יוצאים מן הכלל [כרתי סי' פג ס"ק ג], ואי אפשר לכלול כלל על כל המקרים המתהווים בעולם [חתם סופר חולין דף מב א ד"ה 'ביש"ש', אמנם הוא הזכיר זאת לגבי טריפה אינה חיה, שבה לא נאמר הלשון "כל"], וכן לגבי טבע נפש האדם [אגרות הראיה ח"א סי' פט ד"ה 'ולימוד', שהכלל הוא שאין מוסרים דברי תורה לנכרי, שאין לו את ההכשר לכך, ולימוד התורה יזיק לו. ואם ימצא שלימוד התורה כן פעל עליו להיטיב, אין למדין מן הכללות].

*טור תרל"ה תוספת להערה 1, לאחר המילים "בקה"ע ופ"מ" – ועיין לקמן בהערה 35.

אין מבטלין איסור לכתחילה

טור תר"מ תוספת להערה 38 לאחר המילים ס"ק כח – שו"ת דעת כהן סי' קסט ד"ה 'ויש'.

טור תרמ"א תוספת להערה 46 – ובשו"ת דעת כהן סי' קסט ד"ה 'ויש' הסתפק אם אומרים במצוות אין מבטלין איסור לכתחילה.

אין מוקדם ומאוחר בתורה

טור תרמ"ז תוספת הערה בתחילת הערך לאחר המילים "המאוחרות להן" – בטעם הדבר ביאר בעולת ראייה ח"א עמוד קנב ד"ה 'והנה', שהתורה עצמה, בניגוד למצוות המעשיות, היא למעלה מכל סדר, ולכן נקראת "משל הקדמוני" – משלו של קדמונו של עולם.

אין מזהירין מן הדין

*טור תר"נ לאחר הציון להערה 9 – ובירושלמי מבואר להיפך, שאפילו מי שסובר שאין עונשין מן הדין, מודה שמזהירין מן הדין [יבמות פ"א ה"א, וזו דעת רבי ישמעאל שם].

טור תרס"ו לאחר הציון להערה 9 להוסיף פיסקה – איסור זה נאמר רק כאשר כבר התחיל לעסוק בעניין המצווה, או שעכ"פ הוא סמוך לעניינה, אך אם אינו עוסק בה כלל לא שייך אין מעבירין על המצוות [עץ הדר סי' טז, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק יט אות קלו].

אין מערבין שמחה בשמחה

טור תרע"ב תוספת להערה 12 – ובטוב ראי סוטה פרק א אות כא, הודפס גם באוצרות הראי"ה חידושי מסכתות אות א, כתב שיש נפק"מ מטעם זה, שלפי זה אין עושין מצוות חבילות חבילות גם כאשר במעשה אחד מקיים כמה מצוות, שאע"פ שאין בזה את הטעם שנראה כמשוי, עדיין אין ליבו פנוי לשתייהן. אמנם למעשה פסק בטוב ראי שבת פרק ב אות לא ד"ה 'ומיהו' ובסוטה פ"א אות יט שאין דין חבילות חבילות במעשה אחד, ואדרבה, כתב שיש בזה חביבות מצווה.

אין מקרא יוצא מידי פשוטו

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 7 – וכן ועתה כתבו לכם את השירה הזאת [דברים לא יט], שאע"פ שיש ראשונים שסוברים שלהלכה מצווה זו נאמרה על כל התורה [ר"ן נדרים לח ע"א], אעפ"כ פשט הפסוק מדבר על שירת האיזנו בלבד [ש"ת דעת כהן סי' רלג ד"ה 'ועד'ת', בדעת רש"י והרא"ש].

אין סומכין על הנס

טור תרע"ט תוספת להערה 8 – ובש"ת משפט כהן סי' קיז ד"ה 'ועד' העיר שבפשטות זו דעת סתם משנה שקלים פ"ו ה"ג.

אין ספק מוציא מידי ודאי

טור תרפ"ג לאחר הציון להערה 24 להוסיף פיסקה – בספק איסור שדינו יהרג ואל יעבור, אומרים אין ספק מוציא מידי ודאי של וחי בהם, ולכן יעבור ואל יהרג. ואפילו לדעת הראשונים שספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא [ש"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'ובנ"ד'].

אין עד נעשה דיין

טור תרפח תוספת להערה 30 – ואע"פ שבקדוש החדש לרב הראשונים בעינן כוונה להעיד, דאל"כ חיישינן לכוביתא דעיבא [ר"ה כד ע"א, שחוששים שהיו עננים, רמב"ם הלכות קדה"ח פ"ב ה"ו. באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סקי"ט], וממילא לא שייך לומר בקדוש החדש לא תהיה שמיעה עם כוונה להעיד גדולה מראיה ללא כוונה להעיד. ומ"מ דעתם של ראשונים אלו, שלא צריך כוונת ראייה גם בקדה"ח, וממילא אומרים לתשג"מ ושניהם ללא כוונת עדות [שם סק"א].

טור תרפח תוספת להערה 31 – ועיין תוס' שם שהקשו על רשב"ם, שלמ"ד דלא בעינן כוונה להעיד, אלא מספיקה ראייה לעשותו עד ולפסול בקרוב או פסול, א"כ ה"ה דפוסלו מלהיות דיין לדעת מטעם עד נעשה דיין לדעת רשב"ם שכל שנתכוון להעיד פסול לדיין אף אם לא העיד. ולפ"ז לעולם לא נוכל לומר לתשג"מ. ובבאר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סק"ג תירץ, שיסוד לתשג"מ הוא, שכשם שהראיה מכשרת להיות עדים ה"נ מכשרת להיות דיינים, וממילא במקרה שראויים לדיינים כגון שהם ראויים והשעה ראויה, אין הראיה מכשרת

כלל להיות עדים משום דאין עד נעשה דיין, אא"כ התכוונו דווקא להיות עדים ולא דיינים.

אין עושיין מן הדיין

* טור תר"צ תוספת להערה 5 – וכן משמע מרש"י סנהדרין עג ב ד"ה 'הקישא הוא'.

* טור תרצא תוספת להערה 23א – וע"ע ספרי במדבר פיסקה קכז, ופירוש המלבי"ם במדבר יט טז.

* טור תרצא תוספת להערה 27 – אמנם ע' שבועות לא, ב שמשמע שהבבלי סובר שמחייבים חטאת מק"ו, וחולק על התוספתא. וע"ש בגליון הש"ס לרעק"א שכבר העיר על זה. ולפי"ז אפשר ששני התירוצים בריטב"א הוי חד כבבלי והשני כתוספתא.

* טור תרצג להערה 52 לפני המילה 'וע"ע' – ובספר עיטור סופרים שם הערה 51 כתב שתוספתא זו עוסקת באזהרה ולא בעונש.

* טור תרצד להערה 52 – וכן רש"ש ב"ק ב א.

אין עושיין מצוות חבילות חבילות

טור תרצ"ה לאחד הציון להערה 18 להוסיף פיסקה – כאשר במעשה אחד מקיים כמה מצוות, כגון שקיים באותו מעשה גם משלוח מנות וגם מתנות לאביונים [מגילה ז ב], נראה שהטעם שלא יהיו המצוות נראות עליו כמשא [עיין בדעה זו לעיל הערה 2] – לא שייך, ואדרבה, יש בזה אף תוספת חביבות. אך הטעם שיהיה ליבו פנוי למצווה אחת [עיין בדעה זו לעיל הערה 3] – שייך, כיוון שצריך לכוון לשתיה המצוות. אמנם נראה שהטעם שיהיה ליבו פנוי שייך רק לדעה שמצוות-צריכות-כוונה*, אך לדעה שאינן צריכות כוונה – אין חיסרון בכך שאין ליבו פנוי. וגם לדעה שמצוות צריכות כוונה, במצוות דרבנן [כגון הדלקת נר חנוכה בשמן שרפה], שכתבו הפוסקים [מג"א סי' ס"ק ג ע"פ דברי הרדב"ז] שאינן צריכות כוונה, וכן במצוות אכילה – שאינן צריכות כוונה [ר"ן בר"ה, הביאו הכס"מ בהל' שופר פ"ב ה"ד, וראה שביעית פ"ז משנה ד' שלקח בכור למשתה בנו ברגל] – אם עושה במעשה אחד

לא שייך 'אין עושיין מצוות חבילות חבילות' [אגרות הראיה מהדורת תרפ"ה ח"א אגרת עד, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 827 ובטוב ראי סוטה אות יט].

להערה 42 – ועיין לעיל טור תרצ"ה לאחר הציון להערה 18, לגבי מעשה אחד שמקיים בו כמה מצוות.

*טור תרצז תיקון להערה 31 – להעביר את ההערה אל המילים 'על כוס אחת', ובמקומה, אחרי המילים 'שתי מצוות של תורה הן', להוסיף הערה 'רמב"ם שבת פכ"ט הי"ג'.

טור תרצ"ז לאחר הציון להערה 37 – ויש שבארו בדעתם שהוא מפני שההבדלה טפלה לקידוש ולבהמ"ז, שהרי אינו מזכיר בה קדושת היום [מגדל עז שם]. ויש שביארו בדעתם, שהוא מפני שדין זה נוהג רק בשתי מצוות מהתורה [ש"ת אורח משפט סי' קכב עמ' קמג בדעת הרמב"ם, ועיי"ש דהרמב"ם הבין שהתרוץ האחרון בגמרא (פסחים קב ע"ב) 'הבדלה וקידוש – חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש – תרי מילי נינהו', דוחה את התרוץ הראשון. וכוונת תרוץ זה לא כפרשב"ם, אלא שדין זה של חבילות חבילות נוהג רק בשתי מצוות של תורה, וכמ"ש בה"ג. ועיי"ש עוד דהבדלה אינה של תורה, משום שקדם לה הקידוש, ולדעת הרמב"ם החיוב של זכרון דברים מהתורה הוא או בכניסתו או ביציאתו, ורק מדרבנן החיוב בשניהם, וכמו שדייק בלשון הרמב"ם שם ה"א].

טור תרצז לאחר הציון להערה 40 – "א שבכל מקרה אין עושיין מצוות חבילות חבילות גם אם אין לו כוס אחרת [ש"ת אורח משפט סי' קכב עמ' קמג בדעת הרמב"ם, שהרי הרמב"ם לא חילק בין יש לו כוס לאין לו כוס כמו שחילק הראב"ד בהלכות שבת פכ"ט הי"ב. ועיי"ש דהרמב"ם הבין שהתרוץ האחרון בגמרא (פסחים קב ע"ב) 'הבדלה וקידוש – חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש – תרי מילי נינהו', דוחה את התרוץ הראשון. וכוונת תרוץ זה לא כפרשב"ם, אלא שדין זה של חבילות חבילות נוהג רק בשתי מצוות של תורה, וכמ"ש בה"ג. ועיי"ש עוד דהבדלה אינה של תורה, כיוון שקדם לה הקידוש, לדעת הרמב"ם החיוב של זכרון דברים מהתורה הוא או בכניסתו או ביציאתו, ורק מדרבנן החיוב בשניהם, וכמו שדייק בלשון הרמב"ם שם ה"א].

טור תרצ"ז לאחר הציון להערה 50 להוסיף פיסקה – מותר לשתות ארבע כוסות מיין של שביעית [ירושלמי שקלים פ"ג ה"ג], אע"פ שמקיים מצווה בשתייתו, ואין

בזה איסור של חבילות חבילות, והוא הדין לכל מצווה הטעונה כוס [שבת הארץ קונטרס אחרון אות כב].

שם, לאחר הציון להערה 54 – שהרי הטעם שהמצוות יראו עליו כמשא לא שייך במצוות שאינן חובה עליו [טוב ראי סוטה פרק א אות כ. אמנם לטעם שצריך שליבו יהיה פנוי לכל אחת מהמצוות – דין זה שייך גם כאן].

טור שלא לאחר הציון להערה 338 – ויש שכתבו שאין שייך בזה 'חבילות חבילות' [אגרות הראיה מהדורה ראשונה, הובא ב'אוצרות הראי"ה' ח"ג עמ' 209 (ח"ב עמ' 827), טוב ראי סוטה דף ח. אות יט, טוב ראי שבת כא. אות לא. ועיי"ש שטעמו שהמצוות אינם מקיימות באותו רגע ממש. עוד טעם נוסף שהרי חבילות חבילות הוא מטעם משאוי (רש"י סוטה ח. ד"ה "חבילות", רשב"ם פסחים קב: ד"ה 'חבילות'), וזה שייך רק בשתי מצוות בשני מעשים, אבל אינו שייך כאשר נעשים במעשה אחד. ובהמשך דבריו (הובא באוצרות הראי"ה שם עמ' 218 {835}, טוב ראי סוטה שם) הביא בשם בנו טעם נוסף באיסור של חבילות חבילות, והוא חסרון כוונה (ע"פ תוס' מ"ק ח: ד"ה 'לפי'), ולפ"ז, שייך דין 'חבילות' גם בפעולה אחת]. וגם לטעם זה, אם אין לו שמן אחר יכול להדליק בשמן שריפה, כיון שאין דין 'חבילות' גורם לבטל את המצווה לגמרי [שם].

אין עניות במקום עשירות

טור ת"ש לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה – כאשר ניתן להשתמש בשולחנות של זהב במקדש, אין משתמשים בשולחנות אחרים, שאין עניות במקום עשירות [שו"ת משפט כהן סי' קיז ד"ה 'וע"ד', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק טו אות קכ].

אין קטגור נעשה סניגור

טור תש"א לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה – כאשר מצווה יכולה להתקיים רק ע"י עבירה, כגון נטילת אתרוג מורכב, שלולי עבירת ההרכבה לא היתה יניקת הלימון ראויה למצווה, הדבר פסול למצווה אפילו אם נשתנה, מדין אין קטיגור נעשה סניגור. ואע"פ שדין מצווה הבאה בעבירה לא שייך כאשר היה שינוי [עץ הדר עמ' מב, מג].

טור תש"ב לאחר הציון להערה 27 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שחידש שאף בדיני טומאה אומרים שאין קטיגור נעשה סניגור, ולכן דבר שממעט את הטומאה לא יכול לבטל חציצה בפני הטומאה [שו"ת דעת כהן סי' רטו ד"ה 'ראיתי' לגבי ארון מתכת שמתבטל לקרקע].

אין קנין לנכרי בארץ ישראל

טור תש"ז לאחר הציון להערה 17 – ו"א דגם לסוברים שאין קנין לנכרי בא"י, היינו בזמן שהיובל נוהג, אבל בזמן שאין היובל נוהג, יש קנין לנכרי בא"י [מבוא לשבת הארץ פרק יא. ע"פ הגמרא בערכין (דף כט ע"א) שמונה את מה שאינו נוהג אלא בזמן היובל. וטעמם, משום שבכל אחד ישנו פרט שאינו נוהג אלא ביובל, וא"כ ה"ה הא דאין קנין, שהוא נלמד מהפסוק 'כי לי הארץ' (ויקרא כה כג), הנאמר לגבי יובל (גיטין דף מז ע"א)].

אין רוח חכמים נוחה הימנו

טור תש"ז תוספת הערה לאחר הגדרת הערך – הרא"ה קוק בערפילי טוהר עמ' לג וכן בשמונה קבצים קובץ ב אות פא נקט ביטוי זה אף בענייני יסודות האמונה, לגבי דעות שונות על הבריאה.

טור תשי"ז לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה – אף הפוסקים האחרונים השתמשו לעיתים בהוראה זו, כגון להשתמש בבתי תפלות של נכרים לצורך בית כנסת, אפילו לאחר שינוי וביטול [שו"ת דעת כהן סי' ריד ד"ה 'מכתב'], או לעשות פסל של פרצוף אדם וחצי גוף, גם לשיטות שהדבר אינו אסור מעיקר הדין [שו"ת דעת כהן סי' סה ד"ה 'אבל'].

אין שליח לדבר עבירה

טור תשל"ג תוספת להערה 81 לאחר המילים "סי' קיא" – ועיין עוד שם סי' קיב ד"ה 'באות ז' שדן האם דין אשלד"ע מבטל את המעשה >הערת הרצי"ה מכת"י<.

איש

*טור תשל"ח לאחר הציון להערה 38 – יש מהאחרונים שהסתפק באופן המיעוט מהמילה "איש", האם "איש" ממעט יחד את חרש שוטה וקטן, או ש"איש"

ממעט רק את הקטן, ומהקטן לומדים בבניין אב גם לחרש ושוטה [קובץ ביאורים גיטין אות טז].

אכילה ע"י הדחק

טור תשנ"א תוספת להערה 4 – להשמיט את הנקודה ולהוסיף: ובטוב ראי שבת פרק ז אות פח ד"ה 'עיקר', ביאר שאכילה כזו מעידה על מידת רעבונה של הבהמה, וברעב כזה הרי זו דרכה לאכול כך, ואינה משונה.

שם, תוספת להערה 7 – ובטוב ראי שבת פרק ז אות פח ד"ה 'ונראה' פירש את הגמרא באופן מחודש (על סמך גירסת רבנו חננאל ודברי הירושלמי) שגם לפי גירסת רבין, לצפרא רבי יוחנן הדר ביה. ולפי זה למסקנה רבי יוחנן מחייב באכילה ע"י הדחק, ולכן הרמב"ם פסק לחייב באכילה ע"י הדחק.

אכילת מצה

טור תשס"ו תוספת הערה לאחר הציון להערה 39, אחר המילים "כזמן אכילת פסחים" – בעולת ראייה ח"א עמוד לח חידוש, שבעצם היה צריך לאכול את המצה בכל שבעת הימים, ורק כיוון שאי אפשר לעשות כן, אנו מקיימים את רעיון זה ע"י איסור אכילת חמץ שבעת הימים.

אכילת מרור

טור תשנ"ו לאחר הציון להערה 71 – מאידך יש להיזהר שלא לאכול מרור שהוא מר הרבה עד שכמעט ואי אפשר לאוכלו, שאכילה כזו אינה נחשבת אכילה [שו"ת אורח משפט תחילת סי' קנד].

אכילת פרס

*טור תשצ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 23 לאחר המילה "ועוד" – בירושלמי שבת פ"א ה"א מבואר שהטעם שאכילה ביותר מכדי אכילת פרס אינה נחשבת אכילה, הוא שהן שתי אכילות של פחות מכשיעור, ודימה זאת למוציא בשבת חצי שיעור לרשות אחת וחצי שיעור לרשות אחרת, שדינו שפטור.

אכילת קדשים

טור תשצ"ט לאחר הציון להערה 18ג להוסיף פיסקה – המטמא את הקדשים באופן שהם נאסרים באכילה – להוציא קרבן הבא בטומאה – הריהו מבטל מצוות עשה של אכילת קדשים [שר"ת משפט כהן סי' צח].

אכין ורקין

*טור תתכ"א תוספת להערה 14 – וברש"י פסחים שם הביא פירוש נוסף ש"אך" ב"אח"ס בט"ע" הוא חץ, מלשון חצי.

אכסדרה

טור תתכ"ו לאחר הציון להערה 49 להוסיף פיסקה – דין נוסף נאמר באכסדרה, שהבונה אכסדרה לא יבנה כתבנית האולם שבבית המקדש [ראש השנה כד א, רמב"ם בית הבחירה פ"ז ה"י, שו"ע יו"ד סי' קמא סע' ח. וביאר הרא"ה קוק בספרו טוב ראי שבת פרק ב אות מ והודפס גם במאורות הרא"ה לחנוכה במאמרים שיש לשמור על הקודש שלא יבואו צורכי חול לפגוע בקדושתו. ודווקא ע"י שמירה זו נותן הקודש ערך לענייני החול].

כרך ב

אל תקרי – בוגרת

אליהו

עמוד ח' טור 1 לאחר הציון להערה 58 – ואף אינו יכול להחמיר נגד המנהג [שו"ת דעת כהן סי' מה עמוד קא].
עמוד ח' טור 2 לאחר הציון להערה 73 – וכן ראוי לכל אדם שבכל מוצאי שבת קודש יעשה גם הוא כמעשיו של אליהו, ויעסוק בזכויותיהם של ישראל [אורות הקדש א' סי' קיט, עולת ראייה ח"ב עמ' ריא].

אלכסון

*עמוד ט טור 2 הערה 15 – לאחר המילים 'ועי"ש השייך מזה לשעורי כלאים': אמנם הר"ש עצמו שם חלק על כלל זה.

אלם

עמוד י"א טור 1 תוספת להערה 10 – יש"ש שם ע"פ המרדכי שם. ואולם עיין באר אליהו חו"מ סי' כו ס"ק ה', שלדעת הרא"ש אין יוצאים מכלל לפנייהם ולא לפני עכו"ם אא"כ אומר להם הב"ד של ישראל לכופו, וכשקבל רשות מב"ד, הוי כאמרו לו לכופו. ולפ"ז אף מדין תורה חייב לקבל רשות מב"ד של ישראל. ולדעת הרמ"ה רק אם אומרים לו במפורש עשה מה שישראל אומרים לך, לא יהיה איסור של 'לפניהם'.

עמוד י"א טור 2 לאחר הציון להערה 17 לאחר המלים "הדין נוטה" – ולפי הירושלמי אם שמע, אף אם אינו יודע להיכן הדין נוטה, אינו רשאי לומר אינו נזקק לכם [באר אליהו שם].

שם, תוספת להערה 19 – אולם בבאר אליהו שם, ובשו"ת משפט כהן סי' קמג כתב שמדובר בזמן שיש רק חששא בעלמא ולא סכנה גמורה, דבסכנה גמורה אינו חייב להסתכן, ואולי גם בממון מדובר בחשש ולא בהפסד ודאי.

שם, לאחר הציון להערה 23 – וי"א שבכל מקרה של סכנה, אף כשיודע להיכן הדין נוטה, מותר לו לומר כן, והפסוק "לא תגורו" דיבר רק על מקרה בו יש חשש שירדוף את הדיין להפך את הדין [ב"ח שם].

אלמנה

עמוד ט"ז טור 2 לאחר הציון להערה 9 – וכן המנהג היום אצל הספרדים [שו"ת עזרת כהן סי' נח].

עמוד ט"ז טור 2 לאחר הציון להערה 11 – וכן המנהג היום אצל האשכנזים כאנשי יהודה [שו"ת עזרת כהן שם].

עמוד י"ט טור 2 לאחר הציון להערה 115 – אלמנה שנישאה ולאחר מכן התגרשה – לא חזרה לשם אלמנה ואין חייבים עליה בלאו זה [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה].

אם – זרעה

עמוד כ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 39 – לאחר שש שנים יש אומרים שהאב זכאי בבן, אלא אם כן הבן אינו רוצה להפרד מאמו [חלקת מחוקק שם ס"ק ט], ו"א שתלוי בראות עיני הדיינים, רק שבמקרה שנשאר אצלה אין האב חייב במזונותיו אלא אמו חייבת במזונותיו [שו"ת עזרת כהן סי' נז].

עמוד כ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 58 – נחלקו הראשונים אם חובה זו קיימת גם בביאת זנות [שו"ת עזרת כהן סי' יז על פי הגהות מרדכי יבמות רמז קו ועיין שו"ע סי' יג סע' יא במחלוקת המחבר והרמ"א].

אם – עריות

עמוד כ"ד טור 1 תוספת הערה לאחר הציון להערה 22 על המילים "אמו היא מן העריות האסורות גם לבן-נח" – ובספר עץ הדר אות א עמ' יג ואות לז עמ' פ כתב שטעמו כיון שבגוים הולכים מצד הטבע ולא מצד הקדושה ולכן העיקר הוא משפחת האם.

אם אינו ענין

עמוד כ"ז טור 1 תוספת להערה 57 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' לג סע' ב ס"ק יב; הובא בטוב ראי קידושין כד ב אות לז, שלמד מדין זה שלדעה זו (שהלימוד אינו אלא אסמכתא), כל מדרש חכמים הוא כדיני דרבנן ואין דנים בו להקל על דברי תורה אלא להחמיר.

אמהות

עמוד ל"ה טור 2 לאחר הציון להערה 3 – אע"פ שרק בשרה נזכרה נבואה [בראשית כא יב; מגילה יד א], מ"מ גם שאר האמהות זכותן וידן גרמה כח הנבואה, משא"כ בלהה וזלפה שאף שמעלתן גבוהה מאד, שזכו לבנות בית ישראל, מ"מ לא הגיעה מעלתן למעלת האמהות [מדבר שור דרוש כג עמ' רטז].

שם, תוספת להערה 12 – ובעין איה ברכות פרק א אות קעו כתב שהטעם להבדל בין אברהם לשרה הוא ע"פ הפסוק "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך" (משלי א ח), שמאברהם קבלנו את המוסר – שהוא כללי גם לאומות, ומשרה קבלנו את המעשים הפרטיים שהם המצוות השייכים רק לעם ישראל, ולכן אין איסור לקרא לה שרי שהוא לשון יחיד.

אמונת ה'

עמוד ל"ז טור 2 לאחר הציון להערה 57 – ודרגת האמונה צריכה להיות על פי דרגת השכל של האדם, כל אדם על פי מדרגתו [שמונה קבצים קובץ ה ס' קנד עמ' קנד]. וגודל האדם הוא ע"פ אמונתו [שם ס' רנו עמ' קעד].

אמוראים

עמוד ל"ח טור 1 לאחר הציון להערה 8 – אולם מכוח ראיות ברורות יכולים האמוראים לדחות דברי התנאים [באר אליהו ס' כה אות ד-ה ועיין עוד במאמר "ריהטא דחקלאי" הודפס בשדי חמד כרך 1 עמוד 34].

שם, לאחר הציון להערה 9 – ואף להכריע כדעת יחיד [באר אליהו בדעת הגר"א שם אות ט"ו. שהגר"א כתב במקום שכתוב 'ואמרו זו אינה משנה', ואפשר להבין את דברי הגר"א, שיכולים לחלוק רק כאשר מבינים שאינה משנה (כגון בכתובות מג. שמביא הרב ששם יש הוכחה שהמשנה אינה משנה שיש בה סתירה פנימית). ובבאר אליהו הביא מהמשנה בעדויות הוא הוכחה שניתן להוכיח כיחיד].

שם, לאחר הציון להערה 10 – אולם, אם אמורא הכריע נגד ברייתא, סומכים על הכרעתו כי ודאי ידע שלא מתנייא בי רבי חייא ורבי אושעיא [בירור הלכה פסחים ו.].

אין הפוסקים יכולים לחלוק על הגמרא אף בראיות ברורות, כיון שהגמרא היא סוף הוראה [באר אליהו שם אות ה-ו. המקור לכך הוא הקדמת הרמב"ם למשנה תורה ד"ה 'ודברים' שהסכימו עליהם כל ישראל].

עדיף לדחות דברי אמורא מאשר לעשות פלוגתא בין משנה וברייתא [באר אליהו סי' ו' סק"א עמוד נז עמודה ב].

עמוד ל"ט טור 1 בסוף הערך – אע"פ שיש ראשונים האומרים שגזרה משום מראית עין שתקנו התנאים צריכה ברכה, מ"מ מה שתקנו האמוראים אינו צריך ברכה [ברור הלכה פסחים ו. בשם התבואות שור סי' י"ג סק"ט].

אימורים

*עמ' לט טור 1 הוספה להערה 12 במקום 'וע"ע חלב' – כן כתב בכס"מ. אולם בהלכות מאכ"א פ"ז ה"ו כתב הרמב"ם שלא כל חלב הקבה אסור לעניין איסור חלב, וה"ה לעניין האימורים. ועיין ערך חלב מציון 398.

עמוד מ' טור 1 לאחר הציון להערה 50 פיסקה חדשה – כאשר מקריבים בטומאה משום טומאה הותרה בצבור, מקטירים אף את האימורים, אף שאין אוכלים את הבשר [רמב"ם הלכות ביאת מקדש פרק ד הלכה יא. ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ס"ק א שכתב שאע"פ שטומאה הותרה בצבור הוא רק לדבר המעכב, ואימורים אינם מעכבים, מ"מ כיון שהותר לדבר המעכב הותר גם לדבר שאינו מעכב].

אמירתו לגבוה

*עמוד מ"א טור 1 תוספת להערה 23 – וכן נראה מרש"י ומתוס' ביצה כ א ד"ה 'נזיר'.

שם, לאחר הציון להערה 23 – ו"א שאף בהקדש יכול לחזור בו תכ"ד [אגרות הראיה תתלט בשם הר"ן בנדרים כט ב].

עמוד מ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 35 – בצדקה אינו יכול לחזור אף אם חשב לתת [רמ"א יו"ד סי' רנח סעי' יג] ואולי יש בזה אף איסור בל תאחר [שו"ת דעת כהן סי' קלד].

אמירה לנכרי שבות

עמוד מ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 29 – אם המלאכה להנאתו של נכרי, אך נעשית בחפץ של ישראל, יש מתירים [רמ"א יו"ד רצ"ז ס"ג] ויש אוסרים [ש"ך שם סק"ד].

עמוד מ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 86 – ו"א שדווקא במצווה שאין בן נח מצווה בה כלל, כגון סירוס, יש בה איסור שבות, אולם במצווה שמצווה בה, אין דין שבות אף בפרטים שאינו מצווה בהם. כגון הרכבת אילן שאסורה לב"נ [רמב"ם הלכות מלכים פ"י ה"ו, שו"ת משפט כהן סי' כד אות ה כמו שאין שבות לכהן לומר לישראל שיטמא, ועיין שו"ת עזרת כהן סי' לד שהסתפק באיסור השחתת זרע לאשה, אם יש שבות כשאמר לה האיש להשחית. ונראה שמסקנתו שאין שבות באמירת ישראל לישראל, אבל יש בעיה של שלדב"ע], ולכן זריעת כלאים שאע"פ שמותרת לב"נ [רמב"ם הלכות כלאים פ"א ה"ג], אין בה איסור שבות. ועוד שכיון שיש לאיסור אמירה בכה"ג עיקר מהתורה, שהרי אסור לומר לו להרכיב אילן משום 'לפני עור לא תתן מכשול', לא גזרו באמירה בשאר דברים [שו"ת משפט כהן שם ע"פ דברי הר"ן פסחים יז ב מדהר"ף ד"ה 'ואיכא', שדבר שיש לו עיקר מהתורה קיל מדבר שאין לו עיקר מהתורה, כיון שדבר שאין לו עיקר מה"ת נעקר כולו אם לא יגזרו].

*עמ' מה טור 1 הוספה להערה 91 – וכן נראה שהבין הראב"ד בדבריו.

עמ' מה טור 1 לאחר הציון להערה 91 במקום 'ויש שהסבירו' – יש שהסבירו.

אמן

עמוד מ"ה טור 1 תוספת להערה 80 – ובספר מוסר אביך עמ' לד כתב שהטעם הוא שהברכה היא מטעם המוסר להודות לקב"ה על עצם ההנאה, אבל ענייית אמן מראה שהברכה שייכת רק לו מצד הצדק והאמת המוחלטת.

*עמוד מ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 132 – ו"א שאף אם לא הייתה ברכתו לבטלה מ"מ אינו יוצא אף אם אמר אמן, כיון שאינם באותה רמת חיוב [רמב"ם שם].

*שם, תוספת להערה 140 – וכן משמע מרש"י ברכות מז א ד"ה 'עד'.

שם, לאחר הציון להערה 140 – ויש החולקים [לנתיבות ישראל ח"ב "ענייית אמן" עמ' צז-ק ובספר טוב ראייה תענית יז ב; הודפס גם גם בטוב ראי תענית יז ב אות כ, דלדעת הרמב"ם אינו מכלל ברכה אלא דין בהלכות דרך ארץ, ולכן הביא הלכה זו (דאינו רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי השומעים) בהלכות ברכות פרק ז' הלכה ה' שהוא פרק העוסק ב"דרך ארץ"].

שם, תוספת להערה 143 – ובספר טוב ראייה תענית יז ב, הודפס גם בטוב ראי תענית יז ב אות כ כתב הטעם דבהמ"ק מתוקן ע"ש תקון עולם השלם, ולכן אין צורך להשפעה מאדם על חבירו, שזהו תקון האמן.

עמוד נ' טור 1 בסוף הערך – אסור לענות אמן לאחר ברכה לבטלה [שו"ע אר"ח סי' רטו סע' ד] – והטעם שיש איסור בעניית האמן שהוא כמו בל תוסיף על תקנה דרבנן וכל דתקון כעין דאורייתא תקון [מצוות ראייה סי' קנח].

אמתלא

עמוד נ"ג טור 1 תוספת להערה 17 – ובשו"ת עזרת כהן סי' צד עמ' שמז כתב שה"ה במקרה שאם היה בא להצטדק ולתת אמתלא היה נחשד יותר, מהני אף לאחר ל' יום. עוד כתב שם עמ' שמח ע"פ תשובת הרמ"א שגם במקרה שמעיקרא היתה חזקה אחרת, מועילה האמתלא לאחר ל' יום.

עמוד נ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 48 – ובאמתלא כזו לא בעינן אמתלא חשובה אלא באמתלא כל דהו מבטלת הקדושין [הלכה ברורה כתובות כב:].

אנדרוגינוס

עמוד נ"ה טור 1 תוספת להערה 2 לפני המילה 'ועוד' האחרונה בהערה – וע"ע ספרא ויקרא פרק י"ד פסוק י"ח שאנדרוגינוס הוא ספק <הערת הרצ"ה מכת"י>.

שם, לאחר הציון להערה 119 – וי"א שבזה"ז שתרומה דרבנן מאכילה תרומה [מבוא לשבת הארץ אות ט' ואולם בזמן שנוהגת תרומה מדאורייתא אינו מאכילה אף בתרומה דרבנן].

אנוסה

*עמוד ס"א טור 1 תוספת להערה 4 – בשו"ת ריב"ש סי' שפז כתב שאינה אנוסה במקרה זה, אלא שצריכה למסור עצמה למיתה. במל"מ יסוה"ת פ"ה הביא מי שאמר שאנוס היינו רק בכה"ג שלא הייתה לה אפשרות להימנע מהמעשה. אמנם הוא עצמו בתשובה ד ותשובה יא כתב דהוי אונס בכה"ג.

עמוד ס"ב טור 1 לאחר הציון להערה 30 – ונחלקו האחרונים מה הדין לפי רבא אם יש בידה למנוע את הביאה בסוף הביאה ולא מנעה, י"א דאינה אנוסה ומה שהתיר רבא היינו כשאין לה אפשרות למנוע את הביאה, אך מתכוונת להנות [הפלאה כתובות נא ב], וי"א שגם במקרה כזה נחשבת אנוסה [כן הבין בדעת הרמב"ם

בשורת עזרת כהן סי' ח שהרי הרמב"ם הביא דין זה של סופה ברצון בדין חיוב מיתה ששם ל"ש לחייב על המחשבה, וא"כ ודאי כוונתו שאין לחייב אף על המעשה אם יכלה למנוע, ואם היה מביא דין זה בדין לאוסרה על בעלה, שייך לומר שכוונתו על המחשבה דהוי ברצון, שהרי נאסרת על בעלה אף במחשבה ובסי' ט הביא את היש"ש בסי' כו שחילק בין לא מנעה אף שבידה למנוע דהוי אונס, משא"כ אם עשתה מעשה בידיים אין זה אונס אף שיצרה אלבשה].

שם, לאחר הציון להערה 35 – דין ספק שוגגת אינו מצטרף לספק ספיקא כיון שכנגדו יש רוב גמור של רצון והוי רוב דאורייתא, ואינו דומה לספק אונס ששם כנגדו יש רוב שאינו גמור והוי רוב דרבנן [שורת עזרת כהן סי' י אות ח, והוכיח זאת מהגמרא בכתובות ט ע"א, האומרת שאין דין ס"ס בקטנה פחות מג', ומוכח שאם נאמר שהיא שוגגת אינו מצטרף לס"ס. ועיין מהרי"ק שרש קסז].

*שם, לאחר הציון להערה 49 – אבל אם עשתה ע"פ היתר של ב"ד דינה כאנוסה [שורת הרשב"א ח"א סי' י וח"א סי' א' קיט].

עמוד ס"ב טור 2 לאחר הציון להערה 49 להוסיף פסקה – יראת כבוד אינה אונס, ואין להביא ראיה מבת שבע שאמרה עליה הגמרא [כתובות ט ב] שאונס הוה, כיון ששם ניתן לומר שפחדה שדינה מות משום מורדת במלכות. אולם יכולה להיחשב כשוגג [שורת עזרת כהן סי' ח,י]. וכן חשש בעלמא של מיתה אינו אונס אלא רק בפחד מיתה ממש [שורת עזרת כהן שם ממה שכתבו תוס' כתובות כו ב ד"ה 'ועל' דחיישין שמא נתרצית למצא חן שלא יהרגנה]. גם רצון להצלת כלל ישראל, אע"ג שאין בזה איסור, מ"מ אינו אונס כיון שלא בא זה מצד המאנס אלא מצדה [שורת משפט כהן סי' קמד אות ט עמוד של מהא דמגילה טו "וכאשר אבדתי אבדתי"]. ואם משדלתו על מנת שלא יהרגנה נראה דגם לא הוי אונס [שורת משפט כהן סי' קמד אות כא עמ' שמח].

אנוסים

עמ' ס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 31 – ואם היו עידי קידושין, ולאחר מכן חזרו בתשובה, חוששים שמא בזמן העדות הרהרו כבר בתשובה, ולכן חוששים לקידושין [ח"מ וב"ש אהע"ז סי' מב סע' ה על דברי הרמ"א]. אולם זהו דווקא במומרים שיצאו מן הכלל ונטמעו בין הגויים ועוברים בשאט נפש על גופי תורה אפילו שלא במקום אונס, אבל מי שראינו בו במקרה שעבר עברה, ישנה חזקה קרובה שהרהר תשובה בלבו וחוששים לקידושין [שורת עזרת כהן תוספת לסי' מה עמוד ת].

אנינות

עמוד ס"ה טור 2 לאחר הציון להערה 4 – טעם האיסור הוא להראות שכל הצרות באות מהצד השפל שבאדם, וכשתתגבר ההשפעה השכלית שבאדם תסולק האנינות מן המציאות. ולכן בזמן האנינות אין אפשרות לאדם להגיע לקדושה של התעלות האדם [עין איה מעש"ש פרק ה משנה יב אותיות יט, כא].

עמ' ס"ו טור 1 תוספת להערה 9 – וכן נראה מהבבלי ברכות טז ב "מאי טעמא דרבנן (שמעון בן) גמליאל קסבר אנינות לילה דרבנן", דאם אנינות עד הקבורה, אפשר דאנינות לילה דאורייתא, והיה אחר הקבורה.

שם, לאחר הציון להערה 11 – בזמן שהאנינות דאורייתא – לעניין מעשר, בכורים וקדשים – החמירו רבנן אף בדברים שגזרו הם, כגון איסור רחיצה אף לאסטניס [תוס' ברכות טז ב ד"ה 'אנינות', ואפשר שאף מה שגזרו רבנן הוי דאורייתא כיון שעיקר אנינות בלב, וחז"ל ראו שדברים אלו מבטלים את האנינות שבלב. והתורה מסרה לחכמים לקבוע מה מבטל את אנינות הלב (טוב ראי שם אות קסד)].

שם, לאחר הציון להערה 19 – נחלקו הראשונים, בפרטי הדינים של אוננות שאינם כתובים בתורה (כגון רחיצה) יש שאמרו שהם אסורים מדרבנן, ואעפ"כ, בשעה שהאנינות מהתורה, הם אסורים אף לאסטניס משום כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [תוס' ברכות דף טז ב ד"ה 'אנינות'], וי"א שהפרטים של האנינות הם מכלל דברים דאורייתא שנמסרו לחכמים [טוב ראייה ברכות שם, הובא בטוב ראי שם אות קסד בהסבר דעת הר"ף].

אנן סהדי

עמוד ע"א טור 1 לאחר הציון להערה 4 להוסיף פיסקה – באיסורי תורה שאינם צריכים עדות אלא בירור, כל אומד ברור, שהדעה סומכת עליו שהוא ודאי הוי כאנן סהדי וכמאה עדים דמי [שו"ת עזרת כהן סי' כב עמוד פא ע"פ הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ג הכ"ט שכתב 'אבל דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשטט אם אין הדבר אמת כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר'].

שם, לפני הערה 10 – וכן אין דין עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

שם, תוספת להערה 10 – ובטעם הדבר ראה שו"ת עזרת כהן סי' מד, שכל הפסול הוא בגזה"כ של עדות, שהוא חידוש, ואין לך בו אלא חידוש, אבל אנן סהדי הוא סברא.

אסופי

עמוד ע"ד טור 1 תוספת להערה 65 – ובשו"ת עזרת כהן סי' י' עמ' ל הביא שיש מי שרצה לומר בדעת הרמב"ם שרק לעניין כהונה בעינין תרי רובי, אך ליוחסין סגי בחד רובא. ואולם דחה דבריו מפני דברי הה"מ בפט"ו מהלכות אסורי ביאה הכ"ז שכתב דבעי תרי רובי גם גבי יוחסין.

עמוד ע"ד טור 2 לאחר הציון להערה 82 – ואם כתב את שם מגדלו בדיעבד כשר, אך אין לכתוב כך לכתחילה [שו"ת עזרת כהן סי' נד].

אסור דאורייתא

עמוד ע"ד טור 2 תוספת להערה 1 – ובאגרות הראיה ח"ד אגרת רל"ד עמ' קעט הביא ש"א שרק כשישנה הסכמה מביה"ד הגדול יש לו התוקף של דין תורה. אך הוסיף שאין הלכה כן.

שם, לאחר הציון להערה 5 – אף הפוסקים המאוחרים יכולים לסמוך בהוראה על סברא ישרה כשאינ מוצאים עליה סתירות, ואף באיסורים חמורים דסברא הוי דאורייתא [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קיב עמ' קכה].

אסור דרבנן

עמוד ע"ז טור 2, לאחר הציון להערה 21 – המומר למצווה אחת מדרבנן אינו נחשב למומר לדבר אחד שבתורה כיון שמקיים מצוות דרבנן אחרות וממילא אינו מומר ללאו "דלא תסור" [שו"ת דעת כהן סי' קצד]. בהפסד מרובה באסור דרבנן סומכים אף על דעת יחיד לקולא [ש"ך סי' רמ"ב בפלפול בהנהגת איסור והתר ע"פ שו"ת הרשב"א ח"א סי' רנג, ודחה דברי הב"ח שהוא אף בדאורייתא. וכן נחלקו בזה הט"ז והש"ך ביו"ד סי' רצ"ג. וכן פסק הרב קוק בהקדמה לשבת הארץ סי' י' ותרץ שם אף את דברי הט"ז והב"ח מקושיית הש"ך. אמנם החזו"א [שביעית סי' כג אות ד' ויו"ד סי' ק"נ אות ד'] שינה את הגירסה ברשב"א, אמנם עיין בחוברת "הגדרת מחנה ודין תחומין במחנה" להרמ"י בן מאיר שהוכיח שגם החזו"א מודה לכלל זה שהרי פסק נגד רוב הראשונים בהלכות עירובין סי' קיד]. במקום שיש חשש שיצא לתרבות רעה הקלו באיסור דרבנן כגון לשאת מינקת חברו, או חליצה בקטוע רגל [שו"ת עזרת כהן סי' קט].

שם, לאחר הציון להערה 23 – וכן לא שייך הדין של מצווה הבאה בעבירה דלא יצא יד"ח, כגון שקידש על יין טבל מדרבנן בשוגג דיצא יד"ח קידוש [שו"ת משפט כהן סי' מא בדעת הנתיבות הנ"ל].

אסור חמור אסור קל

עמוד ע"ח טור 1 לאחר הציון להערה 13 – איסור חד פעמי נחשב איסור קל כלפי איסור של כל ימיו [חבש פאר פרק ט ע"פ ב"י אר"ח בסוף סי' שו. ועיין שם בפט"ו בהערת הגרי"מ חרל"פ דזה דווקא אם שניהם בקום עשה או שניהם בשוא"ת אולם מצווה של ק"ע אינה נחשבת מצווה זוטא כלפי שוא"ת. ועיין גם בהערות להערות שם. ובהערת הגרי"מ ט שם פרק ט].

עמוד ע"ח טור 2 לאחר הציון להערה 25 – וכל זה באיסור הרחקה אבל באיסור משום חששא אין הבדל בדאורייתא בין איסור קל לאיסור חמור [יבמות קיט א. ורש"י שם ועיין מל"מ פ"א מהל' יר"ט הי"א]. וי"א דאף באיסור הרחקה יש להסתפק אם אומרים מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת [שו"ת עזרת כהן סי' קה ע"פ נוב"י קמא אר"ח סי' כא].

אסור חפצא אסור גברא

עמוד ע"ט טור 1 לאחר הציון להערה 21 – כיון ששבועה היא אסור גברא אינה חלה על מי שטרם נולד כיוון שאין בידו לאסור נפש אחר על שום חפץ [ט"ז יר"ד סי' רכח ס"ק מ"ג]. ואף שבועה שנאמרה בלשון 'אלה' שהוא קללה, והיה מקום לומר שדינה כחרם ונידוי ששייך גם במי שטרם נולד שאם יעברו על השבועה תחול עליהם הקללה, מ"מ אין חל זה על הנולדים כיון שגם שבועה זו היא כדין כל שבועה רק שחלה קללה על מי שנתחייב בשבועה זו ולא קיימה [שבת הארץ מבוא ח].

אסור כרת

עמוד פ"א טור 2 תוספת להערה 11 – שו"ת מהרי"ט ח"ב יר"ד סי' א דחייב משום דאתחזק איסורא. וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' קו דרוב האחרונים החליטו שהוא גירסה דחוויה שהרי הרמב"ם עצמו מחייב בהלכות שגגות פ"ח ה"ב רק באתחזק איסורא. וע"ע ספק דאורייתא.

אסור עשה

עמוד פ"ד טור 2, לאחר הציון להערה 17 – ואולם במקום שישנו כבר איסור עשה ניתן ללמוד בק"ו שישנו גם לאו [מ"מ מאכלות אסורות פ"ב ה"א. אמנם, הקשה עליו בשו"ת משפט כהן סי' קל מהגמרא במכות ה: שאין דורשים ק"ו בעדים זוממין לחייבם מיתה כשנהרג הנידון, אף ששם ודאי קיים הלאו של לא תענה. ותרץ, שעדים זוממין הוי חידוש, דמ"ש ממכחישים, וכל עוד אין את החידוש, אין גם לאו של לא תענה, דשמא אומרים אמת והמזימין משקרים. ועיין עוד עץ הדר סע' טו].

שם, בסוף הערך – במקום שבו ישנו קנס אם עובר על לאו, נראה שתלוי במחלוקת ראשונים האם קנסו גם כשעובר על אסור עשה [שו"ת משפט כהן סי' קלב וכתב שם שאולי תלוי במחלוקת הראשונים מה חמור יותר לאו או עשה. אולם נראה שמסקנתו לדין זה לכו"ע. ושם דבר על חמץ שעבר עליו הפסח, ויש לעיין אם ה"ה בשאר מצוות].

אסורי אכילה

עמוד צ' טור 2 תוספת להערה 117 – ולעניין האם בעי שלא תהיה הנאה כלל באכילה או הנאה פחותה עיין טוב ראי פסחים כד: אות צט שהוא תליא במחלוקת ראשונים, שלרמב"ם ולתוס' צריך שלא יהנה כלל, ולרש"י גם אם נהנה קצת פטור.

עמ' צב טור 1 לאחר הציון להערה 153 אחרי המילים 'העומד לכך' – ומטעם זה הוא אסור, אף אם נפסל לאכילת כלב [כן כתב בראב"ד שם].

שם לאחר הציון להערה 154 – וי"א שגם לדעות אלו, חומרא זו קיימת רק בשאור, אך לא בשאר דברים שראויים לחמץ, שהם מותרים אם נפסלו לאכילת כלב, אע"ג שראויים להחמיץ אחרים [שו"ת אורח משפט סי' פט, הובא בטוב ראי פסחים מה ע"ב אות קנג]. וכל זה רק אם נפסל מאכילת כלב לאחר שחל עליו שם שאור, אולם אם נפסל מאכילת כלב קודם שחל עליו שם שאור, הוי כעפרא בעלמא [שו"ת אורח משפט שם הובא בטוב ראי שם, ע"פ השגת הראב"ד פ"ד הי"א, ועיי"ש למסקנא שהסתפק בזה]. ואפי' אם הוחמץ ונפסל קודם פסח, כיון שראוי לעשות ממנו שאור אסור, אע"פ שבכניסת איסור חמץ לא היה ראוי לאכילת כלב [שם].

עמ' צב טור 1 לאחר הציון להערה 154 פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים מה דינו של חמץ שנפסל מאכילת כלב, וחזר ותוקן [אורח משפט שם, הובא בטוב ראי שם].

אסורי הנאה

עמוד צ"ג טור 1 תוספת להערה 26 – והכס"מ פ"ב מהלכות שחיטה ה"ג הבין בדעת הרמב"ם שחולין שנשחטו בעזרה אסורים בהנאה רק מדרבנן, אמנם מסקנתו שם שהוא מהלל"מ. ועיין רע"א על המשנה בקדושין פ"ב מ"ט, שדעתו שהרמב"ם סובר שהוא מדרבנן, והקשה שם על הכס"מ. ועיין טוב ראי קידושין נח. שת"ץ את דברי הכס"מ. אמנם לכר"ע למסקנא אין נלמד מפסוק "לכלב תשלכון אותו". אמנם הברטנורא שם כן הביא פסוק זה כמקור.

*עמוד צ"ד טור 1 תוספת להערה 63 – וברמ"א יר"ד סי' רכ"ג ס"א איתא שבזה"ז י"א שסתם יינם אינו אסור בהנאה אלא רק בשתיה.

אסמכתא – דרשה

עמוד ק"ו טור 2 לאחר הציון להערה 25 – לפעמים חלק מהלימוד מדאורייתא וחלקו אסמכתא, כגון לאו ד"לא תסור", שגזרות ומנהגים שהונהגו ע"י בה"ד הגדול הם בלאו דלא תסור ומנהגים שלא הונהגו ע"י בה"ד הגדול אינם בלאו של "לא תסור", אלא הם אסמכתא בעלמא [שו"ת דעת כהן סי' פד בשיטת הרמב"ם]. וי"א שרק תקנות שתוקנו במקום המקדש או אפילו ביבנה הרי הם בכלל 'לא תסור' [בירור הלכה פסחים דף ו.]. ופעמים אם עובר בקביעות עובר מדאורייתא, ואם עובר באופן חד פעמי הרי זה אסמכתא [שבת הארץ קונטרס אחרון ז].

אסמכתא – קנין

עמוד קי"א טור 1 לאחר הציון להערה 69 – בפשרה בדין מועיל הקנין לכר"ע אע"פ שהפשרה היא אסמכתא שכל אחד סומך בדעתו שיזכה, אך מתוך שסמכו בעצם עניין הפשרה על הפסוקים "צדק צדק תרדף" [דברים טז כ] או "אמת ומשפט שלום" [זכריה ח טז], ע"כ בהכרח צריך להיות דרך לקיום הפשרה [באר אליהו י"ב אות כ"ז].

בפשרה עם משכון ללא קנין מועיל לכר"ע אם אמרו מעכשיו [שו"ע חו"מ יב יט, דאם אומר מעכשיו הרי הוא מקנה לו את המשכון, רק שאם יזכה יקנו לו הפרשנים את המשכון – ביאור הגר"א שם ע"פ הסבר באר אליהו].

עמוד קי"ד טור 1 תוספת להערה 129 – ובשו"ת עזרת כהן סי' נ כתב דלא נחלקו השו"ע והרמ"א, 'ואינה מחלוקת בדין, כ"א הדבר תלוי בחילוף המקומות... והנה ודאי י"ל שענין הבושת של ביטול שידוכין אינו שוה בכל המקומות, כי ענין הבושת הוא בכלל המפורסמות שתלוי בהסכמת המנהג... ועפ"ז נראה לחדש, שאם יהיו בני אשכנז מתישבים בין בני ספרד, שאע"פ שחייבים להתנהג כמנהג אבותיהם בענייני הוראה, מ"מ בנדון דידן י"ל דתלוי במקום אם מיחשב הבושת קרוב לערך הקנס, י"ל דלעולם צריכים להחזיק לאסמכתא. ובזה יהיה מדויק לשון הרמ"א בחו"מ, שתלה הדבר בגלילות, לא כדרכו ז"ל בשאר מקומות'.

עמוד קט"ו טור 1 תוספת להערה 155 – אמנם בסי' יב סע' יט משמע שמועיל 'דלא כאסמכתא', ועיין ביאור גר"א שם סקכ"ח, שהקשה כן. ובבאר אליהו הסביר שדעת הגר"א שלפי הסמ"ע בסי' ס"א סק"א אין מועיל 'דלא כאסמכתא'. ועיי"ש עוד דאם הוא אסמכתא ממש אין מועיל מה שכתב 'דלא כאסמכתא'. אך אם אינו אסמכתא אך אין מועיל מפני שהוא דומה לאסמכתא (כגון בשעבוד), שם מועיל 'דלא כאסמכתא'. אך צ"ע איך להגדיר העניינים מהי אסמכתא גמורה ומה רק דומה לאסמכתא.

אסרו חג

עמוד קי"ז טור 2 לאחר הציון להערה 26 – וי"א שישנו חילוק גם בין אסרו חג של פסח שאסור מדינא של מגלת תענית [תענית יז: "מתמניא ביה עד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למיספד בהון... לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו"] לבין אסרו חג של שבועות שאסור רק משום מנהג. ונפ"מ למתענה תענית חלום במועד אם מתענה בא"ח תענית לתעניתו, או רק ביום שלאחריו [מצוות ראייה א"ח תכ"ט, ומ"מ מסקנת דבריו, שיום שאחריו א"צ חיזוק, ומותר לצום].

שם, בסוף הערך – אין אסרו חג אלא לאחר יו"ט, אך לא לאחר השבת. כיון שמטרת האסרו חג להמשיך את השפעת היו"ט בימי החול, וביום השבת השפעה זו היא רק בהעלם, וביו"ט אף בגלוי [מאורות הראיה שבועות עמ' קמח-קמט].

אפוטרופוס

עמוד קכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 104 – כשהאפוטרופוס דן על נכסי היתומים אין לו את דין הקדימה שיש ליתומים, כיון שאין היתומים שם [באר אליהו חו"מ סי' טו ס"ק ה, ז]. יש לב"ד להפך בזכות היתומים יותר משאר בני אדם [עץ הדר סי' מ ע"פ חו"מ רצ סעיף ב]. יכול האפוטרופוס להיות עד ליתומים [שו"ע חו"מ סי' לז סע' ח].

עמוד קכ"ד טור 2 לאחר הציון להערה 121 – ויכול להחשב כאביו לעניין גרות דניח"ל במה שעושה ומטבילין אותו על דעת ב"ד [שו"ת דעת כהן סי' קמז].

עמוד קכ"ה טור 1 לאחר המילים 'וע' פרוזבול אם כותבים פרוזבול על נכסי אפוט' – וכן אם כותבים לאפוט' על נכסי יתומים".

אפושי טומאה לא מפשינן

עמוד ק"ל טור 1 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שלעיתים ישנו טעם נוסף שאפושי טומאה לא מפשינן, והוא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה [הרצ"ה קוק בהערותיו, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא >הערות הרצ"ה מכת"ל].

אפיקומן

עמוד קל"ה טור 2 תוספת להערה 33 – וכן פסק במ"ב תע"ח סק"א וכן סדור "עולת ראיה" עמ' רצ.

שם, לאחר הציון להערה 33 – האיסור לאכול אחר האפיקומן י"א שהוא רק בזמן המצווה דהיינו עד חצות לראב"ע ועד עלוה"ש לר"ע [אבני נזר אר"ח סי' שפ"א] ולפ"ז ניתן לעשות קודם חצות תנאי דאם הלכה כר' אלעזר בן עזרי' יהי' לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע שזמנו עד חצות, יוצא באפיקומן ראשון. ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים. ואם הלכה כרבי עקיבא שזמנו עד שיעלה עמוד השחר, יוצא באפיקומן השני [שם]. וי"א דהאסור עד עלות השחר לכר"ע גם למ"ד שאכילתו עד חצות. ויש שהסתפקו שמה עד שמגיע חיוב הסעודה הבאה ונפ"מ לעניין שתיה לאוסרים לשתות כל משקה [הערת הרצ"ה קוק טוב ראי פסחים קיט: אות ר"ח].

אפיקורוס

עמוד קל"ז טור 1 תוספת להערה 20 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' ח אות ג שדייק מהרמב"ם שאפיקורוס הוא רק מי שעובר להכעיס ממש, משא"כ מומר שהוא גם בשביק היתרא ואכיל איסורא שאין זה לתאבון, אך אינו ממש להכעיס.

שם, לאחר הציון להערה 21 – וכל האפיקורסין התלויים בדעות היינו דווקא הכופר ומחליט להפך, אך המסתפק אע"פ שאסור גמור וחלי רע הוא, מ"מ אינו אפיקורוס [אגרות הראיה אגרת כ].

שם, לאחר הציון להערה 37 – אין להתנהג כדרכי האפיקורסים [מגילה כד ב ורש"י בם], ואף להתרחק מרוח אפיקורסות [שו"ת הריב"ש סי' רכז וה"ה בכל דבר שיש בו שמץ דרכי ע"ז – שו"ת אורח משפט סי' לו].

*שם, הגהה לאחר הציון להערה 39 – במקום: "אינה מצויה בדרך כלל אותה אפיקורסות" לכתוב: "מיונת" >הערת הרצ"ה מכת"י, וראה הערה הבאה.<

*שם, תוספת להערה 38 לאחר המילים "יר"ד קנח ב" – וע' בחו"מ סי' תכה בסמ"ע ובגר"א שהוא ט"ס וצ"ל מינים >הערת הרצ"ה מכת"י.<

שם, הגהה ותוספת להערה 40 – במקום: "אגרות הראיה להרא"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה". וע"ע בכור שור (בספר תבואות שור) ברכות יב א שבזה"ז לא חוששים למינים לגבי קריאת עשרת הדברות בגבולין, ובמג"א ומחצית השקל על שו"ע או"ח קכו א שאין חוששים בזה"ז למינים לענין ש"ץ שדילג על ברכת המלשינים, וברמ"א יר"ד ס"ס יב שבזה"ז אין חוששים למינים לגבי השוחט לתוך גומא >הערת הרצ"ה מכת"י.< וראה גם אגרת קל"ח.

אפקעינהו

עמוד קל"ח טור 1 תוספת להערה 20 – ואין כאן איסור קדשה ואפי' לדעת הרמב"ם, דכמו שהתיר פילגש למלך וכתבו המפרשים שהטעם הוא דעיקר איסור קדשה הוא מפני ההפקרות שתוכל להיות היום לאחד ומחר לאחר, אבל במלך מפני שאין משתמשים בשרביטו של מלך ע"כ אין כאן הפקרות, ול"ה קדשה גם לדעת הרמב"ם, וא"כ ה"נ אע"פ שהיא בעית זנות, מ"מ מאחר שכל ימי חייו עכ"פ אסורה לאחר מפני ספק אשת איש, ע"כ אפילו אם אחר כך יהיו הקידושים נפקעין אין כאן הפקרות של קדשה כן משמע בשו"ת עזרת כהן סי' מב].

עמוד קל"ט טור 2 תוספת להערה 46 – ואם לא המקדש עשה שלא כהוגן אלא אחרים נראה מסתימת הפוסקים דאין חילוק ואומרים אפקעינהו [שו"ת עזרת כהן סי' מא].

עמוד ק"מ טור 1 תוספת להערה 58 – ובש"ת משיב דבר ח"ד סי' עט חידש ע"פ שו"ת הרשב"א א'קפ"ה ורש"ג, ש'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש' הכוונה גם לרבנים של מקומו. ולכן אף בלי הדין של 'הפקר ב"ד הפקר', אם אנשי המקום עשו תקנה לקדש דווקא בדרך מסויימת, מי שעבר על תקנה זו – קידושיו אינם קידושין מצד 'כל המקדש' >הערת הרצי"ה מכת"י<.

עמוד ק"מ טור 2 לאחר הציון להערה 69 – ויש שהתירו להשתמש באפקעינהו ע"י צירוף, בתנאי שיתברר בהוכחות ברורות, שתחילת נשואיו הייתה על כוונה רעה [כדברי הגמרא 'הוא עשה לא כהוגן'. שו"ת עזרת כהן סי' סט על פי שו"ת תרומת הדשן סי' רמא, דרכי משה סי' ז סק"ג, ביאור הגר"א אבהע"ז כח סקנ"ז].

שם, להוסיף פיסקה – אע"פ שכשאוברים אפקעינהו נמצא שברכות אירוסין ונשואין היו לבטלה, י"ל דכיון דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת, א"כ אפי' נימא, כפי הנראה מדברי הרמב"ם [ה' ברכות פ"א ה"ו, וה' שבועות פ"ב ה"ט], דאיסור ברכה לבטלה דאורייתא הוא, מ"מ חז"ל התירו במקום שראו לנכון [שו"ת משפט כהן סי' לט], ועוד שהואיל והיתה לו תועלת אין בזה ברכה לבטלה [שם].

אפקעתא דמלכא

שם, תוספת להערה 10 – אמנם במבוא ל"שבת הארץ" אות י"א הסביר שגם לב"י ודאי דאינו צריך להפקיר ממש, ובסתמא אין ספק דהוא מופקר. רק אם גדר את כרמו והראה בפועל בפירוש שאינו מפקירו, בזה יצא מדין הפקר וחייב במעשרות. ועיין שם עוד דהוכיח מהירושלמי כב"י שהרי נאמר (פאה פ"ה ה"א, שקלים פ"א ה"ב) "ומניין שהוא פטור מן המעשרות ר' יונתן ברי' דר' יצחק בר אחא שמע להן מן הדא אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית ואם עברוהו הר"ז מעוברת וחורש א' שהוא מוסיף לא פטור ממעשרות", ואם הוא אפקעתא דמלכא מה שייך להוכיח משביעית, ששם ההפקר הוא של התורה. אולם אם הוא מצד הפקר בנ"א הרי כשהפקירו בתחילת השנה לא הפקירו אלא ל"ב חדש. אמנם, לפי ההסבר הנ"ל, לא שייכת הוכחה זו, עיי"ש.

אפר

עמוד קמ"ב טור 2 תוספת להערה 42 – ועיין אגרות הראיה אגרת קלד ששינה הגירסה בתוס' וגורס "מעשה אדם" במקום "מעצם אדם", והכוונה שמדובר באפר מקלה שע"י שריפה, ולא אפר טבעי שהוא מעשה שמים.

שם, לאחר הציון להערה 49 – ההבדל המהותי בין עפר לאפר הוא שהעפר הוא מצד גריעות התולדה, ואפר הוא מצד שקלקל המשובח שהם קדושת כוחות נפשו. והשל-ראש מפאר ומוציא לאור יתרון קדושת ישראל. וכשיעשו תשובה יהיה פאר תחת אפר [חבש פאר דרוש ד עמ' סד, סה]. האפר מסמל גם את הרשעים, אשר אינם מאוחדים כאפר שאינו בר גבול [עין איה ברכות כח. אות ז"ז אורות התחיה אות ז"ז].

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 51 להוסיף פרק ושם לציין – **ה. מעילה באפר.** יש מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל' פסולי המקודשין פ"ט ה"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א הובא גם בטוב ראי שם אות קז] בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ שם].

אפר הטאת

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 5 להוסיף פסקה – הפרה נשרפת כשהיא שלמה [חולין יא], ואולם יש אומרים שלפני שרפתה בודקים אותה שאין בה י"ח טרפות [תרגום יונתן במדבר יט ג ועיין שו"ת משפט כהן סי' צג, שאינו כגמרא שלנו וס"ל כר"מ דס"ל דחיישינן למיעוטא].

עמוד קמ"ו טור 2 תוספת להערה 150 – ועיין שו"ת משפט כהן צב ד"ה 'ומש"כ' שמה שאין אפר פרה בזה"ז לא נחשב "אינו ראוי" לגבי המקריב קרבנות בזמן הזה, אלא נחשב כראוי, ולכן אם מקריב קרבנות בחוץ חייב. והטעם משום שחסרון אפר פרה הוא דין בבעלים שאינו נוגע לעצם הקרבן.

אפרושי מאיסורא

עמוד קמ"ח טור 1 לאחר הציון להערה 5 – החיוב לאפרושי מאיסורא כדי שלא יעבור עבירה, חמור הרבה יותר מהחיוב להעניש את מי שכבר עבר עבירה [שו"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'אמנם זה']. ולכן אף במקום שאין להעניש כגון משום שאסור להורות בפני רבו [עין עירובין דף סג ע"א], מותר לאפרושי מאיסורא [שו"ת דעת כהן שם].

עמוד קמ"ח טור 1 לאחר הציון להערה 12 – וכן כל איסור כגון להפסיק בק"ש וברכותיה [חבש פאר פ"ט, ושם כתב זאת לעניין הנחת תפילין שלא במקומם שהוא חמור

מפני שיש בזה איסור מעיד שקר בעצמו אם נמצא בק"ש וברכותיה וכן קרקפתא דלא מנח תפילין וגם איסור ברכה לבטלה, אך ממקור הדברים משמע שה"ה בכל אפרושי מאיסורא].

עמוד קמ"ח טור 2 לאחר הציון להערה 25 – מצוות חינוך על בית דין היא מדין אפרושי מאיסורא, ולכן בקטן אין חיוב ב"ד לחינוך, שהרי לא שייך אפרושי מאיסורא, כיון שאינו בר עונשין [שו"ת אורח משפט או"ח סי' י ד"ה ומש"כ כתר"ה].

שם, בסוף הערך – אע"פ שאסור להעיד ביחידי משום לשה"ר, לאפרושי מאיסורא שרי [חור"מ כח א ברמ"א, ודין זה דווקא שיודע העד שבה"ד יאמין לו כשנים באר אליהו שם ס"ק י] ואף אם הוא ספק לעד, אם יועילו דבריו [באר אליהו שם].

שם, להוסיף פיסקה – כל תנאי הקולות שנמצאו בדברי הפוסקים בענייני תוכחה ודאי אינם נוגעים במקום אפרושי מאיסורא [חבש פאר פרק ו].

שם, להוסיף פיסקה – אפרושי מאיסורא שייך גם במצווה שאינה חובה, רק חברו קבלה על עצמו כחובה [חבש פאר פרק יב].

אצטגנינות

עמוד קנ"א טור 1 לאחר הציון להערה 19 – כתוב "אלא שלפעמים עושה הקב"ה נס ליראיו לבטל מהם גזרת הכוכבים" להוסיף: "אמנם אע"פ שזכות התורה ועבודת ה' ודאי מתגברת, אבל זכות זו היא רק למצויינים בעם. ואף מהמצויינים אם נבחר לצורך המון העם, שם ראוי שיהיה כפי הסדרים הרגילים, ולא ע"י התגברות זכות התורה [עין איה ברכות פרק ט אות שנ"ד].

אקבע אסורא

עמוד קנ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה – שתי מקואות, באחת יש ארבעים סאה ובאחת לא, וירד וטבל באחת מהן, ואינו יודע באיזה מהן טבל, וכן אם היו לפנינו שני סכינים, פגום וכשר, ושחט באחד מהן, וא"י באיזה מהם, יהי' דינו כחתיכה משתי חתיכות, דהוי אקבע איסורא, [שו"ת דעת כהן סי' ע אות ב, בשם שו"ת בשמים ראש], ויש שפקפקו בזה [דעת עצמו שם].

עמוד קנ"ב טור 2 לאחר הציון להערה 24 להוסיף פיסקה – גם למ"ד שספק דאורייתא לקולא מן התורה, במקום דאתחזק אסורא הוי אסור מה"ת [שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' א דחייב משום דאתחזק איסורא. וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' קו דרוב האחרונים החליטו דהגירסה ברמב"ם (הלכות טומאת מת פרק ט הלכה יב) "ואע"פ כן דבר

שחייבין על זדונו כרת ספיקו אסור מן התורה, שהרי העושה אותו חייב אשם תלוי" הוא גירסה דחוויה שהרי הרמב"ם עצמו מחייב בהלכות שגגות פ"ח ה"ב רק בחתיכה אחת משתי חתיכות ואיקבע איסורא].

שם, להוסיף פיסקה – יש אומרים שבממזר אפילו אם אקבע איסור מותר מהתורה [שו"ת מוהרי"ט חיר"ד סי' א. דאל"כ לדעת הרמב"ם דכל ספק מהתורה מותר, מה החידוש בממזר שספקו מותר מה"ת]. ו"א שבמקרה כזה אסור מהתורה [עזרת כהן סי' ח' אות ג']].

ארץ ישראל

עמוד ריב טור 1 להערה 407 – וכתב הגרא"י קוק בהערה בכתובת ידו לספרו 'שבת הארץ' פ"ז ה"י הובא בעמוד 607 הערה 4 בהוצאה של מכון התורה והארץ, שאע"פ שהיא רחוקה מיהודה קצת, מ"מ שייכת היא ליהודה.

עמוד רכ"ג טור 2 לפני הציון להערה 25 – במקום: "וכן העולה" לכתוב: לגבי העולה לא"י על מנת לחזור נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל עיקר המצווה [ע' שו"ע או"ח סי' רמח סע' ד שהעולה לא"י רשאי לצאת בשיירה בע"ש, ודנו הפוסקים האם הוא גם בעולה על מנת לחזור, והמשנ"ב הכריע להקל. והמהרי"ט שם כתב שאינה בכלל המצווה >הערת הרצי"ה מכת"י<].

עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 110 לאחר המילים 'ב"ק פ ב' – ובתוס' שם ושם הדגישו שקולא זו נאמרה רק על מצוות יישוב ארץ ישראל, ולא על שאר המצוות >הערת הרצי"ה מכת"י<.

עמוד ר"ל טור 1 תוספת להערה 251 – הרצי"ה קוק בהערותיו, הוסיף סברא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא >הערת הרצי"ה מכת"י<.

ארבע אמות – קנין

עמוד קנ"ד טור 2 לאחר הציון להערה 27 – במקום שגלה דעתו שאינו רוצה לקנות ולכן לא קנה, אין זה אלא בלוקח או זוכה שגלה דעתו כיצד רוצה לקנות, אולם בגנב לא שייך גילוי דעת בקנין, שכיון שלוקח באיסורא, מה אכפת לו באיזה קנין קנה [אזכרה, מחלקה א', עמ' כז-לז מאמר מכת"י, בעמ' לה. הובא בטוב ראי כתובות לא. עמ' קנב אות פ"ג].

שם, להוסיף פיסקה – גם הסובר שבקנין חזקה בעי שיהיה ניכר שנעשה לשם קנין [כס"מ הלכות מכירה פ"א ה"י בדעת הרמב"ם], מ"מ בקנין ד"א לא בענין הכר [ש"ת דעת כהן סי' קצב, וה"ה בשאר קניינים].

עמוד קנה טור 2 תוספת להערה 70 – ועיין אזכרה, מחלקה א', עמ' כז-לז מאמר מכת"י, בעמ' לה. הובא בטוב ראי כתובות לא. עמ' קנב אות פ"ג, ששם הוכיח את דברי התוס' מסברא שבגנב לא שייך גילוי דעת בקנין, שכיון שלוקח באיסורא, מה אכפת לו באיזה קנין קנה, ודלא כש"ך חו"מ סי' רמג סק"ט.

ארבע אמות – שיעור

עמוד קנ"ו טור 2 תוספת להערה 30 – ועיין עולת ראייה עמ' כז ועיין איה ברכות פ"ה אות ל"ד שנתן טעם לדבר משום שמראה דאין ההרגש של עבודת ה' של חברו פועל עליו.

עמוד קנ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 52 להוסיף פיסקה – נחלקו הראשונים האם שיעור ד"א הוא שטח ואפילו ארוך מאד וצר מאד [רמב"ם מזוזה פ"ו ה"ב וכ"פ בשו"ע י"ד סי' רפו סע' יג] ובתנאי שאין ברחבו פחות מד' טפחים [בירור הלכה סוכה ג:], או שחייב להיות שטח שהוא ממש ד"א על ד"א [הרא"ש הלכות קטנות הלכות מזוזה סי' טז ור' ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כא ח"ז. הובאו בש"ך סק"ג]. וי"א דגם לדעה הראשונה צריך שטח של ד"א על ד"א ממש, רק שאין חובה שיהיה בצורת מרובע אלא יכול להיות גם בצורת עיגול [הגהת הט"ז ביר"ד שם, או"ח תרלד סק"ב, וכן הבין בברור הלכה שם שהוא דעת המג"א שם סק"א]. ויש שחילקו ואמרו שלא בכל מקום הוא שווה, אלא יש מקומות שהוא שטח, ויש מקומות שהוא דווקא ד"א על ד"א [בירור הלכה שם].

עמוד קנ"ח טור 2 לאחר הציון להערה 94 – נחלקו הראשונים אם מותר ללמוד תורה בסמוך למת בשביל מת [תוס' ב"ק טז ב ד"ה 'הושיבו' אוסר ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' כ שהביא ראשונים שמתירים באדם גדול – ספר חסידים ושטמ"ק ספ"ק דב"ק, ודעת הר"י מיגש שאם ידוע שעושים לכבודו מותר בכל אדם]. ויש שהתירו אף תפילה [שו"ת אורח משפט שם].

עמוד קנ"ט טור 2 תוספת להערה 120 – ואמנם בשו"ע לא נקט בזה שיעור ד"א אלא אפילו כלשהו. ועיין בנו"כ שם. ואם אומרים בזה שאסור מדין חצי שיעור עיין מצוות ראייה ב' ו, וכן לעניין גילוי ראש. ואם הוא אסור מדינא או מילי דחסידותא עיין אגרות הראייה אגרת מב.

שם, תוספת להערה 124 – ובאגרות הראיה אגרת לט הביא שיש מזקני ירושלים שמחפשים בכל יום ללכת ד"א חדשות בא"י – ובהערות לשו"ת עזרת כהן לסי' לז עמ' תיא כתב ע"פ המג"א סי' רמח סקט"ו שנחלקו האחרונים האם יש בזה מצווה או שזה רק מפני סגולתה של א"י.

שם, בסוף הערך – משיכיר את חברו ממרחק ד"א. ערוה וצואה בתוך ד"א [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' יט שחילק ביניהם].

ארבע כוסות

עמ' קס טור 2 הוספה להערה 49 – ועיין הערת הגרא"י קוק לספר 'צדקה ומשפט' להגר"צ חוצין, הובא בשו"ת אורח משפט סי' קנד שדייק כן מלשון הירושלמי פסחים פ"י ה"ו שקרא לכוסות הראשונות יין שבתוך המזון. ועיין שם בתשובת הגר"י נסים, ובדר"ד ביניהם.

עמוד קס"א טור 2 תוספת להערה 74 – ובמבוא לשבת הארץ אות י"ד כתב שאע"ג שהעקירה לא באה כאחד והיה לפטור כמו שמצינו בשני שבילין (פסחים י). ושתי כתי עדים (שבועות מ"ז), מ"מ כדי שלא תעקר תקנ"ח לגמרי מחמירין, כמ"ש המל"מ מגילה פ"א הי"א בשם הר"ן.

עמ' קסב טור 1 הוספה להערה 84 – ובענין ב' כוסות ראשונות, אם חשובות כיון שלפני המזון, או חשובות כיון שבתוך המזון – עיין הערה 49.

ארבע מיתות

עמוד קס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה – מי שמת בנידוי ב"ד סוקלים את ארונו [ברכות יט א], והטעם הוא שסקילה היא המיתה היחידה שאין מגע ישיר בין שליח ב"ד לנהרג, וכמו בכלב שוטה שיש בו רוח רעה [יומא פד א, עיין עין איה ברכות יט אות ל].

ארבע מתנות

עמוד קס"ד טור 1 תוספת להערה 3 – ועיין סדור עולת ראייה עמ' קע ד"ה 'ודמן טעון' שהטעם, שארבע קרנות מסמלים את כל השטח וכל החיים המעשיים הצריכים תיקון.

ארבעה וחמשה

עמוד ק"ע טור 1 לאחר הציון להערה 77 – וי"א שהטעם של חכמים שאע"ג שחולין שנשחטו בעזרה אסורים בהנאה, כיון שאיסורן מדבריהם חייב [רמב"ם שם ועיין תוס' רע"א קידושין פ"ב אות ל"א שהבין שהכוונה איסור דרבנן, והקשה על הכס"מ פ"ב מהלכות שחיטה ה"ג שאמר שאיסור חש"ב מדברי קבלה. אמנם בבירור הלכה פסחים כב. הסביר דל"ק דכל מקום שכתב הרמב"ם מדבריהם הכוונה מד"ק דהל"מ. ולפ"ז כל מה שאסור מהל"מ אינו פוטר מתשלומי דר"ה].

עמוד קע"ד טור 2 בסוף הערך להוסיף פרק – ט. בזמן הזה. בזה"ז אין גובים תשלומי ארבעה וחמשה כיון שהם קנס, אבל את הקרן גובים כיון שהוא ממון ואמרינן שליחותיהו [שו"ע חו"מ סי' א' ס"ג ע"פ הגמ' בב"ק ד: שהקרן היא ממונא]. ואע"ג שניתן לומר שלא נגבה גם את הקרן שהרי הוא דבר שאינו שכיח שבו לא אמרינן שליחותיהו [גיטין פח ב ב"ק פד ב], מ"מ כיון שמשמע בגמרא [בב"ק פד ב] שהטעם הוא משום קנס ולא שאינו שכיח כן גובים את הקרן [באר אליהו שם אות יז.. וע' 'מילואי השמטות' שבסוף מצוות ראייה, חו"מ (ביאור הגר"א) סימן א אות ה עמ' קצד].

ארבעה מינים

עמוד קע"ה טור 1 בסוף הערך – לדעת הר"ח [סוכה דף י"א], שכתב שגם למ"ד לולב אין צריך אגד יש בו דין עשייה, שלקיטתו היא עשייתו, יוצא חידוש גדול, שאם נקצצו מאליהם פסולים, שלא היתה בהם עשייה [שו"ת דעת כהן קפב ד"ה 'ודברי'].
 [דברי].

ארון

עמוד קע"ה טור 2 תוספת להערה 26 – ובעין איה ברכות פ"ט אות א' (וכן בסידור עולת ראייה עמ' שפ על הברכה "ברוך שעשה לי נס") ביאר שהטעם לנס זה הוא להורות לנו שהערכים האלוקיים אינם ביחס עם הטבע, אלא חוץ לטבע.

ארון המת

עמוד קע"ט טור 2 לאחר הציון להערה 18 – וכן בקבורת עצמות, אין מצווה לקוברן בארון דווקא, ואין צריך להרבות בהוצאות על זה, ואפשר לקוברן בקרקע ממש [שו"ת דעת כהן סי' רכא].

שם, תוספת להערה 26 – ובשו"ת דעת כהן יו"ד סי' רטו ד"ה 'אמנם בעיקר' כתב בדעת הרמב"ם שהטעם שארון שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה, אינו

משום שהארון לא מקבל טומאה (שהרי הוא כלי, וכלי אינו חוצץ בפני הטומאה אפילו אם אינו מקבל טומאה), אלא שכך היא הלכה שארון חוצץ כשיש בו פותח טפח.

ארון הקודש

עמוד קפ"א טור 1 לאחר הציון להערה 13 – ואם כיוון ירושלים למזרח ממש קובעים את הארון למזרח ממש, ואין בזה חשש שזו דרך המינים שעובדים לחמה, שבמקום שיש טעם אין חשש לדרך המינים [ש"ת אורח משפט א"ח סי' ל' בתחילתו].

ארוסה

*עמוד קפ"ב טור 2 לאחר הציון להערה 12 – ויש אומרים שארוסה אסורה לארוס כארוסת אחר וכדין אשת איש, כיוון שלא קנויה לו לגמרי [שיטה מקובצת כתובות ז: ד"ה 'זזה לשון שיטה ישנה' בשם הרא"ה והרשב"א].

אריא רביע עליה

*עמוד קפ"ו טור 1 תוספת להגדרת המושג – להוסיף בהגדרת המושג את המילים בכח ובפועל [ובמידות לחקר ההלכה מבוא תחילת פרק ח, כתב שהשמות למושגים ההגיוניים (כגון: בכח, בפועל, בעצם, במקרה, אמצעי, תכלית, סיבה, מסובב, חיוב, שלילה, כמות, איכות) התחדשו בסוף תקופת הראשונים, אך בגמרא אין להם שמות אלא הגמרא משתמשת במשלים, כמו: מבריא ארי מנכסי חבירו, פומייהו כאיב להו].

אריס

עמוד קצ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 125 – מותר לאדם לתת מעותיו לאריס גוי, ולהתנות עימו שיסחור במה שירצה, ואז גם אם יסחור בהם במינים טמאים – הדבר מותר, שכיוון שנוטל חלקו ברווח – אדעתיה דנפשיה קעביד [ש"ת דעת כהן סי' נז ד"ה 'זמעיקרא'].

ארנונא

עמוד קצ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה – עוד אפשרות למשמעות המושג "ארנונא", היא שהמלך היה מחייב לעבוד את הקרקע

בשביעית ולא להשאירה בורה [שׁוֹרֵת דַּעַת כֹּהֵן סִי' נח ד"ה 'והנה לדעת' בביאור דברי הגמרא בסנהדרין כ"ו בפירוש דברי הירושלמי שם, והביא שם שמהתוס' ד"ה 'משרבו' לא משמע כך אלא שהמלך היה מטיל מס על הקרקעות].

עמוד קצ"ו טור 1 בסוף הערך להוסיף פרק – ה. בשביעית. קרקע שחייבים עליה ארנונא מותרת בכל עבודות השביעית [ספר הלכות ארץ ישראל (המיוחס לטור) עמוד יא ובשׁוֹרֵת משפט כהן סִי' סג ד"ה 'כבר' מבאר טעמו שכיוון שמשועבד לארנונא לא נחשב של ישראל כלל].

ארץ העמים

עמוד קצ"ח טור 2 תוספת להערה 69 – ובאוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 206 כתב לגבי גר, שהיא מארץ ישראל, אך כיוון שהיא סמוכה לחו"ל היה ראוי לגזור עליה טומאת ארץ העמים.

עמוד קצ"ט טור 1 לאחר הציון להערה 92 להוסיף פיסקה – טומאת ארץ העמים גורמת לכך שאין אפשרות בחו"ל לרוח כללית קדושה, ולכן זו תיתכן רק בא"י, וזו אחת הסיבות להבדל שבין תורת א"י לתורת חו"ל [אגרות הראיה ח"א אגרת צו עמ' קיב. ועיין אוה"ק ח"ב מאמר שלישי, סדר ב אות יט 'התגלות העולם המאוחד בארץ ישראל', אורות התשובה פ"ג אות ז, ארץ חפץ עמ' כה].

ארץ ישראל

עמוד רב טור 1 לאחר הציון להערה 95 להוסיף פיסקה – שבע אומות שהיו בארץ ונכבשו ע"י ישראל, גם אם נשאר מהם יחידים בארץ, הקרקע כבר קנויה כולה לעם ישראל, שהרי הכיבוש מתייחס לכלל האומה, וכיוון שנכבשה האומה, קרקעותיה כולן נקנו לכובש [שׁוֹרֵת משפט כהן סִי' סח ד"ה 'זע"ד'].

*טור רג לאחר הציון להערה 171 – נחלקו הראשונים אם שבט לוי נוטל נחלה וביזה בארצות שלא הובטחו לעם ישראל, ש"א ששם נוטלים נחלה וביזה [רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ג ה"א], ו"א שגם שם אין נוטלים נחלה [ראב"ד שם ה"ן]. ו"א שבחלק המובטח לע"ל לא נוטלים, אבל בשאר ארצות נוטלים [מנ"ח מצווה תח אות ב].

עמוד ריב טור 1 לפני הציון להערה 406 במקום המילים 'שפלת דרום' – שפלת לוד (ואע"פ שהיא רחוקה מיהודה קצת, מ"מ שייכת היא ליהודה) [כן כתב הגרא"י קוק בהערה בכתיבת ידו לספרו 'שבת הארץ' פ"ז ה"י הובא בעמוד 607 הערה 4 בהוצאה של מכון התורה והארץ. ונראה שלמד כן ממה שאמרה המשנה (שביעית פ"ט מ"ב) 'שפלת לוד כשפלת הדרום']).

עמוד רטז טור 1 לאחר המילים 'רמב"ם שם' – ובש"ת משפט כהן סי' צו תחילת אותיות ח ט ביאר כך גם בדברי הרמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"ו.

עמוד רכ"ג טור 2 לפני הציון להערה 25 – במקום: "וכן העולה" לכתוב: לגבי העולה לא"י על מנת לחזור נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל עיקר המצווה [ע' שו"ע או"ח סי' רמח סע' ד שהעולה לא"י רשאי לצאת בשירה בע"ש, ודנו הפוסקים האם הוא גם בעולה על מנת לחזור, והמשנ"ב הכריע להקל. והמהר"ט שם כתב שאינה בכלל המצווה <הערת הרצי"ה מכת"י>].

עמוד רכד טור 2 להערה 57 – ועיין בש"ת משפט כהן סי' קמז שהעיר על דברי השדי חמד שבעניין ההיתר לצאת לחו"ל לקברי צדיקים, ובפרטי ההיתר לצאת לישא אשה.

עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 110 לאחר המילים 'ב"ק פ ב' – ובתוס' שם ושם הדגישו שקולא זו נאמרה רק על מצוות יישוב ארץ ישראל, ולא על שאר המצוות <הערת הרצי"ה מכת"י>.

עמוד ר"ל טור 1 תוספת להערה 251 – הרצי"ה קוק בהערותיו, הוסיף סברא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אשה

עמוד רמ"ב טור 2 תוספת להערה 4 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קו ד"ה 'יקרתו' שכתב שכיוון שחיוב אשה בלאווין נלמד בהיקש מאיש, היא כטפל לגבי עיקר, ולכן אי אפשר שתהיה יותר חמורה מאיש, ועיין שם הנפק"מ.

עמוד רמ"ג טור 2 לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה – איסור לא תחבול בגד אלמנה – יש אומרים ששייך גם בנקבות כשאר לאווין [ספר החינוך מצווה תקצא', וכן משמע במ"ח שם שלא העיר בדבר]. אמנם יש מי שכתב שלדעה שדורשים טעמא דקרא, לא נאמר לאו זה על נשים, משום שהטעמים שכתבו הפוסקים לדין זה לא שייכים בהן [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה ד"ה 'והנה'].

עמוד רמ"ד טור 2 תוספת להערה 151 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו חלק ד סע' ב שהקשה מדוע אין אישה פטורה מתרומות מעשרות ושאר מתנות עניים, והרי לכאורה הזמן גרמן, שהרי פטורים מהם בשביעית. ועיין מה שחילק שם.

עמוד רמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 274 – ויש מי שכתב שזוהי הודאה על מעלה יתירה שבה, המכוונת לרצון העליון [עולת ראה, ח"א עמ' עא-עב. וע' בהערות לסדר התפילה, אות יג, ח"ב עמ' תג] <הערת הרצ"ה מכת"י>.

אשם שפחה חרופה

עמוד רע"ג טור 2 תוספת להערה 24 – וראה שו"ת משפט כהן סי' קכ שכתב שטעמו של הרמב"ם שכן תשע שנים ויום אחד חייב באשם שפחה חרופה, אינו משום שחייב בה את המזיד כשוגג, אלא מההיקש 'ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חופשה לא נתן לה' – בזמן שהאשה לוקה – האיש מביא קרבן, אין האשה לוקה – אין האיש מביא קרבן' (כריתות יא א).

אשת אב

עמוד רפ"ו טור 1 תוספת להערה 58 – וראה שו"ת דעת כהן סי' קמח ד"ה 'ומה שדחה' שמוכיח שמה שאב שמגייר את בנו, אפילו למ"ד שגר אסור באשת אביו, אינו מצד שאיסור זה נחשב איגוד בין האב לבן, אלא מצד יחש הטבע בין האב לבן.

אשת חבר

עמוד רצ"ג טור 2 אחר הערה 20 – וכל זה דווקא באשת חבר, כיוון שלחבר יש נאמנות כללית (כגון בכל ענייני טהרות שיש בהם פרטים רבים), אך מי שיש לו רק נאמנות פרטית לדין מסוים, כגון למעשרות, אין לאשתו נאמנות, שכיוון

שהוא מקרה בודד אין ההרגל פועל על זה (לאשתו) [שׁוֹת דעת כהן ס׳ נט, על סמך דברי הרמב״ם הל׳ מטמאי משכב ומושב פ״י ה״ה].

אשת כהן

עמוד רצ״ה טור 2 לאחר הציון להערה 42 להוסיף פיסקה – אשת כהן שיש ספק אם נבעלה, מעמידים אותה בחזקת כשרות. ואין הכוונה לחזקת צדיקות, שחזקה שהיא צדקת, שהרי אין חושדים אותה דווקא שזינתה ברצון שהרי נאסרת גם באונס, אלא זו חזקת היתר לבעלה [שׁוֹת דעת כהן ס׳ י סע׳ א, ויא ד״ה ריש מילין].

אתרוג

עמוד שיד טור 2 לאחר הציון להערה 222 – ואע״ג שכלאי אילן מותרים בהנאה, מ״מ למצווה פסולים [אע״ג שבנעבד אסור רק לכתחילה לדבר מצווה (תוס׳ ע״ז מז א ד״ה מ״מ) מ״מ בהרכבה שנתחדשה צורתו ע״י איסור, אסור מהתורה, כיון שבנתחדשה צורתו שייך כ׳ שתעבתי, ומה שחידשה התורה שבהדיט מותר, הוא חידוש ואין לך בו אלא חידוש, ולמצווה לא חידשה, משא״כ כשאינן שינוי בגוף האיסור, ול״ש כ׳ שתעבתי, הרי החידוש באיסור לגבוה, ואין לך בו אלא חידושו ומותר לדבר מצווה, כ״כ בעץ הדר סעי׳ כב הובא בטוב ראי ע״ז דף מו ב אות עא, ג, ועיי״ש ס׳ ד. ועיי״ש שׁוֹת אר״ח ס׳ יא ס״ח. ועיי״ן עץ הדר שם אם הוא מהתורה או מדרבנן. ועיי״ש ס׳ יח, כז שמה שאסרה התורה לגבוה, היינו כשלא נעשתה בו תועבה כגון שנעשה מאליו או נעשה ע״י גוי, למ״ד שב״נ אינו מצווה כל כלאים, אבל כשישראל עשאו נאסר משום כל שתעבתי. וכלאי בהמה בכל מקרה הוא תיעוב גם כשנעשה מאליו].

עמוד שיד טור 2 תוספת להערה 228 לאחר המילים ׳עץ הדר לראי״ה קוק זצ״ל ובשׁוֹת משפט כהן ס׳ כד׳ – (וכן דן בזה בקצרה גם בשׁוֹת משפט כהן ס׳ כד).

באים כאחד

עמוד שׁ״כ טור 2 לאחר הציון להערה 4 – וטעמו שאנו אומרים שנחשב כמו בזה אחר זה [שׁוֹת דעת כהן יר״ד ס׳ קס ד״ה ׳ומשׁ״כ כת״ר׳], וכיון שיש כח בגט לפעול, ואח״כ יפעל כדין, מקדים הכוח לבוא [שׁוֹת דעת כהן קסא ד״ה ׳וביתר׳].

בדיקת חמץ

עמוד שמ"ג טור 2 להערה 1 – אמנם החוק יעקב תלא ב כתב שלא דווקא מקום שמשתמשים בו חמץ, אלא שכל מקום שמשתמשים בו, ממילא חוששים שהכניס בו חמץ, אך במצוות ראייה תלא א ד"ה 'בכל' דחה את דבריו, שפשוט שהכוונה רק למקום שמשתמשים בו עם חמץ, וכן מוכח מלשון הטור. ובוודאי שאוצרות שמשתמש בהם, אך הלא חמץ, אין צריכים בדיקה.

עמוד שד"מ טור 1 לאחר הציון להערה 12 – ו"א [מצוות ראייה א"ח ס' תלא, הובא בטוב ראי פסחים ד ב אות כב] שאין כלל מחלוקת בראשונים בזה, אלא שבמקום המצוי קצת עובר בבל יראה, ובמקום שהחמץ אינו מצוי כלל, אינו עובר בבל יראה. והוסיף עוד, שבמקום שאין רגיל להימצא שום דבר, לא נקרא 'מצוי בידו', כפי שבקניינים חצר כזו אינה קונה [וכמ"ש תוס' ב"מ כו א ד"ה 'דשתיד'].

עמוד שד"מ טור 1 לאחר הציון להערה 16 – יש מהאחרונים שכתב שכמו שבמצוות עשה ישנן שתי דרכים להימנע מלעבור על המצווה כפי שמצינו בתרומות ומעשרות שיכול לקיים המצווה ע"י הפרשה, ויכול להיפטר מן המצווה ע"י הכנסה דרך גגות וקרפיפות, כן קיים חילוק זה במצוות לא תעשה, במקום שצריך לקיימם בקום עשה. לדוגמא, בבל יראה ובל ימצא, יכול להימנע מהל"ת ע"י ביעור חמץ, שבכך מקיים את הלאו בקום ועשה, ויכול לבטל החמץ ובכך להפקיע עצמו מהחיוב, אבל אינו פועל התיקון של בל יראה ובל ימצא. על כן תיקנו חכמים שיעשה את שתי הדרכים של התורה, ולא יסמוך רק על הביטול, שאינו התיקון של בל יראה ובל ימצא [טוב ראי פסחים אות ב].

שם, לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה – צריך לכוון בבדיקת חמץ לקיים מצוות בוראו, ואפילו שבדיקת חמץ דרבנן ואפילו למ"ד מצוות דרבנן אין צריך כוונה, כבר כתב בספר חרדים שהמקיים מצוות אפילו דרבנן בלי כוונה ביטל את מצוות עבודה שבלב [שו"ת אורח משפט א"ח ס' קכח אות א' סע' א].

עמוד שמ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 45 – בעלי מלאכה יפסיקו מלאכתם חצי שעה קודם זמן בדיקת חמץ (דהיינו צה"כ), וכל אדם יזהר שלא לאכול ולא לעסוק בשום עסק מטריד בזמן זה [שו"ת אורח משפט א"ח ס' קכח אות א' סע' ב].

עמוד שמ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 123 – ויש מי שכתב שהטעם הוא משום שאין דרך להכניס שם חמץ [ברור הלכה פסחים ז ב (הובא בטוב ראי פסחים ז: אות נח) בדעת הרמב"ם והסמ"ג].

שם, תוספת להערה 125 – ועיין גליון הש"ס לירושלמי שהוכיח דין זה מדברי הגמרא פסחים פ"א ה"א דבעי בדיקה בחצרות ירושלים. ועיין בברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד) מה שהקשה עליו.

שם, תוספת להערה 126 – הב"ח בד"ה 'כתבו הסמ"ק והאגודה' הוכיח זאת בק"ו מרפת בקר שכתב הרמב"ם דבוודאי חמץ צריך בדיקה. אמנם עיין בירור הלכה שם, שלפי דבריו בדעת הסמ"ג והרמב"ם שטעם רפת ולול שונה מחצר, אין ק"ו.

שם, לאחר הציון להערה 129 – וי"א שדין זה, שחצר אינה צריכה בדיקה, הוא דווקא בחצר עצמה אבל לא בחורי החצר [הר"ן פסחים ד ב מדפי הר"ף דייק כן בדעת הרמב"ם], וי"א שדין זה הוא דווקא באמצע החצר, אבל לא בצדדים [כן דייק בשלטי גבורים פסחים ד ב מדפי הר"ף אות ז מלשון הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ב ה"ד, וכן היא לשון השו"ע) והסמ"ג (מ"ע לט) ובברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד). הביא את מקורם מהירושלמי (פסחים פ"א ה"א) דבעי בדיקה בחצרות ירושלים מפני שאוכלים בהם לחמי תודה. אמנם תמה שם על הש"ג, שלא הזכיר את הר"ן שחילק לדעת הרמב"ם בין החצר לחורים שבחצר ולא בין אמצע החצר לצדדי החצר]. ויש שהתירו אף בוודאי חמץ [כן הבין ברמב"ם בברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד) ממ"ש 'והן אוכלין כל חמץ שיפול שם', ושינה מלשון הגמרא 'מפני שהעורבין מצויין שם'. אמנם לפי הבנת הר"ן ברמב"ם שאין חילוק בין צדדי החצר לאמצע החצר, צ"ל שרק בספק אפשר לסמוך וכן פסק הר"ן]. וי"א שכוונת השו"ע שבוודאי בעי בדיקה, אין כוונתו בדיקה ככל דיני בדיקה דלילה ונר, אלא רק צריך שילך וישגיח שלא נותר שם חמץ [מצוות ראייה סי' תלג ס"ו, הובא בטוב ראי פסחים ח א אות נד].

עמוד שמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 199 – תיכף אחר הברכה יתחיל לבדוק במקומות שמכניסים בהם כזית חמץ, שבהם יש חיוב בדיקה לכו"ע (גם לדעות שטעם הבדיקה משום לא יראה), ורק לאחר מכן יבדוק במקומות שמכניסים בהם פחות מכזית, כגון כיסי בגדים, שבהם יש מחלוקת האם יש חובה לבדוק (רק לדעות שטעם הבדיקה משום שמא יאכלנו, וחצי שיעור אסור מה"ת). שהרי

אם יקדים לבדוק כיסים שברור שאין בהם כזית, לסוברים שהבדיקה היא משום בלי יראה, בדיקה זו מפסיקה בין ברכה לבדיקה שאפשר שלא נתקנה הבדיקה על פחות מכזית [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות א' סע' ה].

בדיקת סכין

עמוד שנ"ה טור 1 תוספת להערה 13 – ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' ח ד"ה 'והנה בפ"א' שהוכיח בדעת הרמב"ם, ששוחט מומר, גם אם היה מומחה וסכין בדוקה, אעפ"כ יש לחוש שמא אירע טריפות, שפעמים שמזדמן קלקול גם למומחה. ומה שמותר לאכול משחיטתו הוא רק בגלל נאמנותו שלא נתקלקלה שחיטתו.

עמוד שנ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 75 – יש מי שכתב שלמי שסובר שישראל מומר אינו נאמן אף כשמשיג נכנס ויוצא [תוס' חולין ג א ד"ה 'בודק'], כל זה הוא משום שסובר שלא יבדקו אחריו את הסכין, אך כשאומרים לו במפורש שיבדקו אחריו – מועיל דין נכנס ויוצא גם לשיטתם [שו"ת דעת כהן סי' ס ד"ה 'ובעיקר הדבר'].

בדיקת ריאה

עמוד שנ"ח טור 1, לאחר הציון להערה 16 – טעם נוסף שבדקים את הריאה יותר משאר אברים: קים להו לחז"ל שבדיקת נפיחה שייכת בריאה יותר מבשאר טריפות (כגון נקובת הוושט), וזה אפשר משני טעמים: א. דווקא בריאה אם אין נקב הבדיקה תועיל, אך בוושט למשל יתכן שהנפיחה עצמה (של הבדיקה) תנקוב אותו. ב. דווקא בריאה אם יש נקב הבדיקה תועיל, אך בוושט למשל אפילו אם יש נקב יתכן שהוא יסתם ע"י לחלוחית והבדיקה לא תועיל [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כא ד"ה 'אלא דלע"ד'].

עמוד שנ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 56 – עוד יש מעלה לבדיקה ע"י נפיחה יותר מבדיקה ע"י משמוש, שנפיחה היא מופת (ראיה) טוב יותר, שהרי כך הוא בחיי הבהמה (שנושמת והריאה מתנפחת), אך לגבי משמוש – יתכן שע"י המשמוש העביר בשר בריאה ממקום למקום, מה שלא נעשה בחיי הבהמה [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כו ד"ה 'ולע"ד שני'].

שם, תוספת להערה 57 – ועיין שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כט ד"ה 'תשובה' שכתב שאע"פ שיתכן שיהיה נקב קטן שאינו מתגלה ע"י נפיחה – או שלא חששו לזה מפני שאינו מצוי, או שנקב כזה אינו מטריף.

בהמה גסה

הוספת הערה על ההגדרה – ועיין בשו"ת דעת כהן יו"ד סי' יג סע' א שכתב שהגדרת "בהמה גסה" תלויה במין הבהמה אם היא גסה או דקה, ולא בבהמה המסוימת הזו, כגון עגל שהוא ממין הפר ולכן מוגדר כבהמה גסה.

עמוד שס"ח טור 2 לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – מכירת חלק מבהמה גסה לנכרי – גם כן אסורה [שו"ת משפט כהן ענייני ארץ ישראל נ"ח ד"ה 'יותר ו"ל'].

בהמה דקה

עמוד ש"ע טור 1 תוספת הערה להגדרה – ועיין שו"ת דעת כהן יו"ד סי' יג סע' א' שכתב שפירוש "דקה" הוא דקות המין, ולא דקות אותה בהמה.

*עמוד שעא טור 2 הוספה להערה 62 – ועיין שבת דף סג ע"ב.

בוגרת

עמוד שע"ט טור 2 לאחר הציון להערה 79 – אולם אם ראתה בבית אביה יש מי שכתב שא"א לתלות בדם בתולים אחר בעילת מצווה [ט"ז ס"ס קפ"ז]. ויש מי שכתב שאם מרגישה כאב אפשר לתלות בדם בתולים גם בראתה קודם, אם לא פסקה מלראות בשום בעילה. אך אם פסקה ולא ראתה דם לאחר בעילה שניה – א"א לתלות יותר בדם בתולים, אפילו אם עדיין מרגישה כאב [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' פג ד"ה 'והנה מצד'].

כרך ג

בוהק – בני קטורה

בונה

עמוד ג טור 1 לאחר הציון להערה 7 – וזהו הטעם שבהקפאת מים לקרח לא שייך איסור בונה, וגם לא מכה בפטיש, כיוון שהוא אינו מתקיים בצורת קרח אלא רק כל עוד שומרים אותו בהקפאתו [שו"ת אורח משפט א"ח סי' סט ד"ה ויש לצרף].

עמוד ד' טור 1, לאחר הציון להערה 48 – מגבן שייך דווקא כשישנם חלקים מפורדים שמתאחדים ע"י הגיבון, אך המקפאי מים והופכם לקרח אינו עובר משום מגבן, משום שהמים היו מאוחדים גם כשהיו נוזל [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' סט ד"ה 'ודבר', הובא בטוב ראי שבת, נספח לענייני שבת אות יא, וכן הוכיח שם ד"ה 'מה שרוצה' מהרמב"ם], ועוד, שהרי אינו מכוון לעשותו בצורה יפה, אלא מטרתו רק להשתמש בקרירותו של הקרח [שם ד"ה 'ואע"פ', הובא בטוב ראי שבת, נספח לענייני שבת אות יא].

עמוד ד טור 2 להערה 56 – ולכן כתב המגיד משנה שם, שלשיטת הרמב"ם, כשכוונתו להוציא ממנה לחה א"א כלל לבוא לידי חיוב מכה בפטיש, ולפי זה הוסיף בשו"ת אורח משפט א"ח סי' עז ד"ה 'אמנם', שאינו צריך את הטעם של צערא דגופה. וכן פשוט שמותר גם במורסא של בעלי חיים, ויש לצרף לזה שגם לפי רש"י, אפשר שההיתר 'משום צערא' מועיל גם בבעלי חיים.

עמוד ד' טור 2 תוספת להערה 56 – ועיין שו"ת אורח משפט א"ח סי' עז ד"ה 'אבל הקשה' שדן כיצד שייך לחייב את המפיס מורסא משום מכה בפטיש, והרי עדיין אינו גמר מלאכה, שהרי רק לאחר זמן תסתיים הרפואה. וביאר שעצם מלאכת הרופאים הסתיימה, ולכן נחשב מכה בפטיש אע"פ שהרפואה טרם נשלמה.

שם, תוספת להערה 58 – ועיין שו"ת אורח משפט א"ח סי' עז שכתב שכן מותר להפיס מורסא של בע"ח משום צער בעלי חיים והפסד גדול.

עמוד ז' טור 1 לאחר הציון להערה 145 – ויש מי שחילק בין בונה ע"ג כלים בניין שהדרך לבנותו בקרקע, שפטור משום ששינה מדרך מלאכתו, לבין בונה בניין של כלי שהדרך לבנותו בתלוש, שהוא חייב [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קנד ד"ה 'שם סי', הובא בטוב ראי שבת שם אות פז, וכן בטוב ראי שם נספח אות יז ב].

עמוד ז טור 1 להערה 151 – והתוס' שבת ע"ד ע"ב ד"ה 'חביתא' נשארו בקושיא מדוע אינו חייב משום בונה, שהרי לגבי בניין גמור יש בניין בכלים. וביאר בשו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קנד ד"ה 'שם סי' ב' וג" ששורש מחלוקת התלמודים הוא שהבבלי סובר שמנפח כלי זכוכית לא שייך לבונה, כיוון שהוא דן ע"פ אופן הפעולה, ואופן הפעולה של ניפוח שונה ממלאכת בונה. והירושלמי דן ע"פ תכלית המלאכה, ותכליתו של הניפוח הוא ליצירת הכלי, כמו מלאכת בונה. ובדומה למחלוקת האמוראים לגבי חיוב מנכש ומשקה זרעים בשבת, האם חייב משום זורע או משום חורש, שמפורש בגמרא מועד קטן ב ע"ב שזהו שורש מחלוקתם.

עמ' ח טור 2 לאחר הציון להערה 190 פיסקה חדשה – נחלקו הבבלי והירושלמי במנפח כלי זכוכית משום מה חייב, שלבבלי חייב משום מכה בפטיש [שבת דף עה ע"ב], וליירושלמי חייב משום בונה [שם פ"ז סה"ב]. וטעם מחלוקתם שנחלקו האם לחייב ע"פ הפעולה או התכלית, [כמחלוקת האמוראים במועד קטן ב ע"ב בחיוב מנכש ומשקה, שרבה מחייב על פי אופן הפעולה ורב יוסף מחייב על פי תכליתה של הפעולה]. והבבלי סובר, שאין לחייב משום בונה, כיון שאין הפעולה דומה לבונה, וע"כ מחייב משום מכה בפטיש, והירושלמי מחייב משום בונה, כיון שתכלית פעולה זו היא פעולת בנין [שו"ת אורח משפט מילואים סי' קנד עמ' קפט-קצ].

עמ' ח טור 2 לאחר הציון להערה 192 פיסקה חדשה – המקפיא קרח לצורך קרור מאכלים אחרים, נחשב כבונה בכלים, ולא כבונה במאכל, ואין בו בנין כיון שאין בניין בכלים [ראה להלן ציון 136 ואילך]. ואף למ"ד שיש בניין בכלים, אינו כבונה, שאינו בנין גמור [שו"ת אורח משפט סי' סט, הובא בטוב ראי שבת, נספח לענייני שבת אות יא, ועיין לעיל ציון 46, טעמים אחרים שאינו נחשב בונה].

בוקא דאטמא

עמוד י"ט טור 2 לאחר הציון להערה 19 להוסיף פיסקה – עיקר הטריפות נובעת מכך שהבוקא דאטמא שף מדוכתיה, ולא מכך דאיעכול ניביה, אלא שכל זמן שלא איעכול ניביה חוזר ומבריא [שו"ת דעת כהן הלכות טריפות סי' לט אות א]. יש מי שהמסתפק האם כיוון ששף מדוכתיה אנו חוששים שאיעכול ניביה ועיכול הניבים גרם שישוף מדוכתיה, או להיפך, שאנו חוששים שהשף מדוכתיה גרם לכך שאיעכול ניביה. ומוכיח מהחיי אדם הש"ך ועוד פוסקים, שהשיפה גורמת לעיכול הניבים [שם, ס"ק ב].

עמוד כ' טור 1 לאחר הציון להערה 41 – ומה שחוששים לעיכול הניבים אע"פ שאין חוששים לשמוטה, משום שהניבים הוא דבר רך [שו"ת דעת כהן סי' מד].

בור

עמוד כ"ז טור 2 תוספת להערה 111 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד ד"ה 'וכבר' שתלה זאת במחלוקת התלמודים, שהבבלי מחייב אם הוזק, והירושלמי פוטר.

שם, תוספת להערה 125 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד ד"ה 'ולפי' שביאר הטעם שמחלקים באדם בין מיתה לנזיקין, שבמיתה היא חובת כפרה, ובנזיקין הוא ממון, ואילו בשור פסולי המוקדשים, שאין חילוק בגדריהם ושניהם הם ממון, לא מחלקים בין מיתה לנזיקין ופטור משניהם. ולכן לשיטת הירושלמי, שמחלק גם בכלים בין מיתה (שנשברו לגמרי) לנזיקין (שנתקלקלו) אע"פ ששניהם ממון – מחלק גם בפסולי המוקדשים.

בורר

עמוד מ"א טור 1 לאחר הציון להערה 120 להוסיף פיסקה – יש מי שהוכיח מגירסת הירושלמי שחכמים חולקים על ר"א ומתירים חולב מחבץ ומגבן מדאורייתא. אך דחו את דבריו והוכיחו מגירסת הבבלי והתוספתא שלגבי חולב מחבץ ומגבן לכו"ע הוא חיוב דאורייתא, ואין בזה מחלוקת ר"א וחכמים [שו"ת אורח משפט א"ח סי' סד אות א].

בזוי מצוה

עמוד נ"ב טור 2 תוספת הערה להגדרת הערך – עיין עין איה שבת פרק ב אות טו שביאר כי ההבדל בין קדושה למצווה הוא שמטרת הקדושה היא להשריש באדם את רוממות כבודו של מקום ברוך הוא, אך מטרת המצווה היא להכשיר את האדם לתכלית נעלה, והן קדושות מצד התכלית המושגת מהן.

עמוד נ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 23 – ויש מי שדייק מרש"י שם ש"בזוי מצוה" נאמר רק לגבי שימוש לדבר הרשות, אך לגבי שימוש לדבר מצווה אין דין ביזוי מצוה, ובזה נחלקו בגמרא האם מותר להשתמש לאורה (לדבר מצווה דווקא), וטעם האיסור רק כדי שיהיה היכר שהוא נר מצווה (טוב ראי שבת פרק ב אות לב).

בזיון קדשים

עמוד נ"ה טור 2 תוספת להערה 18 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' קי"ז שכתב שלמסקנה הטעמים שהגמרא הביאה – משום בזיון קודשים ומשום שלא יסריח – אינם הכרחיים, והטעם העיקרי הוא לכבוד שמיים לעשות המצווה בשלמותה.

עמוד נ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 61 60 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שגם למ"ד שאסור למכור לגוי, מודה שמותר למכור אחוריים של הבהמה שאינו ראוי לישראל מצד חסרון הנקור, שלא שייך בזיון קדשים כלל, שהרי הכל יודעים שמוכרו רק משום שאינו ראוי לאכילה מחמת איסור [שו"ת משפט כהן סי' כז אות ב].

בטול איסורים

עמ' ס טור 2 הוספה להערה 37 – ואף לסוברים שטעימת נכרי מועילה רק אם ידוע שאין בתערובת כזית בכדי אכילת פרס (שם לאחר הערה 21), ככהן שטועם, נאמן אף אם ידוע שיש שם כבא"פ.

עמ' סג טור 2 לאחר הציון להערה 119 – ודין זה של ראשון ראשון בטל שייך רק ביין נסך, אבל בשאר איסורי הנאה שאינם בטלים, לא שייך דין זה [שו"ת אורח משפט סי' פז עמ' צז ע"פ דברי הרמב"ם הלכות מאכלות אסורות פט"ו ה"ז 'כיצד טיפת יין נסך

שנפלו עליה כמה חביות של יין הכל אסור כמו שיתבאר, וכן כוס של יין טבל שנתערב בחבית הכל טבל'.

עמ' סד טור 2 לאחר הציון להערה 136 – ויש לסמוך על המקילים [שו"ת אורח משפט סי' פז עמ' צו].

עמ' סה טור 1 לאחר הציון להערה 162 – אמנם, בכה"ג אם מוליך דמי הנאתם לים המלח, השאר מותר בהנאה [פסחים כז א, ע"ז מט ב], והוא הדין בדמים שהתקבלו מע"ז, [תוספתא ע"ז פ"ג הי"ט במוכר עבדו ליריד של גוים, ורמב"ם ע"ז פ"ט הי"ג במוכר ביתו לע"ז]. וי"א דבכל תערובת איסור אם מוליך הנאה לים המלח, השאר מותר [רמ"א או"ח סי' תמז ס"א בשם הג"מ. ועיין מג"א שם סקמ"ה ומ"ב שם ס"ק קו, דבכה"ג מותר אף באכילה, אם לא שנתערב לפני פסח ועבר על כל העיסה בב"י וב"י, ולכן נאסר הכל באכילה. ובמג"א שם בשם מהר"ם מלובלין דשמרי שכר שעבר עליהם הפסח, וחימץ בהם עיסה, אסורה כל העיסה, דהוי כאילו הוא בעיניה. ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב, דמכיון שהוא מעמיד, נחשב בעיניה, אין מועיל הולכת הנאה לים המלח, דנשאר באיסור בכל חתיכה וחתיכה].

עמ' סו טור 2 הוספה להערה 204 – ועיין לעיל לאחר הציון להערה 162.

בטול ברוב

הוספת הערה על המילה 'תערובת' בהגדרה – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט ד"ה 'ואם' שביאר שאפילו אם כל אחד עומד בפני עצמו, מכל מקום כיוון שנתקרבו יחד נחשבים למעורבים, וכמו שמצאנו לגבי סכך כשר וסכך פסול בסוכה שתחת האילן. וע"פ זה מחדש שיש דין ביטול ברוב ע"י מגע לגבי הכשר מקוואות, אע"פ שאינה תערובת גמורה.

עמוד ס"ז טור 2 לאחר הציון להערה 14 – לאחר שהאיסור בטל ברוב, גם אם התברר אח"כ שאכל את האיסור – אינו נחשב כלל בגדר "תקלה", שהרי אכל בהיתר, ולא רק לשיטות שהאיסור נהפך להיתר, אלא אפילו לשיטות שהאיסור לא נהפך להיתר, נחשב אנוס ע"פ התורה שהתירה לו [שו"ת דעת כהן סי' כח אות ז].

עמוד ע טור 1 לאחר הציון להערה 63 – ויש סוברים שמן התורה בטל במקרה שאבד המועט, ואינו אסור אלא מדרבנן [שו"ת משפט כהן סי' כד אות יב ע"פ הרמב"ם

הלכות עדות פ"י ה"ג שכתב 'עבר עבירה שחייבין עליה מלקות מן התורה הרי זה פסול מן התורה, ואם היה החיוב שבה מדבריהם הרי זה פסול מדבריהם, כיצד... שלבש בגד צמר שאבד בו חוט של פשתן וכיוצא בו הרי הוא פסול מדבריהם', ומשמע שאף אם במקרה שהיה החוט ידוע היה אוסר בכלאיים מהתורה, מ"מ כשאבד התבטל ואינו אסור מהתורה אלא רק מדרבנן. ועיין עוד ר"ן סוכה (דף ה' ע"א מדפי הרי"ף סד"ה 'וגרסינן' שכתב 'שאיין לך איסור שאדם יכול להתירו ולעמוד עליו שיהא בטל'), מג"א אר"ח סי' תרכו ס"ג, יו"ד סי' צח ס"ד בהג"ה, שדבר הניכר אינו בטל. ועיין עץ הדר סעי' כא, שכתב בהו"א שבאיסור דאורייתא אינו מתבטל, אך באיסור דרבנן מתבטל אמנם דחה שם ובסי' כב דעה זו].

שם – וי"א שכאשר נאסר רק אחד משני הדברים המותרים, מתבטל, וכששניהם נאסרים אינו מתבטל [עץ הדר שם סעי' כ-כא בדעת התוס' נדה שם, והסביר כך מדוע לדעת אב"י יש ביטול בבשר בחלב, אף שלשיטת אב"י אי אפשר להסביר דין זה באופן המבואר להלן ציון 65. שס"ל שמדאורייתא נאסר רק הבשר ולא החלב, וכמ"ש הגמרא בחולין קח ב, ואע"ג שהגמרא שם דחתה דעה זו, היינו אליבא דרב, אבל אב"י ס"ל הכי, עיי"ש].

שם לאחר הציון להערה 65 – משום שדרך בישול אסרה תורה, ובלי נתינת טעם אין זו דרך בישול [עץ הדר שם].

שם – וכן בכלאי הכרם יש דין ביטול [ערלה פ"ב מ"א שמתבטל במאתיים] אע"ג ששם אין דין טעם או דרך בישולו [ובטעם הדבר עיין עץ הדר סעי' כב, שחילק בין איסור משום הצורה החדשה שבתערובת, שלא שייך בו ביטול, לאיסור שכל דבר אוסר חבירו, ששם שייך ביטול].

בטול בשישים

עמ' עו טור 2 תוספת להערה 20 – ובמצוות ראייה יו"ד סי' צח סעיף א ביאר, שמה שהעכו"ם נאמן הוא משום שמדובר באיסור דרבנן, שהרי יבחין בטעם מייד בטעימה הראשונה, וטעימה אסורה רק מדרבנן, ועוד, שגם לדעה שחצי שיעור אסור מן התורה (רבי יוחנן ביומא עד א, וכן ההלכה), זהו רק כשהאיסור בעין או בתערובת שיש בה כזית בכדי אכילת פרס, שאז שייך הטעם של חזי לאיצטרופי. ואע"פ שטעם כעיקר מן התורה, בפחות מכשיעור כשלא חזי לאיצטרופי אינו אסור.

בטול חמץ

עמוד פ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 22 – יש מהאחרונים שביאר בדעת רש"י והרמב"ם הסבר נוסף בגדר ביטול חמץ, שהוא מדין ביטול כפשוטו, כמו שמצינו לגבי ביטול תבן לסוכה, שאדם יכול לבטל את שלו ולהחשיבו כעפר, והרי הוא ככופת שאור שייחדה לישיבה, שיש אומרים שמותרת גם באכילה, ועכ"פ מועיל להפקיע ממנו כל יראה שהרי בלאו הכי אינו ברשותו של אדם [גנזי הראיה ב' חודש האביב 'בעניין ביטול חמץ'].

עמוד פ"ה טור 1 תוספת להערה 64 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמז ד"ה 'מרוב' שהעיר שאע"פ שלגבי ברכות התורה י"א שמברכים על מחשבה (הרהור בד"ת), הוא דווקא בברכה דאורייתא, אך בברכות דרבנן, ובכללם ביטול חמץ, פשוט שאין מברכים.

בטול עבודה זרה

עמ' 19 טור 2 לאחר הציון להערה 8 פיסקה חדשה – הסתפקו אחרונים, האם כשנותן לנכרי לבטלה מקיים מצות ביעור, והאם יש איסור בל תשחית כאשר מבער במקום שאפשר לבטל [טוב ראייה ע"ז דף מד ע"א, הובא בטוב ראי שם אות סח, אמנם עיין בדבריו בספר עץ הדר סי' ח, הובא גם בטוב ראי שם דף סד ע"א אות פז, שכתב שכוין שע"ז, ראוי לאבדה, אין בה משום 'בל תשחית']. ו"א שעדיף לבטלה, כדי שעל ידי השימוש בה תעלה בקדושה [בשמן רענן ח"א עמ' רכה בשם הגרא"י קוק, הובא ב'מאורות הראיה' הגדה של פסח, בדיקת ובעור חמץ עמ' יד, טוב ראי שם דף מד ע"א].

בטול רשות

עמוד צ"ד טור 1 תוספת להערה 104 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' פב ד"ה 'שו"ר' שדן בשתי הגירסאות בתוספתא – "אינו יכול לבטל" או "אינו צריך לבטל".

בימה

עמוד קי"ב טור 2 תוספת להערה 8 – שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמט.

עמוד קי"ד לאחר הציון להערה 14 – ואין בזה הבדל בין אשכנזים לספרדים] כן נראה משו"ת אורח משפט סי' לו, הובא בטוב ראי מגילה כד ב אות מז, טוב ראי ע"ז יא א אות כב שאע"פ שרק הגויים שבמקומות האשכנזים נהגו כן, מ"מ אסור לכולם, שהוא מנהג ע"ז].

ביצה – החומר

עמוד קלד טור 1 לאחר הציון להערה 64 – וי"א שגם אם נגמר החלמון, אסורים במליחה עם בשר [מצוות ראייה יר"ד סי' עה ס"א בשם המהרש"ל, הובאו דבריו במציאות קטן סי' רנב]. ובתנאי שנגמר החלמון לגמרי, ואם לא נגמר לגמרי, לכו"ע הוי כבשר [מצוות ראייה שם בהבנת דברי הבי"י סי' פז].

עמוד קל"ט טור 1 לאחר הציון להערה 225 – ואע"פ שהנכרי חשוד שאומר כן להשיב את מקחו, מילתא דעבידא לגלויי מצטרף לסימני הביצים, ואע"פ שהסימנים לאו דאורייתא [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'והנה צריכין'].
 עמוד קמ"ה טור 1 תוספת להערה 58 – ובשו"ת דעת כהן סי' קח ד"ה 'וע"ד' כתב שכן נהגו בכל תפוצות ישראל להחמיר בשיעור המקווה כפליים משיעור ביצה של זמנינו, מהחשש שנתקטנו השיעורים (האצבעות והביצים), וכן ראוי היכי דאפשר לעשות במקווה.

ביצה – שיעור

עמוד קמ"ה טור 1 תוספת להערה 58 – ובשו"ת דעת כהן סי' קח ד"ה 'וע"ד' כתב שכן נהגו בכל תפוצות ישראל להחמיר בשיעור המקווה כפליים משיעור ביצה של זמנינו, מהחשש שנתקטנו השיעורים (האצבעות והביצים), וכן ראוי היכי דאפשר לעשות במקווה.

בית

עמוד קמ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה – כרם נקרא גם בית, בניגוד לשדה שלא נקרא בית (ונפק"מ שלגבי מעשרות שכתוב בהן שדה, פטור בבית, אך דין כלאי הכרם שייך גם בבית) [שו"ת משפט כהן סי' מט ד"ה 'ובר'].
 עמוד קנא טור 2 לאחר הציון להערה 39 להוסיף פיסקה – יש מגדולי האחרונים שחידש שבכל מקום שאיננו יכולים לדון דיני תורה בזמן הזה, אעפ"כ אנו מחויבים מן התורה לדון ע"פ סברות היושר והצדק על מנת ליישב את העולם, שהרי לא נגרע מבני נח שהוזהרו על הדינים ללא פרטי ההלכות שנמסרו רק לישראל. וע"פ זה חידש עוד, שכאשר יש ספק מהו דין תורה – עלינו לדון ע"פ

בית דין

עמוד קנא טור 2 לאחר הציון להערה 39 להוסיף פיסקה – יש מגדולי האחרונים שחידש שבכל מקום שאיננו יכולים לדון דיני תורה בזמן הזה, אעפ"כ אנו מחויבים מן התורה לדון ע"פ סברות היושר והצדק על מנת ליישב את העולם, שהרי לא נגרע מבני נח שהוזהרו על הדינים ללא פרטי ההלכות שנמסרו רק לישראל. וע"פ זה חידש עוד, שכאשר יש ספק מהו דין תורה – עלינו לדון ע"פ

סברות היושר והצדק, ויש ביד בית הדין זכות לכופ פשרה במקרים מסוימים, גם ללא הסכמת הצדדים. וכן בדינים שאין בהם 'דין שליחותייהו' [כגון נזקי אדם באדם], יכול בית הדין לדון מצד דיני נח בדיני הצדק והיושר [שו"ת אורח משפט חו"מ ד, מצוות ראייה חו"מ א ד"ה 'בענין'. והוסיף שהוא כדין ספק תקנה, שמעמידים בו על דין תורה].

עמוד קס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 419 להוסיף פיסקה – לתקנות שמתקנים הציבור (להסיע על קיצתן) צריך בית דין חשוב אם הוא לאפוקי ממונא [ביאור הגר"א חו"מ סי' רלא אות טו], ולשאר תקנות אין צריך בית דין חשוב אלא סתם בית דין [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ב ד"ה 'אחרי', בביאור דברי הרמ"א חו"מ סי' רלא סעיף כח].

עמ' קסו טור 1 לאחר הציון להערה 511 – ואע"ג שאלו משיאים לכהונה [מחלוקת במשנה בקידושין דף עז ע"א, והלכה כראב"י כמ"ש הרמב"ם איסורי ביאה יט, טז, שולחן ערוך אבן העזר ז, כא, וע"ע גיורת מציון 35], מ"מ אינו בכלל כהנים ליום וישראלים, ובעיני דווקא ישראל המשיא לכהונה ולא גר המשיא לכהונה [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ק ג. הובא בטוב ראי יבמות דף קב ע"א אות נב עמ' קלה].

עמ' קנא טור 1 לאחר הציון להערה 644 – ויש מן האחרונים שבארו בדעת ראשונים אלה שזמן זה הוא עד חצות ממש [באר אליהו חו"מ סי' ה ס"ג ס"ק ו, וטעמא דמשמע מהפסוק (קהלת פ"י פס' טז) 'אי לך ארץ שמלך נער ושריך בבקר יאכלו אשריך ארץ שמלך בן חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי', שדנים בזמן שת"ח אחרים כבר אוכלים ושותים יין], ואין כאן כ'זורק אבן לחמת' [שם], הואיל וטעמו משהו קודם ישיבתם בדין [באר אליהו שם].

שם לאחר הציון להערה 645 – וי"א שאין זו מחלוקת, אלא אם טעם זמנו עד סוף שעה ששית, ואם לא טעם זמנו עד סוף שעה חמישית [באר אליהו שם, אך כתב שמדברי הר"ף שקשר דין זה לזמן מאכל ת"ח לא משמע כן].

שם הוספה להערה 645 – בשם הר"ף סנהדרין (דף ב ע"א מדפי הר"ף), רא"ש שם פ"א סימן ח. שהרי כתוב עד זמן הסעודה, והיא בתחילת שעה ששית.

בית דין הגדול

עמוד קפ טור 2 לאחר הציון להערה 210 להוסיף פיסקה – העובר על איסורים שנתקנו ע"י בית דין, יש מהאחרונים שכתב שעובר גם על איסור 'ושמרתם את משמרת', שאיסור זה לדעתו לא נאמר רק לבית דין עצמם [הרא"ה קוק שהובא במכתבו של הרב נתן יהודה ליב מינצברג שנדפס בספר אשל אברהם (ספר הזיכרון לגר"א שפירא) עמוד קעא].

בית הכנסת

עמוד קצד טור 1 לאחר הציון להערה 131 להוסיף פיסקה – בתי כנסיות שיש בהן התערבות גברים ונשים, הרי זה איסור גמור מעיקר הדין להיכנס לתוכן [שו"ת אורח משפט סי' לה ד"ה 'והנה'].

עמוד ר טור 1 לאחר הציון להערה 347 – מצווה גדולה יותר להרחיב את בית הכנסת הקיים, מאשר לבנות בית כנסת נוסף, שכלל שבית הכנסת גדול יותר יש יותר מצווה של ברוב עם הדרת מלך, והיא מצווה מהודרת יותר, יותר ממצוות בניית בית כנסת נוסף [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לג ד"ה 'והנה'].

בית הכסא

עמוד ר"י טור 1 לאחר הציון להערה 116 – ופשוט שאין חילוק אם המזוזה בפנים לדלת או מהדלת ולחוק, בכל מקרה פטור ממזוזה כיוון שעצם הדירה אינה של כבוד, וכן בבית המרחץ [שו"ת דעת כהן סי' קפג ד"ה 'והנה'].

בית המנוגע

עמוד רכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 124 – להוסיף את דברי הגמרא שבית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות [סנהדרין עא א <הערת הרצ"ה מכת"י>].

בית המקדש

עמוד רכ"ו טור 1 תוספת להערה 61 לאחר המילים "לא עלו רובם" – והרצ"ה קוק בהערותיו מכת"י תירץ שהדין שצריך רוב ישראל הוא משום שבניין בית המקדש תלוי במחיית עמלק, כדברי הגמרא סנהדרין כ ב "שלוש מצוות נצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית

הבחירה", ולגבי מחית עמלק כתוב (דברים כה יט) "והיה בהניח ה' אלקיך מכל אויבך מסיבך", ומצב זה מתקיים בדרך כלל כאשר רוב ישראל בארץ, אך בבית שני שהיה בסיוע מלכויות הגויים – התקיים "בהניח" גם בלא רוב ישראל בארץ. ועוד תירץ, שמשום שלא היו רוב ישראל לכן היו חסרונות בבית שני ביחס לבית ראשון, כדברי הגמרא "ואכבדה" חסר ה', אלו דברים שהיו חסרים בבית שני [יומא כא ב >הערת הרצי"ה קוק מכת"י<].

שם, תוספת להערה 63 – ובש"ת משפט כהן סי' צב כתב שהוא חידוש שחידשה התורה שבענייני המזבח ובית המקדש צריך נביא ושואלים מן השמיים, אע"פ שבשאר כל התורה הוא דבר נמנע לשאול מן השמיים.

*עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 55 – ועיין באגרות חז"א אגרת ר"ו שכתב שאנו מחוייבים בזה לדברי חז"ל שעמד 420 שנה. ועיין באר הגולה למהר"ל באר השישי עמוד קלט ד"ה 'עוד בספר ימות עולם' שהביא את דעת הימות עולם ששינה מחשבון חז"ל, וחולק עליו. ועיין בהערה 1236 שם שהביא בזה דעות שונות, וכן בכוזרי המבואר (לרב דוד כהן) מאמר א פרק מ"ה שהביא בזה דעות שונות.

עמ' ר"ל לאחר הציון להערה 175 – ונחלקו הפוסקים בדין החיל: י"א שקדושתו מדאורייתא [במנחת אברהם ח"א סי' כג כתב שכן משמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ז שכתב 'החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוועל נדה נכנסים לשם' ולא כתב כלשונו בה"ז 'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדבריהם'. וכן משמע מדבריו גם לגבי טמא מת בעזרת נשים שכתב שם 'וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת'. וכן בהלכות ביאת מקדש פ"ג שכתב הרמב"ם 'החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוועלי נדות אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל. עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים שמחוסר כיפורים העריב שמשו ואסור טבול יום במחנה לוייה מדברי סופרים... אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות'] ומקורה בהלכה למשה מסיני [מנחת אברהם שם], וי"א שקדושתו מדרבנן [ר"ש כלים פ"א ה"ח, ראב"ד בית הבחירה פ"ז הט"ז, שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, חסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח].

עמוד רל"ד טור 1 הוספה להערה 315 לאחר המילים 'שו"ת משפט כהן שם' – וכן כתב באגרות הראיה ח"ד אגרת תתקצד.

טור רל"ד לאחר הציון להערה 315 – או שאיסורו מדרבנן [שו"ת משפט כהן שם, אגרות הראיה שם], או שיש בו איסור עשה [אגרות הראיה ח"ד אגרת א'שכז].

עמוד רל"ז טור 2 לאחר הציון להערה 425 – לוי שישן במשמרתו מענישים אותו ושורפים את כסותו אף שהוא אונס [תמיד כח ע"א], ואף שאין להעניש על אונס, והמעניש עובר בלאו לדעת ראשונים [סה"מ לרמב"ם ל"ת רצד מהפסוק 'ולנערה לא תעשה דבר'], מ"מ מינוי קודש חמיר טפי וניתן להענישו [שו"ת דעת כהן סימן ד עמ' יב. אמנם, עיין הערת הרב צבי יהודה שם שכתב שניתן היה לומר שהלאו שלא להעניש באונס הוא רק על העבר, אבל כדי לזרז על העתיד מותר. ובבן לוי המטרה היא על העתיד ולא על העבר (כן משמע מהתשובה הנ"ל 'כדי שיהיו מזורזים להבא'). וחילוק זה בין עבר לעתיד מצאנו בין קנס שהוא כעונש לגזרה שהיא על העתיד (כן הוא במשפט כהן סימן קלב, וכך יובן תוס' ביצה כז ע"א ד"ה 'אלא' בתרא ותוס' בכורות כח ע"א ד"ה 'רבי'). ולפ"ז ברור החילוק בין כהן שאינו לוקה ללוי כמ"ש המשנה למלך הלכות בית הבחירה פ"ח ה"ו, שהואיל וכהנים זריזים הם א"צ לתקנה להבא, אך אם הוא עונש אין הבדל בין כהן ללוי].

עמוד רמ" טור 2 לאחר הציון להערה 540 – בזמן הגלות יש לעשות זכר למקדש יותר מבזמן הבית [אגרות הראיה ח"א אג' קיד].

עמוד רמ"א טור 1 לאחר הציון להערה 559 – יש מי שכתב שגם למאן דאמר שאין איסור כרת במקום המקדש בזמן הזה [ראב"ד בהשגות הל' בית הבחירה פ"ו הי"ד] עדיין יש בו איסור דאורייתא או לפחות דרבנן משום זכר למקדש [שו"ת משפט כהן סי' צו].

שם, להוסיף פיסקה – יש שכתב שכיוון שריב"ז תיקן ליטול לולה שבעה זכר למקדש, על כן כמה וכמה גדולי עולם השתוקקו ליטול אתרוג מא"י דווקא. והוסיף שהקב"ה גלגל שבאתרוגי חו"ל נמצאו אתרוגים מורכבים, להוסיף לחיבת אתרוגי א"י [עץ הדר עמוד ו].

בית המרחץ

עמוד רמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 45 – ופשוט שאין חילוק אם המזוזה בפנים לדלת או מהדלת ולחוץ, בכל מקרה פטור ממזוזה כיוון שעצם הדירה אינה של כבוד, וכן בבית הכסא (ואינם כחדר שהנשים רוחצות בו לפעמים, ששם אינו דירה שאינה של כבוד) [שו"ת דעת כהן סי' קפג ד"ה 'זהנה'].

בית הסתרים

עמ' רמה טור 2 לאחר הציון להערה 8 – ו"א שכאשר נשאר בשר באבר, הבשר נטמא בשעת פרישתו, ורק כאשר לא נשאר בשר באבר ואין באבר יותר טומאת אבר מן החי, הבשר טהור [רשב"א בשם התוספות, הובא בכסף משנה טומאת אוכלין פ"ג ה"ה], ובארו בדעתם שבאבר כזה שהבשר הוא חתיכה קטנה, גם לא הוי כחתוך כיון שאינו כ"כ עומד להיחתך [שו"ת משפט כהן סי' קכג].

בית הקברות

עמוד רס"ג טור 1 לאחר הציון להערה 116 – ובעצם נטיעת אילנות בבית הקברות, בחו"ל הוא מנהג עתיק לנוטען, וכן מובא בתוס' מגילה כ"ט ובמרדכי. אך בארץ ישראל נהגו בזה איסור קדום, מחשש שהאילנות ירגילו בני אדם במקום טומאה, לבוא לשם לטיול וכדומה. ואע"פ שבזמן הזה בטל הטעם, עכ"פ בארץ ישראל חששו לאיסור זה, משום שיש אומרים שאפילו במקום שבטל הטעם, כל דבר שנאסר במניין צריך מניין אחר להתירו [שו"ת דעת כהן סי' ריב].

בית שער

עמוד רע"ו טור 1 תוספת להערה 44 – ובפ"א כתב שגרסת הגמ' לפי הרמב"ם שונה מהגירסה הכתובה אצלנו. ועיין כס"מ שם ובב"י סי' שע מה שכתב בזה. ועיין בברור הלכה סוכה ג ב ציון ד (הובא בטוב ראי עירובין פה ב אות כח) מה שהעיר עליו.

עמוד רע"ו טור 2 תוספת להערה 50 – ועיין בטוב ראי עירובין אות כח שהארץ לבאר שיטת הרמב"ם בזה.

בכור אדם

עמוד רע"ז טור 1 תוספת להערה 1 – ובעולת ראייה ח"א עמודים מ-מא ביאר את העניין ע"פ הפנימיות שהבכור מוכן לשם עלייה, והפדיון הוא שמירת כח הקדושה עד בוא זמנה להיגלות.

עמוד ר"פ טור 1 לאחר הציון להערה 111 – יש מי שכתב שספק בכור, הכהן יברך שהחיינו שהרי עכ"פ מגיעה הנאה לידיו, ויוציא ידי חובה את אבי הבן [ש"ת חת"ס ח"ב י"ד סי' רצט ד"ה 'ונ"ל']. ויש מי שחלק וכתב שלא יברך, שברכת הכהן על ההנאה היא על שהגיעה לידו הנאה מן השמיים, ולא על עצם הנתנה, אך כאן שהוא ספק אם חייב בפדיון – לא יברך, שהרי אינו ברור שזו הנאה שהגיעה מן השמיים. אך אם מדובר בכהן עני שהנאה כזו חשובה בעיניו, פשוט שיברך [ש"ת אורח משפט א"ח סי' מו].

בכור בהמה טהורה

עמוד ר"צ טור 1 להערה 261 – אמנם מותר למוסרו לנכרי על מנת שיגדלנו, ואפילו אם הנכרי הוא רועה [ש"ת דעת כהן סי' קפט, ע"פ הרמ"א י"ד שי"ג ג]. אך אם מוכר לנכרי רק מה שאינו ראוי לישראל כגון מצד חיסרון-ניקור, אין בזה ביזיון קדשים, שהכל יודעים שמוכרו לנוכרי רק משום שאסור לישראל [ש"ת משפט כהן סי' כז סע' ב].

עמוד רצ"ט טור 2 בסוף הערך להוסיף פיסקה – אמנם כאשר עד אחד מעיד שכבר ביכרה, פשוט לכו"ע שנאמן, ואין חוששים לחיסרון הנאמנות של עד אחד נגד החזקה שלא ילדה עדיין, משום שאין זו חזקה ממש, אלא חומרא מפני חשש ספק, ועוד, שהרוב מסייע לו [ש"ת דעת כהן סי' קצא ד"ה 'והנה'].

בכורים

בהגדרת הערך להוסיף הערה – בספר מאורות הראיה לשבועות עמוד שטו ביאר את תוכן מצוות הביכורים, שהוא להעלות את כל הפעולות הגשמיות שיהיו בעצמן מקודשות לשמיים (שבזה מעלת קדושה גדולה ממעלת טהרה).

עמוד ש' טור 1 תוספת להערה 24 – והוסיף בספר טוב ראי כתובות אות קסה שלפי זה לדעת הרמב"ם אין לנו מקור שלא יחול שם ביכורים בזמן הזה, ומסברא צריך לומר שחל לחומרא לאיסור אכילה.

עמוד ש"א טור 1 תוספת להערה 51 – ובשו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'ולכאורה י"ל' הביא טעם נוסף שביכורים לא נחשבת מ"ע שהזמ"ג, כיוון שהיא חובת קרקע, ולאחר שהפירות שגדלו בקרקע נתחייבו – לא ייפטרו בזה שיגיעו לידי האשה.

טור ש"ז תוספת להערה 317 – ובעין איה בכורים פ"ג מ"ב אות כז הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל והזמנים, בכורים, עמ' 183, ובארץ חפץ עמ' כב, ובמאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14, באר את ההתכנסות לעיר של מעמד בכך שבעם ישראל הכינוס הוא אינו למסחר כמו אצל אומות העולם, אלא לשם עבודת ה' הטהורה.

טור ש"ז תוספת להערה 321 – ובעין איה בכורים פ"ג מ"ב אות כז (הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל והזמנים, בכורים, עמ' 183, ובארץ חפץ עמ' כב, מאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14) הוסיף שמראים בזה את חיבתם לחיי הטבע שבעבודת האדמה, ואת מעלתם של חיי הטבע שההתרחקות מהם מביאה לטומאות רבות.

בל יחל

עמוד ש"י טור 1 תוספת להערה 43 – וכן כלולות בזה הלכות שנהגו אבותינו (החמרה בבדיקות מראות דמים, בדיקת סירכא דאונא) גם אם מקורם וטעמם לא ברור, עכ"פ יש בהם לכל הפחות איסור בל יחל [שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ולא']. ואפילו מנהגים שלכתחילה היה ראוי לאוסרם (כגון גזירה לגזירה), מכל מקום אם נהגו בהם – אין לשנותם ויש בזה לתא דבל יחל [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קיב].

שם, לאחד הערה 50 – וכן יש מי שכתב שקודם מתן תורה לא היו מצווים בבל יחל. (וכך מתורץ כיצד יעקב נדר (שהרי לכתחילה אסור לנדור), שאצלו לא היה חשש שמא יעבור על נדרו) [זבחי ראייה עמוד ט].

בל יראה ובל ימצא

עמוד שי"א טור 2 לאחר הציון להערה 41 – ו"א [מצוות ראייה א"ח סי' תלא, הובא בטוב ראי פסחים ד ב אות כב] שאין כלל מחלוקת בראשונים בזה, אלא שבמקום המצוי קצת עובר בבל יראה, ובמקום שהחמץ אינו מצוי כלל, אינו עובר בבל יראה. והוסיף עוד, שבמקום שאין רגיל להימצא שום דבר, לא נקרא 'מצוי בידו', כפי שבקניינים חצר כזו אינה קונה [וכמ"ש תוס' ב"מ כו א ד"ה 'דשתיך'].

עמ' שטז טור 1 לאחר הציון להערה 151 – ואיסור זה מדרבנן [לח"מ שם. ועיין עץ הדר אות מד* שלפ"ז אם השתנתה צורתו לצורת היתר מסתבר שמותר, שבזה לא גזרו חכמים. ועיין עוד שם שלפי הראב"ד האיסור מדאורייתא, ודברי הלח"מ רק לשיטת הרמב"ם].

עמ' שטז טור 1 הוספה להערה 158 – ובעץ הדר אות מד* כתב שטעמו של הראב"ד משום חומרא דחמץ.

עמ' שטז טור 2 לאחר הציון להערה 162 – לדעה השניה הסתפקו אחרונים, לגבי בצק שעומד לאכילה, אבל ראוי לעשות ממנו שאור, האם דינו כפת או כשאור [שר"ת אורח משפט סי' פט, הובא בטוב ראי פסחים דף מה ע"ב אות קנג]. "א שגם לדעה זו, השאור אסור רק אם נפסל מאכילת כלב לאחר שחל עליו שם שאור, אולם אם נפסל מאכילת כלב קודם שחל עליו שם שאור, הוי כעפרא בעלמא [שר"ת אורח משפט שם, הובא בטוב ראי שם, ע"פ השגת הראב"ד פ"ד ה"א, ועיי"ש למסקנא שהסתפק בזה]. ואפי' אם הוחמץ ונפסל קודם פסח, כיון שראוי לעשות ממנו שאור אסור, אע"פ שבכניסת איסור חמץ לא היה ראוי לאכילת כלב [שם].

עמ' שטז טור 2 בפסיקה לאחר הציון להערה 163 – ונחלקו הראשונים, יש סוברים שדווקא וכו'.

שם לאחר הציון להערה 164 – וגם בזה נחלקו הראשונים, שיש הסוברים וכו'.

שם הוספה להערה 165 בתחילת ההערה – מ"מ שם ור' מנוח בדעת הרמב"ם, ובבהלכה ברורה פסחים דף מה ע"ב ציון ה, הובא בטוב ראי שם אות קנב, הבין שזוהי גם דעת הראב"ד שם, ועיין בהערה הבאה. ועי' אחיעזר וכו'.

שם הוספה להערה 166 בתחילת ההערה – כן הבין את דעת הראב"ד שם באחיעזר שם. ובשו"ת אורח משפט אורח חיים סימן פט, הובא בטוב ראי שם אות קנג, הסתפק אם זוהי דעת הראב"ד. ועי' באחיעזר שם וכו'.

שם בסוף ההערה – ועיין שו"ת אורח משפט שם, שהסביר שלדעת הראב"ד המלוגמא דינה כשאור ולא כפת, כיוון שראוי לעשות ממנה שאור.

שם לאחר הציון להערה 166 – וכל זה רק אם עדיין ראוי לחמץ אחרים [עץ הדר אות מד*].

שם לאחר הציון להערה 166 – ויש סוברים שלעולם א"צ לבער אם נסרחה בין אם נתחמצה קודם אן נתחמצה אח"כ, ובין אם הוא לפני בפסח או בתוך פסח [מראה הפנים על הירושלמי שם בדעת הרמב"ם, שתלמודא דידן פליג אירושלמי, הלכה ברורה שם ציון ה, הובא בטוב ראי שם אות קנב].

עמ' שטז טור 2 בפסקה לאחר הציון להערה 166 פסקה חדשה – הסתפקו האחרונים מה דינו של חמץ שנפסל לאכילת כלב, וחזר ותוקן [אורח משפט שם, הובא בטוב ראי שם].

עמ' שיח טור 1 הוספה להערה 201 – תוס' דף מב ע"ב ד"ה 'טיפולן' בהסבר המשנה שם ע"א. ועיין טוב ראייה שם דף מג ע"א הובא בטוב ראי שם אות קמט, שדין זה הוא גם לר"א, והטעם שהוא סובר שבתכשיטי נשים עובר עליו, הוא רק מפני שהוא סובר שתכשיטי נשים לא נפסלו מאכילת כלב.

בל תאחר

עמוד שי"ח טור 2 תוספת להערה 4 – וכתב בשו"ת משפט כהן סי' נה ד"ה 'אך' שאע"פ שבל תאחר היא גדר והגבלה למצוות נדרים, והיה ראוי לכאורה שלא למנותה, כשם שמצוות ביעור מעשרות לא נמנית משום שהיא גדר והגבלה למצוות מעשרות, אעפ"כ נמנית כיוון שמפורש בגמרא (ראש השנה ו.) שהיא לא תעשה, לשיטת הרמב"ם (שורש ב' וט') שכל דבר שמפורש בחז"ל שהוא מצוות עשה או לא תעשה, נכלל במנין תרי"ג.

בל תגרע

עמוד שכ"ה טור 2 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פיסקה – וזה הטעם שהמתחיל במצווה ואינו גומרה – במצווה שיש חיסרון בכך שלא גמרה – חמור ממי שלא התחיל כלל, שכיוון שהתחילה ולא גמרה – את המצווה לא קיים, אך עבר על בל תגרע [עץ הדר סוף סימן טז, הובא בטוב ראי שבת אות קלו].

שם, לאחר הציון להערה 14 – משום שבדבר שהוא צורך לא שייך בל תגרע [עץ הדר עמ' לה].

בל תוסיף

עמוד שכ"ו טור 1 לאחר הציון להערה 4 להוסיף פיסקה – וכן על דיני דרבנן יש איסור בל תוסיף מדרבנן, שכל דתקון כעין דאורייתא תקון [שו"ת דעת כהן סי' ריח ד"ה 'ועל', עץ הדר סי' יא, הובא בטוב ראי סוכה לו ב אות מד עמ' שכז, מצוות ראייה א"ח סי' קנח אות א], אמנם יש שהסתפק אם במקרה זה איסור בל תוסיף הוא דאורייתא או דרבנן [עץ הדר שם].

שם, טור 2 לאחר הציון להערה 9 – ויש מי שחילק שבמצווה דאורייתא, כיוון שצריך כוונה כדי לצאת – צריך כוונה כדי לעבור בבל תוסיף, ובמצוות דרבנן שיוצא גם בלא כוונה – גם עובר בבל תוסיף בלי כוונה (ולפי זה חידש שהחשש מאתרוג מורכב חמור יותר בחול המועד מאשר ביום טוב ראשון) [עץ הדר סי' יא, הובא בטוב ראי עירובין פרק ח אות לז, לשיטת המגן אברהם סי' ס' ס"ק ג שמחלק שרק מצוות דאורייתא צריכות כוונה].

עמוד שכ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 29 – וביארו בדבריו, שבדבר שהוא צורך לא שייך בל תוסיף [עץ הדר עמ' לה].

עמוד שכז לאחר הציון להערה 37 להוסיף פיסקה: יש מי שהקפיד שהנהגים לערוך הקפות שניות בארץ ישראל במוצאי שמחת תורה, יעשו זאת דווקא בעובדין דחול, כגון בכלי נגינה וכד', כדי להראות שאינם מוסיפים על יום טוב, ולא מכניסים יום טוב שני של גלויות בארץ ישראל [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קמב].

עמ' של טור 1 לאחר הציון להערה 108 – ויש שהסבירו דעה זו שבכוונה שינו חכמים קצת מהדין של התורה, על מנת שלא יהיה בכלל בל תוסיף, כמו שהקלו בספק דרבנן, אף למ"ד ספק דאורייתא לחומרא מהתורה [שו"ת אורח משפט מילואים סי' קמז ע"פ הרמב"ם בהלכות ממרים שיש חובה לחכמים לעשות חילוק בדין בין דבריהם לד"ת. אמנם לא נמצא כן ברמב"ם בפרוש, ונראה שכוונתו לרמב"ם שם, שבריש דבריו כתב הרמב"ם 'כיצד הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב' שהאיסור גם באכילה וגם בבישול, וכשאסרו העוף אסרו רק באכילה, והאיסור של ב"ת הוא משום 'ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה' כלומר שאסור לאסור כמו הגדי. וה"ה גם בתקנות חז"ל כמו שתקנו בחנוכה ופורים דברים שונים ממצות התורה (שינוי המועד למקומות שונים, וגדר של מהדרין ומהדרין מן המהדרין) (מצוות ראה אר"ח תרפח א)).

בל תלין

עמ' שלא טור 2 לאחר הציון להערה 37 פ"סקה חדשה – הזמן בו עובר בשכיר לילה הוא בזמן צאה"כ [שהרי עד צאה"כ הוא יום ע"ע יום, ועיין בהערה הבאה], וי"א שעובר בזמן השקיעה [כן כתב בטוב ראייה ברכות דף ב ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות ז, שכן הבין לדעת תוס' שם ד"ה 'דילמא' דכל מקום שכתוב 'ובא השמש' היינו שקיעה"ח, ורק לעניין טבול יום שכתוב 'וטהר' היינו צאה"כ. ואולי משם נלמד לכל התורה. ודעת רש"י שם שכל מקום שנאמר ובא השמש היינו צאה"כ].

בל תשחית

עמוד של"ה טור 2 לאחר הציון להערה 8 – ויש מי שכתב שבמקרים מסויימים חז"ל אף קיללו את העובר על בל תשחית [טוב ראי שבת אות קיב] (לגבי הנוגע בגיגית קודם שנטל ידיו). אך מהב"ח ומהט"ז משמע שחולקים על כך וסוברים שלא שייך שיקללו על זה [ב"ח אר"ח סי' ד, ט"ז סי' ד ס"ק ד].

בל תשקצו

עמוד של"ח טור 2 תוספת להערה 16 – ובשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע' כתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו >הערת הרצ"ה מכת"י לשונו הובא בנספח ג כרך א ערך 'אבר מן החי'<.

עמוד של"ט טור 1 תוספת להערה 17 – ובמצוות הראי"ה או"ח ג יז (הובא בטוב ראי שבת אות נט) כתב שבדבר שיש בו גם חשש סכנה, כגון המשהה נקביו (בכורות מ"ד), תבואות שור כתב שהוא דאורייתא, אך הראי"ה קוק (שם) כתב שהוא מדרבנן, שמדאורייתא לא חוששים לחשש סכנה רחוק, ולכן מותר להשהות נקביו מפני כבוד הבריות.

בן נח

עמוד שנ"ו טור 1 לאחר הציון להערה 266 להוסיף פיסקה – ממצוות דינים של בני נח מתחדשת הלכה חשובה גם לישראל: שבכל מקום שאיננו יכולים לדון דיני תורה בזמן הזה, אעפ"כ אנו מחויבים מן התורה לדון ע"פ סברות היושר והצדק על מנת ליישב את העולם, שהרי לא נגרע מבני נח שהוזהרו על הדינים ללא פרטי ההלכות שנמסרו רק לישראל. וע"פ זה חידש עוד, שכאשר יש ספק מהו דין תורה – עלינו לדון ע"פ סברות היושר והצדק, ויש ביד בית הדין זכות לכוף פשרה במקרים מסוימים, גם ללא הסכמת הצדדים. וכן בדינים שאין בהם 'דין שליחותייהו' [כגון נזקי אדם באדם], יכול בית הדין לדון מצד דיני נח בדיני הצדק והיושר [שו"ת אורח משפט חו"מ ד, מצוות ראייה חו"מ א ד"ה 'בענין'. והוסיף שהוא כדין ספק תקנה, שמעמידים בו על דין תורה].

עמ' שנו טור 2 הוספה להערה 299 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' יג הובא בטוב ראי ע"ז יד א אות לז, וכן בסי' כ עמ' לג, ובסי' כד אות ה ובעץ הדר סעי' לז – לח שמ"מ אין דיניהם שווים לדיני ישראל בכלאיים. וע"ש סי' כד אות ד-ה, שלבני נח אין איסור בהרכבת אילן סרק, גם לאומרים שאסורים בכלאי אילן. ועיי"ש עוד שהמינים תלויים במציאות, אבל המציאות הקובעת היא המציאות שהייתה בזמן קבלת המצוה, שהוא אצל בני נח בזמן נח, ואצל עם ישראל בזמן מתן תורה, ואם השתנה לחומרא בזמן ההוא, א"כ נאסר לישראל והותר לבני נח. אולם אם השתנה לקולא, מסתבר שהותר בזמן מתן תורה גם לבני נח, שלא יתכן דבר שלישאל מותר ולבני נח אסור (סנהדרין נט א). ובעץ הדר סעי' א כתב שתלוי בהגדרה שמגדירים חכמי אומות העולם היום. אמנם בדבר שגם לישראל תלוי בדבר טבעי כגון מה ששואה במראה או בעלין או בטעם, א"כ גם לב"נ יהיה את אותו הגדר (שם אות ד). ובעץ הדר סעי' לז-לח כתב שב"נ חייבים רק בדבר הניכר ובולט לעין.

עמ' שנו טור 2 הוספה להערה 300 – ובספר עץ הדר סעי' לח כתב שלא פסק כר"א, שהרי לר"א הוא מז' מצוות. וע"ש שמקורו של הרמב"ם מדיוק בברייתא בסנהדרין נו ע"ב רבי אלעזר אומר אף על הכלאים מותרין בני נח ללבוש כלאים ולזרוע כלאים ואין אסורין אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן, שמשמע שהמשפט האחרון אינו מדברי ר"א, שהרי כתוב 'אסורים', ולא כתוב 'חייבים'. ועוד שדייק מהברייתות בירושלמי שאומרות 'אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן' (כלאיים פ"א ה"ד, ערלה פ"א ה"ב), ומשמע שדווקא בזה רשאי העכו"ם לעשות, ולא בשאר כלאיים, שאם לא כן, היה צריך לומר 'נכרי שהרכיב כלאיים'.

עמוד שני' טור 1 תוספת להערה 301 – וע"ע עץ הדר עמודים יד, יט, פא שדן בהיתר אתרוגים מורכבים למרות שב"נ הרכיב אותם.

עמ' שסב טור 1 הוספה להערה 465 לאחר המילים 'שם טוב' – וכן גרס באגרות הראיה ח"א אג' פט עמ' ק. ועיין שם שנטה לומר שמדרגת 'חכמיהם' היא מדרגה גבוהה יותר מחסידי אומות העולם. והוא במדרגה גבוהה יותר מ-'יש להם חלק לעולם הבא', שהיא מדרגה שישנה אף לפושעי ישראל.

בן פקועה

עמוד שסט טור 1 לאחר הציון להערה 60 – ויש שסברו שהסבה שמתיר רשב"ג היינו בגלל דס"ל דאשתהויי, ואע"פ דליכא רובא [דגמ"ר שם]. ויש שהסבירו שגם בנולדים לח' ישנו רובא שהם בני קיימא כיון שאשתהויי [מצוות ראייה יו"ד יג ג, הובא בטוב ראי יבמות פ ע"ב אות לא].

כרך ז

בנין אב – בת כהן

בנין אב

טור ב' לאחר הציון להערה 21 להוסיף פיסקה – לפעמים הדין שבפסוק, מפורש, והוא מיותר במקומו בכדי ללמד על מקרה כולל יותר. למשל: "ורחצו במים" – ללמד על כל טמא שהרי הוא בטומאתו עד שיטבול. גם לימוד זה נקרא בנין אב, אך הוא שונה משאר בנין אב, ונחשב כפסוק מפורש [בכל הטבילות], ולכן בזה גם הרמב"ם יקרא ללימוד זה "דאורייתא" ולא "דברי סופרים" כשאר בנין אב [שו"ת דעת כהן י"ד סי' פו ד"ה 'ע"ד'].

טור ג' לאחר הציון להערה 24 – יש מי שאמר שהמידה הקש כלולה במידה בנין אב [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ובהיותינו'].

בעולה לכהן גדול

טור כ"ב תוספת להערה 23 – ועיין בהערות הרצ"ה לשו"ת דעת כהן סי' ע עמוד תמא בחילוק בגדר איסור בעולה לכהן גדול לבין איסור זונה לכהן.

בעור חמץ

הוספת הערה להגדרת הערך – ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות ט כתב לבאר עניינה של מצוות בעור חמץ, שהיצה"ר הוא חמץ, אדה"ר הוא חלה, התורה היא אש של האפיה.

טור כ"ט לאחר הציון להערה 26 – ועכ"פ (אע"פ שהמצווה מדרבנן) יכוון לקיים את מצוות בוראו [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח סע' א אות א].

טור ל לאחר הציון להערה 47 לאחר המילים 'אין צריך פירור' – ומ"מ, לדעת רבה, עדיף לפורר לשאר נהרות, מאשר להטיל לים המלח ללא פירור [טוב ראייה פסחים שם, הובא בטוב ראי שם אות קיא].

בעור מעשרות

טור מ"ה תוספת להערה 39 – וכן הסיק בשו"ת משפט כהן סי' נה סע' ג בדעת הרמב"ם.

טור מח לאחר הציון להערה 78 הוספת הערה לאחר המילים 'אין צריך לבער' – ובשו"ת משפט כהן סי' נה סעיף ב אות ב כתב שכן משמע בירושלמי.

טור מח לאחר הציון להערה 79 – ויש אומרים שלטעם זה, אפילו שכשיש בו כזית בכדי אכילת פרס, נחשב שיש בו ממשות וחייב לבער [שו"ת משפט כהן שם].

טור מח לאחר הציון להערה 80 – ויש מן האחרונים שכתב, שהטעם הוא או מפני שהשתנה ע"י האור, או משום שאין דרך לקיימו הרבה, הרי הוא כמבוער, שהוא דין מיוחד בביעור מעשרות שלא הולכים אחר הטעם [שו"ת משפט כהן שם]. ולטעמים אלו ג"כ יהיה הדין שבכולו מע"ש א"צ לבער כטעם הראשון [שו"ת משפט כהן שם].

בעור עבודה זרה

טור נא לאחר הציון להערה 43 – גם לדעת חכמים בגמרא במסכת פסחים [שם] ניתן לבער בשחיקה בשאר נהרות [תוס' שם ד"ה 'חמץ']. אמנם, אע"פ שמועיל אף לדעת רבה שחיקה בשאר נהרות, מ"מ עדיף להוליכה לים המלח, אף שהיא שלמה ואינה שחוקה. ולרב יוסף אין בזה הידור אם מטיל לים המלח ללא שחיקה, ולכן צריך לשחוק גם בים המלח [טוב ראייה פסחים שם, הובא בטוב ראי שם אות קיא].

טור נד לאחר הציון להערה 87 פיסקה חדשה – הסתפקו אחרונים, האם כשנותן לנכרי לבטלה מקיים מצות ביעור, והאם יש איסור בל תשחית כאשר מבער במקום שאפשר לבטל [טוב ראייה ע"ז דף מד ע"א, הובא בטוב ראי שם אות סח. אמנם עיין בדבריו בספר עץ הדר סי' ח, הובא גם בטוב ראי שם דף סד ע"א אות פז, שכתב שכיון שע"ז, ראוי לאבדה, אין בה משום 'בל תשחית']]. וי"א שעדיף לבטלה, כדי שעל ידי השימוש בה תעלה בקדושה [בשמן רענן ח"א עמ' רכה בשם הגרא"י קוק, הובא ב'מאורות הראיה' הגדה של פסח, בדיקת ובעור חמץ עמ' יד, טוב ראי שם דף מד ע"א].

בעור שביעית

טור נז לפני הציון להערה 37 לאחר המילים 'ושפלת לוד כשפלת הדרום' – (ואע"פ שהיא רחוקה מיהודה קצת, מ"מ שייכת היא ליהודה [כן כתב הגרא"י קוק בהערה בכתבת ידו לספרו 'שבת הארץ' פ"ז ה"י הובא בעמוד 607 הערה 4 בהוצאה של מכון התורה והארץ. ונראה שלמד כן ממה שאמרה המשנה 'ושפלת לוד כשפלת הדרום']).

בעל מום – קרבן

טור כזו להוסיף להערה 121 – ומכאן הוכיח הרא"ה קוק בספרו עץ הדר עמודים עט-פ אות לו ועמוד פד אות לח שבכל ענייני איסור אין משגיחים על הדין של הגורם שיהיה הדבר אסור אלא על העושה את האיסור.

טור קכ"ז תוספת להערה 121 – ובספר מדבר שור – מענין הקרבנות להפטרות היום ד"ה 'ומשו"ה' ביאר בטעם הדבר, שלגויים מותר להקריב בעל מום בבמה שלהם משום ששלמות עבודתם היא השלמת השכל האנושי, וא"א לשכל האנושי בלא קש ותבן, אך לישראל אסור להקריב בעל מום כי שלמות עבודתם היא עניין אלוקי כנבואה ורוח הקודש, ובזה לא שייך מום. אמנם גם הגויים כשהם מקריבים בבית המקדש – תבוא להם שלמות ע"י ישראל, ולכן גם להם אסור שם בעל מום.

בקור חולים

הוספת הערה להגדרת הערך – בחזון הצמחונות והשלום סי' כז ביאר כי שורש מצוות ביקור חולים בכך שטבע האדם לרחם יותר על החולה מאשר על הבריא, והמצווה המקבילה לזה בבעלי חיים היא איסור אכילת טריפה, שהיא הרחמים על החולה והמדוכא.

טור קנ"ט לאחר הציון להערה 13א – ישנה מעלה מיוחדת למצוות ביקור חולים, שהיא בחינה למידת החסד בכללותה, שהמבקר את החולה מוכיח שלא עושה זאת רק מחמת רגשו הטבעי שבא מאהבת עצמו, שהרי מאהבת עצמו לא היה הולך למקום שיראה את הכואב השרוי בצרה [אוצרות הרא"ה כרך ב סי' יט]. עוד מעלה יש במצווה זו ששאר מצוות של חסד המקבל בא אל הנותן, ויתכן שהנותן היה מעדיף שלא יבוא אליו, אך כאן בביקור חולים היא סימן לרדיפת חסד שהנותן בא אל המקבל [עין איה שבת ח"א פרק ראשון סי' מט].

טור קס"א לאחר הציון להערה 47 – המבקר את החולה, צריך שפניו יהיו שמחות, שהרי טעם המצווה לחזק ולשמח את החולה, שלא יתיאש ח"ו מן הרחמים. ועוד, שהרי היא מצווה ככל המצוות שבתורה, וחייבים לקיימה בשמחה [ליקוטי ראי"ה ח"א עמוד 471].

בר מצוה

*טור קס"ו לאחר הציון להערה 9 – ויש מי שסבר ששיעור י"ג שנה הוא מדרבנן, שהוא סימן שנתנו חכמים להבאת ב' שערות [תוס' סנהדרין ס"ט ד"ה 'בידוע'].

בר מצרא

טור קס"ח להערה 3 – מקור דינא דבר מצרא איננו מאיזה מקרא פרטי, כ"א נוסד ברוממות המוסר של תורתנו, וכלול הוא בכלל הגדול של הפסוק "ועשית הישר והטוב בעיני ה' א-לקיך" [דברים ו, יח. הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

שם להערה 8 – יש מן האחרונים שאמר שלא חלק רב נחמן על הרגש המוסרי שיש בזה, שראוי לשום לב לכתחילה לבכר את חבירו בדבר שהוא יכול להשיג במקום אחר קנין בזה, בשעה שחבירו צריך דווקא לזה המקום מפני שהוא עומד על גבולו. אבל החובה המוסרית הזאת אינה מוטלת עליו בדיעבד, כי אם כבר קנה לא מסלקינן ליה [הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 234, לאחר המילים "אין בו דין בר מצרא" – כי עיקר עשיית הטוב והישר הוא לישוב העולם והמדינה שיוכלו בני אדם לחיות בנחת וכבוד [הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

*טור קפ"ט לאחר הציון להערה 272 להוסיף פיסקה – אם המצרן אינו יכול לקנות את השדה לבדו, יוכל לקחת עמו שותף. ומ"מ יוכל לסלק את הלוקח, אם אינו רוצה להיות עמו שותף, כי אין לכופ לאדם שיהיה שותף עם מי שאין דעתו נוחה לזה [הגהת חכמת שלמה בחו"מ שם סעיף לא].

ברב עם הדרת מלך

טור קצ"ו לאחר הציון להערה 26 – וכן אם בית הכנסת צר מלהכיל את המתפללים, אע"פ שאפשר לבנות בית כנסת נוסף, מצווה גדולה יותר להרחיב את בית הכנסת משום ברב עם [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' לג ד"ה 'והנה'].
 *טור קצח לאחר הציון להערה 41 – ו"א שברב עם עדיף [מ"ב סי' צ סקכ"ח בשם תשובת יד אליהו סי' מבולפי דבריו צריך לומר בגמרא בר"ה הנ"ל שכשאמרה הגמרא 'בשעת השמד שנו', חזרה בה ממה שאמרה ברב עם, שאין רב עם במוסף יותר משחרית].

בריה

טור רי"א תוספת להערה 52 לאחר המילים "חולין קב א" – יומא פא א "אכילה בכזית", רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ב "אין אוכל פחות מכזית" >הערת הרצ"ה מכת"י <.

ברירה

טור רכ"א לאחר הציון להערה 56א – ויש מי שחילק בין דאורייתא לדרבנן, ע"פ יסוד האחרונים שדיני דאורייתא הם איסורי חפצא ודיני דרבנן הם איסורי גברא, ולכן מובן שבדאורייתא אין ברירה משום שהוא גדר של מציאות (ולא שייך שהמציאות תתברר למפרע) [הערת הרצ"ה לשו"ת עזרת כהן עמ' תכו].

טור רמ"ד תוספת להערה 259 – ובאוצרות הרא"ה חידושי מסכתות סי' ה חידש שיש חילוק בין מקרה שבשעת חלוקת השותפות חלקו סתם, לבין מקרה שפירשו שחולקים אחד כנגד אחד. שאם פירשו שחולקים אחד כנגד אחד – מועיל אפילו למ"ד אין ברירה.

טור רמ"ד תוספת להערה 265 – ובטוב ראי סוטה אות מה כתב בביאור הדבר שהרי דין ברירה שייך רק כאשר החילוק בין הדברים המעורבים תלוי במחשבה, ולכן דנים אם שייך לומר ברירה, דהיינו שמתברר שמחשבתו היתה על דבר זה, אבל באיסורים שאינם תלויים במחשבה לא שייכת ברירה כלל.

ברית מילה

טור רנ"ב לאחר הציון להערה 102 – ואע"פ שלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, מברך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" על הפריעה, שכיוון שנתחדשה הלכה שצריך פריעה – ממילא אינו נקרא בן ברית עד שיפרע, ולכן ע"י הפריעה נכנס בבריתו של אברהם אבינו [שו"ת דעת כהן סי' קמד, ועיין בהערות הרצ"ה שם שדברים אלו מבוססים על החתם סופר סי' רמט, וראה גם בפיהמ"ש לרמב"ם חולין פ"ז מ"ו <הערת הרצ"ה מכת"י>].

טור רס"א בסוף הערך – יש מי שתיקן שלא להביא בברית נישואין עם בת ישראל מי שמומר לערלות, והוא דבר גדול לגדור את פרצות הדת. ואע"פ שמצד הדין המומר לערלות הוא מומר לדבר אחד בעלמא, בזמן הזה מומרים אלו הם בוודאי מומרים לכל התורה כולה [שו"ת דעת כהן סי' קצד, ושם הסכים עם השואל שתיקן כן, וכתב שהוא דבר גדול לגדור]. משמע מהרמב"ם שלגבי המיפר בריתו של אברהם אבינו, אפילו אם עושה זאת לתאבון – אין לו חלק לעולם הבא [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא שיש'].

ברכה אחרונה

טור רס"א לפני ד"ה 'כלל אמרו' להוסיף פיסקה – הגדרים של ברכת 'על המחיה' שווים לאלו של ברכת 'בורא מיני מזונות': מה שלא מוגדר "מזון" לגבי בורא מיני מזונות לא מוגדר כך גם לגבי על המחיה, כמו שדין עיקר פוטר את הטפל קיים בברכה אחרונה כמו בברכה ראשונה [שו"ת אורח משפט, השמטות ומילואים להלכות ברכות].

טור רס"ח לאחר הציון להערה 58 – המנהג שלא לחתום בברכת בורא נפשות על מים. ויש מהאחרונים שדן במנהג זה וחילק שעל מים [ראה לעיל בתחילת הערך], שאין מברכים עליהם בורא נפשות אלא משום שכן נהגו, אלו שנהגו לברך בלי חתימה בשם, יברך בלי חתימה בשם. ואפשר שכך גם בירקות שגם בהם נחלקו האמוראים אם מברך ברכה אחרונה או לא. אבל מיני ביצים ובשר שמברך מעיקר הדין, יש לחתום את הברכה בשם ומלכות [מצוות ראייה א"ח סי' רז עמ' ע-עא, וסיים שצ"ע בזה להלכה].

ברכה מעין שבע

טור רס"ז לאחר המילים "ומברך שביעי" – לכתוב: "ומניח בקדושה לעם מדושני עונג" [וכתב באורות הקודש ח"ג אות קל"ד שפירושו: זהו אויר ארץ ישראל הנמשך ליושבי חו"ל המצפים לראותה, שהרי רק בארץ ישראל שייכת שמחה, ובחו"ל יש שמחה רק אם היא נמשכת דרך צינור של עונג של מצווה].

ברכה מעין שלש

להערה 40 – ובאורח משפט, השמטות ומילואים שבסוף הספר, תשובה ד' [עמ' רמו-רמח], הוסיף שלגבי ברכת שהכל, פשוט לכו"ע שלא תיקנו נוסח כמותה בברכה מעין שלוש, וכל מחלוקת הראשונים היא רק לגבי ברכת האדמה, שהנוסח "על האדמה ועל פרי האדמה" דומה לנוסח "על העץ ועל פרי העץ".

ברכה שאינה צריכה

הוספת הערה על הגדרת הערך – ובסידור עולת ראייה ח"א עמוד לא כתב טעם איסור ברכה שאינה צריכה, שכל ברכה מגבירה אורה רוחנית, וצריך שהיא תתקשר למהות החיים שלנו, ואם אינה צריכה – לא הגיעה ליעודה, והיא כאבודה, וחסר כלי קיבול לאור המשוטט, ולכן צריך לומר אחריה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

טור רפ"א לאחר הציון להערה 10 – המברך על המצווה אחר עשייתה, אף היא בכלל ברכה לבטלה, שמה שעשה כבר נעשה [רמב"ם אישות פ"ג הכ"ג בעניין ברכת האירוסין, שלדעתו שם היא ברכת המצוות. אמנם הראב"ד שם כתב שמברך ברכת האירוסין לאחר הקידושין כיוון שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם לא תרצה האשה ולא תקבל הרי הברכה לבטלה >הערת הרצי"ה קוק מכת"י<].

ברכות

טור רצ"ב תוספת להערה 13 – ועיין עולת ראייה ח"א עמ' ז.

שם, תוספת להערה 13 לפני המילים "ועי' בארוכה" – ובנפש החיים שער ב פרק ב כתב ש"ברוך" אינו לשון תהילה ושבת, אלא לשון תוספת וריבוי >הערת הרצי"ה קוק מכת"י<.

טור ש"ד לאחר הציון להערה 156 – טעם נוסף שכתבו לחילוק בין ספק ברכות הנהנין לספק ברכות המצוות, שהרי אסור להכניס עצמו לספק דרבנן לכתחילה, ולכן בספק ברכות הנהנין אע"פ שספק דרבנן לקולא, אסור לו להנות על דעת שלא יברך מספק, שהרי אינו מחויב להנות. אך בברכת המצוות הוא מחויב לקיים את המצווה, ולא הוא הכניס עצמו לספק, שייך בזה ספק דרבנן לקולא [ש"ת משפט כהן ענייני ארץ ישראל סי' לט ד"ה 'ועוד', בשיטת המהרש"א והרעק"א].

טור שיא להערה 226 – ובמאורות הרא"ה (לירח האיתנים, תיקוני התשובה, ד"ה 'ועפמש"כ') הוסיף ביאור, שהשכל מעל הטבע, והרצון מעל השכל (שהוא המסבב את השכל). לכן הטבע הוא כנגד היחידות, השכל כנגד העשרות, והרצון כנגד המאות. לכן תיקן דוד המלך מאה ברכות, כדי להפיק את הרצון העליון, ועולה של תשובה הוא הרצון הטוב שבנפש, שעליו נאמר על דוד "הוקם על" – שהקים עולה של תשובה.

ברכות ההודאה

טור ש"ח לאחר הציון להערה 39 – אם באמצע הדרך נתעכב במקום ישוב, ועתידי להמשיך בדרך עוד חמישה ימים או יותר עד שישוב למקומו הקבוע, יברך במקום שמתעכב [עולת ראייה עמוד שי סע' ג. >הערת הרצ"ה מכת"י].

טור שיח לאחר הציון להערה 39 – אולם, במקרה שמברך על הליכה בדרך, אם עדיין נמצא בדרך, אע"ג שהיא דרך שבפני עצמה אין צריך לברך עליה, יכול לברך גם אם יברך אחר חמשה ימים, כיון שדומה לחולה שנתרפא ונותר לו קצת מיחוש, שאינו מברך עד שיתרפא לגמרי, אע"פ שאין מברכים על מיחוש זה בפני עצמו, וה"ה כאן, שיברך רק בגמר הדרך כדי לצאת ידי הדעה שמברכים על כל דרך [ש"ת אורח משפט סי' מה, הובא בטוב ראי ברכות דף נד ע"א אות רנח]. וי"א דמשום חביבה מצווה בשעתה עדיף לברך מיד, ואין לחכות על מנת לצאת ידי דעה זו [ש"ת אורח משפט שם במסקנתו, הובא בטוב ראי שם, משום שמצינו שמחללים שבת משום הדין של חביבה מצווה בשעתה – מנחות דף עב ע"א].

טור ש"כ לאחר ציון הערה 66 – הנוסעים באניה בלב ים או עוברי דרכים מברכים ברכת הגומל גם בזמנינו, אע"פ שבזמן הזה לא שכיחה כ"כ סכנה בימים כבימים הראשונים, שמסתבר שתקנת ברכת הגומל נתקנה במנין, וכל

דבר שבמנין אע"פ שבטל הטעם אינו בטל כי אם במנין אחר. ומכל שכן שטעם הסכנה שייך גם בזמן הזה אע"פ שהוחלש [שו"ת אורח משפט סי' מה ד"ה 'זהנה'].

טור שכ לאחר הציון להערה 66 – י"א שצריך לברך בכל עיר ועיר שמגיע אליה [שד"ח אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב אות יא שזהו מנהג השלוחים הספרדים], וי"א שמברך רק כשמגיע למחוז חפצו [א"ר סי' ריט ס"ק א]. ולפ"ז למנהג ספרד כל עוד לא הגיע למחוז חפצו לא יצא כלל מהדרך, שגם זו דרך שמברכין עליה, ואין לברך עד שיגיע ליעדו [שו"ת אורח משפט סי' מה, הובא בטוב ראי ברכות דף נד ע"א אות רנח]. ואף אם הולך בים ומדבר, אין מברך עד שיגיע ליעדו, שאין לומר שיש כאן שתי ברכות שונות, כיון שהכל נחשב כברכה אחת.

כדי לצאת ידי כל הדעות עדיף לברך רק כשמגיע לביתו, אף לנוהגין כמנהג אשכנז, שאין מברכים על הליכה מעיר לעיר, כיון שיוצאים בזה מנהג ספרד, ואף למנהג אשכנז לא הפסיד, גם אם יברך אחר חמשה ימים, כיון שדומה לחולה שנתרפא ונותר לו קצת מיחוש, שאינו מברך עד שיתרפא לגמרי, אע"פ שאין מברכים על מיחוש זה בפני עצמו, וה"ה כאן שיברך רק בגמר הדרך [שו"ת אורח משפט סי' מה, הובא בטוב ראי שם]. וי"א דמשום חביבה מצווה בשעתה עדיף לברך מיד, ואין לחכות על מנת לנהוג כדעה השניה [שו"ת אורח משפט שם במסקנתו, הובא בטוב ראי שם, משום שמצינו שמחללים שבת משום הדין של חביבה מצווה בשעתה – מנחות דף עב ע"א].

טור ש"כ לאחר הציון להערה 69 להוסיף פיסקה – מי שארע לו שהיה בכלל שניים או יותר מאלו הדברים שמברכים עליהם, ויצא מאחד מהם, כגון שיצא מבית האסורים ועדיין הוא חולה, או הבריא ועדיין הוא חבוש, מברך ואינו ממתין עד שיתחייב להודות על הדבר השני [עולת ראייה עמוד שיא סע' ד >הערת הרצ"ה מכת"י<].

טור שכ"א לפני הפרק "ברכת הטוב והמטיב" – הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חינם אתה, ולאחר שהקיז אומר ברוך רופא חולים [ברכות ס א, רמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"א, שולחן ערוך או"ח סי' רל סע' ד]. הנכנס לניתוח, לרוב הדעות יברך זאת בשם ומלכות [עולת ראייה עמ' שצ, ועיין בהלכה ברורה שם, ובהערות הרצ"ה שם הערה קג, שהוא על סמך הב"י שם ופירוש

המשניות לרמב"ם שם שצריך שם ומלכות. עוד הוסיף הרצ"ה שם, שאע"פ שהפמ"ג שם אות ו כתב "לא ראיתי נוהגין כן", אך בניתוח שאינו כהקזת דם, ויש בו סכנה ופעולה ממושכת, בוודאי יש לברך בשם ומלכות <הערת הרצ"ה קוק מכת"י>.

טור שכן להרעה 103 – ונראה שדעת הגר"א (סי' רכא ס"ק ה) שהרמ"א חולק על המג"א שבהערה 102 וסובר שבשומע בין יש לו קרקע בין אין לו קרקע, ונראה שק"ו כשיש לו קרקע ולא בשותפות, מברך הטוב והמטיב, כדעה הראשונה בגמ', וכמש"כ הש"מ בברכות שם.

ברכות הנהנין

*טור ש"ל לאחר הציון להערה 20 – ויש מהאחרונים שכתב שברכות הנהנין דאורייתא, מהסברא שהובאה לעיל – "אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה", וסיים בצ"ע [פני יהושע ברכות לה. ד"ה 'סברא'].

*טור של"ב לאחר הציון להערה 63 – לדעות שסוברות שבספק ברכות חייב לברך, יברך בכל עניין [ע"ע ברכות הנהנין הערה 154].

טור של"ב תוספת להערה 64 – ובאורח משפט אר"ח השמטות ומילואים שבסוף הספר, תשובה ד' [עמ' רמו-רמח] הוסיף שבמקרה ששותה שמן זית לרפואה ונהנה ממנו (גמרא ברכות שם) שמברך בתחילתו בורא פרי העץ, מברך בסופו מעין שלוש, על העץ ועל פרי העץ.

ברכות הראיה

טור שס"ב לאחר הציון להערה 154 – ויש מי שביאר פירושו שלכל אדם דעות ותכונות אחרות, וכל אחד סבור שחבירו טועה, אך באמת ע"פ הרזים הפנימיים הגלויים רק לפניו יתברך, כל דעות אלו משלימות זו את זו לבניין אחד. והקב"ה טבע בטבע האדם שיפסול את דעתו של חבירו ולא יבין את האמת שבה, שאם לא כן היתה נחלשת אצלו החשיבות שנותן לדעת עצמו. אך לעתיד לבוא יושלם החינוך האנושי, ויובן לכולם הרז של איחוד כל הדעות. כיוון שישראל הם אלו שיפרסמו את רזים אלו, מברך "חכם הרזים" דוקא על ישראל [עולת ראייה ח"א עמוד שפח].

טור שס"ג לאחר הציון להערה 167 – ביאור חילוק הלשונות בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם, שבעכו"ם, לכל אומה יש תפקיד מסוים ומטרה מסוימת שאותה היא צריכה להנחיל לעולם כולו, אך מטרתו של עם ישראל היא כללית, והוא כחלק מהכבוד של מעלה [עולת ראייה ח"א עמוד שפז].

ברכות השחר

טור שס"ז לאחר הציון להערה 62 – וההודאה בברכה זו היא הן על המצאת המלבוש, והן על החוש העדין שלנו להתבייש בעירום ולרצות בבגדים [עולת ראייה ח"א עמוד עב].

טור שס"ח לאחר הציון להערה 66 – וההודאה בברכה זו היא הן על זקיפת הקומה החומרית והן על זקיפת הקומה הרוחנית [עולת ראייה ח"א עמוד עג].

שם, לאחר הציון להערה 110א – ואע"פ שלשון ברכת "שתרגילנו בתורתך" בלשון רבים, כדלעיל, תפילת "שתצילני וכו'" היא בלשון יחיד. והטעם לחילוק זה, משום שתפילת "שתרגילנו בתורתך וכו'" עוסקת בהצלה מנטיות רוחניות רעות, ובזה שיתוף היחיד בתוך הציבור מגן עליו, שהרי קדושת הציבור מגנה מנטיות רוחניות רעות. אך תפילת "שתצילני מעזי פנים וכו'" עוסקת בהצלה ממעשי החיים החומריים, ובזה האדם הפרטי אחראי על עצמו [עולת ראייה ח"א עמוד פ].

ברכות קריאת שמע

טור שפ"ג תוספת להערה 6 – וכן איתא בתוספתא ברכות פ"ו הלכה כ"ה ששבע ביום היללתיך הם תפילין מזוזה וציצית.

*טור שפ"ד, לאחר הציון להערה 16 – ויש שהביאו שלאחר שקרא קריאת שמע בבית הכנסת, וקורא שוב בביתו או על מיטתו, וכבר לא יכול לברך ברכות קריאת שמע כי בירכו בבית הכנסת – לכן מברך "אקב"ו לקרוא את שמע" [רא"ש ורבונו יונה ברכות ב].

טור שפ"ז, לאחר הציון להערה 69 – וטעם נוסף לחילוק בין לשון הפסוק ללשון התפילה, שמטרת הפסוק היא נבואה נגד מהרסי ה', ולכן הוא כתוב בלשון

שתתאים לשומעי הנבואה, ובעיני האדם השומע יש רע בעולם, אך מטרת התפילה היא דיבור כלפי ה', ומבחינת האמת אין רע, ולכן הלשון היא "בורא את הכל" [עולת ראייה ח"א עמוד רלח].

טור שצ"א תוספת להערה 132 – וכן בספר מנהגי ארץ ישראל (לרבי מרדכי יהודה זק"ש) אות ח כתב שבארץ ישראל נוהגים לומר "בארצנו", וכן בתשובת ארץ חיים (למהר"ם בן חביב) סי' סא, (הובא במנהגי ארץ ישראל שם הערה 22).

טור שצ"ו לאחר הציון להערה 195 – טעם נוסף לסמיכת גאולה לתפילה, לגאול את התפילה עצמה, שתשתחרר ממצריה ותוכל לעלות שוב למעלה [שמונה קבצים קובץ ז פיסקאות קא, קב].

טור שצ"ט לאחר הציון להערה 251 – טעם נוסף שבערבית אומרים "אמת ואמונה", שמנוחת הלילה היא הכנה לפעולות היום, וכן האמונה היא הכנה לקיום המצוות [עולת ראייה ח"א עמוד רנג].

ברכת אירוסין

טור תכ"ז לאחר הציון להערה 58א להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שלא חוששים לברכה לבטלה, ומברכים בשם ומלכות אם עשו קידושין על תנאי. ואם לא חוששים לעין הרע, יוכלו להעמיד את החופה וקידושין התנאיים יחד עם חופה וקידושין ודאיים, ולצאת ידי חובה בברכה אחת לשניהם [שו"ת עזרת כהן סי' מב ד"ה 'ועכ"פ בכל']. אמנם אם אין אפשרות לפרש את התנאי בפני כל העשרה, הרי הוא שעת הדחק וכדיעבד, ומברכים את הברכה קודם החופה בפני שניים שמפרשים להם את התנאי, ואח"כ בשעת החופה יברכו בלא שם ומלכות [שם ד"ה 'ועכ"פ במקום'].

ברכת הזמן

לאחר הציון להערה 130 להוסיף פיסקה – על וידוי מעשרות נראה שמברכים שהחיינו, ואינו יוצא ידי חובה בברכת שהחיינו של הרגל, שהרי אינה בתחילת הרגל אלא בערב יו"ט האחרון [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג]. יש מי שכתב על כתיבת ספר תורה שלא שייך לברך שהחיינו משום שלא מגיע לכל אחד דבר המסוים אלא יש לברך הטוב המטיב [שו"ת חתם סופר או"ח סי' נג], אולם יש מי

שכתב, שכל זה בחבורה גדולה אבל כאשר הם חבורה קטנה יברכו שהחיינו, שבוודאי מגיע לכ"א סכום של דבר חשוב, והוסיף שיותר ראוי לברך שהחיינו מהטוב והמטיב, שהרי הטוב והמטיב מורה על קבלת הנאה, וראוי שנעבוד לפניו ב"ה שלא ע"מ לקבל פרס, אבל שהחיינו אינו על קבלת הנאה אלא ההודאה על שזיכנו לקיים את מצוותו [ש"ת אורח משפט א"ח סי' מז].

טור תמ"א לאחר הציון להערה 111 – אמנם יש שחלק וכתב שלדעות שאין מברכים על המילה משום שיש בו צער לינוקא [רמ"א י"ד רסה ז כתב שבמדינות אלו נוהגים שלא לברך שהחיינו], גם אין מברכים שהחיינו על כיסוי הדם משום שיש בו צער לבעל החיים [עץ הדר סעיף כה, טוב ראי כתובות סי' ח].

טור תמ"ב לאחר הציון להערה 127 – ברכת שהחיינו בפדיון של ספק בכור – יש מי שכתב שספק בכור, הכהן יברך שהחיינו שהרי עכ"פ מגיעה הנאה לידו, ויוציא ידי חובה את אבי הבן [ש"ת חת"ס ח"ב י"ד סי' רצט ד"ה ז'נ"ל]. ויש מי שחלק וכתב שלא יברך, שברכת הכהן על ההנאה היא על שהגיעה לידו הנאה מן השמיים, אך כאן שהוא ספק אם חייב בפדיון – אינו מברך [ש"ת אורח משפט סי' מו].

טור תמ"ה לאחר הציון להערה 176 להוסיף פיסקה – על פירות שנוצרו ע"י כלאיים יש אומרים שאין לברך שהחיינו, שהצער של גרימת עבירת כלאיים מעכב את הברכה, לא פחות ממה שצער התינוק מעכב את ברכת שהחיינו בברית מילה [עץ הדר עמודים נד, נז, ע"פ ספר הלכות קטנות].

טור תמ"ז לאחר הציון להערה 197 – והטעם לשיעור זה של שלושים יום, ששלושים יום הוא הזמן הטבעי להחלפת סדרי התרגשות בחיי חברה ומשפחה, וכמו שמצאנו בעניין עדן של הנשים, וסתם הלוואה שלושים יום [עולת ראיה ח"א עמוד שפא].

ברכת החמה

טור תנ"ד ליד הציון להערה 7 – בטקסט רק מופיע "תקופת שמואל" ובהערה כתוב ע"ע תקופות. ראוי להביא את שיטתו של רב אדא ולציין שאנו פוסקים כדעת שמואל.

ברכת הלבנה

*טור תס"ח, לאחר הציון להערה 25א – "שיתכן שהמולד האמיתי – שבו חל ליקוי לבנה – יחול לפני המולד האמצעי – שהוא כ"ט י"ב תשצ"ג".

טור תע"ג תוספת להערה 108 – ובמאורות הראיה הגדה של פסח פרשת החודש ב ביאר ששלושת הגירסאות משלימות זו את זו, שהן מבארות את שלושת התנאים שצריך בשביל קידוש הזמנים: "מחדש חודשים" – שהקב"ה נתן לזמן את הכוח לחולל חידושים, "מקדש חודשים" – ששינויי הזמן יכולים לפעול את הקדושה, "מקדש ישראל" – שכדי לפעול את הקדושה צריך את עם ישראל.

טור תע"ה לאחר הציון להערה 139, על המילים 'ויהי רצון' להוסיף הערה – לגבי הבקשה 'ויהי אור הלבנה כאור החמה כמו שהיתה קודם מיעוטה' ביאר באורות הקודש ח"א ע"ט, שבחיים העליונים השכל צריך למשול, ומקומו של הרגש הוא בחיי המעשה – הנימוס והחברה. אבל יש בזה חיסרון, משום שגם השכל עצמו נגע מכך שהוא מנותק מהרגש. והמטרה היא שלעתיד לבוא גם הרגש יוכל לפעול עם השכל יחד.

ברכת המזון

טור תע"ה תוספת הערה להגדרת הערך – באורות הקודש ח"ג רצ ביאר כי עניינה של ברכת המזון הוא, שבשעת האכילה מתנגשים הכוחות הרוחניים שבאדם עם הכוחות הגשמיים. ולכן לאחר האכילה האדם מתקדש בברכת המזון להעלות בחזרה את הירידה הרוחנית.

טור תעז להערה 20 – והוסיף הראי"ה קוק (מדבר שור, דרוש חמישי, ד"ה 'והנה מדה', ע"פ ברכות כ ב), שמה שעם ישראל החמיר על עצמו לברך ברכת המזון על כזית ועל כביצה, מוכיח שאינם אוכלים על מנת לשבוע, אלא אוכלים כדי להתחייב בברכה.

טור תק"א לאחר הציון להערה 393 – ולכן ברכת המזון נחשבת "עובר לעשייתך" – שהיא קודמת לעיכול ולתועלת לגופו של האדם [עולת ראייה ח"א עמוד שמח].

ברכת המינים

טור תקי"א הוספת הערה למילים "לאבד המינים" – באגרות הראיה כרך ב אגרת תקנ"ה, עמוד קפז ד"ה 'אמנם' ביאר שתיקנה דווקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מידה של שנאה, כמו שהיה אומר במסכת אבות "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שתיקנה רק כנגד אלו שאיבדו את הסגולה כולה.

טור תקי"ג לאחר הציון להערה 37 – אמנם החשש הוא רק שנזרקה בו מינות באותו הפרק, אך אין חוששים על האיש שהוא מין. וכן בשאר הפעולות שיש בהן חשש מינות [שו"ת דעת כהן סי' קסב ד"ה 'ומה']

ברכת המצוות

טור תק"כ לאחר הציון להערה 69 – ומטעם זה אין מברכים על עלייה לארץ ישראל, שמצוות הישיבה בארץ היא רק התחלת המצווה, אך תכלית המצווה היא לגאול את הארץ מזרים להחיותה ולהפרותה, וזה תלוי גם בגורמים חיצוניים [נדפס בסוף קיצור שו"ע בהוצאת מוסד הרב קוק, ובסיני כרך ה עמוד מג (הרב מיימון בשם הרא"ה קוק). וראה שו"ת בית מרדכי לרב ד"ר מרדכי פוגלמן ח"א סימן כח].

טור תקכ"ה תוספת להערה 130 – וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, ובהקדמה לתפארת ישראל ובגבורות ה' סוף פרק סג, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור תקכ"ט אחר הערה 168 – להוסיף פיסקה "פדיון הבן" – כתבו הגאונים [רא"ש קידושין פ"א סימן מא] שהאב מברך בזמן שנותן לכהן את הכסף, ולא לפני כן. אמנם באמת הוא כן עובר לעשייתו, כיוון שעצם המצווה אינה הנתינה לכהן אלא לאחר שהכהן מקבל את הפדיון נעשית המצווה ע"י הכהן והאב יחד [הערת הרצ"ה קוק על ספר שו"ת דעת כהן סי' קפז עמוד תנב].

ברכת הנר

טור תקמ"ב לאחר הציון להערה 21 – ויש מי שכתב שברכת הנר משלימה את השבת, שהשבת היא מה שאין יד האדם פועלת, ובמוצאי שבת אנו מברכים על כך שגם ימי המעשה באים כולם מכוחו של הקב"ה, שהרי האור שהוא המסמל את מעשה האדם בא רק ע"י שהקב"ה נתן דעה באדם הראשון [גנזי הראיה ב חודש

האביב ובדומה לזה כתב בעין אי"ה ברכות פרק ח אות א, שברכת מאורי האש באה להורות שלא רק הנבראים הטבעיים נעשו ע"י הקב"ה, אלא גם המעשים שנוצרו ע"י האדם הם בעצם מהקב"ה שנתן באדם את החכמה].

ברכת הפרות

טור תקס"ג תוספת להערה 126 – ועיין עין איה ברכות פרק ו אות לח שביאר את דרשת הפסוק שבלילה האדם יכול לשבח את בוראו שבחים כלליים, אך ביום שהוא רואה את כל פרטי הבריאה הוא יכול להתבונן בחכמה ולשבח על כל פרט ופרט, וכמו כן יש לברך על כל פרט ופרט את ברכתו הראויה לו.

טור תקס"ח תוספת להערה 179 – ובביאור דעת חכמים ראה שבת הארץ קונטרס אחרון, סעיף א (לפ"א הל' א אותיות א, ב) אות ג' (עמ' רנ' במהדורת מוסד הרב קוק, מהדורה שלישית, תשנ"ג) שגם חכמים מודים שאילן נקרא בלשון התורה גם "אדמה", אך סוברים שכיוון שחכמים קראו לעניין ברכות לפרי האילן בשם מיוחד – עץ, אם אמר "אדמה" בלשון מטבע הברכות משמעותו אדמה דווקא, ולכן לא יצא.

שם, תוספת להערה 180 – וראה שו"ת משפט כהן סי' עח שכתב שאע"פ שפרי העץ נקרא גם פרי האדמה, אך האילן עצמו לא נקרא אדמה, שלא כדברי הרש"ש ברכות מ.

ברכת הפת

טור תקע"ב לאחר הציון להערה 28 – טעם נוסף שאומרים המוציא ולא מוציא, שבאמירת "מוציא" מזכירים את פעולת ההוצאה אך לא את המוציא עצמו – הקב"ה, אך באמירת "המוציא" בה"א הידיעה מזכירים גם את הקב"ה עצמו שהוא הוציא את הלחם [עולת ראה ח"א עמוד שנה].

שם, לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – הטעם שדווקא בברכה זו הלשון היא "המוציא" ובשאר הברכות הלשון היא "בורא", שדווקא בלחם, שעליו יחיה האדם, והוא הנותן באדם דעה, יש חילוק מהותי בין הכוחות הצפונים בארץ לבין המאכל לאחר הכנתו, ולכן יש להדגיש בברכה את השבח על הוצאת הכוחות הטמונים מהארץ אל הלחם [מאורות הראיה, הגדה של פסח, מוציא].

ברכת התורה

טור תרט"ז לאחר הציון להערה 14 – ויש מי שסובר שאמנם ברכות התורה דאורייתא, אך מדאורייתא המצווה רק להודות פעם אחת ביום על עצם נתינת התורה, ומדאורייתא אין איסור ללמוד קודם הברכה ואין איסור להפסיק ולהסיח דעת בין הברכה ללימוד, ואיסורים אלה הם רק מדרבנן [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' יא].

ברכת חתנים

*טור תרלז הוספה להערה 85 – וכן כתב בדעתו הב"ש סי' נ"ה סק"א.

טור תרלז לאחר הציון להערה 86 – למחוק את המילים 'ולדברי הכל'.

טור תרלז לאחר הציון להערה 87 – וי"א שהברכות מעכבות את החופה, משום שהיא חופה שאינה ראויה לביאה [שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קעא, הובא בטוב ראי כתובות ז ע"א אות ה. ושם כתב 'הלא כמה ראשונים ס"ל דברכות מעכבות', ולא פרט מיהם אותם הראשונים. ונראה שכוונתו לראשונים המופיעים בב"ש סי' נ"ה סק"א וסי' ס"א סק"ז].

טור תרמד הוספה להערה 173 – ובטעם השינוי עיין שו"ת עזרת כהן סי' נב, הובא בטוב ראי כתובות דף ח ע"א אות ז.

בשול

*טור תרנ"ו בסוגריים שלפני הערה 7 – להוסיף לסוגריים 'חשמל' [ע"ע חשמל].
ו'עישון' [ע"ע בשר בחלב: בשול].

בשולי גוים

טור תרס"ט תוספת הערה על "אלא אם נתכוון הגוי לשם בישול" – ופסיק רישא לא מועיל לעניין זה, אלא צריך דווקא כוונה ממש [שו"ת דעת כהן סי' סב אות א].

טור תרס"ט תוספת להערה 151 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' סב אות א תמה שם על דברי הב"י שם ד"ה 'לא אסרו' שמשמע שאם ישראל מדליק על מנת לבשל דברים שנאכלים כמות שהם חיים או העולים על שולחן מלכים אין זה מועיל. ולכאורה מדוע הדבר שונה מגוי שאם הדליק לשם בישול אוסר. עוד כתב שם

שמדברי הב"י שסתם תנור כוונתו לאפות נלמד שאם הסיק את התנור נחשב שהתכוון לבישול, אא"כ מוכח שלא התכוון לזה.

בשר בחלב

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 54 – אמנם אם החלב בלוע בבשר וצלו את הבשר – פשוט שנחשב בישול, שבכל מקום שהחלב בלוע הרי הוא משקה, ובכל מקום שמגיעה האש הוא מתבשל יחד עם הבשר [שו"ת דעת כהן סי' מט אות ז].

שם, לאחר הציון להערה 56 – אמנם אם התיך מתחילה את החמאה עד שנעשתה כרוטב צלול – ודאי שנקרא בישול [שו"ת דעת כהן סי' מט אות ה].

כרך ה

בת קול – גט שכיב מרע

בת קול

*טור א' לאחר הציון להערה 2 – כל הרגשה שאנו מרגישים בתפילה ובהכנותינו לקראתה, הרי זו בת קול של נבואה, ובכל יום ויום מופיעות נבואות חדשות [מי מרום ח"ג עמ' כח].

טור ג' תוספת להערה 16 – ועיין עץ הדר סימן ל"ד שהאריך בדבר, וכן דן בשאלה האם תוקפה של בת קול הוא מדאורייתא, מדרבנן, או עצה טובה. וראה גם הערת הרצ"ה למשפט כהן סימן צ"ו עמ' שס"ה.

שם, לאחר הציון להערה 17 – ויש מהאחרונים שחילק שהכרעה ע"י בת קול אפשרית רק כשאנו מסופקים בעצמינו. אבל להשמיענו הלכה מחודשת שלא נסתפקנו בה כלל, הרי זה כתורה חדשה ואין לסמוך על בת קול, ואפילו אם תהיה התרצות של החכמים ללכת אחריה [עץ הדר סימן לד, הובא בטוב ראייה סוטה ד, טוב ראי סוטה אות יב], וחילק עוד שבספק שקול שאין בו הכרעה, יש רשות לבת קול להכריע, לא מצד ההלכה אלא מצד עצה טובה [עץ הדר סימן לד].

שם, תוספת להערה 18 – ובביאור הראייה עיין באר אליהו חו"מ ט"ו ד' ס"ק יב עמ' קמט-קנא.

שם, לאחר הציון להערה 18 – ויש מי שכתב ששם הוי ע"פ אומדנא [שו"ת הרא"ש כלל ק"ז ד"ה 'עוד שאלוהו', ובביאור דבריו שם עיין בביאור בבאר אליהו שם].

בתולה

*טור ד' לאחר הציון להערה 47 – חתן שנשא בתולה פטור מק"ש עד שיבוא עליה [רמב"ם הל' ק"ש פ"ד ה"א].

*שם, לאחר הציון להערה 49 – הרואה בבית אביה האם יש לה דין בתולה לעניין תליה בדם בתולין אחר בעילת מצווה [ט"ז ס"ס קפז].

בתי אבות

טור ח' תוספת להערה 2 – ובשו"ת אורח משפט חו"מ סי' ב כתב שיש ללמוד מכך לדרך בחירת נציגי ציבור, כי דרך הישר והטוב הוא ליתן יד ושם לכל חלקי הציבור בכל דבר שבקדושה.

שם, לאחר הציון להערה 2 – אנשי המשמר שבבית המקדש היו משכימים קודם הנץ החמה, והיו מברכים ברכה אחת מברכות ק"ש, שמע, והיה אם שמוע, ברכת העבודה וברכת כהנים. ויש מי שאומר שהיו אומרים גם מודים [רמב"ם פרוש המשניות מסכת תמיד פ"ה מ"א] כסדר ג' ברכות אחרונות שבתפילה. העם שהיה מצטרף עמהם היה אומר כל זאת יחד איתם [טוב ראייה ברכות י"א: אות צב].

בתי חצרים

טור ט"ז לאחר הציון להערה 36 – ונחלקו האם שייך בהם דין השלמה כדין שדה אחוזה [לח"מ ערכין פ"ה ה"ד] או לא [שבת ארץ פי"ב ה"י].

בתי ערי חומה

טור יט תוספת להערה 26 – ואף שמלשון תוס' מגילה דף ג ע"ב ד"ה 'כרך' משמע שקיים דין שלגביו מועיל הקף ים, וכן הבין בלשונו בטורי אבן (שם דף ה ע"ב ד"ה 'ולעניין בתי ערי חומה'). מ"מ באר במצוות ראייה או"ח סי' תרפח אות ג, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קלט, שאין זו כוונת התוס', ובכל ענייני בתי ערי חומה אין מועיל הקף ים, עיי"ש.

טור י"ט תוספת להערה 36 – וכן פסק בשבת הארץ פרק יב הלכה י.

טור כ' לאחר הציון להערה 46 – יש מי שאומרים שעיר שרובה נכרים בטל ממנה דין ערי חומה [שבת הארץ פי"ב ה"ד].

טור כ"ב תוספת להערה 88 – ועיין שבת הארץ פי"ב ה"א שכתב שאת שנים עשר חודש הללו חושבים בשעות מעת לעת.

טור כ"ו לאחר הציון להערה 152 – ויש מי שנראה מדבריהם שמותר להתנות גם כן שישלם את השכירות על השנה שדר בבית, אם יגאלנה המוכר בסוף שנים עשר חודש [עיין שבת הארץ פ"ב ה"א].

טור כ"ח לאחר הציון להערה 186 – זה שאין נוהג דין בתי חומה כשאינן היובל נוהג, יש אומרים שהוא רק לעניין דין הקונה בית בבתי ערי חומה שגואל שנה ראשונה, אבל דין קידוש ערי חומה שבארץ ישראל, שהמצורע משתלח מהם – נוהג אף בזמן שאין היובל נוהג, משום שקדושת הארץ לא בטלה, או שקדושה שניה קדשה לעתיד לבא [כן פשטות רש"י ברכות דף ה' ע"ב ד"ה 'הא לן']. ויש מי שאמר שמאחר שבטל דין ערי חומה לעניין גאולתם, כך בטלה קדושתם לעניין השילוח מהם [עיין שבת הארץ פ"י ה"ט. תוס' ברכות דף ה' ע"ב ד"ה 'הא לן', ועיין טוב ראייה שם הובא בטוב ראי שם אות כג, שמקורו מערכין כט ע"א, שאין דין בתי ערי חומה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. ואע"פ שהלכה זו נאמרה לגבי בתי ערי חומה שעליהם נאמר 'וביובל יצא', מ"מ הואיל ואמר תוס' (שם דף לב ע"ב ד"ה 'וקדשו') בשם הר"י ששלוש מצורעים מחוץ לעיר נלמד מגז"ש 'מושב – מושבו', אין גז"ש לחצאין, ולכן אין נוהג דין שילוח מצורעים אלא בזמן היובל]. וי"א שסתמו נוהג בכל זמן, אבל שילוח מצורעים נוהג רק בזמן שנוהג היובל [כן נראה מטוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות כג. ועיין בכל זה בשבת הארץ פ"י ה"ט]. וי"א דאף בזמן הזה כיון שמונים יובלות לקדש שמיטין [דעת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ט], נוהגים כל דינים אלו [טוב ראייה שם הובא בטוב ראי שם, שהרי בבית שני מנו לדעת הרמב"ם יובלות רק כדי לקדש שמיטין (שמיטה ויובל פ"י ה"ג), ונהג אז דין בתי ערי חומה כדמוכח במשנה (ערכין דף לב ע"ב), שהלל, שהיה בזמן בית שני, תקן תקנה לגבי בתי ערי חומה. ועיין בכל זה בשבת הארץ פ"י ה"ט].

טור כח לאחר הציון להערה 196 – לדעה הראשונה, גם לעתיד לבוא יהיו קדושות רק ערים המוקפות חומה מימות יהושע, ולא כל עיר שתהיה מוקף באותו זמן [מצוות ראייה אר"ח סי' תרפח אות ב, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קמ].

טור כח הוספה להערה 193 – טוב ראייה ברכות ה' ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות כג.

טור כט לאחר הציון להערה 198 – ויש שכתבו בדעת ראשונים שאף בזמן הזה כיון שמונים יובלות לקדש שמיטין [דעת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ט], נוהג דין בתי ערי חומה [טוב ראייה ברכות ה' ע"ב הובא בטוב ראי שם אות כג, שהרי בבית שני מנו לדעת הרמב"ם יובלות רק כדי לקדש שמיטין (שמיטה ויובל פ"י ה"ג), ונהג אז דין בתי ערי חומה כדמוכח במשנה (ערכין דף לב ע"ב), שהלל, שהיה בזמן בית שני, תקן תקנה לגבי בתי ערי חומה. ועיין בכל זה בשבת הארץ פ"י ה"ט].

טור כט לאחר הציון להערה 199 – הסתפקו האחרונים אם לעתיד לבוא יקדשו בתי ערי חומה גם בחו"ל [מצוות ראייה אר"ח סי' תרפח אות ד].

טור כט הוספה להערה 200 – ולדעה שיתקדשו המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, הסתפק במצוות ראייה אר"ח סי' תרפח אות ד האם ערים בחו"ל, שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון ויתקדשו אז בקדושת א"י, יתקדשו גם בקדושת בתי ערי חומה.

ג' – אות

טור ל"ה תוספת להערה 3 – עיין ריש מילין האות ג'.

טור ל"ו תוספת להערה 15 – עיין ריש מילין הברקה אות ג'.

שם, לאחר הציון להערה 15 – הטעם שבסדר האותיות רגלה של הג' פשוטה לכיוון הד' הוא שדרכו של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים [גמרא שבת ק"ד ועיין עין איה שבת ק"ד אות יד שביאר שגומל החסדים שכבר הגיע למדרגתו העליונה, להכיר שהצדקה שהוא נותן איננה באה רק מפני האיסטניסיות שלו, שאינו יכול לראות בצערם של הדלים, שאז אין מקום לה רק בזמן שהדלים מזדמנים לפניו והצער שלהם מוצג לפניו במלא הפלצות שלו. אבל גומל החסדים היודע את התפקיד העליון של הצדקה, את האושר הקדוש שהכלל והפרט משיג בעילויו ע"י הצדקה וגמילות החסדים, הוא יהיה תמיד רודף צדקה וחסד, ודרכו תהיה תמיד למצוא מקום להרחיב את מפעלי החסד].

גארה

טור ל"ח תוספת להערה 9 – ובטוב ראייה ברכות י"ז (וכן בטוב ראייה אות קס"ה) כתב שבזה נחלקו רשב"ג ורבנן בעניין חתן אם רוצה לקרות בלילה הראשון –

שאם יש באיסור גאווה לאו מפורש יש לגזור בה משום מראית עין, אך אם הוא רק בכלל המידות הרעות שצריך להתרחק מהם, לא עשו לזה סייג.

שם, תוספת להערה 17 – ועיין שמונה קבצים ח"ג אות נו שכתב שכל תוכן של גאווה, מלא הוא בפנימיותו מהתועבה של הדמיון שהאדם מרמה את עצמו לחשוב שהוא יכול להשיג את האלוהות בעצמה.

טור ל"ט תוספת להערה 32 – ובאורות הקודש ד' עמוד תפ"ג ד"ה 'הענווה האצילית' ביאר שהשמינית שבשמינית של גאות ת"ח נמדדת לפי מידת הענווה שלו, ומי שענוותנותו גדולה מאוד גם מידת השמינית שבשמינית שלו גדלה, ובזה מיושבים דברי רב יוסף "לא תתני עונה דאיכא אנא" שנראים כגאווה, אלא שאמר זאת לפי ערך הענווה שהייתה בו.

שם, תוספת להערה 36 – ועיין שמונה קבצים ח"א אות שי"ח שכתב שהגדולים צריכים לדלג כדי להכנס למחשבות גדולות. צריך האדם להכיר את כשרונו הפנימי, וידע בעצמו אם לגדולות נוצר. אל יבהל מפני עוון של גאווה, במה שיכיר את מידת שכלו, וערך נטיית רצונו. אדרבה מפני עונה פסולה, המדכאת את הנשמה, צריך להיזהר הרבה יותר.

טור מ' תוספת להערה 55 – ובמוסר אביך פרק ג' אות ה' העיר שכן גזרו חכמים משום מחזי כיוהרא בכמה עניינים, ואפילו לבטל מצווה דאורייתא בשוא"ת גזרו משום מראית עין של איסור גאווה. ועיין שם שהאריך בעניין איסורים שגזרו חכמים משום קלקול המידות.

טור לט להוסיף הערה על המילים 'אלא יתרחק מן הקצה' – כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש בהם שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל. והשורש של העצבות הוא גאווה או כעס או דאגה [אורות הקודש ח"ג עמוד רמ"ג].

גבאי; מוכס

טור נ"א תוספת להערה 59 – ובשו"ת דעת כהן סי' ב' ס"ק ג' כתב לדייק מדברי הרמב"ם, ממה שדייק בהלכה י' "תשובה גמורה", ובהלכה ח' בגבאי כתב רק "פירש ממעשיו" שמה שצריך לרצות את חברו הוא רק לעניין לכפר על העבר,

אבל שיהיה נאמן על להבא משמע שאפילו מה שפירש סגי בכך. וכל זה לעניין איסור, אולם לעניין היותו עד כשר לממון צריך שיחזיר הגזלה כמפורש בשו"ע חו"מ לד'.

שם, תוספת להערה 61 – ובשו"ת דעת כהן סי' ב' אות ג' ביאר שהסיבה שבגבאי די רק בפירש מכיוון שסתם גבאי כשר ולכן מה שנפסל ונדחה מחברות הוא "מעלה בעלמא" בחברות ולא מן הדין (ואין מדובר בגבאי שראוהו נוטל יותר).

שם, לאחר הציון להערה 61 – ויש מן הראשונים שהשווה מוכס לגבאי בעניין זה [רמב"ם הלכות מו"מ פרק י' הלכה ח' ובשו"ת דעת כהן סי' ב הקשה מאיפה יודעים שתשובתם של גבאי ומוכס שווה, אולי בגבאי די שפירש שסתם גבאי כשר, אך במוכס יש צורך בתשובה גמורה].

גבורות

טור ס"ו תוספת להערה 4 – וכן כתוב בזוהר פרשת וירא אות קסג שיורדים בסטרא דגבורה, ועיין עולת ראייה חלק א עמוד ע"ד שביאר שהשפע היורד ממרום מצד הבו"ת יורד בצורה גמורה ומושלמת שיוכל האדם להנות ממנו מיד, אך מידת הגבורה היא פועלת ע"י הרבה עכובים וצמצומים, באופן שצריך הרבה מדרגות עד שיבוא לכלל הנאת האדם.

טור ע' תוספת להערה 70 – ובשו"ת משפט כהן סי' קמ"ד שביאר שיטת הרא"ש שהדעת נותנת שהולכים בכל ארץ אחר צרכיה, כשם שמחלקים בין בבל לא"י, כך בכל ארץ לפי האקלים שלה, ואין זה משום חשיבות הארץ, שלא מצאנו חשיבות לארץ אלא בא"י לקהל היושבים עליה. אך העיקר שאנחנו פוסקים שלא כדברי הרא"ש וגם בשאר הארצות, אפילו בארץ שלמה, לא משנים ממטבע שתקנו חכמים. ולעולם רק א"י חשיב כרבים, והקהל שנמצא בא"י חשיב ככלל ישראל.

גבחת; קרחת

טור פ"ב תוספת להערה 36 – ועיין שמונה קבצים קובץ א' ר"ב שביאר שישנם בעלי השגה צדיקים גדולים, שמתוך חשק ליבם בהשגות טהורות, אינם יכולים להרחיב את דעתם בפרטי הלכות ומעשים פרטיים, אע"פ שדבר זה הוא לקותא

וחולשא נפשית, מכל מקום הוא נובע ממקום טהור. וסימן לדבר "איש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא", ולמעלה מזה היא קדושת הנזיר עליו נאמר "גדל פרע שער ראשו". ובקובץ ד' ר"י הוסיף שכאשר זורח האור המקורי, סוקרים איך כל המעשים סעיפיהם וכל תולדותיהם, כולם אחוזים בשורש הדעה העליונה והכל מתקשר באחדות אחת. ואם ישנו לפעמים מאורע שנקרחים איזה תוצאות רחוקות, אין חשש "קרח הוא טהור הוא", והכל עולה בטהרת הקודש.

גבינת גויים

טור צ' להוסיף הערה על ד"ה 'הרי שצריך דווקא העמדת ישראל' – יש שהורה להיזהר מגבינה של נכרים, ולא לקנות גבינה כ"א ממי שמוחזק בכשרות שידע בבירור שהיא של ישראל, ואין לסמוך על החותם "כשר" שנדפס על הגבינות עצמן, כ"א ע"י כתב הכשר בחתימת יד ישראל כשר [הזהרות הרא"ה אגרות הראיה חלק ב' עמוד של"ו].

טור צ"א תוספת להערה 82 – וכן הביא דברי הש"ך בשו"ת דעת כהן סי' כ"ו עמוד ס"ג. ועיין שם מה שכתב לחלק.

טור פ"ה להוסיף הערה על ד"ה 'אמר לו מפני מה אסרו גבינות' – עיין שו"ת דעת כהן סי' נ"ב עמוד קל"ח שדן בשמנת של עכו"ם, והכריע שאם ידוע שהועמדה בקיבה – אסורה, וצריך שישים להתירה. אולם אם לא הועמדה אין להוסיף על גזרת חכמים שגזרו דווקא על גבינה.

גבית מלוה

טור צה לאחר הציון להערה 56 פייסקה חדשה – י"א שתנאי הכתוב בשטר, נחשב כתנאי שנעשה בו קניין [באר אליהו סי' טז ס"ב סק"ה, הובא בטוב ראי כתובות דף נו ע"א אות קיב, על דברי הגר"א שהמקור שיכול להתחייב בשטר על תנאי המגדיל את החיוב, הוא מהמשנה ב"מ פז ע"א 'מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם'. ואף שהגמרא שם אמרה שהוא דווקא בתנאי הממעט את החיוב, אא"כ ישנו קניין. תירץ שם או משום שבהיא הנאה שמלוה לו ואולי אינו רוצה להלוות לאחרים קנה, או משום שהכתוב בשטר נחשב כקניין].

טור קכה לאחר הציון להערה 425 פיסקה חדשה – אם על פי דינא דמלכותא זכאי המלווה האחרון, גובה המלווה האחרון מדינא דמלכותא [שר"ת אורח משפט חר"מ סי' א ע"פ מש"כ בשר"ע ובהג"ה חר"מ סי' קב ס"ד]. אך אם כבר גבה הראשון, אין להוציא ממנו, כיון שהדין של דינא דמלכותא בעניינים אלו הוא ספק [שר"ת אורח משפט שם ע"פ הגמר"א שם סקט"ו], ואין מוציאים [שר"ת אורח משפט שם]. ואם עדיין לא גבה, ישנו הבדל אם נעשה בדד"מ אפותיקי, שאז מדין תורה חל רק על הקרקעות, ולא על המטלטלים (אף אם יש שיעבוד גם בקרקעות וגם במטלטלים, כיון שאין בדד"מ קניין אגב) ולכן אינו נחשב כמוחזק, אלא כמוציא ואין מוציאים במקרה כזה מדינא דמלכותא. אך אם נעשה בדרך של קניין, נחשב כמוחזק, וגובה [שר"ת אורח משפט שם].

שם – יש אומרים שהמוכר סחורה בהקפה, קודם לשאר מלויים אם הסחורה עדיין קיימת [ב"ח חר"מ סי' צו סקכ"ג בשם הר"ף ב"מ דף סב ע"ב מדהר"ף, וכן במקרה דומה טור חר"מ קח ס"ז. ועיין פת"ש שם סק"ב]. ו"א שאף אם השתנתה הסחורה, קודם המוכר לכל הנושים [פת"ש שם הסתפק בזה. ועיין אורח משפט שם, שאם הדין של הב"ח הוא מטעם תקנה, יש לעיין אם עשו תקנה אף בהשתנה, אך אם הוא מצד הדין משום שיש כאן מקח טעות, וכמ"ש הנוב"ל סי' ל ובית מאיר אהע"ז סי' צ ס"ט, הובאו דבריהם בפת"ש חר"מ סי' קד סק"ג, הרי שדינו דומה לגזלן שבהשתנה המקח קיים]. ואף אם קנה עצים ונתנם בבניין, קודם המוכר [אורח משפט שם, שאין אומרים תקנת השבים בהלוואה, שהיא מילתא דלא שכיחא, ועוד שגם בתקנת השבים, הקורה שייכת לנגזל, אלא שמתירים לגזלן לשלם את תמורתה, וכן בלווה, שהקורה שייכת למוכר, אלא שנותנים לקונה אפשרות לשלם תמורתה].

טור קו לאחר הציון להערה 177 פיסקה חדשה – אם יש עד אחד המעיד על הלוואה בשטר, ועד אחר מעיד בעל פה, אך אומר שקבל קניין מהלווה, על מנת שיכתוב בשטר, אלא שלא כתבו כיון שלא דרש המלוה את הכתיבה, נחשב המלווה למלווה בשטר [רמב"ם הלכות עדות פ"ד ה"ה, טור ושר"ע חר"מ סי' ל ס"י]. אולם לא לכל דבר נחשב כמלווה בשטר, אלא רק לעניין שאינו יכול לומר הלווה פרעתי, אבל אינו גובה מנכסים משועבדים [כס"מ שם, ביאור הגר"א שם סקכ"ט ע"פ הסבר באר אליהו שם]. ו"א שאף גובה מנכסים משועבדים [כס"מ שם בדעת הטור שם].

שם פיסקה חדשה – שתי כיתות המכחישות זו את זו בעדות מסוימת, ואחת מעידה בשטר שראובן חייב לשמעון מנה, והאחת מעידה שחייב מאתיים, גובה כסכום הנמוך [שבועות מז ע"ב, חו"מ סי' לא ס"ב], ועל השאר נשבע שבועה דאורייתא בנקיטת חפץ [ש"ע שם. והגר"א שם סק"ד הסביר שמקורו מ"י מיגאש שאינו נחשב כפירת שעבוד קרקעות, שהרי נחשב מלוה בע"פ. ותמה עליו בחידושים, שהרי ה"י מיגאש (הובא בספר התרומות שכ"ט ח"ג אות ה) דבר על שבועה דאורייתא רק במקרה שמלוה אחד הוציא שני שטרות על שני לוויים, ושם בכל לווה יש ריעותא, ואין שטר. וב'באר שבע' כתב שה"י מיגאש קאי על שניהם. ובבאר אליהו שם הסביר שאע"פ שה"י מיגאש דבר בשני לוויים, מ"מ ה"ה גם בלווה אחד ושני שטרות, ששני השטרות נחשבים לפסולים, אלא שאת כח החוב מחזירים שהרי מכלל מאתיים מנה, וודאי שחייב לו מנה, אך נחשב כהוכחה מן הצד ולא מן השטר]. ומ"מ אינו גובה מנכסים משועבדים, כדין מלוה על פה [באר אליהו שם, על פי ההערה הקודמת, שנחשב כמלוה ע"פ]. ו"א שגובה ממשועבדים [שם].

גגין ועליות

טור קל"ז לאחר הציון להערה 77 להוסיף פרק ושם לציין – ה. בתרומות ומעשרות. דורות אחרונים היו מכניסים פרותיהם דרך גגות חצרות וקרפיות [ברכות לה, ב]. יש מי שחידש שכל הגנאי במעשיהם הוא רק שפוטרים עצמם לגמרי מאיסור אכילת ארעי ואכילת בהמה, אך אין גנאי אם אדם מפקיע עצמו מחיוב דאורייתא אם עדיין חייב מדרבנן. למרות שהיה מקום לומר שכיוון שבדאורייתא מצוות צריכות כוונה ובדרבנן קי"ל שלא צריך כוונה ואם כך מבטל את הכוונה – זה אינו, שהרי לפי ספר חרדים יש חובה בכוונה גם למ"ד שמצוות אינם צריכות כונה, רק שאינה מבטלת את המצווה [מצוות ראייה א"ח ט', א' עמוד מט]. יש מי שכתב שדאגה החכמה האלוקית שיהיו נעשים המצוות ע"פ הבנה והכרה בערכם הגדול ולא כמצוות אנשים מלומדה, ולכן נתנה התורה מקום להיפטר מהמצווה ע"י הכנסה דרך גגות וחצרות וכל זה כדי שתגיע לאדם העושה את המצווה הרגשת עושה מנפש נדיבה ומהבנתו בערך המצווה [עיין עין אייה ברכות פרק שישי אות יב].

גדולי קרקע

טור קפ"ט תוספת להערה 71 – בשו"ת אורח משפט א"ח סי' ס"ד א' כתב שיש מי שאמר שגם אם בעלי חיים אינם נחשבים לגדולי קרקע בשאר איסורים, לעניין שבת כן חשיבי בעלי חיים כגדולי קרקע וחייב משום מפרק.

גדולין

טור ר"ד תוספת להערה 162 – ועיין שבת הארץ פ"ד ה"ו שכתב שאיסור ספיחי שביעית במוצאי שביעית הוא עד חנוכה, ומכאן ואילך מותרים. ויש אומרים שאין שום זמן להיתר ספיחי שביעית, אלא שהם אסורים לעולם. ובהערה 15 שם הביאו מכת"י שהרא"ה קוק התירם. עוד כתב שם שאם לא נעקרו ונתגדלו אח"כ בשמינית, עד שרבו גידולי היתר על האיסור, מותרים.

שם, לאחר הציון להערה 162 – ויש מפרשים שהוא דווקא בדבר שזרעו כלה, אבל דבר שאין זרעו כלה – הגידולין אסורים [שבת הארץ פ"ו ה"ד]. יש מי שנראה מדבריו, שהיתר זה של ספיחי שביעית, אינו רק באכילה ולקטיטה, אלא שאין להם כלל קדושת שביעית. ולשיטה זו יש מי שאמר שבדבר שאין זרעו כלה – נוהגת קדושת שביעית [שבת הארץ פ"ד ה"ו].

שם, תוספת להערה 163 – והגאון הבית אפרים הקשה על הר"ן שם, ובשו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות ח' יישב דברי הר"ן.

טור ר"ז תוספת להערה 200 – וראה שבת הארץ פ"ד הכ"א עמ' 431 ובהערה 8 שם שלכאורה קשה שהראב"ד לעיל פ"ד ה"ו כתב שספיחין שיצאו במחובר משביעית לשמינית מותרים משעה שירבה ההיתר על האיסור שבהם, והדבר סותר את דבריו כאן. ויש מי שתירץ לחלק בין שאר ירקות לבצלים שזרעם אינו כלה. וראה שבת הארץ פ"ד ה"כ עמ' 431 הערה 7 מכת"י של הרב זצ"ל שהסביר שהרכנת ראשם הוא כדי שיחדל כח יניקתם, ואז נחשב מה שנתגדל אח"כ כנטיעה חדשה של היתר, ולא משום גילוי דעת. וראה שהעירו שם שבספר שבת הארץ הרב חזר בו וסבר שהוא משום גילוי דעת.

שם, תוספת להערה 201 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות א' שיישב את הרמב"ם שהשמיט דברי ר"א בסוטה מג: "שילדה שסבכה בזקנה בטלה" וכן הביא את המאמר השני של ר"א במנחות סט: "ילדה שסבכה בזקנה ובה פירות, אפילו הוסיף במאתים אסור". וכן ביאר שם באריכות את חילוקו של הרמב"ם בין הרכבה שחתך הייחור מהאילן והרכיב, לבין הרכבה שהייחור מחובר עוד לאילן.

שם, לאחר הציון להערה 208 – ונחלקו הבבלי והירושלמי לעניין ילדה שסבכה בזקנה האם סיבכה לפני שעברו שנות ערלה או אחרי [עין שו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות א'].

טור רז לאחר הציון להערה 210 – והוא הדין שנאסרו הענבים היוצאים מהגפן אף אחרי שנעקרו הזרעים [אגרות הראיה ח"א אג' שיח עמ' שנח]. ואף במקום ספק במקום שיש חשש קרוב, כגון כרם עכו"ם כאשר נהוג אצלם לזרוע כלאיים בכרם, אף שעכשיו אין בו כלאיים כלל, נאסר כל השדה [אגרות הראיה שם].

טור רח לאחר הציון להערה 214 – י"א שהטעם שאין הגדולין מבטלין האיסור בכלאיים, משום שכל דבר של היתר בהיתר שאסורים יחד, לא שייך בו ביטול הואיל וזה מה שאסרה תורה שכשני המינים יחד יהיו אסורים [שו"ת דעת כהן סי' נה עמ' קמו, הובא בטוב ראי פסחים דף עו ב אות קפז ע"פ תוס' נדה סא ב ד"ה 'בגד', שכתב כן לגבי כלאי בגדים, ע"פ חולין קח א דרך ביטול אסרה תורה, ורק מטעם זה בטל בס', אבל בסתמא היתר בהיתר אינו בטל, עץ הדר סעי' כ, אות כב הובא בטוב ראי פסחים דף כה א אות קא. ועיי"ש שכך הסביר את הגמרא בפסחים שם לגבי שעת הכושר 'כתיב הזרע וכתוב המלאה הא כיצד? זרוע מעיקרו – בהשרשה, זרוע ובא, הוסיף – אין, לא הוסיף – לא' שזרוע ובא אוסר משום תערובת, וזרוע מעיקרו אוסר שזה מה שאסרה התורה. אמנם במקרים הנ"ל מדובר שעדיין התערובת קיימת והאיסור של עירוב שני מינים קיים, ולא במקרה שישנו רק מין אחד, כיון שהאוסר נעקר, וא"כ מדובר באותו מין, מ"מ גם במקרה זה נראה ששייכת הסברא, כיון שטעם הגפנים עדיין נמצא בירק ולכן גם אם גדל אינו מתבטל טעם הגפנים].

טור ר"י תוספת להערה 228 – וכן רמב"ם הל' שביעית פ"ד ה"כ בעניין בצל של שישית שצמח בשביעית. ויש שהסבירו שהיינו דווקא שהוסיפו שחרות על שחרותם, אבל עם עמדו בצבעם נחשב שהוריקו – ומותרין. ויש מי שהסבירו שכל הסמנים הללו הם רק כאשר אין אנו יודעים אם נתגדלו רובם בשביעית או לא, אז סומכים על הסמנים, אך אם ידוע לנו שנתגדלו רובן בשישית, אפילו אם השחירו – מותרים. ואם נתגדלו רובן בשביעית אסורים אפילו שהוריקו. יש מי שכתב שאם העלים השחירו, או שהרוב גדל בשביעית, האיסור הוא גם על גידול שישית שבבצלים אלו. שלא כמו השיטה הראשונה שסוברת שהאיסור רק על העלים ולא על הבצלים [שבת הארץ פ"ד ה"כ].

גדידה ושריטה

טור ר"י לאחר הציון להערה 1 – ואינו לאו שבכללות שאין לוקין עליו [וראה בירור הלכה פסחים ה: וכן טוב ראי פסחים אות נב שביאר שמשום שכל מקום שעיקר הפסוק משמע ללאו מבורר, אע"ג דדרשינן מאיזה ייתור או שינוי דרשה נוספת אין האיסור נהפך ללאו שבכללות, וגם האיסור הנדרש חשיב רק איסורא מעלמא. וכמו דדרשינן מלא תתגודדו "לא תעשו אגודות אגודות" לא מצינו שילקה ע"ז, והלאו של גדידה ממש לא חשיב לאו שבכללות. וכן איתא בשו"ת משפט כהן סי' קכ"ה שדחה מי שרצה לתרץ שלא הוי לאו שבכללות ולוקה אגדידה, משום שחד טעמא יש לשני האיסורים הנלמדים והוא "בנים אתם לאלוקיכם", כיוון שלא מצינו שע"י האחדות בטעם יתבטל ה"לאו שבכללות", אלא שלאו שבכללות הוי רק שתיבה אחת או כמה תיבות כוללות כמה עניינים. אבל אם יש תיבות מיוחדות לאיסורים שונים, למרות שהלאו הוא אחד, אין זה לאו שבכללות].

גוי

טור רפ"ו תוספת להערה 8 – וראה עוד עולת ראיה ב' ובהערות הרצי"ה אות י"א בביאור ההבדל בין גוי לנכרי.

טור רפ"ז תוספת להערה 9 – ועיין הערות הרצי"ה בסוף עולת ראיה ח"ב הערה יא ד"ה 'כי' שהטעם שבמקרא "גוי" נאמר על ציבור דווקא, הוא ש'כשם שהישראליות מיוחדת בעיקר לאומה הישראלית, כך שלילת הישראליות של הגויים מתבטאת בעיקר בציבוריותם' >הערת הרצי"ה מכת"י.<

טור רפ"ח תוספת להערה 31 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נ"ח שכתב בדעת הרמב"ם שגוי שאינו עובד ע"ז נחשב כגר תושב לעניינים מסוימים, ובפרט אומה שלימה המוחזקת בכך ע"פ דתה. ובאגרות הראיה א' אגרת פ"ט כתב שהעיקר הוא כדעת המאירי, שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחברו נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי אדם לחברו.

טור רפ"ט ליד הציון להערה 39 – במקום: "שמל וטבל" לכתוב: "שקיבל עול מצוות בבית דין ומל וטבל" >הערת הרצי"ה מכת"י.<

טור ש"י תוספת להערה 392 – וראה שו"ת דעת כהן סי' קל"ב שכתב שהסברא של 'ביבוש קצירה' שייכת דווקא בצדקה של רבים ואילו הסברא של ביזוי שייכת דווקא ביחיד.

שם, לאחר הציון להערה 395 – ויש מהאחרונים שכתב שבעיר שיש בה ישראל וגויים, וגם הישראל נותנים לאותה קופה, מותר לקחת מקופה זו ואין לחשוש לזילותא או ל'ביבש קצירה'. ולא רק שמותר לאדם לקבל את שנותנים לו, אלא מותר אפילו לגבות צדקה ולתבוע מהם צדקה [שו"ת דעת כהן סי' קל"ב].

טור ש"י"ג לאחר הציון להערה 435 – יש מי שכתב להקל ולפטור ירקות שזורע גוי בקרקע ישראל בלא רשותו וגם אוספם בעצמו, והיתר זה הוא רק בירקות שחיובן מדרבנן, ורק במקום הפסד גדול [טוב ראי ר"ה אות יג].

טור ש"י"ד לאחר הציון להערה 452 – שיש מי שכתב שמן התורה אין קדושת שביעית בקרקע של גוי, והמחמירים לנהוג בהם קדושת שביעית אינו אלא מדרבנן [שבת הארץ קונטרס אחרון סי' כ'].
 ל"ז.

טור ש"י"ד לאחר הציון להערה 457 – יש מי שכתב שגוי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק מותר, ולא נאסרו ב"נ רק באילן מאכל ע"ג אילן מאכל [מראה הפנים ירושלמי ערלה פ"א ה"ב ד"ה 'תני']. ובטעם הדבר יש מן האחרונים שביאר, שבאיסורי ב"נ אין הפרטים אצלם דומים לשל ישראל. ודקדוקי המצוות אצלם הם על האופן היותר מוחשי, כגון מפרכסת שאסורה להם שאין הם מכירים בחוש שהיא מתה אא"כ תצא נפשה, וכן באיסור כלאים שהחוש מכיר את השחתת הכלאים רק באילן מאכל ע"ג אילן מאכל. ולפי זה חידש שאילנות החלוקים, שאין בהם חילוק גדול ומורגש, לא יהיה בהם איסור כלאים לב"נ [עץ הדר אות

טור ש"י"ח תוספת להערה 529 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' קמט שדן בשאלה לגבי ולד של ישראל מגויה שרצה אביו למולו וחילק בין גוי גדול עובד עבודה זרה שאין למולו רק משום גירות, לבין גוי הרוצה לקיים מצווה אחת, ואפילו מילה, שמלים אותו למרות שאין בזה מצווה ואין לברך על המילה. אבל בקטן הסתפק והכריע ששב ואל תעשה עדיף ובפרט שיש גם תקלה בכך שיחשוב הוא והוריו שהוא כישראל ויבוא להתחתן עם בת ישראל, ולכן אין למולו אפילו בלא ברכה.

וכן במקרה שישראל בא על נכרית אין למול אותו אם מילתו באה רק לחפות על חרפתו וימשיך להתחנך כגוי לכל דבר.

טור של"ו לאחר הציון להערה 793 – הטעם שהחמירו חכמים בשימוש בקבר שחפר גוי בשבת, ואע"פ שזהו רק איסור דרבנן, הוא משום שכיוון שהקבורה מכפרת צריך שלא יהיה בה שום נדנוד עבירה, כדי שלא יהיה סניגורו קטיגורו [ש"ת דעת כהן סי' ריט].

טור שמו לאחר הציון להערה 870 – ו"א שסומכים על דבריו כאשר יש רגילות לשאול שאלה זו גם ללא ההקשר של איסור והיתר, כגון בעדות אשה אע"פ שיודע שאשת איש אסורה, ונחשב מסיח לפי תומו. אך בהדחה אם יודע שצריך הדחה, אינו מועיל מסיח לפי תומו, כיון שאין רגילות לשאול כן, וודאי ששואלים משום האיסור ואינו נחשב לפי תומו [מצוות ראייה י"ד סי' סט ס"י בהסבר דברי הב"ח, המובא בש"ך סקמ"ג].

טור שנ"ו להוסיף פסקה לאחר הפסקה השנייה – יש מי שכתב שאין איסור ניוול המת שייך בגוי אלא הוא אחד מהאיסורים המיוחדים לישראל, שהקב"ה ציוה מצד הקדושה המיוחדת לישראל. אך הגויים שאינם מקפידים על מאכלות אסורות, אין להם שום טעם להקפיד כ"כ שלא יתנוול הגוף [ש"ת דעת כהן סי' קצט].

טור שנ"ח לאחר הציון להערה 138 – מותר לספר בשבחו של גוי כאשר הכוונה היא ללמוד ממנו הנהגות מוסריות, ולפי דעת התוס' [ע"ז כ, א ד"ה 'דאמר קרא' יש לומר שהחילוק הוא בין גוי פרטי לבין סיפור שבח על אומה שלמה [טוב ראי ברכות אות ע]. שימוש במעשה גוי כגון שימוש במנעלים שצחצח גוי בשבת וכן היתר לשתות בבית תה של נכרים [ש"ת אורח משפט סי' מט].

גולל ודופק

טור שע"ד תוספת להערה 59 – ובש"ת דעת כהן הל' אבילות סי' רטו הוכיח מדברי התוס' הנ"ל (שמתוך שמדלגים ע"ג ארונות), שפשוט הוא שהארונות הללו היו טמונים בקרקע, ועליהם נאמר שאם יש בהם פותח פתח אין בהם

טומאה, שגם בדעת הרמב"ם מדובר בארונות טמונים בקרקע. ולא נחדש שהרמב"ם סבר שהארונות תלושים.

גומלין

טור שפ"ד תוספת להערה 30 – עיין רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ח ה"ז. ועיין שבת הארץ פרק ח' הל' יז עמוד 695 ובהערה מס' 11 שם שכתב שיש מי שחלק שדווקא על דבר מאכל או דבר היתר נאמן, כיון שהוא של אחרים. אבל כשהוא מעיד על האדם, על זה אינו נאמן, שדבר זה צריך גדר עדות, וכיון שהוא חשוב אינו נאמן בגדר עדות.

גופין מחולקין

טור תיא לאחר הציון להערה 90 – כתבו האחרונים שמלך שקנה כמה סוסים בקנין אחד, במקרה שעובר עליהם בלאו 'לא ירבה לו סוסים' [דברים יז טז], חייב מלקות על כל אחד ואחד מפני שגופים מחולקים הם [שו"ת משפט כהן סי' צט אות ד עמ' רל].

טור תיד הוספה להערה 109 – וכן נראה שהבין בשו"ת אורח משפט סי' קמא עמ' קעה, הובא בטוב ראי סוכה דף ט ע"א אות כ, ובשו"ת עזרת כהן סי' עו עמ' שה. אמנם כתב שם שהטעם לחילוק הגופים הוא הידיעה המחלקת, ומשמע ששניהם מטעם אחד, ואינם שני דברים שונים, ופשטות משמעות הגמרא שהן שתי סברות שונות, שבזדון שבת ושגגת מלאכות אם אומרים שחייב כמה חטאות אם עשה בכמה שבתות זה רק מטעם גופין מחלקים, ובשגגת שבת וזדון מלאכות אם אומרים שחייב כמה חטאות אם עשה בכמה שבתות זה רק מטעם ידיעה לחלק (וכן הוא ברמב"ם בהלכות שגגות פ"ז ה"ח וה"ט). אמנם בהמשך דבריו בשו"ת אורח משפט כתב 'אמרינן דחשיבי כמלאכות מיוחדות וגופים מחולקים'. ומשמע מזה שהבין כרש"י, וצ"ע.

טור תיד הוספה להערה 121 – ובשו"ת אורח משפט סי' קמא עמ' קעה, הובא בטוב ראי סוכה דף ט ע"א אות כ, הבין את דברי הרמב"ם כהבנת הלח"מ. אמנם כתב שם שאין זה פשט הגמרא ושיטת המפרשים.

טור תי"ד בסוף הערך – יש מי שכתב שבנטילת אתרוג מורכב הוקלשה חזקת חיובו של הגברא, ויש מי שמחלק שכיוון שאיסור האתרוג המורכב אינו נקרא בשם אתרוג כלל, א"כ לא הוקלש חיובו שהרי הם גופין מחולקין, ולא שייך לומר שנטילת גוף אחד יקליש החזקה של חברו. ורק לפי הטעם שאיסור אתרוג המורכב הוא משום "חסר" או משום שנעבדה בו עבירה, לפי שיטות אלו אכן יש לומר שאם נטל אתרוג מורכב הוקלש חיובו של הגברא [עץ הדר אות י"ד ועייין שם בהמשך אות ט"ז שדן בדיון מצוות ציצית ותקיעות שופר וכן ערי מקלט, שלמרות שאין חלקי המצווה מעכבין זה את זה, אולי כיון שהם גופים מחולקים אינם מעכבים זה את זה, אך כל אחד מהם מגרע כל המצוה].

גזל

טור תנז לאחר הציון להערה 43 – ויש מהאחרונים שהבינו שלמסקנת הגמרא בתלמוד הבבלי, ר"מ מודה שאין אומרים יהרג ובל יעבר [באר אליהו סי' יב סק"א, שכן הגמרא שם אומרת "אמר ליה רבא: השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי, אמרינן להו: זילו חתומו ולא תתקטלון, דאמר מר: אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש – אלא עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד, השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו?" ודוחה את ההסבר שטעמו של ר"מ יהרג ואל עבר, ומסבירה שם הסבר שונה].

טור תפ"ה תוספת להערה 409 – ועייין אגרות הראיה ח"ג אגרת תשפ"ט עמוד סג-סד.

טור תנ"ד לאחר הציון להערה 1 – והוא שנקרא גזל הדיוט [עייין עיטור סופרים א' עמודים טז-יז וכן בטוב ראי ברכות אות קסב עמוד ר"ה שעמד על החילוק בין גזל הדיוט לגזל גבוה].

גזל הגוי

טור תצ"א תוספת להערה 67 – אמנם במשפט כהן סי' קג הוכיח שלשיטת הרמב"ם א"א לומר את דברי הנתיבות.

שם, לאחר הציון להערה 73 – ויש מוכיחים שחיוב השבה הוא מהתורה, שאם לא כן לא בכל מקרה גזל ניתק לעשה, שהרי בגזל גוי אינו ניתק לעשה [ואף אם חובה להחזירו מטעם אחר, כדברי המנ"ח קל סוף אות ו שיש להחזירו מטעם שאינו שלו, כתב

במשפט כהן סי' קג עמ' רמב שכיוון שאינו מצד מצוות השבה, אינו מתקן הלאו של לא תגזול, וא"כ לא נקרא הלאו ניתק לעשה]. ולא שאינו ניתק לעשה בכל המקרים לא נקרא לאו הניתק לעשה [רמב"ם פ"א מתמורה ה"א, לגבי הלאו של תמורה שאינו נקרא ניתק לעשה כיוון שבשותפין ובירוש אין עשה].

שם, לאחר הציון להערה 75 – אך יש שדחו סברא זו, שאם אין התשלום מצד השבה, אינו אלא מצד חוב ומלווה, וא"כ הוי הפקעת הלוואתו. אם כן, לפי ההלכה שהפקעת הלוואתו מותר [ע' להלן: הפקעת הלוואתו] אין מקום לחייבו בהשבה [משפט כהן סי' קג בד"ה 'ומש"כ כ"ג', שכתב כן לבאר דעת האדר"ת].

טור תצ"ג תוספת להערה 101 – וכן הוכיח במשפט כהן סי' קג.

שם, לאחר הציון להערה 103 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שלרבא שהפקעת הלוואתו מותרת אף לר"ע [רבא בב"ק קיג ב, וק"ו למ"ד גזל גוי עצמו מותר], סתם דיני ממונות – שאין בהם ריבוי או מיעוט מיוחד – נאמרו רק על ישראל, כשאר דינים הכתובים בתורה שנאמרו לישראל ולא לעכו"ם. אך מי שסובר שהפקעת הלוואתו אסור, סובר שבדיני ממונות פסוק שאין בו חידוש מיוחד נאמר גם לגוי [משפט כהן, סי' קג ד"ה 'אמנם'].

גזל הרבים

טור תק"י בסוף הערך – אילן שיש בו פרי, אסור לקוצצו בשביעית לעצים משום גזל הרבים [פירוש המשניות לרמב"ם פ"ד משביעית מ"י ובהלכות שמיטה ויובל פ"ה הל' י"ז כתב שהטעם משום לאכלה ולא להפסד. ועיין שבת הארץ שם הערה 2 עמוד 519 מה שתירץ. וראה עוד טוב ראי פסחים אות כז שכתב בטעם דעת הרמב"ם שאין קוצצין אילן של מאכל בשביעית אפילו במקום שאין בו תשחית 'לאכלה ולא להפסד', משום 'גזל הרבים'. ומבאר הרב שלמרות ששביעית כהפקר דמיא, היינו משום שגם בהפקר שייך קנין לכל אדם. ולכן לדינא מותר להפסיד פירות שביעית שאסורים באיסור ערלה, שאין בהם משום גזל הרבים שהרי אסורים בהנאה ואין לגבם בעלות].

גזרה

טור תק"ל לאחר הציון להערה 18 – יש מי שלמד בדברי הירושלמי שהאיסור לשאת אשת חמיו (בענין דוד שנשא את רצפה בת איה) היה פשוט מסברא, עד

שרצו לומר שהוא 'תורה'. וע"כ לאו דווקא תורה אלא הלמ"מ או גזרה קדמונית. כדברי התוס' יומא פ. ד"ה חצי 'דגזרה קדמונית מיחלפא בשל תורה' [אגרות הראיה א, אג' ק"ג עמ' קכ"ז].

טור תקל"ג בפרק סוגי הגזרות להוסיף 'גזרה משום סכנה' – ויש שגזרו משום סכנה, כגון גזירת מינקת שלא תינשא עד כ"ד חודש שמא יתעכר חלבה ובעלה לא יקפיד על רפואתו של בן חבירו [כתובות ס א. רמב"ם גירושין פ"א הכ"ה ובש"ת עזרת כהן סימן כ' כתב שעיקר הגזירה הייתה בשביל כל ילד בפני עצמו, ולא משום גזירה כללית לתיקון העולם. והביא נפק"מ עיין שם].

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 104 – יש מי שכתב שאיסור כניסה למקום בית המקדש כיום, הוא משום גזרה כעין שמצאנו שעשו חז"ל זכר למקדש, משום מהרה יבנה המקדש, ויהיו רגילים למכשול גם בעניינים בלתי תדירים. וההיתר להיכנס יגרום שיתרגלו בכך רבים ויחשבו שהוא מותר, ובמיוחד לתפילה ושירה יהיה קשה לעקרו [שו"ת משפט כהן סי' צו].

לאחר הציון להערה 118 – אמנם יש חילוקים בין מדרגותיהן של גזירות ותקנות חכמים השונות [למשל, עיין תוס' יום טוב סוטה פ"ד מ"ג שביאר שאיסור נשיאת אילונית חמור מאיסור נשיאת מעוברת חבירו ומינקת חבירו, שאיסור נשיאת אילונית טעמו משום חיוב דאורייתא של פריה ורביה, אך האיסור בנשיאת מעוברת ומינקת הוא שמא תתעבר, ואיסור שאינו מטעם חיוב תורה קל יותר]. אעפ"כ, לעניין החיוב הכללי לקיים דברי חכמים – וכן לעניין הגדרים והתנאים של האפשרות לבטלן – אין חילוק בין גזירותיהם ותקנותיהם [שו"ת עזרת כהן סי' ב הערה לסי' ב עמוד תג].

טור תקל"ח לאחר הציון להערה 145 – או במקום הפסד [כתובות שם] >הערת הרצי"ה קוק מכת"י.<

שם, תוספת להערה 145 לפני המילים 'במות קיד' – תוס' כתובות שם ד"ה 'גונח' ותוס'... >הערת הרצי"ה קוק מכת"י.<

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין – ה. **ביטול גזירות.** יש מי שכתב שטעם הדין שצריך ב"ד שיהיה גדול בחכמה ובמנין כדי לבטל תקנת חכמים, הוא שמא אין הקלוקל קבוע והוי כגזרת מלכות, ואין לבטל תקנת חכמים מפני גזירת

המלכות. כמו כן הרי יש לשקול כל קלקול, ומי יכול לשקול ענין שגזרו בו ב"ד הגדול [שו"ת משפט כהן סי' ג]. ישנן גזרות שלא אומרים בהן את הדין שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, כגון 'גילוי' משום שלכתחילה לא נגזרה לאיסור במקום שאין נחשים. ולפי זה ניתן להסביר את דברי תוס' תענית כ"ט: ד"ה 'מי' שבימינו יש איסור כיבוס אפילו בבעל חלוק אחד, משום שהגזרה היתה על כל החלוקים, וההיתר שבה היה על חלוק אחד. ולכתחילה לא גזרו כי אם על חלוק עם אזור, אבל חלוק בלי אזור כמו חלוקים שלנו לא נאמר בהם מעולם ההיתר. אך בשיעור כתמים כיוון שהוקצבה הגזירה על שיעור זה, צריך גזרה חדשה על פחות מכגריס. וכדברי החת"ס שאנו תולין כתם כגריס במאכולת, אע"ג שאין במאכולת שלנו כגריס, משום שבזמן גזרת כתמים לא גזרו על כגריס [טוב ראי תענית דף כט אות ל"ט]. יש מי שהסביר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האם יש בכח ב"ד לבטל תקנות או גזרות שתקנו חכמים לפניהם, שדבר זה תלוי האם עיקר תוקף התקנה הוא מכח קבלת כל ישראל אותה, או מתוקף תקנת ב"ד הגדול של ע"א דווקא [טוב ראי מסכת מגילה אות ג]. יסוד הדין שאין ב"ד יכול לבטל את דברי חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, נוהג רק בב"ד של ע"א [טוב ראי מגילה אות ב ועיין שם שהקשה מהגמ' בע"ז לו א גזרת שמן של דניאל, ששואלת הגמרא "דניאל גזר ואתי רבי יהודה הנשיא ומבטל ליה, והתנן אין ב"ד וכו'". ותירץ שקים להו שדניאל גזר בצירוף ב"ד הגדול של ע"א. וכן בכל הגזרות שנקראות ע"ש יחידים, קים להו לחכמים שב"ד של ע"א גזר אותם. ונראה שב"ד פחות מזה אינו בר כח להטיל גזירה כללית על ישראל לדורות].

שם, להוסיף פרק ושם לציין – **ו. גזירת עכ"ם על ישראל**. יש מי שכתב שמשרבו האנסים התירו זריעה בשביעית משום ארנונא [השגת הראב"ד שמיטה ויובל פ"א ה"א]. ויש מי שביאר שהמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא הייתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבור משום האונס אבל לא במה שהחזיקו. שטעמו הוא שמשום שלא מסתבר שמשום אונס, שהיה גזרה כללית על כל הארץ יתירו מצוות שביעית באופן שתבטל לגמרי ואפילו אם שביעית מדרבנן, הלא תעקר מצוות שביעית לגמרי. והרי קי"ל שתקנתא דרבנן מקמי גזרה לא עקריןן [שבת הארץ מבוא עמ' כ].

טור תק"מ תוספת להערה 165 – ובשו"ת עזרת כהן סי' ח שכתב שאין לנו להוסיף גזירות מעצמנו אפילו אם טעם הגזירה שייך.

גזרה לגזרה

טור תקמ"ד תוספת להערה 58 – ועיין עץ הדר סימן ל"ד שהעיר שאם נאמר שבמקום שיש לחוש שאי לא הא לא קיימא הא – אז אינו בגדר גזרה לגזרה, אם כך בטלת את כל הכלל של 'גזרה לגזרה לא אמרינן', כי תמיד יש לחוש שמא ע"י איזה דבר יתפרץ איזה ענין ותתבטל הגזרה. ולכן חייבים לומר כדברי הרמב"ם שכוונת 'כולא חדא גזרה היא' היינו שגזרו במניין אחד בפעם אחת.

טור תקמ"ד בסוף הערך – יש מי שכתב שבדברים שאסרו אותם משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים, קשה לקבוע בהם גזרה לגזרה ולומר בכולם שחדא גזירה היא, אלא שחומרא של אפקירותא וחילול השם, וזלזול בדברי תורה וגם בדברי סופרים, הוא יסוד איסורים אלו [כגון שלא יצא כשהוא מבושם בשוק, ופסק הרמב"ם לחומרא הלכות דעות פ"ה ה"ט] ולכן אסור אפילו במקום שלא שייך טעמה של הגזרה [לנתיבות ישראל ב' עמוד סד].

גזרה שוה

טור תק"נ הערה נוספת אחר הערה 63 – בטוב ראייה מס' סוטה אות ע"ב כתב שבגזרה שוה ילפינן שעה מדורות, שהרי אין אדם דן ג"ש מעצמו, ואם כן באה הקבלה ללמוד שעה מדורות. וביאר שאע"פ שבעלי הכללים הוכיחו שצריך לומר שהקבלה באה רק על התיבות עצמן ולא על מקומן, אין זה כלל גמור אלא יש ג"ש שנמסרו מפורטות, ובהן ילפינן שעה מדורות.

טור תק"ס לאחר הציון להערה 190 – כל מה שנכנס בכלל אין גזרה שוה למחצה, אין שייך ע"ז ענין של אין לומדים למד מן הלמד, שהרי הלמוד מתפשט ממילא על כל העניינים של הדבר הנלמד [שו"ת משפט כהן סימן ד'].]

שם, תוספת להערה 191 – וכן העיר בשו"ת משפט כהן סי' נו ושו"ת דעת כהן סי' קסח.

גמ

טור תקס"ז בתחילת פרק 'מהותו' – מהות הגירושין בישראל היא ספר כריתות, וללא גילוי דעת של האישה, משא"כ בבני נח [עץ הדר אות ל"ח].

טור תק"ע לאחר הציון להערה 53 – יש מי שכתב שאם חתם עד אחד בלא רשות הבעל, ונמסר בעדי מסירה – הגט פסול ולא בטל, ואם נישאת לא תצא אלא שצריכה גט חדש. לעומת זאת אם הבעל מינה עד ולא חתם, הגט בטל לגמרי ותצא אפילו נמסר בעדי מסירה [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ו].

טור תקע"ה תוספת להערה 118 – ובגדר טשטוש השכל של המגרש ודעות הראשונים בזה – עיין שו"ת עזרת כהן סי' סז וכן בס"י סח אות א', וסימן ק"ב.

טור תק"פ תוספת להערה 195 – וראה שו"ת עזרת כהן סי' סט שדן בקושי זה.

טור תקפ"ב תוספת להערה 230 – זבחי ראיה חולין ה, ב.

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 266 – עד שכתב כמה גיטין פסולים, אם ברור שהגיטין פסולים וודאי רשע הוא לעבור על לפני עור [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ח, חיי הרא"ה סי' צד].

טור תרי"ג תוספת להערה 713 – ובטוב ראיה גיטין ב. תוד"ה 'המביא' שגם הפסק שבין וידבר למשנה תורה קחשיב, אלא שבכל הפסק שבין ספר לספר מחשיב רק שלוש שורות, ושורה אחת שהיא ההפסק הפשוט לא חשיב.

שם, תוספת להערה 721 – וראה בשו"ת עזרת כהן סי' עג אות ט כתב שלכתחילה ראוי לדקדק שיהיה הגיליון כחצי ציפורן אגודל לא יותר ולא פחות, אע"פ שהוא דקדוק קל, ויותר יש להתרחק מתוספת השיעור בזה מבגרעונו, מ"מ ראוי לנו לקיים בגיטין כל מה שאמרו חכמים.

שם, תוספת להערה 723 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' ע שדן במקרה שרחבו יתר על ארכו, שאינו לכתחילה, מה יעשה.

טור תרט"ו לאחר הציון להערה 745 – ויש מן האחרונים שהעיר שראוי שלא לסמוך כלל על ידיעת הסופר בדיני תמונות האותיות, ולדקדק אחריו בעיון היטב [שו"ת עזרת כהן סי' עד].

טור תרי"ז תוספת הערה על ד"ה "לעז על גיטין הראשונים" – עיין בשו"ת עזרת כהן סי' עו שדן במי שרוצה לעשות שינוי בענייני הגיטין ממה שהיה נהוג בהם.

טור תרכ"א לאחר הציון להערה 858 – ויש שכתבו שעצם כתיבת הגט בכתב אשורי נראה שאינו אלא מנהג אפילו למחמירים, אך מן הראוי עכ"פ להדר בו [שו"ת עזרת כהן סי' עב וביאר שם בטעם הדבר שהחמירו לכתבו בכתב אשורי, כיוון שהיה מנהג פשוט לכתוב בכתב אשורי, והכל יודעים מזה אנו אומרים שמה שעשה הבעל שליח לסופר הוא רק ע"ד המנהג, ובשינוי המנהג לא עשאו שליח].

טור תרכ"א תוספת להערה 864 – ובשו"ת עזרת כהן סי' סה סוף אות יג דן במקרה של שליח שנתמנה לכתוב את הגט, ואינו יודע לכתוב בכתב אשורית והוא מקום עיגון, ופסק שאם יוכל להתלמד ולכתוב את הגט בכתב אשורי חייבים לעשות כן, ואם אי אפשר, יכתוב בכתב שלנו אך באותיות גדולות וברורות.

טור תרכ"ד תוספת להערה 899 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' פט שנושא ונותן בדברי הגרעק"א.

שם, לאחר הציון להערה 900 – יש שכתב שבבת מאומצת שכתב שם האב המאמץ – יש להכשיר, כיוון שסיבת האוסרים היא מפני שהרואין יאמרו שלא נתגרשה הואיל ושם אביה שונה, ולפי"ז יש מקום להכשיר בנכתב שם אביה המאמץ המוחזק כאביה הואיל ונשתכח שם האב האמיתי, ואין בזה לעז [שו"ת עזרת כהן סי' פט].

טור תרכ"ט תוספת להערה 967 – וכתב בשו"ת עזרת כהן סי' צח שראוי לכתחילה לכתוב בשנים ועשרים בי"ד אחד.

טור תרל"א תוספת להערה 994 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ד' שצריך להיזהר עכ"פ לכתחילה להזכיר שם עירו, וכשלא הזכיר שם עירו יש לפקפק, ואע"ג שקיי"ל שיש להקל כשלא כתב שם עירו. מ"מ י"ל כיון שיש חוששים לשני יב"ש אפי' בלא הוחזקו. וכאן בשליחות צריך יותר סמיכות דעת, שהרי כתבו הפוסקים שצריך שישמעו מפיו, כדי שיהיה לשמה, ואם לא שמעו מפיו אינו לשמה. ולכן כיון שהשליח יכול לחשוב שמא על אחר כוונתו לא סמכא דעת' לגמרי.

טור תרלג לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה – בכתובת שמות המקומות בגט, אין עניין להקפיד להזכיר דווקא שם עיר שנזכרה בכתבי הקודש, ובכלל אין עניין של קדושה בגט [שו"ת עזרת כהן אבן העזר סי' עז ד"ה 'ובענין'. לגבי האם להזכיר את יפו בגיטין שנכתבו בתל אביב], וגם אם הזכרתה של עיר בכתבי הקודש גורמת לה לפרסום גדול, אין בדבר משום טעם להעדיף את הזכרתה בגט [שו"ת עזרת כהן אבן העזר סי' עז ד"ה 'ומש"כ כת"ר"].

טור תרל"ד לאחר הציון להערה 56 – יש מי שכתב שאם יש נהרות קטנים בתוך העיר ואין לנהר הגדול בעיקרו שם, עדיף שלא להוסיף ולכתוב אותם בנוסח הגט [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ג].

טור תרנ"ד לאחר הציון להערה 358 – וכתבו האחרונים שאע"ג שלכמה פוסקים אין "והרי את מגורשת" בכלל עיקר התורף, מ"מ אין להקל בזה כלל [שו"ת עזרת כהן סי' עג אות ז].

כרך ו

גיד הנשה – דבר שהיה בכלל

גיד הנשה

טור 1 תוספת להערה 1 – ובאוצרות הראי"ה מאורות הראיה פרק ב ביאר טעמו של האיסור, שמלחמת יעקב בשרו של עשיו והנגיעה בגיד מסמלת את כלל המלחמות והמאבקים בין בני האדם ובין האדם לבעלי החיים, שהצורה הפשוטה והעתיקה של המלחמה היא בלי כלי מלחמה וע"י הפלת האויב ע"י הכאה בגיד שמחזיק את הגוף על עומדו. וזהו סמל לכל המלחמות והמאבקים, ואיסור זה מסמל את מידת השלום העליונה.

*שם, תוספת להערה 4 – ועיין אבן עזרא בראשית לב לג שדחה את דברי המפרשים שגיד הנשה פירושו האבר הזכרי, ונשה הוא מלשון נשים.

גיורת

טור כ"ב להוסיף הערה על ד"ה "הגיורת היא כבת ישראל לכל דבר" – וראה עין אי"ה ברכות ח אות קו שביאר הדרכת חז"ל שעדיף שלא לישא גיורת (ברכות ח:), שהגיורת קשורה לעם ישראל בקשר בחירי, אך הישראלית קשורה לעם ישראל בקשר טבעי, שהוא חזק יותר. ועוד, שהמידות הקדושות שעם ישראל מעוטר בהן חסרות לגיורת.

גימטריא

*טור ל"ג תוספת להערה 8 – עוד אפשר שהיא מלשון "גמא-טריה", דהיינו: האות השלישית ביוונית, שווה למספר שלוש.

טור ל"ד תוספת הערה בסוף הערך – וראה דברי הרב קוק באגרות הראיה ח"א סי' קעט שכתב גבי גימטריאות באגדה, שאם יהיה אפילו אדם אחד שימצא בהם טעם, כבר הדיו והנייר שווים את זה, אמנם כמובן אין מקום לדקדוק ופלפול בזה. והוסיף שהרמזים אינם תלויים בכוונת המחברים, אלא רק בהבנה השכלית של הלומדים.

גירי דילה

*להערה 15 – ומעין זה לשון הרמב"ם שכנים פ"י ה"ה 'כמי שמזיק בידו'.

גלגולת

טור ס"ח לאחר הציון להערה 115 להוסיף פרק – ה. **במומי בכור**. יש מהאחרונים שכתבו שמום באוזן מועיל להתיר את הבכור רק אם הוא מעט בתוך חלל הגולגולת [שו"ע הרב (סוף הלכות פסח) ע"פ פסקי מוהרא"י רמ"ד]. ויש שכתבו שאדרבה, מה שתוך חלל הגולגולת לא נחשב מום אלא הוא מום שבסתר שאינו מתיר, ולכן כותב שגם אין שייך להחמיר כאן, שהיא חומרא שמביאה לקולא [בשו"ת דעת כהן סי' קצב, והוכיח כן מדברי המוהר"ל סי' מב וקג].

גלודה

טור ע"א לאחר הציון להערה 78 – אך אם נשתייר כסלע בכל מקום שהוא – אין להחמיר בעוף (שהרי אפילו בבהמה זו מחלוקת אמוראים, וכן משמע מלשון הרמ"א "ניטלו כולם") [שו"ת דעת כהן סי' ד ד"ה 'נ"ב' וסי' מג ד"ה 'כבר'].

גלוי דעת

טור צ"ג לאחר הציון להערה 73 להוסיף פיסקה – לגבי קידושין, זוג שנישאו ואנו יודעים שלא היתה דעתם להינשא זה לזה, ואף השתדלו להשיג תעודת נישואין בלא קידושין, ורק מפני ההכרח סידרו קידושין, ולא באה לידו שום הנאה מכך – גילוי דעת כזה נחשב כמודעה [שו"ת עזרת כהן סי' מא]. לגבי הכשר עדים לקידושין – עדים רשעים שראו את הקידושין ונתייחדו ונתכוונו להעיד, גילוי דעתם זה מועיל לומר שחזרו בתשובה והם כשרים לעדות, וזה עדיף מרשע שמקדש על מנת שאני צדיק, שכאן אין לומר משטה הייתי בך, אלא היא ראייה ברורה, ואינם חשודים על הכשלה זו, ולכן ודאי שיש לחוש שעשו תשובה [שו"ת עזרת כהן סי' מה הערות להלכות קידושין עמ' ת].

גלוי מילתא בעלמא

*טור צ"ט לאחר הציון להערה 28 להוסיף פיסקה – וכן הכלל שאין גזירה שווה למחצה לא נאמר בגז"ש של גילוי מילתא [תוס' קידושין כ ב ד"ה 'אולתו']. וכן שני כתובים הבאים כאחד כן מלמדים בה [בירורי המידות ג-גיא]. כמו כן גם אם דבר

הלמד בהיקש לא חוזר ומלמד בגזירה שווה [מחלוקת בזבחים מט, ב] – הוא כן חוזר ומלמד בגזירה שווה של גילוי מילתא [בירורי המידות ג-ד-א].

שם, להוסיף פיסקה חדשה – כאשר הדרשא מלמדת את עיקר הדין, ובלעדיה לא היינו יודעים כלל את הדין – לזה צריך דרשא גמורה, אך כאשר אנו כבר יודעים את הדין, והדרשא באה רק ללמוד איזה פרט, כעין גלוי מילתא – די בדרשא קלושה כעין אסמכתא [שו"ת דעת כהן סי' קפא ד"ה 'והנה השגת'].

גלוי עריות

טור ק"ח לאחר הציון להערה 26 להוסיף פיסקה – המתעסק בעריות חייב שכן נהנה [סנהדרין סב, ב], וכיוון שכן, כ"ש שחייב גם באינו מתכוון [שו"ת משפט כהן סי' קמד].

שם, להוסיף פסקה – כיוון שהמתעסק בעריות חייב, אין בעריות דין ריבוי בשיעורים כשאר התורה (שנחלקו בו אם הוא דאורייתא או דרבנן), אלא הוא חיוב גמור כיוון שנהנה [שבת הארץ מבוא פרק יב, הובא בטוב ראי שבת נספח ענייני שבת חלק א אות ג].

שם, לאחר הציון להערה 35 – אך ספק גילוי עריות נדחה מפני פיקוח נפש [שו"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'ולכאורה'. וע"ע יהרג ואל יעבר ציון 170-169].

טור קי"ב לאחר הציון להערה 89 – יש מהאחרונים שחילק בדבריהם (כלומר בדעת הרמב"ם) שהאיסור דאורייתא הוא רק בקירבה בדרך קביעות, אך באקראי בעלמא או בשינוי הוא רק איסור מדברי חכמים [שבת הארץ קונטרס אחרון ז' והובא, טוב ראי שבת פרק ראשון אות כב].

טור קט"ו לאחר הציון להערה 142 – אמנם נהגו היתר לדרוש בעריות בלא שום הגבלה כלל, ואפשר שהטעם הוא שכיוון שדינים אלו כבר נכתבו בספרים כבר חדלו להיות נסתרים. אך אולי באמת ראוי להתעורר על זה ולגדור את דרשות אלו ברבים [אגרות הראיה ח"ה עמוד ע אות תיד].

גמילות חסדים

*טור ק"נ לאחר הציון להערה 21 – יש מהאחרונים שחידש שבמצוות גמילות חסדים האדם מקיים את המצווה בכל פעולה שהוא עושה בשביל חברו, גם אם חברו עדיין לא נהנה. למשל, מקיים מצווה בעצם לקיחתה של אבדה ממקומה גם קודם שיחזירנה למאבד [שערי יושר שער א סוף פרק ז ד"ה 'ועפ"ז'].
 גמר דין

טור קע"ג בסוף הערך להוסיף פרק – ת. **גמר דין של עכו"ם**. גמר דין הוזכר בהלכה גם לגבי משפט של עכו"ם, לגבי מי שנגמר דינו להיהרג, להתיר את אשתו לעולם. הגמרא והפוסקים דנו רק ביוצא להיהרג [גיטין כ"ח במשנה ובגמרא], ויש מי שכתב שלא דווקא היוצא להיהרג אלא הוא הדין לאחר גמר דין [יש"ש גיטין פ"ג סוף סימן ט], ויש מי שהוסיף שעצם גמר דינו ליהרג מתיר אותה מדאורייתא, שהרי כיוון שנגמר דינו ליהרג – רובו למיתה, ורק מדרבנן אסורה עד שיעידו שיצא ליהרג [שו"ת עזרת כהן כב ד"ה 'ובענין'].

גמר מלאכה

טור קע"ד לאחר הציון להערה 20 להוסיף פסקה – לענין גמר מלאכה הולכים אחר רובו של המין [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ה].

להערה 310 – וראה שו"ת משפט כהן סי' לא ד"ה 'וע"ד' שמדגיש את החילוק בין גמר מלאכה למעשר לבין הגעה לעונת המעשרות, שגמר מלאכה מועיל לזה שדיגון ישראל חייב אפילו בפירות של נכרי, ובזה נחלקו הפוסקים, והגעה לעונת המעשרות מועילה שכשהגיעה לעונת המעשרות ביד ישראל חייב לעולם מדרבנן, ובזה אין מחלוקת.

טור קצ"ה לאחר הציון להערה 361 להוסיף פסקה – בשטר מכירה של שנת השמיטה נוהגים לכתוב שהפירות חוזרים ליד ישראל לפני גמר המלאכה, ולכן דינם כפירות של גוי שנגמרה מלאכתן ביד ישראל, וראוי להפריש מהן תרומות ומעשרות בלא ברכה [שו"ת דעת כהן רלט ד"ה 'מכתבו' וד"ה 'ע"ד'].

טור קצ"ו לאחר הציון להערה 379 – ובמקרה שגמר המלאכה שלהם הוא על דעת להוציאם לחו"ל, אפשר שלכו"ע פטורים (שגם המחמירים יודו בזה לב"ח) [שו"ת דעת כהן רלו ד"ה 'גנב.'].]

גנב

טור ר' לאחר הציון להערה 23 להוסיף פייסקה – אדם שחברו אמר עליו בשעת מריבה שהוא גנב ממנו, והלה שתק, אינו נפסל בכך וכשר לעדות [שו"ת עזרת כהן סי' צד, ופירט כמה סברות להקל בזה].]

גנבה

*טור ר"ח לאחר ציון להערה 66 – יש מהאחרונים שהוסיפו חילוק נוסף, שבגניבה האיסור על פעולת הלקיחה, ובגזילה האיסור על התוצאה שחסר לחבירו ממון [מנחת חינוך רכד סע' ב (ובהוצאה החדשה סע' ד), עיון בלומדות סי' יג וכן דן בזה פרי משה גניבה וגזילה ב] ויש מהאחרונים שכתב שהאיסור בגניבה הוא בחיסרון לחבירו, ובגזילה יש את שני הדינים יחד – גם הפעולה וגם התוצאה [צפנת פענח כללי התורה והמצוות ח"א ד"ה 'גניבה' וד"ה 'גזל' אות יב בדעת הרמב"ם].]

גנבת דעת

טור רל"א תוספת להערה 74 – והרא"ה קוק בשמן רענן ח"ב עמוד סח תלה זאת במחלוקת תנאים בשבועות ל"ה גבי דניאל שאמר "מארי" לנבוכדנצר, האם התכוון לשמיים. ובאיגרת שמובאת לאחר מכן נכתבה דחייה לזה.

גניזה

טור רל"ב לאחר הציון להערה 11 – ואמנם במשך הזמן הגניזה תגרום למחיקת הכתב, והרי יש איסור למחוק אזכרות, אלא שגרמא זו היא גורם רחוק, ועוד שהרי גם בלא גניזה א"א לשמור מקלקול במשך הזמן, והעיקר שיהיה ניכר שהיא גניזה דרך כבוד ולא דרך השחתה ח"ו. ובזה אין איסור אלא יש גם מצווה [שו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ועכ"פ'].]

שם, חמש שורות מלמטה "אצל תלמיד חכם בקבר" להוסיף הערה – ובשו"ת משפט כהן סי' לח אות ג העיר שיש לחלק בין קבורה זו, שמטרתה גניזה, ולכן יש צורך

שישתמר, לבין קבורות אחרות שמטרתן ביעור, כמו איסורי הנאה שחייבים קבורה, ששם המטרה שיתכלו מן העולם ויאבדו.

טור רל"ג תוספת להערה 20 – וראה בשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה וי"ל' בטעם הדעה שיש חובה לקוברם דווקא בכלי חרס, שבעצם יש עליו עדיין את כל החיובים לשמור על שלמותו, ואפילו כלי חרס אינו מספיק שהרי הטחב ישלוט בו, אלא שמחשש תקלה אנו מוכרחים לגונזם, ואנו מוכרחים לבחור את הרע במיעוטו שהוא גניזה בכלי חרס.

שם, לאחר הציון להערה 23 – ויש מי שחילק בין שאר כתבי הקודש שאפשר להקל בכלי עץ, לעומת ספרי תורה ובפרט אלו שנקרעו בזרוע ע"י עושי רשעה – שראוי להדר בהם לקיים דברי חז"ל כפשוטם לגונזם בכלי חרס [שו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה ו'עד"ת'].

שם, לאחר הציון להערה 29 – ויש שכתב שספרי תורה שלנו, שכאשר נפסלו ובלו מעט מסמנים אותם, ואין חשש שיקראו בהם בפסול, וכן אין חשש שיבואו מכך לטעות בלימוד – אין צורך לגונזם כל זמן שלא בלו לגמרי, וראוי להניחם בארון הקודש, ואף יש איסור לגונזם (וודאי שאם יש אפשרות לתקנם – עדיף) [שו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'עכ"פ'].

גר

טור רנ"ג תוספת להערה 2 – ובעין איה שבת ח"ב דף לא אות קמט העיר שאעפ"כ יש מעלה לישראל על הגר, שמי שנולד מגזע ישראל אינו צריך להיעזר כ"כ בשפיטה ובחינה שכלית ורגשית, כי הקדושה קנויה בו בטבעיותה. וכן מונח בטבעם של ישראל כוח אדיר של מסירות נפש לעת הצורך. ושם באות רסב הוסיף שאהבת האומה העמוקה והטהורה ושמירה מכל דבר רע ומזיק שעלול לקרות כלל ישראל, חודרת בליבם של הגרים רק לאחר כמה דורות (מלבד יוצאים מן הכלל).

טור רסט לאחר הציון להערה 266 – למחוק 'ואפילו אמו מישראל פסול'. במקום 'יש סוברים', לכתוב 'יש סוברים'.

טור רסט לאחר הציון להערה 268 – במקום 'אבל גר שבא על בת ישראל, שהולד כשר לכהונה', לכתוב – 'שהרי גר שבא על בת ישראל, או ישראל שבא על גירת הולד כשר לכהונה [מחלוקת במשנה בקידושין דף עז ע"א].'

טור רסט לאחר הציון להערה 269 – למחוק 'נקרא מהמשיאים לכהונה'.

טור רסט לאחר הציון להערה 270 – שהרי הלכה כראב"י [רמב"ם איסורי ביאה יט, טז, שולחן ערוך אבן העזר ז, כא, וע"ע גירת מציון 35]. ו"א דאפילו אמו מישראל פסול [להעביר לכאן הערה 267 – 'רמב"ם שם, וע"ש בכ"מ ובפ"ב ה"ט, וכ"ה לכל הראשונים לעיל בציון 248 שבדיני ממונות צריך להיות אמו מישראל, כמבואר בדבריהם שם וע"י משנה נדה מט ב. וע"ע בית דין עמ' קסו]. ואע"ג שאלו משיאים לכהונה, מ"מ אינו בכלל כהנים לויים וישראלים, וצריך דווקא ישראל המשיא לכהונה ולא גר המשיא לכהונה [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ק ג. הובא בטוב ראי' במות דף קב ע"א אות נב עמ' קלה].

טור רפז הוספה להערה 519 – וא"כ הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד מקבלים – כ"כ בשו"ת דעת כהן סי' יג.

גר תושב

טור ר"צ לאחר הציון להערה 9 להוסיף פיסקה – יש חילוק בין גדרי גר תושב שכתבה בהם התורה 'גר', כגון מצוות שאנו מחויבים כגון להחיותו, שבזה צריך להיות גר תושב גמור, לבין מה שאין כתוב בו 'גר', אלא הן דיני הרחקות מעובדי עבודה זרה, שבזה די בזה שברור לנו שאינו עובד עבודה זרה [שו"ת משפט כהן סי' נח, הובא בטוב ראי' ע"ז דף כא ע"א אות לו, טוב ראי' שם דף סד ע"ב אות פח, א. שו"ת משפט כהן סי' סא, שו"ת משפט כהן סי' סג, הובא בטוב ראי' ע"ז שם אות פח, ב. ולפ"ז ברורה דעת הראב"ד בהלכות ע"ז פ"י ה"ו, שבנוגע לשיבת הארץ מקבלים גר תושב אף בזמן הזה].

שם, לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה – יש מן הראשונים שביאר שהפסוק מתייחס לעבד שהוא גר צדק [רמב"ם עבדים ה-י, יא]. ובדעתו, יש מי שאומר שאין כוונתו לגר צדק גמור אלא שאינו ממש גר תושב [רדב"ז, שם], ויש מי שמבאר בדעתו שהכוונה "מדרגה ממוצעת בין גר תושב לגר צדק" [שו"ת משפט כהן סי' סג].

טור רצ"ד לאחר הציון להערה 77 להוסיף פיסקה – אע"פ שלנכרי אין חזקת ממון, ולכן כשישראל תובעו מותר לזכות את ישראל אפילו מספק, הוא דווקא משום שגוי נחשד על הגזל, אך גר תושב שאינו חשוד על הגזל – יש לו דין חזקת ממון [טוב ראי כתובות פרק א אות לא].

טור רצ"ה לאחר הציון להערה 81 להוסיף פיסקה – גר תושב שנמצא הרוג ואין יודעים מי הרגו, יש מי שהסתפק אם מביאים על כך עגלה ערופה (לגבי גוי הרוג הוכיח שלא מביאים – מהלשון "שלא הנחנوهו לעשות פירות" דהיינו מצוות. אך לגבי גר תושב – מחד הוא מקיים מצוות, ואע"פ שהן בשב ואל תעשה, אך מאידך הלשון "שלא הנחנوهו בלא לוויה" משמע שנאמר רק על ישראל, שאנו מצווים ללוותו) [טוב ראי סוטה פרק ט אות פו].

טור שג הוספה להערה 223 – ועיין הערות לשו"ת משפט כהן לסי' סג עמ' שסה, שכתב שכן הוא גם דעת רש"י, שהרי כתב (ערכין דף כט ע"א) 'אין גר תושב נוהג – שיהא ישראל מצווה להחיותו', ומשמע שלשאר דברים הרי הוא גר תושב. ועיין ספר עץ הדר סעיף מא עמ' פט, שהוכיח את דברי הכס"מ. ועיין שבת הארץ פ"י ה"ט.

טור ש"ג לאחר הציון להערה 223 – והוא דרגה ממוצעת בין נכרי לבין גר תושב [שו"ת משפט כהן סג].

טור שג הוספה להערה 223 – ועיין הערות לשו"ת משפט כהן לסי' סג עמ' שסה, שכתב שכן הוא גם דעת רש"י, שהרי כתב (ערכין דף כט ע"א) 'אין גר תושב נוהג – שיהא ישראל מצווה להחיותו', ומשמע שלשאר דברים הרי הוא גר תושב. ועיין ספר עץ הדר סעיף מא עמ' פט, שהוכיח את דברי הכס"מ. ועיין שבת הארץ פ"י ה"ט.

טור שג לאחר הציון להערה 226 – וכתבו אחרונים שמסתבר שבירושלים האיסור עדיין נוהג [שבת הארץ פ"י ה"ט, ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז שקדושת ירושלים שהיא מפני השכינה לא בטלה].

טור שג לאחר הציון להערה 227 – וי"א שהטעם הוא משום דבזה"ז אומה שלמה א"צ ב"ד, ולכן אין צריך כלל שיקבל עליו המצוות בב"ד [אגרות הראיה ח"ד אג' א"צ ב"ד, ולכן אין צריך כלל שיקבל עליו המצוות בב"ד [אגרות הראיה ח"ד אג' א"צ ב"ד, ולכן אין צריך כלל שיקבל עליו המצוות בב"ד]

א'סד, הובא בטוב ראי ראש השנה דף כא ע"א אות לה]. יש מהאחרונים שכתבו שגם לדעות אלו, היינו דווקא בישיבת עראי, אבל בישיבת קבע גם הם מודים שאסור [עץ הדר שם].

שם, לאחר הציון להערה 226 – ויש מי שסבר שגם לעניין זה אין דין גר תושב בזמן הזה [שו"ת משפט כהן נח ד"ה 'ועתה' בדעת הרמב"ם].

גרדומין

טור שי"ח לאחר הציון להערה 65 – יש מי שכתב כתב שיש דין גרדומין גם לגבי אותיות של סת"ם, אע"פ שהן גוף קדושה ממש [יראים מצווה שצט]. ומהאחרונים יש מי שביאר בדבריו שכל הדין שאין גרדומין בתשמישי קדושה הוא רק בתשמישי קדושה שאין בהם חילוק מדרגות, ובאותיות של סת"ם יש חילוק מדרגות בקדושתן, ויש בו דיני גרדומין [שו"ת דעת כהן סי' קנט].

גרושין

טור שנט לאחר הציון להערה 71 – יש שרצו לומר דהיינו דווקא בעיקר כתובה, ולא בתוספת [עזרת כהן סימן נג]. ויש שאמרו שאין הבדל בזה בין עיקר לתוספת [שם].

טור שנט לאחר הציון להערה 73 – ויש חולקים [עיין מצוות ראייה אבה"ז קיט ו, שמדברי הגמרא (כתובות פט:): שהמחזיר גרושתו עושה זאת על דעת כתובה ראשונה, לכאורה מוכח שיכול לגרש ולשלם לאחר זמן, דאל"כ הרי שנגמר החיוב לגמרי בגירושין].

טור ש"ע לאחר הציון להערה 242 – יש מי שדן במקרה שנתן ע"י נפילה ולא אמר ה"ז גיטך [שו"ת עזרת כהן סי' ס]. יש מי שכתב שמי שנתגרשה, אלא שאין ברור אם קבלה מיד הבעל או מע"ג השולחן, במקום עיגון גדול שאין מי שיסדר גט חדש, אין לחוש לחומרא [שו"ת דעת כהן סי' קנב].

גרות

טור תכח הוספה להערה 29 – ואע"פ שמשמעות הגמרא בסוטה ט ע"ב שנסות שמשון לא גויירו 'הוא איוה לדבר טמא, לפיכך נתלו חייו בדבר טמא', אין הכוונה טמא ממש, אלא מכווער, וכן נתלו חייו בדבר טמא, אינו טמא ממש, כיון

שלחי החמור לא היתה ראויה לאכילת כלב, אלא דבר מכוער – טוב ראיה סוטה ט ע"ב, הובא בטוב ראיה שם אות כו.

טור ת"ל תוספת להערה 74 – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' סח אות ב שאין לקבל גרים אם אינם שומרים מצוות התורה, ובגירותם רק מכשילים אותם יותר, ואין שום תועלת להזדקק להם לגיירם.

שם, לאחר הציון להערה 76 – אמנם הדין שאין מקבלין אותו הוא רק לכתחילה, אך אם קיבלוהו הוא גר. שדווקא גרי אריות אינם גרים אם לא קיבלו תורה ומצוות כראוי, אך אם לא ע"י אריות – גרים הם אפילו כשהקבלה אינה שלמה [שו"ת דעת כהן סי' קנב]. גר שנתגייר שלא על מנת לקבל מצוות, הרי הוא גרוע מגרי אריות, ודינו כגוי לכל דבריו [שו"ת דעת כהן קנד].

שם, תוספת להערה 76 לאחר "בטוש"ע השמיטו" – וכן שאר ראשוני הפוסקים לא הזכירו דין זה, ובשו"ת דעת כהן סי' קנב וקנד תמה על כך.

טור תל"ג לאחר הציון להערה 120 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שנכרי שרוצה להתגייר, והרופאים אומרים שהמילה היא סכנה בשבילו, אין לקבלו. שמא יצא קלקול מכך שיפורסם הדבר שאפשר להתגייר בלא מילה על סמך דברי הרופאים [שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה ע"ד].

טור תל"ג תוספת להערה 120 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'אמנם אותם' שכתב שטעמם של הסוברים שאין תקנה לגוי שנכרת לו כל הגיד, שאע"ג שראוי לדון אי אפשר משאי אפשר, ואם כן היה צריך לדמותו לאשה שמתגיירת בלא מילה, מכל מקום הוא דווקא כשכל מינו אי אפשר, אך כשכל מינו אפשר, ורק הוא אי אפשר – אזלינן בתר מיניה והמילה מעכבתו <הערת הרצ"ה מכת"י>.

טור תל"ה לאחר הציון להערה 145 להוסיף פיסקה – אע"ג שחפיפה מדרבנן י"א שבגר שלא חפץ לא תועיל טבילתו [שו"ת דעת כהן סי' קנג עמ' רעט, הובא בטוב ראיה קידושין סבב אות צט], כיון שהגיוורים היום מדרבנן מדין שליחותיהו [תוס' יבמות מז א ד"ה 'משפט כתיב']. ויש חולקים לפי שרחוק הדבר שיהיה חשש חציצה דאורייתא של רובו ומקפיד, וע"י חציצת המיעוט שהיא דרבנן אין להקל, לפי

שלדעת כמה גדולים 'שליחותייהו' היא סברא מן התורה, ואין להקל בה בשביל פסול דרבנן [ש"ת דעת כהן שם].

טור תל"ה לאחר הציון להערה 159 – מל ולא פרע – יש להסתפק אם הפריעה מעכבת את הגירות. ואע"פ שלשאר דינים מל ולא פרע כאילו לא מל [ש"ת דעת כהן סי' קנב].

טור תל"ח לאחר הציון להערה 212 – ואע"פ שאנו יכולים לעשות שליחות הראשונים רק בדבר שכיח [גיטין פח, ב] – להכניס אדם תחת כנפי השכינה נחשב כשכיח [ב"י חו"מ א], ואע"פ שצריך שיהיה גם חסרון כיס – מה שיפסיד הגר את זכותו נחשב חסרון כיס [ש"ת דעת כהן סי' קמז ד"ה 'וחוץ', ובס' קנב הוסיף עוד טעם: "דעכ"פ אף על פי שקשים גרים לישראל מ"מ לא פזר הקדוש ברוך הוא את ישראל בין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, ופשוט דרק גרים כשרים מקבלי המצות כדת הוי כח"כ אם לא יתקבלו"].

גרמא בנזקין; גרמי

*טור תס"ז לאחר הציון להערה 72 – בירושלמי ישנם חילוקים ממושגי גרמא וגרמי שבבבלי: הלשון "גרמא בנזקין פטור" לא מופיעה בירושלמי – אע"פ שדין זה נמצא, והלשון "גרמי" גם היא לא מופיעה, אלא במקומה נוקט הירושלמי "קנסא דרבי מאיר". ויש מי שקישר זאת לחילוקים נוספים בין הירושלמי לבבלי – בדיני גרם כיבור, גרם מום בבכור ועוד [תורת ההיגיון בהלכה סיכום פרק ד].

דבור

טור תקט"ז לאחר הציון להערה 77 – ביטול חמץ לדעת רש"י [פסחים ד:]: שאינו הפקר אלא השבתה בלב – נחלקו האחרונים האם יש בו דין אתי דיבור, ויוכל לבטל את ביטולו: יש מהאחרונים שכתבו שאדם יכול לבטל את ביטולו [ש"ת חלקת יואב אה"ע סי' כא, והוסיף שדין אתי דיבור הוא רק מכאן ולהבא, גנזי הרא"ה ב' חודש האביב" עמ' לח ד"ה 'זהנה'], ויש מי שכתב שלא שייך אתי דיבור בביטול, משום שלדעתו ביטול הוא מציאות שהחמץ אינו חשוב בעיניו, ולא שייך לבטל מציאות [כתבי קהילות יעקב החדשים סי' סג].

טור תקט"ז בסוף הערך לאחר הציון להערה 79 – בקרבן ששינה בו והקריב אותו כמעשה קרבן אחר, יש חילוק בין רוב הקרבנות שקדושים ע"י פיו, ולכן אתי דיבור ומבטל דיבור, לבין בכור שקדושתו מרחם, וכן מעשר בהמה שקדוש ע"י מעשה – שבהם לא יועיל שינוי מעשה אף בדיעבד [אוצרות הראי"ה ח"ג פלפול הלכה א – 2 "חצר אדר" ד"ה 'ולהאמור' (מחותנו של הראי"ה)].

דבר האבד

טור תקי"ז תוספת הערה תחילת פרק ב – ועיין חבש פאר סוף דרוש ב, פרק טז עמוד ס; הובא גם בטוב ראי עירובין פרק ח אות לד שקישר את דין מלאכת דבר האבד בחוה"מ לחילוקי המנהגים בהנחת תפילין בו.

טור תקכ"ב לאחר הציון להערה 96 להוסיף פיסקה – אם מוכרח לעשות מלאכה לצורך דבר האבד, ויכול לבחור בין חרישה לדישה – עדיף לבחור בדישה, הן משום שהיא דבר האבד ממש – שאם ירדו גשמים קודם הדישה תתקלקל התבואה, אך חרישה היא רק הפסד רווח, והן משום שבדישה יש גם צורך המועד עצמו [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קלה, שהסכים עם סברת השואל שהדישה קודמת].

טור תקל"ט לאחר הציון להערה 344 – קריאת הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום, נחלקו בזה הפוסקים האם מותר לאבל. והראי"ה קוק התחבט האם נחשב דבר האבד, ע"פ מחלוקת הראשונים האם יוצא ידי חובת קריאת שמו"ת עם הציבור גם כשמשלים לאחר השבת. ופסק להתיר על סמך הפוסקים שהתירו לגמרי לימוד תורה בשבת, וחתם שהמורה להשלים לאחר האבלות לא הפסיד [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' ס].

דבר הגורם לממון

טור תקמ"ה לאחר הציון להערה 22 – ויש חולקים ואומרים שביטול מועיל גם לחמץ שקיבל עליו אחריות, שלא מצינו בכל התורה שיהא בטפל – חמץ שקיבל עליו אחריות – חמור מן העיקר – חמץ גמור, שמועיל לו ביטול. ועוד, שהרי היותו גורם לממון רק מגדיר אותו כאילו יש לישראל חלק בו, ואם מבטל אותו החלק – אין עובר עליו [אוצרות הראי"ה ח"ג פרק ו סע' 4 "בעניין ביטול חמץ", הובא גם ב"גנזי הראי"ה פרק ב "חודש האביב" עמוד לד].

דבר הכתוב בהווה

טור תקנד לאחר הציון להערה 27 פיסקה חדשה – יש מהאחרונים שכתבו שאין אומרים דבר הכתוב בהווה, אלא אם כן ישנו לימוד ערוך לכך, שללא זה אין להוסיף על דברי התורה [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' ה אות ה, הובא בטוב ראי ב"ק דף נד ע"ב אות מא, ע"פ דברי רש"י סנהדרין סז ע"א ד"ה מכשפה שכתב 'מכשפה אחד האיש ואחד האשה – דהא גבי אוב וידעוני דמכשפים הם לא חלק בין איש לאשה דכתב (ויקרא כ) איש או אשה'. אמנם מדברי המהרש"א שם, משמע שאינו משום שדבר הכתוב בהווה, אלא שנלמד כשוף מאוב וידעוני, והוא רק למ"ד שני כתובים הבאים כאחד מלמדים].

טור תקנ"ה לאחר הציון להערה 41 – ויש שהאחרונים ביארו בדרך זו את דברי הראשונים [רש"י ביצה כז:]: שמותר להאכיל בהמה בתרומה טמאה, ותמהו עליו האחרונים שהרי מבטל את מצוות שריפה. ותירצו על כך שרש"י סובר שהתורה נקטה "שריפה" רק משום שדיבר הכתוב בהווה, אך כוונת התורה לכל ביעור שלא יוכל אדם למוצאו לאחר מכן, ואכילת בהמה בכלל זאת [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ב].

שם, להוסיף פיסקה – יש שהאחרונים חידשו מעצמם ש"דיבר הכתוב בהווה": לגבי הפסוק בשומרים "וגונב מבית האיש", כתבו האחרונים שאין הכוונה למעט שהפיקדון דווקא בביתו של השומר ולא בבית בעלים, אלא הפשט הוא שדיבר הכתוב בהווה [אוצרות הרא"ה חידושי מסכתות פרק א אגרת הלכתית, נדפסה באגרות הראיה תרפ"ג כאיגרת סח ונשמטה במהדורות הבאות].

שם, להוסיף פיסקה – יש שנחלקו אחרונים אם אומרים דיבר הכתוב בהווה: לגבי האיסור לחבול אלמנה, יש מי שחידש שהוא הדין לרווקה וגרושה, אלא שדיבר הכתוב בהווה, שדרך אלמנה להיות בעלת משא ומתן [ט"ז חו"מ צז יד]. ויש מי שחלק עליו [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה אות ג].

שם, להוסיף פיסקה – יש שהאחרונים ביארו בדעת ראשונים שכוונתם לכלל "דיבר הכתוב בהווה", אע"פ שהראשונים לא כתבו זאת בפירוש: רש"י [ב"ק ג ע"א ד"ה 'זזה' בלישנא קמא] כתב שהתורה דיברה על בור עשרה טפחים, שחייב עליו במיתה, אך הוא הדין שבבור תשעה חייב על נזיקין. ויש מהאחרונים שביארו

בדעתו שכוונתו לכלל "דיבר הכתוב בהווה" [אוצרות הראי"ה ח"ג פרק ג בתחילתו ד"ה ב"ק ג.].

דבר המעמיד

טור תקס"א לאחר הציון להערה 5 להוסיף פיסקה – פעולה שהתחילה ע"י דבר אחר, ולאחר מכן מתקיימת ע"י דבר המעמיד – יש מהאחרונים שתלה במחלוקת ראשונים, האם דינו כדבר המעמיד [אורות הרמב"ם עבודה זרה פ"ז ה"ב, הובא גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם, ותלה זאת במחלוקת רש"י ותוס' סוכה י. והרמב"ם שם].

טור תקס"ו לאחר הציון להערה 71 – יש מי שביאר, ע"פ התוס' שכתבו שההיתר של זה וזה גורם שייך רק כאשר שני הגורמים מאותו עניין, אך כאשר הם משני העניינים לא שייך היתר זה, שהוא הדין בקיבה ופעולות שעושים ע"י כלים – להכנת גבינה או שמנת – אין בהם דין זה וזה גורם, שהקיבה היא עור, והפעולה היא כוח [שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'אמנם לפ"ד'] כמו כן ההיתר של זה וזה גורם שייך רק כאשר לא היה בכוחו של הדבר האסור לגמור את ההעמדה לבדו [שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'חוץ מזה'].

דבר חריף

טור תקפ"ד לאחר הציון להערה 105 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שהסתפק בהגדרת האיסור בדבר חריף, שלא מועיל בו נ"ט בר נ"ט. האם מה שנבלע ע"י דבר חריף דומה לכל פרטיו לבעין, או שהוא רק טעם אלא שבכח חריפותו יכולת להוליך את הטעם שלא ייקלש ולא ייפסד, ונפק"מ למקרה שבישלו דבר חריף בקדירה של בשר ואח"כ עירבו אותו עם דבר שאינו חריף שהיה בקדרה של חלב, עד שנתבטלה חריפות החריף ג"כ, ושהה כדי כבישה בכלי חלב הנ"ל שאינו בן יומו. ויש להסתפק על הכלי: אם נאמר שכיון שנתבשל בחריפותו בכלי של בשר דינו כאילו נתבשל עם בשר ממש – כלי החלב נאסר, אך אם הוא רק טעם – כיון שעתה אין בו חריפות, שהרי עתה אבד כח הולכתו – אינו נותן טעם בשר שבו בקדרה של חלב ואינה נאסרת [שו"ת דעת כהן סי' נג].

דבר שאינו מתכון

טור תרמ"ו לאחר הציון להערה 196 להוסיף פיסקה – איסור פסיק רישא נאמר דווקא באיסורים שעיקרם מעשה, אך איסורים שעיקרם בכוונה – אם לא התכוון בהם, הריהם מותרים, אף במקרה של פסיק רישא. לכן בהיזק שאינו ניכר, שאיסורו משום ואהבת לרעך כמוך, דהיינו איסור שעיקרו בכוונה – אם לא התכוון לצער את חברו אלא להנאת עצמו, אין איסור פסיק רישא אם נגרם היזק לחבירו [שר"ת אורח משפט חר"מ סי' כו ד"ה 'בענין היזק'].

*טור תרמ"ז לאחר הציון להערה 207 – לעיתים הגדרת פסיק רישיה אינה ברורה, ויש שנחלקו לגבי פעולה מסוימת האם היא פסיק רישיה [תוס' שבת צה. ד"ה 'המכבד והמרבץ'], שיש שוודאות הפעולה לא תתברר ע"י המציאות הממשית אלא תיקבע ע"י החלטה מסוימת והכרע הדעת [לנתיבות ישראל 'מחלוקת במציאות' אות יד, הובא בטוב ראי שבת פרק י אות קה].

דבר שאינו שלו

טור תרס"ה תוספת להערה 66 – ובאורות הרמב"ם עבודה זרה פ"ח ה"א ד"ה 'הראב"ד' וכן הובא באוצרות הרא"ה ח"ג שם ביאר ששורש המחלוקת הוא לגבי מעשה ומחשבה שנצרכים זה לזה (שהרי רק מעשה בלי מחשבה, או רק מחשבה בלי מעשה – לא היו אוסרים) – האם נידונים כמעשה או כמחשבה. שהרי אם דינם כמחשבה – אין אדם אוסר במחשבה דבר שאינו שלו, אך אם דינם כמעשה – מעשה לבד שאינו נצרך למחשבה (כזורק חלב לקדירת חבירו) בוודאי אוסר גם בדבר שאינו שלו.

טור תרע"ג לאחר הציון להערה 160 תוספת הערה למילים "נאסר לגבוה" – יוצא מן הכלל הזה הוא מקום המקדש, שעליו חידש גד הנביא בנבואתו לדורות שלא יאסר לעולם משום איסור עבודה זרה, שאיסור זה אינו נוהג לגביו [שר"ת משפט כהן סי' פט ד"ה 'אבל באמת'].

טור תרע"ח להערה 234 – אמנם עיין בחוקות הארץ ח"ב פ"ה ה"ח עמ' 398, שהרא"ה קוק הסתפק מהו הטעם שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו – האם בגלל שיש לאחר קניין עליו, או בגלל שאינו ברשות האוסר, והביא שנפק"מ לדין הפקר, ונשאר בספק.

דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו

טור ת"ש לאחר הציון להערה 18 – הנוסעים באניה בלב ים מברכים ברכת הגומל גם בזמנינו, אע"פ שבזמן הזה לא שכיחה כ"כ סכנה בימים כבימים הראשונים, שמסתבר שתקנת ברכת הגומל נתקנה במנין, וכל דבר שבמנין אע"פ שבטל הטעם אינו בטל כי אם במנין אחר. ומכל שכן שטעם הסכנה שייך גם בזמן הזה אע"פ שהוחלש [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' מה ד"ה 'והנה'].

דבר שבערוה

טור תש"ה לאחר הציון להערה 7 להוסיף פיסקה – דין זה נחשב דבר מפורסם, ונחשב כמפורש בתורה. ולכן לא אומרים בו מוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ואע"פ שהגזירה שווה דבר דבר ממון לא מפורשת בתורה, פשוט הפסוק "ע"פ שניים עדים יקום דבר" מתייחס לדברים רבים, אלא שחכמים פירשו שהוא רק על דבר שבערוה [שו"ת עזרת כהן סי' מא ד"ה 'ומדברי'].

שם, להוסיף פיסקה – הגזירה שווה ממון לערוה לא נאמרה על כל העניינים, שהרי יש חילוקים רבים בין ממון לערוה, למשל: דיני ממונות דנים רק ביום ודבר שבערוה גם בלילה. ולכן המקדש בלא עדים אין חוששים לקידושיו כלל אע"פ שבממונות הקניין מועיל גם בלא עדים [אוצרות הרא"ה חידושי מסכתות ז ד"ה 'ובעצם'].

טור תשז הוספה להערה 30 – ובבאר אליהו סי' ל סקל"ו הוכיח שכן היא דעת הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ב הט"ו. ובביאור הגר"א הוכיח שזו היא דעת השו"ע, והסביר בבאר אליהו, והובא בטוב ראי יבמות דף קטו ע"א אות נה, שהוכחה זו ממה שכתב בשו"ע סי' יז סל"ג, שיכולה להנשא לכתחילה בע"א במלחמה אם אמר קברתיו, כדעת הרמב"ם. וזה רק למ"ד שהטעם להיתר משום מילתא דעבידא לאגלויי, שהרי ביבמות דף קטו ע"א הסתפקה הגמרא (על פי גרסת הגר"א) האם במקרה שלא אמר קברתיו, וחוששים לבדדמי, אם גם אז נאמן משום מלתא דעבידא לאגלויי, ואם כן כאשר אומר קברתיו, ואין חשש של בדדמי, מותרת להנשא לכתחילה. עוד הוכיח הגר"א שם מהסוגיה ביבמות דף קטז ע"ב לגבי קטטה, ששם אין בדדמי, ובכל זאת הסתפקה הגמרא, וצ"ל שהסתפקה האם בקטטה נחשב עבידא לאגלויי.

טור תש"ז תוספת להערה 37 אחרי המילים "לדרשת הספרי" – וכן כתב הרא"ה קוק, גם לגבי ההיתר של ספק סוטה, וגם לגבי הנאמנות של אשה לומר נאנסתי ולהתיר עצמה, שאין צריך שני עדים משום שבאים להתיר ולא לאסור [ש"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'וכללות', הובא בטוב ראי כתובות פרק א אות כה].

דבר שבקדושה

טור תשי"ד תוספת להערה 1 – וראה בשו"ת משפט כהן סי' מא ד"ה 'ועל דברי' שהעיר שהדין שצריכים עשרה לא מוגדר כעיקר המצווה של הדבר שבקדושה, אלא כתנאי למצווה.

כרך ז

דבר שהנשמה – דש

דבר שהצדוקים מודים בו

טור ג' בתחילת הפרק "גדרו" – ענייני התורה נחלקו לחמישה חלקים: הלכות למשה מסיני, דינים שנתחדשו ממידות שהתורה נדרשת בהן, גזירות שגזרו ב"ד לעשות סייג לתורה, מנהגים שנהגו ישראל כדי לעשות סייג לתורה אע"פ שלא נתקנו ע"י ב"ד, והעולה על כולם הוא דברים המפורשים בתורה באין חולק דהיינו דבר שהצדוקים מודים בו [אוצרות הרא"ה ח"ב אות לז].

דבר שיש לו מתירין

טור כ"א תוספת להערה 177 – וראה הרא"ה קוק בהסכמות הראיה (בהוצאת מכון הרצ"ה תשמ"ח) אות נו שתירץ דעת הסוברים שאינו דישל"מ שמאחר שהאיסור מתחדש על הגידולין הוי כאילו מתחדש עליהן עצמן, והוסיף שמובן שהדמיון לחמץ אינו בכל הפרטים.

טור כ"ד תוספת להערה 217 – וכן ביאר בשו"ת משפט כהן סי' לט סע' ב בדעת הרא"ש.

דבר שלא בא לעולם

טור ל"ח תוספת להערה 82 – ועיין באר אליהו אבהע"ז סי' סו סע' א ס"ק ח; הובא גם בטוב ראי כתובות פרק ה אות קז, שדקדק מדברי הגר"א שהטעם העיקרי שמועילה התחייבות של חתן בכתובה על נכסים שאין לו, הוא משום שגופו משתעבד. ואע"פ שהתוס' (כתובות נד:) הוסיפו טעם נוסף שמועיל מדין הודאת בעל דין, עיקר הטעם הוא השתעבדותו.

דבר שנעשית מצותו

טור ע"ד תוספת להערה 107 – ועיין עולת ראייה על 'אביי הווה מסדר סדר המערכה' שביאר זאת ע"פ הפנימיות, שתרומת הדשן מסמלת שהתמצית

החומרית דבוקה בקודש גם לאחר שנעשית מצוותו, משום שהיא דוגמת אור העליון.

דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים

טור פ"ג לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה – לגבי מסית אין אומרים את הטענה 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים', משום שאין מהפכין בזכותו של מסית [רש"י בראשית ג יד]. ויש מי שפירש שהטעם לזה הוא שבשאר התורה עיקר העבירה נגמרת ע"י פעולת העבירה שגרם, אך במסית העבירה היא עצם מה שהורהו אף בלא שיעבור בפועל, ולכן לא שייכת סברת דברי מי שומעים [אוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 57].

דברי חלומות

טור פ"ד לאחר הציון להערה 51 – אמנם אין לפסוק ולהכריע ע"פ דברי החלומות עצמם, אך אפשר שדברי החלומות יעוררו ויגרמו לכוון להלכה ע"פ דרכה של תורה ומתוך מקורותיה. וכך מבוארים המעשים שבהם כמה מגדולי ישראל כן פסקו על סמך חלומות והופעות רוחניות נוספות (ודוגמא לחילוק זה מהגמרא כתובות כ לגבי החילוק בין עדות על סמך הכתב, שהיא פסולה, לעדות שבה העד נזכר ע"י הכתב, שהיא כשרה) [הערות לשר"ת 'משפט כהן' עמ' שסז].

דברי סופרים

טור צ"א בתחילת הערך להוסיף הערה – על הפסוק כי טובים דודיק מיינ [שיר השירים א ב] דרשו חז"ל חביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה. והביאור לכך שדברי סופרים מאחדים את עם ישראל ע"י הצטרפותם לדברי החכמים, כשם שדודיק – הרעות והאהבה – הם החיבור של הכלל יחד, לעומת התורה שבכתב – שנמשלה ליין – שהיא הנאה פרטית שכל אחד ואחד נהנה מן היין [מאורות הראי"ה הגדה של פסח שיר השירים א, וכן הובא באוצרות הראי"ה כרך ב אות טו דרשה לפרשת ויקהל].

טור ק' לאחר הציון להערה 131 – אמנם לגבי דברי תורה שהם יסוד קיום התורה (כגון שינוי האותיות ע"י עזרא), ברור שהם חמורים מדברי סופרים [שר"ת משפט כהן סי' ד"ה זמש"כ].

טור צ"ד תוספת להערה 60 לפני המילים "וע"ע" – וכן ביאר שו"ת דעת כהן סי' רלב ד"ה 'אמנם' בדעת הראב"ד, שדברי קבלה אינם בכלל דברי סופרים.

דברי קבלה

טור ק"י תוספת להערה 54 – ובשו"ת דעת כהן סי' רלב ד"ה 'אמנם' ביאר בדעת הראב"ד, שדברי קבלה אינם בכלל דברי סופרים.

דברים בטלים

טור קל"ז לאחר הציון להערה 36 – עבירה מטמטמת ליבו של אדם מצד זה שהיא עבירה, ואם כן אין חילוק לעניין זה בין אכילת איסור לבין אמירת דברים בטלים [מוסר אביך פרק א אות ד]. דברים בטלים גורמים לדלדול הרוח ולחושך בעולם, ולכן המעמיקים בקדושה בורחים אפילו מכל דיבור בטל [אורות הקודש ח"ג אות טו]. אצל הצדיקים העליונים לא שייכים דברים בטלים, שכשם שכל אכילה אצלם היא קדושה, ולא רק כדי לחזקם ללימוד ותפילה (שזו מידה בינונית), כך כל החכמות אצלם הן קדושה [שמונה קבצים קובץ ב אות סה]. על ידי גילוי רזי תורה מתעלים כל הדברים הבטלים. ולכן בעקבתא דמשיחא מתרבים דברים בטלים, משום שע"י אורו של משיח יהפכו כולם לקדושה [שמונה קבצים קובץ ב אות קפח]. ככל שהאדם מכיר יותר בכוחו של הבורא, ונשמתו מזדככת לראות את מעשי ה' בסוד היצירה, כך הדברים הבטלים מתבטלים אצלו [שמונה קבצים קובץ ב אות ריז].

דברים שבלב

טור קפ"ה לאחר הציון להערה 174 להוסיף פיסקה – בקבלת מצוות בגירות, אם בפיו קיבל את המצוות כראוי, אין לנו עניין עם מה שבלבו, שדברים שבלב אינם דברים. ואף אם יבוא אליהו ויאמר שבלבו לא התכוון לקבל מצוות, אין לנו עסק כלל עם מה שבלבו [שו"ת דעת כהן סי' קנג ד"ה 'והנה חוץ'. אמנם האחיעזר ח"ג כו-ב כתב בדעת רבי נחמיה (שאינו להלכה) שכן הולכים אחר מה שבלבו, כיוון שקבלת מצוות עצמה חלה ע"י מחשבה – ולא ע"י דיבור – וכל דין שחל ע"י מחשבה מתבטל ע"י מחשבה. וסברא דומה (לא לגבי גירות) הובאה גם בהמידות לחקר ההלכה יב-ה ד"ה 'ותירצתי', ובשו"ת חבל יעקב ח"א כא ד"ה 'ואף'.

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 182 להוסיף פרק ושם לציין – **ו. במצוות.** בספירת העומר, המסופק מהי הספירה באותו יום, יכול לספור את שתי הספירות זו אחר זו [ויקפיד שלא לומר 'או' בין שתי הספירות, כדי שכל אחת מהן תהיה ודאית. למשל, יאמר "היום שלושה ארבעה ימים לעומר", כדי שלא יהיה הפסק יותר מכדי דיבור, וטוב שלאחר מכן יפרט בבירור "היום שלושה ימים היום ארבעה ימים" כדי שהספירה תהיה ניכרת ומפורטת], ויוצא ידי חובה. ומה שבליבו אינו יודע מהי הספירה האמיתית אינו גורע, שדברים שבלב אינם דברים [שו"ת אורח משפט סי' קכו ד"ה 'אבל מקור'].

דבש

טור קצ"ו תוספת להערה 26 – ובעולת ראייה ח"א עמוד קמד ביאר הטעם הפנימי לזה, שהקטורת מסמלת את המחשבות העליונות, והדבש מסמל את ההנאה והמתיקות המוחשית, והנאה מוחשית סותרת לגמרי את המחשבות העליונות.

טור ר הוספה להערה 103 – וי"א שמחלוקת זו היא מחלוקת רשב"ם ותוס' בב"ב פ ע"א, ד"ה 'דבש'. מצוות ראייה שם הובא בטוב ראי שם אות קח שהמג"א סובר כרשב"ם והט"ז סובר כתוס'.

טור רא לאחר הציון להערה 104 – ובאחרונים הסבירו שמחלוקתם דווקא בדבש וכי"ב מפני שהוא מעיקרו אוכל, או מפני שיכול להיקרש ולהפך בעצמו לאוכל, אבל בדבר שהוא משקה אינו יוצא מידי משקה ביחוד לכו"ע [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

דגים

טור ר"א להוסיף הערה בתחילת הערך – כח החיים שבדגים מצד הנפש חזק יותר, וכוח זה נשאר בהם גם לאחר מיתתם, ובדגים קטנים כוח זה חזק עוד יותר [עין איה ברכות פרק ו אות לב].

טור ר"ג תוספת להערה 21 – ובשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'אמנם' יישב את השיטה שמתים אסורים, שאסיפתן מתירה אותן רק כאשר נאספו בחייהם, כשם ששחיטה מתרת רק כאשר נשחט בחייו.

שם, לאחר הציון להערה 25 – ויש מי שכתב שאף אין בזה משום בל תשקצו [שׁוֹרֵת דַּעַת כֹּהֵן סִי' יב ד"ה 'והנה', בדעת הרמב"ם – ע"פ פשט הלשון ברמב"ם, ובדעת המחבר – ע"פ סתימתו. הובא גם בטוב ראי שבת פרק ט אות צו].

שם, תוספת להערה 27 – ועיין שׁוֹרֵת דַּעַת כֹּהֵן סִי' קמ ד"ה 'סכנה'; הובא בטוב ראי שבת פרק יט אות קלח שכתב שאע"פ שהרמב"ן על התורה ויקרא יא ט הביא לזה טעם שהם מזיקים לתחלואי הגוף, מכל מקום יסוד האיסור מתפשט מפני מאמר התורה.

טור רכ"ד לאחר הציון להערה 356 – ויש מי שכתב טעם נוסף, שבשר ודגים אמנם קשים לצרעת, אך אין בזה סכנה גמורה אלא רק בכלל שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, וא"כ אינו חמור יותר משאר איסורא, ובטל בשישים [שׁוֹרֵת דַּעַת כֹּהֵן סִי' נו ד"ה 'ובענין'. אמנם בד"ה 'ובשכבר' ערער על טעם זה, שלכאורה היה מקום לאסור שהרי בשר ודגים – כ"א מהם בפני עצמו מותר, וא"כ הוא כהיתר בהיתר ולא בטל בשישים]. ועוד הוסיף טעם, שאיסור בשר ודגים הוא בבליעה ע"י בישול דווקא, ובאחד משישים אינו דרך בישול, ולכן הוא כבליעה שלא ע"י בישול, שמותרת [שם, ד"ה 'ובשכבר'].

דגן

טור רכ"ז תוספת להערה 10 – ועיין פנקס יג אות כ לראי"ה קוק שביאר ע"פ הפנימיות שהטעם לזה הוא שמיני דגן הם הנותנים דעת, שהרי אין לתינוק דעת לקרוא אבא ואמא עד שיאכל כזית דגן, אמנם הוספת הדעת מוסיפה גם מכאוב, שכוח הדמיון יכול לקלקל את הדעת ע"י העקמת השכל, ולכן מיני דגן מביאים לידי חימוץ.

שם, תוספת להערה 11 – ובשמן רענן ח"א עמוד שלח (הובא במאורות הרא"ה הגדה של פסח עמוד 85) ביאר ע"פ הפנימיות הטעם לזה שהאמונה צריכה לבוא ע"י דעת, ומצה היא נהמא דמיהנותא, והדגן הוא הנותן לתינוק דעת לקרוא אבא ואמא.

טור רכ"ח לאחר הציון להערה 28 – את גזירת קטניות בפסח, גזרו משום דמיון למיני דגן טור [אר"ה ס' תנג] ומשום כך יש מי שכתב שדין הקטניות לא יהיה

חמור יותר מדין הדגן עצמו, ולכן במקרה שבדגן לא יכול לבוא לידי חימוץ – כגון שלא נלתת או נתבשל – לא גזרו גם בקטניות [שו"ת אורח משפט סי' קט ד"ה 'ע"ד, קיא ד"ה 'כעת' וד"ה 'ואין'].

שם, להוסיף פיסקה – הדגן הוא הנותן לתינוק דעת, שהרי אינו יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן, אמנם הדעה מובלטת בבירורה בחטה, שהיא עולה בגימטריה כ"ב כנגד אותיות הדיבור [שמונה קבצים קובץ א תתכה, הובא במאורות הרא"ה הגדה של פסח עמוד 295].

דוחן

טור ר"ל תוספת להערה 17 – וראה שו"ת משפט כהן סי' פה ד"ה 'ביסוד' שהביא ראייה לזה מכך שאסור לעשות פת מדוחן של תרומה, ומוכח שהוא שינוי מברייתן.

דון מינה ואוקי באתרה, דון מינה ומינה

*טור ר"ל, לפני הציון להערה 7, להוסיף הערה על המילה "שבאת" – בירושלמי עצמו במקומות שונים יש חילוקי לשון במילה זו: יש שכתוב "שבאת" [יבמות פ"א ה"א], יש שכתוב "שבאתה" [שבועות פ"ה ה"ב], ויש שכתוב "שבא" [סנהדרין פ"ט ה"א]. והוא חילוק במשמעות האם מילה זו מתייחסת לגזירה שווה שבאה או ללומד שבא ללמוד.

טור ר"ל לאחר הציון להערה 40 להוסיף פיסקה – יש שהאחרונים תלו מדעתם שאלה שהובאה לפנייהם במחלוקת זו: האם משמשי מת אסורים את גידוליהם, שהרי מת נלמד מעבודה זרה, ולכן אם אומרים דון מינה ומינה, מה עבודה זרה גידוליה אסורים אף משמשי מת גידוליו אסורים, אך אם אומרים דון מינה ואוקי באתרה – גידולי משמשי מת יותרו כאתרה שהיא הקדש, שגידוליו מותרים [שו"ת דעת כהן סי' רח].

דורש אל המתים

לאחר הציון להערה 25 להוסיף פיסקה – השואל לדורש עבורו אל המתים אינו עובר [להבדיל מאוב, ראה כרך א עמ' רמז פרק ג]. אמנם יש מי שאומר שכאשר הדורש לא יוכל לדורש לולי השואל לדורש עבורו [כגון לפי הדעות ש'מעלה בזכורו' הוא

כפשוטו (ראה ערך אוב עמ' רמה), כאשר הדורש היא אשה והשואל לדרוש עבורו הוא איש. וכן לשיטת הירושלמי סנהדרין פ"ז ה"י שאין הדיוט מעלה מלך, כאשר הדורש הוא הדיוט והשואל לדרוש עבורו הוא מלך, כמו במקרה שאול] אע"ג שהשואל לדרוש עבורו לא לוקה משום שלא עשה מעשה, מכל מקום אפשר שעובר באיסור תורה, אם המת מתגלה אל השואל, כגון בתחבולה המכונה 'ספיריטיזם' [שו"ת 'דעת כהן' סוף סי' סט].

דחוי

טור רס"ה תוספת להערה 217 – הרא"ה קוק בחבש פאר פרק ד עמ' טז דן ע"פ חילוק זה – אם הוא בידו או לא – גם לגבי קריאה בתורה והנחת תפילין. הט"ז [או"ח ק"מ ד] חילק לגבי העולה בתורה ובירך וטעה במקום הקריאה, שאם צריך לגלול את הספר – צריך לברך שוב, ואם אין צריך לגלול – אין צריך לברך. והפמ"ג [אשל אברהם או"ח קמ ד] כתב שאינו יודע את טעם החילוק. וביאר הרא"ה קוק בדעת הט"ז שכאשר צריך לגלול הוא מחוסר מעשה ונדחית ברכתו (כדין מי שאכל בלא ברכה [שו"ע או"ח קעב]). והוסיף שיש לדחות שגם אם צריך לגלול, כיוון שהדבר בידו לא נחשב דחוי [כדברי תוס' סוכה לג א ד"ה 'נקטם', שכל שבידו לא הווי דיחוי]. וע"פ זה דן גם במי שבירך על התפילין ולא היו במקומו, האם צריך לברך שוב, ונשאר בספק האם יש לחלק בין מקרה שיכול לשנות את הקשר בעצמו, שיחשב בידו [ע"פ תוס' גיטין ב ב שכיוון שבידה ללמוד לשחוט נחשב בידה], לבין מקרה שאינו יכול לשנותו בעצמו.

טור רנ"ב לאחר הציון להערה 31 – הסתפקו האחרונים לגבי וידוי מעשרות האם אינו בכלל קודשים לעניין זה, שהרי מעשר חולין הוא [תמורה כא], או שדינו כקודשים כיוון שמצאנו וידוי גם בביכורים [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'ולפמש"כ']. לגבי דין תמורה דנו כיצד קריבה, שהרי כיוון שיש איסור להמיר – הרי הממיר הוא מומר לדבר אחד, ולכאורה אי אפשר להקריב את קרבנו, ואף אם עשה תשובה – הרי נדחה. אלא שחידשה תורה בזה שלא יודחה [שו"ת משפט כהן סי' קב ד"ה 'וכעין', בלשון "אולי"].

טור רס"ו תוספת להערה 224 – רעק"א ביו"ד סי' כח פסק שבכיסהו הרוח וחזר ונתגלה – אע"פ שיחזור ויכסנו, לא יברך על כך, משום שהוא ספק. והרא"ה

קוק בשו"ת דעת כהן סי' יז אות ב חלק עליו על סמך הכס"מ שם, שכיוון שבידו לכסותו אין בזה ספק ופשוט שצריך לברך.

טור רס"ח אחרי הציון להערה 247 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שנסתפק במי שהפריש את מעשרותיו שלא כסדר קודם הפסח, ובא להישאל על מעשרותיו ביו"ט של פסח ולחזור ולעשרן כסדר – האם יחוייב בוודוי מעשרות, או שנדחה. ושורש הספק הוא האם כיוון שבשעת כניסת יו"ט כבר עישר שלא כדין – נחשב דחוי מעיקרא, או שכיוון שהיה יכול להישאל ולתקן – נחשב שהוא נראה [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'והנה בסוכה'].

טור רע"ב לאחר הציון להערה 301 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שחידש שבאופן שהאיסור בתוצאה נובע מאיסור בפעולה – אם הפעולה נעשתה בדרך היתר – נדחה האיסור גם בתוצאה. לכן כאשר הרכבת האילן נעשתה באופן מותר (הערה: דהיינו באופן המותר, ולא ע"י מי שאינו בר חיובא כלל) איסור הקיום (למ"ד שיש איסור קיום בכלאי אילן) נדחה אף הוא [שו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ועפ"ז', וכדברי הרא"ש בסוף מו"ק שאין הדחויין דומים זה לזה. ודימה לזה את דין תשלומין במצוות, כגון חגיגה ופסח, שאם פטור בחג הראשון – ממילא לא שייך בו דין תשלומין].

דיו

טור רפ"ב לאחר הציון להערה 117 – העדים צריכים לדעת שהקנו את הדיו והנייר לבעל [שו"ת עזרת כהן סי' סט]. אם יזכירו את עניין מחיקת השם – גם בדיו לח יש איסור מחיקת השם, כיוון שעתיד להתייבש ולהיעשות של קיימא [שו"ת דעת כהן סי' קסא ד"ה אמנם לעניין, הובא בטוב ראי שבת פרק טו אות קכו].

*שם, בסוף הערך – ראוי לציין גם לדיני מחיקת ה' (כמו דיון הראשונים האם בדיו לחה יש איסור מחיקת ה').

דיו לבא מן הדין להיות כנידון

טור רפ"ד לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה – גם בדיני כבוד ה' אומרים דיו, שהרי כל כבוד שנכבד בו את ה' הוא פחיתות כבוד כלפי המגיע לו, אלא שאנו מכבדים אותו כדרכי הבריות ע"פ המושגים שלנו, בק"ו מהדרך שמכבדים

בה את הבריות, ולכן אנו אומרים בזה דין, ויוצאים בזה ידי חובה [עולת ראייה דף רמ].

טור ר"צ לאחר הציון להערה 68 להוסיף פסקה – כל דין דיו נאמר רק לגבי מעשים, אך לא לגבי מחשבה. ולכן דבר שאינו ניכר במעשה – לא אומרים בו דיו. לכן למשל כבוד רבו קודם לכבוד אביו, אע"פ שנלמד ממנו בק"ו – שאביו הביאו לעולם הזה ורבו לעולם הבא – אך כיוון שגם אילו שניהם היו שווים היה מותר להעדיף את רבו, ממילא לא ניכר שמקדים את רבו, ואינו נחשב כדבר שבמעשה אלא במחשבה [אורות הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ה, הובא גם באוצרות הרא"ה ח"ג הלכות תלמוד תורה פרק ה].

דין מרומה

טור רצד לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – כאשר נראה לדין שהנתבע מרמה, גם הוא דין מרומה, ובמקרה זה אין אומרים שיסתלק הדיין, כיון שהרמאי ירוויח ויצא חוטא נשכר, אלא יכול הדיין להכריע על פי מה שעניו רואות אף בסברא מועטת [תשובת הרא"ש כלל קז סי' ו בשם המהר"ם מרוטנברג], וי"א דווקא בסברא מוכחת [כך גרס בדברי הרא"ש בבאר אליהו חו"מ סי' טו ס"ד ס"ק י"ב, הובא בטוב ראי ב"ב דף קמו ע"ב אות קמד. והוכיח כן מהמשך דברי הרא"ש שם. אמנם, ניתן להבין את דברי הרא"ש כפשוטם, דמספיק אף סברא מועטת במקום שנראה לו דין מרומה, אך אם הנתבע אינו מוכן לחקירות כלל, זה הוי אומדנא דמוכח. להרחבת הדין באומדנא מתי היא מועלת, עיין שר"ת עזרת כהן סי' כט, וכן סי' מא, הובא בטוב ראי ב"ב דף נח ע"א אות עז]. וכן אין אומרים במקרה כזה שיהא מונח עד שיבא אליהו [תשובת הרא"ש שם]. אם הנתבע אינו מסכים לענות לחקירות, ה"ז אומדנא דמוכח שמשקר [תשובת הרא"ש שם].

טור רצ"ד תוספת להערה 51 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' טו אות יג הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות יז שביאר בדעת התוס' [ע"פ שיטת הגר"א שהשווה בין דברי התוס' לדברי הרמב"ם] שאין כוונתם שאין לדון כלל דין מרומה, אלא שאין לדון אותו ע"פ הכללים הקבועים של שאר הדינים, למשל: יחקור את העדים היטב – יותר מבשאר דינים, לא ירחיב לנתבע את הזמן ע"פ הזמן הראוי בשאר הדינים אלא ע"י ערבות, יחייב שבועה שלא ע"פ דין.

דינא דמלכותא דינא

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 44 להוסיף פיסקה – בדיני איסורים דבר פשוט וברור הוא שלא שייך דינא דמלכותא, אפילו במצווה קלה, ודניאל חנניה מישאל ועזריה יוכיחו שמסרו נפשם נגד דינא דמלכותא [אגרות הראיה כרך ג תתנ"ט].

טור ש תוספת להערה 60 – וראה באגרת הרא"ה לרב הרצוג (פורסמה בתחומין ח"ג עמוד 231) שכתב שדיני ירושה חמורים יותר משאר דברים המפורשים בתורה, שהרי הקפידה תורה בזה גם במחלק נכסיו על פיו אם אומר בלשון ירושה, כמפורש במשנה ב"ב קכו ב. ובשינוי של השווית בנות לבנים יש להחמיר עוד יותר משאר דיני ירושה, כמפורש בב"ב קטו ב 'כל האומר תירש בת עם בת הבן, אפי' נשיא שבישראל אין שומעין לו'.

טור שא לאחר הציון להערה 65 פיסקה חדשה – אם על פי דינא דמלכותא זכאי המלווה האחרון, גובה המלווה האחרון מדינא דמלכותא [שו"ת אורח משפט סי' א ע"פ מש"כ בשו"ע ובהג"ה חו"מ סי' קב ס"ד]. אך אם כבר גבה הראשון, אין להוציא ממנו, כיון שהדין של דינא דמלכותא בעניינים אלו הוא ספק [שו"ת אורח משפט שם ע"פ הגמר"א שם סקט"ו], ואין מוציאים [שו"ת אורח משפט שם]. ואם עדיין לא גבה, ישנו הבדל אם נעשה בדד"מ אפותיקי, שאז מדין תורה חל רק על הקרקעות, ולא על המטלטלים (אף אם יש שיעבוד גם בקרקעות וגם במטלטלים, כיון שאין בדד"מ קניין אגב) ולכן אינו נחשב כמוחזק, אלא כמוציא ואין מוציאים במקרה כזה מדינא דמלכותא. אך אם נעשה בדרך של קניין, נחשב כמחזיק, וגובה [שו"ת אורח משפט שם].

דיני ממונות

טור של"ה לאחר הציון להערה 407 – להוסיף פיסקה על אומדנא בדיני ממונות ושם להוסיף – לכאורה אין הולכים בדיני ממונות אחר אומדנא [סנהדרין לז] אולם יש מן הראשונים שפוסק שהולכים אחר אומדנא [רמב"ם סנהדרין פ"כ ה"א, שמעט שבדיני נפשות אין עושים זאת מהפסוק 'ונקי וצדיק על תהרוג']. וביארו האחרונים שמעיקר הדין הולכים בממונות אחר אומדנא, ומה ששמע בגמרא שלא – הוא חומרא בעלמא ולא מדין תורה [שו"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'ומהא', וסי' מא ד"ה 'אע"פ שדברי' וד"ה 'והדבר קשה'].

להערה 551 – באר אליהו סי' יד ס"ק כ"ד.

דיני נפשות

טור שנ"ה תוספת להערה 29 – ובעין איה שבת פרק א אות עא ביאר הרא"ה קוק שדיני נפשות יסודם ביראת העונש, ויראה זו חשובה לחינוך היחיד והציבור, אלא שצריכה כנגדה כוח קדושה ועוז. וכיוון שארבעים שנה קודם החורבן כבר ירדה האומה ונתמעט כח קדושתה – אי אפשר היה להמשיך ביראת העונש וממילא בטלו דיני נפשות [עין איה שבת פרק א אות עא].

טור שנ"ח תוספת להערה 90 – לגבי כל הדינים הנלמדים מ"והציל", כתב הרא"ה קוק באגרות הראיה ח"ג אות ח שהם נובעים מתוך מידת הרחמים, שיש לקובעי התקנות רשות למזוג את מידת הרחמים עם מידת הדין, ובתנאי שאין מידת הדין מתקלקלת ע"י זה. וכלל זה קיים גם לגבי שופטים פרטיים.

טור שנע"ב לאחר הציון להערה 314 – וביארו האחרונים שאע"פ שלהלכה אין דנים ע"פ אומדנא גם בדיני ממונות – הוא חומרא בעלמא, ורק בדיני נפשות הוא מדין תורה [שר"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'ומהא', וסי' מא ד"ה 'והדבר קשה'].

דיני שמיים

*טור שצ"ה לאחר הציון להערה 175 להוסיף פיסקא – יש מהראשונים שחידש שיש גם חיוב מלקות לשמיים, והוא כאשר אדם עבר כמה עבירות והתרו בו רק פעם אחת, שבדיני אדם מלקין אותו פעם אחת, אך בדיני שמיים חייב על כל עבירה ועבירה [רמב"ם נזירות פ"ה הט"ז].

דינר

טור ת"ה לאחר הציון להערה 126 – וכן שיעור עובי החלב שעל הדקין שאסור [יראים שהובא במרדכי פרק גיד הנשה סי' תרס, וכן פסק הרמ"א יו"ד סי' סד סע' טו, וכן פסק הרא"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' מה, נגד קונטרס מי ששון שרצה לדחות את דברי הרמ"א].

שם, תוספת להערה 127 – ועיין עין איה ברכות פרק ט אות רנג, על הגמרא שם סב: "בר קפרא הוה מזבין מילי בדינרי" שביאר שלכן דינר זהב הוא מטבע קטנה

וחשובה שכוללת מטבעות רבים, וכך היא מסמלת דברים שכוללים הוראות רבות ושונות.

דיעבד

*טור ת"ו לאחר הציון להערה 1 בסוף המשפט – ויש שכתב שהיא מורכבת מהמילים "די עבד" [הערוך ערך דיעבד].

טור ת"ז תוספת להערה 2 לאחר הטורי אבן – שו"ת אורח משפט סי' קא ד"ה 'הנה'.

דירה

טור ת"כ לאחר הציון להערה 7 – וכן הדר פחות משלושים יום בחו"ל – אינה נקראת דירת קבע ופטור מן המזוזה [מנחות מד א, ושם מבואר שבארץ ישראל חייב משום יישוב ארץ ישראל. רש"י פירש שע"י שייקבע שם מזוזה ירע בעיניו לצאת משם, אך בשו"ת דעת כהן סי' קעט ד"ה 'ואגב' כתב שפירושו שבארץ ישראל כיוון שבכל יום שדר בה מקיים מצוות עשה, כדעת הרמב"ן בספר המצוות, מיגו שהיא ישיבה לעניין ארץ ישראל הווי ישיבה לגבי מזוזה].

דם בתולים

טור ת"ס לאחר הציון להערה 49 – ויש מי שחילק שאם מרגישה כאב ולא פסקה מלראות בשום בעילה – אפשר לתלות בדם בתולים גם בראתה בבית אביה. אך אם פסקה ולא ראתה דם לאחר בעילה שניה – א"א לתלות יותר בדם בתולים אע"פ מרגישה כאב [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' פג ד"ה 'והנה מצד', וחולק בזה על הט"ז ס"ס קפ"ז].

טור תס"ד תוספת להערה 98 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'ועד'ת' שכתב שעכ"פ, פשוט שאיסור דם בתולים קל יותר מאיסור נידה עצמו, ולכן מי שהפקירה עצמה לאיסור נידה – פשוט שלא חוששים שהקפידה על איסור דם בתולים. ונפק"מ מכך, לגבי פנויה שהתעברה, שהרי אין אישה מתעברת בביאה ראשונה, וע"כ נבעלה פעמיים, ואעפ"כ אפשר לתלות שלא היה הפסק ביניהן, ולא פירשה כדן דם בתולים, ואם כן נחשב לקלוקל אחד ואין להחזיקה ע"י זה למופקרת.

דם נדה

טור תקיד תוספת להערה 119 – אמנם כתבו האחרונים שצבע "זהב" זה (הנקרא בזמננו "צהוב") אינו דומה לצבע ה"זהב" של הפרי המכונה תפוחי זהב (תפוזים), שהוא בוודאי כלול באדום, וחלילה להקל בכתמים בגוון זה (הנקרא בזמננו "כתום") [שו"ת משפט כהן סי נ אות ב].

דם קדשים

*טור תקל"א תוספת הערה לשם הערך – נחלקו המדקדקים האם הקמץ שתחת הקו"ף הוא קמץ קטן או קמץ רחב [פרקים במורפולוגיה עברית כרך ב עמוד 87, ליקוט הדעות בזה הובא בהערות שבסוף סידור "קורן" החדש], ויש שאף ניקדוה בפתח [מסורות לשון חכמים באיטליה פרק י"ז עמוד 256].

דמאי

טור תקע"ב לאחר הציון להערה 298 להוסיף פיסקה – בגדר ההיתר לעניים ביארו האחרונים שאינו רק מדין ביטול ברוב – שרוב עמי הארץ מעשרים הם – כשאר ביטול ברוב שכל האיסורים מותרים בו, אלא שלגבי עניים לא גזרו חכמים כלל, וכיוון שלא גזרו, אנו אומרים מצד הרוב שהוא מעושר בבירור [שו"ת משפט כהן סי' א ד"ה 'זבעיקר'].

טור תקפ לאחר הציון להערה 437 – ובתנאי שאין הדמאי יותר מהמתוקן [זבחי ראייה חולין ו א ד"ה 'שאני שאור'].

טור תקפא לאחר הציון להערה 444 אחרי המילים 'והוא עיקר' – ועוד שרוצה בערוב כולו בכל התבשיל, ולא כשאר תערובות שרק רוצה לאכלם יחד [זבחי ראייה חולין ו א ד"ה 'שאני שאור'].

דרוסה

טור תרכ"ט, להוסיף הערה לאחר הציון להערה 181 על המילה – ובכתב סופר סי' כד שאל מדוע נקטו דווקא ארי, ולא סתם חיה, ותירץ הרא"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' מא ע"פ הגמרא בסנהדרין קח, ב בעניין המבול שמשמע שלארי יש חולי קבוע, וכן הביא שם בשם החוקרים בטבע בעלי החיים, ולכן נקטו דווקא ארי ששיש לומר שהיה חולה, ולא שאר בעלי חיים.

דרוש וקבל שכר

טור תרל"ו תוספת להערה 5 – ובאוצרות הראי"ה ח"ב אות יז כתב שעצם הדרישה בדיני בן סורר מגנה מפני מעשה זה, שלימוד דיני העונש של בן סורר פועל על כך שמראש לא יהיה בן פרוע.

טור תרל"ז לאחר הציון להערה 26 – יש מי שכתב שאף דיני תוכחה, בדורות אלו שאין מי שיודע להוכיח, הרי הם בגדר דרוש וקבל שכר [אגרות הראיה ח"א אגרת רס"ו עמוד שה].

טור תרל"ח לאחר הציון להערה 41 להוסיף פרק – **ב. פסיקה.** כללי פסיקת ההלכה שבתלמוד, כגון שפוסקים ע"פ החריף יותר, ע"פ המקובל מרבתינו ועוד, הן רק ע"פ רוב, שע"פ רוב המ"ד החריף יותר או המקובל מרבתינו יותר מחבירו צודק, אך אין זה נכון בכל מקום [מהר"ק שורש קסה]. ולכן הכרעה זו – שאינה ודאית – ניתנה לבית דין הגדול על מנת למעט במחלוקות [מהר"ק שם]. לכן כל זה הוא דווקא בהלכות הנוהגות למעשה. אך הלכות של דרוש וקבל שכר – וכן דיונים למיסבר קראי – אין לדון ע"פ הכללים אלא רשות לכל חכם להכריע מסברתו [בשדה הראיה עמוד 538, אוצרות הראי"ה ח"ג אות ד].

דרישה וחקירה

טור תרמ"ח תוספת להערה 148 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' כד שהוסיף שכל דבר שאין לו עניין לעדות עצמה, ואינו מעלה ואינו מוריד ולא אוסר ולא מתיר בשום אופן – אין להתחשב בו כהכחשה, שהוא כמילתא דלא רמיא עליה דאיניש, שעיקר דעתם של העדים לזכור רק את עצם העדות ואת הפרטים הנוגעים לה לדינא.

שם, לאחר הציון להערה 148 להוסיף פייסקה – הכחישו זה את זה בשמו של הנידון – עדותן בטלה [חמדת שלמה סי' כו], אך אם אחד מהעדים קרא לו בשני שמותיו, וחבירו קרא לו רק באחד משמותיו – אין זו הכחשה כלל, ודרכם של בני אדם שמי שיש לו שני שמות, קוראים לו בשם אחד, וכדרך התורה שקוראת למשה רבנו, יתרו ושלמה המלך – רק באחד משמותיהם [שו"ת עזרת כהן סי' כח].

טור תרנ"א לאחר הציון להערה 179 – לכן יש חילוק בין לשון עדותו של עד שני לבין לשון עדותם של העד השלישי הרביעי והלאה: השני, כאשר הוא רוצה להעיד כדברי הראשון – צריך לומר "אף אני כמותו שמעתי", שפירושו על לשון השמיעה, משום שבעדותו הוא מקיים את העדות. אך השלישי והרביעי, שהעדות כשרה גם בלעדיהם, ואין אנו צריכים אלא לברר שאינם מכחישים את העדים הראשונים, או קרובים או פסולים שתיבטל העדות – יכולים לנקוט לשון "כזה שמעתי", שפירושו על האדם ולא על השמיעה [אורות הרמב"ם הלכות ע"ז פ"ב ה"ח, ודייק כן מלשון הרמב"ם].

טור תרנ"ד תוספת להערה 219 – שו"ת עזרת כהן סי' כד ד"ה 'והנה'.

טור תרנ"ט תוספת להערה 286 – ועיין באוצרות ראי"ה ח"ג חידושי מסכתות אות ז שכתב שדברים אלו הם טעות דפוס בדברי הריטב"א, כיוון שהם רחוקים ממשמעות לשון הגמרא.

דרך ארץ

טור תרע"ג תוספת להערה 14 – ובאורות התורה פרק י"ב אות ב (ומעין זה הובא במאמרי הראיה חלק א אמרות חדשות "תורה") כתב שאמנם לעיתים יש להקדים את התורה לתיקון המוסר הטבעי, אך זהו בגדר הוראת שעה בלבד.

שם, לאחר הציון להערה 18 – וכן מצינו שדברי חכמים נלמדים מדרך ארץ – במובן הנוהג הטבעי – כמו שלמדו [עירובין ק:] גזל מנמלה, עריות מיונה וצניעות מחתול [אורות התורה פרק יב אות ג, ושם הוסיף שכל דבר של תורה צריך דרך ארץ שיוקדם לו], ויש מי שכתב שכל דרך ארץ היא מצווה [דרך חיים אבות פרק ג משנה ד].

טור תרע"ד לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – כאשר האדם מתדבק בה' ובקדושה, הדרך היא שהוא מתמלא בדרך ארץ ובשאר מידות טובות [אורות הקודש חלק ג עמוד שנח].

שם, לאחר הציון להערה 36 להוסיף פיסקה – לגבי מצוות לימוד ענייני דרך ארץ, יש מהאחרונים שכתב שאע"פ שיש בו צורך, לא נחשב כלימוד תורה [תורת

הבית לחפץ חיים תחילת פרק ב], ויש שכתב שאדרבה, בעניינים אלו הלימוד חשוב אף יותר מן המעשה עצמו [אורות התורה פרק ח אות ו].

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 94 – אמנם בשלום אשה אין שואלין [קידושין ע:], שמפני ערך הצניעות נדחית מידת דרך ארץ [מוסר אביך מידות הראיה "צניעות"].

טור תרע"ט לאחר הציון להערה 116 – וה"ה שלא יאכל בפני רבים [שו"ע ח"מ סי' ח ס"ד, ועיין באור הגר"א סק"כ ובבאר אליהו שם, הובא בטוב ראי קידושין שם אות ע, שהשווה אוכל בפני רבים לאוכל בשוק באופן שרק לת"ח הוא גנאי].

טור תרפ"ח לאחר הציון להערה 379 – ויש מי שכתב שעיקר המעלה הוא להיות עוסק בתורה ובדרך ארץ [אגרות הראיה ח"ג צא, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג אות ו].

שם, תוספת להערה 294 – ובאוצרות הרא"ה פרק ג אות יט הוסיף שעמל דרך ארץ מציל את האדם מן החטא ומן ההרס, אך ההזיה הבטלנית – אוי לנו מעקיצתה.

טור תרפ"ט לאחר הציון להערה 305 להוסיף פיסקה – יש מי שכלל את לימוד החוכמות-החיצוניות* במושג "דרך ארץ", וכמו שאמרו "דרך ארץ קדמה לתורה" [אוצרות הרא"ה ח"ב אות ח ד"ה 'הרב הכליל'].

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 388 להוסיף פיסקה – מדרך ארץ שלא לגרש אשה בחוליה, אפילו כאשר נותן לה את כתובתה, והוא שלא כהוגן [שו"ת עזרת כהן סי' נג ד"ה 'הלכות' מבאר כך את דברי הראשונים, והובא גם בטוב ראי כתובות פרק ד אות ק].

טור תש"ג לאחר הציון להערה 573 – תלמיד שלא שימש כל צורכו, ומורה בפני הגדולים ממנו שלא כהלכה, מלבד האיסור שבדבר [עירובין סג.], אין זה מדרך המוסר וממידת דרך ארץ [שו"ת אורח משפט סי' קנב ד"ה 'אבל'].

טור תש"ו לאחר הציון להערה 611 להוסיף פיסקה – ההתאחדות עם עם ישראל לדורותיו ועם דרכי חייו – גם הן נכללות בדרך ארץ [אורות התורה פרק יב אות ג].

דרכי האמורי

טור תש"ט תוספת להערה 36 לפני המילים "וכ"כ הרמ"א" – ובדומה לזה ברש"י שבת פא: ד"ה 'האי פרפיסא'.

שם, לאחר הציון להערה 45 לאחר המילה "וכיוצא" – אמנם פשוט שכל ההיתר בדבר שיש בו תועלת הוא דווקא במעשים של רשות שלהם, אך במעשים שהם דרך עבודתם בבית פולחנם – בוודאי שאסור גם אם יש בהם תועלת [שו"ת אורח משפט סי' לו ד"ה 'הדבר'].

טור תש"י לאחר הערה 56 – "א דההולך בגילוי הראש מפני החום, כיון שהוא לתועלת, הוי כלרפואה ומותר מדינא [מצוות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה 'ובעיקר']".

דרכי נעם

טור תשט"ו לאחר הציון להערה 44 להוסיף פסקה – אוכלי שביעית שהגיעו למיאוס וגיעול, ואינן ראויים לאכילה – אין מצווה לאוכלן, שדרכיה דרכי נועם [שו"ת משפט כהן סי' פה ד"ה 'ומש"כ']. יש מן האחרונים שנקט את הפסוק "דרכי נועם" לגבי להקל ולא לגרום חשש סכנה, שאסור להרבות בנתינת מקום לרדות ולומר שדרכי תוה"ק אינם דרכי נועם [שו"ת משפט כהן לו ד"ה 'הנה', לגבי שפיכת כמויות גדולות של יין תרומה ותרומת מעשר, שהיו גורמות להבאת מיני יתושים מיוחדים שגרמו למחלות].

דרכי שלום

טור תשכ"ג לאחר הציון להערה 121 להוסיף פסקה – דברי תורה אינם נדחים מפני איבה/דרכי שלום [תוס' ע"ז נו. ד"ה 'סבר'] וע"פ זה כתבו האחרונים שאין קוברים נוכרים אצל ישראל, ואפילו אם יש בזה משום איבה ודרכי שלום, כיוון שהאיסור לקבור רשע אצל צדיק הוא מדברי קבלה שהן כדברי תורה, ואינם נדחים מפני איבה ודרכי שלום [שו"ת דעת כהן סי' רא ד"ה 'ובעיקר'].

דרסה

טור תשכ"ז לאחר הציון להערה 41 – ובאופן זה שיש בו כשיעור שני צווארים, אפילו אם דחק את הסכין, אם לא הפסיק מהולכה והובאה – כשרה [שו"ת דעת כהן יד ד"ה לע"ד].

כרך ח

דשון המנורה – הטבת חלום

דת יהודית

טור י"ט לאחר הציון להערה 6 – ויש מי שפירש ש'יהודית' הוא הנוסף על דת משה. ויש שפירש שאלו הדברים שנוספו בתקופת בית שני, שאז נקראו כולם על שם יהודה – יהודים [הרצ"ה מכת"י, מופיע בטוב ראי כתובות ריש פרק המדיר עמ' רמא].

דת משה

טור כ"ד תוספת להערה 2 – וראה במאמר 'למהלך האידאות' פ"ו שביאר הרא"ה ש'דת משה ויהודית' היא הגדרה מיוחדת שנוסדה בגלות – לאחר החרבן – של פרטי ההלכות של כל יחיד ויחיד, בתהליך הגאולה הם יאירו שוב, אך לא מתוך כח השרדות של כל יחיד, אלא מתוך הראיה שאנו כעם צריכים שכל יחיד ויחיד ידבק בדרך הזאת.

ה – אות

טור כ"ז תוספת להערה 4 – עיין בריש מילין אות ה טור ח ובהברקה שם טור פה.

טור ל' תוספת להערה 28 – וראה שו"ת דעת כהן סי' קנח אות א שהכשיר בדיעבד אפילו בתפילין.

האיר המזרח

טור מ"ו תוספת להערה 42 – וכן ראה טוב ראי פסחים אות ה שחילק בדעת רש"י פסחים ב, ב ד"ה 'הבקר אור' בין האיר "פני המזרח" שהוי התחלה לבין האיר "כל המזרח" שהוא הנץ.

הבאת שלום

טור נ' תוספת להערה 1 – וראה עין א"ה פאה פרק א' אות א ופנקסי הרא"ה ח"ג אות לה שכתב שדרישת השלום תביא לידי כך שיכירו את הסיבות המונעות את

השלום, ומתוך ההכרה בגדלות השלום יתבררו הדעות ויאיר אור ד' בעולם, עד שלא ישא גוי אל גוי חרב, ולכן נאמר שיש להבאת שלום פירות בעוה"ז וגם שכר לעוה"ב כמדתה של השלום.

שם, לאחר הציון להערה 4 – ואמרו חז"ל "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" [עוקצין פ"ג מ"ב. וראה ביאור של הרא"ה על הגדה של פסח טור קע"א בביאור דברי חז"ל אלו שכח השלום גדול מאוד עד שנמצא אפילו בבעלי חיים].

טור נ"ב תוספת להערה 35 – וראה טוב ראי סוטה אות יח שהקשה כיצד מוחקים את השם הקדוש במקום שאין עשה שידחה את הלא תעשה, שהרי אם אמרה איני שותה או אמר בעלה איני משקה, אין כאן מצות מחיקת המגילה. ותירץ שמצוותו בכך, עיין שם. ועוד הקשה שהרי יש מי שכתב שיש במחיקת השם גם ביטול עשה של "את ד' אלוקיך תירא" ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. ותירץ שבמקום שתאסר עליו עולמית גדול השלום שעשה דוחה לא תעשה ועשה, וזהו כבודו של המלך שהשלום שלו, שע"י שם קודשו מתרבה השלום, בניגוד לשילוח הקן לטהר מצורע שם הגמרא דחתה סברה זו כיוון ששם השלום הוא רק לשעה.

שם, תוספת להערה 37 – ועיין בשמועות רא"ה על ספר בראשית עמ' קל"ח שכתב שלכאורה הערך העצמי של אמת יותר גדול מהשלום, שהרי השלום אינו מציאות הדבר עצמו, אלא סימן על מציאות ית"ש. והשלום אינו אלא הכלי, ואין הכלי עיקר כ"א מה שבתוכו, והאמת היא מציאות עצמו ית"ש.

הבאת שלישי

טור נ"ג תוספת להערה 3 – ובטוב ראי ראש השנה אות יד הוכיח מלשון הגמרא "וקים להו לרבנן בין שלישי לפחות משליש", שאין הכוונה למדוד במידה הפשוטה של הזמן, ופשוט מכך שכוונת חז"ל שהבאת שלישי הוא במשקל. ואין מידה זו מדויקת, אך אפשר לדעת מתי הגידול ודאי לא הביא שלישי.

טור נ"ו לאחר הציון להערה 33 – ויש מן הראשונים שכתב ששדה שיש בה תבואה שהביאה שלישי בשביעית אסורה בעבודה עד שתשלם אותה התבואה [ריטב"א ר"ה ט, א]. ויש מי שהעיר על כך שהיא שיטה מיוחדת שלא מצאנו לה

חבר בדברי הראשונים ז"ל שיאסר לעבד את כל השדה כולה [טוב ראי ר"ה אות יג והסביר את שיטתו שהוא מפרש מה שאמרו חז"ל 'קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית' משום התבואה עצמה לא צריך לטעם תוספת שביעית, שהרי כשהביאה שליש אסורה משום פירות שביעית עצמם. אלא 'קציר' היינו שאסורה כל עבודת השדה שיש בה קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית].

טור נ"ח תוספת להערה 53 – שכתב שמ"מ אינה אסורה משום ספיחין, אע"ג שלוקט אותה בתורת עשבים.

טור ס"א תוספת להערה 97 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' מט שהעיר שלפי הירושלמי יש חילוק בין אם נזרע בבית, לבין אם נזרע בשדה ואח"כ בנה עליו בית שהוא חייב במעשר.

הבדלה

טור פ"א לאחר הציון להערה 190 – אדם ששמע הבדלה בביה"כ באמצע תפילת שמונה עשרה, אך התנה שאם יזדמן לו להבדיל בינו לבין עצמו לא יצא בהבדלה ששומע כעת. יש מי שכתב שלמ"ד שלעולם יש ברירה דרבנן [יש"ש בב"ק, קונטרס הברירה פ"ג] ממילא יבדיל שוב, ואפילו למ"ד שלקולא אין ברירה דרבנן כיוון שכל מה שיש ברירה הוא מצד הספק, וספיקא דרבנן לקולא [ר"נ גיטין], והיה מקום לומר שלא יבדיל יש לומר שכיוון שלרוב הפוסקים איסור ברכה שאינה צריכה הוא מדרבנן, ממילא נאמר שאין ברירה לקולא ויבדיל ואין זו ברכה שאינה צריכה [אגרות הראיה ח"ב אג' תש"ג].

שם, לאחר הציון להערה 192 – יש שכתב שלכו"ע יוצאים ידי חובה בהבדלה ששומעים באמצע שמונה עשרה, וגם החולקים לא חלקו אלא לכתחילה, ש"ל שחשיב הפסק, אבל בדיעבד שומע כעונה [אגרות הראיה ח"ב אג' תש"ג].

טור ס"ח תוספת להערה 4 – ועיין שו"ת אורח משפט אור"ח סי' קכב שביאר בדעת הרמב"ם שמן התורה די בזכירת דברים לכבוד שבת קודש, או בכניסתו או ביציאתו, ורק מדרבנן הוא שחייבו שניהם. וכיון שתמיד קידוש קודם נמצא שלעולם הבדלה היא מדברי סופרים.

טור ע' לאחר הציון להערה 152 – בדין קטן שהגדיל במוצאי שבת, יש מי שכתב שלמרות שחיוב הבדלה חל רק בסוף שבת ולפי זה הקטן עדיין לא התחייב במצות הבדלה, אך באמת גם קטן ישנו במצוות רק שהתורה פטרה אותו, ולכן יש לומר שלא נפטר לעניין הפקעת החיוב ממנו שיגדיל [שו"ת אורח משפט או"ח סי' סב].

טור ע"ג תוספת להערה 89 – וראה במאמרי הראיה מאמר 'קודש וחול בתחית ישראל' שכתב שההבדלה בין הקודש לחול מקבילה להבדלה שבין אור לחשך. אך למרות ההבדלה שביניהם ישנם יחסים הדדיים בין האור והחושך והם משלימים זה"ז, ורק בצרופם הם ממלאים תפקידם בשלמות. והוא הדין גם בין הקודש והחול, מציאות הקודש מבהיקה רק מתוך מציאות החול, ולכן האומר "כל גרני תרומה – לא אמר כלום". אנו צריכים גם לקודש וגם לחול, אלא שדרושה הגדרת הגבולות שביניהם והבדלתם.

טור פ' לאחר הציון להערה 183 – יש מי שכתב שראוי לעורר שאין למלא כוס ההבדלה מידן של שביעית יותר ממידתו שישפך לסימן ברכה, כיוון שמאבד פירות שביעית [קונטרס אחרון שבת הארץ אות כב].

טור פ"א תוספת להערה 188 – וראה שבת הארץ, קונטרס אחרון אות כב שדן לפי שיטת המשנה ראשונה פ"ח מ"ז שעיקר טעמא של ממעט באכילתם איכא גם בשביעית, "ל שלכתחילה אין להבדיל על יין של שביעית משום שהנשים נוהגות שלא לשתות מכוס ההבדלה, והרי הוא ממעט באכילתו אם אין המבדיל שותה כל הכוס. ותלוי בשאלה האם דבר מועט מותר לכתחילה.

שם, לאחר הציון להערה 199 – ובליל הסדר החל במוצאי שבת, מברך אחרי ברכת פרי הגפן והקידוש ברכת מאורי האש והבדלה, ואומר הבדלה זו מיושב כמו הקידוש [הגדה של פסח עולת ראייה עמ' יד].

הבחנה

טור ק"י תוספת להערה 109 – ובשו"ת עזרת כהן סי' יז כתב שגם לדעת הרא"ש והטור וסיעתם שפסקו כרבי יהודה, שגם במזנה חוששין לעיבור שמא לא נתהפכה יפה יפה, פשוט שאין זה אלא כדי לא להוציא אותה מכלל גזרת

הבחנה, שגזרו בכל מקום שיש חשש זה, ולא פלוג. אבל אם היה צד אחד שלא הי' שייך בביאות דשכיחי להתעבר ע"י, והיו צריכים לגזור דווקא במזנה, משום חשש עיבור, י"ל שגם הם היו מודים ולא היו חוששים לזה משום מלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן.

טור קי"ב לאחר הציון להערה 137 – יש מי שכתב שגם אשה שנתייחדה לנכרי, פשוט הדבר שצריכה הבחנה לכו"ע [תשובת הר"ן והריב"ש תס"ב], שהרי אין חילוק בין מיוחדת לנכרי למיוחדת לישראל, כיוון שהטעם בפילגש הוא שהסכימה להתייחד לו וממילא דעתה ג"כ להתעבר. וגם פילגש המיוחדת לנכרי, אע"פ שלא נתייחדה לו ע"פ נימוס (נישואין אזרחיים), אסורה בלא הבחנה. ואפילו אם הפילה, ויש רגלים לדבר שלא נבעלה מיד אח"כ, בכל זאת אסורה בלא הבחנה. אולם יש מקום להקל עליה שלא למנות מעת שיצאה מביתו וחדלה ההתייחדות אלא מעת פרישתה ממנו [שו"ת עזרת כהן סי' יד].

הבלעה

טור קל"ד תוספת להערה 47 – וכן שבת הארץ פ"ה ה"ג, ושם בקונטרס אחרון כ"ג כתב שלשיטת התוס' שמותר למכור בהבלעה שלו ושל חבירו, הוא הדין שיכול למכור פירות שביעית בהבלעה עם פירות שישיית או עם דבר אחר. וכן ניתן לצרף את שני ההיתרים – שאחר ימכור וגם יעשה הבלעה.

שם, לאחר הציון להערה 48 תוספת הערה על המילים 'בהבלעה מותר' – ובשבת הארץ קונטרס אחרון א' כתב שהטעם שמוהר"ט מצריך להשכיר דווקא בהבלעה, הוא כדי שיהיה אפשר לומר שאין כוונת ישראל שיעבוד הגוי בשביעית אלא בשאר שנים, ואינו דומה לשבת שהבלעה כזו לא מועילה כי הדרך היא שעובדים בכל יום, משא"כ בקרקע שהדרך להניחה שנה או כמה שנים.

הברכה

טור קנ"א תוספת להערה 73 – ויש מי שכתב שאם אדם עבד את הקרקע בלא שינוי מדרכי העבודה בכל השנים, הוא עובר בעשה מדאורייתא [שבת הארץ פ"א ה"ד]. ואפילו אם עשה רק עבודה אחת כדרך שעושה בכל השנים [קונטרס אחרון שבת הארץ סי' ב' אות א].

טור קנ"ד תוספת להערה 128 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ב, בפירוש הסוגיה בסוטה לדעת הרמב"ם, ודיון בדברי הכס"מ.

הגבלה

טור קע"ג תוספת להערה 36 – ועיין בעין איה מסכת שבת פרק ט' אות כד, מדוע רק אחרי שנאמר בשני בשבת "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", נאמרה מצוות הגבלה.

שם, תוספת להערה 40 – ועיין בעין איה מסכת שבת פ"ט אות מח שביאר מדוע לא נאמרה מצוות הגבלה במפורש, אלא נלמדה מכך שלא נאמר מה אמר הקב"ה למשה ומה אמר משה לישראל.

הגדה

טור קנ"ט לאחר הציון להערה 37 – יש מי שכתב שלפני הגדה יאמר ויכוין לקיים ולצאת ידי מצוות סיפור יציאת מצרים [הגדה של פסח לרא"ה קוק עמ' כ'].
 טור ק"פ לאחר הציון להערה 45 תוספת הערה למילים "וכתבו האחרונים" – ובהגדה של פסח להרא"ה עמוד כ כתב שכולם מחויבים ככל האפשר לשבת אצל השלחן להגדה.

שם, תוספת להערה 48 – ועיין בשו"ת אורח משפט סי' קכח שכתב שיש להיזהר לדעת ביאור ההגדה בלע"ז, ולבאר לב"ב לכה"פ את ג' הדברים של ר"ג.

טור קפ"ט תוספת להערה 189 – ועיין בשו"ת אורח משפט סי' קכח שכתב שחייב כ"א לדעת פירוש הפשוט בהגדה מתחילת 'עבדים היינו' עד 'ה"ז משובח', ו'מתחילה עובדי ע"ז' ו'פסח מצה ומרור' ו'בכל דור ודור' עד ברכת 'גאל ישראל'.
 ולתרגם לב"ב שיבינו.

טור ק"צ לאחר הציון להערה 198 – נחלקו הראשונים האם 'מה נשתנה' הוא חלק מההגדה או לא [רמב"ם פ"ח ה"ב 'ואומר הקורא מה נשתנה' וסדר השאלות הינם חלק ממצות ההגדה, אך בהגהת השו"ע ס' תעג סע' ז' בשם מהר"ל שמשמע שם שעצם ההגדה מתחיל מעבדים היינו ועיין בלנתיבות ישראל ח"ב עמ' ק"ז-ק"ט באורך בביאור השיטות].

הגהה

טור קצ"ז לארח הציון להערה 50 להוסיף פסקה – ספר תורה שנקנה מן הנכרי, יש מי שכתב שגם אותו ראוי להגיה. אך הגהה זו לא תוציאנו לגמרי מכלל ספק, שהרי עיקר החשש בספר שכתבו גוי הוא מצד הכוונה ולא על זיוף הכתב, אלא שלרווחא דמלתא מצד החשש שישראל מכר להם ספר פסול. ולכן אם יש להם ספר אחר ישתמשו בו [שו"ת דעת כהן סי' קעב].

טור קצ"ט לאחר הציון להערה 75 – יש מי שכתב שגם מלך יוצא ידי חובה בשני ס"ת שלו ע"י שהגיה בהם אות אחת [שו"ת דעת כהן סי' רלג].

הגעלה

טור רא לאחר הציון להערה 13 – אמנם, במקום של חשש איסור חצץ א"צ ליבון אלא מספיקה הגעלה [שו"ת אורח משפט אר"ח סימן צח].

טור ריד הוספה להערה 142 – וכן הכריע בשו"ת אורח משפט סי' קד הובא בטוב ראי פסחים דף ל ע"ב אות קיז.

טור רלז לאחר הציון להערה 401 – וי"א שאין לומר שהטעם משום שהטעם קלוש ואין ראוי שיחול עליו שם איסור כאשר היתרא בלע, שלפ"ז בחמץ, כשיגיע זמן איסורו בערב פסח יחול שם האיסור שדומה לאיסורא בלע. ולכן מסבירים שהטעם הוא שכל דבר הבלוע אין עליו שם איסור כלל אלא הרי הוא כעץ וככופת שאור שיחדה לישיבה, שבטלה [פסחים מה ע"ב]. ובאיסור הוא חוזר ונעור כשנפלט אפי' בטעם קלוש. ועוד אפשר לומר שבהיתרא בלע, הדבר הבלוע אין עליו שם איסור כלל אלא הוי כעץ וככופת שאור שיחדה לישיבה, שבטלה. ובאיסורא בלע יש עליו שם איסור גם כשבלוע, כיון שאפשר בהפלטה. ולפ"ז בערב פסח גם לאחר זמן האיסור מספיקה הגעלה ואין צריך ליבון, שהרי התבטל בזמן הבליעה. ולפ"ז אם השתמשו בכלי הצריך ליבון אפילו בן יומו אפילו בדבר חריף, המאכל עצמו מותר כיון שהטעם קלוש כ"כ [זבחי ראייה חולין ח ע"א תוד"ה 'שלבנו', וע"ש שנשאר בצ"ע].

טור רי"ד תוספת להערה 144 – ובטעמו של הב"ח עיין שו"ת אורח משפט סי' קד.

טור רכ"ה תוספת להערה 265 – ועיין בשו"ת אורח משפט אר"ח סי' קד שכתב שמטעם זה גם ידות הכלים צריכות הגעלה, שכיוון שחוששין לתשמיש ארעי, חיישינן שמא פעם אחת נתרתחו הידות ולכן צריכות הגעלה בפני עצמן, ואי אפשר שיתרתחו כהגעלת הכלי כיוון שהרי אסור להשהות בהגעלה זמן מרובה.

טור רכ"ה תוספת להערה 265 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' קד שהקשה שאם ידות הכלים צריכות הגעלה כמותן, אע"פ שלא נשתמש בהן, א"כ מוכח מכאן שכח ההגעלה צריך להיות יותר גדול מכח הבליעה, וא"כ מדוע בכלי שני פוסקים שצריך הגעלה בכלי שני ולא בכלי ראשון. ויישבו בכמה דרכים.

טור רלח הוספה להערה 407 – וטעם הדבר, כיון שהטעם הבלוע אינו אסור אלא הרי הוא כעץ בעלמא, ורק כשנפלט וניתן באוכל הרי הוא כחוזר ונעור, ואחר הגעלה שאינה פליטה גמורה נותר רק טעם קלוש, ולכן בהיתרא בלע לא חל עליו איסור, אבל באיסורא בלע חוזר ונעור שם האיסור הראשון אפילו כשהטעם קלוש. ואם נבלע קודם פסח, אינו יכול כבר לחזור ולהיות נעור כיון שמעולם לא היה אסור. או שבאיסורא בלע, הבליעה אינה מבטלת שם האיסור, והוא אסור גם בכלי, ובהיתרא בלע הוא כעץ בעלמא. זבחי ראייה חולין דף ח ע"א על תוס' ד"ה 'שלבנו'.

הגרמה

טור רמ"ד תוספת להערה 1 – ועיין אגרות הראיה א' אגרת קעח שכתב שישנם שני מנהגים. האחד מנהג חדש שהשו"ב צריך גם לעשות את פעולת השחיטה בפועל, והשני – מנהג בני מערב, שאין הדבר כן. אלא שהחכם הוא השו"ב, הוא בודק את הסכין ומוסר אותו לטבח שיודע רק חמש הלכות שבשחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור, והוא שוחט. ולאחר השחיטה השו"ב בודק את הראיה. ודרך זו יותר קרובה לרוח ישראל סבא ועדיפה יותר. לפי שרגשי הלב הצלולים אינם מסכימים שתלמיד-חכם יעסוק בקביעות בזביחת בעלי חיים ונטילת נשמתם.

הדור מצוה

טור רע"א תוספת להערה 1 – וראה בעין איה ברכות פ"א אות קנז שכתב שתכלית הפאר וההידור הוא תמיד לפעול על זולתו. גם תכלית הידור מצווה היא עצת ד'

שהשכל יפעל על הרגש, שיש בזה ג"כ עניין הקרוב לפעולה על הזולת. וראה גם אורות הקודש ח"ג, עבודת הקדש עמ' קצט.

טור רע"ב, תוספת להערה 2 – ועיין עין איה ברכות פ"ט אות רסט שיש יופי שכלי ויופי חושי, והעיקר הוא היופי השכלי, דהיינו צדקה, מישרים, מעשים טובים ומדות טובות, והיופי החושי צריך שיהיה טפל לו. אמנם הטפל ג"כ משמש הגון יפה, ע"כ 'זה א-לי ואנוהו' – התנאה לפניו במצוות.

שם, תוספת להערה 6 – ועיין אוצרות הראי"ה ב' הדרן על הש"ס עמוד 221 שתלה את השאלה האם הידור הוא דאורייתא או דרבנן, במקור בפסוק.

שם, תוספת להערה 10 – ולכן כתב הראי"ה קוק בספר מצוות ראייה סי' תרעג סע' א שההידור צריך להיות כמו שתקנו חז"ל. לכן בנרות חנוכה נראה שעדיף להדליק בשמן ש'צליל נהורא טפי' משמן זית על אף שהנס היה בשמן זית, שהרי הסיבה שחזר ריב"ל אחר שמן זית הוא כיוון ש'צליל נהורי' ולא מכיוון שבו נעשה הנס. ובשו"ת משפט כהן סי' צה הוסיף שכאשר אדם אינו יכול לקיים הידור בנרות חנוכה כתיקון חכמים להדליק כמספר הימים, אין עניין שישנה ויבדה הידור מלבו וידליק כמנין הנרות של לילה אחר, לפי שהדלקה זו אינה בתכונה של עיקר המצווה ולא בתכונה של הידורה הקבוע ע"פ חז"ל.

טור רע"ד לאחר הציון להערה 36 – וכן יש מי שכתב שהנחת תפילין של ר"ת הינה בכלל 'הידור מצוה' ע"פ הזוהר הקדוש (ולא למניחים מדין ספק ספקא), שחלילה לנו להחזיק לחוטאים את כל המון עם ד', אותם שאינם זהירים בהנחת תפילין של ר"ת [חבש פאר יב – יד].

שם, להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שגם אם יש מקום להידור שאינו מגדר המצוה, מ"מ אם יש בדבר איזה שהוא פסול, גם אם נבטל את הפסול ע"י ביטול ברוב, מ"מ אין להדר בדבר זה. כגון לגבי אתרוג מורכב [עץ הדר עמוד כ].

שם, תוספת להערה 43 – ובביאור עניינו הפנימי כתב בעין איה ביכורים אות כט שאומה שיש לה נפש רמה השואפת להגדיל פועלה בעולם, ע"כ תשאוף גם לעושר ע"י העבודה. אמנם העושר לא לא יה' מכוון לעצמו כ"א שעל ידו תבוא

להאיר את עצמה ואת העולם כולו, באור החכמה והדעה האמיתית, אור ד' אלוקי ישראל.

טור רע"ח לאחר הציון להערה 107 – יש מהאחרונים שכתב שמותר למחוק אות בספר תורה כדי לחזור ולכותבו יותר בהידור, ואפי' בשמות הקודש שאינם נמחקים אפשר שאין בזה איסור מהתורה [שו"ת דעת כהן סי' קסה].

שם, להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב שלא התירו טורח ביו"ט לצורך הידור מצווה בכיסוי הדם [שו"ת דעת כהן סי' יא בדעת הט"ז הסובר שבכיסוי חלק מן הדם מקיים מ"ע, וכיסוי כל הדם רק קצת מצווה או הידור מצווה בעלמא].

טור רפ"ב תוספת להערה 152 – ועיין שו"ת אורח משפט א"ח סי' קמג ובטוב ראי אות מב שביאר מדוע שייך הידור מצווה ביותר במצוות נר חנוכה.

טור רפ"ג, תוספת להערה 163 – ועיין בשו"ת אורח משפט א"ח סי' קמג שדן באופן דומה בשאלה האם עדיף לקיים מצווה בזריזות ללא הידור או שעדיף לדחותה ולקיימה בהידור. וביאר על זו הדרך שהסיבה שמשה רבינו התעכב במילת בנו כדי לאסוף אנשים רבים למלון לפרסם בעמים את הברית.

שם, לאחר הציון להערה 164 – יש מי שכתב שבהידור אין לאו של בל תשחית [עץ הדר עמוד כד], וכן כתב שלא שייך בזה לאו של לא תתגודדו [שו"ת משפט כהן סי' קכה].

שם, תחילת פרק ו', להוסיף הערה על המילים 'הידור מצווה וזריזין מקדימין למצוות' – עיין באוצרות הרא"ה ח"ב עמוד 221 שהאריך בענין.

הדחה (באיסורים)

טור רצ"א תוספת להערה 96 – שו"ת דעת כהן סי' רכו.

טור רצ"ב לאחר הציון להערה 103 – יש מי שכתב שכוס של י"נ נכשרת ע"י הדחה ג' פעמים [שו"ת משפט כהן סי' סח, והוסיף שאע"פ שמקור דעה זו באגדה, אין הדין נלמד מהאגדה עצמה, אלא מכך שחז"ל הזכירו דין זה באגדה בסתמא כדבר פשוט, הרי זו ראייה שהמנהג היה פשוט כן].

הדחה (במליחה)

טור רצז לאחר הציון להערה 23 פיסקה חדשה – לשני הטעמים האחרונים נראה היה שצריך שתהיה המליחה סמוך להדחה, אמנם, גם לטעמים אלו, קים להו לחז"ל לפי דברי הגאונים שעד שלשה ימים הבשר אינו מתייבש לגמרי ונשאר רך [מצוות ראה סי' סט ס"א]. ויש להדיחו יפה יפה, ובסתמא אמרינן שהדיחו יפה [ש"ך ססק"ב]. והכוונה, שכאשר ידוע שהדיחו כדי להתירו למליחה אומרים מסתמא הדיחו יפה יפה, אבל אם לא ידוע שהדיחו בשביל להתירו במליחה, אין אומרים בסתמא שהדיחו יפה יפה [מצוות ראה שם].

טור שה הוספה להערה 147 לפני המילים 'ועיין לעיל' – ואע"ג שהר"ן לא חילק בין הדחה ראשונה להדחה שניה (כן הקשה הש"ך שם סק"ל, ועיין מצוות ראה שכתב, שהרי הוכחת הרמ"א ממי גשמים, והדחה ראשונה יכול להיות שלא ירדו לדעת, ולכן לא הכשירו, אבל הדחה שניה שהיא ודאי לדעת שרוצה שיוסר המלח, חייבים לומר שמדובר במי פירות, שהרי אין לומר שמדובר לצלי, שהרי הרמ"א עצמו סובר בסי' עו ס"ב, שצלי צריך הדחה).

הדלקת הנרות – במקדש

טור שט"ז לאחר הציון להערה 383 – השמן צריך להיות טהור. יש מי שכתב שכיון ששמן נחשב משקה, שמן טמא שנקרש וחזר ונימוח הרי הוא טהור. והטעם שבנס חנוכה לא הקרישו את השמן כדי לטהרו הוא משום שלגבי המנורה במקדש צריך "כתית", דהיינו שנכתת מזיתים, א"כ כשנקרש אבד ממנו שם שמן. ואח"כ כשנעשה שמן ע"י המחאה אין זה כתית אלא מחוי [מצוות ראה אר"ח קנח, ב' הודפס גם בטוב ראי שבת אות לט].

טור שיז לאחר הציון להערה 93 – וגם שיעור זה נותנו כל השנה אף בימים הקצרים [ש"ת אורח משפט סי' קמג אות ב, טוב ראה שבת דף כא ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות מב].

טור שיז לאחר הציון להערה 93 – אם נתן פחות מהשיעור המספיק לדלוק מערב עד בוקר, יש אומרים שלא יצא יד"ח [ש"ת אורח משפט סי' קמג ב, טוב ראה שבת דף כא ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות מב], וי"א שמ"מ יצא יד"ח [תוס' רא"ש שבת כא ב וי"ל שחלקו את הפך לשמונה והדליקו בכל לילה השמינית, ואף על גב דאמרינן התם תן לה

מדתה כדי שתהא דולקת מערב עד בקר היינו היכא דאפשר". וכן משמע בב"י או"ח סי' תרע שתריץ שחילקו השמן לח' ימים. וכן משמע במהר"ל נר מצווה עמ' כא שכתב "צריך לתת שמן שיהיה דולק כל הלילה, וטוב שיעשו מצווה אחת כתקנה להדליק יום אחד", (אולם ממה שכתב בהמשך דבריו "יותר טוב משלא יקיימו אף יום אחד", משמע קצת שלא יצאו כלל), וכן בפר"ח שם "וא"כ מה ראו לחלקו לח' חלקים", ולא כתב שאין יוצאים בזה. וכן נראה סתמא דגמרא שהובאה לעיל ציון 84 למ"ד מלמטה למעלה, שהתחילו מרביעית כפרש"י, ואם לא יוצאים כלל ידי חובת המצוה, מדוע בטלו מצווה רק משום שהתורה חסה על ממונם של ישראל. וגם למ"ד מלמעלה למטה, הרי טעמו שאין עניות במקום עשירות ולא אמר שלא יצאו יד"ח אם יעשו מלמטה למעלה], אבל אם נתן פחות מחצי לוג, ויש בו שיעור שמספיק לדלוק מערב עד בוקר, כגון בלילות הקצרים, יצא ידי חובתו לכל הדיעות [אורח משפט שם].

הדס

טור שכ"ד תוספת להערה 3 – ועיין רמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות סדר זרעים, שכתב שודאי מעולם לא נסתפקו מהו פרי עץ הדר, והיתה הלמ"מ שהוא אתרוג אלא שנחלקו התנאים באיזו תיבה בפסוק מרומז הדבר. ועיין עץ הדס סי' נ"ג לראי"ה קוק שכתב שה"ה בהדס, שאע"פ ששקיל וטרי הש"ס בפירוש 'ענף עץ עבות', ודאי הייתה הלמ"מ מסורה בידיהם שהוא הדס, אלא שבאו לסומכו לקרא.

שם, תוספת להערה 11 – ועיין באגרות הראיה ח"ב אג' תסח הדר בברכת פרי הצבר, ומוכיח שההרדוף הוא הצבר של ימינו.

טור שכ"ה תוספת להערה 26 – ועיין עץ הדר סי' נג שהסביר מה הה"א שפסול.

טור שכ"ו תוספת להערה 36 – עיין שו"ת משפט כהן סי' כד, ובהערות הרצי"ה שכתב שא"כ מותר להרכיב הדס בארז (לשיטתו ששייך בהדס הרכבה, ראה הערה 271). ובעץ הדר סי' מה-מו למד מכך, שכמו שהדס מן ארז הוא ואע"פ שיש עוד ממין הארז, מ"מ רק הדס הוא הכשר לברכה, כך גם אתרוג המורכב בלימון אינו נחשב 'אתרוג' כשר, אע"פ שהלימון הוא מין אתרוג.

טור של"ח תוספת להערה 218 – ועיין בשבת הארץ קונטרס אחרון סי' ט' בעניין פסיק רישא בדבר שאינו מתכוין בשביעית.

טור שמ"א תוספת להערה 271 – עיין עץ הדר סי' מו בעניין הדס מורכב.

*שם, בסוף הערך להוסיף פרק – י. **בשביעית.** יש מי שכתב שהלוקח את כל ארבעת המינים מע"ה, נותן לו אתרוג במתנה [מהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם פ"ח ה"א מהלכות שביעית]. ויש מי שלמד מכך שאין הכרח לפרש שעיקר העיסקה הוא הלולב עצמו, וניתן ללמוד שאין קדושת שביעית בהדס [וכ"כ בשו"ת ציץ הקודש ח"ב סי' טו אות א בשם מהר"ל דיסקין].

הדר דינא; קם דינא

טור שמ"ב בהגדרת הערך תוספת הערה על המילים 'דין בדיני ממונות' – וראה בשו"ת עזרת כהן סי' מה וכן בשו"ת משפט כהן סי' קלח שכתב שדיני 'הדר דינא' ו'קם דינא' אינם תלויים בדיני ממונות (מדין מחילה הפקר ויאווש), אלא שהמחלוקת היא במידת התורה, שכיוון שנגמר הדין ע"פ גדרי, אין אנו חוששים כלל אם אח"כ נזדמן העניין ע"פ כללי התורה בצורה המנוגדת לדין הראשון.

הואיל ואשתרי אשתרי

טור שע"ז תוספת להערה 34 – ועיין טוב ראי סוטה אות פ שהוכיח שגם לפי לישנא בתרא שם חייבין לומר שלגבי איסור עשה אמרינן 'הואיל ואשתרי אשתרי'.

הוגה את השם

טור שפ"א תוספת להערה 6 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' צו בטעם האיסור.

טור שפ"ו תוספת להערה 71 – ועיין בטוב ראי תענית אות כ שביאר מהי מעלת המקדש שמזכירים בו את השם המפורש.

הודאה

טור שצ"ד תוספת להערה 25 – ובביאור שיטתו עיין טוב ראי ברכות אות צב.

טור שצ"ו תוספת להערה 56 – ועיין טוב ראי ברכות אות מט שדן כיצד יקרא אדם שניים מקרא ואחד תרגום בפרשת שמע. וכתב לדון שבפרשת שמע צריך לכפול כל הפרשה ולא יאמר אפילו פסוק ואח"כ יכפול אותו, שהרי יש מי שכתב שגם בכהאי גוונא יש איסור. עוד כתב שם שדרך לימוד אין איסור, ושנים מקרא ואחד תרגום הוא דרך לימוד ולא מיחזי כשתי רשויות.

הודאת בעל דין

טור ת"ה תוספת להערה 7 – ולכן אע"פ שאנו יודעים שאין לו ממון, הודאת בעל דין כמאה עדים. ובבאר אליהו חו"מ סי' מ' ס"ק א' וכן בטוב ראייה כתובות אות קז, הוכיח שהגר"א סובר שאין זה משום הודאה אלא משום שעבוד הגוף. ועיין אגרות הראיה ח"א אג' קלג שכתב שבקניין אודיתא אע"פ שאנו יודעים שההודאה היא בשקר, מכל מקום הודאת בעל דין כמאה עדים דמי.

טור ת"ה תוספת להערה 8 – ועיין בשו"ת עזרת כהן סי' צד, הובא בטוב ראי קידושין אות ק, שכתב שנראה שלפי הראב"ן, שעיקר הטעם שאין אדם משים עצמו רשע ולא אמרינן בזה הודאת בעל דין, הוא משום חב לאחרני.

טור ת"ו לאחר הציון להערה 15 – יש מי שדן האם הודאת בעל דין עדיפה מעדים רק במקום שמודה על חובו, כגון שאומר על שטר חוב שפרע חציו והעדים מעידים שפרע כולו, שמכחיש את דבריהם, או שגם במקום שאין הבעל חוב אומר חובה על עצמו אלא צווח ואומר זכותו, אלא שעל פי פרטי הדברים יוצא שאין אנו יכולים לקיים זכותו, וממילא נעשה מדבריו חוב לעצמו [באר אליהו סי' ל ס"ק כ"ה, הובא בטוב ראי ב"ב אות נב].

שם, לאחר הציון להערה 21 – יש מי שכתב שלא מצינו דין הודאת בעל דין אלא בדיני ממונות, מטעם שבידו להזיק לעצמו ולהפקיר, ומנ"ל שזה מועיל לפסול יוחסין [מצוות ראייה אהע"ז סי' ב סעיף ג, הובא בטוב ראי כתובות אות כט, וכתב שבאיסורים מועיל רק מדין שוויה אנפשיה, ולכן הקשה שם על דברי הפוסקים ששתיקה מועילה מדין הודאת בעל דין].

הוראה

טור תפ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 9 על המילים 'הרי זה משובח' – וראה טוב ראי ברכות אות מה שעל דרך זו ביאר את דברי הר"ח בב"מ לג א על דברי חז"ל הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא – שכשיעסוק במשנה לא תהא עליו חובת הוראה, וכשיעסוק בתלמוד חלה עליו חובת הוראה, ע"כ טוב להימנע מזה, ומדובר כשיש אחר שראוי להורות.

טור ת"צ תוספת להערה 58 – ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח במילואים לסי' קנב שהאריך בצורך ידיעת המקורות.

שם, תוספת להערה 60 – ועיין בעיטור סופרים עמוד י.

שם, תוספת להערה 61 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' סד שאסר חליבה ע"י ישראל בשבת בכל אופן ומה שכתב בזה.

שם, לאחר הציון להערה 66 – יש מי שכתב שמוטל על כל בעל הוראה שיהיו עיניו ולבו תמיד בטובתם של ישראל, ולא לחוש כלל למה שמפקיעים לשעה, ע"פ גדרי התורה, איזו מצווה מפני הכרח [מבוא לשבת הארץ אות טו].

טור תצ"א תוספת להערה 72 – ועיין חבש פאר עין איה סי' יד, הובא בטוב ראי עירובין אות לג, בעניין חומרא במקום שיש ספק במינו.

טור תצ"ב תוספת להערה 88 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' כה, א ס"ק יא שדקדק מדברי הגאון שמסמין את דין זה על הפסוק "ועצומים כל הרוגיה", שזה שייך רק במקום שראוי להוראה שהגיע למידה זו, דהיינו בן ארבעים, כדאיתא בע"ז, ויהיה תלוי לפי השיטות שם מי נקרא ראוי, וכשאינן גדול הימנו גם בפחות מארבעים מקרי הגיע להוראה.

טור תצז לאחר הציון להערה 160 – והטעם שכיון שיודע שיש קפידא בממון שאינו שלו, נזהר בד"מ, משא"כ או"ה שגאוות השתיה מוציאתו מיראת שמים וכללות הענין משתכח מן הלב [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה ס"ק טו].

טור תצז הוספה להערה 161 לאחר המילים 'בשם ס' היראה לרבנו יונה' – (ואע"פ שהביאו בשם ספר היראה, וכ"כ בבאר אליהו שם, אינו שם אלא באגרת התשובה) ומקורו במדרש רבה נשא פרשה י אות ד, ועיין באר אליהו שם, דאע"ג דניתן לפרשו רק בד"נ, מ"מ משמע לר"י דדברו גם בד"מ. ומה שאמרה הגמרא על ד"נ מדברי קבלה, היינו דאסור לשתות כל היום, ולא רק בשעה שעוסק בדין, אף אם יפיג יינו. משא"כ בהוראה וד"מ, שבשעה שאינו עוסק בדין ובהוראה יכול לשתות].

טור תקט להערה 324 – וכתב בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קיב ד"ה 'ואפריון' שלהלכה יש להחמיר בזה, הן משום שהרא"ש ראה את דברי התוס' ולא קיבלם, והן משום שהוא ספק דאורייתא של כבוד תורה, שהוא אף חמור משאר ספק דאורייתא.

טור תקי"י לאחר הציון להערה 333 – ויש מי שכתב שיכול לומר שאינו עונה למעשה אלא שבמקומו כך הוא מורה, ואם השומע סומך על כך אינו נזקק למחות בידו [שו"ת משפט כהן סי' סו, וכתב שכך נהג למעשה].

הוראת שעה

טור תקכב לאחר הציון להערה 132 – ויש ראשונים [כך הביין בבאר אליהו חו"מ סי' ב סק"ד, הובא בטוב ראי קידושין דף פא ע"א אות קטז, את דברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ד ה"ה] ואחרונים [ביאור הגר"א שם] שלמדו מכך שמלקין על לא טובה השמועה [קידושין דף פא ע"א]. ואף ששם אין זו הוראת שעה אלא תקנה קבועה, מ"מ כיון שהגמרא אומרת שגם מר זוטרא מאמוראי בבל נהג בדין זה, משמע שהוא דין של הוראת שעה [באר אליהו שם. ואמנם הקשה על כך כיצד ניתן להלקות ארבעים מלקות, והרי לא גובים קנס קצוב מדבריהם בזה"ז, ועוד שדעת הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"כ ה"א, שישנו לאו על הפוסק מאומד הדעת, ואיך אפשר לעשות תקנה קבועה נגד לאו מפורש בתורה].

טור תקכב לאחר הציון להערה 142 – ויש ראשונים שסוברים שצריך עדים ממש [כך הביין בבאר אליהו חו"מ סי' ב סק"ד, הובא בטוב ראי קידושין דף פא ע"א אות קטז, את דעת רש"י סנהדרין דף כו ע"ב ד"ה 'ארבעין'. ומה שמלקים רק עקב הוראת שעה, הואיל ואין התראה, אמנם בקידושין דף פא ע"א בד"ה 'על לא', פרש"י כהבנת תוס' בסנהדרין, שמדובר

על שמועה ללא עדים]. ויש הסוברים שבשביל להלקות אין צריך עדים, אך צריך עדים על מנת לפסלו לעדות [כן נטה להסביר בבאר אליהו שם בהבנת הראשונים].

הזאה – ב

טור תקע"ו תוספת להערה 90 – ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' מ מה שכתב בענין דבר שיש לו שינוי השם בלשון חכמים, וחילק אם השינוי באיבר אחד או שינוי בכולו.

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 228 – אגד בידי שמים כשר באזוב [פרה פי"א מ"ט ועיין שו"ת דעת כהן סי' קפב שכתב שאין ללמוד מסוכה לאזוב בפסח מצרים שאגד בידי שמים לאו שמיה אגד, משום שאין ללמוד שעה מדורות, או משום שהוי לפני הדיבור].

הזמה

טור תרי"ב לאחר הציון להערה 34 תוספת הערה למילים 'מירושלים ללוד מבוקר עד ערב' – וראה בבאר אליהו סי' מג כ ס"ק ל"ד, והובא בטוב ראי כתובות אות נז, שלמד מכך שלפי דברי התוס' בגיטין פ, א ד"ה 'כי' שהני ושילי היו סמוכים ויכולים לבוא לשם ביום אחד, רק בכהאי גוונא שאין בו משום הזמה – השטר הוא רק מחזי כשקרא וכשר בדיעבד. אבל כשהשינוי של המקומות יכול להביא לידי הזמה לפי הזמן הכתוב בשטר, בזה גם ר"י מדנפ"ר בתוס', בכתובות כא: ד"ה 'האמר' יודה דחשיב שקרא ממש ואפילו בדיעבד פסול.

שם, תוספת הערה על המילים 'גמל פורח' – ועיין אגרות הראיה ח"א אג' קג שהקשה על דברי הגמרא שם, מדוע הביאה שתי הוכחות לזה שאין חוששין לדבר שאינו מצוי, וראה מה שתירץ.

טור תרי"ח לאחר הציון להערה 83 – ובטעם הדבר שצריך הזמה דווקא בפני העדים, יש מי שכתב שהוא משום שבהזמה מעידים על העדים עצמם לחיבם, ואין מקבלים עדים שלא בפני בע"ד [טוב ראי כתובות אות מא].

הזמנה – א

טור תרכ"ג תוספת הערה למילים 'או מתפיסו בקדושה' – ועיין עולת רא"ה ח"א עמוד קצב שמה שמצאנו בתפילה לשון "הריני מזמן את פי" הוא כיון שבדיבור

יש כוח כפול – דיבור קודש ודיבור חול, כאשר האדם ניגש להחל את דיבורו בקודש הוא צריך להזמין את פיו הזמנה הראויה לקדושה, כדי שהדיבור יבוא מהיסוד המקודש, ממקור הדעת העליונה.

טור תרכ"ח תוספת להערה 24 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' קפב, והובא בטוב טוב ראי סוכה אות כא, שהדין שבעל הבית צריך לעשות מעשה בסכך לשם מצות סוכה הוא מדרבנן. וטעמו הוא שכיון שחל שם שמים וקדושה על הסוכה, ע"פ שיטת רש"י מאן דס"ל שצריך עיבוד לשמה ס"ל הזמנה מלתא, שכיון שחלה קדושה על הדבר צריך להזמין ע"י מעשה. ואע"פ שהזמנה לתשמיש קדושה מועילה בדיבור בלבד כשאח"כ צר בי', מ"מ כאן, בגוף הקדושה, לא מועילה הזמנה בדיבור.

שם, לאחר הציון להערה 24 – הזמנה מחיים גם לאביי אינה אוסרת [שו"ת דעת כהן סי' רז].

טור תרכ"ז תוספת להערה 33 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קו שדן האם התכריכים עצמם אסורים מדאורייתא או מדרבנן.

שם, לאחר הערה 38 – יש מי שכתב שאע"פ שאין הזמנה אוסרת, ואין איסור הנאה של משמשי מת מתחיל כ"א אחר שקברו בו את המת, אסור לתת או למכור חלק מבית הקברות של יהודים לשאינם יהודים. שמאחר שכבר התחילו לקבור שם נתקדש כל שטח האדמה שנתייחד לשם קברות צבורים, ונתפשטה על זה קדושת בית הכנסת, והוי כמו אומניה וצר ביה תפילין, שאסור למיצר ביה זוזי להורידו מקדושתו, ואסור למכור או לתת חלק ממנו אפילו ע"י ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר [שו"ת דעת כהן סי' רא].

טור תרכ"ח תוספת להערה 56 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' רז.

שם, לאחר הציון להערה 60 – לגבי אהל וציון העשויים למת, יש מי שכתב שהדבר תלוי באופן כוונת הזמנתו, שאם האהל הבנוי על הציון נעשה לצורך שמירה לחיים – אינו נאסר, אך אם לא נעשה לצורך החיים נאסר. והעיר שבקברי צדיקים שנהגו לבנות אהל כדי להתפלל שם, זה ודאי נעשה לצורך החיים ואין בו איסור הנאה. אך בקבר של איש פרטי אלא שהי' חביב עד שבנו

לו אהל, יש מקום לומר שנעשה לצורך המת ולכבודו ולא לצורך החיים, והי' מקום לאסור. אלא שאם נשאר בתוך האהל מקום כדי קבר שלא נתייחד רק למת הראשון הרי ודאי שניתן לקבור שם. והחלק באהל המכוון כנגד הקבר השני ראוי לומר שלא נתייחד כלל שהרי אין הזמנה מחיים וממילא אינו אסור בהנאה [שו"ת דעת כהן סי' רן].

טור תרל"ו תוספת להערה 143 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' ריד, שדן לגבי מקום שהיה בית תפילה של נוכרים וקנו אותו לשם בית כנסת, והתיר למוכרו ולסמוך על דברי המב"ט ח"ג סי' קמד שהתיר זאת אם אין מתפללים בביהכ"נ (ולשנות את המעות לקדושה חמורה אם אפשר, כדי לחוש לדעת האוסרים בשו"ע או"ח סי' קג סע' ד, ועכ"פ לקדושה דומה לזו), וזאת כיוון שהוא גנאי גדול להתפלל שם.

טור תר"מ תוספת להערה 187 – ובדין בתי כנסיות שבבבל עיין שו"ת משפט כהן סי' צו ובלנתיות ישראל ח"ב לרצי"ה קוק.

הזמנה – ב

טור תר"נ לאחר הציון להערה 60 – ויש מי שכתב שחכמים תקנו את תקנתם על פי הרגיל אז, ולא חילקו בענין הפרטים כיון שסתם אישה בעיר וסתם גבר בכפר. וכיון שכך תיקנו אין לשנות, שלגבר נותנים זמן ולא לאישה [באר אליהו חו"מ סי' יד סע' א' ס"ק ט"ו, הודפס גם בטוב ראי מסכת ב"ק אות צד, בדעת הטור והרמ"א].

תרנ"ד תוספת להערה 114 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' ה סע' א' ס"ק ד, הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צה שהקשה שלכאורה אין לחלק בין התחילו ללא התחילו בין אם הטעם הוא משום ימי קציר ובין אם הטעם הוא משום טרדת העם בצורכי יו"ט. ועיין מה שתירץ שם.

שם, לאחר הציון להערה 117 – אבל אם הזמינו לדין לאחר סוף שעה חמישית, שהוא אחר זמן ישיבת הדיינים, אין בכך איסור, כיוון שאין להם איסור בישיבתם, אלא שאין להם חיוב לשבת יותר אפילו אם הם דיינים קבועים שעליהם מוטל לשבת בדין תמיד [באר אליהו חו"מ סי' ה סע' ג ס"ק ז; הודפס גם בטוב ראי שבת אות טו].

טור תרנ"ה לאחר הציון להערה 130 – ויש מי שלמד שמשום הרמאים עכשיו קובעים זמן בלא חקירה [עיין בבאר אליהו חו"מ סי' ה סע' א ס"ק ג, והודפס גם בטוב ראי מסכת ב"ק אות צו, בדעת הרמב"ם סנהדרין פכ"ה, וכן נראה מדעת הר"ף והרא"ש, ועיין שם מה שביאר את מחלוקת הראשונים בביאור הסוגיה].

טור תרנ"ז תוספת להערה 151 – באר אליהו חו"מ סי' יא סע' ג, ס"ק יב הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד.

שם, תוספת להערה 156 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' יא סע' א ס"ק ז הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד א.

טור תרנ"ח לאחר המילים 'ולבקש זמן אחר' – וסתם זמן ב"ד שלושים יום, אבל אם לפי ראות עיני ב"ד מכירים שצריך יותר זמן משלושים יום – מרחיבים לו [באר אליהו חו"מ סי' יא סע' א, ס"ק ט הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד א].

טור תרנ"ט בסוף הערך – אם קדם התובע ושלח מתנה לדיין קודם שיזמין את הנתבע לדין, אין הנתבע יכול לפוסלו, אא"כ הדיין רוצה להימנע מאותו דין ממידת חסידות [שר"ע חו"מ סי' ט סע' ב' ועיין באר אליהו שם ס"ק ה' מה שהקשה בזה].

להוסיף ערך "הזמנה (ג)": **מתי מותר להזמין את חברו לסעוד עימו.** אל יפציר אדם בחבירו לסעוד אצלו אם יודע שאינו מעוניין בזה [חולין צד א]. יש מי שכתב שאין בזה אלא משום מדת חסידות, אבל אין בכך איסור של גניבת דעת. ועוד כתב שאם הפת מרובה, באופן שהיה ראוי שיקבל את ההזמנה, אע"פ שיודע שלא יקבלו, אין בזה אפילו משום מדת חסידות, שהרי המזמין פיו וליבו שוים, והמניעה אינה אלא משום המוזמן, אין כאן החזקת טובה בחינם, שהלה דומה כאומר הריני כאילו התקבלתי, דהויא כמתנה שבפועל לעניין כמה דברים [טוב ראי תענית אות ל].

היזק שאינו ניכר

טור תש"ה תוספת להערה 33 – שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כו ועיין שם שחילק שדווקא במקום שמזיק את חברו בלא טעם עובר משום 'ואהבת', ועיין שם שהאריך בזה.

טור תש"ו תוספת להערה 43 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' כה סע' ג' ס"ק כז מה שביאר בדעת הרמב"ם והשו"ע.

טור תשכ"ב פסקה ראשונה להוסיף בהערה 191 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' א, ד ס"ק כ'.

החזק כפרן

טור תשכ"ג תוספת להערה 3 – ועיין תוס' ב"מ טז ב ד"ה 'ומשום' שכתבו שהמוצא שטר חוב בשוק, אע"פ שכתוב בו הנפק, לא יחזירונו לבעלים משום שחוששים לפירעון, ואפילו בהחזק כפרן לאותו ממון משום שבנפל מוכח שלא היה נזהר לשומרו משום שפרעו הלוה. ועיין באר אליהו חו"מ סי' מא סע' ד ס"ק כ"ט וכן טוב ראי ב"ב אות קסה שהוא הדין לשארי הוכחות שמחזקות את התובע, כגון עדי קנין ותוך זמנו, שבאופנים אחרים אין חוששים לפרעון, מכל מקום מדנפל אתרע, וחוששין לפרעון וכשהלוה טוען פרעתי נשבע היסת ונפטר.

טור תשכ"ד תוספת להערה 18 – אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקכב.

טור תשכ"ה לאחר הציון להערה 32 – ויש מי שכתב שמה שצריכים שיהי' דוקא בב"ד הוא כדי שיהי' מוחזק כפרן גם לעסק אחר [אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקכ"ב].

טור תשכ"ט תוספת להערה 80 – ועיין אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקכ"ב מה שכתב בזה.

הטבת הנרות

טור תשמ"ז תוספת להערה 70 – ועיין בטוב ראי מסכת ברכות אות רלה שמבאר את החלוקה בין חמשת הנרות לשניים האחרונים, וכותב שעניינם שווה לחלוקה בין חמשת מיני הפירות הראשונים בשבעת המינים לשני המינים האחרונים. שהחמישה הראשונים מבטאים את הצד הרוחני והשניים האחרונים את הצד המעשי.

הטבת חלום

טור תשנ"ג תוספת להערה 2 – ועיין עין איה על מסכת ברכות פ"ט אות מח והלאה בהסבר מהות הצורך בתיקון חלום.

טור תשנ"ד להוסיף הערה על המילים 'טבא הוא וטבא ליהוי' – ועיין עין איה על מסכת ברכות פ"ט אות מט מה שביאר בלשון זאת.

טור תשנ"ד תוספת להערה 9 – ועיין עין איה על ברכות פ"ט אות נ שפירש מדוע דווקא שבע פעמים.

כרך ט

הטמנה – הפה שאסר

הטמנה

טור י' תוספת להערה 91 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' נז שם פסק הראי"ה קוק להקל בשעת הדחק בהטמנה כאשר מכסה התנור פתוח קצת למעלה.

הטפת דם ברית

טור כ"ב לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה – הנימול כהלכתו ולא יצא ממנו דם, יש מהאחרונים שנסתפק אם צריך להטיף לו דם ברית [האדר"ת, הובא בטוב ראי שבת פרק יט אות קלט, ובאוצרות הראי"ה ח"ג אות ד. והוכיח מרש"י שסובר שדם ברית הוא חלק מהמצווה].

טור ל"ב לאחר הציון להערה 101 להוסיף פיסקה – גר קטן שנימול לשם גירות, וגדל ומחה, ולאחר מכן חזר בו ובא להתגייר – יש מן האחרונים שכתב שאין צריך הטפת דם ברית, כיוון שבשעה שנימול בקטנותו נימול לשם גירות [מנחת חינוך סוף מצווה ב ד"ה 'במש"ל'], ויש שתלה זאת בשאלה האם מחאתו היא מיגז גיז – שמפקיע את הגירות רק מכאן ולהבא – ואז מילתו הראשונה נחשבת לשם גירות, או שמחאתו היא מיעקר עקר – שעוקרת את הגירות למפרע – ואז אינה נחשבת לשם גירות, וצריך הטפת דם ברית [שו"ת דעת כהן סי' קנא הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כב].

שם, להוסיף פיסקה – הישמעאלים, שמנהגם למול ולא לפרוע [ע"פ זוהר וארא דף לב א], כשבאים להתגייר לא די להם בהטפת דם ברית, אלא צריכים פריעה גמורה, וממילא תהיה גם הטפת דם ברית, שהרי בגדול א"א לפרוע בלי עשיית איזה חיתוך, ובוודאי יהיה גם דם ברית [שו"ת דעת כהן סי' קנג ד"ה 'ובעיקר'].

טור ל"ו לאחר הציון להערה 144 להוסיף פיסקה – מקום שאינו יכול למול ע"י ישראל בזמנו, אין להתיר לכתחילה למול ע"י נכרי, או תוך זמנו, או בלילה, על דעת שלאחר זמן יבוא מוהל ישראל ויטיף ממנו דם ברית. שאין היתר לבטל בידיים מצות מילה – ואפילו ע"י הפקעה – כדי שלא לעבור על ביטול מצווה

באונס, וגם אין שום היתר לאב לחבול את הילד בחבורת המילה שלא במקום שחייבתו תורה [ש"ת דעת כהן סי' קלח].

היכל

טור ס"א לאחר הציון להערה 365 להוסיף פיסקה – הסותר אבן אחת מן ההיכל – וכן מן המזבח או משאר העזרה – לוקה. ואיסור זה הוא רק כאשר עושה זאת בדרך השחתה [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ז. לעומת זאת באיסור מחיקת השם נחלקו האחרונים: רבי עקיבא גלזר כתב שגם בזה האיסור הוא רק דרך השחתה, והראיה קוק בש"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ומה שכתב' דייק מהרמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"א שהוא גם שלא כדרך השחתה].

הכחשה

טור ס"ד תוספת הערה למילים 'ההכחשה היא בעדות עצמה' לפני הערה 1 – ועיין אוצרות ראי"ה ח"ג אות ז שביאר שלשון "הכחשה" נופלת דווקא על הכחשת עדות, ולא על שאר סתירת דעה. לכן החולק על מסורת של בית דין שקיבלו איש מפי איש – נקרא "מכחיש מגידה", כהכחשת עדות. אך החולק על תקנותיהם וסייגיהם של בין דין הגדול, שתוקנו מסברא ולא ממסורת – אינו נקרא "מכחיש מגידה" אלא "כופר בפירושה".

הכנה

טור ק"ז לאחר הציון להערה 60 – וביארו את טעמו שאע"פ שיש חזקה שלא נולדה – חזקה זו מועילה רק לזמן שעבר, שאנו אומרים שמספק לא נולדה עדיין, אך לגבי זמן העתיד – שאם היא עתידה להיוולד היום יהיה בה איסור הכנה – החזקה לא תועיל, שהיא חזקה להבא [ש"ת משפט כהן סי' קלח ד"ה 'ועד'ת', ומביא ראיה לזה מגיטין כח, א שמא מת לא חיישינן שמא ימות חיישינן].

הכנסת אורחים

טור קכ"ז לאחר הציון להערה 15 – והטעם לזה הוא, שבהכנסת אורחים גומל גם חסד גשמי-זמני – להמציא לאורח את צרכיו החסרים לו, וגם חסד רוחני-נצחי – שמאיר את נשמתו של האורח ע"י אהבה וידידות של המארח [עולת ראיה ח"א עמוד סד].

הכשר

טור קע"ד תוספת להערה 179 – וכן הוכיח בשו"ת משפט כהן סי' מד ד"ה 'ועד'ת' שלרמב"ם אין דין הכשר במחובר כלל.

טור קע"ב לאחר הציון להערה 162 להוסיף פיסקה – אם באו עליו מים במחובר ונתלש בעוד המים עליו – י"א שהוכשר [תוס' מנחות כ"ה ב ד"ה 'בשוגג', ר"ש תרומות פ"ב מ"ב ד"ה 'אין תורמין', כס"מ טומאת אוכלים פי"ג הט"ז, בדעת הרמב"ם, שו"ת משפט כהן סי' מד (הובא בטוב ראי פסחים לג א אות קכה) בדעת הרמב"ם], וי"א שלא הוכשר [שו"ת משפט כהן סי' מג (הובא בטוב ראי שבת יט א אות כד) ע"פ ההסבר של שו"ת מעיל צדקה סי' סט בדברי תשובת הרשב"א ח"ז סי' כ, הובא בב"י אר"ח סי' תסז. וכ"כ הכס"מ טומאת אוכלים פי"ג הט"ז, בדעת הראב"ד, והקשה עליו. ועיין שו"ת משפט כהן שם (הובא בטוב ראי שם) שתירץ את דעת הראב"ד].

טור ר"ד לאחר הציון להערה 669 להוסיף פיסקה – משקים אינם צריכים הכשר, ואפילו שאר משקים שאינם משבעת המשקים [מצוות ראייה אר"ח סי' קנח ס"ד אות א עמ' סג, הובא בטוב ראי פסחים יט ע"א אות צד] (לדעות ששאר המשקים מקבלים טומאה [עיין ערך טומאת משקים ציון 209 ואילך]).

הלבנת פנים

טור ר"ט תוספת להערה 39 – ובטוב ראי סוטה פרק א אות לא נשאר בצ"ע על מקור זה, לשיטת הירושלמי שחייב אדם להיכנס לספק פיקוח נפש כדי להציל את חברו מוודאי פיקוח נפש, ואם כן מנלן שחייב למסור נפשו בוודאי בשביל להציל את חברו מהלבנת פנים, אולי חייב רק להכניס עצמו לספק פיקוח נפש.

טור ר"ט לאחר הציון להערה 45 – וי"א דבהלבנת פנים אין חיוב למסור נפשו, אך מותר למסור נפשו, אף לדעת הסוברים שבמצווה רגילה אסור למסור נפשו, ולכן נאמר "נח לו" [טוב ראייה סוטה י ע"א, הובא בטוב ראי שם אות לא].

שם – ויש מן האחרונים שכתב שכל זה נאמר דווקא במקרה שהלבנת הפנים תוריד את ערכו של הנעלב בעיני הרבים לנצח [עין איה ברכות פרק ו סוף אות מ וכתב שם שהלשון "נוח לאדם" משמעותה שרק מצד הרגש הישר ראוי שיהיה כך, אך מצד התורה אין ראוי לעשות כן בפועל].

שם – נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו ברבים [בבא מציעא נט א], ויש מהאחרונים שדייק שהכוונה דווקא לגבי ספק אשת איש, אך לא על אשת איש ודאית [שו"ת דעת כהן פד ד"ה 'ולכאורה'].

הלואה

טור רכ"ב לאחר הציון להערה 115 – ויש שפירשו את הטעם לזה, ששלושים יום נחשבים להפסק זמני בענייני החברה והמשפחה, וכמו שמצאנו לגבי וסתן של נשים [עולת ראה ח"א עמוד שפא. הובא גם בעין איה ברכות פרק ט אות קכב].

טור רלה לאחר הציון להערה 260 פיסקה חדשה – מומר יורש את קרוביו, אך רשות ביד ב"ד לקנסו שלא יירש [שו"ע חו"מ סי' רפג ס"ב], וכן המנהג [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' יח]. ואם ספק אם יחזור בו, אין לקנסו [שו"ת אורח משפט שם, שכן הוא המנהג ע"פ הרמ"א שם שכתב שמניחים הירושה בב"ד ואם יחזור, נותנים לו]. אך אם נתן אביו כסף בהלוואה, אין חייבים להשיב לבן המומר, שהפקעת הלוואתו מותרת [שו"ת אורח משפט שם, שהרי לא גרע מהלוואה שאין משיבים למחלל שבת, כמבואר בחו"מ סי' רסו ס"ב, וכ"ש למומר]. ואם המלווה אינו רוצה להנות, מפני שהוא ירא שמים שאינו נהנה ממון שאינו שלו [שבת דף קכ ע"א], יכול המלווה לתת לצדקה, לכל מה שירצה, אך צריך לעשות תנאי שאם יחזור המומר לכשרות, ינתן לו הכסף [שו"ת אורח משפט שם, אך הוסיף שכל זה ממידת חסידות, כיון שהוא בחזקת רשעות, וכל החשש הוא להפקיע ממון בירושה, אבל כשלא הגיע ממון לידו, מדינא אינו שלו ולכן אין צריך לחשוש לחזרה].

שם פיסקה חדשה – לווה ואינו יודע ממי לווה, אם תובעים אותו יתן לכל אחד מהם [שו"ע חו"מ סי' עו ס"ב], ואם אינם תובעים אותו י"א שבבא לצאת ידי שמים יתן לכל אחד ואחד [שם ס"ג], וי"א שא"צ אפילו בבא לצאת ידי שמים [שם], וכן עיקר [ש"ך שם סק"ח בשם הטור ס"ב והרמ"א סי' ש"ג, שו"ת אורח משפט חו"מ סי' יח]. ואם רוצה לצאת ידי שמים, יתן לצרכי רבים, ובתנאי שאם יתברר מי המלווה, יוחזר לו כספו [שו"ת אורח משפט שם].

הלכה

טור דנ"א לאחר הציון להערה 154 – ויש שכתבו שמה שנתעלה התלמוד הבבלי על הירושלמי הוא רק לאחר שנתקבל בארץ ישראל [שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רלג, שו"ת דעת כהן סי' קעח ד"ה 'נשאר'].

שם, לאחר הציון להערה 161 – ויש מי שדרכו היתה להניח שיטת הש"ס שלנו כדי לאחוז שיטת הירושלמי [רבי אליעזר הקליר, ע"פ תוס' חגיגה יג א ד"ה 'ורגלי' וחומת ירושלים שער ה].

*טור דנ"ב לאחר הציון להערה 168 להוסיף פיסקה – כאשר נחלקו הבבלי והירושלמי לגבי מעשיות שאירעו בארץ ישראל – דברי הירושלמי עיקר, משום שהם היו בקיאים יותר במעשים שאירעו אצלם. וכן כשמובאים בירושלמי מעשים שאירעו בבבל, בשונה מגירסת הבבלי – דברי הבבלי עיקר [מהר"ץ חיות גיטין ז א].

טור דפ"א לאחר הציון להערה 542 – וכן אין לפרש סתם משא ומתן בש"ס בשיטת בית שמאי [שו"ת דעת כהן סי' קפח ד"ה 'נ"ב'].

טור דפ"ד תוספת לערה 581 – ובשו"ת משפט כהן סי' צו ד"ה 'וכן' נקט שזוהי דעת רוב המפרשים, וסמך עליה להלכה.

טור דצ"ה תוספת להערה 756 לפני המילים "וע' יד מלאכי" – וכן כתב שו"ת משפט כהן סי' צו ד"ה 'וכן' שהיא הלכה רווחת.

טור ש"א לאחר הציון להערה 860 – ודבר זה הוא קל וחומר, שהרי רב ורבי יוחנן – הלכה כרבי יוחנן, רב ושמואל – הלכה כרב באיסורים, וא"כ כל שכן ששמואל ורבי יוחנן – הלכה כרבי יוחנן [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובעיקר'].

ולהמשיך לאחר מכן את המשך המשפט: והלכה כמותו בכל מקום אפילו בדינים וכו'.

הלכה כבתראי

טור שמ"ד תוספת להערה 28 – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' כ ד"ה 'אמנם' שהלכה כבתראי כתוספות נגד דברי הגאונים.

הלכה כסתם משנה

*טור שנ"ח תוספת להערה 58 לאחר ב"ב קכב ב – ב"ק קב א.

הלכה למשה מסיני

טור ש"ע תוספת להערה 68 – ועיין כרם חמד מכתב ז' שהסיק מכלל זה למעשה לגבי דינים מסוימים, שמכך שיש בהם מחלוקת מוכח שאין מקורם מסיני.

טור שסה לאחר הציון להערה 53 – ויש מי שכתב שבכל הלכה למשה מסיני, לכו"ע דורשים טעמא דקרא [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ובהיותנו' בשם מהר"י ענזיל, והמשפט כהן שם הוסיף שלכאורה הוא הדין בכל התורה שבע"פ. אמנם ראה ב'חידושי האדרת', גפן האדרת, סי' ד, אות י, סעיף ח עמ' קצט-ר שכתב שאין לזה טעם].

טור שע"א תוספת להערה 74 – וכן לגבי צורת הקשר של תפילין, שלגירסת רש"י בשבת כח ב וסב היא הלכה למשה מסיני, ותוס' שם סב א ד"ה 'שי"ן' אינם גורסים כך. וכתב בחבש פאר פרק ז שלשיטתם היא דרבנן.

*טור שעטט לאחר הציון להערה 197 – להוסיף: 'או שי"ג מידות ניתנו מסיני על פסוקים ולא על הלכות' [ס' כריתות בתי מידות בית א אות ט בשם תשו' הגאונים]. ולמחוק את הציון לכריתות מהערה 197.

הלכתא למשיחא

טור שפ"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "לימות המשיח" – ועיין בהקדמה לשו"ת משפט כהן שכתב שישנן הלכות, כהלכות התלויות בארץ, שבמשך הדורות הקודמים נחשבו כהלכתא למשיחא, ובדורנו חזרו להיות הלכה למעשה.

הלל

טור שצ"ד לאחר הציון להערה 54 – אמנם יש מהאחרונים שביאר בדבריו שאע"פ שהוא מדברי קבלה – דינו כדאורייתא, שלדעתו דברי קבלה הם מן התורה [שו"ת דעת כהן סי' קעו ד"ה 'וע"ד', סי' רא ד"ה 'ובעיקר', סי' רלב ד"ה אמנם יש' וד"ה 'אמנם בעיקרא'].

*טור תטז הוספה להערה 376 – וע"ש שי"א שברב עם עדיף על זריזין מקדימין למצוות (מ"ב סי' צ סקכ"ח בשם תשובת יד אליהו סי' מב. וכן בבה"ל סי' תכו ס"ב ד"ה 'אלא'. ולפי דבריו צריך לומר בגמרא בר"ה הנ"ל שכשאמרה הגמרא 'בשעת השמד שנו', חזרה בה ממה שאמרה ברב עם, שאין רב עם במוסף יותר משחרית, ולכן תקנו הלל בשחרית).

טור תי"ג תוספת להערה 324 – וכן כתב בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות מ.

הלנת המת

טור תמ לאחר הציון להערה 64 פ"סקה חדשה – י"א שאין חיוב קבורה אם אין ראשו ורובו, [מל"מ סוף הלכות אבל, ומקורו מהירושלמי בנזיר פ"ז ה"א שכתב כן על מת מצוה]. וי"א שבכל כזית ישנה מצווה [חת"ס סי' שנג, ועיין שו"ת דעת כהן סי' רכא אות ג, שדחה את ראיית המל"מ בהערה הקודמת, שהרי אפשר שטומאת כהנים למת מצווה היא גזה"כ (וכמ"ש המנ"ח מצווה תקלז), ואין קשר בין טומאת כהנים למת, לבין חיוב קבורה. וכמו שמצינו בנזיר מד ע"א שאפילו במחוסר אבר אינו מיטמא ('בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר') ושם ודאי שישנה מצוות קבורה, ואין כהן נטמא]. ומ"מ בעצמות שכבר נקברו, והוצאו או שהתגלו אין איסור הלנה [שו"ת דעת כהן שם דאזיל בתר טעמא דקרא, שהרי הטעם מפורש בקרא דברים כא כג 'כי קללת אלקים תלוי', וכמו שפרש"י שם 'משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה, אחד נעשה מלך, ואחד נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי', וזה לא שייך בעצמות. אמנם, אם אינו לכבוד העצמות יש איסור להלין מטעם אחר שצריך לנהוג בהם כבוד כבספר תורה כדברי הגמרא ברכות יח ע"א וכן במס' שמחות יג א-ב שצריך לנהוג כבוד בעצמות. ונפ"מ בין שני הטעמים שאם עושה בשביל הפסד מומן מותר בכה"ג, כמ"ש בשמחות (שם) 'ואם... או בשביל שיגנב את המכס, הרי זה מותר'].

הלעיטהו לרשע וימות

טור תמ"ח לאחר הציון להערה 62 להוסיף פסקה – יש שהאחרונים שאמרו הלעיטהו לרשע וימות לגבי גזירה שיש לגזור על הציבור למיגדר מילתא, ואין צריך לחוש אם ע"י גזירה זו יבוא איזה רשע לידי איסור במזיד. כגון שתיקנו שלא להשיא אשה לערל המומר לערלות, ואין אנו צריכים לחוש שמא ע"י זה יבוא להתחתן עם נכריה [שר"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'ואע"ג'].

טור תמ"ח לאחר הציון להערה 63 להוסיף פסקה – וכן כתבו זאת לגבי הדין שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך [שבת ד א], שכיוון שהאדם עצמו נזהר מלחטוא, אין לו לחשוש מכך שחבירו ייכשל, שהרי הלעיטהו לרשע וימות. וכך ביארו מדוע עד דורו של חזקיהו לא כיתתו את נחש הנחושת, שכיוון שנעשה ע"פ הדיבור והיו ישראל מסתכלים עליו ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמיים [ר"ה כט א] יש לו דין קדושת בית כנסת, ואסור לנתצו. ולא חששו מכך שהיו שנכשלו בו בעבודה זרה, שהרי אין אומרים חטא כדי שיזכה חברך, והלעיטהו לרשע וימות [זבחי ראייה עמוד לו ד"ה 'אפשר'].

הם אמרו והם אמרו

טור ת"נ אחרי הציון להערה 25 להוסיף פסקה – מצינו באחרונים שנקטו "הם אמרו והם אמרו" גם לגבי חשש סכנה, שהטעם שבשר ודגים בטלים בשישים הוא מטעם שחז"ל הם שאמרו שיש בזה חשש סכנה [פסחים עו ב], והם אמרו שיבטל בשישים [שר"ת דעת כהן סי' נה ד"ה 'אמנם'].

שם, להוסיף פסקה – כמה וכמה איסורי דרבנן הותרו במקום שיש חשש איבה [כגון ע"ז כו א], אך איסורי דאורייתא לא שייך להתיר משום איבה [תוס' שם ד"ה 'סבר', ביאור הגר"א על השר"ע יו"ד רצ"א אות ב]. וטעם הדבר, שההיתר משום איבה אף הוא משום הם אמרו והם אמרו – שהם אמרו להתיר במקום שיש חשש איבה [שר"ת דעת כהן סי' קעו ע"ד שאלתו].

שם, להוסיף פסקה – החילוק שאמרו – בדינים מסוימים – בין מיעוט השכיח למיעוט שאינו שכיח ומיעוטא דמיעוטא [כגון בדיני עגונה – יבמות קיט ב], טעמו משום הם אמרו והם אמרו, שמקור האיסור הוא דרבנן, והם אמרו להקל במיעוט שאינו שכיח. אך בדיני דאורייתא לא שייך לחלק בין מיעוט לבין

מיעוטא שמיעוטא, שהרי בדברי תורה אנו הולכים אחר כל רוב [שמות כג ב אחרי רבים להטות], ואין מחלקים בשיעורו של המיעוט [שׁוׁת עזרת כהן סי׳ כב ד׳ה ׳ובאמת׳].

המוציא מחברו עליו הראיה

*טור תנ"א, תוספת להערה 9 – אלא שבירושלמי בניגוד לבבלי ב"ק שם, מקור זה נשאר גם למסקנה. אמנם שיירי קרבן על הירושלמי שם ביאר שגם לירושלמי היא סברא, וצריך את הפסוק רק למקרה שהמחזיק טוען שמא והמוציא ממנו טוען ברי, לחדש שגם בזה אין מוציאין מידו.

טור תנ"ב תוספת להערה 13 – ובזבחי ראיה עמוד נד ביאר ע"פ זה שגם חזקה קמייתא, במקום שאפשר לומר שלא היה שינוי כלל – היא מסברא, כמו חזקת ממון, ואין צריך לה פסוק. והגמרא חולין י ב שמחפשת לה מקור מן התורה דנה דווקא במקום שאנו יודעים שהיה שינוי, אלא רוצים ללמוד מפסוק שאנו תולים שהשינוי נעשה מאוחר יותר.

טור תנח תוספת להערה 73 לאחר המילים 'לעיל בציון 71' – אבל עיין באר אליהו חו"מ סי' כה סקט"ז, הובא בטוב ראי ב"ק שם אות מח, שהבין שגם רב האי גאון מודה שאין הלכה כסומכוס, ובספק במציאות וכן בספק פלוגתא ובבעיא דלא איפשיטא יהיה הדין המוציא מחברו עליו הראיה, ורק במקום שנאמר בגמרא 'תיקו' יהיה הדין יחלוקו. ובמרדכי ב"ק סי' סג הביא דרב האי גאון בתשובתו כתב דהדין המע"ה. ועיין חידושי אנשי שם על המרדכי שם אות צ דדווקא במסור הוי דין המע"ה במקום שנאמר תיקו, אבל בשאר מקומות שאמרה בהם הגמרא תיקו, הדין יחלוקו. ובבאר אליהו שם חלק עליו, וס"ל דבכל מקום שנאמר תיקו, הדין הוא המע"ה גם לרב האי גאון. אמנם, הגרא"י קוק לא ראה את דברי הגאונים עצמם אלא רק את תוס' שהביא את דבריהם, ובגוף דברי רה"ג מפורש שזה מפני שסובר כן בכל ממון המוטל בספק שכן לשונו של רב האי גאון היא – (משפטי שבועות לרב האי גאון חלק ב שער כ) 'עשו הקדמונים דין תיקו כדין ממון המוטל בספק וחולקין'. ועיין לעיל ערך 'הלכה', טור שכט הערה 290.

טור תנ"ח לאחר הציון להערה 73 להוסיף פיסקה – אף בעניינים שממון ואיסור מעורב בהן, כגון צדקה ופדיון הבן, אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה [ש"ך י"ד רנט ס"ק יד], אך אם יש חזקת חיוב, כגון שכבר חל עליו חיוב לפדות את בנו, ויש ספק אם פדאו ונפטר – אין אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה [ביאור הגר"א י"ד רנט אות טו], אמנם בספק בדין אין פוסקים ע"פ החזקה, ולכן אומרים המוציא מחבירו גם אם חלה עליו חזקת חיוב [שו"ת דעת כהן סי' קפה ד"ה 'מכל', ע"פ המשנה למלך שכירות פ"ז ה"ב].

טור תנ"ט לאחר הציון להערה 84 – ואע"פ שהוא נגד הדין שהמוציא מחבירו עליו הראיה, טוב יותר לכופ את האלם נגד הדין שהמוציא מחבירו, מאשר לקבל עדות שלא בפני בעל הדין [טוב ראי כתובות פרק שני אות עו ד"ה 'הכי דאיננא'].

שם, בסוף הערך ערכים נוספים בהם דובר על המע"ה – אומדנא.

המסס

טור תס"ג תוספת להערה 55 – ואמנם בקונטרס מי ששון כתב שלדעות שמתירות את החלב שעל ההמסס הוא חלב טהור, כבר דחאו בשו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ראיה י"ד' וכתב שהוא טעות גמורה, שהרי הוא נגד סוגיה מפורשת.

טור תס"ג לאחר הציון להערה 58 להוסיף פיסקה – המסס שנסרך לחצר הכבד, ונמצא בו שביל, שאפשר שנעשתה ע"י מחט, וקלפו בו סירכא, והיה הבשר קשה במשמוש – כתבו מהאחרונים להקל בהפסד מרובה [שו"ת דעת כהן סי' לו. ואע"פ שיש בו חמישה חששות: שמא נחשב כנקב, ועוד משום סירכא, ועוד מצד החשש שכיוון שלא נמצאה המחט הוא חמור יותר שהרי לא שייך לומר בזה כאן נמצא כאן היה, ועוד שקושי הבשר עלול להחשב כבשר שהרופא גוררו, ועוד שקושי הבשר נחשב קצת כשינוי מראה].

הן צדק

טור תס"ו לאחר הציון להערה 36 להוסיף פיסקה – פועל, אע"פ שיכול לחזור בו אפילו בחצי היום [בבא מציעא עז א] – אין זה כי אם שאם חזר בו אין מוחים בידו, אך בוודאי שאין זה ראוי לכתחילה, שהרי צריך שיהא הן שלו צדק [שו"ת אורח משפט חו"מ כא ד"ה 'ובר', וכתב שכך משמע מלשון הגמרא "פועל יכול לחזור בו", ולא "פועל חוזר בו"].

הנחת תפילין

*טור תס"ו תוספת להערה 1 – והברכת אברהם סוכה ליקוטים עמוד ערב אות י
כתב שהמצווה שיהיו מונחים (ולא עצם הקשירה).

*טור תס"ז לפני הציון להערה 9, על המילה "טוטפת" להוסיף הערה – ועיין תורה
שלימה חלק י"ב מילואים אות מט בפירושה המילולי של המילה "טוטפות"
שהביא אחת עשרה שיטות.

טור תס"ט תוספת להערה 47 – והרא"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ח' אות קצג
כתב שכוונת תפילין של יד היא להכניס את כל האומות תחת השפעתה של
כנסת ישראל, וכוונת תפילין של ראש היא להכניס את כל השרים תחת השפעת
הקב"ה.

טור תע"א תוספת להערה 72 – והרא"ה קוק בשמונה קבצים קובץ א' אות תיא
כתב על כך שהמוכשר לדבקות של אמת, ראוי לו להרבות בהנחת תפילין,
והוסיף שהדבר מביא לענווה והוסיף שם קובץ ב אות רנג שהצדיקים הגדולים
צמאים תמיד להניח תפילין.

טור תע"ט תוספת להערה 155 – ועיין שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קל ד"ה 'וע"ד'
שהסתפק לגבי הגולים מהארץ, שדעתם לחזור לארץ – שמא ראוי להעיר להם
בצנעה, בחכמה ובהשכל, שמצווה עליהם להניח תפילין ביום טוב שני.

טור ת"פ תוספת להערה 167 – ובחבש פאר פרק טז עמ' ס חידש שסודם של ימי
חול המועד הוא ההבאה לחיי העולם הבא של אלו שאינם ראויים לזה, ותיקון
זה הוא ע"י הנחת תפילין בחול המועד. ולכן הקב"ה מגלגל שמי שיש לו שורש
נשמה שצריך לתקן נשמה כזו – יחיה במקום שנוהגים להניח תפילין בחול
המועד, ומי ששורש נשמתו אינה כזו – יחיה במקום שאין נוהגים כן.

טור תפ"ה תוספת להערה 261 – ובשו"ת אורח משפט אר"ח סי' ד דן אם משערים
את המקום התפוח כשהיד כפופה, או כשהיא פשוטה, שאז השיעור קטן יותר.
וכתב שאולי מדאורייתא די בזה שרוב התפילין של יד במקומן, שאומרים רובו
ככולו גם בשיעורים. ואם כן הוא דין דרבנן, ובדרבנן משערים לקולא.

טור תק"ה תוספת להערה 557 בתחילתה – ועיין חבש פאר פרק ז' בדעת התוס' שבת סב א ד"ה 'שי"ן' שכתב שהם מדרבנן.

טור תקט"ז לאחר הציון להערה 708 – ויש שהוסיף שהפטור של העוסק בתורה הוא שאינו מחוייב להניח תפילין, אך בוודאי שאם הניח מקיים את המצווה ומחוייב לברך עליהן, וע"פ זה חידש שבמקום ספק יש צד לומר שעדיף שלא יניח תפילין כלל מאשר שיניחן, שהרי מספק אינו יכול לברך, וכל מה שאמרו שמותר לעשות ספק מצווה בלא ברכה הוא דווקא במצוות חיוביות, שמחוייב לקיימן, אך במצווה קיומית, שאינו מחוייב בה – עדיף לא לקיימה כלל מאשר לקיימה בלא ברכה [שו"ת אורח משפט או"ח מג ד"ה 'כתב' בדעת מהרי"ק שורש קע"ד].

טור תקי"ח תוספת להערה 739 – ומעין זה ראה אדר היקר עמוד סו, שהביא שמטעם חששות של תפילין שאינן כשרות, האדר"ת היה מניח כמה זוגות תפילין כל יום.

הניץ החמה

טור תקכ"ו תוספת להערה 45 – ועיין אדר היקר עמוד סט שהביא שהאדר"ת היה קורא קריאת שמע קודם הניץ לצאת ידי חובת דעת הראשונים הללו.

הסבה

טור תקל"ב, לאחר הציון להערה 75 להוסיף פיסקה – בניס קטנים שיש בהם דעת, יש לחנכם להסב [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות כב, הודפס גם במאורות הרא"ה הגדה של פסח "אזהרות לענייני פסח שהיה מזכיר אאמ"ר הרב זצ"ל בשבת הגדול" אות כב].

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 146 – ויש מי שכתב שבשתיים אחרונות טוב יעשה אם יברך שהכל על דבר אחר – סוכר דג או בשר – וישתה כוס מע"ד בהסיבה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות כב, הודפס גם במאורות הרא"ה הגדה של פסח "אזהרות לענייני פסח שהיה מזכיר אאמ"ר הרב זצ"ל בשבת הגדול" אות כב].

הסח הדעת

טור תקפ"ו לאחר הציון להערה 517 – ויש מי שאומר שבברכה זו לא שייך כלל דין הסח הדעת, כיוון שברכה זו לא נתקנה על העסק הפרטי שרוצה לעסוק

כעת בתורה, אלא על כלל הטובה של נתינת התורה [שו"ת אורח משפט א"ח סי' יא], ועוד כתב, שאת כל הדין שהיסח הדעת מחייב לברך שוב תיקנו חכמים רק בברכות דרבנן, אך בברכת התורה, שמקורה מהתורה, לא ראו צורך לתקן דין זה. ועוד, שאפשר שלא תיקנו בה את דין היסח הדעת כדי להדגיש שהיא מדאורייתא, ושעליה אבדה הארץ [אוצרות הראי"ה ח"ג פלפול הלכה א מספר 1].

שם, להוסיף פיסקה – עשה צרכיו והסיח דעתו ועשה שוב – צריך לברך פעמיים אשר יצר [שו"ע א"ח סי' ז סע' ג]. ואם לא הסיח דעתו – אינו מברך אלא פעם אחת. אמנם לגבי אמירת "התכבדו מכובדים" ראוי שיאמר פעמיים אפילו לא הסיח דעתו, משום שהמלאכים אינם יודעים מחשבות שבלב [תוס' שבת יב ב ד"ה 'שאינ'], ואם כן אינם יודעים שלא הסיח דעתו [מצוות ראי"ה א"ח ג א, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות כא].

הספד

טור תר"ו הערה על שם הערך – עיין עולת ראייה עמוד קצ שביאר שהלשון "הספד" משמעותה מורה על חיסרון, שהוא אותיות "הפסד".

שם, לאחר הציון להערה 8 להוסיף פיסקה – בכי וההספד כלולים בחלק מדיני אבלות, ולכן מי שמחמת אונסו לא קיים את שאר דיני אבלות אפילו שעה אחת – חליצת המנעל וישיבה על גבי קרקע – נחשב שיצא ידי חובת אבלות בזה שבכה וקונן [שו"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא'].

שם, לאחר הציון להערה 12 – והיינו, שפקע חיוב ההספד, אמנם עדיין מותר להספידו, שאין בכוח האדם לאסור זאת, ולא שייך בזה דין מצווה-לקיים-דברי-המת* [שו"ת דעת כהן סי' קצו; הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ו קנו. והוסיף עוד סברא שהספד שלא לפני מיטתו בוודאי לא התכוון לאסור, שהרי המת שומע רק מה שאומרים בפניו, כמפורש בשבת קנב ב, ומסתמא רק על זה יש לו להקפיד. עוד הוסיף שם טעם נוסף, שמסתמא עיקר כוונתו היתה למנוע הספד שלפני הקבורה, מטעם שחשש שלא ישבחוהו יותר מדי בעידנא דדינא, אך לאחר הקבורה, שצער הקבורה כבר כיפר לו – אין לחושב כ"כ].

טור תר"ט לאחר הציון להערה 74 לאחר המילה "מתעצל" להוסיף הערה – ועיין בשמן רענן ח"א ש"ז, והודפס גם במדבר שור עמוד שכב, ובאוצרות הראי"ה ח"ב אות

כה שביאר ש"מתעצל" פירושו שעוסק רק במעלותיו של החכם שהיו גלויות בחייו, ומתעלם ממעלותיו הנסתרות של החכם, שמשפיעות על העולם באופן רוחני. ולכן מידה כנגד מידה ראוי לעצלן כזה להיקבר בחייו, דהיינו שמעלותיו הגלויות יסתתרו.

טור תרי"א לאחר הציון להערה 121 – והיינו שמקיימים מצווה בהספד כל שבעה [ולא רק שאסור להספיד לאחר מכן, כפשט הסוגיה מועד קטן כז ב – שו"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא'].

טור תרי"ב לאחר הציון להערה 154 – וכן הדין לגבי נדיב גדול שתרם לכל עם ישראל – דינו כהספד של רבים ומספידים אותו בבתי כנסיות ומדרשות [מאמרי הראיה ח"ב מאורי ואישי ישראל הברון בנימין רוטשילד].

טור תרי"ד לאחר הציון להערה 184 פיסקה חדשה – כאשר שורת ההלכה אינה נותנת להספיד כגון בחוה"מ, נאמר 'אשריהם שלא נספדו כהלכה' [אגרות הראיה ח"ד אגרת א'כה].

העמידו דבריהם

טור תרע"ב לאחר הציון להערה 86 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שהסתפק, שמא כל מה שהעמידו דבריהם במקום כרת הוא רק באיסורי שב ואל תעשה, או באיסורי לאו, אך באיסורי קום עשה של חיוב מיתה לא העמידו דבריהם. ולכן לגבי מי שהדביק פת בתנור בשבת [שבת ד א], לא אמרו את הכלל שהעמידו דבריהם, כיוון שמעשה ההדבקה היה בקום עשה של איסור סקילה [שו"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'והנה', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק ראשון אות ג]. אדם ירא שמיים הנמצא עם אדם נוסף שאינו ירא שמיים ועם אשה יחד בלילה, באופן שהוא איסור ייחוד, ואם יקום וילך כדי להציל עצמו מאיסור ייחוד, יכשילם באיסור ייחוד דאורייתא – חובה עליו להישאר עימם כדי שלא לעבור בלפני עיוור, ולא אומרים בזה העמידו דבריהם כיוון שההליכה משם היא בקום עשה [שו"ת עזרת כהן סי' לא ד"ה 'מיהו', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק ראשון אות ו].

שם, לאחר הציון להערה 91 להוסיף פיסקה – הלוקח בית בארץ ישראל התיירו לו שבות, לכתוב ע"י נכרי בשבת [בבא קמא פ ב]. ובזה לא העמידו דבריהם

במקום כרת, משום שמצוות ישוב ארץ ישראל היא מצווה חמורה משאר המצוות [חזון הגאולה דף רכב, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג אות יז].

הערב שמש

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 109 – יש מי שכתב בדעת הרמב"ם שבטבילה לקודש יש מעלה שצריך כוונה להיטהר מכל הטומאות. ועכ"פ בטבילה השנייה אינו צריך הערב שמש [שו"ת משפט כהן סי' קטז ד"ב 'זבעיקר'].

הערמה

טור תרצ"ז לאחר המילים "וחול המועד" בסוף הפסקה להוסיף הערה – וכתב הרא"ה קוק – אורות נ"ז, וראה גם אוצרות הרא"ה ח"ג אות סז – לגבי מצוות התלויות בארץ, שגם כאשר מקיימים מצווה באופן של הערמה, היא פועלת את פעולתה הרוחנית.

טור תרח"צ לאחר הציון להערה 11 להוסיף פסקה – גם במקומות שהערמה מותרת, לא רצו חכמי הדורות לפרסם את היתר זה, כדי שעמי הארץ לא יבואו להקל יותר מכדי הצורך, ופרסמו זאת רק במקומות שהיה הכרח גדול, ואז היא אף מצווה להורות כן כדי להסיר מכשול מהנכשלים [שבת הארץ מבוא עמוד סא, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק כד אות קנג].

טור תש"א לאחר הציון להערה 52 – עוד כתבו סברא להקל בהערמה כזו, שכיוון שנוח לו לישראל להפקיע את האיסור – גומר ומקנה לגוי בלב שלם [אגרות הראיה ח"א סי' ש"ב ד"ה 'מצדי', הודפס גם באגרות חמדה פרק טז].

שם, להוסיף פסקה – בשביעית בזמן הזה, יש שהתירו למכור את הקרקע לישמעאלים בהערמה, בדומה למכירת חמץ. ואע"פ שניכר שהיא הערמה – צירפו לזה את הסברא שהישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה ומותר למכור להם, ועוד, שאין איסור תורה למכור קרקע לגוי כאשר עושה זאת לטובת ישראל, וכיוון שהוא איסור דרבנן, הקילו במקום דוחק גדול [שו"ת משפט כהן סי' נח, וכן האריך בזה במבוא לשבת הארץ י"ג].

שם, להוסיף פיסקה – לגבי איסור כלאיים, יש שהתירו ע"י הערמה להקנות את התבואה לנכרי שיזרע בשביל עצמו, ואח"כ יקנה ישראל ממנו. והתירו זאת דווקא במאכלי בהמה, שגם לסוברים שיש בהם איסור כלאיים – הוא רק מדרבנן, וכן סמכו על צירוף הדעות שאיסור כלאיים בזמן הזה אינו מן התורה, וכל זה רק במקום צורך גדול [שו"ת משפט כהן סי' כו].

הפה שאסר הוא הפה שהתיר

טור תשכ"ב תוספת להערה 7 – וכן בשו"ת עזרת כהן סי' ח (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה) כתב שהפה שאסר הוא ממיני הנאמנות של מיגו.

טור תשמ"ג לאחר הציון להערה 200 – ויש מי שכתב שהפה שאסר במקום עדים – וכן במקום אנן סהדי – דינו כמיגו במקום עדים שלא מועיל [שו"ת עזרת כהן סי' ח, הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה].

טור תשמ"ו תוספת להערה 226 – וכן בשו"ת עזרת כהן סי' ח (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה) כתב שהפה שאסר נגד חזקה הוא כאיבעיא דלא איפשטא בגמרא בבא בתרא ה ב.

כרך י

הפטרה – הרחקת נזיקין

הפטרה

טור ה' תוספת להערה 106ב – ועיין שו"ת אורח משפט סי' נט.

טור ו' תוספת להערה 111 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעד, כתב שנראה בפשט הסוגיה כמג"א, שלא דברי הלבוש שמחמיר להצריך ספר מין הדין, וכל חומר הענין משום שלא ניתן להיכתב מגילות אפילו בנביאים אבל לא משום שהקריאה צריכה להיות בספר כשר.

הפסד מרובה

טור ל"ד תוספת הערה לאחר הציון להערה 26 על המילים "אם לא יטמאה" – עיין שו"ת דעת כהן סי' קסא שהשווה דין זה לאיסור מחיקת השם, בכתב העומד להימחק או שאינו יתקיים.

שם, להוסיף פסקה – יש מי שכתב להתיר להשכיר לנכרי את הקרקע לפני שביעית לשנתיים בהבלעה במקום הפסד מרובה [שו"ת משפט כהן סי' עב. ועיין שבת הארץ פ"א ה"א עמוד 181 הערה 8. שבת הארץ, תוספת שבת עמוד 72]. יש מי שהורה שאילנות וצמחים שבתוך הבית, שספק אם בהם משום איסור שביעית, אפילו באבות והתולדות המפורשות, ובשביעית בזה"ז יש להקל במקום הפסד [שבת הארץ פ"א ה"ג עמוד 187 ושם הערה 15].

טור ל"ז תוספת להערה 52 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסא שתלה מחלוקת זו במחלוקת רש"י והרמב"ם.

טור ל"ז לאחר הציון להערה 54 להוסיף פסקה – ביצים הנמצאות בעופות, אם הן גמורות, אע"פ שהן מעורות בגידין מותר לאוכלן בחלב [תנא קמא ביצה ז א]. יש מי שכתב שגמורות היינו שיש להם חלבון וחלמון [רשב"א תורת הבית הארוך בית ג שער ד, ר"ן ביצה ג ב ד"ה 'תניא השוחט', מגיד משנה מאכלות אסורות פ"ט ה"ה וכן פסק בשו"ע סי' פז ס'ה], ויש שכתב שביצים גמורות היינו חלמון לבד [רש"י ביצה ו ב ד"ה

'ביצים גמורות', תוס' שם ז א ד"ה 'ומצא', רא"ש שם פ"א סי' ח]. ונחלקו האחרונים, יש שכתב שבהפסד מרובה כשנגמר חלמון הביצה לחוד מותר [ש"ך שו"ע שם ס"ק י], אך יש מהאחרונים שכתב שגם בדיעבד והפסד מרובה קשה להקל בזה [מצוות ראייה יו"ד פז ה, הודפס גם בטוב ראי ביצה אות יג].

טור ל"ט לאחר הציון להערה 70 – יש מי שכתב על כך שמוצאים להלכה הבדל בין הפסד מועט להפסד מרובה שעל אף שפשוט שהגדרת הפסד היא יחסית, אם היו האבות נוהגים להחמיר בהפסד מרובה רק לעשירים ולא לעניים, אם האבות העשירים בהמשך נעשו עניים, על הבנים להחמיר מכיוון שהאבות קבלו את החומרא, ומתפשט המנהג אח"כ משום לא תטוש תורת אימך גם לבניהם העניים [טוב ראי פסחים אות קסב].

שם, לאחר הציון להערה 46 – ויש מי שכתב שלמרות שפירות שביעית הם הפקר ומותר לאכול מהם בלא רשות, גדר גדרו חכמים שאין לאכול מהם אלא ברשות בעל הבית, כדי שלא ירגיל אדם עצמו לאכול בשאר שנים מפירות חבירו שלא ברשות [ראב"ד ותוס' שאנץ עדויות פ"ה מ"א].

הפקר

טור נ"ג תוספת להערה 43 – ועיין בשו"ת אורח משפט חו"מ יט שדן לפי דברי הנתיבות שכתב שאיסורי הנאה שאינם שלו, אינם כדין הפקר אלא כדין ייאוש, מה הדין במוריש איסורי הנאה ומוריש חמץ לאחר שש שעות.

טור נ"ג, תוספת להערה 46 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' פב, שמסתפק האם צריכים להפקיר בפירוש או די שישכימו לכך בסתם.

שם, לאחר הציון להערה 46 – ופשוט שחייב בעל הבית לתת רשות ונראה שלשיטה זו אם עבר בעל הבית ולא נתן רשות ועבר על מצות עשה של השמטת הפירות, מ"מ אסור לעבור על דעתו ולאכול מהפירות שלא ברשות [שבת הארץ פ"ו הט"ו עמ' 584].

טור נ"ו תוספת להערה 73 – ועיין טוב ראי מסכת פסחים אות כז.

טור נ"ז תוספת להערה 75 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' קמג, שכתב בביאור הספק, האם גם כשיש סברא לחלק אומרים אין היקש למחצה, או שברור שבמקום שיש סברה לחלק לא אומרים אין היקש למחצה, אך מ"מ אולי אין הפקר בכלל צדקה.

שם, תוספת להערה 86 – וכן עיין במצוות ראייה או"ח סי' תלד סע' ה שביאר כן את ההבדל בין הפקר למתנה ועיין שם מה שדן בדעת הר"ן בדין ביטול.

שם, תוספת להערה 91 – ועיין לנתיבות ישראל לרצי"ה ח"ב, המחשבה ודיבור עמוד פה. שמברר לשיטות אלו מדוע לשון הגמרא היא "צריך שיבטלו בליבו". ועיין טוב ראי פסחים אות לז בדין מי שאמר בפה אך בלשון שאינו מבין.

טור נ"ז תוספת להערה 92 – ועיין אגרות הראיה ח"ג אג' תשפ"ט שהעיר שגם הר"ן מודה שדברים שאין בני אדם מקפידים עליהם, אף אם יש כמה שמקפידים, די בהם בגילוי דעת וממילא כבר יודעים אנו שהוא מהרבים שאינם מקפידים, והוי כדברים שבלב כל אדם, שדינם כאילו הם דברים שבפה ונחשב כאילו הפקיר במפורש.

טור ס"ז תוספת להערה 186 – וכן כתב בשבת הארץ פ"ד ה"ל שההפקר בשביעית הוא גם לנכרי, ורק משום הקדושה מותר למחות ביד נכרי שבא לבזו פירות שביעית, ולא רק שיש היתר אלא חיוב למחות ושלא למסור בידם דבר שהוא קדוש.

שם, לאחר הציון להערה 369 – בענין פירות שביעית, יש מי שכתב שכל עיקר חובת נטישת השדות ושלא ימנע כל אדם לקחת, הוא דווקא בשביעית עצמה, אבל במוצאי שביעית, אע"פ שפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הם הפקר, מ"מ י"ל שיכול לומר שיוציאם לרשות הרבים, ואין הפקר פירות שביעית מתיר כניסה לשדה חברו בכל מקרה, אלא אם אין הבעלים מוציאים את הפירות החוצה [שבת הארץ פ"ז ה"ח].

טור פ"ו לאחר הציון להערה 422 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שיסוד מחלוקת ב"ש וב"ה בשיעורי החמץ והשאור תלוי בהגדרת "תשביתו" האם הוא משום ביטול או משום הפקר [טוב ראי ביצה אות טז].

טור פ"ו תוספת הערה לפני הציון להערה 417 על המילים 'לאחר שבטלו אינו עובר עליו' – ועיין בטוב ראי מסכת פסחים אות ב, שכתב שהביטול אינו כי אם הפקעה מחיוב, ששוב אינו מחויב בבל יראה ובל ימצא אבל אינו פועל התיקון דבל יראה ובל ימצא כי אם ע"י הביעור עצמו. ולכן יש מקום לביטול וגם לביעור, ולא סמכו על הביטול בחמץ שאפשר להשיגו, כדי לקיים בפועל ולא להסתפק בהפקעה. ולפי דבריו אין הכרח להעמיד את הרמ"א דווקא לשיטת בעלי התוס' שביטול מטעם הפקר.

טור צ"ב לאחר הציון להערה 472 – אם יכול לחזור בו מביטול החמץ, לכאורה תלוי בדעת הראשונים, שאם ביטול מטעם תשביתו דיבור מבטל דיבור. אך אם הטעם משום הפקר אינו יכול לחזור בו. ויש מי שדן שאולי דווקא אם הוציא בשפתיו אין חזרתו מועילה, למ"ד שהפקר הוא משום נדר. אך אם ביטל בלב, כיון שלעניין נדר צריך להוציא בשפתיו, והוא לא הוציא אינו מתחייב בתורת נדר, ולמרות שמשום חמץ בלאו הכי אינו ברשותו מחמת איסורו, מ"מ כאן תועיל חזרתו להכניסו לרשותו, כל זמן שלא זכה בו אחר [טוב ראי מסכת פסחים אות רכא].

הפקר בית דין

טור ק"ב לאחר הציון להערה 79 תוספת הערה על המילים 'אלא מפני ששיטיה בזמן הזה מדרבנן' – והרא"ה בשבת הארץ פ"ט הט"ז ביאר שיטת ראשונים זו שאין כוח לבית דין להפקיר ממון כי אם בתורת שב ואל תעשה, דהיינו לתקן להפקיע איזה שעבוד או חוב, שלא יהיה המתחייב צריך לשלם, אבל לחייב בתורת תקנה קבועה שיתן המוחזק ויוציא מידי ממון שלא כדין תורה – אין זה בכח בית דין, דהוי כהעברה על דברי תורה בקום עשה. ואין כח ביד חכמים לעבור על דברי תורה מטעם תקנתם כי אם בשב ואל תעשה.

שם, לאחר הציון להערה 82 – ולשיטה זו כתבו באחרונים שיש כוח ביד ב"ד לא רק להפקיע חיוב של ממון ממי שהוא חייב לפרוע ולתן, אלא גם להוציא ממון ממי שאינו חייב כלל, בתור תקנה קבועה [שבת הארץ פ"ט, הט"ז].

טור ק"ה לאחר הציון להערה 107 – יש מי שכתב שלמרות שמהתורה בביטול חמץ מועיל אפילו לחמץ ידוע, הצריכו חכמים בדיקה שלא יעבור על בל יראה

ובל ימצא, ולאחר שתקנו חכמים שלא סגי בביטול על חמץ ידוע, אם עבר על תקנתם, אולי יש בכוחם לבטל את הביטול שלו כאילו הוא אינו. וגם למ"ד שביטול הוא מדין הפקר י"ל שהוא בכלל הפקר בי"ד הפקר, ויש בכח בי"ד גם להקנות, והרי זה ברשותו [טוב ראי מסכת פסחים אות לז].

שם, להוסיף פיסקה – האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ואין בזה משום גזל שהפקר בי"ד הפקר וגם שעל דעת כן שכר אותם [טוב ראייה ברכות אות קסב ועיין שם מה שהקשה מדוע חייבו אותם בכל ג' פרשיות].

טור ק"ז לאחר הציון להערה 130 תוספת הערה על המילים 'הפקר בי"ד' – ועיין טוב ראי ב"ב אות עח שכתב שיכול הדיין לומר אעשה כפי מה שארצה, אפילו בלי הכרעה.

הפרה

טור קל"ג תוספת להערה 315 – עיין שו"ת משפט כהן סי' קמד ס"ק ג בדקדוק לשון חכמים שאין בלשונם אף פעם יום או יומיים במקום מעל"ע, חוץ מדין יום או יומיים של עבד ובזה אמרו לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמם.

הפרשת חלה

טור קס"ד לאחר הציון להערה 11 – ונפקא מינה בין השיטות שלשיטה שברכות אינן מעכבות [מהרי"ק שורש קע"ד], ומותר לעשות ספק מצווה בלא ברכה, זהו דווקא במצווה חיובית. אבל אם המצווה אינה של חובה, כיון שאם לא עשאה אינו נתבע עליה, אסור לו להכניס עצמו בספק של חיוב ברכה. ואפילו אם הוא בעל החלה, שמצווה בו יותר משלוחו, מ"מ שלא יעבור איסור מדרבנן של עשיית מצווה בלא ברכה, ובמקום שהמצווה מסופקת הוי ספק דרבנן, מ"מ במצווה שאינה חיובית אסור לו להכניס עצמו בספק דרבנן לכתחילה [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' מג].

טור קס"ו תוספת להערה 31 – ועיין בסידור עולת ראייה ח"ב הערות הרצ"ה אות יא בעניין מטבע שתקנו חכמים בברכות בלשון היותר מבוררת.

שם, תוספת להערה 34 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' ל שמדקדק מדרשות הירושלמי ומהפסוקים שצריך להזכיר גם חלה וגם תרומה, והביא ראיה לדברי הש"ך שכתב שצריך לומר בנוסח הברכה "תרומה חלה" למרות שבפסוק כתוב להיפך.

שם, תוספת להערה 35 – ועיין שו"ת משפט כהן שם שיישב ע"פ הירושלמי מה שהקשה הט"ז על לשון "מן העיסה".

טור קע"ד לאחר הציון להערה 159 – עיסת ארנונה חייבת בחלה [תוספתא חלה פ"א ה"ג]. יש מפרשים שהמלך מטיל מס ומחייב לתת לו עשירית מן התבואה [רש"י פסחים ו א, ר"ן שם ב ב מדפי הר"ף ד"ה 'ארנונה'], וצריך לתת פת אפויה מתבואה זו [חזון יחזקאל]. ולשיטה זו יש מי שכתב שאפילו אין בשל ישראל כשיעור, חייבת בחלה, שיש יותר יחס לישראל מאשר שותפות בעלמא [טוב ראי מסכת פסחים אות ל]. ויש מפרשים שיש בה שותפות של נכרי [ר"ח שם ודעה שניה בר"ן שם]. ולשיטה זו יש מי שכתב שחייבת בחלה רק אם יש בשל ישראל שיעור חלה [טוב ראי שם ועיין שם שכתב שמה שלא הובא דין זה ברמב"ם כיוון שסבר כ"ח ודין שותפות עם גוי הביא הרמב"ם] ויש מפרשים שהיא עיסה שעושים אותה לחילותיו של המלך [מאירי חלה פ"ג בבאור המשנה השניה וכן נראה בר"ף וברא"ש לב"ב ח א]. יש מי שכתב שעל אף שאין החיוב אלא משום מראית עין צריך לברך [דרכי משה בשם הרשב"א סי' תקכ"ה].

טור קפ"ב תוספת להערה 252 – ועיין עץ הדר סי' כח, הודפס גם בטוב ראי פסחים אות קל שהעיר שמצינו ענין זה שלמקצת דברים יקרא מין אחד ובמקצת יקרא מין אחר, כמו כוסמים וחטים ושבולת שועל מין שעורה רק לענין לחלה ולא לענין כלאים.

טור קפ"ה לאחר הציון להערה 291 להוסיף פיסקה – אין מפרישים לכתחילה מן הרעה על היפה [תרומות פ"ב מ"ו]. ובזמן הזה שממילא החלה עומדת לשריפה מפרישים מן הרע על היפה [שו"ע יור"ד שלא, סעיפים נב, סג. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כט שהסתפק האם יכול להפריש בפסח חלה ממצה שמורה על שאינה שמורה. וכן הסתפק האם מה שמפרישין בימינו מהרע על היפה הוא גם בחלת חו"ל שנאכלת לקטן].

טור קצב תוספת להערה 368 – שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות נז.

טור קצ"ה לאחר הציון להערה 397 – הלש עיסה ביו"ט של פסח, לא יקרא לה שם עד שתאפה. שאם יקרא לה שם אינו רשאי לאפותה, ואם יניחנה כך תחמיץ, ולשורפה ביו"ט אינו רשאי. ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן ומנענה מלהחמיץ [שו"ע א"ח סי' תנז סע' ב]. וכתבו האחרונים שקשה לסמוך על הטלה לצונן, ומכל מקום יראה להחליף את הצונן שלא יתחמם בבית [טוב ראי פסחים אות קנג].

הפרשת תרומות ומעשרות

טור קצ"ו תוספת להערה 1 – ועיין סידור עולת ראי"ה עמ' שנה וכן אורות עמ' נז-נט בביאור חשיבות הפרשת תרומות ומעשרות בזמננו.

קצ"ח תוספת להערה 27 – ועיין שו"ת דעת כהן, הערת הרצ"ה סי' קפב, הודפס גם בטוב ראי ברכות אות רנז הביא שיטת הירושלמי שמברכים גם על הכשר מצווה וגם על קיומה וגמרה של מצוה, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, בין לרמב"ם, שהיא תחילת מצות נתינה. ובין לרמב"ן שסבר שהיא מצווה לחוד, ולפי הירושלמי מברכים על הכשר מצוה, ואחר שמברך על ההכשר 'לעשות' מברך אח"כ בשעת קיום גוף המצווה וגמרה 'על מצות', ועיין שם שדן המצות תפילין מזוזה וסוכה וכו'.

טור קצ"ט לאחר הציון להערה 34 – ויש מהאחרונים שכתב שבתרומה גם למ"ד שאלו שתי מצוות וכל שכן למ"ד שזו מצווה אחת עיקר המצווה היא נתינת החלק ליד הכהן, וכן עיקר קריאת שם המתיר את הטבל, בא בשביל הקמת הנתינה בקדושתה [שו"ת דעת כהן סי' קפז].

שם, לאחר הציון להערה 39 – ונפקא מינה בין השיטות שלשיטה שברכות אינן מעכבות [מהרי"ק שורש קע"ד], ומותר לעשות ספק מצווה בלא ברכה, זהו דווקא במצווה חיובית. אבל אם המצווה אינה של חובה, כיון שאם לא עשאה אינו נתבע עליה, אסור לו להכניס עצמו בספק של חיוב ברכה. ואפילו אם הוא בעל החלה, שמצווה בו יותר משלוחו, מ"מ שלא יעבור איסור מדרבנן של עשיית מצווה בלא ברכה, ובמקום שהמצווה מסופקת הוי ספק דרבנן, מ"מ במצווה שאינה חיובית אסור לו להכניס עצמו בספק דרבנן לכתחילה [שו"ת אורח משפט א"ח סי' מג].

טור ר"ד לאחר הציון להערה 102 ב – יש מי שדן האם מותר לכתחילה להישאל על התרומה לאחר הפרשתה ולהפוך בכך את הברכות שבירך בשעת ההפרשה לברכה לבטלה [שו"ת משפט כהן סי' לט אות א; הודפס גם בטוב ראי שבת אות ג].

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 102 על המילים 'הן גופי תורה' – ועיין אגרות הראיה ח"ב אג' תקפג, הודפס גם בטוב ראי חגיגה עמ' רפב.

שם, תוספת להערה 105 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' מג שביאר שעל אף שברכות אינן מעכבות, אין זה אלא במצווה חיובית שמותר להיכנס לספק ברכה, אבל במצווה שאינה חיוב עליו דווקא אסור לו להכניס את עצמו בספק של חיוב ברכה.

טור ר"ו תוספת להערה 147 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו סע' ד ס"ק ג, הודפס גם בטוב ראי ברכות עמ' רפט, שמסתפק האם קטן שהגדיל לאחר שהפרישו עבורו מעשרותיו, האם מתודה וידוי מעשרות.

טור רט"ז תוספת להערה 254 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ס"ק ב, הודפס גם בטוב ראי קידושין עמ' 77, שמבאר מדוע אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא.

טור רי"ט תוספת להערה 290 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' מא, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות פז, מה שכתב בעניין שליח שקלקל שליחותו בסדר ההפרשה.

טור רכ"ד תוספת להערה 371 – ועיין בעין איה על מסכת מעשר שני (ברכות ב') אות טז, שביאר ששמירת סדרי החיובים הוא יסוד גדול בבנין במוסרי הפרטי והכללי.

טור רס"ח לאחר הציון להערה 928 – וכן יש מי שהורה שמותר לתרום במקום הפסד מן היין על האלכוהול [שו"ת דעת כהן סי' רלח ועיין שם מה שביאר מדוע לא קשה מיין וחומץ].

טור רע"א תוספת הערה לאחר הציון להערה 963 על המילים 'על דבר שהוא חייב מדרבנן' – ועיין רע"א תרומות פ"ב מ"ו הקשה על שיטת הרמב"ן חולין ק"כ ע"ב ד"ה 'והא דאמרינן' שזיתים וענבים לאכילה פטורים מן התורה מהדין שתורמים זיתים

שמן על זיתי כבש, והרי זה מהחיוב על הפטור ועיין אגרות הראיה ח"ב אג' תסט סי ט' מה שתירץ בזה עפ"י דברי המרדכי מגילה סי' תשצ"ח.

טור רע"ג לאחר הציון להערה 987 – אולם, יכול לעשר מהתלוש על המחובר לכשיתלש [קידושין ס"ב ע"א]. אך יש מי שכתב שצריך שיהיה מפורש סדר ההפרשה כדון, דהיינו בקביעות מקום על המחובר למעשר ראשון ושני, או עני. ושהפירות התלושים שבהם יקבעו התרומה ותרומת מעשר, יהיו בלתי מופסדים וראויים לאכילת אדם בשעת חלות הקדושה של ההפרשה, דהיינו בשעת התלישה, ויפרש ג"כ בשנת מעשר שני, שיכול אז בשעת התלישה הפדיון של מעשר שני על המטבע המיוחד לפדיון מעשר שני שהיה מוכן מראש [ש"ת משפט כהן סי' קמט, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות צו ועיין בשו"ת משפט כהן סי' לה בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות על להבא. ועיין מה שחידש שן מקום שנשאר אחר כל היום והלילה של אכילתנו מהפירות שנתלוש].

טור רצ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 291 על המילים 'המרבה והממעיט' – עיין משכנות יעקב אה"ע סי' כח שלמד מכאן שכל שינוי מהנהוג הוי קפידא כגון כתב אשורי תיקוני האותיות והיקף גויל, והביא ראייה מכך ששליח שתרום, ופיחת יותר מעשרה, או שהוסיף יותר מעשרה בטלה שליחותו. ועיין שו"ת עזרת כהן סי' סד שדחה דבריו.

טור שי"ח תוספת להערה 513 – ועיין טוב ראי פסחים אות קכ"ה מה שכתב בזה על החמיץ במחובר.

הפשט וניתוח

טור שכ"ו תוספת להערה 1 – ועיין עולת רא"ה ח"א עמוד קעג, בהסבר תוכן מצות הפשטה וניתוח, הבאים כתנאי להעלות את הקודש התעלות גמורה.

טור שח"א לאחר הציון להערה 255 – ויש מי שביאר שעיקר טעמם של חכמים הוא 'כבוד שמים' שהמצווה נעשית בשלמות [טוב ראי מסכת שבת אות קכ].

הצלת נפשות

טור שמ"ג לאחר הציון להערה 20 – ויש מי שכתב שאלמלא הפסוק "לא תעמוד" היינו אומרים, שמחויב רק בדבר אחד או בממונו, דהיינו מ'חי אחיך עמך', או בנפשו מ'השבותו'. אבל אם נדרש גם טורח גופו עם הוצאת ממון – לא, לכן צריך את הפסוק "לא תעמוד" [ש"ת משפט כהן סי' קמד סע' יז; הודפס גם בטוב ראי ברכות אות רעט].

טור שמ"ז לאחר הציון להערה 64 – עוד כתב שאין בזה חיוב על היחיד בהצלת כלל ישראל, כי אין המצווה מוטלת דווקא עליו, וכל ישראל חייבים לעסוק בזה. ומ"מ כשהוא בורר לעצמו להציל את הציבור שכר שמים בידו ועשה מצווה. וגם במקום איסור יש בזה משום לגדר מילתא כשנוגע להצלת הכלל [משפט כהן סי' קמד אות ט].

טור שנא לסוף הערך – מצווה להציל נפש ישראל גם שלא תיפול בידי מומרים, ואנו חייבים אף להכניס עצמינו בדוחק לשם כך, שהרי מומר גרוע מגוי [ש"ת עזרת כהן סי' סו ד"ה 'זמש"כ'. ע"פ הגמרא עבודה זרה כו ב שהגויים לא מעלין ולא מורידין, אך המומרים מורידין ולא מעלים].

הקדש

טור שנ"ב תוספת הערה על המילים 'שני מיני הקדש הם' – ועיין הגדה של פסח מכון הרצ"ה עמ' שיד-שטו שהשווה היחס ביניהם ליחס לשני המאורות שמאירים לישראל את דרך החיים, תורת משה והנבואה.

טור שנ"ה לאחר הציון להערה 50 – בהקדש בימינו יש שכתב שכיון שגמר בדעתו ליתן לצדקה חייב לתת [דעה ראשונה בשו"ע חו"מ סי' ריב סע' ח], ויש מי שאומר שלמרות שכתוב 'כל נדיב לב עולות' לא למדים חולין מהקדש, וכיום שכל הקדש יש לו דין חולין, שאין הקדש עתה לבדק הבית, ולכן כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום [דעה שניה בשו"ע שם בשם תשובת הרא"ש כלל י"ג]. ולהלכה כתבו להחמיר כדעה ראשונה [רמ"א שם, ועיין שו"ת דעת כהן סי' קל שכתב שגם דעת השו"ע להכריע כך. וראה מה שכתב בעניין כללי הפסיקה בדעת השו"ע].

טור ש"ע תוספת הערה לאחר הציון להערה 252 על המילים 'לבדק הבית' – ועיין במאמרי הראיה עמ' 375.

טור שצ"ז פסקה רביעית להוסיף בהערה 613 – וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' נז, הודפס גם בטוב ראי כתובות אות קסה, גבי כספים שהגיעו לקק"ל בתורת ביכורים, שכולם יודעים שכוונת הביכורים היא לגאולת הארץ.

טור שצ"ח לאחר הציון להערה 627 להוסיף פסקה – אין לאבד הקדש בידיים [רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ח], ולכן יש מי שכתב שמוטב שקדשים טהורים יפסלו קודם בנותר ואז יהיה האיבוד בידיים בדבר שאינו קדוש כ"כ, וסברא היא שאם אפשר למעט באיבוד הקדש שחובה למעט מכח הפס' "לא תעשון כן לד' אלוקיכם" [טוב ראי פסחים אות קצג].

שם, תוספת להערה 627 אחרי המילים 'דבר שיש לו מתירין' – ועיין טוב ראי פסחים אות קז שתמה על דברי התוס' שנחשב דבר שיש לו מתירים שהרי נשרף ואינו בעולם אינו יכול לחלל.

טור תכ"ח תוספת להערה 103 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד, הודפס גם בטוב ראי בב"ק אות מ שדן האם "והמת יהיה לו" הוא טעם הפטור או שמא הוא סימן הפטור ונפק"מ למקרה שהוזק בבור ולא מת.

הקטרה – א

טור תנ"ב לפני הציון להערה 1 תוספת הערה על המילים 'חלב על הקרב' – ועיין שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ותתישב בזה קושיית' על אופן הלימוד מהקטרת חלבים לאיסור אכילתם.

טור תנ"ו פסקה שניה להוסיף בהערה 68 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קא שכתב שהקטרה היא כמו הכשרה ודמי לבישול סממנים.

טור תנז לאחר הציון להערה 84 – אמנם, בסדר הלקיחה מהקרבן יש לקחת כפי סדר הכתוב בתורה, ויש לקחת את הכליות לפני יותרת הכבד [בקדשי דורות נאמר תמיד (ויקרא ג ד; ג י; ג טו; ד ט; ז ד) כליות לפני יותרת], ואולם בקדשי שבעת ימי

המילואים הסדר היה הפוך [בציווי שבעת ימי המילואים נאמרו הכליות אחר היותרת (שמות כט יג; כט כב; ויקרא ח טז)], וקודם היו צריכים לקחת את היותרת, ורק אחריה את הכליות [שו"ת דעת כהן סי' מה עמ' קטז. אולם דבריו צ"ע שאמנם בציווי נאמרו הכליות אחר היותרת אבל בחלק מהעשיה (ויקרא ט י; ט יט) נאמרה היותרת אחר הכליות].

טור תס"ט תוספת להערה 268 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא שצ"ע' שכתב שעל אף שמעיקרה לא הותרה כ"א לדבר המעכב, הואיל והותרה לדבר המעכב הותרה לכל דבר אפי' שאינו מעכב, והביא ראיה מאימורים שאינם מעכבים ובכל זאת דוחים את הטומאה.

טור תע"ד לאחר הציון להערה 332 – ויש מהראשונים שסובר שדין זה לא נלמד אלא מ'לא ילין חלב חגי עד בוקר', ומפסוק 'היא העולה' נלמד שצריך להפוך בצינורות ולהתעסק בהן כל הלילה, ולא רק שישארו ע"ג המזבח [רמב"ן על התורה ויקרא ו ב וראיה לדבריו מגמ' בפסחים שהביאה את הפסוק של 'ולא ילין' ולא את הפסוק 'על המזבח כל הלילה', למרות שפסוק זה מאוחר בתורה. ועיין שו"ת משפט כהן סי' קד, הודפס גם בטוב ראי פסחים אות קעה שכתב לתרץ שיטת רש"י והרמב"ם].

שם, לאחר הציון להערה 340 – ויש מי שכתב שבהקטר חלבים ואברים הוא פסוק מפורש בתורה "היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה", ובנאכלים אין מקרא מפורש "כל הלילה", כ"א, "ביום קרבנו יאכל" וכן מ"לא ישאירו ממנו עד בוקר", ולא גזרו אלא במקום שאינו מפורש בתורה [טוב ראי ברכות אות נט עפ"י דברי הט"ז חו"מ סי' ב].

טור תע"ה תוספת להערה 343 – עיין טוב ראי ברכות אות נט שכתב שלשיטה זו על כרחך "כל הלילה", אינו מצווה חיובית, שאם כן אדרבא "חביבה מצווה בשעתה" ויקטיר ביום. ועיין תול"ט פרק א' ד"ה 'א"כ' שהביא ראיה לשיטת הרמב"ם מהתוספתא במגילה, ועיין הגרע"א שם שדחאו שהתוספתא דיברה באכילה ולא בהקטרה. ועיין שם שיישב דעת התול"ט.

טור תפ"ב תוספת להערה 454 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קא מה שלמד מזה גבי הבערה של זר ששימש בשבת.

הקטרה – ב

טור תצ"ג תוספת להערה 117 – ועיין בטוב ראי פסחים אות קעא, שכתב שמלשון הגמ' מה שנאמר "שאין לך דבר שקודם לתמיד של שחר" הוא בענין הקטרה שאין הקטרה מוקדמת ממנו, והלשון של אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים, אינו מדבר על הקטרת אבריו.

טור תק"ב תוספת להערה 288 – ועיין עולת רא"ה עמ' קלט-קמא שביאר ההבדל שקדושת הקטורת של כל השנה לבין קדושת הקטורת של יוה"כ.

טור תקי"ד תוספת להערה 472 – ועיין עץ הדר סי' טז שכתב להוכיח מכאן שחמור יותר המתחיל במצווה ולא גומרה מאשר מי שלא התחיל במצווה, ומבטל מצוות עשה. שהרי בקטורת אם לא הכניס ביטל מצוות עשה, וכשנכנס בקטורת חסרה חייב מיתה, חוץ ממה שמתחייב על ביאה ריקנית.

הקף

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 87 – ויש מי שכתב שלמ"ד שהטפח השביעי חיובו אינו אלא מדרבנן, אולי אפשר לצרף את האורך. וכתב לדינא להקל בזה בשעת הדחק [טוב ראי סוכה אות ז].

שם, לאחר הציון להערה 88 – ויש מי שכתב לחלק בין סוכה לדין בית בחיוב ממזוה, שבסוכה כיון שלמדו מפסוקים שצריך דפנות, וסתם דפנות יש בהם ריבוע וזויות, צריך שיהיה אפשר לרבעו וכן כיון שצריך מספר דפנות לא מועיל עיגול אם אי אפשר לרבעו כיוון שהכל נחשב כדופן אחת, אבל בבית החייב בממזוה, האורך והרוחב וזויות יוצאות מצטרפים לשיעור עם הוא יכול לשבת באיזה אופן שהוא, ולא הקפידה התורה על הצורה המיוחדת אלא על השיעור [טוב ראי סוכה אות ז].

הקפת הראש

טור תקמ"ב תוספת להערה 55 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קכו שכתב שע"פ דברי השאגת אריה סי' לב שמעשה שנעשה קודם העבירה ג"כ נחשב מעשה לענין לאו שיב"מ, א"כ בוודאי דרכו של ניקף להזמין עצמו ע"י איזה מעשה ישיבה וכד'.

הקריבהו נא לפחתך

טור תקנ"ו לאחר הציון להערה 82 – וכן אתרוג שריחו רע יש מי שכתב שפסול משום "הקריבהו נא לפחתך" [ש"ת דעת כהן סי' כח].

טור תקנ"ז פסקה שלישית תוספת להערה 90 – ועיין עץ הדר אות כג שהוכיח מכאן שלא לברך על אתרוגים מורכבים.

הקש

טור תקס"ח לאחר הציון להערה 215 – יש מי שכתב לברר פרטי הכלל שאין היקש למחצה, האם עיקר הכלל שאין הקש למחצה לא נאמר אלא ביחס של שני נושאים, ובזה נחלקו האם סברה מחלקת, אבל על החילוקים שיש בנושא אחד בפרטיו "ל שבזה לכו"ע אין היקש למחצה, ול"מ סברה לחלק כלל. או שעיקר יסוד שאין היקש למחצה הוא רק לעניין שני נושאים, אבל כיון שנתקיים ההיקש בשלמותו, שכבר דנו זה מזה, "ל שאין צריך להקישם לכל הפרטים, ודי לנו שהוקש בזה הפרט שעוסקים בו [ש"ת משפט כהן סי' קמג].

טור תק"ע לאחר הציון להערה 235 – יש מי שכתב שכשם שבגז"ש על אף שאין גז"ש למחצה מכל מקום היכן שיש טעם יש גז"ש למחצה, א"כ אולי "ל ג"כ בהיקש היכן שיש טעם שיש היקש למחצה. ואע"ג שאין ללמוד בהחלט היקש מגז"ש, כיוון שיותר פשוט שאין היקש למחצה ממה שאין גז"ש למחצה, מ"מ כיון שלמ"ד אין גז"ש למחצה מועיל טעם, א"כ גם בהיקש יועיל טעם [שער המזרח ברכות 353 ש"ת משפט כהן ס' נו וסי' קמג].

הר הבית

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 180 – ו"א שרק מפתח הר הבית עד החיל נקרא מחנה לוויה [רשב"י זבחים קטז ב, כן פרש"י בדעתו בד"ה 'עוד'. ועיין מנחת אברהם ח"א סי' כג, שמשמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ז שפסק כדעת רשב"י, שכתב 'החיל מקודש ממנו שאין עכ"ם וטמא מת ובוועל נדה נכנסים לשם' ולא כתב כלשונו בה"ז 'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדבריהם'. וכן משמע מדבריו גם לגבי עזרת נשים שכתב שם 'וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת'. וכן בהלכות ביאת מקדש פ"ג שכתב הרמב"ם 'החיל משלחין ממנו עכ"ם וטמאי מת ובוועלי נדות אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל. עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים שמחוסר

כיפורים העריב שמשו ואסור טבול יום במחנה לוי מדברי סופרים... אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות! אמנם הרמב"ם עצמו, אע"פ שמשמע מדבריו שפסק כרשב"י, כתב שמחנה לוי הוא עד שער ניקנור כמבואר בה"ז ובהי"ז. ועיין שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, ובחסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח, שמבואר בדבריהם שכל קדושת החיל ועזרת נשים מדרבנן, גם לשיטת רשב"י].

הרג

טור תקצ"ז תוספת להערה 37 – ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח סי' ל (נדפס גם בטוב ראי ברכות אות רה) שכתב כדבר זה בעניין בניית בית כנסת בדיוק לכיון ירושלים ומקום בית המקדש, אע"פ שהוא בדיוק לכיוון זריחת השמש.

טור תקצ"ב לאחר הציון להערה 74 – לאחר שנהרג קוברים עמו סייף שנהרג בו וסודר שנחנק בו [ירושלמי נזיר פ"ז ועיין שו"ת משפט כהן סי' רכא גבי הלנת עצמות].

הרהור כדיבור

טור תקצ"ד תוספת להערה 22 – ועיין בטוב ראי ברכות אות קנא שכתב, שדין הוצאת המילים בשפתיו הוא רק בק"ש, ושם נחלקו התנאים האם גם צריך להשמיע לאזניו. אולם בשאר המצוות, שאין בהם דין הוצאת המילים בשפתיו אלא רק דיבור בעלמא, שם נחלקו האמוראים האם הרהור כדיבור.

טור תקצ"ג תוספת להערה 9 – ועיין עיטור סופרים לשכת סופר עמ' כ בביאור טעם הדבר שהרהור לאו כדיבור.

טור תקצ"ה תוספת להערה 50 – ועיין מצוות ראייה סי' ה סעי' א (הובא בטוב ראי פסחים אות קסא) שכתב שלמ"ד הרהור כדיבור דמי או למ"ד שבמקום אונס ושאין ידיו נקיות יוצא בהרהור, יוצא דין מחודש שצריך להרהר את השם ככתיבתו, כיון שאין זה בכלל "זה זכר", וצריך שיהיה ההרהור בשם מלא, ויהי לפי זה דין המהרהר חמור מדין המוציא בפיו.

טור תר"ט תוספת להערה 215 – ועיין עיטור סופרים לשכת הסופר עמ' כ שהקשה מכאן על גזרת חכמים שלא להרהר בכתבי חול משום שמא יבוא לעיין בהם. וראה מה שתירץ שם.

הרהור עברה

טור תר"י פסקה ראשונה להוסיף בהערה 2 – עיין טוב ראי ברכות אות קיד שכתב להוכיח מכאן שהרהורי עבירה קשים מעבירה, היינו קודם עבירה, וזה אסור מן התורה ונענשים עליה. ראה הערה 17.

טור תרי"א לאחר הציון להערה 17 – ואמרו חז"ל שאין אדם ניצול מהרהור עבירה [בבא בתרא קסד ב ועיין לנתיבות ישראל ח"ב עמ' קיד, הודפס גם בטוב ראי ב"ב עמ' 235 שהביא בזה מחלוקת האם נאמר רק לסתם אדם או לכל אדם].

שם, תוספת להערה 18 – ועיין סידור עולת ראי"ה ח"א עמ' רנב-רנג.

טור תרי"ב תוספת להערה 33 – ועיין טוב ראי ברכות אות רפה שביאר בדעת אביי שגם שאיסור ייחוד אינו אלא משום שמביא לידי הרהור.

טור תרט"ו לאחר הציון להערה 88 – יש מי שכתב להקל באיסור בשימוש במוך במקום הסרת מכשול של הרהור עבירה או נסיון ח"ו, שכו"ע מודים שיש לסמוך על המתירים [שו"ת עזרת כהן סי' לה; הודפס גם בטוב ראי כתובות אות קכח].

שם, להוסיף פסקה – יש מי שכתב שככל שהמקום יותר קדוש צריכים להיזהר יותר מכל דבר המביא לידי עבירה או הרהור, שבמקום שמתגברת הקדושה מתגבר לעומתה גם יצה"ר, וזה מה שאמרו חז"ל שהיצר הרע מניח אומות העולם ומתגרה בישראל. ואביי אמר שבתלמידי חכמים יותר מכולם [סוכה נב א]. וזה משום הקדושה שבהם, וה"ה למקום קדוש, שישראל מתקבצים שם לשם מטרה של קדושה [שו"ת אורח משפט, או"ח סי' לה ד"ה 'הנה כאשר', הודפס גם בטוב ראי סוכה אות נו].

הרוגי מלכות

טור תרכ"ב תוספת להערה 5 – ועיין טוב ראי ברכות אות קט.

טור תרכ"ה תוספת להערה 41א – ועיין מאמרי הראיה א עמוד 93 מה שכתב בזה.

*שם, לאחר הציון להערה 41א בסוף הפסקה – יש אומרים שאפילו מומר שנהרג בידי נכרים מתאבלים עליו [הגהת אשר"י פרק אלו מגלחין סי' נט בשם א"ז הובא בהגהת רמ"א בשו"ע יו"ד סי' שמ סע' ה] ויש אומרים שאין מתאבלים עליו [מרדכי מו"ק סי' תתפו בשם ר"ת, הובא ברמ"א שם]. ובטעמם של האומרים שמתאבלים עליו נחלקו האחרונים, יש מי שאומר שמשום שהרהר בתשובה [לבוש שם] ויש מי שאומר שכיוון שנהרג יש לו כפרה [שו"ך שם ס"ק י].

הרחקת נזיקין

טור תרכ"ח לאחר הציון להערה 6 – ויש מי שכתב שאיסור דאורייתא הוא רק כשמזיק את חבירו בלא טעם, אבל אם מזיק לחבירו כדי להציל את עצמו מהיזק גדול יותר אין איסור דאורייתא כיוון שבאופן זה היה עושה לעצמו ג"כ היזק כזה, ואינו עובר על ואהבת [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כו; הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות ב].

טור תרע"ע פסקה ראשונה להוסיף בהערה 519 – ועיין באגרות הראיה ח"ב אג' תרעג, שכתב שלשאר העופות לא נתנו חכמים שיעור, ותלוי לפי אומד מומחים, לפי הנדרש לשמירה מהיזק. ועיין שם שהאריך בביאור דיני ההרחקה בעופות.

כרך יא

הרכבה – זה וזה גורם

הרכבה

טור ב' תוספת להערה 21 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ב בפירוש הסוגיה בסוטה לדעת הרמב"ם.

טור ו' תוספת להערה 57 – וכן בעץ הדר סי' ז וסי' כט.

טור ט' תוספת להערה 91 – ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ו בביאור דברי הרמב"ן.

הרשאה

טור ל"א לאחר הציון להערה 163 להוסיף פרק ושם לציין – ו. הרשאת ב"ד: יש מהאחרונים שכתב ששטרי הרשאה בהיתר מכירה ושטרי הרשאה שב"ד מרשים לבעלים שהפקירו את פירותיהם, ומסרו כוחם לב"ד, שב"ד מרשים להבעלים הנ"ל לעשות ברשותם כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר, דהיינו לקחת מהם שכר טרחה ומכשיריהם ודבר זה אע"פ שאין בו כדי סמיכה, מ"מ שהוא נטפל אל המכירה, לרווחא דמילתא, הוא דבר הגון וזכר לשביעית שלא תשכח מישראל [אגרות הראיה ח"א אג' שיג].

השבת אבדה

טור נ"ו תוספת להערה 39 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קג (הודפס גם בטוב ראי בב"ק אות נא) שהקשה לדעה זו מדוע גזילה היא לאו הניתק לעשה הרי יכול לעקור העשה.

טור ס"א תוספת להערה 107 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' רעא אות ג מה שהכתב ללמוד מזה לשאר מצוות.

טור ע"ג תוספת להערה 270 – ועיין מה שכתב במצוות ראייה או"ח סי' ב סע' ג על על השמטת דברי ר' יוחנן בפוסקים.

השבת העבוט

טור ק"ג תוספת להערה 27 – ועיין טוב ראי ברכות אות ז שהקשה לדעת תוס' ברכות ב ב ומה שתירץ שם.

שם, לאחר הציון להערה 31 – ואפילו אם לא היה המשכון בידו במוצאי שביעית, כגון שהיה כסות לילה שהחזיר לו לפני בא השמש, או כסות יום שהייתה אצלו ביום [שבת הארץ כרך ג פרק ט הלכה יד].

השחתת זקן

טור קכ"ו תוספת להערה 138 – וכן ראה טוב ראי ברכות אות פ שכתב שאם התספורת הוא באופן שאינו ניכר כלל שאינה ע"י תער, ראוי שיהיה אסור משום מראית עין ככל איסורי תורה, ואפילו באיסורי דרבנן קי"ל דיש מראית עין.

טור קכ"ז תוספת להערה 145 – ועיין טוב ראי שם שלמד מכך שבמקום שפרוצים בהשחתת זקן ראוי הוא לגדל הזקן, ולא לספר אותו אפילו בתספורת כדי להוציא מלבם של המשחיתים.

השחתת זרע

טור ק"ל לאחר הציון להערה 13 – יש מי שכתב שלמ"ד שאיסור זה הוא בכלל פריה ורביה יש לאסור גם גרם של השחתת זרע [שו"ת עזרת כהן סי' לב].

שם, תוספת להערה 17 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' לב שהסתפק האם יש להוכיח מכן על 'גרם איסור'.

טור קל"ב לאחר הציון להערה 58 – ויש מי שכתב שכל מה שהתירו לבדוק כרות שופכה הוא דווקא כאשר הוא מוחזק כלאו בר הולדה, כגון שניקב ונסתם ורוצה לבדוק האם נסתם לגמרי. אולם במקום שהוא מוחזק כבר הולדה, כגון שאינו מוליד כמה שנים אך לא ידוע מדוע, אסור לבדוק אפילו בדרך גרם [שו"ת עזרת כהן סי' לב].

טור ק"מ תוספת להערה 177 – ובשו"ת עזרת כהן סי' לד הוסיף שלא יאמר לה הבעל לעשות כך דרך ציווי אלא רק יודיע לה הדין. ועוד כתב שבמקום שאירע הפסד, נחשב כמקום שההיזק שכח, וגם המחמירים יודו שמותר לתת המון לאחר תשמיש. ועיין עוד בעניין שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יב.

שם, תוספת להערה 179 – ועיין שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יב אות ב-ג.

השלמה

טור קמ"ז תוספת להערה 73 – עיין טוב ראי פסחים אות קעא, שדקדק מלשון הברייתא שהכוונה אחר שחיטתו וזריקתו, אך לא אחר הקטרת אבריו.

השקאת סוטה

טור קנ"ו לאחר הציון להערה 69 – יש מי שכתב שעד אחד נאמן אפילו אם הבעל מכחישו [טוב ראי מסכת סוטה אות יא עפ"י דברי התוס' סוטה ג ב ד"ה 'ת"ל ועד אין בה' וחדש שכן הוא אפילו אליבא דרבא].

טור קס"ב תוספת להערה 160 – ועיין בטוב ראי סוטה אות טז שהקשה מדוע עדים שהעידו לאחר ששתתה עדי שקר הם, הרי אפשר לתלות שבעלה לא היה מנוקה מעון.

טור קס"ה תוספת להערה 224 – ועיין טוב ראי סוטה אות סב מה שהקשה ותירץ בטעם זה.

שם, לאחר הציון להערה 224 – ויש שכתב הטעם, שכיוון שמהתורה אין ישראל מצווים על העוברים, אין זה בכלל פיקוח נפש, או שהוא ספק ספיקא שמא אינו בן קיימא, ומכל שכן כל זמן שלא יצא לאויר העולם שלא הוחזק בן קיימא כלל, ואם תמצוי לומר שהוא בן קיימא שמא היא טהורה, ומכל שכן שרצונה לשתות שהרי היא אומרת שטהורה וגם אם לא נאמנת על בעלה על גופה נאמנת [טוב ראי סוטה אות סב].

שם, תוספת להערה 227 – ועיין טוב ראי סוטה אות סב שתמה מדוע לא נלמד מיוצאת להיהרג לכאן ובפרט שהוא ק"ו שהרי שם ודאי תמות וכאן ספק.

טור קע"א פסקה ראשונה להוסיף בהערה 334 – ועיין בטוב ראי על סוטה אות ב.

טור קע"ט תוספת להערה 465 – ועיין טוב ראי סוטה אות יח מה שהקשה ותירץ.

טור ק"פ תוספת להערה 490 – ועיין טוב ראי סוטה אות כ שהקשה מדוע לא אומרים גבי כהן גדול, גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה ובשב ואל תעשה אפילו דאורייתא ממש, והרי כהן גדול אינו מעיד כי אם למלך ואם כן למה יכניסו כהן גדול לכתחילה בדבר שאינו כבודו, וראה מה שיישב שם.

טור קפ"א תוספת להערה 491 – ועיין טוב ראי סוטה אות כא מה שכתב בדעת ר' יהודה.

טור קפ"ז תוספת להערה 606 – ובביאור יסוד מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל עיין בעין איה על ברכות פ"ה אות כח. ועיין טוב ראי סוטה אות סג שתירץ קושיית התוס' כו א ד"ה 'אמר לו ר' ישמעאל'.

השקה

טור קפ"ט תוספת להערה 3 – ויש שהבינו שאין דעת הרמב"ם כדעת רש"י, שדעת הרמב"ם שלגבי השקה עם מים טמאים, אין מספיק שיהיו זרועים ומחוברים, אלא צריך דווקא שיצופו מי המקוה על המים הטמאים, ורק בהשקה של מים שאובים (שאינם טמאים) די בכך שהם זרועים ומחוברים [שו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטז].

טור ק"צ לאחר הציון להערה 20 – ויש מן האחרונים שכתב שזריעה היא בבחינת פנים חדשות באו לכאן, ונחשב כאילו לא היה שאוב מעולם [שו"ת דעת כהן סי' קיט].

טור קצ"ג תוספת להערה 61 – שו"ת דעת כהן סי' קכט. שעשו חיזוק לדבריהם כדבר תורה, וכ"ש בטומאה דרבנן. והם אמרו שטמא, והם אמרו שלא נטהר.

טור קצ"ד לאחר הציון להערה 71 – יש מי שכתב שאין השקה מועילה במקוה של רביעית כיון שאינה ראויה כ"א לטהר כלים אינה חשובה שתועיל בה השקה או משום שכשבטלו דין מקוה ברביעית [נזיר לח ע"א] בטלו לגמרי דין מקוה [ש"ת דעת כהן סי' קכט].

טור קצ"ט תוספת להערה 137 – ועיין ש"ת דעת כהן סי' קט שכתב כן גם בדעת הרמב"ם במשנה תורה וכן ביאר בדעת רש"י.

טור ר"ב לאחר הציון להערה 159 – ויש מי שכתב שכיוון שאנו אומרים שימים כמעין, הרי שזהו מין בשאינו מינו שלא מועיל בו השקה [ש"ת דעת כהן סי' קט לפי הבנת החת"ס בדברי הרא"ה. ראה להלן: שיעורה ובהערה 324].

טור ר"ג תוספת להערה 169 – ובש"ת דעת כהן סי' קכ"ז כתב בדעת הרא"ש שיועיל רק באופן המועיל כלומר שבמעין אף בזוחלין ובמקווה רק באשבורן.

שם, תוספת להערה 171 – וכ"כ בדעת כהן סימן קיט, והוכיח מהא שלא גרע מפסול שאיבה ממש, שהוא ע"י אדם [ואפשר שגם כלי] שמקבל טומאה.

טור ר"ד תוספת להערה 172 – וכן העיר בש"ת דעת כהן סי' קיט, שהרי הכשיר שאובין ע"י פנים חדשות שבאו, ונהיה לא שאוב, משא"כ בזה שהוא קבוע, ואין ההשקה יכולה לתקן את ההווה.

טור רד לאחר הציון להערה 171 – ויש שהסבירו את מחלוקת הראשונים שלכל הדעות אפשר להשיק אף מקווה שפסול בגלל שהויתו ע"י טומאה, רק מחלוקתם אם ההשקה עצמה היא בדבר המקבל טומאה [ש"ת דעת כהן סי' קיט].

טור ר"ט תוספת להערה 235 – ובש"ת דעת כהן סי' קד כתב שיעשה הנקב של שפופרת הנוד ביושר ולא בשיפוע, וכן ושראוי לעשותו בגודל שפיסת יד אדם בינוני תוכל להיכנס שם לרווחא דמילתא, ואז יהי כשר לכל הדעות.

טור רי"א תוספת להערה 256 – ובש"ת דעת כהן סי' קט ביאר כן בדעת רש"י יבמות טו א ד"ה 'עירוב מקואות'.

טור רי"ב לאחר הציון להערה 270 – ויש סבורים שבשביל להכשיר שאובים בעי ערוב ממש [כן הוכיח בשו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטז מהכס"מ מקואות פ"ו ה"י. ושם הוכיח מדעת הרמב"ם גבי ג מקוואות בפ"ו ה"א, שלא צריך עירוב, והסביר את הרמב"ם כרש"י, שהוא משום בא ראשו ורובו במים שאובים].

טור רטו לאחר הציון להערה 305 – והסתפקו האחרונים מה הדין אם הכלי החיצוני חייב טבילה מדרבנן והכלים הפנימיים חייבים טבילה מהתורה [מצוות ראייה שם].

טור רי"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 323 על המילים 'או לים' – ברא"ה המובא בריטב"א במכות, הוסיף דין ים השווה לדין מקוה, ואולם ברא"ה המופיע בשטמ"ק בביצה לא מופיע כלל דין ים. ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטו, שהשווה דין ים לדין מעיין ע"פ הרמב"ם (מקוואות פ"ט ה"ב) והשו"ע (י"ד סי' רא ס"ה) שים מטהר בזוחלים ודינו כמעיין. וחידושי הריטב"א על מכות טרם נדפסו בזמנו.

שם, תוספת להערה 324 – ועיין בשו"ת דעת כהן שם שלא מועיל אם נקוב כמוציא רמון, שאף אם אינו בכלי כלל לא מועיל. וכאמור ראה רק את הרא"ה המובא בשיטה מקובצת בביצה ולא את הריטב"א במכות.

טור רי"ח לאחר הציון להערה 332 – וי"א שאף למתירים השקה לטהר מים ע"י מקוה, מ"מ אין להשיק שאובין למעיין ע"מ לעשותו מקוה [שו"ת דעת כהן שם עמ' רטז בדעת הרמב"ם, וסברתו שלגבי טהרות לא מצינו שום חילוק בין מקוה למעיין, ונחשב מב"מ, אבל לעניין דיני מקוואות מצינו חילוק בין מקוה למעיין, והוי מין בשא"מ].

טור רי"ט לאחר הציון להערה 349 – ויש מן האחרונים שכתב שגם הסוברים שהמים חוזרים לפסולם הראשון, מודה במקום שהכשרים מרובים על הפסולים משום שביטול ברוב שייך אף כשאינו תערובת גמורה, ולא הסתפק אלא במקום שפסולים מרובים [שו"ת דעת כהן סי' קט שבאופן זה רצה ליישב ספיקו של ר' ירוחם עם פשט המשנה].

השתחואה

טור רכה להערה 2 – ובעין איה שם (ברכות פרק ה אות קטו) ביאר שהשתחואה באה להכניע את כל הפעולות, ולכן היא כוללת את הידיים שמבצעות את הפעולות השכליות, ואת הרגליים שהן איברי הפעולות הטבעיות.

טור רכו להערה 13 – ובעין איה שם (ברכות פרק ה אות קטו) ביאר שקידה באה להכניע את השכל והחכמה האנושית, ולכן היא על פני האדם שרומזים לחכמה.

טור רכו להערה 26 – ובעין איה שם (ברכות פרק ה אות קטו) ביאר שכריעה באה להכניע את הנטיות הטבעיות, ולכן היא ברגלי האדם שהן איברי התנועה.

טור רכ"ט לאחר הציון להערה 85 – ויש מי שכתב שאם יודע שהוא של ע"ז אפילו אם כיוון ליבו לשמים חייב חטאת [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות יב בדעת הרמב"ם הלכות ע"ז פ"ג ה"ה שהפוער עצמו לפעור אפילו דרך ביזוי, שלא התכוון לעבודה, חייב כיוון שזוהי דרך עבודתה, והשתחוויה שהיא אחת מארבע עבודות לא גרע מכך ושלא כפי שנראה מדברי התוס' סנהדרין סד א ד"ה 'אע"ג' שמחשבה מועילה. וכן הדבר מוכרח שאחרת לא מצינו ירג ואל יעבור שהרי תמיד לא מכוון לעבודה זרה. ועיין שם סי' קמח שמכוח זה ביאר בדעת הרמב"ם ה"ו שהמשתחוה משום אהבה או יראה הוא דווקא שיש גילוי מילתא שלא קיבלו אלוה].

טור רל"ו תוספת הערה לאחר הציון להערה 187 על המילים 'כשהיו שומעים' – ועיין טוב ראי ברכות אות קה שחילק בין זמן הכריעה של כוהנים לבין זמן הכריעה של השומעים.

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 191 על המילים 'עומדים צפופים' – ועיין טוב ראי ברכות אות כו מה שלמד מכאן בדין חציצה בתפילה.

התורה חסה על ממונם של ישראל

טור רמ"ה לאחר הציון להערה 81 – יש שהסתמכו על הכלל "התורה חסה על ממונם של ישראל" להיתר מכירת הקרקע לגוי בשביעית, שאע"פ שיש בזה הערמה, מצאנו בירושלמי [ביצה פ"ג ה"ד] שכדי לחוס על ממונן של ישראל מותר

להערים, ולכן בנידון של הכרח גדול כגון שאלת שביעית, לפי המצב של עכשיו ראוי להקל [שבת הארץ מבוא אות יג].

התחייבות

טור רמ"ז תוספת להערה 16 – וכן הסביר דברי הר"ף בביאור הגר"א חו"מ סי' מ סע' א ס"ק ב אולם בבאר אליהו שם העיר שאין הדברים מוכרחים בדעת הר"ף.

שם, תוספת להערה 20 – ובביאור הגר"א חו"מ סי' מ סע' א ס"ק ב כתב שהר"ף למד דין זה מכתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים חייב לתן לו, ובנו אינו פדוי, משמע שמועיל מה שמתחייב בשטר אע"פ שאין לו שעבוד עליו בתחילה. ובבאר אליהו שם ביאר שאע"ג שהגמרא דחתה שאין ראייה משם כיוון שהוא משועבד לכהן מדאורייתא, סבר הר"ף שהוא רק דחוי, שהרי באמת יש לו טובת הנאה ליתן לכל כהן שירצה ואינו משועבד דווקא לכהן זה.

טור רמ"ט לאחר הציון להערה 38 – יש מן האחרונים שכתב שאפשר שלדעה זו מתחייב דווקא שחתמו על השטר עדים [באר אליהו שו"ע, חו"מ, סי' מ סע' א ס"ק ג בדעת ר"ת, ודייק כך ממה שכתב 'שכתב שטר וחתמו היטב' משמע בעדים. וכתב שמ"מ הוא חידוש שיכול לחייב עצמו אע"פ שהכל יודעים שלא היה חייב לו כלום].

שם, תוספת להערה 45 – וכן בבאר אליהו, חו"מ, סי' יב ס"ק טו וכן בסי' מ' סע' א ס"ק א-ב.

התירו סופו משום תחילתו

טור רס"ט לאחר הציון להערה 151 להוסיף פסקה – יש מי שהתיר להוציא תשמיש קדושה של יחיד לחולין במקום שעושה אחר מהודר ממנו כיוון שאם יהיה אסור להשתמש תשמיש חול בגרוע ימנע מעשיית מהודר, ויש לומר התירו סופן משום תחילתן [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לד וראה שם טעמים נוספים להיתר].

התר מכללו

טור רע"א לאחר הציון להערה 14 להוסיף פסקה – יש מי שביאר שהטעם בדברי הירושלמי [הובאו בתוס' קידושין לח א ד"ה 'אקרוב עומר', אולם ראה ירושלמי חלה

פ"ב ה"א שהובא גם בתוס' ר"ה יג א ד"ה 'דאקריבו עומר', שם נראה אחרת] שעשה שקודם מתן תורה לא דוחה לא תעשה שאחר מתן תורה, שקודם מתן תורה הותרו כולם ונתחייבו בהם מחדש במתן תורה ועל כן הם כהותרו מכללן ולכן קלות יותר [אגרות הראיה ח"ג אג' תתיא].

התר מצטרף לאיסור

טור ר"צ פסקה ראשונה להוסיף בהערה 113 – ועיין תוס' שם ד"ה 'משום דהוי' שהקשו מדוע לא אמרו שנזיר וחמץ הם שני כתובים. ועיין טוב ראי פסחים אות קנב מה שתירץ.

התראה

טור רצ"א תוספת להערה 10 – ועיין באר אליהו, חו"מ, סי' כז סע' א ס"ק ג,ז (הודפס גם בטוב ראי על כתובות אות פו) שהוכיח שגם במקום שחידשה תורה ללקות בלאו שאין בו מעשה, מ"מ צריך התראה, ובלא התראה אף בזה לא לוקה, שאין לך בו אלא חידושו.

טור ש"ה תוספת להערה 181 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' סח האם גם בהתראת יחיד נחשב מומר או דווקא כשקיבל התראת עדים.

טור שיי"ד לאחר הציון להערה 298 להוסיף פיסקה – בית דין רשאי להלקות על שמועה רעה כנגד אדם [קדושין פא א] מדין "לא טובה השמועה" [שמואל א ב כד], אפילו כשאין עדים והתראה [כן משמע מרש"י שם ד"ה 'לא טובה השמועה' שדי שיצא קול, וכן בתוס' סנהדרין כו ב ד"ה 'החשוד' וברמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ד ה"ה וש"ע חו"מ סי' ב סע' א וכתב 'כשהעם פרוצים בדבר', וברמ"א הוסיף שדווקא בהוראת שעה. ועיין ש"ך שם ס"ק ב וסמ"ע שם ס"ק ג ונתיבות המשפט בחידושים ס"ק א שכתבו שה"ה ליחיד פרוץ. והוסיף בסמ"ע שכשהעם פרוץ יכולים לגדור בתקנה ולענוש מי שעובר על התקנה אפילו מי שאינו פרוץ. אולם עיין אורים שם ס"ק א שכתב שליחיד שייך רק כשיש חשש שיביא לפרצה של רבים וכ"כ בשו"ת שער אפרים סי' עב]. יש מי שאומר שמלקים על "לא טובה השמועה" רק אם יש עדים אך אין התראה [רש"י בסנהדרין שם, ד"ה 'ארבעין בכתפיה' וכן מובא ברא"ש שם סימן י"ג בשם ר"ת]. יש מן האחרונים שסובר שכולם מודים שמלקים רק על שמועה כשאין עדים אלא שהחולקים סוברים שבכדי לפסול לעדות צריכים

לפחות עדים, שאי אפשר להוציאו מחזקתו ע"י הקול, אך לא חייבים התראה באר אליהו, חו"מ, סי' ב סע' א ס"ק ד; הודפס גם בטוב ראי על קידושין אות קטז].

התרת נדרים

טור של"ג תוספת הערה לפני הציון להערה 5 על המילים "על נדרו" – בשו"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'ואולי' דן האם תועיל התרה תועיל לתרומה לאחר שניתנה לידי הכהן, שהרי בנתינתה לכהן כבר קיים את נדרו, והתרה מועילה רק לפני קיום הנדר, ועוד, שלא מצאנו התרה אלא בדינים שנעשו ע"י דיבור בלבד, אבל על מעשה לא מועילה התרה, ונתינתה לכהן היא מעשה.

טור שנ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 283 על המילים "לא היה נודר" – ובשו"ת משפט כהן סי' לט אות ב דן למ"ד שחייבים פתח, כיצד נדר נחשב דבר שיש לו מתירין, והרי שמא לא ימצאו לו פתח.

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 354 להוסיף פיסקה – בדינים שבין אדם לחבירו, כגון מכירה ומתנה, אין התרה מועלת. שיסוד ההתרה להחשיב את המעשה כטעות נאמר רק לגבי נדרים והקדשות [שו"ת משפט כהן סי' מ ד"ה 'מחד'ת'].
 טור ש"צ תוספת להערה 743 – והרא"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ז אות פז (ונדפס גם באורות האמונה עמ' 111) האריך במעלתו של הנדר, וכתב שזה הטעם שתחילת הסליחה פותחת בסליחה על פגמי הנדרים.

ו – אות

טור שצ"ג תוספת להערה 11 – יש להעיר שגם בכתב עברי (כתב דעץ) צורת האות ו דומה ברובה לכתב אשורי.

שם, תוספת להערה 23 – ובשו"ת דעת כהן סוף סי' קנו הוכיח מדברי הר"ן שהיכר של התגין אינו מועיל להבחנה בין האותיות השונות, וצריך הבחנה ע"י עיקר צורת האות דווקא.

טור שצ"ח תוספת להערה 94 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסג.

ודוי

טור תי"ד לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה – אין מברכים על הווידוי, ואפילו לדעות שהיא מצוות עשה, שכיוון שבא על חטא הרי הוא כדבר של קללה [ש"ת משפט כהן סי' נו אות ב. וביאר שכיוון שבא ע"י עבירה גרע טפי ממיני הקללה שבברכות מ ב שלהלכה מברכים עליהם. ודימה זאת למצוות השבת גזילה שאין מברכים עליה משום שבאה ע"י חטא].

טור תט"ו לאחר הציון להערה 36 להוסיף פיסקה – יש מי שחילק בין יחיד לציבור, שיחיד צריך להתוודות בפה, שכדי לעקור את המעשים שעשה צריך דיבור דווקא, שנחשב ג"כ כמעשה, וכמו כן צריך לפרט בווידוי את כל יסודי התשובה. משא"כ בתשובה של רבים די שיתוודו בלב, משום שעיקר תשובתם היא כדי שלא ימשיכו בחטאים הרגילים, ומטרת הווידוי שלהם היא צער וקנס, ולכן מספיקה תשובה בלב, וכן אינם צריכים להאריך בפרטי עקרי התשובה [דרשות הראיה יב, הובא בקובץ ניצני ארץ חלק ג ובטוב ראי יומא אות נ עמ' ריז-רכא, מאורות הרא"ה ירח האיתנים דרשות לשבת תשובה ח, מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ב ה"ב, וכתב סובר שבתשובת היחיד צריך לפרט בווידוי את כל חלקי התשובה, ומקורו בירושלמי יומא פ"ח ה"ז, אבל בתשובת הרבים אין צריך, ולכן בנוסח הווידוי שבתפילה לא כתבו, וכנוסח הווידוי בבבלי יומא פז].

טור תט"ז לאחר הציון להערה 46 – ויש מי שהעיר שבירושלמי [יומא פ"ח ה"ז] מובאים שלושת חלקי התשובה – חרטה עזיבה וקבלה – אך נוסח התפילה נקבע ע"פ הבבלי שאין צורך להזכירם. והוסיף ששמא יש לחלק שדווקא לציבור אין צורך להזכירם, אך יחיד המתוודה צריך לאומרם [אגרות הראיה ח"א אג' קלה עמ' קסז].

טור תיז לאחר הציון להערה 55 פיסקה חדשה – יש שפרשו טעם הווידוי שיצטער האדם על החטא, ויש שפרשו, שהווידוי בא לחזק את ציור התשובה [דרשות הראיה יב, הובא בקובץ ניצני ארץ ג, טוב ראי יומא דף פז ע"ב אות נ].

טור תכ"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 216 על המילים 'חטאתי ועויתי ופשעתי' – ובטוב ראי יומא אות יט ביאר את הטעם שכל אדם אומר את נוסח זה, אפילו

מי שלא חטא במזיד ובמרד, משום שבכל חטא – אפילו שוגג – יש ע"פ עומק הדין צד של מזיד ומרד, ולכן יש להתוודות גם עליהם.

טור תמ"ז תוספת להערה 431 – ובדרשות הראיה יב (הובא בקובץ ניצני ארץ חלק ג ובטוב ראי יומא אות נ) ביאר ששורש מחלוקתם בטעם עניין הווידוי, האם הוא בא כדי לחזק ציור התשובה או שהוא בתור צער וקנס.

ודוי מעשר

טור תנ"ו לאחר הציון להערה 14 – ויש מהאחרונים שכתב שהנוסח הראוי הוא "על וידוי הביעור" [שר"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אפילו אם'].

שם, לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שווידוי זה הוא חובת הציבור [שר"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא', ודימה זאת לקרבן פסח].

שם, פיסקה חדשה – מתוודים אף על ירק או פירות האילן למ"ד שאין חייבים במעשרות אלא מדרבנן [ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג] מטעם דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [שר"ת משפט כהן סי' נו ב ז, הובא בטוב ראי ברכות דף מח אות רמז].

שם, להוסיף פיסקה – בספק האם חייב בוידוי, כגון שמסתפק האם כבר התוודה, יש מהאחרונים שחידש שלא יחזור ויקרא, ואע"פ שספק דאורייתא לחומרא, שכיוון שאומר לשון "השקיפה" וכל השקפה לרעה [ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה], א"כ מספק לא יחזור ויתוודה [שר"ת משפט כהן סוף סי' נו, והסתמך על הירושלמי תענית פ"א ה"א שיש להיזהר מלומר בתפילה דבר הנראה כקללה חלילה].

טור תנ"ח תוספת להערה 53 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג שהסתפק כשהקדים מעשר שני לראשון או מעשר לתרומה, ורוצה לתקן ולהישאל על הקדשו בהתרת חכם, ולחזור ולהפריש כדין – האם יתחייב בוידוי.

טור תס"ב תוספת להערה 107 – ובשו"ת משפט כהן תחילת סי' נו ד"ה 'אכן' כתב שבווידוי מעכב כל מה דמחזי כשיקרא, ואפילו אם מצד התורה אינו שקר אלא רק מצד לשון בני אדם, כגון "לוי" שבלשון התורה כוונתו גם לכהן, אך בלשון בני אדם רגילים לכנות כך דווקא לוי ממש.

טור תס"ג לאחר הציון להערה 119 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שהסתפק אם צריך לקרוא את פרשת הוידוי מתוך ספר, שהרי אין זה דבר השגור בפי הכל, ובפרט שהיא אחת לשלוש שנים, ואפשר שיש בזה גם משום דברים שבכתב אין אתה רשאי לאומרן בע"פ [גיטין ס ב]. עוד הסתפק אם יוצאים ידי חובה בחומש, או שצריך ספר כשר דווקא [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ד].

שם, לאחר הציון להערה 120 – ויש מי שכתב שכן אומרים בזה שומע כעונה, כשאר המצוות התלויות באמירה ושמיעה [שו"ת משפט כהן סי' נו סוף אות א בדעת הרמב"ם].

טור תס"ה תוספת להערה 138 – שו"ת משפט כהן סי' נו אות ב.

שם, לאחר הציון להערה 140 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב שהדעת נותנת שאין צריך שיהיו למתוודה מעשרות מכל שלוש השנים, אלא די בזה שיש לו מעשרות משנה אחת. אך אם באחת השנים עבר ולא שמר על אחד מהדברים שמעכבים את הוידוי נראה שאינו יכול להתוודות. עכ"פ, אם קיים בכל שלוש השנים הכל כדין, מתוודה אע"פ שבשלוש השנים הקודמות לא שמר על כל הפרטים המעכבים [שו"ת משפט כהן סי' נו סוף אות א].

שם, תוספת להערה 144 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' נו אות ז.

טור תס"ו לאחר הציון להערה 150 – ויש מי שכתב שרק במקום שכתוב 'מזבח' אינו שייך בזה"ז, אבל בוידוי מעשר לא נאמר 'מזבח' ראוי להתוודות במקום המקדש אם אפשר [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא שצ"ע', בשם ספר דברי אמת בקונטרס טבל].

טור תס"ז תוספת להערה 162 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'כהנים ולויים מתודין' שהקשה שהרי אינם יכולים לומר "וגם נתתיו ללוי", וכתב שאולי הם מדלגים על מילים אלו.

שם, תוספת להערה 172 – אמנם בשו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אם נשים מתוודות' כתב שמצוות התלויות בארץ אינן בגדר מצוות עשה שהזמן גרמן, ולכן אין לפטור נשים מהן.

שם, לאחר הציון להערה 173 להוסיף פיסקה – קטן שהפרישו עבורו מעשרותיו ולאחר מכן הגדיל, יש מי שהסתפק האם מתוודה, שהרי אינו יכול לומר "עשיתי ככל מצותך אשר צויתני" [שו"ת משפט כהן סוף סי' נו אות ג].

טור ת"ע לאחר הציון להערה 205 – אלא שידלג על המילים "וגם נתתיו ללוי [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ד, ונשאר בספק האם יאמר "לא עברתי ממצוותיך"].

שם, תוספת להערה 209 אחרי המילים "רדב"ז על הרמב"ם שם" – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' נו אות ה שדן בדבריו, וכתב שאין ללמוד מעשר ראשון מדין תרומה, וכן מעשר עני. אך הסכים שלדינא לא יתוודה מטעם אחר.

טור תנ"א לאחר הציון להערה 226 להוסיף פיסקה – מי שאין לו אלא מעשר ירק מתודה [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ז, והוכיח זאת מירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג], ואע"פ שהוא מדרבנן, כיוון שכל דתקון כעין דאורייתא תקון. לגבי השאלה האם אדם זה יכול להוציא ידי חובה את מי שיש לו תבואת דגן תירוש ויצהר – הדבר תלוי במחלוקת ראשונים [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ז ביאר שע"פ דעת הרמב"ם תרומות פ"א הכ"ו מוציא, וע"פ תוס' מגילה יט לא מוציא].

שם, להוסיף פיסקה – מי שאין לו אלא נטע רבעי בלבד – יש מהאחרונים שהסתפק האם מתוודה [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ו].

וסת

טור תק"א תוספת להערה 12 – ובטוב ראי יומא אות נ ביאר ששורש מחלוקתם בהגדרת מהות החזקה, האם החזקה מגלה למפרע שכך הוא טבעו של המוחזק, או שע"י החזקה נקבע הטבע מכאן ולהבא.

טור תק"ה תוספת להערה 63 לפני המילים 'ועי' חי' ר"ח הלוי' – ובשו"ת דעת כהן סי' עא כתב שגם לשיטת הנודע ביהודה, במקום שיש ספק אם הגיע הוסת או לא – יהיה אפשר להתיר מטעם ספק ספיקא, שהרי האיסור של הוסת, לדעת הנודע ביהודה, אינו כי אם מטעם ספק שמא תראה, ואם כן הוא ספק ספיקא שמא אינו זמן הוסת, ואם הוא זמן הוסת – שמא לא תראה.

טור תקכ"ה תוספת להערה 276 – ובשו"ת דעת כהן סי' עב ד"ה 'הגיעני' הורה באשה שאירע לה מכשול ולא בדקה בווסת שאינו קבוע, כאשר כל הראיות היו ביום, ושימשו בלילה והתברר שנטמאה, שיש מקום להקל בתשובתם כדין אנוסים, ולא כמי ששימשה בשעת וסתה שצריכה כפרה.

טור תקס"ג תוספת הערה לאחר הציון להערה 658 על המילים 'ומצאה דם מותרת' – ובשו"ת דעת כהן סי' עג ד"ה 'קיבלתי' כתב שמטעם זה, אשה ששמשה ומצאה דם אח"כ בתחילת היום אינה צריכה כפרה. ואדרבה אסור להצריך כפרה על חומרת מעל"ע, דלא הותר לחוש למעל"ע אלא לעניין טהרות ולא לחולין וכן לא לבעלה, ואם נצריכו כפרה ודאי יהיה ליבו נוקפו ויפרוש ונמצא שמבטלין בנות ישראל מפריה ורביה.

טור תקס"ד תוספת להערה 672 – שו"ת דעת כהן סי' פג ד"ה 'ועוד הרי', והוסיף שמטעם זה דינו קל יותר מוסת רגילה, ולכן אין איסור בכתמים, שאין בכתמים משום וסת. אמנם כתב זאת רק בצירוף סברות אחרות, ועכ"פ לא סמך על כך לדינא.

טור תקס"ח תוספת להערה 720 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' פא לגבי בדיקה זו בשעת ווסתה, או סמוך להטלת מי רגליים.

טור תקע"ט תוספת להערה 810 לפני המילים 'וע"ע רופא' – ועיין בשו"ת עזרת כהן סי' קד ד"ה 'והנה הידיעה', שדברים שנתבררו בניסיון יש יותר מקום להאמין עליהם רופאים וכן כל חכם במקצוע שלו.

טור תקפ"ג לאחר הציון להערה 865 – אמנם כתבו חלק מהפוסקים שכל זה הוא דיעבד, אך לכתחילה – אפילו בימי הנקתה, ואפילו בווסת שאינו קבוע – צריכה בדיקה [פת"ש סי' קפ"ד ס"י י"ד, שו"ת דעת כהן סי' עג ד"ה 'והנה לפ"ד'].

ורדא

טור תקצ"ב תוספת להערה 55 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' כו אות ג שביאר מדוע לא שייך כאן הכלל של יתר כנטול.

ושט

טור תר"ז תוספת להערה 57 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' כא בביאור העניין.

טור תר"ח תוספת להערה 82 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' רכב ד"ה 'והנה בדע"ק', שביאר את המחלוקת האם חיישינן שמא הבריא או לא, שלא להעמידה בפלוגתא רחוקה.

טור תר"י תוספת להערה 107 – ובשו"ת דעת כהן סי' ה' ד"ה 'ע"ד' כתב שברוב תפוצות ישראל נהגו לאסור את האוונים הלעוטות

טור תר"א לאחר הציון להערה 141 להוסיף פסקה – לגבי בדיקה ע"י נפיחה, כדרך שבודקים את הריאה, ביארו האחרונים שבדיקה כזו לא יכולה להועיל לגבי הוושט, מחמת כמה טעמים של חילוקי המציאות בין הריאה לבין הוושט [שו"ת דעת כהן סי' כ"א ד"ה 'אלא דלע"ד'].

ז – אות

*טור תר"כ תוספת הערה לאחר הציון להערה 63 על המילים 'זעשניא וכיוצא' – דהיינו העיצור J.]

זב

טור תרנ"ג לאחר הציון להערה 535 – עכ"פ, גם קודם שיביא כפרתו, אינו אסור באכילת תרומה, ולא גזרו תרומה משום קודשים, משום שהוא מפורש להיתר בתורה [טוב ראי מסכת ברכות אות ח עמ' יא-יב].

זבה

טור תרע"ח לאחר הציון להערה 313 – ובמקום פיקוח נפש כתבו הפוסקים שאפשר להקל נגד מנהג בנות ישראל זה [שו"ת דעת כהן סי' פד שהסכים לדעת השואל – ר' שמואל קראל אב"ד כפר חסידים. אמנם הסתפק אם לסמוך על דברי הרופאים במקרה הנ"ל].

זבל"א

טור תרפ"ד תוספת להערה 9 – ובבאר אליהו חר"מ סי' ג' ס"ד ס"ק כ"ז הוסיף שכמו כן אם יש בי"ד קבוע מצד המלך ויש לו רשות למלך בענין משפטים ומינוי דיינים (לדעה השנייה ברמ"א סי' ג' ס"ד, שבאופן זה אין צריך קבלת הקהל), לא יכול לומר לא אדון בפניהם אלא בזבל"א.

טור תרצ"ב לאחר הציון להערה 85 להוסיף פסקה – אם סכמו ביניהם בעלי הדין, שיבררו ע"י זבל"א של סוחרים, ומצאו שהדיינים הם גם תלמידי חכמים וגם יודעים ומבינים במסחר, אין בעלי הדין יכולים לפסול את דיינים אלו מחשש שידונו רק ע"פ דין תורה, שאין לחשוש לזה, כיוון שהדיינים יודעים שע"פ דין תורה עצמו חובה עליהם לדון ע"פ שיקול הדעת המסחרי, כדרך הפסקים של בוררים הסוחרים [אגרות הראיה ח"ב אגרת תפ].

שם, להוסיף פסקה – אותם הדיינים שבררו, חובה עליהם לדון בעצמם, ואינם רשאים לברר בי"ד אחר שידונו בדבר, שאין להם יפוי כח לעשות זאת [באר אליהו חר"מ סי' יג' ס"א ס"ק ב].

טור תרפ"ו תוספת להערה 19 – וכ"כ באר אליהו סי' יג' ס"ק ג' בדעת רש"י. וביאר שהנטייה הטבעית שאדם נוטה לחפש זכות למי שברר אותו, אין זו נטייה של שוחד, כיוון שאינה באה מצד טובת הנאה לעצמו. ואע"פ שיש בה קצת נטייה של אהבה וקירוב הדעת, אין בזה איסור באופן של זבל"א, כיון שיש משקל כזה גם לחבירו.

טור תרצ"ו תוספת להערה 120 – וכן בבאר אליהו חר"מ סי' י"ג ס"ב חילק כך בין טענו לפני שלושה לבין טענו לפני שניים, עיי"ש.

זה וזה גורם

טור תרצ"ט תוספת להערה 19 – ועיין בטוב ראייה פסחים כו א, הובא גם בטוב ראייה פסחים אות קה, שדן לעניין איסור מעילה בברירת החיטין לאור האבוקות, והביא מהמגן אברהם סי' תמ"ה ס"ק ה' שזה וזה גורם מותר גם כשאין רוב להתיר. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד סע' ז' בביאור דברי הר"ן, שאין הכוונה שיהיה דין זה כדין ביטול ממש לכל פרטיו, אלא שאומר שהוא מעניין הביטול.

שם, לאחר הציון להערה 19 – שפירוש "ביטול" לעניין זה הוא שאם יש גורם היתר ג"כ, נחשב שאין כאן איסור כלל במציאות, שהרי אין צריך לבטל את גוף האיסור אלא רק את כוח האיסור, ואינו כביטול ברוב שהמיעוט בטל ברוב משום שצריך לבטל את גוף האיסור [שו"ת משפט כהן סי' כד, והובא בטוב ראי מסכת שבת אות צח, והוסיף, שהרי לא מצאנו חילוק בין אם היה אחד מהגורמים מרובה או היה מועט. וכן דימה זאת לדין "זה יכול וזה אינו יכול" וכן לדין "זה אינו יכול וזה אינו יכול", שלא חילקו בדינים אלו אם אחד מהם הוא בעל כח גדול והשני בעל כח קטן או ששניהם שווים בכוחם ובפעולתם].

שם, תוספת להערה 20 – ועיין עוד בשו"ת משפט כהן סי' כד סע' ט ובטוב ראי מסכת פסחים אות קז, שהאריך בביאור החילוק בין ביטול ברוב לבין זה וזה גורם לשיטת רש"י.

שם, תוספת להערה 22 – אמנם יש מהאחרונים שכתב לגבי האור של שמחת בית השואבה, שכיוון שאין בו מעילה, לא החמירו בו חכמים כ"כ, ולכן התירו בו לכתחילה להדליק עוד אבוקה אע"פ שמבטל בזה וזה גורם [טוב ראי מסכת פסחים אות קה].

טור ת"ש תוספת להערה 32 – ובעץ הדר אות יג כתב שלכאורה לא שייך בזה זה וזה גורם (שהרי על האילן עצמו ועל הייחור עצמו אין שום איסור וכל האיסור של תורה אינו כ"א על הפרי היוצא ממנו, וא"כ זהו גוף האיסור עצמו וגורם של איסור, ואינו דומה לזה וזה גורם), וביאר בדעת רש"י שיש כאן גם דין ביטול רגיל וגם לדין זוז"ג.

טור תשי"ד תוספת להערה 220 – ועיין טוב ראי מסכת פסחים אות קו שדן בטעם לכך שיש דין זוז"ג גם לגבי חמץ.

טור תשט"ז תוספת להערה 237 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'אך שוב ראיתי' שדן במקרה שבתחילה היה רק גורם האיסור, ולאחר מכן התווסף גורם ההיתר. כגון חלב של נכרי שעושים ממנו חמאה, אע"פ שכדי להשלים את צורת החמאה יש צורך בעוד פעולות שהיה מקום להחשיבן כעוד גורם של היתר, הן לא יועילו להיתר של זה וזה גורם, כיוון שתחילת הצורה באה ע"י איסור בלבד.

טור תש"כ לאחר הציון להערה 263 להוסיף פיסקה – גוי המאכיל בהמת ישראל גם חמץ וגם מאכלים אחרים, יש מי שכתב שאינו אסור כ"א מדרבנן, שהרי להלכה זה וזה גורם מותר. ואע"פ שהיתר זה אינו אלא בדיעבד, פשוט שאין בזה איסור תורה, שדבר שנאסר מדאורייתא, אסור גם בדיעבד, דלא מצינו חילוק בדאורייתא בין למצווה ולעכב בעיקר הדבר, כ"א בקדשים דבעי' שנה עליו הכתוב לעכב, או במקום שיש לנו לימוד מיוחד ע"ז, אבל כל מקום שאסור רק לכתחילה ומותר בדיעבד י"ל דהוי רק דרבנן [שו"ת אורח משפט אורח חיים סימן קא, והובא בטוב ראי מסכת פסחים אות צה עמ' קצו-קצח].

שם, להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שדין עירוב-תבשילין* יסודו בזה וזה גורם מותר, שע"י שמכין קצת בערב יום טוב בהיתר, מותר להוסיף ולהכין ביום טוב, שבהכנה לכו"ע זה וזה גורם מותר [טוב ראי מסכת ביצה אות ב].

כרך יב

זה נהנה וזה אינו חסר – חובל רחיים ורכב

זה נהנה וזה לא חסר

טור א' תוספת הערה להגדרת הערך – במדבר שור דרוש ל"ו (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק יב אות קנט) הביא את דין זה גם בעניינים רוחניים, שע"פ זה ביאר את דברי אמתיה דרבי בכתובות קד א "יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים", שכיוון שלהבנתה אין כבר תועלת ממנו לתחתונים, ולעליונים יש הרי הוא כעין זה נהנה וזה לא חסר, ולכן נקטה את הלשון "כפייה", כדין כופין על מידת סדום.

*טור א' לאחר הציון להערה 8 – שכך היתה דרכם של אנשי סדום, שלא היו עושים טובה בזה נהנה וזה לא חסר [רש"י כתובות קג א ד"ה 'מדת'].

זוגות

טור ט"ז תוספת להערה 8 – ובשו"ת עזרת כהן סי' ו כתב ששורש עניין הזוגות הוא הלכה למשה מסיני.

זוחלין

טור כז לאחר הציון להערה 81 – ואולם אע"פ שמטהר בזוחלין, אין מי הים עצמו נחשבים זוחלין, אלא אשבורן ובוודאי שטבילה בו מועילה – או משום שכולו בית קיבול אחד, או משום שזחילתם אינה ניכרת – ורק גל שנתלש נחשב זוחלין [שו"ת דעת כהן סימן פט, ועיי"ש מה הנפ"מ בדבר זה, ועיין להלן ציון 162 והלאה בדין גל שנתלש]. אך אם מי הים מזיזים חבית שבה מים, נחשבים מים אלו כזוחלין ופסולין [שם סימן קט עמ' רטו, הובא בטוב ראי שבת דף ה ע"ב אות י, והסביר שם שמשום כך לא תועיל להם השקה עם מי הים].

זונה

טור נב לאחר הציון להערה 49 – יש ראשונים הסוברים, שהעוברת על לאו 'לא תהיה קדשה' נקראת 'זונה' [טור אהע"ז סי' כו]. והקשו עליהם, שהרי להלכה

פוסקים לגבי כהן, שאין אסורה עליו זונה אלא אם כן היתה בעילה של איסורי כרת [ב"י שם]. ותרצו האחרונים, שעיקר שם זונה הוא גם על פנויה, אך כשמתחתנת, פקע ממנה שם זונה, ולכן אינה אסורה לכהן [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי יבמות נט ב אות יט].

טור נ"ב תוספת להערה 53 – ובשו"ת דעת כהן סי' קמח ד"ה 'ומש"כ מה יענו' (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כ) הוסיף שלפי זה הפסוק ביחזקאל מד-כב "בתולות מזרע בית ישראל" אינו דאורייתא, שדעה זו סוברת שדברי קבלה כדברי סופרים. וכך ביאר את שיטת תוס' כתובות יא א ד"ה 'מטבילין'.

זורע

טור פ"ז תוספת להערה 72 לפני המילים "וע"ע חורש" – ובשו"ת אורח משפט אר"ח סי' קנד ד"ה 'שם סי' תלה בזה אף את מחלוקת התלמודים שלבבלי שבת עה ב מנפח כלי זכוכית עובר משום מכה בפטיש ולירושלמי שבת פ"ז סוף ה"ב משום בונה – הבבלי הולך אחר אופן הפעולה, והירושלמי אחר התכלית.

טור צ"ג לאחר הציון להערה 143 להוסיף פיסקה – כתבו האחרונים שהפותח דלתות או חלונות של עציצים, על מנת להצמיח את הזרעים בעזרת אור השמש או האוויר, עובר משום זורע מדאורייתא, ואין שום צד בהיתר לעשות כן ע"י ישראל [שו"ת אורח משפט, אר"ח, סי' קנג אות ב].

זילותא דבי דינא

טור קכ"ח לאחר הציון להערה 69 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב על כל דיני זילותא, שגם לדעה שלא חוששים לזילותא דבי דינא, הוא רק בדיעבד, שמן ההכרח לעשות כפי כללי המשפט, אך בוודאי שאסור להיכנס לכתחילה לעניין שיתכן שישתנה בו הדין ותוכל לצאת ממנו זילותא [הגהות הגר"א חר"מ, יז סע' ה' ס"ק יב, ובבאר אליהו שם (הודפס גם בטוב ראי כתובות פ"ב אות עא) ביארו בהרחבה].

טור קכ"ח לאחר הציון להערה 71 להוסיף פיסקה – כשם שחוששים לזילותא דבי דינא, כך יש לחשוש לזילותא של כל תלמיד חכם [באר אליהו, חר"מ, יז סע' ה' ס"ק יב, לגבי כתיבת פסק לאחד מבעלי הדין (הודפס גם בטוב ראי כתובות פ"ב אות עא)].

זית – שיעור

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 58א – אמנם יש מהאחרונים שכתבו שכיוון שקשה לעמוד על נפחו של כל דבר, מודדים להלכה ע"פ משקלו, אלא שגם הם כתבו שהוא רק לחומרא ולא לקולא [שו"ת בי"ד סי' פב, כף החיים קסח ס"ק מה מו, חיד"א בשו"ת חיים שאל סי' עה, בן איש חי שנה א פרשת צו סעיף לד].

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 62 להוסיף פיסקה – בשיעורו של כזית למעשה נחלקו האחרונים, ויש בזה כמה וכמה שיטות [עיין בספר מידות ומשקלות של תורה פרק טו סעיף טז]: 47.5 – 45 סמ"ק [חצי ביצה בלא קליפתה ע"פ החזו"א], 33 סמ"ק [שליש ביצה בקליפתה ע"פ החזו"א], 27 סמ"ק [חצי ביצה בלי קליפתה ע"פ הגר"ח נאה], 17.3 סמ"ק [שליש ביצה בקליפתה ע"פ הגר"ח נאה]. ויש פוסקים שכתבו לשיעור במידת הזית של ימינו [מקראי קודש (לרב משה הררי) ליל הסדר, נספח ב', במכתבו של הגר"ח קנייבסקי כתב שלדעת החזו"א עיקר הדין כדעה זו].

זכין לאדם שלא בפניו

טור קנ לאחר הציון להערה 146 להוסיף פיסקה – זכות שאינה גמורה, כגון זכין במכירת קרקע לגוי בשביעית, הסתפקו האחרונים האם אומרים בו זכין לאדם שלא בפניו [הרא"ה קוק בשו"ת משפט כהן סי' ג ד"ה 'וע"ד' כתב לא לסמוך על זכין לגבי מכירת קרקע לשמיטה, שאינה זכות גמורה כיוון שיותר טוב לקיים שבת הארץ כמאמרה. אמנם שם בסי' קנ ד"ה 'גוס' (וכן באגרת מכת"י שהודפסה באגרות חמדה פרק יב אות ר"א) כתב שכן השתמש בדין זכין במכירה, עבור אלו שיעשו איסור תורה בפירות שביעית].

טור קלט להערה 43 – וכן כתב בשו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'אמנם' שכאשר יש חוב מדומה, אע"פ שמצד האמת היא זכות, אין אומרים בזה זכין לאדם, כגון שחרור של עבד כנעני שהיא בוודאי זכות אמיתית שנעשה ישראל גמור, אך יש בו חוב מדומה שהוא רגיל בהפקירא ובפריצות, כמפורש בגיטין יג א.

זכירת יציאת מצרים

טור קצ"ט תוספת הערה להגדרת הערך – הרא"ה קוק כתב באורות התחיה אות ל (ובשמונה קבצים קובץ ג אות רכג) שבמשך הדורות, זכירת יציאת מצרים הולכת ונעשית לזכירת יציאת שיעבוד המלכויות.

שם, תוספת הערה בתחילת הערך על המילים "בכל יום" – בעולת ראי"ה ח"א עמוד רנב (הודפס גם במאורות הראי"ה להגדה של פסח כעמוד 268) כתב שזכירת יציאת מצרים יכולה להביא את הרגשותיו של האדם לתכלית עמודו של עולם.

זכירת מעשה מרים

טור ר"ט"ו לאחר הציון להערה 6 להוסיף פסקה – יש מהאחרונים שחידש שבזכירה זו כלולה המצווה לזכור שמשה רבנו גדול משאר הנביאים. ואע"פ שכבר נאמר בפירוש ולא קם נביא עוד בישראל כמשה [דברים לד י], בפרשה זו נתחדש שיש על כך מצוות זכירה תמידית [עולת ראייה ח"א עמוד שלד].

זכירת מעשה עמלק

טור רי"ז לאחר הציון להערה 9 – ועוד, ששנאת עמלק לישראל אינה כשנאתן של שאר האומות, שהיא שנאה התלויה בדבר, אלא הוא שונא את קדושת ישראל מעיקרה, שהיא שנאה עצמית מצד שנאת הרע לטוב מפני שהוא הפכו. ועוד שהרי עצם טומאת עמלק מתנגדת אל הקדושה, והוא מטמא את העולם במציאותו, ודוחק את רגלי הקדושה, ולכן ביעורו הוא מצווה [גנזי הראיה א ימי הפורים "זכירת מעשה עמלק"].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה – זכירה זו אינה זכירת קיום מצות מחיית עמלק, שהרי על קיום כל המצוות כבר הוזכרנו לזכרון בפסוק "וזכרתם את כל מצוות ה'" [במדבר טו לט], ובוודאי שאינה זכירת כפירתו ח"ו [מאורות הראי"ה פרשת זכור ד"ה 'והנה בשבת'], אלא היא זכירת חטאו של עמלק שפשט ידו בעיקר [שם ד"ה 'זכור את' וד"ה 'ע"כ נצטוונו'].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה – ממצווה זו לומדים שאף כל יחיד שהוכה בייסורים, ושב בתשובה וניצול מהן, חובה עליו לזכור את פרטי העונשים, ויחשוב בדעתו שאין שווה לו לחטוא, שהרי יגיעו אליו יסורים כאלה [מאורות הראי"ה פרשת זכור ד"ה 'מזכירת מעשה'].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה – עניינו של עמלק, שכוחו של עשיו הוא בטבע, וכדי לכובשו יש צורך בנס, ולכן ניסה עמלק, שהוא שורש עשיו, לעכב את ישראל מלהיכנס לארץ, שבה הנס שולט על כוחות הטבע. ולכן

זמנה של מצוות מחיית עמלק היא רק "בהניח לך מכל אויבך", משום שבזמן שעדיין יש צורך לכבוש את הארץ, יש צורך בדרך הטבע, וממילא עדיין א"א לגבור אז על עמלק [מציאות קטן אות עה עמ' קיט באריכות מרובה. גם בשמונה קבצים קובץ ו אות רנא דן בכך שעמלק מחזיק בכוח הטבע לעומת ישראל שבכוח הניסים].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – אם קלקולו של עמלק היה רק במה שעשה עימנו רע, לא היה מהמידה הישרה להיות נוקמים על כך. אלא שקלקולו הוא בזה שצינן את היורה, וגרם לאומות לשנוא את ישראל ולהשכיח שם ה', לכן מחיית עמלק תזכיר לנו את תפקידנו לתקן עולם במלכות ה' [מציאות קטן אות פ עמ' קלט באריכות].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – עמלק היה חותך מילותיהן של ישראל כיוון שהתנגד לברית עם עם ישראל [פנקסי הראיה ח"ג פנקס טז אות ז].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – שנאת עמלק לישראל אינה כשנאת שאר האומות, אלא הוא שונא את קדושת ישראל מעיקרה, שהיא שנאת עצמית שמצד שנאת הרע לטוב מפני שהוא הופכו [פנקסי הראיה חלק שלישי פנקס לה אות ג].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – התכלית העליונה היא לגלות את האלוקות שברצון האדם, ותכלית זו תגיע, בין השאר, ע"י מחיית עמלק [שמונה קבצים קובץ א אות תצ].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – בעולם הזה האמת והשקר מעורבבים זה בזה, ולכן כשבאים למחות את השקר, בעל כורחנו הורסים גם את האמת. אך מטרתנו היא להפריד לגמרי את כל השקר מהאמת במחיית עמלק, ואז יהיה השם שלם והכיסא שלם [שמונה קבצים קובץ א אות תרטז].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – עמלק צריך להימחות מפני שהוא ההיפוך הגמור של עם ישראל, שהוא מתנגד כל מגמת הקודש של ישראל. לעומת שאר האומות שאינן ניגוד גמור לישראל, אלא שישראל נועדו לשכלולו הפנימי של העולם ושאר האומות לשכלולו החיצוני [שמונה קבצים קובץ ו אות רנב].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה – התורה מדגישה למחות את עמלק מתחת השמיים, אבל מעל השמיים הוא יכול להזדכך לשורש הטוב ולהיכלל באהבה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה לייחוד נשגב זה [קבצים מכתב יד קודשו חלק ב פנקס ה סעיף 126, עמ' קע, וכן במידות הראיה אהבה ו].

זכירת שבת

טור רכ"ג להערה 1 – והסביר הראי"ה קוק במאורות הראיה פרשת זכור ד"ה 'הנה בשבת', שבדברות הראשונות שנאמר בהן 'זכור' נאמר טעם זה למצוות שבת, משום שהזכירה כנגד המחשבה והאמונה, וחידוש העולם הוא שורש האמונה.

שם, תוספת להערה 2 – בשו"ת אורח משפט סי' קכב ד"ה 'אפריון' ביאר שדעת הרמב"ם היא שמן התורה המצווה היא או בכניסתו או ביציאתו.

זמון

טור רל"ז לאחר הציון להערה 6 – ובפרט בסעודה, שמצידה החומרי ריבוי הסועדים גורע מחלקו של כל אחד, ודווקא מצידה הרוחני ריבוי הסועדים יחד מועיל להגדלת שם ה' בעולם [עולת ראי"ה ח"א עמודים שנז-שנח].

טור ר"ס לאחר הציון להערה 270 – ויש מהאחרונים שנסתפק, כאשר אחד מהשניים רצה להפסיק לפנים משורת הדין, והשני אינו רוצה – האם הוא מחויב להפסיק, כיוון שסוף סוף עכשיו יש שנים שרוצים להפסיק [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' מ].

טור רס"ב לאחר הציון להערה 299 – ויש מהאחרונים שנסתפק בזה, האם בעשרה הולכים אחר אלו שרוצים להפסיק, או שצריך רובא דמינכר, או שאפילו אחד יכול לעכב [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' מ שהעיר שאולי דווקא בשלשה אם לא יפסיקו יפסידו ברכת זימון אולם בעשרה סוף סוף תשאר להם ברכת זימון].

זקה

טור שכב להגדרת הערך להוסיף הערה – בשמועות ראי"ה פרשת וארא עמ' 244 ביאר שמשמעות הלשון "זיקה" ו"הזדקקות" היא התחברות בצד העיוני

והמחשבת. ועיין עוד שם פורים עמ' 340-341. וכתב שגם לשון צירוף וזיקוק ביחס לכסף וזהב היא הסרת הסיגים והפסולת המעכבים את צירוף וחיבור החלקים לגוש אחד טהור, ועיי"ש עוד ביחס לחילוק בין צירוף וזיקוק.

טור שם"ו לאחר הציון להערה 214 להוסיף פרק – ת. **קטלנית**: אם מת היבם קודם שיחלוץ לה, לא נחשב שמת בעלה לגבי דין אשה קטלנית*, אפילו להלכה שמאורסת כן נחשבת כאשתו לעניין זה [רמ"א אה"ע סי' ט סע' א]. שהרי סברת מעיין גורם [יבמות סד ב] בוודאי אינה שייכת, שעדיין לא נבעלה לו, ואף סברת מזל גורם [שם] לא קיימת כאן, כיוון שנפלה לזיקתו בעל כרחה, ואפשר שלא תרצה בו כלל [שו"ת משפט כהן סי' קלא אות ב].

זקן ממרא

*שם, תוספת להערה 1 לפני המילים "ועי' רש"י" – וכן כמה פעמים באגרות הרמ"ה.

טור שם"ט לאחר הציון להערה 36 – שהוא מהרס את שלום האומה ואושרה [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לו ד"ה 'זע"פ].

טור שם"א לאחר הציון להערה 78 – ויש מי שחידש שאף באופן שמעיקר הדין אינו זקן ממרא – כגון שאמר מפי השמועה לשיטת רב כהנא – יכולים בית דין להורגו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, שהרי בדבר גדול כזה שנוגע להעמדת יסוד האומה ותורתה יכולים בית דין לעבור על דברי תורה ולחייבו מיתה, כפשט הפשוט של הפסוק 'לא תסור' [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לט ד"ה 'ונראה'].

טור שם"ד לאחר הציון להערה 225 להוסיף פסקה – כל דיני זקן ממרא נאמרו בזמן שהיתה סנהדרין, ותכלית דין זקן ממרא היא שלא ירבו מחלוקות בישראל. בזמן הזה שאין סנהדרין, עיקר התורה שבע"פ היא סתימת התלמוד, וסתימת התלמוד ממלאת את מקום הסנהדרין וממעטת מחלוקות בישראל [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לו ד"ה 'זע"פ].

זר

טור שם"ט לאחר הציון להערה 237 להוסיף פסקה – יש מהאחרונים שחידש שגם זרוע לחיים וקיבה אסורים לזרים קודם שבאו לידי הכהן, ורק לאחר שבאו

לידי הכהן – ונתקיימה בהם מצוות נתינה – מותרים לזרים [שו"ת דעת כהן סי' קפז ד"ה 'ומצאנו', בדעת הרמב"ם].

זרוע ולחיים וקיבה

טור ת"ג תוספת להערה 252 – ובשו"ת דעת כהן סי' קפד ד"ה 'ומתוך' העיר שע"פ דרשה זו היתר הכהנות הוא רק בדין זה של זרוע לחיים וקיבה, ולא בדינים אחרים כגון פדיון הבן.

טור ת"ד לאחר הציון להערה 272 – יש מי שחידש שאע"פ שזרוע לחיים וקיבה מותרות לזרים, כל זה הוא רק לאחר מצוות הנתינה, אך קודם שנתנן לכהן – יש עליהן איסור לזרים [שו"ת דעת כהן סי' קפז ד"ה 'ומצאנו' בדעת הרמב"ם].

זריזין מקדימין למצות

*טור תיט לאחר הציון להערה 110 – ו"א שברב עם עדיף [מ"ב סי' צ סקכ"ח בשם תשובת יד אליהו סי' מב. וכן בבה"ל סי' תכו ס"ב ד"ה 'אלא'. ולפי דבריו צריך לומר בגמרא ב"ה הנ"ל שכשאמרה הגמרא 'בשעת השמד שנו', חזרה בה ממה שאמרה ברב עם, שאין רב עם במוסף יותר משחרית].

טור תכא לאחר הציון להערה 134 פיסקה חדשה – אין לבטל מצות זריזים בשביל לעשות את סעודת המילה [שו"ת אורח משפט סי' קמג אות ב, שבגלל הסעודה דחה משה רבנו את הברית ונענש].

ח – אות

טור תמ"ה תוספת להערה 3 – ובספר ראש מילין אות ח ביאר ע"פ הפנימיות שהאות ח מסמלת את החתת (פחד וחשש) מהערכים הסותרים זה את זה – הז"ן של מחנה ההרס מול הז"ן של מחנה הבנייה, והקב"ה מחבר את שניהם יחד.

שם, תוספת להערה 20 – וכן הביא בשו"ת דעת כהן סי' קפב ד"ה 'ומש"כ' לדייק מהגמ' מנחות כט ב שרוב הסופרים היו כותבים את הה"א דומה לחי"ת.

טור תמ"ו תוספת להערה 21 – ובש"ת דעת כהן סי' קפב ד"ה 'והנה יש' דן בעניין זה האם צריך שכל אות תהיה שונה מחבירתה בכל החילוקים שביניהם, או שצריך רק שלא תהיינה שוות לגמרי.

חביבה מצווה בשעתה

טור תק"ד לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה – כיוון שחביבה מצווה בשעתה, היתה חובת הרגל חביבה הרבה על הכהנים [ש"ת משפט כהן סי' קי].

טור תק"ט לאחר הציון להערה 32 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שמי ששט באוניה בלב ים ורוצה להמשיך בדרכו במדבר, בעלייתו מן הים יברך הגומל ולא יחכה עד שיצא גם מכלל סכנת הולכי מדבריות, שחביבה מצווה בשעתה [ש"ת אורח משפט א"ח סי' מה ד"ה 'אח"כ'].

חביתין

טור תקס"ו תוספת להערה 237 – ובספר עולת ראה ח"א עמ' קנה ביאר בעומק הדבר שמנחה קודמת לחביתין משום שהמנחה מסמלת את העבודה של כלל האומה, והחביתין מסמלים את הכהן הגדול שהוא מופקד על הרוחניות של האומה. וחביתין קודמים לנסכים משום שניסוך היין מסמל את השמחה, ולאחר עבודת האומה והכהן הגדול מגיע זמנה של השמחה.

חבת הקודש

טור תקלט לאחר הציון להערה 28 – יש מהאחרונים שרצו ללמוד שאין צריך שיעור מטעם חבת הקדש, שחבת הקדש עושה אין שיעור לשיעור, אך דחו את דבריהם, שאין לך בו אלא חידושו [מצוות ראה א"ח סי' קנח עמ' נו].

חגבים

טור תקע"ט לאחר הציון להערה 105 – ויש מן האחרונים שפירש בדעת אחד הראשונים שמשמע מדבריו שמותר לאוכלם אף חיים ממש, ואינו עובר בזה משום בל תשקצו, וביאר שאיסור בל תשקצו נאמר רק על מין מסוים שנקרא שושיבא [בגמרא שבת צב ע"ב], וכיוון שאין אנו בקיאים מהו אותו המין, אין לאסור את כולם, ובפרט שדין בל תשקצו תלוי בידיעת האדם שהדבר מאוס

בעינינו, ואם איננו יודעים אין בזה מיאוס [ש"ת דעת כהן סי' יב ד"ה אבל (נדפס גם בטוב ראי שבת פ"ט אות צו) בדעת הרמב"ם שחיטה פ"א ה"ג, ודימה זאת לאיסור בשר ודגים שלפי הסברו של החתם סופר (בש"ת יו"ד סי' ק"א) הרמב"ם סובר שהוא רק על דג מסוים וכיוון שאיננו יודעים מהו אותו דג אין לאסור זאת כלל. אמנם הגהות מיימוניות שם סובר שגם לרמב"ם יש בזה איסור בל תשקצו].

הגיגת ארבעה עשר

טור תר"א תוספת להערה 12 – ועיין מאורות הראיה הגדה של פסח סדר אמירת קרבן פסח עמ' 29.

חגר

טור תרי"א תוספת להערה 6 – וביאר בעין אי"ה פאה שם, שבראיית בעלי מומים יש חיסרון שיכול להביא ליאוש ולהשקפות שאינן נכונות בעניין הנהגת העולם. אלא שכנגד זה הקב"ה טבע בזה גם תועלת. אך מי שאינו בעל מום ועושה עצמו כזה – הרי יש בו רק את החיסרון והקב"ה לא טבע בו את התועלת. ולכן ראוי שיעשה בעל מום באמת, שאז יהיה בו גם היתרון.

טור תרי"ג לאחר הציון להערה 35 להוסיף פיסקה – חיגר שיכול להתפשט נחשב 'איתא במקדש', ולכן דין בל תאחר חל לגביו רק לאחר שלושה רגלים, שלא כאנשים שאינם בחיובי מקדש כלל, כגון חיגר שאינו יכול להתפשט, שאם נדרו עוברים בבל תאחר, מייד לדעות מסוימות [ש"ת משפט כהן סי' קו].

חדוש

טור תרי"ט לאחר הציון להערה 55 לאחר המילים "וכיוצא עוד" להוסיף פיסקה – אף באחרונים מצינו שביארו שאין למדים דין מחבירו משום שהוא חידוש, כגון: כיוון שהדין שאדם יכול להישאל על מעשיו הוא חידוש של גזיה"כ, ששאלה היא כטעות, דין זה נאמר רק לגבי ממונו ולא לגבי ממון של חברו. ולכן לאחר שנתן צדקה לעני לא יכול להישאל על נתינתו [ש"ת משפט כהן סי' מ ד"ה 'מחד'ת']. וכיוצא עוד.

טור תרכ"ב לאחר הציון להערה 84 להוסיף פיסקה – מצינו שגם כאשר מדייקים בלשון התנאים נוקטים שאם התנא חידש דין מסוים, אין לך בו אלא חידוש

[ש"ת משפט כהן סי' כב ד"ה 'ומה' בדברי התוספתא כלאיים פ"ב טו, שהתוספתא נקטה "הרכיב תרד ע"ג ירבח, אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל הימנו זרע וזרע במקום אחר", ויש מי שרצה להתיר לזרוע אותו, ועל כך כתב הרא"ה קוק שם שאין לך בדברי התוספתא אלא חידושה, שנוטל רק את הזרע שנולד מהם, שהוא נחשב למין שלישי, אך אסור ליטול ולזרוע את הירק עצמו].

חובה מצווה ורשות

טור תרס"ד לאחר הציון להערה 243 להוסיף פיסקה – כתבו האחרונים שישנו הבדל מהותי בין מצווה ואיסור לבין רשות והיתר, שהמצוות והאיסורים הם פעולות שצריכות סיבה, אך ההיתרים הם ממילא, שמה שלא נאסר – ממילא הוא נשאר בהיתרו [ש"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ואם', שערי יושר ש"ג פכ"ה ד"ה 'ונלענ"ד בביאור', המידות לחקר ההלכה ב-כב, בית האוצר יח, קובץ הערות סז-א, קובץ ביאורים סוף בכורות]. לכן, למשל, בדין זה-וזה-גורם* האיסור מתבטל מפני ההיתר, ולא להיפך [ש"ת משפט כהן שם, שערי יושר שם].

חובל

טור תרפ"ג לאחר הציון להערה 68 – אמנם היה מהאחרונים שחידש שמייעוט זה נאמר רק לגבי הלאו שנלמד מהפסוק לא יוסיף, אך יש איסור לחבול בחברו בכל אופן של חבלה, ואיסור זה נלמד מהפסוק דמכם לנפשותיכם אדרוש [בראשית ט ה], או מדין נזיר חוטא [נדרים י ע"א], או שהוא מדרבנן [ש"ת דעת כהן סי' קלח הערות הרב צבי יהודה עמ' תמג].

כרך יג

חובר – חזקה

חודש

טור י"ג תוספת להערה 108 – ובשו"ת דעת כהן סי' קפה ד"ה 'אמנם' פירש בדבריו שצריך ל' יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים.

חוזר ונעור

טור מ לאחר הציון להערה 169 פיסקה חדשה – והטעם לכך שאינו חוזר ונעור, שטעם הבלוע בכלי אינו אסור, אלא הרי הוא כעץ בעלמא, אבל כשיוצא מהכלי ומתערב עם מאכל, הרי הוא חוזר ונעור, ואוסר את המאכל [זבחי ראייה חולין דף ח ע"א על תוס' ד"ה 'שלבנו'].

חוט השדרה

*טור נ"ה תוספת להערה 32 – ובאנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך 'עצבים- מערכת' ליד הציון להערה 209 העיר שהדעה השניה מתאימה יותר לידיעותינו ברפואה היום, שחוט השדרה עצמו חיוני יותר, בניגוד לדעות שרווחו בעולם העתיק שקרומי החוט הם החיוניים.

טור נ"ז לאחר הציון להערה 58 – יש מהאחרונים שכתב שבדיקת החוט צריכה להיות דווקא בשכיבה, ויעמידוהו ע"י אחיזה במקצתו [שו"ת דעת כהן סי' יט ד"ה 'ולפ"ז' דייק כך בדעת הר"ף, וכתב שכיוון שלא ברור שחולקים עליו, ראוי לחוש כיוון שהוא דאורייתא].

טור ס' לאחר הציון להערה 126 להוסיף פיסקה – בהמה שהגביהו אותה בשלשלת של ברזל שקשורה בראשה, כתבו אחרונים שחוששים לפסיקת החוט [שו"ת דעת כהן סי' כ].

חוטיין

טור ע"ב תוספת להערה 106 לאחר המילים "שמאחורי האזנים" – ובש"ת דעת כהן סי' מו ד"ה 'ודרך' הדגיש שדברי הרמ"א הנ"ל לא נאמרו על החוטיין שבחזה, שהם מעיקר הדין.

טור עג לאחר הציון להערה 124 – ו"א שבמקום השחיטה ישנן חוטים וישנם ורידין [כן משמע בש"ע סי' כב ס"א ובש"ך שם סק"ה. כך כתב במצוות ראה שם]. והחוטים שאין בהם ריבוי דם, מותרים בצלי, ואסורים במליחה. וורידים יש בהם ריבוי דם, ואסורים בשניהם [מצוות ראה שם].

חול המועד

טור קי"ג תוספת להערה 114 – ובמאורות הראיה הגדה של פסח – שבת חול המועד ביאר רש"ן רענן-קוק שעניינו של חול המועד הוא להעלות את החול לקדושה, ולסמל את ההתאחדות ביניהם. והמבזה אותם מפריד את ערכי הקודש והחול זה מזה, כדעתה של עבודה זרה שמפרידה את הערכים, בניגוד לישראל, שאצלם יסוד הוא שכל הערכים מאוחדים לאחדות אחת שלימה.

טור קי"ט לאחר הציון להערה 222 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב שאם יש הכרח של דבר האבד לעשות אחת מן המלאכות – חרישה או דישה – יש לבחור לעשות את הדישה, הן משום שדישה היא דבר האבד ממש, שאם ירדו גשמים תתקלקל התבואה בגורן, והן משום שבדישה יש צד גם של צורך המועד. ועוד, שיש רמז לדבר שעבודת הקרקע היא יותר חילול בעניין המלאכות, שהרי יש סוברים שמחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי לכל דבר דווקא אם הוא בעבודת הקרקע, ומסתבר שחרישה היא יותר עבודת קרקע מדישה [ש"ת אורח משפט אר"ח סי' קלה, שהסכים עם סברת השואל שהדישה קודמת].

חולה

*טור רל"ו לאחר הציון להערה 54 – ויש מן האחרונים שחידש שחזקת חיים עצמה אינה חזקה כשאר חזקות דמעיקרא, אלא היא מכוח רוב שרוב העולם בריאים ולכן אין חולי מבטלה [פני יהושע גיטין כח ע"א ד"ה 'אמר'].

שם, תוספת להערה 54 – ובמסקנת הגמרא בגיטין שם מחלקים בין שמא מת, שלא חוששים, לשמא ימות, שנחלקו בזה תנאים. ועיין בשו"ת עזרת כהן סי' כה ד"ה 'ופשוט' הסתפק האם גם בשאר החזקות מחלקים כך בין שמא נעשה הדבר בעבר לבין שמא יקרה בעתיד.

טור רל"ו תוספת להערה 56 – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת' שנפל למים שאין להם סוף – מבטל את חזקת החיים.

טור רל"ז לאחר הציון להערה 67 להוסיף פיסקה – רוב חולים לחיים שאמרו, נאמר על אדם למעלה מגיל שלושים יום, אך ולד שלא עברו עליו שלושים יום, מחמירים מדרבנן שאין לו חזקת חיים [שו"ע אבן העזר קנו ד; שו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'ולא'], ויש מן האחרונים שהוסיף סברא שכאשר מחזקת החיים של ולד שלא עברו עליו שלושים יום יוצאת חומרא בדין דרבנן אפשר להקל נגד החזקה [שו"ת עזרת כהן שם, אמנם נראה שהסתפק בסרא זו, וסמך עליה בצירוף צדדים נוספים].

טור רעא הוספה להערה 512 – וכ"כ בשו"ת דעת כהן סי' קמ, הובא בטוב ראי יומא דף פג ע"ב אות מ, שהרי כל מה שמאמינים לרופאים הוא רק מדין ספק נפשות, שאינם יודעים בודאי, ולכן אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך, וחולה אומר צריך – מאכילים אותו.

חומש

טור רצ"ט תוספת להערה 201 אחרי המילה "ורדב"ז" – ובשו"ת משפט כהן סי' לח אות ו כתב שהרמב"ם העדיף להשוות את סוגיית הבבלי עם הירושלמי, ועוד, שדרכו של הרמב"ם לפסוק כירושלמי בעניינים התלויים בארץ, והוסיף שגם מסתבר יותר שתופס את פדיונו.

טור ש"ד לאחר הציון להערה 272 להוסיף פיסקה – הטעם שחייבה תורה חומש הוא שירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת יצרו הרע, שטבעו להרבות קניינו ולחוס על ממונו, ואפשר שיחזור בו ויפדה בפחות משויו, לכן חייבה התורה שיוסיף חומש [רמב"ם סוף הלכות תמורה, ובשו"ת עזרת כהן סי' ס הערות הרצ"ה עמוד תטז אות יד כתב שזהו אחד מדיני דאורייתא שטעמם סייג ומשמרת זהירות והרחקה, והביא עוד דוגמאות רבות לדיני דאורייתא כאלה].

טור שיי"ב תוספת להערה 375 – ובשור"ת דעת כהן סי' קפז בהערות הרצי"ה עמ' תנא כתב שטעמו של הבה"ג הוא משום הפדיון של זיקת הקדושה שיש בבכור הישראל.

חומשים

טור שכ"ה לאחר הציון להערה 9 – יש מי שחידש שדין זה, שקדושת חומשים אינה כקדושת ספר תורה, הוא הלכה למשה מסיני [שור"ת דעת כהן סי' קסח אות א ד"ה 'לכן'].

שם, לאחר הציון להערה 15א – ויש מהאחרונים שמשמע מדבריו שיש מצווה גם בכתיבת חומשים, שנלמדת ממצוות כתיבת השירה [שור"ת דעת כהן סוף סי' רלג בדעת רש"י, ולמד זאת במידת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא. אמנם בסי' קסח שם אות א ד"ה 'לכן נלענ"ד' ביאר בדעת הרמב"ם שמצוות כתיבת ספר תורה נאמרה רק על ספר תורה שלם].

טור שכ"ז לאחר הציון להערה 49 להוסיף פיסקה – דין חק-תוכות* שפוסל בספר תורה, אינו פוסל בחומש [שור"ת דעת כהן סי' קסה ד"ה 'אמנם'. וע"פ זה כותב שאותיות הנטפלות לשם שנכתבו בספר ע"י חק תוכות, אין היתר למוחקן או לקולפן כדי לכותבן בכשרות, שהרי ממילא בספרי תורה שלנו, שאיננו בקיאים בחסרות ויתרות, יש ספק שמא קדושתם רק כקדושת חומש, ובו ממילא אין פסול חק תוכות, ועיין עוד שם סוף סי' קסו, שכתב שגם למי שרוצה להתיר לקלוף הנטפל יש על מה לסמוך].

חוץ לארץ

טור שלד הוספה להערה 66 – ועיין בשור"ת משפט כהן סי' א שהסתפק בזה לדעת הרמב"ם, ומסקנתו שלדעת הכס"מ כלאים פ"ח הי"ד בדעת הרמב"ם אסור, ולדעת הרא"ש שהובא בכס"מ, דעת הרמב"ם שמותר. אמנם, עיי"ש שהסביר שגם הרא"ש שחולק לגבי הסבר הרמב"ם שם, יודה לזה, ורק התיר בהנאה את הכלאיים אבל לא את הערלה.

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 395 להוסיף פיסקה – אף לגבי ספרי תורה ושאר ספרי קודש, מצווה גדולה להעלותם מחו"ל לארץ ישראל [שור"ת דעת כהן סי' קעח

ד"ה 'נשאר'. ועיין אורות הקודש ח"ג אות לב שכתב שישנה מעלה אף למאכלי ארץ ישראל על מאכלי חו"ל, שמאכלי ארץ ישראל קדושים בפנימיותם].

טור שנ"ד לאחר הציון להערה 350 להוסיף פיסקה – בחו"ל נהגו לנטוע אילנות בבתי קברות, אמנם בבתי הקברות שבארץ ישראל נהגו שלא לנטועם, שלא להרגיל בני אדם במקום טומאה [שו"ת דעת כהן סי' ריב ד"ה 'וע"ד'].

חורש

טור שע"ח לאחר הציון להערה 13 – עכ"פ, סתם חרישה היא לצורך הקרקע, וחרישה שלא לצורך הקרקע אינה שכיחה כלל [שבת הארץ קונטרס אחרון אות ה].

טור שצ"ה לאחר הציון להערה 242 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שחידש שכיוון שאיסור חרישה בשביעית נלמד מהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" – בלשון נוכח – שאיסור זה הוא בגברא ולא על הקרקע עצמה [תורת הארץ פרק ו אות לד]. אך יש שדחו את דבריו [אגרות חמדה פרק כב הערה 1] וכתבו מגדולי האחרונים שאיסור חרישה, וכן שאר איסורי שביעית, חלים הן על הגברא והן על הקרקע, שיסוד המצווה הוא שהקרקע תשבות, אך השביתה היא רק ממלאכה הנעשית ע"י ישראל המחויב במצוות [אגרות חמדה פרק כב ד"ה 'אכן', שבת הארץ קונטרס אחרון אות א].

*טור ת' לאחר הציון להערה 315 להוסיף פיסקה – על חרישה בחול המועד לצורך דבר האבד, ע"ע דבר האבד [כרך ו טור תקכ"ב].

חושן

טור ת"א לאחר הציון להערה 21 להוסיף פיסקה – כיוון שע"י עבודת הכה"ג שכינה שורה בישראל, ועיקר הקדושה היא על עם ישראל בכללותו, לכן על אבני-החושן-והאפוד* היו חקוקים שמות י"ב השבטים [מאורות הראי"ה לחנוכה ד' פרשיות ופורים, פרשת החודש, ד"ה 'והנה תכלית'].

חוששין לזרע האב

טור ת"ח תוספת להערה 1 – ועי' שו"ת משפט כהן סי' כד אות ט ד"ה 'ואם' שהכוח הקודם של האב נמשך לבנו (ואינו איסור מחודש בבן).

טור תיא תוספת להערה 36 לפני המילים בכוונת התוס' להוסיף – ושו"ת משפט כהן סי' כד אות ט ד"ה 'ואם'.

טור תכ להערה 112 לאחר המילים 'בביצת טריפה' – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ט ד"ה 'ואם' שדן בביאור דבריהם.

חזה ושוק

טור תכ"ז לפני הציון להערה 70 תוספת הערה על המילים "הניתנות לכהנים" – בעולת ראי"ה עמ' קעז ביאר את טעם הדבר, שקרבן שלמים מבטא את השלום הכללי, ולכן נותנים מהם לכל קבוצה את הראוי לה – למזבח, לכהנים ולבעלים. ובדרך זו ביאר שם מדוע נאכלים לשני ימים ולילה.

חזותא

*טור תל"ב תוספת הערה בסוף הפסקה הראשונה על המילים "נשתנה דינו" – במורה נבוכים ח"ג סי' עג ד"ה ההקדמה החמישית, וכן במפענח צפונות פ"א ס"ב – האריכו בשאלה המחשבתית האם המראה הוא חלק ממהות הדבר.

חזיר

טור תמ"ה תוספת להערה 38 א – ובעין איה שבת עז ב אות לז כתב שהחזיר מסמל את שיא הכיעור החומרי נגד היופי הרוחני.

חזן

*טור תמ"ח להערה 3 לפני המילים 'ועי' ערוה"ש' – וכן נקטו רש"י תענית טז ב ד"ה זה ושו"ע או"ח נג יט.

*טור תנ"ב לאחר הציון להערה 62 להוסיף פסקה – בלשון המפרשים והפוסקים יש שקראו "חזן" לשליח ציבור [כגון רש"י תענית טז ב ד"ה זה, שו"ע או"ח נג יט].

חזקה ב – דמעיקרא

טור תק"י תוספת להערה 38 – ועיי' שו"ת דעת כהן סי' ח אות א ד"ה 'ועפ"ז', שנקט לגבי חזקה דמעיקרא את הלשון "גילוי טבע".

טור תקנ"ח לאחר הציון להערה 532 תוספת הערה על המילים "לסייע להמיעוט ולעשות הדבר לספק" – ועיין תוס' בכורות כ א ד"ה 'מחוורתא', שגם למ"ד שאומרים סמוך מיעוטא לחזקה, אינו נעשה ודאי אלא פלגא ופלגא. וע"פ זה כתב בשו"ת דעת כהן סי' קצא ד"ה 'והנה זה', שעד אחד נאמן נגדה, ואינה כסתם חזקה דמעיקרא שעד אחד אינו נאמן נגדה אלא כמו ספק בדלא איתחזיק איסורא, דע"א נאמן בזה.

טור תקצ"ז תוספת להערה 689 – ועיין עץ הדר עמ' נט שכתב שלפי זה בענין אתרוג מורכב, מעמידים את הפרי על חזקת יניקת הלימון מתחתית הגזע.

טור תקפ"ט לאחר הציון להערה 804 – גם הסוברים שהולכים אחר חזקה שלא נתבררה בשעתה, מודים שבמקום שעומדת לנגדה חזקה שנתבררה בשעתה – הולכים אחר זו שנתבררה [זבחי ראייה עמ' נד].

טור תקצ"ג תוספת להערה 844 – ועיין עוד בעזרת כהן סי' כה (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ז אות קכט) שדן בכך שחזקה דמעיקרא עדיפה מחזקה השתא.

חזקה ג – בטבע האדם

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 5 תוספת הערה על המילים "וחזקה זו היא עדיפה מרוב" – אמנם בשו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'וע"ד' כתב לגבי חזקת כשרות, שחזקה שבאה מכח רוב, דינה כרוב.

חזקה ה – מקרה החוזר

טור תשל"ט תוספת להערה 1 אחרי המילים "בירור למפרע" – שהוא טבעו, או שע"י שעשה זאת שלוש פעמים הורגל ונתחנך בכך ונעשה טבעו מכאן ולהבא.

כרך יז

חזקת הגוף – חיה

חזקת חיים

טור ג לאחר הציון להערה 35 להוסיף פיסקה: ויש מהאחרונים שהסתפק האם גם בשאר החזקות מחלקים כך בין שמא נעשה הדבר בעבר לבין שמא יקרה בעתיד [שו"ת עזרת כהן סי' כה ד"ה 'ופשוט'].

טור ה' לאחר הציון להערה 55 – אף אם קצבו הרופאים את זמנו של אדם למות עד זמן מסוים, אנו מחזיקים מטעם החזקה שיחיה יותר מהזמן שנקצב [שו"ת משפט כהן סי' קמד סעיף ג].

טור ח' תוספת להערה 95 לאחר המילים "סופ"א" – ובשו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'ולא' הביא סברא שכשם שמדרבנן מחמירים שאין לו חזקת חיים, כך לגבי דיני דרבנן אפשר להקל נגד החזקה (אמנם לא כתב כן בהחלט, אלא בצירוף סברות נוספות).

טור י"א לאחר הציון להערה 135 – בדומה לזה, יש מהאחרונים שכתב גם לגבי מפולות, שאינן שוות זו לזו, ואין לדמות בהן מילתא למילתא, והוסיף שסתם מפולת מבטלת את חזקת החיים [שו"ת עזרת כהן סי' כה ד"ה 'וסייע' וד"ה 'ובר'].

טור י"א לאחר הציון להערה 135 להוסיף פיסקה – אדם שנפל למים, נחלקו הפוסקים האם הנפילה למים עצמה מבטלת את החזקה, או שהחזקה מתבטלת רק אם נפל למים שאין להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת יש לתמוה' תולה זאת במחלוקת הריב"ש סי' קנה ושאר פוסקים].

חזקת כשרות

טור כ"ו תוספת להערה 1 לפני המילים "וע"ע יוחסין" – וכן בשו"ת עזרת כהן סי' יא ד"ה 'ריש' שחילק בין חזקת כשרות שפירושה חזקת צדיקות, לבין חזקת כשרות שפירושה חזקה שאינן פסולות.

שם, תוספת להערה 8 – ובשו"ת עזרת כהן סי' סו ד"ה 'ולא' הוסיף שאפילו במקומות שיש חשש שרובם עוברי עבירות, אין להוציאם מחזקת כשרות, לפחות במקום שיש לצרף סברות נוספות כגון עיגון, או שיש לתלות שהם שוגגים, או שיש איזו הוכחה שיצאו מכלל רוב אשני מקומם שעוברים עבירות.

טור כ"ז תוספת להערה 12 – ובשו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'ועד' הסתפק אם היא חזקה דמעיקרא או חזקה הבאה מכח רוב. עוד כתב שם, שנפק"מ בין שני הטעמים הללו, כאשר חזקת כשרות סותרת רוב, כגון למנות שו"ב שהוא מגולח, ויש ספק האם מתגלח בהיתר או באיסור, ורוב המגלחים עשו זאת בזמנם באיסור, אך יש לו חזקת כשרות. שאם היא מדין חזקה דמעיקרא – בזה נאמר רובא וחזקה רובא עדיף (קידושין פ א), אך אם היא עצמה מדין רוב – הרי הוא ספק. ועיין לקמן בהערה 41.

שם, לאחר הציון להערה 12 – ויש מי שכתב שחזקה זו – לגבי כשרות של עדים – היא בגדר ודאי גמור, ועדיפה מכל החזקות, שהרי ע"פ שני עדים מוציאים ממון, ואפילו נגד כל החזקות, והרי כל כשרותם של העדים מבוססת על חזקת הכשרות שלהם [שו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'ונראה'].

טור ל"א לאחר הציון להערה 51 – ואעפ"כ לא חלה עליו חזקת רשעות כל עוד לא עבר על העבירה ג' פעמים [שו"ת משפט כהן סי' קב ד"ה 'אמנם'].

טור ק"ח תוספת להערה 272 – ובשו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ומה' (ונדפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כד ופרק ב אות לט) שחזקת ממון עדיפה מכל חזקות איסורין, שהרי קי"ל שאין הולכין בממון אחר הרוב, אף על פי דבאיסורים אזלינן בתר רובא.

טור קי"א תוספת להערה 317 – וכ"כ בשו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'והנה' שחזקת כשרות עדיפה מחזקת ממון ומוציאים ממון על פיה.

חזקת ממון

טור צ הוספה להערה 90 אחרי המילים ושער כ – ועיין באר אליהו חו"מ סי' כה סקט"ז, הובא בטוב ראי ב"ק שם אות מח, שגם רב האי גאון מודה שאין הלכה

כסומכוס, ודבריו ע"פ דעת חכמים. ועיין שם עוד בהסבר דבריו, שרק במקום שנאמר בגמרא 'תיקו' יהיה הדין כן, אבל בסתם בעיא דלא איפשיטא, וכן בספק פלוגתא או בספק במציאות יהיה הדין המוציא מחברו עליו הראיה.

שם בסוף ההערה – ועיין חידושי אנשי שם על המרדכי שם אות צ דדווקא במסור הוי דין המע"ה במקום שנאמר תיקו, אבל בשאר מקומות שאמרה בהם הגמרא תיקו, הדין יחלוקו. ובבאר אליהו שם חלק עליו, וס"ל דבכל מקום שנאמר תיקו, הדין הוא המע"ה גם לרב האי גאון. אמנם, הגר"י קוק לא ראה את דברי הגאונים עצמם אלא רק את תוס' שהביא את דבריהם, ובגוף דברי רה"ג מפורש שזה מפני שסובר כן בכל ממון המוטל בספק שכן לשונו של רב האי גאון היא – (משפטי שבועות לרב האי גאון חלק ב שער כ) 'ועשו הקדמונים דין תיקו כדין ממון המוטל בספק וחולקין'. ועיין לעיל כרך ט, ערך 'הלכה', טור שכט הערה 290.

חזקת מצות

טור ק"מ לאחר הציון להערה 65 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שיש דין חזקה לכל מינוי ציבורי שיש בו צד מצווה וצד כבוד וחזקת אמונת האיש, כגון רופא, שהרי הוא עוסק במצוות בציבור, ואינו כשאר בעל מלאכה [שו"ת אורח משפט, חו"מ, סי' כ ד"ה 'ומאחר', והוכיח זאת מכך שכשם שבלימוד תורה מבואר בנדרים לז' ע"א דין "מה אני בחינם אף אתם בחינם", כך גם ברופא, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' שלו סעיף ב, שלא כבשאר מלאכות].

חזקת קרקעות

טור רע"א לאחר הציון להערה 152 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שכאשר רבים החזיקו בקרקע אפילו שלא ברשות, חזקתם חזקה גם בלא טענה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לב ד"ה 'והנה', ע"פ דברי הגר"א חו"מ סי' שעז בדעת רש"י שסובר שמיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו הוא אפילו שלא ברשות].

חזרת הש"ץ

טור תכ"ה תוספת להערה 25 – ועיי' שו"ת אורח משפט סי' סא.

טור תכח, לאחר הציון להערה 34 להוסיף פיסקה – כיוון שחזרת הש"ץ היא דרבנן, העוסק בכתיבת תפילין ומזוזות או בתיקונם פטור ממנה [חבש פאר פרק י עמוד כה].

טור תכח לאחר הציון להערה 67 פיסקה חדשה – יחיד השוכח יעלה ויבא יכול לשמוע כל התפילה מהש"ץ ולצאת יד"ח [בה"ג הל' ברכות ספ"ד, הובא בתוס' ברכות כט ב ד"ה טעה ור"ה לד ב ד"ה כך; רא"ש ברכות פ"ד אות יד; מרדכי שם סי' צג; תר"י ורשב"א וריטב"א והמכתם וההשלמה ומאירי ברכות ל ב; פסקי ר"ד ופסקי ריא"ז שם; סמ"ג עשין יט; שבה"ל סי' קעא, וכע"ז בשאלתות שאלתא כב; טוש"ע סי' קכד י, ושם שה"ה בכל דבר שצריך לחזור בשבילו. וע"ע יעלה ויבא וע' שליח צבור וע' תפלה]. וי"א דבנזכר באמצע התפילה, שאם יחזור הרי אלו ברכות לבטלה, יסמוך לכתחילה על הש"ץ, אף שהוא תיקון דחוק, אבל בגמר תפילתו, שאם יחזור לא הוי ברכות לבטלה אלא כתפילת נדבה, לא יסמוך על תיקון דחוק, ויתפלל בעצמו [שו"ת אורח משפט סי' כג, הובא בטוב ראי ברכות דף ל ע"ב אות רט, אמנם, דברי הרב מבוססים על דברי הבה"ג, אך הוא לא ראה את דברי בה"ג, והמעין בדברי בה"ג יראה שאין הכרח להבנתו].

חטאות הצבור

טור תס"ב תוספת להערה 1 – ועיין בעולת ראי"ה עמ' קע ד"ה 'חטאת' ביאר שישנו חילוק מהותי בין חטאת יחיד לחטאת ציבור, משום שחטאי היחיד נגרמים ע"י האישיות והנפש שלו, וחטאי הציבור נגרמים ע"י כוחות הבריאה והמציאות.

חטאת

טור תפ"א תוספת להערה 260 – ובעין איה ברכות פרק ב אות יד הוסיף שהנסכים מסמלים את הכוחות הטבעיים, שאנו צריכים לעבוד את ה' גם בהם. ולכן בחטאת אין להביא נסכים, משום שהכוחות הטבעיים אינם שייכים לעונש ולחטא, שאין להם בחירה.

טור תפ"ה תוספת להערה 315 לאחר המילים "קרית ספר שם" – וכן הדגיש בשו"ת משפט כהן סי' כב ד"ה 'במה' שאפילו ר"ש בכתובות כב א שסובר שחטאת באה בשותפות, הוא דווקא בתנאי שתרצה או לזה או לזה, אך לא בשותפות שתרצה חציה לזה וחציה לזה.

טור תצ"ח לאחר הציון להערה 546 להוסיף פייסקה – עבודה שלא לשמה לא רק פוסלת בחטאת, אלא יש בכך אף איסור – בין בחטאת ובין בשאר הקרבנות – שנאמר [ויקרא ז יח] "לא יחשב" [ש"ת משפט כהן ס' קיב].

טור תק"ד תוספת להערה 635 – ובאגרות חמדה לרא"ה קוק פרק ד ד"ה 'אבל' הוסיף בעניין זה שיש צד שדווקא לימוד שא"א לקיימו למעשה גדול יותר מזה שאפשר לקיימו.

טור תקד לאחר הציון להערה 636 – ומ"מ אף אם אמר את פרשת אותו קרבן, או התענה כנגד הקרבן, חייב להביאו כשיבנה ביהמ"ק [מצוות ראה או"ח ס"א א ס"ה, הובא בטוב ראי שבת יב ע"ב אות כ].

טור תקה לאחר הציון להערה 645 – וי"א שאף בזו יאמר קודם את פרשת העולה [מצוות ראה או"ח ס"א א ס"ה, הובא בטוב ראי שבת יב ע"ב אות כ, משום שעשו תקנה, שלא נטעה בדין כשיבנה ביהמ"ק, ויוכל האדם לחשוב שפטור מהקרבן, כיון שאמר הפרשה].

חטה

טור תקמ"ב תוספת להערה 14 – ובש"ת משפט כהן ס' כו ד"ה 'הגיעני' ביאר בדעת הירושלמי שדין כלאים נאמר רק במאכל הראוי לאדם, ואמנם מין הזונים עצמו אינו ראוי לאדם, אך זה שמקיימים אותו ליונים, מחשיבו למין ממיני החיטים, וכיוון שכללות מין החיטים ראוי לאדם, שיין דין כלאיים גם במין הזונים.

טור תקמ"ד תוספת להערה 39 – ובעולת ראי"ה (ח"ב עמוד שיג לחג השבועות) ביאר כך את הטעם שבפסח מביאים מנחה מן השעורים ובשבועות מן החיטים – שאנו מתחילים ממאכל בהמות שירומם את נפשנו הבהמית, ולאחר מכן מביאים מנחה מן החיטים לרומם את צורת האדם.

טור תקמ"ו לאחר הציון להערה 66 – חיטים שהתחילו לצמוח, נחלקו האחרונים האם הן חמץ גמור [ש"ת משיב דבר ס' כח] או שהן רק חשש חמץ, ואולי נחשב לסירחון ולא לחימוץ [ש"ת אורח משפט, או"ח, ס' קז].

חיבי מיתות בידי שמיים

*טור תקפ"א תוספת להערה 21 לפני המילים "וע"ע" – וכן בשדי חמד ח"ג מערכת כ כלל צו עמוד 189 והלאה הביא ראיות רבות לכך שכרת חמור ממיתה בידי שמיים. אמנם האברבנאל במדבר טו ד"ה 'ואמנם מהו הכרת' פירש בדעת הרס"ג והראב"ע שאין שום חילוק בין כרת למיתה בידי שמיים (הובא בשדי חמד שם ד"ה 'ומזה', והציון לפרק כב שם הוא ט"ס). וקרוב אהרן (הובא בשדי חמד שם ד"ה 'ודעת' עמוד 190) כתב שאדרבה, מיתה בידי שמיים חמורה יותר מכרת.

*טור תקפ"ח תוספת להערה 106 – ועיין לעיל בהערה 21 דעות שונות בעניין זה.

חיה

*טור תשד"נ לאחר הציון להערה 179 – ויש מן הראשונים שכתב שזמר הוא זראפה [פירוש הרס"ג שם], דהיינו ג'רף [הערות הרב קפאח על הרס"ג שם, וכן כתב הרד"ק בספר השורשים שורש זמר בשם ר' יונה אבן ג'נאח, וכן תרגמו בתרגום השבעים (שנקרא בזמנם, גם ביוונית, גמל-נמרי). אמנם ב"מילון התנ"ך" (לר' יהושע שטיינברג) הביא דעות שזמר הוא כבש הבר. ועיין עוד בספר הטהור והמותר לר' אברהם קורמן נספח ד].

*טור תשמ"ח תוספת להערה 248 לפני המילים "וע' ברכ"י" – ובשו"ת הרשב"ן (לר' שלמה צבי שיק) אה"ע סי' סד כתב בשם כוכבי יצחק שתחש הוא ג'ראף.

טור תשנט לאחר הציון להערה 412 – וכן אמרו כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו [שבת סג ע"א]. בגלל שאינו מניח את העניים לבא לפתחו [רש"י שם ד"ה 'מונע'], וכן בגלל שהקרבה הנפשית פועלת על האדם [עין איה שם אות סז] ובכלב יש פחיתות במידות [עין איה ברכות ג ע"א אות ו]. וכן אמרו אף פורק ממנו יראת שמים [שם ע"ב]. והטעם שאין יראת שמים ללא הכרת הערך של הנשגב, וההכרה הזו מנוגדת לתכונת החוצפה של הכלב [עין איה שבת שם אות סח].

כרך טו

חיישינן – חליצה

חיל

טור ה' תוספת להערה 53 – רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז הי"א. ובשול"ת משפט כהן סי' צו עמ' קצ"ה האריך בביאור דבריו.

טור ה' לאחר הציון להערה 53 – וי"א שהחיל ועזרת נשים הוא מחנה בפני עצמו [רשב"י זבחים קטז ב, כן פרש"י בדעתו בד"ה 'עוד'. אמנם הרמב"ם, אע"פ שמשמע מדבריו שפסק כרשב"י (עיין מנחת אברהם ח"א סי' כג), כתב שמחנה לוייה הוא עד שער ניקנור כמבואר בהלכות בית הבחירה פ"ז ה"ז והי"ז. ועיין לקמן ציונים 66-67].

שם, תוספת להערה 54 – ועיין במצוות ראייה או"ח קנד ח שביאר ע"פ זה את הטעם שגנזו את האבנים של המזבח ששקצום מלכי יון, ולא השתמשו בהם לחיל.

*שם, תוספת להערה 66 – וכן כתב במנחת אברהם ח"א סי' כג, שכן משמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז ה"ז. ומקור הרמב"ם בדעת רשב"י זבחים קטז ב.

טור ו' תוספת להערה 67 – ובחסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח, וכן בשול"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, ס"ל שגם לרשב"י הוא מדרבנן.

חיישינן למיתה

טור י"א תוספת להערה 15 לפני המילים "וע"צ" – ובשול"ת משפט כהן סי' קמד אות ג דייק מהרשב"א גיטין כח א שגם החשש שמא ימות לזמן מרובה הוא רק דרבנן.

שם, תוספת להערה 19 – ובשול"ת משפט כהן סי' קמד אות ג כתב על מחלוקת זו שקשה למצוא בזה דבר גדור.

טור י"ד לאחר הציון להערה 63 – יש מי שחידש שטעם החשש בכהן גדול שמא תמות אשתו הוא שכיוון שנכנס לכפר בעד כלל ישראל, אנו חוששים שלא ישאר בלא אשה כדי שתהיה פת בסלו ולא יבוא לידי הרהור [הרמ"א שו"ע או"ח סי' תקפא ס"א כתב בשם הכלבו שהש"ץ שממנים אותו צריך להיות נשוי כדי שלא יבוא לידי הרהור, ולמד זאת מדברי התוס' ביומא, והקשה הישועות יעקב שלא מוזכר שם טעם הרהור. וביאר הרא"ה קוק במצוות ראייה או"ח תקפ"א א, שמטעם גזירת הכתוב לא היה לנו לחשוש בכה"ג, שהרי יש לו סגן שיוכל לעבוד במקומו, אלא מכאן הוציא הכלבו את החידוש שאע"פ שעיקר הדבר משום גזירת הכתוב מ"מ הדרו ביותר שלא ישאר בלא אשה משום שיהיה פת בסלו. ולכן יש לחשוש לזה גם בש"ץ].

טור י"ז לאחר הציון להערה 92 להוסיף פסקה – יבמה שתבעה את היבם לחלוץ, מחשש שמא ימות ותיפול לפני אחיו, אין שומעין לה, שכל מה שחוששים למיתה הוא רק במקום שיש חשש איסור, וכאן גם אם ימות אין בזה איסור [שו"ת הריב"ש סי' יט ד"ה 'זהשלישית'. ובשו"ת משפט כהן סי' קלב אות ב הוסיף שלכאורה היבמה יכולה לטעון שהיא חוששת שהוא ימות והיא תהיה קטלנית ולא תוכל להינשא, ודן מדוע הריב"ש לא הזכיר טענה זו].

חיישינן לתקלה

טור כ"ה לאחר הציון להערה 23 – ובדורות האחרונים התירו לשרוף את היין ולהרעילו, במקום לשופכו, מחשש ששפיכתו תביא מחלות ויתושים וכו', והוא חשש סכנה, ודרכיה דרכי נועם [שו"ת משפט כהן סי' לז ד"ה 'הנה'].

טור ל"ד לאחר הציון להערה 136 להוסיף פסקה – הציפור המשולחת שבציפורי מצורע מותרת בהנאה, והגמרא [קידושין נז ב] מוכיחה זאת מכך "שלא אמרה תורה שלח לתקלה". וביארו האחרונים שאין הכוונה לאיסור הנאתה, שהרי בטילה ברוב. אלא הכוונה לאיסור שאין מבטלין איסור לכתחילה [שו"ת דעת כהן סי' כח אות ז].

טור מ"א לאחר הציון להערה 211 להוסיף פסקה – מי שאינו בקיא בהלכות שחיטה ושחט, כתבו הראשונים [רמב"ם הלכות שחיטה פ"ד ה"א] שזו קרובה לספק נבילה. ומשמע מדבריו שאם שחט לפניו כמה פעמים בכשרות – מדאורייתא

שחיתתו כשרה, שסומכים על הרוב, ופסול זה הוא רק מדרבנן, דחיישינן לתקלה [שו"ת דעת כהן סי' קסו ד"ה 'ודברי'].

טור מ"ד לאחר הציון להערה 239 להוסיף פיסקה – ישראל שהוליד מן הנכרית, כתב אחד מן האחרונים שאין למול את בניו אפילו בלא ברכה, מחשש לתקלה – שיסברו שהבנים הם ישראלים, ועוד קלקולים רבים כאלה, ועוד שיבואו להקל בנישואי תערובת [שו"ת דעת כהן סי' קמט ד"ה 'ובודאי'].

שם, להוסיף פיסקה – מת ששרפוהו, כתב אחד האחרונים שאע"פ שאין חשש תקלה של טומאה באפרו, שהרי אפר הנשרפים אינו מטמא, אעפ"כ אפשר שראוי לקוברו כדי שלא יבואו לידי תקלת הנאה, שהרי עדיין הוא אסור בהנאה – שהמת הוא מן הנקברים שאפרן אסור [שו"ת דעת כהן סי' קצז ד"ה 'ופשוט'].

טור נ' תוספת להערה 328 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'עד"ת' הסתפק מהו חשש התקלה: האם שמא ילמדו ממנו ויטעו, או שמא יקראו בו בציבור. ותלה זאת במחלוקת רש"י ורמב"ם.

שם, לאחר הציון להערה 330 – ועכ"פ, פסול שבדיעבד ובשעת הדחק כשר לקרות בו, לא חוששים בו לתקלה [שו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'אמנם']. וע"פ המנהג הנהוג, שבספרי תורה פסולים כורכים את המפה על המעיל, מותר להשהות באופן זה ספר תורה פסול, ולא חוששים לתקלה [שם, ד"ה 'עד"ת', ודימה זאת להיתר למכור לנכרי טריפה הידועה, שלא חוששים בזה לתקלה].

חכמות חזוניות

טור נ"ו לאחר הציון להערה 11א – יש שכתב בשלמה המלך הזהיר בפסוק "נופת תיטופנה שפתי זרה" [משלי ה ג] להיזהר מהתשוקה היתרה ללימוד חכמות חיצוניות, אע"פ ששורשה של תשוקה זו ברצון להכרת הבריאה ורצון הנשמה להשיג את האמת [עולת ראייה ח"א עמ' תיב].

שם, תוספת להערה 12 – והרא"ה קוק כתב בשמונה קבצים קובץ ז אות קמג שהעלמת החכמות החיצוניות מחזקת את החינוך הרוחני הפנימי בהמון.

שם, תוספת להערה 13 – ובאגרות הראיה ח"ב אגרת תרב ד"ה 'העיקר השני' כתב שבדורות האחרונים יש צורך בידיעה מסוימת גם ביתר החכמות.

טור נ"ז תוספת להערה 16 – ובאגרות הראיה ח"א אגרת עז הדגיש שיהיו דווקא בתור רקחות וטבחות לתורה, אך לא כמטרה בפני עצמה, שאז הדברים מקבלים צורה זרה.

שם, תוספת להערה 17 – וכן כתב הראי"ה קוק בשמונה קבצים ח"א אות תתלה שהתורה החכמה החריפות הבקיאיות והידיעות הגשמיות – כולן מקושרות זו עם זו, והוסיף שגם מי שלא הגיע לדרגה זו, צריך לשאוף ולחשוק אליה. ובח"ב אות ז' כתב שגדולי הנשמה שואבים ניצוצות קדושים גם מחכמות החול.

שם, לאחר הציון להערה 20 – ויש ששנאתו של אדם לחכמות חזוניות באה מתוך שנאת החכמה והתורה בכלל, אלא שהוא בולם את שנאתו לתורה מפני יראת העונש, שהרי שמע וקיבל כי גדולה היא מצות תלמוד תורה, ושוּפך את חמתו ושנאתו על כל מה שהוא חול לפי דעתו [שמונה קבצים קובץ ג אות סב].

טור נ"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 25 על המילים "מתקדש על ידו" – וכן כתב במאמרי הראיה ח"ב עמ' 438-439 שראוי לכל ישראל ובפרט לחכמי התורה לדעת את כל החכמות, אע"פ שאינן עיקריות, שע"י זה מתקדש שם שמים וידעו מה להשיב לאפיקורוס.

שם, תוספת להערה 31 – וכן כתב הראי"ה קוק בשמונה קבצים ח"ג אות קטז שכל החכמות בטלות לפני התורה כשרגא בטיהרא, ומכל מקום הם כלולים בה. וכל כח החיים שלהם הוא מפני שהם, בין ביודעים בין שלא ביודעים, נסמכים על הבסיס התורני

טור נ"ט תוספת להערה 49 – ובמאמרי הראיה ח"ב עמ' 476 כתב שהכוונה ב"לשון יוונית" אינה אך ורק לפירושן של מילים יווניות, אלא שאת התוכן והחכמה אינן צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה.

טור ס' לאחר הציון להערה 59 – ויש מי שכתב שהחכמה היוונית האסורה היא התפיסה שאין קודש בכלל בעולם, שלדבריהם כל מה שהמוח היווני יכול להכיל

בקרבו, מתהום קרקע ועד רום שמים, אינו אלא חול [טוב ראי שבת אות מ ד"ה 'נעשה'].

טור ס"ד תוספת הערה לאחר הציון להערה 109 על המילה "שפירשו" – וכן העיר בשו"ת דעת כהן סי' קעב ד"ה 'ורק' שהמינים היו מעוותים את הכתובים בפירושים רעים, ואינם מזייפים את גוף הכתב, ורק הכותים היו מזייפים את התורה שבכתב.

טור ס"ה תוספת להערה 114 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' לו ד"ה 'והרי' שכתב שזהו כלל גדול בתורה, שכל מה שאנו יכולים להפריש את עצמנו מדרכים המביאים לידי ע"ז ולידי מינות דמשכא חייבים אנו לפרוש מהם.

טור ע"ו תוספת להערה 230 – ועיין במאמרי הראיה במאמר 'לאחדותו של הרמב"ם' עמ' 105, שהאריך ויצא כנגד המערערים אחר דבריו, והדגיש שחובה עלינו להתעמק בדבריו.

טור ע"ח תוספת להערה 272 – ובעין אי"ה שבת ח"ב פ"ז אותיות יב ו-טו ביאר שלימוד חכמה זו בכוחו להשפיע על הנשמה. ומי שמוכשר ללומדה ואעפ"כ הדבר לא משפיע על נשמתו, סימן הוא שרוחו מלאה בחומריות ורוע, ולכן אסור להתקרב אליו ולספר עימו.

טור פ' תוספת להערה 312 – ועיין בשו"ת דעת כהן סי' קצא ד"ה 'והנה כל' שחילק שכל מה שאנו סומכים על הרופאים הוא רק בידיעות שנודעו להם ע"פ הניסיון, אך לא על השערותיהם.

שם, תוספת להערה 313 – ובשו"ת דעת כהן סי' קמ ד"ה 'וביר"ד' ביאר שמה שצריך את הפסוק הוא משום שאין דברי הרופאים נכנסים אפילו לכלל רוב, שנאמר שרוב פעמים הם מסכימים אל האמת, כיוון שחכמת הרפואה מיוסדת על עומק חכמת יצירת האדם, שלאמיתתו אינו ידוע כ"א ליוצרו ב"ה. ולכן צריך פסוק לנתינת רשות לרפא, שמ"מ אין דרך אחרת לפני בני אדם.

שם, תוספת להערה 318 לאחר המילים "בארוכה" – וכן באגרות הראיה ח"ד סי' תשנ"ד שיבח זאת, והביא כן גם מחז"ל והפוסקים.

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 321 על המילים "בהלכות טריפות" – ובש"ת דעת כהן סי' כו ד"ה 'ועפ"ז' כתב שיש מכך נפק"מ לדינא, שאם יתברר מדרך הרפואה על מחלה מורכבת שאין סופה לחיות, סומכים הלכות הרופאים, כמו שבכל הת"כ סומכים עליהם.

חכמים עשו חזוק לדבריהם

טור פ"ב לאחר הציון להערה 13 – שלא יכול להיות שיהיה חמור ענין דרבנן מענין דאורייתא באותו ענין ממש, כמו שלא מצינו בכל התורה כולה טפל חמור מן העיקר, שכל מה שחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, הוא דווקא במה שאינו תולדה מהדין דאורייתא [עץ הדר סי' יא].

טור פ"ג תוספת להערה 17 – ובהערת הרצ"ה קוק על שו"ת עזרת כהן הערת סימן כ העיר שהלשון "אמרה תורה" נאמרה תמיד בדברים הנלמדים מכתובי תורה או מהנביאים.

טור צ"ג תוספת להערה 172 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' טז סע' ב ס"ק ה בענין הלוואה (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ה אות קיב).

טור צ"ד תוספת להערה 175 – ועיין טוב ראי כתובות פרק ט אות קל"ה שדן בדברי הגמ' והראשונים.

חלב – בצירה

טור צ"ח תוספת להערה 3 – ועיין חזון הצמחונות והשלום אפיקים בנגב אות יח, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ב אות ג שביאר את טעם איסור חלב, שהאדם לא יטול את חייו של בעל חיים למטרה שאינה הכרחית, כגון אכילת משמנים.

טור ק"ב תוספת להערה 78 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' מט אות ב שדן האם החידוש הוא בזה שנחשב חלב גם כשהוא נימות, או שהחידוש בזה שנחשבת אכילה באופן זה.

טור קל"ד לאחר הציון להערה 439 – כל איסור חלב שעל הדקין אין בו כרת, ואפילו לאו אין בו, אלא איסורא בעלמא מדאורייתא [משנה למלך הל' שגגות פ"ג

ה"ה. אמנם קונטרס מי ששון רצה לומר שיש בו איסור כרת, אך שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'עוד הוסיף' דחאו בשתי ידיים].

שם, תוספת להערה 445 – ובשו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ומלשון' וד"ה 'ומפורש' הוכיח מדברי היראים הנ"ל נגד קונטרס מי ששון שרצה לומר שכל החלב שעל הדקין אסור. ועיי"ש אריכות מרובה בכל העניין.

טור קמ הוספה להערה 501 – ועיין מצוות ראייה יו"ד סי' סד סט"ו, שהביא את בה"ג בהלכות חלב, ועל פיו מתורצת קושיה זו.

חלב – בקמץ

טור קנ"ה, תוספת להערה 15 – וביאר הראי"ה קוק באוצרות הראי"ה ח"ג הל' יסודי התורה פ"ב, שההיתר של חלב ודבש בא ללמד שלעיתים מה שנחשב לטמא אצל בעל מעלה קטנה, יעלה ויתקדש ויהיה מותר לאדם גדול.

שם, תוספת להערה 19 – ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ובזה', שהקשה שכשם שהבשר נותן כוח להתהוות החלב, כך גם הגידים והעצמות נותנים כוח זה, והרי בהם אין איסור אבר מן החי, וזוז"ג מותר. ועיי"ש שיישב זאת.

טור קס"ג תוספת להערה 132 – ועל דרך הדרש ביאר הראי"ה קוק בפנקס יג אות קמה שהחלב, שהוא מזון התינוקות, מסמל את ציורי האמונה שבאים בקטנות השכל, שהם מועילים לזמן הילדות, אך בגדלות אין להתבסס עליהם אלא על השכל, שהוא כמזון הנצרך לאדם בגדלותו.

טור ק"ע לאחר הציון להערה 266 – החלב, ואף הדבש, נחשבים לתכלית הטוב לענייני הגוף [טוב ראי סוטה פ"ז אות עה], ולכן נשתבחה ארץ ישראל בכינוי "ארץ זבת חלב ודבש" [שמות ג ה ועוד. ובטוב ראי שם הוסיף שבגלל החשש שהתחזקות הגוף בארץ ישראל תחליש את השכל, נצטוונו על מצוות תפילין קודם הכניסה לארץ, שמצווה זו מבדילה את השכל מענייני החומר].

חלב של גוי

טור קצ"ב תוספת להערה 268 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב שהאריך בזה ובדין סמעטענא (שמנת) שיוצרה מחלב של נוכרים ונתערבה בהיתר ועשו ממנה חמאה.

חלדה

טור קצ"ג תוספת להערה 8 – ובאגרות הראיה ח"א אגרת קעח כתב ששורשן של הלכות שחיטה וטריפות הוא שהמתת בעלי החיים תהיה מעודנת. והוסיף שם שראוי יותר שהתלמיד החכם יהיה רק ממונה על הלכות אלו, שמטרתו של תלמיד חכם היא לעדן את ההריגה, אך לא להיות השוחט עצמו, שאין מלאכה זו ראויה לתלמיד חכם.

חלה

טור שכ"ח לאחר הציון להערה 604 להוסיף פיסקה – כיוון שחלת חו"ל ראויה לכהן קטן, יש מהאחרונים שהסתפק האם מפרישים אותה מן הרעה על היפה. שהרי בחלת הארץ, כיוון שבזה"ז עומדת לשריפה, התירו להפרישה מן הרעה על היפה, אך חלת חו"ל שראויה לכהן קטן – מסתבר שלא התירו זאת. או שמא לא יהא טפל חמור מן העיקר [ע"פ זבחים מט א], ולכן אם חלת הארץ התירו, כ"ש חלת חו"ל [שו"ת משפט כהן סי' כט].

חלול השם

טור שמ"ב לאחר הציון להערה 19 – בשעת הגזירה, בעבירה שאם לא ירצה לעשותה יוכל האנס לכפותו, כגון להאכילו בכוח דבר האסור, נחלקו הראשונים האם לא שייך בזה יהרג ואל יעבור כי ממילא יוכלו לכפותו לעבור [נימוקי יוסף סנהדרין פרק ח], או שגם בזה אסור לו לעבור ברצונו, שהרי האיסור בזה אינו המעשה עצמו – שאותו יוכלו לכפותו – אלא חילול השם שבדבר, וחילול השם קיים רק כאשר עובר מרצונו [אורות הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ה ה"ג דייק כך בדעת הרמב"ם, נדפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג על הרמב"ם שם].

טור שמ"ז לאחר הציון להערה 100 – יש מהאחרונים שכתב, שדעות מגושמות שמביאות לרעיונות המטמטמים את הלב, וגורמות שבעלי שכל ימאסו בעבודת

הבורא – הרי הן בכלל חילול השם חמור [אוצרות הראי"ה מאורות התפילה פרק א סעיף 'עיון תפילה'].

טור ש"נ לאחר הציון להערה 129 – וכן יש מהאחרונים שפסק ששוחט ובודק צריך להחמיר יותר משאר הציבור, גם בדברים המותרים מעיקר הדין, משום חשש חילול השם [שר"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'ומיהו' לגבי גילוח הזקן באופן המותר]. וכן כתב שאין למנות גבאי בית הכנסת אם אשתו מחללת שבת בפרהסיא, ואפילו אם יש מקום לדון לכף זכות שאינו יכול לכופף את אשתו, אעפ"כ יש בדבר משום חילול השם [שר"ת אורח משפט אר"ח סי' יג ד"ה 'אשר', נדפס גם בטוב ראי נספח ענייני שבת ח"ב אות יז]

טור שנ"א לאחר הציון להערה 152 להוסיף פיסקה – כתבו האחרונים שאין לגבאי של גמ"ח וכד' לשנות את יעוד הקופה, ואפילו למצווה אחרת, בלא דעת אנשי העיר, משום חשש חילול השם, שלא יאמרו ההדיוטות שעושים בשלהם נגד רצונם [שר"ת דעת כהן סי' קלג, ושם פילפל בשאלה אם מותר לעשות כן מדיני צדקה, והוסיף שעכ"פ יש את חשש חילול השם וכן"ל].

טור שנ"ו לאחר הציון להערה 225 – ויש מהאחרונים שכתב שגם כאשר עניי ישראל מבקשים נדבות ממשלת נוכרים, ראוי לעשות זאת באופן שישמור על כבוד ישראל, ולא כאילו ח"ו אין בכוח קהילותינו לפרנס את עניינו [שר"ת דעת כהן סי' קלב ד"ה 'מ"מ', והעיר שאין זה מעיקר הדין אלא שיש לחוש שמא יש בזה איזה דוגמא לאיסור הנ"ל].

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 245 להוסיף פיסקה – חילול השם נחשב "למיגדר מילתא", ולכן בית דין מכים ועונשים עליו שלא מן התורה, וניתן להעניש אף את מי שלא עבר את העבירה בעצמו – בבחינת "לא יומתו אבות על בנים" – אם יש בזה צורך שעה [שר"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'הנה' וד"ה 'אמנם'].

טור שנ"ט לאחר הציון להערה 282 להוסיף פיסקה – למרות חומרתו של חילול השם, חשש מחילול השם – וכן רצון לקדש את השם – אינם יכולים להתיר שום צד של עבודה-זרה*, ואפילו לא לשעה אחת [שר"ת משפט כהן סי' קמד אות יב].

שם, להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש, שמה שנאמר באיסורים שטעמם משום מראית-העין, שאסרום אפילו בחדרי חדרים, הוא משום חילול השם בדבר שבמראית העין, ומפני חומרת חילול השם גזרו על כך גם בחדרי חדרים ואע"פ שהיא גזירה לגזירה [הערת הרצי"ה לשו"ת עזרת כהן סי' קה עמ' תכז].

טור ש"ס תוספת להערה 291 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעה הוסיף שבמקום שרשעים מחללים את השם יש צורך להוסיף קידוש השם, וכדברי הירושלמי קידושין פ"ד ה"א גדול קידוש השם מחילול השם.

חליפין

טור תק"ע תוספת להערה 25 – וכן במדרש רבה סוף קהלת ובספר החינוך מצווה שלו מפורש שזהו הקניין הראשון שהיו נוהגים בו, וכן כתב בשבת הארץ מבוא אות יג שקניין חליפין הוא הקניין היותר פשוט ומורגל מימי קדם.

חליצה

טור תרל"ט תוספת להערה 358 – ובשו"ת עזרת כהן סי' קט ד"ה 'ותחילה' האריך להוכיח שכוונת המחבר בשו"ע שם שזו הדעה העיקרית, ושם בד"ה 'זהד" הסיק להקל כך הלכה למעשה בשעת הדחק.

טור תרמ הוספה להערה 367 לאחר המילים 'לאחר שנפלה לפניו לחליצה' – ובשו"ת עזרת כהן סי' קט, הובא בטוב ראי יבמות דף קג ע"א אות נג, חלק עליו, וכתב שאין חילוק בין נקטעה רגלו קודם הנפילה או נקטעה רגלו אחר הנפילה.

שם לאחר הציון להערה 367 – ומ"מ עדיף שיחלוץ גם ברגל שמאל, אם היא שלמה [שו"ת עזרת כהן שם, הובא בטוב ראי שם, משום שלדעת הסוברים שחליצת קיטע איננה חליצה כלל, וחליצת שמאל היא חליצה פסולה, חליצה זו תקל את האיסור].

טור תרמא הוספה להערה 381 – הובא בטוב ראי יבמות דף קג ע"א אות נג.

טור תרמב הוספה להערה 409 – וכ"כ בשו"ת עזרת כהן סי' קט, הובא בטוב ראי יבמות דף קג ע"א אות נג בדעת הרמב"ם.

טור תשיד לאחר הציון להערה 462 להוסיף – ויש מי שכתב שאין צורך אפילו לדקדק באותיותיה, שאפילו לדעת רבי יהודה שיש לקוראה בלשון הקודש דוקא, הוא רק שהודעתה על מיאון יבמה והודעתו עצמו שלא חפץ לקחתה – שיהיו בלשון הקודש, ואעפ"כ כל עניין הדיבור הזה הוא הודעת דעתו ורצונו, והיא מפרשת היטב גם אם אינו מדוקדק כ"כ [שו"ת אורח משפט, הערות הרב צבי יהודה (ב"השמטות ומילואים – עניינים שונים)], ד"ה 'לסי' יז'.

טור תשנ הוספה להערה 50 – ועיין מצוות ראייה סי' קנח עמ' ס.

טור תשס לאחר הציון להערה 191א – ומ"מ אם חולץ ברגלו הימנית הקטועה חולץ גם ברגל שמאל עיין לעיל ציון 367א.

כרך טז

חלל – חציו עבד

חלל; חללה

*טור ב' לאחר הציון להערה 13 – וכן שבויה שנשבית לבין העכו"ם בכלל זונה [כתובות כב א, רמב"ם הלכות איסורי ביאה פ"ח ה"ז, שו"ע אהע"ז סיז ס"א], ואיסור זה מדרבנן, ולכן הקלו בו בכמה אופנים.

*טור ו' לאחר הציון להערה 71 – ואם יש רגלים לדבר נאמן לכו"ע [תוס' שם ד"ה 'רבא אמר', ע"פ הגמרא בכתובות יד ב].

שם, להוסיף פיסקה – אדם המעיד על עצמו שהוא חלל, י"א שנאמן מטעם הודאת בעל דין [כן הבין את דברי הרב המגיד (הלכות איסורי ביאה פ"ט הכ"ב) במצוות ראייה אבן העזר סי' ב ס"ד ד"ה 'מה שכתבו הפוסקים'. שכתב שם הרב המגיד 'דלא ליהוי האי דשתיק טפי מעדים'. וכ"כ החלקת מחוקק בסי' ב סק"ז 'בפסול הנוגע לזרעו אין השתיקה הודאה' ומשמע מדבריו שהוא מטעם הודאת בע"ד, וכ"כ באבני מילואים שם סק"א 'שתיקה כהודאה ואף על גב דאין הוכחה משתיקתו אלא משום דאדם נאמן על עצמו'. והטעם כתב שם ד"ה 'ובענין', הובא בטוב ראי כתובות יד ב אות כט, שכמו בממזר שנאמן על בנו לומר בני ממזר (קידושין עח ב), ק"ו שנאמן על עצמו. וה"ה בחלל שנאמן לומר על בנו זה בן גרושה ובן חלוצה (ב"ב כז ב, רמב"ם הל' איסורי ביאה פט"ו הט"ז), וק"ו שנאמן על עצמו, וי"א שאינו נאמן שלא שייך הודאת בע"ד אלא בממונות [כן הבין במצוות ראייה שם את דברי התוס' בכתובות יד ב ד"ה 'מסתיה' ע"פ הסבר השטמ"ק בד"ה 'והרא"ש ז"ל כתב'. ואין ק"ו ממה שיכול לפסול בנו, שהרי בממזר פוסל את בנו בוודאי ואת עצמו אינו פוסל אלא מספק כמ"ש הרמב"ם שם שהאומר על עצמו שהוא ממזר, אסור בממזרת. ומזה משמע שאינו נאמן כלל על עצמו אלא מדין שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא]. וה"ה בשתיקה שהיא כהודאה [כתובות יד ב ועיין במצוות ראייה שם, שאולי בשותק נאמן טפי דהוי כמסל"ת]. ואם אמרו לאדם אשתך נחבשה, ושתיק, אין פוסלים זרעו לכהונה [שו"ת מהר"ם פדוואה סי' יד], אך אין לסמוך על פסק זה [שם]. וי"א שאין לסמוך דווקא במקום שאמרו לו פעמים רבות ושתיק, אך אם אמרו לו פעם אחת ושתיק יש לסמוך ולהכשיר זרעו [שו"ת עזרת כהן סי' צד].

טור ל"א לאחר הציון להערה 438 להוסיף פיסקה – שני עדים המעידים על אשה שנשבתה (וממילא נחשבת לחללה) ושנים מכחישים אותם נחלקו הראשונים, ו"א שהיא בחזקת כשרות, ואינה חללה [רש"י קידושין סו א ד"ה 'סמוך', ועיין בבאר אליהו על חו"מ ח"ב סי' לד ס"ק ס, הובא בטוב ראי קידושין סו א אות קד, שקצת משמע שהוא דעת תוס' בכתובות כב א ד"ה 'תרי', וציין שם למהרש"ל שם שהקשה מתוס' במקום אחר כמצוין בציון הבא. ועיין מהרש"א שם שחילק בין ד"מ לחלל, ולפ"ז אין דעת תוס' כדעה זו], ו"א שתרי ותרי הוא ספק דרבנן, ומדרבנן נחשבת שבויה [תוס' כתובות כו ב ד"ה 'אנן', קידושין סו א ד"ה 'מאי', ב"ב לב א ד"ה 'אנן', רא"ש כתובות פ"ב סי' כא]. ו"א שתרי ותרי הוי ספק דאורייתא, ומדאורייתא נחשבת שבויה [ר"ן בשם 'אחרים' כתובות דף ט א מדפי הר"ף ד"ה 'עד שלא', רק שדין שבויה עצמו הוא דרבנן. גם לדעה הראשונה, מ"מ אם לא היה הדיון עליה, אלא רק על בנה, נחשב חלל, כיוון שלבן אין חזקת כשרות, אלא רק לאמו.

חמי טבריה

טור מ"ד תוספת להערה 4 – ועיין באגרות הראיה ח"א אג' ריב, שעדיף לטבול בהם לרפואה, מאשר מעיינות כאלו בחו"ל, שהם ודאי לא פחות טובים, ואולי אף טובים יותר ממעיינות דרוזניק, קמרן, צחציניק וכי"ב.

שם, לאחר הציון להערה 6 – והטעם שפטור יש שרצו להבין שהוא מטעם שלא היה כמו במשכן, שבמשכן בשלו רק באור [כן הבין הגרצפ"פ בשאלתו להגרא"ה קוק, השאלה פורסמה ב'סיני' ס' עמ' רחצ, הובאה בטוב ראי שבת דף מא א אות סח, טוב ראי ע"ז ו א אות יב]. ויש שהבינו משום שכל מה שכתבה תורה הוא כדרך העולם ברוב, ורוב האנשים מבשלים באש או בתולדתה [אגרות הראיה ח"א אגרת קמה הובא בטוב ראי שם], ולפ"ז מובנת ההשוואה בבישול בין שבת לבין קרבן פסח [פסחים מא א].

טור מ"ז לאחר הציון להערה 56 – ואף לאוסרים טבילה בחמים משום גזרת מרחצאות [שו"ע יו"ד סי' רא סע"ה בשם המרדכי שבועות הל' מקוואות סי' תשנ בשם הא"ז הל' נדה סי' שסו, הובאו דבריהם בב"י שם], מ"מ בחמי טבריה מותר לטבול, משום שהאוסרים אסרו רק בהוספת מים שאובין חמים למקוה, או שלא לעשות מקוה מלאה חמין ממים שאובין ולהכשירה ע"י חיבור כשפופרת הנוד לנהר [שו"ת דעת כהן סי' קכה, הובא בטוב ראי יומא לא ב אות יז, שכן דעת לשון השו"ע והמרדכי], ומזה למדו

שמותר לחמם את כל המים במקוה [שו"ת דעת כהן שם. והוכיח שכן דעת המרדכי, האר"ז וכן מוכח מהרמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ד, עיין שם ראיותיו].

חמסן

טור נ"ב תוספת להערה 3 לאחר המילים 'שנאמר אף בקרקע' – כפי שמוכח בב"ב מח א שמקשה מ'לקח מסקריקון' שעוסק בקרקע, וכן מוכח מדברי רבא בהמשך הסוגיה 'שדבר על קרקעות. כן הסביר בבאר אליהו ח"ב (שם) הובאו דבריו בטוב ראי ב"ק שם אות מט. ועיי"ש שמוכח ששייך גם על מטלטלין, מסנהדרין כה ב 'כיון דחזו דקא חטפי', ש'חטפי' שייך רק במטלטלין.

טור נ"ה לאחר הציון להערה 42 להוסיף פיסקה – חמסן בשוגג, כגון שסובר שאין איסור כלל אם נותן דמים, כשר לעדות ולשבועה [באר אליהו ח"ב סי' לד סכ"ב ס"ק נג, הובא בטוב ראי ב"ק סב א אות נ].

חמץ

*טור ס"ב לאחר הציון להערה 88 – או ששמע שלא יאכל אף לכלבים [ירושלמי פסחים פ"ב ה"א, ואולם מסקנת הגמ' שם שאין להאכילו אפילו לבהמת הפקר].

טור ס"ג תוספת להערה 96 – ועיין טוב ראייה פסחים כב ב, (הובא בטוב ראי שם אות צו) שביאר שמה שכתוב 'יאכל' (בנפעל), משום שרוב הנאות אסורות, הואיל וחייב לבערו, ועיין תוס' שם ד"ה 'שאני'.

שם, לאחר הציון להערה 97 – ויש שהבינו שביום ראשון של פסח החמץ אסור בהנאה אף לפי רבי יוסי הגלילי [ספר רמת שמואל לר' שמואל בן בעז פסחים יא ב, הובא בטוב ראייה שם, ובטוב ראי שם], ונדחו דבריהם [טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור ס"ג לאחר הציון להערה 105 – ויש שהתירו מדאורייתא אפילו לבהמתו אם מאכילה גם דברים אחרים שאינם חמץ, כך שלא תמות או תחלה ללא החמץ שאין בזה הנאה, והוא בכלל זה וזה גורם, שאסור רק מדרבנן [ונפ"מ שמותר ע"י מכירה]. אולם עפ"י דברי הירושלמי הנ"ל יש לאסור שאין להאכיל מדאורייתא חמץ אף לכלבי הפקר, שיש איסור בעצם האכלת החמץ לבהמה [שו"ת אורח

משפט סי' קא, הובא בטוב ראי פסחים דף כא. אות צה, אולם מתיר שם ע"י מכירת בהמה לנכרי, כיון שאין זו האכלה בידים].

טור ס"ז תוספת להערה 167 – ועיין בבירור הלכה פסחים ה א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות כד), שהפנה לכס"מ הל' ע"ז פי"ב הי"ד שכתב גבי לאו ד'לא תתגודדו' – 'דהכא עיקר הלאו ידענו שהוא שלא נגדד עצמנו אלא שרבה הכתוב גם שלא להעשות אגודות אבל דלא תאכלו על הדם עיקר הלאו לא נודע איזהו ולהכי הוי לאו שבכללות', ונראה שה"ה שאין לוקין על הלאו לא תעשו אגודות. וה"ה הכא דעיקר הלאו הוא על השחיטה, ואין לוקין על מה שרבה הכתוב שלא יהיה חמץ ברשותו. ועיין שו"ת משפט כהן סי' קלה עמ' רפד, שבאר דבכה"ג אין לוקין משום דהוי כח"ש שאסור מה"ת אך אין לוקין עליו.

טור ע"ב תוספת להערה 231 – ויש שהבינו שהברייתא דיברה אף בפסח עצמו שאסור. עיין כס"מ הלכות חגיגה פ"ב הי"ג בשם מהר"י קורקוס, ולא כלח"מ שם. ועיין בירור הלכה פסחים שם ציון ב-ג, הובא בטוב ראי שם אות צ.

טור ע"ד תוספת להערה 267 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכא; הובא בטוב ראי פסחים מח ב אות קנח, שמסביר את דברי הרא"ש בשהה שיעור יותר ממיל, רק שלא החמיץ משום עסק, או בהכסיפו פניו, ולא אוסר אלא אם הייתה שהיה, ובאופן כזה אוסרת אפילו שהיה של רגע אחד. או שדיבר במקום חום מרובה.

טור פ' לאחר הציון להערה 350 – י"א שגם בזה מספיקים הסימנים לומר שהחמיץ [שו"ת משיב דבר ח"א סי' כח], וי"א דדווקא אם יש בזה טעם חמץ, ואם אין בזה טעם חמץ הוי ספק [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קז, הובא בטוב ראי פסחים לג ב אות קכה].

טור פט לאחר הציון להערה 487 – יין שנתן בו מים קודם תסיסה, המים נהפכים ליין ואינו מחמץ [עי' פר"ח וכנה"ג ומ"ב סי' תסב ס"ק י ובאור הלכה שם, שכן הסכימו רוב האחרונים. יש שרצו לדייק במג"א שגם אם נתן מים קודם תסיסה, אוסר קטניות שנתערבו עמו, שבסימן תסד סק"א על דברי הרמ"א 'והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח, אפילו נתערב קודם פסח, דהוי כמיני קטניות שנוהגין בו איסור'. כתב המג"א 'פירוש שעושים

אותו עם יין, ודייקו מכך ששינה מדברי ת"ה, שהוא דבר גבי 'תירוש', והמג"א דבר על 'יין', דאע"ג דנידון כמי פירות לבד, מ"מ מחמיץ אוסר את הקטניות, ולמדו מכך שכל מי פירות אוסרים את הקטניות. וטעם חומרא זו, כיון שלדברי הרמ"א (סי' תסב ס"ד) מי פירות לבד אוסרים (או בגלל שמחמיצים או בגלל חשש של מים – מ"ב סקט"ו) ולכן גזרו בזה אף בקטניות. ועיין שו"ת אורח משפט סי' קיד שדחה דבריהם].

טור צ לאחר הציון להערה 496 – ולדעה זו עיסה כזו תיאפה מייד. ויש להסתפק אם יכול לשהות מעט בזמן הלישה, או ש"מייד" פירושו בלא שהייה כלל [שו"ת אורח משפט אורח חיים סוף סימן קכא].

טור קד לאחר הערה 594 – ואף אם נשרו בתוך השמן היוצא מהן, כגון שומשומין ששוהים בתוך שמנם, אין לאוסרן, שהרי דינו כמי פירות בלא תערובת מים כלל, ואין מקום להחמיר בזה [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קיא ד"ה 'ואפילו' וסי' קיב ד"ה 'ומה שרמזו']].

טור קד להערה 694 להוסיף – וכן משמע בשו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קיא ד"ה 'ואפילו'.

טור ק"ה לאחר הציון להערה 701 – ובשמן קטניות שלא לתתו את הזרעונים במים, מותר אף באכילה [שו"ת אורח משפט א"ח סי' קח-קיד], ויש אוסרים [שו"ת אורח משפט שם, משמע שבד"צ חסידים ירושלים אסר].

חמץ נוקשה

טור ק"ט תוספת להערה 30 – ועיין ברור הלכה פסחים ז א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות מג), שהסתפק בדעת רש"י, וכתב שלדעת רש"י אינו משום חמץ נוקשה, אלא שהם קשים ואינם נוחים להחמיץ, ומ"מ סבר שהוא כחמץ גמור, אף שהוא ספק אם החמיצו. והעיר שם שהוא שלא כירוש' שם שמשמע שהם חמץ נוקשה שאינם ראויים למאכל. ועיין טוב ראי קידושין נח א אות צ.

טור קי"ג תוספת להערה 84 לאחר המילים 'ד"ה מאי' – ועיין טוב ראייה פסחים כג ב (הובא בטוב ראי שם אות צז) בביאור דברי התוס'.

שם, תוספת להערה 85 – ועיין טוב ראייה פסחים כג ב (הובא בטוב ראי שם אות צז) שהוכיח כן מגמרא שם.

שם, לאחר הציון להערה 89 – ויש שהסבירו בראשונים שכוונתם רק לרווחא דמלתא, אך להלכה גם בפסח אסור חמץ נוקשה מדרבנן בלבד [ברור הלכה פסחים ז א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות מג), וכתב כן משום דמשמע בירושלמי פסחים פ"א ה"ד, שאף בפסח עצמו אסור חמץ נוקשה מדרבנן].

טור קי"ד לאחר הציון להערה 97 – י"א שאף לדעת ר' מאיר שסובר שחמץ נוקשה דאורייתא, חיטי קורדנייתא אסורות מדרבנן משום שאינם ראויים לאכילה כלל, והאוכלם לא הוי כדרך אכילתם [ברור הלכה פסחים ז א ציון א, הובא בטוב ראי שם אות מג].

חמץ שעבר עליו הפסח

טור קי"ט תוספת להערה 23 – משפט כהן סי' קלב (הובא בטוב ראי פסחים כט א אות קיג).

שם, תוספת להערה 24 – משפט כהן שם (הובא בטוב ראי שם).

טור קכ"ז לאחר הציון להערה 126א להוסיף פיסקה – אע"ג שאסור לקנות חמץ לאינו יהודי בפסח, אפילו במעותיו של אינו יהודי [רמ"א סי' תנ ס"ו בשם הריב"ש], מ"מ כיון שלא עבר בבל יראה מעיקר הדין אינו נאסר לאחר הפסח, ומ"מ ודאי נכון לגזור איסור כדי לגדור גדר [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פו].

טור קל"ב לאחר הציון להערה 188 – ויש שהתירו [שו"ת עונג יר"ט סי' כה, כיון שאינו דבר הגורם לממון, רק שאם יאבד יפסיד הישראל ממון אחר שהוא החוב, שלא אמרינן דבר הגורם לממון כממון אלא אם צריך לשלם מביתו. ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח סי' פד, הובא בטוב ראי פסחים דף ל ב אות קיח שדחה דבריו].

טור קל"ח תוספת להערה 256 – ועיין ברור הלכה פסחים ז א ציון ד, ה, הובא בטוב ראי פסחים שם אות מו, שהביא מהגמרא שם לגבי הפת שעייפשה ואין ידוע אם היא חמץ או מצה. שר' חננאל פרש שמדובר בחמץ שעבר עליו הפסח,

וסבר שמשום שהוא דרבנן כר"ש, הולכים בתר בתרא, ומותר, ואין הולכים בתר רובא, ואסור. והוכיח שם שדעת רש"י כר"ח. אלא שיש חילוק ביניהם שלפי רש"י נראה, שאף בפסח אם לא עיפשה מותרת, כיון שאזלינן בתר בדיקה, וממילא אין כאן ספק כלל. אך אם עיפשה ישנה ריעותא בבדיקה, ומועיל רק לאחר הפסח, משום ספק דרבנן. אמנם הר"ף והרמב"ם שהשמיטו סוגיה משמע שאינם מפרשים כר"ח, אלא שמדובר בפסח עצמו.

חמר מדינה

טור קמ"ג לאחר הציון להערה 63 – במשקה שהוא ספק חמר מדינה עדיף שלא יאחז הכוס בזמן הברכה, אלא תהיה מונחת לפניו [אורח משפט סי' מא. הובא בטוב ראי ברכות כג ב אות קפו. משום שאם אינו חמר מדינה, הרי אוחז בידו דבר שלא לשם מצווה ואין לעשות כן כמבואר בברכות כג ב 'לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל', וכן נפסק ברמב"ם בהלכות תפילה פ"ה ה"ה ובשו"ע אר"ח סי' צו ס"א. אמנם במג"א סי' קפב סק"ב משמע שלא כדבריו, שאחז הכוס אף כשמברך ביחיד, ואף שהוא ספק, אלא אם כן נאמר שגם המהרש"ל דבר שמניח את הכוס בזמן הברכה ואינו מחזיקה].

חמשה עשר בשבט

טור קנ"ז לאחר הציון להערה 61 להוסיף פיסקה – הנוטע בערב שביעית לאחר חמשה עשר באב, אע"פ שיש לעקור את הנטיעה [רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ג ה"א], מ"מ אם לא עקר פירותיה מותרים [רמב"ם שם]. ומ"מ אינם מותרים בתחילת שנה שלישית של שמיטה כדין סתם פירות ערלה, משום שנראה כנוטע בשביעית [שבת הארץ שם, וטעמו שלהרבה ראשונים טעם איסור נטיעה בזה"ז שאין דין תוספת שביעית, הוא משום כך. כן כתבו הרמב"ם שם והרמב"ן ר"ה ט ב]. וגם בזה נחלקו הראשונים אם מותרים בר"ה של שנה רביעית או בחמשה עשר בשבט של שנה רביעית [שבת הארץ שם].

טור קנ"ט תוספת להערה 80 – וכ"כ בשו"ת משפט כהן סי' סו, שהחמיר במכירת הקרקעות בשביעית לנכרי עד ט"ו בשבט של שנה שמינית, מפני הפירות הנחנטים עד הזמן הנ"ל. ועיין שבת הארץ פ"ד ה"ט וה"ג.

טור קס"א לאחר הציון להערה 107 – ויש שנהגו לטייל ולנטוע עצי פרי להרבות את ישוב ארץ ישראל [אגרות הראיה ח"ד אגרת א'רה. וכתב שם שהוא מנהג 'כשר ויפה'.

ועיי"ש שאף שהקל בהפקעה ע"י מכירה, מ"מ לצורך מנהג זה לא הקל, כיון שאינו מוכרח לשאלת קיום ישוב. ועיין עוד באגרות הראיה ח"ב אגרת תג שכתב 'שע"פ המנהג יש בו איזה רושם של יום חגיגה של התעוררות לתחיה ישובית באה"ק'.

חנוך

טור קס"ב תוספת להערה 4 – ועיין אגרות הראיה ח"א אג' קע שכתב שעיקר מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתקנת, לעשותו טוב וישר לפני ה' ואדם.

שם, תוספת להערה 20 – ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' י הביין שכן סבר גם המרדכי.

טור קס"ג תוספת להערה 25 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' ע (הובא בטוב ראי ברכות דף מח א אות רמז) שלפי דעה זו ניתן לסמוך על הקטן בעניינים שמחויב בהם.

שם, לאחר הציון להערה 27 – יש מי שכתב שאף לדעה הראשונה, מ"מ את אביו יכול להוציא, שכיון שחייבו חכמים את אביו בחינוכו, נחשב בר חיוב כלפיו, אך כלפי אחרים שאינם מצווים אף להפרישו אינו נחשב בר חיוב כלל [טוב ראייה ברכות טו א, הובא בטוב ראי שם אות קנו].

טור קס"ה לאחר הציון להערה 45 להוסיף פיסקה – הסתפקו האחרונים אם ישנו דין 'אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברו' [שבת ד א] באדם המצווה בחינוך, או שכיון שחיוב החינוך מוטלת עליו, אומרים לו לחטוא, ועוד שהחטא בא על ידו שהוא הביאו לחיי העוה"ז [חבש פאר פי"ד עמ' לא, הובא בטוב ראי שבת ד א אות ד].

טור קס"ז לאחר הציון להערה 82 – וי"א שעל כל אדם ישנו חיוב אם יעמוד הקטן באיסור כל ימיו [חבש פאר פי"ד עמ' לא].

טור קס"ח תוספת להערה 102 – ובמדות ראי"ה אמונה ס"א כתב, שהחינוך הפשוט מתחיל משבא הילד לכלל איזו הכרה, והחינוך המדעי מתחיל משיצא לאור העולם, והאמוני מתחילת היצירה. ועיין מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ו, הובא

בטוב ראי שבת קנו ב אות קנז, טוב ראי קידושין לא א אות מח, אם שייך לחנך קודם שיש לקטן דעה.

חנוך בית

טור ר"א תוספת להערה 12 – וכן משמע בזוהר ח"ג דף נ א' ששייך רק בא"י.

שם, לאחר הציון להערה 12 – ויש שהסתפקו בדבר [אגרות הראיה ח"ב אג' שמו].

חנוך כלי המקדש

טור ר"ה לאחר הציון להערה 55 – ולדעה שמדליקים אף ביום [רמב"ם הלכות תמידים ומוספים פ"ג ה"ב], ניתן להדליק ביום אף ללא חינוך, שהחינוך הוא רק למצווה אך לא לעיכוב [שו"ת אורח משפט א"ח סי' קמג, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות מב. ונראה שמדברי הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"ב) מוכח כדבריו, שהרי החשמונאים נצחו ביום כה כסלו והדליקו בו ביום ללא חנוכה המנורה].

טור ר"ו תוספת להערה 58 – שו"ת אורח משפט סי' קמג.

חנטה

טור רט"ז תוספת להערה 10 – במקום: 'שו"ת משפט כהן לראי"ה קוק סי' ג, שכן יש לפסוק במקום הפסד גדול. ועי"ש שכ' שהוא יותר קרוב לפרי בהגמרו' יש לכתוב – אגרות הראיה ח"ב אג' תכג שאין הוא ציצי הפריחה, ויש לעשות שאלת חכם בכל פרי האם החנטה קודם חמשה עשר בשבט או לאחריו. אגרת זו יועדה להגרי"מ טוקצ'נסקי, בשביל סידור 'לוח לארץ ישראל', שסודר על ידו. וכן הובא תוכן אגרת זו בלוח הנ"ל ביום חמשה עשר בשבט. ועיין עוד בשו"ת משפט כהן סי' ג, ששם כתב שרק במקום הפסד גדול סומכים לעניין ערלה, שהציצים אינם החנטה אלא קרוב לפרי, ואין להפסיד הפרי בשנתו הרביעית ע"י ציצים אלו (ומשמע שסתמא דדינא ללא הפסד גדול, שהציצים הינם חנטה). ועי"ש שכ' שהוא יותר קרוב לפרי בהגמרו. וכתב שם עוד שאין די בכתיבה אלא צריך ראייה להכריע בשקדים מתי היא חנטתם (וכן כתב לו במכתבו הראשון אליו שישלח לו שריגים למען יוכל להבחין במראית עין, אגרות הראיה ח"א אג' קפו).

טור ר"כ תוספת להערה 75 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד אות א, עמ' לט שגם מה שגדל אחר החנטה, נחשב כגדל בזמן החנטה. ולכן אין לראות במה שגדל אחר החנטה שלא בשנת ערלה (אחר ט"ו בשבט או אחר ר"ה), כגידולי היתר על הערלה. אמנם כתב שם שזו דעת הירושלמי, אבל מהבבלי ומהרמב"ם לא משמע כן.

טור רכ"ב תוספת להערה 95 – וכן הבין ה'משנה אחרונה' שביעית פ"ה מ"א בדעת הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ד הט"ז. אולם משבת הארץ שם נראה שהבין שהרמב"ם פוסק כאבטולמוס, ועיין לקמן הערה 99א.

שם, לאחר הציון להערה 99 – וי"א שלכו"ע בבנות שוח אין נוהג דין ביעור מעשרות, כיון שלקייטתן אחר שביעית [שה'משנה אחרונה' שביעית פ"ה מ"א דייק ברמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ד הט"ז שאין בעור לבנות שוח, והוא הסביר זאת ע"פ ר"ש שאין ביעור לנלקט בשמינית. אולם בשבת הארץ שם נתן טעם אחר, שדרך להתאחר באילן שלש שנים מחנטתן עד גידולן, והם גדלות כל שנה, נמצא שלעולם אינן כלות מן האילן, ול"ש לומר שכלה לחיה בשדה. ורק מטעם זה אין להן ביעור. אולם לשאר מיני הנלקטים בשמינית משמע שיש ביעור כאבטולמוס].

טור רל"ח לאחר הציון להערה 329 להוסיף פיסקה – י"א דבפירות הדר, הדומים לאתרוג בכך שגדלים על כל מים (מי גשמים ומי השקיה) כגון תפוזים ולימונים, אין לנהוג כאתרוג, אלא כאילן רגיל. והטעם ששונים מאתרוג, שאתרוג ממשיך לגדול מכל מים, ופירות ההדר אינן גדלים בשעה שהגיעו לגדלם הרגיל. ועוד שאתרוג חונט כל השנה, משא"כ מינים אלו שאין חונטים אלא בזמן מסוים [שבת הארץ קונטרס אחרון אות יח, הובא בטוב ראי ר"ה יד ב אות טז, וכן הובא בספר השמיטה פ"א אות ד]. ויש שהסתפקו בדבר [ספר השמיטה שם, הביא את דברי הגר"ש סלנט שהסתפק בכך. ועיין חזו"א שביעית סי' ז סקט"ז, ובסי' כא סקט"ז. ובשו"ת משפט כהן סי' נא אות ב פסק הלכה למעשה לחשוש לשניהם, ובמקום שיש ספק כגון שאין יודעים אם של שנה שניה או שלישית, יש להפריש מעשר שני, לפדות, ואח"כ להתנות שאם הוא שנת מעשר עני, יהיו הפירות מעשר עני].

חנכה

טור ר"מ לאחר הציון להערה 15 – ויש מן האחרונים שכתב שלדעת הסוברים שמצות הדלקת-הנרות במקדש היא אף ביום, התחילו אז להדליק ביום כ"ד, אלא שהיה כמות שמספיקה רק ליום, ונעשה נס והספיק אף ללילה של כ"ה, ואם כן עם תחילת ליל כ"ה היה ניכר הנס [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג ב. אמנם דבריו צ"ע שכן דעת הרמב"ם הסובר שמדליקים ביום היא, שנצחון המלחמה היה בכה כסלו (הלכות חנוכה פ"ג ה"ב), ודעת המאירי (שבת דף כא ב) שהנצחון היה בכד כסלו. ובפשטות נראה שאזלי לטעמייהו, שאם לדעת המאירי נצחו בכה, הרי שלא יכולים היו להדליק, כיון שאין הדלקה ביום, ורק לרמב"ם שמדליקים ביום, יתכן לומר שהנצחון היה בכה כסלו].

טור רמ"א לאחר הציון להערה 21 – וי"א שהוא כדי שלא יעשו מנורה בת שבעה קנים [מצוות ראייה סי' תרע ס"א, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות מא, מאמרי הראיה ח"ב עמ' 478]. ועוד שהנס שלא שלטה עין היוונים בפך השמן [שם. ועיין שמועות ראייה, מאמר בענייני חנוכה עמ' קיא].

טור רמ"ה לאחר הציון להערה 68 – אמנם במנורה עצמה לא נעשה נס של הידור, שכן נעשתה משפודים של ברזל [ר"ה כד ב, ע"ז מג א] ולא משל זהב [אגרות הראיה ח"ג אג' תשצז, הובא בטוב ראי שבת כא א אות ל א והטעם הוא שנס חנוכה נעשה להראות את כח הרוחניות בעם ישראל, שהוא מקיים את החמירות, אך אינו תלוי בה]. וי"א שלא היה צריך כלל שמן זית שבדיעבד כשרים כל השמנים [אגרות הראיה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור רמ"ו תוספת להערה 84 – אמנם, באגרות הראיה ח"ג אג' תשצז העיר על כך, שזהו רק בנס שנעשה ע"י נביא, אבל בנס הנעשה ע"י הקב"ה היד ה' תקצר לחדש יש מאין. והסביר שם שאם נעשה יש מאין, הרי הוא שמן נס ולא שמן זית, וכמ"ש בהערה הבאה.

שם, תוספת להערה 85 לאחר המילים 'ששמן הנס של אלישע היה פטור ממצעשרות' – ועיין אגרות הראיה שם, שהוכיח מרש"י במנחות סט ב ששמן שנעשה בנס פסול למנורה, כמו חיטין שנעשו בנס שפסולות למנחות שא"צ למעטן מפסוק.

טור רנ"ג לאחד הציון להערה 201 – מה שתקנו דווקא בחנוכה מהדרים ומהדרים מן המהדרים, היינו שלא יטעו בו שהוא מדאורייתא [מצוות ראייה אר"ח סי' תרפח אות א, הובא בטוב ראי מגילה ב ב אות ז עמ' קלה]. ועוד שהיו מעלות רבות בגאולת ישראל, ואחת המעלות היתה התגברות שהקדש יתפשט גם בחול ע"י כתיבת שם שמים בשטרות [ר"ה יח ב], והתגברות זו נרמזת בנרות [מאמרי הראיה עמ' 259].

טור רנ"ח תוספת להערה 256 – שו"ת משפט כהן סי' צה, הובא בטוב ראי שבת כא: אות לה.

טור רצ"ט תוספת להערה 847 – עיין שמועות ראייה דרוש לפרשת וישב עמ' סא, שהטעם לעשרים אמה הוא, שהנס שהוא למעלה מהטבע צריך להראות בתוך הטבע. ובזה הדמיון לעשרים אמה בבורו של יוסף (שבת כב ב) שגם שם הורד יוסף למצרים בשביל להוריד את יעקב, להראות את כח ה' בטבע, ששכינה ירדה עמו למצרים.

טור ש' לאחד הציון להערה 861 – וכתבו האחרונים שאם הדליק מעל עשרים אמה באופן המסופק, יחזור וידליק ללא ברכה [על מנת לחשוש לדעת הר"י הלוי. מצוות ראייה אר"ח תרעו ס"ו, הובא בטוב ראי שבת כב א אות מד].

טור ש"ז לאחד הציון להערה 971 – ודווקא יהודים [מצוות ראייה אר"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד], ו"א דאף נכרים [ספר 'פנס שלמה' לרש"ז פינס ח"ג עמ' כג, ע"פ רש"י שבת כא ב].

טור ש"ח לאחד הציון להערה 978 – ויש שכתבו שבמוצ"ש הזמן מאוחר יותר [מצוות ראייה אר"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד].

טור ש"כ לתוך הערה 175 – ובטוב ראי שבת פרק ב אות לד הוסיף לכך טעם נוסף, שמכיון שלכו"ע דבר שזמנו עובר קודם לתדיר, לכן ראוי להקדים הדלקת נר חנוכה שזמן הידורה עובר להבדלה שזמנה עד ג' בשבת.

טור ש"כ תוספת להערה 182 – ועיין במצוות ראייה או"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד, שתמה על הראב"ד, שהרי אין נאותים מנר חנוכה, וא"א לברך עליו 'בורא מאורי האש'. ועי"ש בתרוצו.

טור שכ"ו לאחר הציון להערה 263 – וי"א דשאר שמנים עדיפים מחלב ושעווה וכי"ב, ששאר שמנים כשרים בדיעבד במקדש, וחלב ושעווה אינם כשרים כלל במקדש [טוב ראייה שבת כא, הובא בטוב ראי שם אות כט].

טור שלא לאחר הציון להערה 338 – ויש שכתבו שאין שייך בזה 'חבילות חבילות' [אגרות הראיה מהדורה ראשונה, הובא ב'אוצרות הראי"ה' ח"ג עמ' 209 (ח"ב עמ' 827), טוב ראי סוטה דף ח. אות יט, טוב ראי שבת כא. אות לא. ועי"ש שטעמו שהמצוות אינם מקיימות באותו רגע ממש. עוד טעם נוסף שהרי חבילות חבילות הוא מטעם משאוי (רש"י סוטה ח. ד"ה "חבילות", רשב"ם פסחים קב: ד"ה 'חבילות'), וזה שייך רק בשתי מצוות בשני מעשים, אבל אינו שייך כאשר נעשים במעשה אחד. ובהמשך דבריו (הובא באוצרות הראי"ה שם עמ' 218 {835}, טוב ראי סוטה שם) הביא בשם בנו טעם נוסף באיסור של חבילות חבילות, והוא חסרון כוונה (ע"פ תוס' מ"ק ח: ד"ה 'לפי'), ולפ"ז, שייך דין 'חבילות' גם בפעולה אחת]. וגם לטעם זה, אם אין לו שמן אחר יכול להדליק בשמן שריפה, כיון שאין דין 'חבילות' גורם לבטל את המצווה לגמרי [שם].

טור של"א תוספת להערה 344 – ועיין עוד בענין שמן שרפה בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג-קמד, הובא בטוב ראי שבת כא א אות לג, טוב ראי שם אות לא. טוב ראי שם כד ב אות נג, נד. טוב ראי קידושין ב א אות ו.

טור שלב תוספת להערה 348 – שו"ת משפט כהן סי' קמג.

טור שלב לאחר הציון להערה 348 – ועוד שי"א שא"צ שיעור כלל בהדלקת הנרות [כן משמע מתרוץ קמא של תוס' שבת כא: ד"ה 'דאי', שהתרוצים בגמרא חלוקים, שו"ת משפט כהן שם].

טור שלב לאחר הציון להערה 350 – וגם הסוברים שאין להדליק באיסורי הנאה משום כתותי מיכתת שיעוריה, מ"מ בשמן שריפה אין אומרים סברא זו, אע"פ שבעלמא יש בו משום כתותי מיכתת [תוס' סוכה לה. ד"ה 'לפי', ועיין תוס' סוטה כה:

ד"ה 'לאו', תוס' יבמות קד. ד"ה 'סנדל', משום שלעניין שריפה יש בו היתר, ואין בו כיתותי מיכתת [שו"ת משפט כהן שם].

טור שנ"ד תוספת להערה 695 – שו"ת משפט כהן סי' צה, הובא בטוב ראי שבת כב א אות נב.

טור שס"ז תוספת להערה 924 – וכדעה זו פסק במצוות ראייה סי' תרע ס"ב. ועיין שמועות ראייה דרוש לחנוכה עמ' קי.

חנפה

טור שע"ז לאחר הציון להערה 35 – וכן אשה האומרת את דעת בעלה בדעות כלליות, ואינה חושבת כן [אגרות הראיה ח"ד אג' א'כד עמ' נא, הובא במאמרי הראיה עמ' 192].

טור שע"ח לאחר הציון להערה 50 להוסיף פיסקה – טוב לגבות מתחלת השנה קופה לשכר הדיינים, שיהא מוכן להם כדי שלא יצטרכו להחניף או להחזיק טובה לשום אדם [רמ"א חו"מ סי' ט ס"ג בשם הטור. והגר"א בסק"ז הביא מקורו מכתובות קה ב' מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה דין למלך שאינו צריך לכלום – יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות – יהרסנה. ועיין באר אליהו שם, הובא בטוב ראי כתובות שם אות קסב, שהסביר שאע"פ שמלך גובה את שכרו מהציבור, מ"מ אינו צריך להחניף כיון שאימתו מוטלת, כך גם דיינים אם שכרם מובטח א"צ להחניף, ולכן פסק הרמ"א שיגבו בתחילת השנה ולא בסופה כאפשרות שנתן בשו"ע].

שם, להוסיף פיסקה – חנופה אסורה אף במקרה של מראית עין בלבד [טוב ראי עירובין פו א אות ל, פנקסי ראייה ח"ג פנקס לה אות ה].

טור שע"ט לאחר הציון להערה 57 – וי"א שבמקום שאינו סכנה אך שאימתו מוטלת עליו מותר [טוב ראייה ברכות יג ב, הובא בטוב ראי שם אות קלד בשם הרשב"א].

חנק

טור שפ"ב לאחר הציון להערה 31 – ו"א שאף תליה הוא משום חנק [תוס' סוטה ח ב ד"ה מ', ועיי"ש שהקשה מדוע לא התחייב בסקילה כשבא על נערה המאורסה, ועיין טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות כב, מה שתירץ].

חסיד

טור שפ"ו לאחר הציון להערה 19 – והם מגינים על הדור כולו [אדר היקר סימן ה, הובא בטוב ראי ב"ב טו ב אות ל, ועיין עין איה שבת פט א אות קט שמשפיעים על האנושיות כולה]. ו"א שחסידות אינה קרויה על שם המעשים אלא היא מדה הקנויה בנפש [טוב ראייה ברכות ד א, הובא בטוב ראי שם אות טו].

שם, לאחר הציון להערה 19 להוסיף פיסקה – הסבה שהתורה לא קבעה את החסידות כחובה היא שתכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בנדבה ולא בכפיה [אגרות הראיה ח"א אג' פט עמ' ק, הובא בטוב ראי ב"ק לה. אות לד]. ולכן לא יכוף אדם אחרים לנהוג במדת חסידות אף אם הוא עצמו נוהג כן [טוב ראייה סוטה כב, הובא בטוב ראי שם אות נו].

טור שפ"ט לאחר הציון להערה 70 – וכן עליה במדרגות החסידות שלא בהדרגה יכולה להביא לנפילה [אורות הקדש ח"ג שער שני סדר שני אות לה, עין איה שבת כב. אות טו].

שם, לאחר הציון להערה 78 – בכלל זה גם המסגף עצמו בעינויים שאינו יכול לעמוד בהם, ומונעים את האדם מעבודת ה' [אגרות הראיה ח"א אג' עג]. וכן הנושא בעול הציבור שאינו יכול לנהוג בחסידות, מפני עול הציבור שעליו [אוצרות הראיה ח"ב עמ' 199, הובא בטוב ראי הוריות י א אות ד].

*שם, לאחר הציון להערה 78 להוסיף פיסקה – הכלל של 'אין אדם משים עצמו רשע' [כתובות יח ב] נאמר גם על מדת חסידות [שיטמ"ק שם].

שם, להוסיף פיסקה – תקנות שלא נתפשטו בכל ישראל הרי הם כמידת חסידות, ולא כתקנה [אגרות הראיה ח"א אג' מב עמ' מא, הובא בטוב ראי שבת קיח א אות קכא].

שם, להוסיף פיסקה – אדם שרבו מורה לו מידות חסידות, ואינו יכול לקיימן, עדיף שלא ישמע כלל ויהיה בגדר שוגג, מאשר שישמע ולא יקיימן [טוב ראה ברכות ח א, הובא בטוב ראי שם אות מה, בדעת רש"י].

שם, להוסיף פיסקה – לעתיד לבוא מדת החסידות תצא מרשות היחיד לרשות הרבים, ותהיה נחלת כל עם ישראל [אגרות הראיה ח"א אג' פט עמ' צז].

חסימה

טור שצ"א לאחר הציון להערה 23 – ו"א שהאיסור הוא בחסימה ולא בדישה [ש"ת אורח משפט סי' מג עמ' נח עיין שם ראיותיו].

טור ת"ד תוספת להערה 242 – ובפנ"י (ש"ת פנ"י יו"ד סי' ג) הקשה לר"ת שסובר שיש שליחות לנכרי לחומרא (ב"מ עא א תוד"ה 'בשלמא'), והה"נ הכא. ועיין באגרות הראיה ח"ד אג' א'רעז מה שתרץ בזה.

חסרות ויתרות

טור ת"י לאחר הציון להערה 10 – ו"א שכל אות שאינה נשמעת כגון ש' של יששכר [ש"ת דעת כהן סי' קע עמ' שטז].

שם – ו"א שעכ"פ ישנו רוב אותיות כשרות [גינת ורדים א"ח כלל ב סי' ו], ויש חולקים בזה, שכיון שאין בקיאים מי אמר שהרוב נכתב כדינו [ש"ת דעת כהן סי' קסו עמ' שו, הובא בטוב ראי קידושין ל א אות מג].

טור תט"ו תוספת להערה 80 – וכן הכריע בש"ת דעת כהן סי' קסה עמ' שה, לעניין גרירת שם, שכתוב ככשר, רק שיש בו בעיה שנכתב ע"י חק תוכות דהואיל ואין אנו יודעים בודאות שהספר כשר משום חסרות ויתרות, א"כ אין לגרור את השם, דמצד חומש הוא כשר, ומצד ס"ת כשר אין ספק של הכשרת הספר מוציא מידי ודאי איסור גרירת השם.

שם, לאחר הציון להערה 81 – או במקום שיש לנו מסורת מדויקת כגון בשם יששכר שנכתב בשני ש' [ש"ת דעת כהן סי' קע עמ' שטז].

שם, לאחר הציון להערה 84 – ולפי טעם זה אם ישנו שינוי משמעות על ידי החסר או היתר, מוציאים ס"ת אחר כיון שברוב המקומות של חסרות ויתרות אין שינוי משמעות, א"כ ל"ש לומר שקרוב לודאי תימצא בספר עוד טעות של שינוי משמעות, אך לטעם הראשון שאין אנו יודעים אם כאן ישנה טעות, הרי שאין סבה להוציא ספר אחר [שו"ת דעת כהן שם, וכן הכריע שם לפי טעם זה].

שם, לאחר הציון להערה 91 – ובספר בכל אלו עדיף שלא להוציא ספר אחר, שאין זה כבוד התורה, ובדיעבד מברכים על ס"ת פסול [שו"ת דעת כהן סי' קע עמ' שיז].

טור תי"ז תוספת להערה 107 – שו"ת דעת כהן סי' קעד עמ' שכא, הובא בטוב ראי מגילה כו ב אות נג עמ' רלא.

חצוצרות

טור תע"ז לאחר הציון להערה 6 – וההבדל הרוחני ששופר מסמל את התשובה על ההתרשלות התמידית במצוות, וההנהגה הטבעית, וע"כ הוא נוהג גם במדינה, והחצוצרות מסמלות תשובה על עניינים כנגד פרצות זמניות, ולכן נוהגות רק במקדש [טוב ראי ר"ה טז א אות כב, מאמרי הראיה עמ' 146 הובא בטוב ראי שם כו ב אות נב]. כמו כן החצוצרות מסמלות את האידיאל של 'מקרא העדה' ו'מסע המחנות' – התאחדות בכוחות ומסע מחיל אל חיל לקודש [מאמרי הראיה עמ' 239]. ומחבר את קול התורה עם קול השופר של הגאולה [שמונה קבצים ח"ב קובץ ח סעיף קנז עמ' תמו].

חצות

טור תק"א תוספת להערה 12 – אמנם, המג"א כתב (סי' א סק"ד, סי' קלג סק"ד) שמדובר בשעות קבועות. ובארצות החיים שם סק"ג השיג עליו, ובמצוות ראי או"ח סי' א ס"ב הובא בטוב ראי ברכות ג א אות י השיב על דבריו.

טור תק"ט לאחר הציון להערה 114 – ויש שהתירו להקטיר כל הלילה [רש"י ברכות ב א כתב שלא גזרו חכמים בהקטר חלבים ואברים. ובטוב ראי ברכות ב א הובא בטוב ראי שם אות ג כתב, שרש"י סובר בזה כט"ז שכתב (ח"מ סי' ב) שבדבר המפורש במקרא אין כח ביד חכמים לגזור בזה, וכאן מפורש (ויקרא ו ב) "על מקדה על המזבח כל הלילה". וכ"כ בטוב

ראיה שם ט א הובא בטוב ראי שם אות נט, ושם הוסיף שלכן בנאכלים גזרו ששם אינו מפורש שמותר לאכול כל הלילה אלא רק שאין לאכול בבקר (ויקרא ז טו) 'לא ישאירו ממנו עד בקר'.

שם, תוספת להערה 114 – ועיין בזה בטוב ראי ברכות ב א הובא בטוב ראי שם אות ג.

חצי דבר

טור תקי"ז תוספת להערה 72א – אגרות הראיה ח"ד אג' א'רסא, הובא בטוב ראי ב"ב נו ב אות עו.

טור תקכ"ב תוספת להערה 127 – ועיין אגרות הראיה ח"ד אג' א'רסא, הובא בטוב ראי ב"ב נו ב אות עו, טוב ראי ב"ק ע ב אות נג, ועיין באר אליהו סי' ל סקל"ב, הובא בטוב ראי ב"ב שם, טוב ראי ב"ק שם.

חצי שיעור

טור ת"ד לאחר הציון להערה 101 להוסיף פיסקה – אינו נחשב מומר אם עבר במזיד על חצי שיעור [משפט כהן סי' קב עמ' רמא].

טור תרכ"ח לאחר הציון להערה 439 להוסיף פיסקה – יש שכתבו שאע"פ שאין טומאה בפחות מכשיעור, מ"מ אם נטמאו שני חצאי שיעורים ונתחברו אח"כ טמאים [מ"מ הל' טומאת אוכלין פ"ד ה"א, ועיין מצוות ראיה אר"ח סי' קנח עמ' נח].

טור תרנ"ה לאחר הציון להערה 647 להוסיף פיסקה – למ"ד ביאה במקצת לא שמה ביאה, אין בזה גם חצי שיעור, שלא ניתן לצרפם [זבחי ראיה חולין ב ה ד"ה 'ויש להעיר', ע"פ דברי השאגת אריה סי' פא שבבל יראה ל"ש חצי שיעור, שלא חזי לאצטרופי. ועיין מ"מ הל' ביאת מקדש פ"ג ה"ט].

טור תרנז הוספה להערה 809 – מצוות ראיה יו"ד סי' צח א.

טור תר"ס לאחר הציון להערה 830 – ויש שכתבו שיש קצת מצווה [כן משמע בריטב"א יומא לטא ד"ה 'וכל כהן', הובא בשע"ת סי' תפב סק"א, עץ הדר סע' טז עמ' מא, ועיין חבש פאר כליל תפארת עמ' מה, שאין לברך על מצווה זו גם לדעת הריטב"א].

חציו עבד וחציו בן חורין

טור תשי"א תוספת להערה 583 – ועיין מצוות ראייה או"ח סי' תרפט, הובא בטוב ראי מגילה ד א אות טז שטעם זה אינו שייך לסוברים שהטעם שלא מוציא אחרים משום שאינו חייב בקריאת המגילה אלא בשמיעתה, שלפי טעם זה גם אין צד עבדות שבו מוציא צד חירות.

טור תשכ"א תוספת להערה 720 – ועיין חבש פאר פ"ט עמ' כג (הובא בטוב ראי שבת ד א אות ה)

שאם לא היה מצווה רבה לא היו כופים, אע"ג שלתירוץ תוס' בכל מקום שלא נעשית עדיין העבירה אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, מ"מ כיון שעובר רק בשב ואל תעשה, לא חמור מנעשה כבר המעשה.

כרך יז

חציצה – חשד; מראית עין

חציצה

טור ד' לאחר הציון להערה 57 – אמנם בגר, נחשב לגר (לחומרא) אם היו עליו חציצות דרבנן כגון מיעוט המקפיד או רובו שאינו מקפיד [שו"ת דעת כהן סימן קנג]. אמנם לעניין אם קדש אשה בקידושין דרבנן [כגון קידושי מומר למהרש"ם בשו"ת שלו אה"ע ז' סי' י], ולדעת הראשונים דבזה"ז הגיור הוא מדרבנן דכל מה שאמרו 'שליחותיהו קעבדינן' היינו מדרבנן [כן הבין בשו"ת דעת כהן שם בתוס' גיטין פח ב ד"ה 'במילתא דשכיחא' שכתב 'ומה שאנו מקבלים גרים אע"ג דגר צריך ג' מומחין כדאמר' בהחולץ (יבמות מו ב) משפט כתוב ביה אור"י דעבדינן שליחותיהו דחשיב כשכיחא', וחוששים משום נעילת דלת, וכן דעת הטור חו"מ סי' א שכתב 'לפיכך אין הדיין מן התורה אלא דשליחותיהו דקמאי עבדינן'], לא הוי גר כלל, דהם אמרו והם אמרו, ואתי דרבנן ודחה דרבנן [דעת כהן שם; הודפס גם בטוב ראי קידושין סב ב אות צט].

טור ק"ד לאחר הציון להערה 541 – ו"א דכל זה הוא חומרא כיון שיכולה לחזור ולטבול [ס"ט סי' קצט ועיין זבחי ראייה חולין י א ד"ה 'ובעיקר הדבר', דכל דין זה הוא מדרבנן, דלא יתכן שהיתה חציצה על רוב גופו ולא ראה, וא"כ מעיקר הדין הוא ספק דרבנן, ולקולא, רק שהחמירו כיון שיכולה לטבול פעם נוספת].

טור ק"ה לאחר הציון להערה 555 – ו"א דכל היתר זה הוא דווקא באומרת ברי לי שלא היתה עלי חציצה קודם לכן, ואם הרחיקה טבילתה לא יועיל שתאמר ברי לי [זבחי ראייה חולין י א ד"ה 'מתיב רבא', אמנם לא משמע כן מדברי התוס' והרשב"א ולכן ביטל דעתו בפניהם].

*טור קי"ד לאחר הציון להערה 671 – ויש ראשונים החולקים, ששם הטעם הוא משום שאין דרך שרות בכך [תוס' זבחים קי א ועיין לקמן ציון 810].

טור קט"ו לאחר הציון להערה 688 – ו"א דבכל מקום שחציצה פוסלת צריך איזה נגיעה [שו"ת אורח משפט אור"ח, סי' קמ; הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח, ואינו דומה לנכנס הרוח בבגדי כהונה שעבודתו כשרה (עיין לקמן ציון 842-839), דשם יש עכ"פ איזה

נגיעה. וכנראה שסובר שהיכן שאויר מקדש כניסה לאויר הוא כנגיעה, עיין בתחילת הפיסקה ובהערה 678]. ולכן אם הרחיק פיו מהשופר ונפח בו לא יצא יד"ח [טור א"ח סי' תקפ"ו], למ"ד שאסורה חציצה בין פיו לשופר [רמב"ן דרשות לר"ה פ"ז ד"ה 'צפהו זהב' – הובא בב"י שם], ופסול כיון שאין נגיעה בין פיו לשופר.

טור קי"ט לאחר הציון להערה 739 – וכתבו האחרונים שדווקא בשחיטת קדשים אסורה חציצה שנלמד מקבלת הדם [זבחים כד א וברש"י שם ד"ה 'לא יהא' שהרי בכל כלי שרת אסורה חציצה [זבחי ראייה חולין דף ג א על תוס' ד"ה 'כגון' ע"פ ריצב"א ביומא דף נח. בתד"ה 'מין']].

טור קכ"ד תוספת להערה 833 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' ק שדן האם בעיה זו היא רק למ"ד שמין במינו חוצץ אבל לדין שאינו חוצץ מותר או שהיא אף למ"ד שאינו חוצץ.

*טור קכ"ח לאחר הציון להערה 893א, לאחר המילים ב'קבלת גט' – חציצה בראיה, חציצה בפני טומאה.

טור קל"א תוספת להערה 942 – ורשב"א שם. ועיין שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמז (הודפס גם בטוב ראי סוכה כט ב אות לא) שכתב שרבא הוכיח מאזוב שלקחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה (סוכה שם). למרות שנאמר באזוב 'ולקח' ולא נאמר 'ולקחתם', והרי הדין של חציצה בלולב נלמד מלקיחה תמה (סוכה שם) הנלמד ממ"ש 'ולקחתם' (סוכה לד ב, מנחות כז א). היינו משום שסבר, שכיון שלמדנו לקיחה תמה בלולב הה"נ בכל דבר שצריך לקיחה צריך שתהא תמה.

שם, לאחר הציון להערה 943 – ויש שהסבירו שמ'לקיחה' נלמד שיש מצווה שלא יחצוץ, שסברא היא שזו כוונת התורה לקיחה ללא חציצה, ומ'לקיחה תמה' נלמד שהחציצה אף לעיכובא [דאם עיקר הדין נלמד מלקיחה תמה, כיצד הוכיח רבא מאזוב דלא נאמר בו לקיחה תמה. שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמז]. ו"א שהעיכובא נלמד מפסול 'חסר', כיון שחלק האתרוג שאינו נוגע בו, אין נחשב שנטלו [שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמח].

טור קל"ג לאחר הציון להערה 978 – ואע"פ שמשנתנה בזה במקצת קול השופר
[שר"ת אורח משפט אר"ח סי' קמ; הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח].

שם, לאחר הציון להערה 992 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שאין בעיה של
חציצה בין האוזן לשופר כגון כיסוי בטלית או צמר-גפן באזניים, אם שומע
היטב את קול השופר. אמנם לחיבוב מצווה ראוי להסיר את החוצצים [שר"ת
אורח משפט אר"ח סי' קמ; הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח].

טור קל"ה לאחר הציון להערה 22 להוסיף פסקה – ו"א דאם במקצת התפילין
ישנה חציצה, אין זו חציצה, עד שתהיה החציצה ברובה [קונטרס 'תפארת זיו' להרב
זאב וולף טורבוביץ]. ויש שדחו דעה זו [חבש פאר קונטרס 'כליל תפארת' עמ' לח ע"פ תוס'
עירובין צה ב ד"ה 'מקום', ורא"ש הלכות קטנות הלכות תפילין סי' לג; הודפס גם בטוב ראי
עירובין צה ב אות לב]. ו"א דחציצה במיעוטו בתפילין אסורה מדרבנן [חבש פאר עמ'
מה, ע"פ מש"כ בספר 'נחל אשכול' דתפילין דומיא דבגדי כהונה דחוצץ אפילו במיעוטו. וא"כ
חציצה זו ככל החציצות שהם הל"מ, דלא מצינו לימוד מיוחד לחציצה בבגדי כהונה. ובזה הדין
שחוצץ מהתורה רק ברובו המקפיד. והגרצ"פ הוכיח (הובא שם בעמ' קיד) שהפסול גם במיעוט
הוא מהתורה. ועיין שם עמ' קסח שדחה ראיותיו].

שם – בתפילין יש דין נוסף שלא תהיה חציצה בין התפילין לאויר [סנהדרין פט א].
ונחלקו הראשונים, ד"א דהוא רק בתפילין של ראש [תוס' מנחות לה א ד"ה
'מעברתא' בשם תשובות הגאונים], ו"א דהוא גם בתפילין של יד [שר"ת אורח משפט
אר"ח סי' ט על פי תוס' הנ"ל שכתב זאת בלשון 'שמא', ועוד שהביא שם תרוצים נוספים,
ומשמע שאינם סוברים כתשובת הגאונים הנ"ל]. ו"א החציצה האסורה היא דווקא אם
עשאה בצורת בית [תוס' הנ"ל ומקורו מהגמרא הנ"ל 'אי עביד ארבעה בתי ואייתי אחרינא
ואנח גביהו – האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ואי עביד חמשה בתי – גרוע ועומד הוא',
שר"ת אורח משפט שם], ו"א שהחציצה אסורה דווקא אם חוברת לבית [רש"י
סנהדרין פח ב ד"ה 'האי'], ואין חילוק בזה בין אם החציצה בצורת בית או בצורה
אחרת, ואם אינו ע"י חיבור קבוע מותר [שר"ת אורח משפט שם].

טור קל"ו לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה – בדברים שמברכים על
ראייתם כגון נר הבדלה, ו"א שאסור שתהיה חציצה ביניהם למברך, אף אם
רואה אותם [בה"ל סי' רחצ סט"ו. ולעניין קידוש הלבנה מותר דאין מברכים על הראיה, דהא

גם סומא מברך, עיין או"ח סי' תכו שע"ת סק"א שעה"צ סק"ד, סקכ"ה]. ולפ"ז לא ניתן לברך על אור החשמל גם אם נאמר שנחשב כאש, הואיל והוא מכוסה בזכוכית, והוי חציצה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' סג; הודפס גם בטוב ראי שבת תשובות בהלכה סי' ב אות ד עמ' רנג].

חצר – מקום

טור קל"ט תוספת הערה לאחר הציון להערה 32 על המילים 'אינה מתבטלת על ידי הזרעים' – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' עח (הודפס גם בטוב ראי עירובין כג ב אות ח) שכתב שאמנם אין דירתה חשובה לגמרי, שכן ישנה מציאות של חצר שלא הוקפה לדירה, ולכן מסתפקים בזה הראשונים, אך במקום שלא שייך בו הקפה שלא לשם דירה, כגון הקפת עיר ודאי שלא יבטלו הזרעים את המחיצה לדעה זו.

טור ק"מ לאחר הציון להערה 37 להוסיף פיסקה – רוב זה של זריעה תלוי ברוב שטח החצר, ללא תלות בבעלים. כלומר שאם נזרע פחות מרוב שטח החצר אינו מבטל, אף אם נזרע רוב שטח המיוחס לאחד מהם, ורק המחיצות קובעות את גבולות החצר [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פ אות ב; הודפס גם בטוב ראי עירובין טז ב אות ה].

שם פסקה חדשה – אם נתלשו הזרעים בחצר, נחשבת החצר כהוקפה לדירה. וזהו אף בלא נתלשו כל הזרעים אלא נתלשו עד שכבר אין הזרעים רוב [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פ אות א; הודפס גם בטוב ראי עירובין כג ב אות ט]. ויש שהסתפקו בזה, ומותר רק אם פרץ הגדר י' אמות וחזר ובנאה. ומ"מ בחצר שאין בה בית סאתיים אין למחות במיקל [בה"ל סי' שנח ס"ט ד"ה 'הזרעים מבטלים'].

טור קמ"ה תוספת להערה 124 – וישנה אפשרות להפטר מתר"מ ע"י כך, וכמו שאמרה הגמרא בברכות שם "דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות – כדי לפטרן מן המעשר". ועיין בעולת ראייה ח"א עמ' שמט בטעם שנתנה תורה מקום להפטר מחיוב זה.

שם, תוספת להערה 125 – ועיין עין איה ברכות לה ב אות יג בביאור הטעם שגם חצר קובעת למעשר.

טור קמ"ח לאחר הציון להערה 168 להוסיף פיסקה – אע"פ שלכתחילה אין להמנע ממעשר ע"י הכנסה שלא דרך החצר לר' יוחנן, או דרך הבית לר' ינאי [כי הא דדורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות ברכות לה ב, ועיין עין איה שבת דף לב אות רכו, מצוות ראייה אר"ח סימן ט ס"א; הודפס גם בטוב ראי ברכות יג ב אות קכג], מ"מ בשעת הדחק כגון דחק הפרנסה או נגישות הגויים מותר [מבוא לשבת הארץ פרק טו; הודפס גם בטוב ראי ברכות לה ב אות רכז].

חצר – קנין

טור קע"ו לאחר הציון להערה 68 – או שנחשב כתלוש כיון שמכרו על מנת לתלוש [שטמ"ק ב"ב דף פז א ד"ה 'והרא"ם', כיון שהלכה כחכמים החולקים על ר"מ גבי עשר גפנים טעונות (גיטין לט א, ב"מ ק ב, סנהדרין טו א) דהם ס"ל כל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע אף בענבים העומדים ליבצר]. ואם תלוש קצת לכו"ע יועיל, אפילו צריך לקרקע ואפילו אינו עומד לתלוש [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' פח; הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג, על פי מה שכתה רב האי גאון (הובא בשטמ"ק שם) שתלישת מקצת מועיל על כל הקרקע].

טור קע"ז לאחר הציון להערה 77 להוסיף פיסקה – ומחלוקת זו תלויה במחלוקת האם חצר קונה מדין יד או מדין שליחות [ב"מ י ב]. שבשליחות ל"ש לחלק בין קרקע למטלטלין, משא"כ יד ששייכת דווקא במטלטלין ולא בקרקע, ולכן אין החצר קונה קרקע [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' פח; הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג].

שם, להוסיף פיסקה – וי"א דבחצר ממש כו"ע לא פלגי שמועיל לקנות גם קרקע, ובכלי, אע"ג שקונה בתורת חצר, מועיל רק לעניין מטלטלים ולא לעניין קרקע, שהרי אם יקנה גם קרקע יוצא שנכסים שאין להם אחריות קונים נכסים שיש להם אחריות, וזהו נגד הכלל במשנה [קידושין כו א, ועיין ב"מ מז א]. ולכן אינו קונה קרקע, [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' פח; הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג].

טור ר"ז תוספת להערה 468 – ועיין מצוות ראייה אר"ח סי' תלד ס"ב; הודפס גם בטוב ראי פסחים ו ב אות מא ד"ה 'שמא ימצא' שכתב שלכן בקנין חצר אומרים 'איסורא לא ניחא ליה דליקני' (ב"מ צו ב) ולא אמורים בזה 'דברים שבלב אינם דברים' (נדרים כח א, קידושין מט ב, תמורה כא א) כיוון שדין זה

הוא רק כשהדברים שבלב מבטלים מעשה או דיבור (כגון שהכניס הדבר לתוך חצרו) אולם כנגד מחשבה כן יועילו.

טור רמ"ד תוספת להערה 935 – ועיין 'מצוות ראייה' או"ח סי' תלד ס"ב מה שהקשה על הט"ז.

טור רס"ו לאחר הציון להערה 194 להוסיף פייסקה – י"א שהטעם שאין אומן קונה בשבח כלי [קידושין מח ב, ב"ק צט א, ב"מ קיב א ובשר"ע חו"מ סי' שו ס"ב נפסק דאין אומן קונה בשבח כלי, אמנם הרמ"א בהגהות לאהע"ז סי' כח סט"ו פסק דאומן קונה בשבח כלי] הוא מטעם שבעה"ב זוכה, והטעם שבעל הבית זוכה, משום שהוא קונה את השבח בקנין הכלי. ואף למ"ד כליו של קונה ברשות מוכר לא קנה, כשהשבח והכלי הינם דבר אחד קונה לכו"ע [מצוות ראייה חו"מ סי' שו ס"ב; הודפס גם בטוב ראי קידושין מח ב אות פב].

חצר הכבד

טור רצ"ה לאחר הציון להערה 102 להוסיף פייסקה – אע"פ שנחשבת הבהמה טרפה, אינו נחשב אבר שהנשמה תלויה בו, כיון שעושה טרפה מחמת אבר אחר [ש"ת משפט כהן סי' קז אות א].

חק תוכות

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 44 – ויש מי שכתב שחק תוכות שווה דינו לדין תעשה ולא מן העשוי [ש"ת דעת כהן סי' קסג בשם השלטי גבורים בגיטין. ועיין שם בהערות הרב צבי יהודה שלא מצא כן בשלטי גבורים. וציון ללבוש בסימן תרכו ס"ג ד"ה 'מיהו המדקדקין', שהשווה בין חק תוכות לסוכה בדין תעשה ולא מן העשוי. ועיין בהערה הבאה], ולפי שיטתו יש להתיר, שהרי בתעשה ולא מן העשוי בסוכה הלכה רווחת שאם עשה בכשרות, ונפסל אח"כ, אין בזה משום תעשה ולא מן העשוי [ש"ת דעת כהן סי' קסג, ע"פ מש"כ הרמ"א או"ח סי' תרכו ס"ג דכשר בכה"ג והסבר הלבוש שם בטעם הדבר. ועיין בהערת הרצ"י שם, שהביא את הלבוש שם, שהביא את דברי הרא"ש בגיטין (פ"ב סי' יט) דבחק תוכות אע"פ שהיה כשר בתחילה, אם נפלה עליו טפת דיו וגרדה פסול וחילק הלבוש שם בין דיו לבין עצי סוכה].

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 45 – ויש שהתירו בשעת הדחק בצירוף ספקות אחרים [שו"ת דעת כהן סי' קסג].

טור ש"א לאחר הציון להערה 62 – ויש שהתירו בשעת הדחק בצירוף ספקות אחרים [שו"ת דעת כהן סי' קסג].

טור ד"ש לאחר הציון להערה 95 – והוא הדין בכל פסול אחר שאינו בגוף האותיות. כגון בקרוב של שתי אותיות, במקום שיש רווח ונראת מלה אחת כשתי מילים. אע"פ שמקרב ע"י הרחבת האותיות או חתיכת החלל שביניהם והדבקתו [עיין פתחי תשובה י"ד סי' רעו סק"ה בשם חמודי דניאל שהכשיר דרך זו], מ"מ כיון שהאותיות עצמן נעשו בכשרות, אין בזה פסול [שו"ת דעת כהן סי' קסז]. אך גם בזה צריך להזהר שלא יפסול את האות בזמן העיבוי, אף שנכשרת לאחר מכן [כגון שמאריך באות ה' תחילה את הגג, ואח"כ מעבה את הרגל, דבכה"ג שהרגל עומדת באמצע הגג רבו הפוסלים (וכ"פ במ"ב סי' לו בדיני אות ה'), אלא קודם יעבה את הרגל ואח"כ יאריך הגג. שו"ת דעת כהן סי' קסז].

חוקות הגויים

טור ש"ו תוספת להערה 15 – וכן כתב בביאורי הרא"ה על הרמב"ם הלכות עבודת כוכבים מצווה לו (הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' קפד, אוצרות הרא"ה ג עמ' 45) ועיין שם בביאור דעת הרמב"ם.

שם, לאחר הציון להערה 17 – ויש מהאחרונים שכתבו שאין זה דווקא באותה המדינה, אלא כל ישראל אסורים בזה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לו; הודפס גם בטוב ראי מגילה כד ב אות מז, טוב ראי ע"ז יא ב אות כב. שם אסר גם על הספרדים לנגן בכלי נגינה בבית כנסת, אע"פ שרק הגויים בארצות האשכנזים נהגו כן].

טור ש"ז לאחר הציון להערה 21 – ... אלא לתועלת. ומ"מ, אם מקור המנהג בע"ז אסור לקיימו אף אם יש בו תועלת [ביאורי הרא"ה על הרמב"ם הלכות עבודת כוכבים מצווה לו; הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' קפד, אוצרות הרא"ה ג עמ' 45].

טור ש"ט לאחר הציון להערה 48 – ומ"מ אף לדעת האוסרים, במקום שיש בו תועלת כגון שעושה לרפואה או מפני החום, מותר [מצוות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה

'ובעיקר', ע"פ דברי המהר"ק בשורש פח דבכל דבר של תועלת לית ביה משום 'ובחקתיהם לא תלכו', עיין לעיל ציון 21].

טור ש"ט לאחר הציון להערה 49 – י"א דלמתירים, היינו באקראי, אבל בדרך קבע יש בזה משום חוקות עכו"ם [מצוות ראייה שם ד"ה 'זהגר"א].

טור שיז הוספה להערה 165 – והטעם, משום שמנהג הגויים הוא דווקא בקדשיהם, אבל בחולין שלהם לא נהגו כן, שו"ת משפט כהן סי' פט אות ב.

טור שיז לאחר הציון להערה 165 – וי"א שאף בחולין הדין כן [שו"ת משפט כהן שם, ושינה את הגירסה בראב"ד]. וי"א שאם כופתים בשינוי ממנהג העכו"ם, כגון שאין כופתים מיד לפני ההפלה מותר [שו"ת משפט כהן שם].

טור שיי"ח לאחר הציון להערה 169 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שאין לנגן בכלי נגינה בבית כנסת משום חוקות הגויים [שו"ת אורח משפט סי' לו; הודפס גם בטוב ראי מגילה כד: אות מז, טוב ראי ע"ז יא. אות כב. ואין בזה הבדל בין אשכנזים לספרדים, אע"פ שרק הגויים שבמקומות האשכנזים נהגו כן, מ"מ אסור לכולם, שהוא מנהג ע"ז]. וכן אין לתלות תמונות אפילו של גדולי ישראל בבית כנסת, גם אם אין בזה איסור עשייה ושהיה משום חוקות הגויים. אולם מותר לתלות תמונות כאלו במקום המיועד ללימוד תורה [לנתיבות ישראל ב מאמר לה 'תמונות גדולי ישראל, מתוך גליונות בית הכנסת הגדול בת"א, ה'תשו גליון ד; הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' רפא]. גם תפילה של גברים ונשים יחד אסורה גם משום חוקות הגויים [שו"ת אורח משפט סי' לה עמ' מה; הודפס גם בטוב ראי סוכה נא: אות נה, מאמרי הראיה עמ' 511 'למקדש מעט'].

טור שכ"א לאחר הציון להערה 214 – וכן מרדכי היהודי שהלך בבגד ארגמן [אסתר ח טו], אע"פ שיש איסור [ספרי דברים פיסקה פא, על הפסוק (דברים יב ל) 'פן תדרוש לאלהיהם לאמר'] הליכה בבגד ארגמן [שו"ת אורח משפט סי' לו; הודפס גם בטוב ראי ב"ק פג. אות נט, ע"ז יא. אות כב].

חרם א – כענישה וככפיה

טור שכ"ו לאחר הציון להערה 6 – חרם נחשב מאיים יותר מאשר שבועה, ועל כן עדיף להחרים אדם שלא יעשה מעשה מסויים, מאשר להשביעו שיעשה את

אותו מעשה [אוצרות הראי"ה ג מאמרי הלכה (קידושין על תנאי); הודפס גם בטוב ראי יבמות כב א אות ה, והוא ע"פ דברי השו"ע (אהע"ז סי' קמ ס"א) דמומר מחרימים אותו, אע"ג שאין מאמינים לשבועתו]. ואולם במומר ואדוק לע"ז שבועה על חלקו לעוה"ב חמורה מחרם [שם ע"פ נחלת שבעה סי' מט סק"ב ע"פ דברי הרמ"א אהע"ז סדר הגט סכ"ו, דמאמין ע"פ דתו שיש לו חלק לעוה"ב].

טור ש"ל לאחר הציון להערה 79 – וי"א דבממון מנדים פעם אחת לפני שמחרימים [כס"מ שם (הובא בציון 76) בסופו ע"פ מש"כ ברמב"ם שם עיין שם טעמו, ועיין בבאר אליהו סי' יט סק"א מה שכתב בזה].

טור של"ה תוספת להערה 153 לאחר המילים 'ועי' הגר"א אהע"ז סח ס"ק טו שהוא כלל לכל טענת שמא' – אמנם, עיין טוב ראי ב"ב דף ה א אות ה, שבמקרה שיש חזקה נגד הטוען שמא, כגון חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, אינו יכול להטיל חרם משום שהוא ודאי שלא פרע.

שם, לאחר הציון להערה 154 – וי"א שתקנה זו מימי הגמרא [כן נראה שהבין ב'מצוות ראי' חר"מ סי' פז על הש"ך סק"ח בסופו, לפי הבנתו בדעת בעל העיטור, עיין שם].

שם, לפני פרק ד' להוסיף פיסקה – טען אחד מבעלי דינים: יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא, חייב הדין להטיל חרם על כל מי שיודיע לו זכות, בעדים או בראיה, שיודיע לדיין [שולחן ערוך חושן משפט סימן טז סעיף ג]. וחרם זה הוא אף על עד אחד, היודע עדות ולא רק בשני עדים [באר אליהו חר"מ טז ג, ס"ק ו; הודפס גם בטוב ראי ב"ב ק נו א אות מה. ודבריו ע"פ הגר"א שם, שכתב דהטעם הוא משום אפרושי מאיסורא ד'אם לא יגיד' כמ"ש בב"ב ק נו א, ושם מוכח דגם ביחידי ישנו איסור, שאל"כ, לא היה חייב הכובש עדותו ביחידי, בדיני שמים]. אפילו אם הזכות של העדים והראיה יודע בהם מי שכנגדו, חייב להגיד [שו"ע שם], וחל עליו החרם [סמ"ע שם סק"ה, קצה"ח שם סקט"ז, ועיין בסמ"ע ובקצה"ח דאם החרם מחייב להגיד מי העדים, חל החרם, ואם החרם מחייב לבא ולהעיד, אין החרם על השכנגדו, וכן על הקרובים, דכל אלו פסולים לעדות, ועיין רמ"א חר"מ סי' כח ס"ב].

שם, פיסקה חדשה – מחרימים על מומר הנותן גט ע"י שליח, שלא יבטל בגט, ולא יבטל שליחותו [שו"ע אבה"ע סי' קמ ס"א], וי"א שלא מועיל, ואין מומר עושה שליח הולכה בגט, אלא אחר שעשה שליח קבלה [רמ"א שם סי' קמא סנ"ט, ע"פ

השו"ע שם סי' קמ ס"א]. וי"א שכל זה לכתחילה, אבל במקום עיגון עושה שליח הולכה אף ללא חרם ושבועה [שו"ת עזרת כהן סי' סו ע"פ תה"ד סי' רלז, שהוא מקורו של הרמ"א הנ"ל].

טור שם"א לאחר הציון להערה 248 להוסיף פסקה – מחרימים אפילו יש לחוש שעל ידי כן יצא לתרבות רעה [הג' רמ"א יר"ד סי' שלד ס"א, ואע"פ שכתב רק על נידוי, מקורו בתרומת הדשן, פסקים, סי' קלח, ושם דבר גם על חרם], ויש חולקים [ט"ז שם סק"א]. ובמקום של מגדר מלתא, כו"ע מודים שאין לחוש לכך [שו"ת דעת כהן סי' קצד]. וכן במקרה שלא יצא ממש לשמד ויעבד ע"ז, אלא רק יבטל מצוות נוספות, אין לחוש לכו"ע [שו"ת דעת כהן שם]. ולכן במקום שנפרצה מצוות מילה ניתן להחרים את הערל שלא להשיאו בבת ישראל, אע"פ שישנו חשש שילך אחר בנות העמים [שו"ת דעת כהן שם].

טור שם"ג בסוף הערך להוסיף פרק – ו. בממון: ב"ד יכול להפקיע ממון, ע"י החרמתו או הפקרתו [עיי' באר אליהו חו"מ סימן ב ס"ק ה, על דברי הרמ"א ויש להם כח להפקיר ממון ולאבדו כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור, ומקורו מהגמרא במו"ק (טז). 'ומנלן דמפקרין נכסיה – דכתיב (עזרא י ח) "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה". ושם אמר דפתח בהפרק וסיים בחרם, והסביר שישנם שני עניינים דחרם הוא אבוד הרכוש (עיי' מצודת ציון שם), וממנו למדו בק"ו שניתן גם להפקירו, היינו שאין מאבדים, רק מפקירים ויכול כל אדם לזכות בהם].

חרם ב – חרמי צבור

שם, תוספת הערה על המילים 'שמן הדין אין איסור לעשותו' – אמנם בהקדמה ל'שבת הארץ' אות ח הבדיל בין 'אלה' שהיא קללה על מעשה אסור, לבין 'חרם' שהוא קללה על עצם הפעולה אף ללא חלות איסור.

טור שם"ט לאחר הציון להערה 84 – וי"א שרק חרם של מלך ישראל הוא מהתורה [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

טור שם"א תוספת להערה 112 – ועיי' שו"ת משפט כהן סי' קמד עמ' שלה (הודפס גם בבאורי הראיה לספר יהושע ריש פ"ו) שע"פ הרמב"ם בפ"ח מהל' סנהדרין ה"ו מה שהרג יהושע את עכנ היה ממשפטי המלוכה. אמנם ממשפטי המלוכה

ניתן רק להרגו בסייף, ולא בסקילה כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהלכות מלכים ה"ח, ומוכח שהרגו מדין החרם. ועוד שהרמב"ם שם כתב שאינו יכול להפקיר ממונו, ויהושע הפקיר ממונו. ולכן מסיק שם, שהרגו ממשפט המלוכה, אך לא מדין מורד במלכות, אלא מדין תקנה לכלל, ומשום חומר החרם, שבזה רשאי המלך לתקן.

טור שני"ב לאחר הציון להערה 132 להוסיף פיסקה – חרם כגון שלא ישחוט אדם זולתני הטבח של הקהל, והלך אחד ועבר על החרם ושחט, אסור לאכול משחיטתו [שולחן ערוך יורה דעה סימן א סי"א ע"פ ר' דוד הכהן בתשובה (בית יב) שו"ת הרא"ש כלל ז סי' א, הובאו דבריהם בב"י שם], והטעם, שעושה את השחיטה כעין נבלה [שו"ת דעת כהן סי' ב אות ה ע"פ מש"כ הרא"ש בתשובה שם 'ורשאיין הציבור להתנות ולהסיע על קיצותן, ליתן לזה ממון חברו על פי קיצותן, ואין בו משום גזל; וכן לאסור המותר', דמשמע שאוסרים ממש], אבל בתקנה שאינה כוללת את כל המקרים, כגון שלא ישחוט בגסות אם אין אחר עומד על גביו, הטעם הוא משום קנס, שאם הוא מטעם נבלה אין מקום לחלק בין גסות לדקות [שו"ת דעת כהן שם אות ה.]. ומ"מ, אף אם הוא כנבלה, הנ"מ לשחיטה זו, אבל להבא אינו נפסל [דעת כהן שם, ע"פ דברי המהרי"ק בשורש ל"ג, הובא בב"י יו"ד סי' א, ונפסק בשו"ע שם סעיף יד, דאף עד אחד המעיד ששחט השוחט שלא כהוגן, שנאסר משום שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא, מ"מ אינו נאסר בשחיטות דלהבא]. ואם האיסור משום קנס, אין לקנוס אם טפלי תלויים בו, שלא מצינו שקנסו גם אותם [דעת כהן שם. ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' קצג, הובא בבאורי הראיה לספר יהושע סוף פ"ו; הודפס גם בטוב ראי יבמות עט א אות לא, וכן הודפס גם בטוב ראי יבמות צ א אות מז, שאין להעניש בשום מקרה, מי שלא חטא, אף אם הוא למגדר מלתא, שלא דומה לב"ד מכין וענשין שלא כהלכה משום מגדר מלתא (יבמות צ ב), ששם הוא לחוטא עצמו, אבל לאחרים אין להעניש אפילו למגדר מלתא, שהוא פסוק מפורש בתורה (דברים פרק כד, טז) 'לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות', ובזה אין חכמים יכולים להחמיר על מה שכתוב מפורש בתורה, וכמ"ש הט"ז חו"מ סי' ב, יו"ד סי' קיז סק"א. וגם לחולקים על הט"ז מ"מ פסוק זה נאמר בכל המענישים, כולל ב"ד שמענישים שלא כהלכה. ואולם במקום שיש חילול שם שמים בפרהסיא, ניתן להעניש גם את מי שלא חטא, כפי שמוכח ביבמות עט א במעשה הגבעונים, וכן מוכח מפסק הרמ"א יו"ד סי' שלד ס"ו בשם הרמב"ן והנמ"י. אמנם שם עמ' שצג הוכיח שאע"ג שאין להעניש מלכתחילה אחרים שלא במקום חילול השם, אולם אם מענישים את האדם עצמו, וממילא ישנם אנשים נוספים הנפגעים,

מותר משום מגדר מלתא אף בלא חילול השם. והטעם משום דבהדי הוצא לקי כרבא, ואוי לרשע ואוי לשכנו, ואין זה נגד הפסוק דלא יומתו, ששם נאמר רק על ענישה כלפי האחרים].

שם, להוסיף פיסקה – "א שתקנה לחזק הדת הוא כמו חרם, אפילו לא נעשתה בלשון חרם [כן הבין בשו"ת דעת כהן סי' ב אות ה משו"ת חת"ס י"ד סי' ה]. אמנם בחרם כזה לא שייך קנס [שו"ת דעת כהן שם אות ז, שבחרם רגיל פקפקו האחרונים על דברי הרא"ש (הובא בציון לעיל), והסכימו שהוא מדין קנס, וקנס שייך רק בחרם ממש, ואין לך בו אלא חידוש].

טור שני"ד תוספת להערה 162 לאחר המלים 'רשב"א ח"ה שם, ועיי"ש ח"ג סי' תמג' – ועיין רמ"א חו"מ סי' ב ס"א שהוא מחלוקת אם יש כח ביד טובי העיר לתקן ללא הסכמת אנשי העיר. והמח' הובאה במרדכי ב"ב סי' תפ. והסבר מחלוקתם עיין בגר"א שם סק"ט, ובבאר אליהו שם; הודפס גם בטוב ראי ב"ב ח ב אות יג. והגר"א הביא מקור לשיטה זו גם מירושלמי מגילה פ"ג ה"ב. ועיין בבאר אליהו שם שכן הוא דעת הר"ן בהסבר הירושלמי, והראב"ד חולק.

טור שס"ז תוספת להערה 320 – ועיין מבוא לשבת הארץ פרק ח אות ז, ע"פ הש"ך י"ד סי' רכח סקפ"א שהביא נפ"מ בזה שאומרים "הותר מקצתו – הותר כולו".

חרם דרבנו גרשם

טור שפ"ג לאחר הציון להערה 59 – "א שאף אם נתגרשה מרצונה ע"י ערכאות, מותר ליתן לה גט בעל כרחה לפי שדומה למי שנתגרשה כדין ברצונה ונזדמן פסול בגט [וכמ"ש הרמ"א אהע"ז קיט ס"ו – שו"ת עזרת כהן סי' ד].

טור שצ"ב לאחר הציון להערה 149 – ו"א דכל חרם הוא מדרבנן, ומה שכתבו הראשונים שחרם מדאורייתא, היינו דווקא בחרם של מלך ישראל [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

שם, תוספת להערה 151 – וכן כתב באגרות הראיה ח"א אגרת קמט עמ' קצד; הודפס גם בטוב ראי יומא פ. אות לה, דמתוך קבלת האומה אנו מקיימים את חרם דרבנו גרשם.

טור שצ"ד תוספת להערה 168 – לאחר המילים 'כנה"ג א הגב"י ס"ק כג' – הובא בבה"ט שם סקכ"ג; לאחר המילים 'בשם כמה אחרונים' – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' ב עמ' ג ד"ה "ובעיקר הדבר", והוכיח כן מתשובת הרא"ש כלל מב; ובסוף ההערה – אולם בשו"ת עזרת כהן הנ"ל לא משמע כן, שכתב שאין ללמוד היתר נשיאת שתי נשים מהיתר גירושין בע"כ.

שם, לאחר הציון להערה 168 – או משום שלעניין גירושים בע"כ א"א להחמיר יותר ממקום שבכה"ג כופין אותו לגרש, שלא יהא טפל חמור מהעיקר (כלומר הואיל ומקורו של הרא"ש שלא יהיה כח האשה גדול מכח האיש, ואיש שנכפה כופין אותו לגרש, וטעם זה לא שייך לומר בנשיאת אשה אחרת), משא"כ בנשיאת שתי נשים שאין מגבלה זו [שו"ת דעת כהן סי' ד].

טור תט"ז לאחר הציון להערה 448 – מאחר שע"פ התורה זכות הוא לה שאין זה נחשב בעל כרחה [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

שם, תוספת להערה 450 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' פד, שהעיקר כמתירים כמובא בפ"ת סי' קמ סק"ח, והם הבית מאיר והחמדת שלמה, ואולם גם למחמירים שהם הנובי" והמהרי"ק, האיסור רק באגודה בו, אולם בהמרה וביושבת בקביעות באיסור אשת איש סומכים על הפוסקים שזכות הוא לה..

טור תכ"ו לאחר הציון להערה 563 – ומ"מ, אין להאמין לבעל על כך שאשתו ברחא, אם אין על כך הוכחה נוספת, אע"ג דניתן לומר שודאי לא ישקר, כיון שאינו רוצה להילכד בחרם, ועוד שאם נאמין לבעל, כל אחד יאמר ז ובטלה התקנה [שו"ת עזרת כהן סי' א].

טור ת"ל לאחר הציון להערה 601 – ויש שכתבו שכיון שאיסור שתי נשים חמור מאיסור לגרשה בע"כ, עדיף לגרשה [שו"ת עזרת כהן סי' ב. עיין לעיל ציון 168].

הרסת

טור תפ"ה לאחר הציון להערה 19 – יש אומרים שהטעם הוא להראות שמצווה עלינו לתקן את המרירות [מדבר שור דרוש טז עמ' קנג, הובא במאורות הראיה הגדה של

פסח עמ' קצב, וכן בטוב ראי פסחים קטז. אות ריא. שהרי טעם המרור הוא לזכור את המרירות, ולא את ההצלה מן המרירות].

טור תפ"ז הוספה להערה 25 – ובמצוות ראייה או"ח קנח עמ' סח (הודפס גם בטוב ראי ב"ב צז א אות קח) הקשה שלדברי המג"א (סי' קנח סק"ז) ממרקחת דבש שנחשבת אוכל ולא משקה, משום שהוא משקה הבא לאוכל, קשה, שהרי הוא דומה לחרסת, וא"כ מדוע צריך נטילה לפני הטבילה בחרסת.

טור תצ"ד לאחר הציון להערה 144 – אין נותנים קמח לתוך החרסת [משנה פסחים מ ב, רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ט]. אמנם אם אין בה מים כלל מותר [אוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 137; הודפס גם בטוב ראי פסחים דף מא א אות קמד, וכדמשמע בשו"ע או"ח סי' תסד, וכן משמע במ"ב שם סק"ב. והעיר שם שלפי הרמ"א סי' תסב ס"ב, גם אם אין מים כלל אסור].

חרש

טור תקל"ג לאחר הציון להערה 564 – ויש אחרונים שכתבו, שה"ה בתורם לעצמו, שלא יתרום. ואע"ג דמצווה בו יותר מבשלוחו, מ"מ עדיף לקיים המצווה ע"י שליח ולא לקיים המצווה ללא ברכה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' מג; הודפס גם בטוב ראי ברכות טו ב אות קנה].

חרש שוטה וקטן

טור תקנ"ה לאחר הציון להערה 290 – ו"א שצריך דווקא שנים עומדים ע"ג כדי להכשיר לאחרים, שהרי עד אחד נאמן משום שבידו לתקנו [במות פח א], וכאן אינו בידו לשחטו [בזבחי ראייה חולין ב א עמוד ו ד"ה במשנה הביא את דברי הראש יוסף שם, שהסתפק בזה, וגם הוא לא הכריע]. ויש שדקדק ממה שכתוב במשנה 'אחרים' בלשון רבים, שאם מלמדו, הוי כבידו ללמדו ודי באחד, או משום דשנים אינם יכולים ללמד 'דתרי קלי לא משתמעו', ואם רק רואה אותו, צריך שניים [זבחי ראייה שם]. ו"א שאם אחד רואה שנים שוחטים אינו מועיל, ובזה צריך שנים רואים, אבל רק אחד שוחט די ברואה אחד [זבחי ראייה שם]. ו"א שראיה בסתמא לא מועילה אלא צריך התבוננות ממש [זבחי ראייה שם, וכן בד"ה 'דליתא']. ו"א שאין ראיית אחרים מועילה כלל לחשו"ו [זבחי ראייה שם ד"ה 'תוס' ד"ה דליתיה', ודלא כפנ"י שם].

חשד

טור תקס"ב לאחר הציון להערה 32 – ויש שכתבו שהמקור הוא מכך שמלקין על 'לא טובה השמועה' [קידושין פא א], שהוא מפני שהביא עצמו לידי חשד [באר אליהו סימן ב סק"ד], והוא נלמד מהפסוק 'אל בני כי לא טובה השמועה' [שמואל א ב כד]. ודין זה קיים מכח הכלל ש'ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה [באר אליהו שם].

חשד, מראית העין

טור תקס"ח תוספת להערה 19 – ועיין בזה במצוות ראייה י"ד פז ג ש"ך סק"ו; הודפס גם בטוב ראייה כתובות ס א אות קיט. וכן בהערות לשו"ת עזרת כהן עמ' תכז ואילך.

טור תקס"ט לאחר הציון להערה 23 – וי"א שהטעם במראית עין הוא שלא יהיה מורגל בפעולות האיסור ולכן אסור אף בצנעא, משא"כ דבר שנאסר משום חשד שבו שייך חילוק זה [מצוות ראייה י"ד פז ג ש"ך סק"ו; הודפס גם בטוב ראייה כתובות ס. אות קיט].

טור תק"ע תוספת להערה 39 – ועיין עוד בזה בברור הלכה פסחים ו א ציון ב; הודפס גם בטוב ראי שם אות ל.

טור תקנ"ו לאחר הציון להערה 116 להוסיף פייסקה – איסור מראית עין אינו לפי חומרת המעשה, אלא לפי מה שהעולם סובר שהמעשה חמור, ובחששות הולכים אחר החומרה [שו"ת עזרת כהן סי' קה עמ' שפט (ועיי"ש בהערות עמ' תכז; הודפס גם בטוב ראי יבמות קכא. אות נח].

שם, לאחר הציון להערה 118 – ויש שכתבו שהמקור הוא מכך שמלקין על 'לא טובה השמועה' [קידושין פא.א], שהוא מפני שהביא עצמו לידי חשד [באר אליהו סימן ב סק"ד; הודפס גם בטוב ראי קידושין פא א אות קטז], והוא נלמד מהפסוק 'אל בני כי לא טובה השמועה' [שמואל א ב כד]. ודין זה קיים מכח הכלל ש'ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה [באר אליהו שם]. טור תקפ"א לאחר הציון להערה 176 – וי"א שאע"ג שהאיסור מדרבנן, מ"מ מחמירים בספקו כדאורייתא לחומרא [לנתיבות ישראל – מחלוקת במציאות; הודפס גם בטוב ראייה ברכות מג ב אות רלו, כתובות ג ב].

טור תר"י הוספה להערה 588 – אמנם ע"פ הירושלמי (יבמות פ"ח ה"ב) שכתב 'אין שנים מצויים לחטא בשביל אחד', משמע לכאורה, שאין יכול אחד העדים לקנות או לישא. אמנם מהר"ף הנ"ל שהביא את הירושלמי מוכח שהבין שגם לירושלמי הכוונה כבבלי, ויכול האחד לקנות או לישא, ופרוש דבריו שהאחד בכלל השנים כן כתב בבאר אליהו ח"ב סי' לז ס"ק-ז; הודפס גם בטוב ראי יבמות כה ב אות ח.

טור תר"ד לאחר הציון להערה 641 להוסיף פיסקה – נחלקו התנאים האם בדיני נפשות יכולים עדי המיתה ללמד זכות. לדעת ר' יוסי בר יהודה יכולים העדים ללמד זכות [סנהדרין לג ב] שנאמר [במדבר פרק לה פסוק ל] 'ועד אחד לא יענה בנפש למות' – למות הוא דאינו עונה, אבל לזכות – עונה. ולדעת רבנן אסור משום מראית עין דמחזי כנוגע בעדותו [שם לד א]. אמנם, אין זה דין מראית עין רגיל, שאינו מסתבר שמשום מראית עין יוציאו אדם להורג. אלא שרבנן סוברים שאינו יכול ללמד זכות משום עדות שאי אתה יכול להזימה, שעדים שקרנים לא ימנעו מלשקר, שיסברו שאם יתאפשר להזימם, ילמדו זכות ויפטרו, וממילא יהרגו יותר אנשים אם יוכלו ללמד זכות [אגרות הראיה ח"ג אג' תשצד, ועיי"ש שאע"ג שלדינא אין ההסבר הנ"ל נכון, שעל סמך לימוד הזכות לא יוכל להפטר מהעונש מטעם דאי צייתתו היה פטור, ובזמן ההזמה אינו יכול ללמד זכות שהוא אחר גמ"ד, מ"מ כן יסברו העדים וירבו עדים שקרנים].

טור תר"כ לאחר הציון להערה 753 – אולם שכר שאינו שכר בטלה אסור לו ליטול [בכורות כט א, רמב"ם הל' סנהדרין פ"ג ה"ה, שו"ע חו"מ סי' ט ס"ה]. מהמשנה משמע שרק הדינים שידוע שנטל בהם שכר בטלים, אולם מהתוספתא שנקטה 'החשוד להיות נוטל שכרו' [בכורות פ"ג ת"ח], משמע דדין זה הוא משום חשד ולא משום קנס, ועל כן דיניו בטלים, אא"כ ידוע בודאות שלא נטל שכר בדין מסוים [באר אליהו סימן ט סק"ח, ע"פ הר"ן בקידושין דף כג א מדפי הר"ף ד"ה 'ומדתנן'. וכן כתב שם בסק"ט ע"פ הירושלמי ריש סנהדרין].

טור תרכ"א לאחר הציון להערה 756 – והוא בין שדנו ע"י כפיה, או שלא דנו ע"י כפיה [באר אליהו סי' יד סק"ד].

שם, לאחר הציון להערה 761 להוסיף פיסקה – ו"א שאף למ"ד שנים שדנו דיניהם דין, בקיום שטרות צריך שלשה אפי' בדיעבד, היינו משום מראית עין, שלא יאמרו שבעדים די לקיום [באר אליהו סי' ג סק"ט עמ' כז; הודפס גם בטוב ראי ב"ב מ א אות נז, שם קסה ב אות קנד].

טור תרל"ג לאחר הציון להערה 934 – ו"א שאף לסוברים שאסורה מפני מראית העין, אסורה גם במקום אחר, ומה שהתיר הירושלמי במקום אחר הוא רק בחורגים [אגרות הראיה ח"א אגרת קג עמ' קכז, וטעם הדבר שבאשת חמיו החשש במראית העין הוא חשש תמידי של יחוד, ולכן חוששים בכל מקום, משא"כ בחורגים שאין חשש של יחוד, שהסוברים שהם אח ואחות, הרי יכולים להתייחד שלא בקביעות, והשכנים הרואים שמתייחדים בקביעות, מסתמא יודעים שהם חורגים. וכן מדויק מלשון הירושלמי דבחורגים כתב 'אסורין לנשא', ובאשת חמיו כתב 'אסורין'].

טור תרל"ח לאחר הציון להערה 26 – ומ"מ עדיף להכנס לחורבה שיש בה חשד מחורבה שיש בה סכנה [טוב ראייה ברכות ג ב; הודפס גם בטוב ראי שם אות יב].

טור תרמ"א תוספת להערה 78 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' סה; הודפס גם בטוב ראי ע"ז דף מב ב אות סגו שלדעת הרא"ש מותר אף לעשותם, ולדעת המרדכי מותר להשהותם, ולדעת הסמ"ג (לאוים כב) אסור אף להשהותם. ועיין שם בפסיקת האחרונים היעב"ץ (ח"א סי' קע הובא בפ"ת סי' קמא סק"א) והחכ"א שהחמירו בדבר.

טור תרמ"ד לאחר הציון להערה 127 – וכן אם מייסרים אותו ביסורים שישתחוה אין בזה מראית עין, שמוכח שמשתחוה בגלל היסורים ולא משום ממחזיקה לאלוהות [שו"ת משפט כהן סי' קמח; הודפס גם בטוב ראי פסחים נג ב אות קסז, טוב ראי כתובות לג ב אות צ].

טור תרנ"ג תוספת להערה 214 – ועי' שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ב; הודפס גם בטוב ראי פסחים נג ב אות קסז, טוב ראי ע"ז יב א אות כה.

טור תרנ"ב לאחר הציון להערה 243 להוסיף פיסקה – אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים [חולין מא א], והוא משום מראית עין [רש"י שם]. ודווקא כששוחט לתוך הכלי, ולא כששוחט סתם ואח"כ אוסף את הדם לכלי

[פר"ח יו"ד סי' יא סק"ז], שכן היא הדרך בע"ז ובקרבנות [פלטי ע"פ הרמב"ם במעה"ק פ"ד ה"ח]. והכוונה שכיון שמשנה מדרך הע"ז אין בזה מראית עין [שות דעת כהן סי' יא], וי"א שגם בכה"ג אסור [בית הלל].

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 648 להוסיף פיסקה – נסתפקו האחרונים האם איסור ניפוח ביו"ט [ביצה לד א] הוא מדין מראית עין או שהוא איסור בפני עצמו [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קלב; הודפס גם בטוב ראי ביצה לג ב אות כט].

טור תשכ"ד לאחר הציון להערה 331 להוסיף פיסקה – אין קוצצים בתולת השקמה בשביעית [ב"ב פ ב] משום מראית עין [שבת הארץ קונטרס אחרון סי' ט; הודפס גם בטוב ראי ב"ב פ ב אות קט].

טור תש"ל לאחר הציון להערה 444 – ויש שהסתפק האם אשה בכלל איסור זה [לפי המג"א סי' קו סק"א] שאינה חייבת בתפילה [טוב ראי ברכות ח ב; הודפס גם בטוב ראי שם אות נב].

טור תשנ"ו לאחר הציון להערה 844 להוסיף פיסקה – גם במידות שייך מראית עין [מוסר אביך פ"ג ס"ה; הודפס גם בטוב ראי ברכות יז ב אות קסו, ברכות לח אות רכט, אגרות הראיה מהדורה ראשונה אגרת עד; הודפס גם בטוב ראי ברכות סד ב אות עט, טוב ראי עירובין פו. אות ל, פנקסי ראי ח"ג פנקס טו אות כ, שם פנקס לה אות ה].

כרך יח

חשוד – טבת

חשוד

טור י"ח תוספת להערה 231 – וכתב על זה בשו"ת דעת כהן סי' ג ד"ה 'אמנם הרמב"ם' (בצירוף סברות נוספות), שכל זה דווקא בנרבע לרצונו ממש, אך ברבעו לאונסו, גם אם היה יכול להימנע מכך, אינו חמור מחשוד על העריות.

טור כ"ה לאחר הציון להערה 333 – ויש מהאחרונים שחידש שכל מה שאמרו שהחשוד לדבר אחד אינו חשוד על השחיטה, הוא רק לשחוט לעצמו, אך לשחוט לאחרים אינו נאמן [שו"ת הגר"ז מלאדי, הודפס בסוף שו"ע הרב סי' ט], אמנם יש שחלקו על דבריו, שנאמן גם לשחוט לאחרים [שו"ת דעת כהן סי' ב אות א].

שם, להוסיף פסקה – עוד כתבו האחרונים, שגם לדעת הראשונים הסוברים שאפילו מומר לדבר אחד אסור לאכול משחיטתו בלא בדיקת סכין [רמב"ם שם, כדלעיל הערה 329], אם אותו מומר רוצה לשוב בתשובה די לו בקבלת דברי חברות, ואין צריך תשובה גדולה [כמבואר בסנהדרין כה ב] כמו החשוד על השחיטה עצמה [שו"ת דעת כהן סי' ב אות ג].

חשמל

*להערה 26 – אמנם הגרש"ז אורבך במכתבו, שנדפס ב'אמר ודעת' ח"ב שו"ת 'יחוד דעת' (יצא לאור ע"י מכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל ומוסד הרב קוק, ירושלים תש"פ) עמוד 242 כתב שאין זה כח שני, כיוון שההדלקה נעשית מייד.

טור קס"ג לאחר הציון להערה 95 – או משום מבעיר [שו"ת אורח משפט סוף סי' סט סוף ד"ה 'ובאמת', וסי' עא שמבאר באריכות שהוא כלול באש שנאמר עליה "לא תבערו אש", ועיין שיחות הרצ"ה שמות עמ' 379, 389 שביאר את דבריו, וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל ח"ג סי' לו סוף אות א].

*טור קע"א לאחר הציון להערה 121 – ויש מהאחרונים שכתב שבחיבור מעגל חשמלי גם ללא הבערה – יש חשש איסור דאורייתא, אלא שלא ברור מהו, יתכן שהוא בונה או מכה בפטיש [אגרות משה או"ח ח"ד סי' פד].

טור קע"ג תוספת להערה 197 – ובאגרות הראיה ח"ג סי' תתו ד"ה 'אין' הוסיף שהמחמיר משום עובדין דחול תבוא עליו ברכה.

*טור קע"ו לאחר הציון להערה 229 להוסיף פיסקה: יש שרצו להתיר הדלקת נורה חשמלית בשבת משום – שלדעתם – רק אש שזקוקה לחמצן נחשבת 'אש', והרי זרם החשמל והנורה החשמלית אינם זקוקים לחמצן. אך דחו את דבריהם, ש'אש' כוללת כל אופן בעירה ששורף ומכלה ומאיר [אמר ודעת, ח"ב שו"ת 'חווה דעת' (יצא לאור ע"י מכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל ומוסד הרב קוק, ירושלים תש"פ) סי' ז עמוד 145].

*טור קע"ח לאחר הציון להערה 254, על המילים 'אינו חשוב מעשה אדם אלא גרמא' להוסיף: בספר 'אמר ודעת' שם סי' ז עמוד 139 ביאר את הטעם לזה, שהפעלת הכפתור וכד' רק מאפשרת לחשמל שנוצר במקום אחר לזרום דרך המפסק ולהדליק את הנורה. לפיכך פעולה זו נחשבת גרמא.

*טור קע"ח להערה 256 אחרי המילים 'הרצ"פ שם': אמר ודעת שם, וביאר שגדרו כגרמא גם משום שפעולת המפסק אינו במקום הדולק עצמו, וגם משום שהיא רק מונעת מהחשמל לזרום אל המקום הדולק.

*טור קע"ח להערה 256 בסוף ההערה: אמנם באמר ודעת שם עמוד 160 כתב שהלכה כשיטת התוספות, שגרים כיבוי לכבוד יום טוב מותר לכתחילה.

*טור קע"ט להערה 270 לפני המילה 'ועוד': הערת הגרש"ז אורבך במכתבו, שנדפסה ב'אמר ודעת' שם עמוד 233.

*טור קע"ט לאחר הציון להערה 270 להוסיף: (ד) כיוון שביום טוב אין איסור על עצם ההבערה אלא על מוליד, בהפעלת מפסק החשמל, האדם לא יכול להוליד את החשמל לבדו, אלא רק בסיוע הפועלים שבתחנת הכוח. ומאידך, הפועלים שם יכולים להוליד את החשמל גם בלעדי אותו אדם, ואם כן הרי דינו כזה יכול

וזה אינו יכול, שהאדם שאינו יכול פטור [אמר ודעת', ח"ב שו"ת 'חווה דעת' סי' ז עמוד 144 (יצא לאור ע"י מכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל ומוסד הרב קוק, ירושלים תש"פ)]. אמנם יש מי שחלק על סברא זו, וכתב ש'זה יכול וזה אינו יכול' נאמר רק כאשר גם בלא פעולתו של ה'אינו יכול' תיעשה אותה מלאכה ע"י ה'יכול', וכאן בלא הפעלת המפסק לא תידלק הנורה [הגרש"ז אורבך במכתבו לרב יהודה יודל רוזנברג, הודפס ב'אמר ודעת' שם עמוד 241 הערה ה].

*טור קע"ט לאחר הציון להערה 270 להוסיף פיסקה חדשה: לגבי כיבוי החשמל ביום טוב, יש שהביא סברות נוספת להתיר – בנוסף על הסברא דלעיל להתיר משום שהוא גרם כיבוי: א) כל מה שגזרו מדרבנן על כיבוי הוא רק במקום שיכול להגיע לאיסור דאורייתא של כיבוי לצורך עשיית פחם. וכיוון שבכיבוי החשמל לא שייכת מציאות של עשיית פחם כלל, לא גזרו בזה אפילו מדרבנן [אמר ודעת שם עמוד 156]. ב) כיוון שזרם החשמל הוא אש שלא היתה במשכן, אין לגזור מדרבנן בגרם כיבוי שלו [אמר ודעת שם עמוד 157]. ג) כיוון שלהלכה ניצוק אינו חיבור, אך זרם החשמל, שבמהותו הוא כניצוק, אינו נחשב לחיבור, ואם כן מותר לנתק את זרם החשמל ביום טוב, כשם שמותר לקחת מהמדורה עצים שלא נדלקו עדיין [אמר ודעת שם עמוד 160].

טור קפ"ב תוספת להערה 315 – ובמצוות ראייה או"ח תרעג סע' א; הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'ולפי' שהשאיר בצ"ע.

טור קפ"ה תוספת להערה 348 – שו"ת אורח משפט או"ח סי' סג; הודפס גם בטוב ראי נספח ענייני שבת ח"ב אות ח.

טור קפ"ז תוספת להערה 383 – מצוות ראייה או"ח תרעג סע' א; הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'כל'.

שם, לאחר הציון להערה 383 – ז) כיוון שהחשמל לא היה בזמן תקנת חז"ל, אינו נכלל בנרות שעליהם חלה התקנה. ח) שם 'נר' נקרא רק על פתילה ואבוקה התלויה בה [מצוות ראייה או"ח תרעג סע' א; הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'כל' וכן כתב שם לגבי נר גז].

חתיכה הראויה להתכבד בה

טור רד לאחר הציון להערה 178 – ויש שהסבירו בדעת ראשונים שהכוונה ב'חמיר טפיל' שיש בו חיוב [טוב ראייה יבמות פא ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות לה].

חתן וכלה

טור שכ"ו תוספת להערה 142 – וביאר בטוב ראי כתובות יח ב אות לג ד"ה 'אהניה' (בעניין שמחת חתן וכלה) שהשטות נבראה כדי לשמוח שמחה אמיתית ולא להצטער מעלבון החיים.

*טור שכ"ט לאחר הציון להערה 174 – וכן היו משחקים לפניהם במיני שחוק [ברייתא בחגיגה יד ב 'במזמוטי חתן וכלה' ורש"י שם פירש: מיני שחוק שמשחקין לפניו].

ט – אות

*טור שע"א תוספת להערה 50 – ועיין שבת קג ב שלא יכתוב טיתין פיפין, ודברי היראים סי' שצט על הדמיון בין ט' לפ', וכדלעיל הערות 4, 5.

טבילת כלים

טור תק"ח תוספת להערה 25 – ובשו"ת דעת כהן סי' רכז כתב שאע"ג שהבבלי לא הזכיר טעם זה, מ"מ לא ראינו בו סתירה לזה, ואין לנו להזניח דברי הירושלמי במקום שאין סתירה ע"ז מהבבלי.

טור תק"ט תוספת להערה 30 – אמנם אפ"ל שכתב כן רק לה"א שאף זוזא דסרבלא צריך טבילה. אמנם בריטב"א שם מפורש "הצריכם הכתוב טבילה אף בחדשים", וכ"נ מלשון האיסור והיתר שער נח סימן קו "שהטבילה אינה מחמת פליטת איסור, דהא צריכין לטבול אפילו כלי חדש" אך ראה שו"ת דעת כהן סי' רכו.

שם, לאחר הציון להערה 36 – ויש מהאחרונים שחילק שבכלים חדשים שהגוי עדיין לא השתמש בהם חיוב הטבילה הוא רק מדרבנן, ורק בכלים שהגוי השתמש בהם וצריכים הגעלה וליבון חיובם מדאורייתא. וטעמו, שהפסוק "אך במי נידה יתחטא" [במדבר לא כג], שממנו נלמדת טבילת כלים, הוא המשכו של הפסוק "כל דבר אשר יבוא באש", העוסק בהגעלה וליבון [שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סי' רכו, אך דבריו שם שנויים במחלוקת]

טור תק"י תוספת להערה 45 – וכע"ז בשו"ת דעת כהן סי' רכז.

טור תקי"ב לאחר הציון להערה 74 להוסיף פיסקה – האחרונים הזהירו להקפיד בטבילת כלים חדשים, שמחמת חסרון ידיעה ועצלות יש שמזלזלים בדין זה בעוה"ר, והיא חובה דאורייתא לדעת כמה פוסקים [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות ט].

טור תקטז לאחר הציון להערה 153 פיסקה חדשה – יש אומרים שאם הפח נועד להכנת כלים, ובינתיים משתמשים בו לשימוש אחר בדרך עראי נחשב ככלי וצריך טבילה [כן הבין במצוות ראייה את דברי הפתחי תשובה יו"ד סי' קכ ס"ה סק"ז], וי"א שנחשב כגלמי כלי מתכות ואינו כלי כלל ואין צריך טבילה [מצוות ראייה שם].

טור תקטז הוספה להערה 161 לפני המילים 'ועיין להלן' – הובאו דבריו בפת"ש יו"ד סי' קכ סק"ז, ועיין לעיל לאחר ציון 153, שבספר מצוות ראייה הבין את דברי הפמ"ג שהפח נועד להכנת כלים, ובינתיים משתמשים בו לשימוש אחר בדרך עראי בלבד.

טור תקי"ז תוספת להערה 160 – וכ"נ דעת הש"ך יו"ד שם ס"ק כא, והגר"א שם ס"ק כו. אמנם מלשון רש"י במדבר לא, כג; וע"ז שם ד"ה 'כל דבר אשר יבוא באש', וד"ה 'כלי סעודה'; הרשב"א בת"ה בית ד שער ד; הריטב"א ע"ז שם ד"ה 'כלי סעודה' שכתב 'ומשום דסופן להשתמש באיסור ויצאו לקדושה הצריכם הכתוב טבילה אף בחדשים'; אשכול ח"ג סימן נד [מהדורת הלברשטדט ע"פ נחל אשכול. אך במהד' אלבק ליתא]; קרית ספר פי"ז ממאכ"א, נראה שלא חייב בטבילה אלא כלי שהיה 'כלי סעודה' אצל הנכרי. ולדברי שו"ת דעת כהן הנזכר לעיל בהערה 25 אפ"ל שחיוב טבילת כלים שלא היו אצל הנכרי כלי סעודה אלא היו למסחר, הוא מדרבנן וכלול בתקנה של כלים חדשים שלא היו בשימוש הנכרי. אמנם דעת הרשב"א והריטב"א מפורשת שטבילת כלים חדשים הוא מהתורה.

*טור תקכ"ד לאחר הציון להערה 246 – ויש מהאחרונים שכתב שכלי שעשאו ישראל, נמכר לגוי ונקנה חזרה – אינו צריך טבילה [שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' כא].

טור תקכ"ט תוספת להערה 331 לאחר המילים 'הובא בדרכי תשובה ס"ק ד' – וע' בשו"ת דעת כהן סי' רכז ד"ה 'ע"ד' שמטעם זה נטה להתיר לאכול בביתו של מומר בכלים שלא הטבילים, דהוי כשואל מנכרי, שאין בו דין טבילה.

לאחר המילים 'שדינו כגוי לכמה דברים' – וכ"כ בשו"ת דעת כהן שם.

טור תקל"א תוספת להערה 356 – אמנם בשו"ת דעת כהן סי' רכז כתב שהראב"ה (ראה לעיל הערות 41-45) חולק על דינו של הרשב"ם. אמנם כתב שאין לסמוך על כך למעשה, כיוון שכלל בידנו מתרומת הדשן שכ"מ שדברי פוסק א' מפורשים ודברי השני נלמדים ע"י דקדוק, הולכים אחרי המפורש. אך כתב כן כיוון שראה את הראב"ה רק בהג"מ, אבל הראב"ה עצמו הביא את הרשב"ם ולא פליג עליו.

טור תקל"ג תוספת להערה 395 – שמנה קבצים להגרא"ה קוק, קובץ ו, בין אות קפ לאות קפא, הובא באוצרות הרא"ה ג עמ' 142, ובטוב ראי ע"ז עה ע"ב אות ק. ועיי"ש שמשמע שהבין כן אף בדעת הטור, שכן משמע בגמרא, שזהו הספק האם בגלל שמשכון קונה או שדעתו לשקעו, ואין ההבנה בגמרא שחייב טבילה רק בגלל צירוף שתי הסברות.

טור תקל"ד לאחר הציון להערה 406 – ויש שהסבירו את טעמם, לפי שכל משכון הרי הוא כשותפות [ע"פ רמב"ם אישות פ"ה ה"ג], וברגע שמשקעו הרי חצי הכלי של הנכרי נכנס לידי ישראל, ויש לברך עליו, רק כאשר אינו מוסיף מעות אין מברכים עליו, כיון שמתמא הטבילה ראשונה היתה גם על חלק הגוי, כיון שדרך לשקעו. אך במקרה שמוסיף מעות לא היתה דעתו מתחילה על כל הכלי [שמנה קבצים להגרא"ה קוק, קובץ ו, בין אות קפ לאות קפא, הובא באוצרות הרא"ה ג עמ' 142, ובטוב ראי ע"ז עה ע"ב אות ק].

טביעות עין

טור תקנ"ו תוספת להערה 156 – ובערת הרצי"ה קוק לשו"ת עזרת כהן סי' מד (עמ' תי"ב) כתב שיסוד החילוק בין נאמנות ת"ח לע"ה הוא בעיקרו עצמי ומהותי ולא רק חילוק במידת הידיעה ובהלכות אונאה. והביא כדוגמא לדבר את דברי

שו"ת מהר"ו סי' קמ"ו (שהובא גם בסמ"ע סי' ג ס"ק יג) "שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים".

טור תק"ס תוספת להערה 210 – ובמצוות ראייה או"ח סי' ב סעיף ג ביאר באופן מחודש, שהמימרא על תלמיד חכם המקפיד על חלוקו להפכו כוונתה דווקא לתלמיד חכם שעושה זאת לא מחמת חיוב, שהרי אין בזה חיוב, אלא מחמת הרגשתו, והרגשתו זו היא סימן לכך שהתורה פעלה על כל הנהגותיו, וממילא בוודאי שלא ישנה בדיבורו. כיוון שכל עניין זה הוא דווקא במי שעושה זאת מחמת הרגשתו הטבעית, הדבר לא שייך לאחר שעניין זה נכתב, שהרי כעת אין בזה סימן להרגשה טבעית עדינה. לפי זה מובן מדוע הפוסקים השמיטו דין זה. ועיין עוד בעניין זה בטוב ראי ליקוטים על הש"ס מסכת שבת פרק ט"ו אות קטז.

טבת

*טור תרל"ח תוספת להערה 5 – ועיין אוצר ישראל ח"ד ערך 'חדש' שהביא את שמות החודשים באשורית.

נספח לערך השמל

טור תשנ"ב תוספת להערה 30 – וכן כתב בשו"ת אורח משפט או"ח סי' מח שהשומע ברדיו או בטלפון יכול לענות קדושה וברכו.

טור תשנ"ג לאחר הציון להערה 40 – ויש שכתב שאין חשש גם אם חוטי הטלפון למטה מעשרה, וכן אין חשש בגלי רדיו העוברים במקומות מטונפים או עבודה זרה, משום שקולם נשמע רק ע"י המכשיר, אך בדרכם – בין חוטי הטלפון ובין גלי הרדיו – אינם נחשבים קול [שו"ת אורח משפט או"ח סי' מח].

כרך יט

טהרה – שמאה למפרע

טובי העיר

טור פ"א לאחר הציון להערה 131, לאחר המילים "הנהגת העיר" – כגון קביעת דרכים [שו"ת אורח משפט ח"מ סי' י, והוסיף שזו טובת היחיד עצמו לגרום טובה לרוב בני העיר. אך לא הגדיר זאת דווקא כמיגדר מילתא].

טור פ"ב תוספת להערה 133 – ובשו"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'עכ"פ' הוסיף שרב מובהק שבני העיר קיבלוהו עליהם לא גרע מטובי העיר לעניין זה, ויש לו רשות להעניש ולקנוס למיגדר מילתא.

טור פ"ו לאחר הציון להערה 178 – עוד כתבו שכשם שבבית דין החשוד על הדבר פסול לדון בו [משנה בכורות פ"ד מ"י], כן הדבר בטובי העיר [שו"ת אורח משפט ח"מ סי' ג ד"ה 'אמנם' שכתב שמטעם זה אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, אסור למנותם על כספים הנוגעים לענייני הדת, מחשש שיוכלו להכריע בעניינים של הנאת הכספים הללו לעניינים אחרים, וענייני הדת עלולים לסבול מכך ח"ו].

טור פ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 183 על המילים "מכל בית כנסת" – ובאגרות הראיה ח"א אגרת מ"ו ד"ה 'הנני' הוסיף שיש לכל בית כנסת לכתוב ולחתום שנבררים אלה הם באי כוחם.

טובת הנאה

טור קי"ד לאחר הציון להערה 31 – וכן פשוט שאסור לישראל להתנות עם הכהן שיתן לו חלק מהמתנות – כגון מבשר הבכור – בתמורה לכך שיחליט לתת דווקא לו את המתנה, שהרי הוא ככהן-המסייע-בבית-הגרות* והוא איסור גמור, ועל זה נאמר שחתם ברית הלוי [שו"ת דעת כהן סי' קפח תחילת סעיף ב].

טור קי לאחר הציון להערה 123 להוסיף פיסקה – כיוון שיש לבעל הבית טובת הנאה, אינו נחשב למשועבד למקבל, שהרי יכול לבחור ליתנה למי שירצה [באר

אליהו ח"כ סי' מ סעיף א ס"ק א ב, הובא גם בטוב ראי כתובות פרק יב אות קנו ד"ה 'והנה כשאומר' בדעת הר"ף, שלא כפשט לשון הגמ' שם "דמשועבד ליה".

טומטום

טור קפ"ב תוספת להערה 2 – במוסף הערוך ערך טם (טמס) כתב שבלע"ז אטמיטוס פירושו מי שאינו מחותך, וכמו"כ טמטמיותא הוא עניין דביקה וחיבור, שחלקי הגיד מדובקים ומהודקים בגוף. אמנם בספר הרפואה במקרא ובתלמוד עמוד 343 חלק על דבריו וכתב שמקור המילה אינו בלע"ז.

טור קפ"ה תוספת להערה 88 – ובטעם שלא מתירים זאת מדין ספק ספיקא – שהרי ספק שמא המוציא זכר, וגם אם הוא נקבה, שמא אף היוצא הוא נקבה – עיין בטורי אבן ראש השנה כט א ד"ה 'טומטום', שו"ת רעק"א מהדורה קמא סי' ו, שו"ת אורח משפט סי' מד.

טור ר"א תוספת להערה 269 – ועיין שבת הארץ במבוא פרק ט עמ' עט ד"ה 'והמשנה למלך' שדן בכך שכיוון שטומטום הוא ספק, ותרומה בזה"ז דרבנן, לכאורה יש להתירה משום ספד"ר לקולא.

טור רל"א לאחד הציון להערה 693 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש שאין מעמידים טומטום להיות מלך, משום שהדין שאין אשה למלכות הוא דאורייתא, ועל כן בטומטום, שהוא ספק אשה, מחמירים מספק [גנזי ראי"ה ג גאולה ומלכות עמ' ס, ומדייק כך מהרמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ה].

טועה בדבר מצווה

טור רמ"ו תוספת הערה להגדרת הערך – הראי"ה קוק באורות התשובה פרק יד אות יט חידש שגם בענייני יראת שמיים, אם התעוררות של אדם להתגברות בעבודת ה' גורמת להתגברות היצה"ר והתאוות, אין זו סיבה להתחרט על אותה התגברות, ויצה"ר הנגרם מהתגברות זו הוא בבחינת טועה בדבר מצווה.

טור ר"ע לאחד הציון להערה 333 להוסיף פיסקה – אף במצווה שבין אדם לחבירו יש את הפטור של טועה בדבר מצווה [טוב ראי שבת פרק א פיסקה א ד"ה 'והנה', ומוכיח זאת ממצוות עונה בפסחים עב ב].

טוען ונטען

טור רפ"א לאחר הציון להערה 104, לאחר המילים "או נשתבש מפני הסכלות" – וכ"ש אם התחיל לטעון את טענתו הצודקת, אלא שאינו יכול לגומרה מפני האונס [באר אליהו חו"מ סי' יז ס"ק טז (נדפס גם בטוב ראי כתובות פרק ג אות צא ד"ה 'והנה') והוסיף שיש לסעדו ולהבינו שורש הדבר, כדי שיוכל לבטא יפה את דבריו].

שם, תוספת להערה 107 – והרא"ה קוק בבאר אליהו חו"מ סי' יז ס"ק טז (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ג אות צא ד"ה 'והנה') הוסיף שצריך זהירות מרובה ושיקול דעת ברור איזה מקרה נכלל ב"פתח פיך לאילם", ואיזה מקרה אע"פ שדומה לזה, באמת איננו בכלל זה ואסור לטעון עבורו שלא יהיה כעורכי הדיינים. והביא דוגמא מהסוגיה בבבא בתרא מא א "מהו דתימא וכו' פתח פיך לאילם הוא קמ"ל".

טוענים ליורש וללוקח

*טור שע"ד לאחר הציון להערה 40 להוסיף פיסקה – ויש מהאחרונים שחידשו שגדרה של טענין היא ספק ברי, דהיינו ספק מהי עצם הטענה. כיוון שאנו מסופקים מה היה טוען – האב או המוכר – אילו היה לפנינו, שהרי אפשר שהיה טוען טענת ברי, ואפשר שלא [קובץ שיעורים בבא בתרא אות קלז, קהילות יעקב בבא בתרא סי' ה ובחלק מההוצאות סי' ז].

טחול

*טור ת"ז תוספת להערה 16 – אנציקלופדיה הלכתית רפואית סוף ערך טחול, ע"פ חולין קכח ב ורמב"ם הל' טומאת מת פ"ב ה"ג

*שם, תוספת להערה 22 – וכן מוסף הערוך ערך טחול פירש שהוא מביא את השחוק.

שם, לאחר הציון להערה 23 – וכן יש מי שהסביר שהמילה "טחול" היא חילוף אותיות של "טחון", שמטרתו לטחון את הדם [אנציקלופדיה הלכתית רפואית תחילת ערך טחול].

אמנם יש שכתבו שדווקא העצב בא מהטחול [תיקוני זוהר תיקון כ"ד דף סט ב ותיקון מ"ח דף פה א], ודנו המפרשים כיצד ליישב שני הפכים אלו [ש"ת הרב"ז ח"ג חו"מ סי' קו, פרי צדיק לר' צדוק הכהן מלובלין שמות לר"ח אדר אות ב ד"ה 'בגמרא'. ועין אי"ה ברכות פרק ט אות ריז].

שם, תוספת להערה 31 – ובש"ת דעת כהן סי' לג ביאר שאע"פ שמפורש בגמרא ברכות סא ב שטחול שוחק, אין חשש טריפות אם נעדרת פעולה זו.

טמא – אדם

*טור תמ"ג תוספת להערה 326 – לעומת זאת עיין בכוזרי מאמר ב או ס שהטומאה יכולה לגרום נזק לדברים עדינים כמו יינות ופנינים ולהרגשתם של בני אדם עדיני נפש.

טמא מת

טור ת"נ תוספת הערה להגדרת הערך – הרא"ה קוק ביאר כמה טעמים פנימיים למהותה של טומאת מת: במוסר אביך פרק ד אות ד, הסביר את טעמה של טומאת מת, שכל כוח במציאות שטבעו לפעול, פועל בהכרח, ואם אינו יכול לפעול טוב, מוכרח הוא לפעול רע. כך גוף האדם לאחר מיתתו, שאינו יכול לפעול טוב – מוכרח הוא לגרום טומאה. (ב) במאורות הרא"ה פרשת פרה ד"ה 'הנה שורש' כתב שהטומאה שולטת על הגוף תמיד, אלא שכל עוד שהנשמה מחוברת בו היא מצילה אותו מטומאתו. (ג) במאורות הרא"ה שם ד"ה 'בחוקת פרה אדומה' ביאר שעם ישראל קשורים בחיי העולם, כמו שכתוב "וחיי עולם נטע בתוכנו", לכן המוות הוא חיסרון, וממילא הוא גורם טומאה.

טמאה

טור תק"א תוספת להערה 599 – ועיין ש"ת אורח משפט או"ח סי' כט שאע"ג שאין הלכה כמותו, שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, פסקו שמטמאים, ואף בטומאת אהל ראוי להיזהר גם מטומאת עכו"ם (ש"ע יו"ד סי' שעב ס"ב), מ"מ כדי שלא להרחיק את אלה שבאים להתקרב לקדושת ישראל, כדאי לדון אותם כשוגגים מאחר שיש להם במי לתלות את ההיתר, ויכולים להעלות לתורה כהן הנטמא למתי עכו"ם (כגון ברופא כהן שעושה ניתוחי מתים, שמסתמא עושה בעכו"ם).

שם, תוספת להערה 600 – ובש"ע (י"ד סי' שעב ס"ב) כתב ש'נכון להזהר', וברמ"א (שם) 'נכון להחמיר'. ויש אחרונים שהביאו קולא זו כצרוף להתיר עם סברות נוספות – שו"ת דעת כהן סי' ריג. אך כיון שאין לשון השו"ע והרמ"א 'אסור' אלא רק 'נכון להזהר' ו'נכון להחמיר', קשה למחות ביד חזקה למקל בזה – שם סי' ריד (הובא בטוב ראי ברכות יט ב אות קעת, טוב ראי יבמות סא א אות כג). ועיי"ש שאפשר לומר שבטמאה דרבנן לא גזרו בזה, או עכ"פ לא אמרו בזה שנכון להזהר, כגון בארון שיש בו טפח שמטמא רק מדרבנן לדעת הרמב"ם (הלכות טמאת מת פ"ב ה"ו) והראב"ד (שם, וכן בפ"ז ה"ד, ולדעתו אולי אפילו אין טמאה מדרבנן).

טמאה בלועה; טהרה בלועה

טור תקמ"ג תוספת להערה 97 – ובש"ת עזרת כהן סי' כח ד"ה 'וע"ד' הוסיף שכך מוכח גם מלשון הרמב"ם מקוואות פ"ב ה"ח.

טמאה בצבור

טור תקס"ד לאחר הציון להערה 66 להוסיף פיסקה – וידוי-מעשר*, יש מהאחרונים שהסתפק האם אפשר להתוודות בטמאה במקום המקדש כיוון שאף הוא חובת ציבור, כמו קרבן פסח, שקרב בטמאה. או שכיוון שאין מעכב שהוידוי יעשה במקום המקדש דווקא, לא הותרה בו טמאה בציבור, שכל מה שהותרה טמאה בציבור הוא רק לדבר המעכב, והואיל והותרה לדבר המעכב הותרה גם לשאר הדברים [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא'].

טמאה ישנה

טור תרמ"ב תוספת להערה 17 – ובעין א"ה שבת פרק א אות עה הוסיף טעם ע"פ הרמז, שכאשר יש צורך לתקן מגרעות וטומאות, בין באדם הפרטי ובין בציבור, אין זה נכון להרוס את הדרכים הישנות ע"מ לתקן בחיפזון, שהרי כך מאבדים גם את הטובה שבדרך הישנה. אלא הדרך הנכונה היא לתקן במתינות, בבחינת שבעה ימים, בלא שבירת הדרך הקודמת ובלא איבוד הצדדים המועילים שבה.

כרך כ

טומאה רצוצה – טריפה

טמאת אהל

טור קצ"א לאחר הציון להערה 2126 להוסיף פייסקה – כשמעלים ביכורים לנים ברחובה של עיר [משנה ביכורים פ"ג מ"ב], והטעם מפני טמאת אהלים [ירושלמי שם הלכה ב]. ובזה מראים את מעלתם של חיי הטבע שההתרחקות מהם מביאה לטומאות רבות [עין איה ביכורים פ"ג מ"ב אות כז הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל ההזמנים, בכורים, עמ' 183, בארץ חפץ עמ' כב, ובמאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14].

טמאת אוכלים

טור ר"י לאחר הציון להערה 9 – ודווקא כשהיה תלוש, אבל במחובר לא הוכשר לטומאה. ואם באו עליו מים במחובר ונתלש בעוד המים עליו י"א שהוכשר [תוס' מנחות כ"ה ד"ה 'בשוגג', ר"ש תרומות פ"ב מ"ב ד"ה 'אין תורמין', כס"מ טומאת אוכלים פ"ג הט"ז, בדעת הרמב"ם], וי"א שלא הוכשר [ש"ת משפט כהן סי' מג, הובא בטוב ראי שבת יט א אות כד, ע"פ ההסבר של ש"ת מעיל צדקה סי' סט בדברי תשובת הרשב"א ח"ז סי' כ, הובא בב"י אר"ח סי' תסז. וכ"כ הכס"מ טומאת אוכלים פ"ג הט"ז בדעת הראב"ד, והקשה עליו. ועיין ש"ת משפט כהן שם, הובא בטוב ראי שם, שתירץ את דעת הראב"ד].

טור רי"ז לאחר הציון להערה 110 – בהמה מפרכסת י"א שחשובה כמתה, ומקבלת טומאה [רמב"ם טומאת אוכלין פ"ב ה"ו, התירוץ השני בתוס' חולין ב ב ד"ה 'ובמוקדשין'], ולכן טמא אינו יכול לשחוט בהמה הנעשית על טהרת הקודש [חולין ב ב]. וי"א שחשובה כחיה, ואינה מקבלת טומאה [זבחי ראייה חולין ב ב ד"ה 'בגמ' כיצד הוא עושה', ע"פ תרוץ ראשון בתוס' שם, שכתב שטמא לא ישחוט רק משום חשש שיגע לאחר פרכוס], ומ"מ טמא לא ישחט בהמה הנעשית על טהרת הקודש, שמא יגע בבשרה לאחר פרכוס [תוס' שם]. לדעה זו כתבו האחרונים שמותר לטמא לשחוט מסוכנת, הואיל והפרכוס צריך להמשיך עד אחר השחיטה [י"ד סי' יז ס"א, בהגה], וממילא, יש פחות חשש שיגע בבהמה בזמן שמתה [זבחי ראייה שם].

טור ר"כ תוספת להערה 149 לאחר המילים 'רש"י פסחים לג ב ד"ה בכביצה: ואני שמעתי' – וכן מוכח מרש"י ב"ק עז ע"א (צ"ל: כריתות דף כא ע"ב ד"ה 'לאפוקי', חולין

פב ע"א ד"ה 'ואמר', עיין מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ב עמ' נו, הובא בטוב ראי ב"ק עז ע"א אות נו, טוב ראי ב"ב יט ע"ב אות לז.

שם, תוספת להערה 153 – ועיין מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ג עמ' נח שכן היא דעת בעל המאור.

טור רכ"ג תוספת להערה 189 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' קמג אות א, הובא בטוב ראי שבת דף צא א אות צו, טוב ראי סוכה לה א אות מ, שהקשה שלפ"ז ל"ש תרומה טמאה, שכיון שאסורה בהנאה, ממילא אמרינן כתותי מכתת שיעוריה, ולא תטמא, ואנן קי"ל בהרבה מקומות שיש תרומה טמאה. וזהו למ"ד שבפחות מכביצה אין טומאה אפילו באוכל עצמו עיין לעיל ציון 154-144. ועיין ערך כתותי מכתת שיעוריה ציונים 265, 291, 611, 641.

טור רכ"ו תוספת להערה 228 – וכ"כ במצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ב עמ' נז, הובא בטוב ראי פסחים לג ע"ב אות קכו, טוב ראי חגיגה כ ב אות כד.

טמאת כהנים

טור רנ"ד לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה – יש שנתנו טעם לאיסור טומאה לכהן, משום שהכהנים הם מלמדי התורה ומטיפי מוסר, ולולא האיסור, היה נעשה מנהג חיובי שהכהן יעמוד בשעת מיתה, והיה דבר זה מחליש את כח החיים אצלו, והמוסר צריך להיות מחובר לחיים [פנקסי הרא"ה ח"א פנקס ג אות ב עמ' צט, שם פנקס ד אות כה עמ' קצב ובע' תקצז, אות צד עמ' רסה, אות צג עמ' תרלא].

טור רנ"ו לאחר הציון להערה 40 – אין להעלות לתורה כהן שנטמא במזיד. ואולם אם נטמא לעכו"ם, ניתן להעלותו [שו"ת אורח משפט או"ח סי' כט, שהרי לדעת הרא"מ (יראים סי' שכב, הובא בהג"מ הלכות אבל פ"ג אות ב, ב"י יו"ד סי' שעב) קברי עכו"ם אינם מטמאים אפילו במגע ומשא. ואע"ג שאין הלכה כמותו, שהרי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, פסקו שמטמאים, ואף בטומאת אהל יש להיזהר בזה (שו"ע יו"ד סי' שעב ס"ב), מ"מ על מנת ללמד זכות, ולהחשיבו כשווג די, ויכולים להעלות לתורה כהן הנטמא למתי עכו"ם (כגון ברופא כהן שעושה ניתוחי מתים, שמסתמא עושה בעכו"ם)].

טור רע"ה לאחר הציון להערה 324 – אבל מותר לו להיטמא גם לאחרים, אם טומאה זו לצורך קבורת מתו [שו"ת משפט כהן סי' קמז, הובא בטוב ראי כתובות קי ב אות קעו, טוב ראי ע"ז יג א אות כו]. וכל זה למ"ד טומאה דחוויה [עיין לקמן ציונים 547-559], שכל טומאה למתים דחוויה בשביל לקיים מצוות קבורה בקרוביו, אבל למ"ד טומאה הותרה, הותרה רק לקרוביו.

טור רפ"ו תוספת להערה 487 לאחר המילים 'ועי' שינויי נוסחאות סוטה (הוצ' המכון) על הגי' בגמ' שם' – ועיין טוב ראי סוטה ג א, הובא בטוב ראי שם אות ח עמ' יט.

טור רפ"ז תוספת להערה 494 – ועיין טוב ראי סוטה ג א, הובא בטוב ראי שם אות ח עמ' יט.

שם, תוספת להערה 506 – ועיין טוב ראי ברכות כ א הובא בטוב ראי שם אות קפב, שמה שהקשו תוס' על רש"י, שא"כ בכל מקום שאמרינן עשה דוחה ל"ת נאמר שלא נאמרה המצוה, ל"ק, ששאני הכא שכתוב מפורש בתורה שיטמא. וה"ה במת מצוה, שכתוב בתורה "בעל בעמיר" שמזה לומדים ששאני מת מצווה (רש"י ויקרא כא ד, ספרא אמור פרשה א).

טמאת כלים

טור שטו הוספה להערה 59 – ועי' משפט כהן סי' קכד עמ' רעד, הובא בטוב ראי שבת דף נט ע"ב אות עד.

טור שטו לאחר הציון להערה 63 – י"א שרק בע"ח הגדלים בים, כלים הנעשים מהם טהורים, אך צמחים הגדלים בים, דינם ככל שאר הכלים [כן הסתפק בספר כלי חמדה פרשת בראשית אות ב, בשם מורו הגאון מקוטנא, וכתב שמורו הכריע שאין כלל זה בצמחים, ועיין בית יצחק יר"ד סי' כז סק"ז, ובסדרי טהרות על המשנה שם. וכ"כ בתפארת ישראל כלים פ"ג מ"ו, אמנם, בפ"ז מ"ג לא כתב כן, וכבר העיר ע"ז בנו שם]. ודחו האחרונים את דבריהם [שו"ת משפט כהן סי' קכד עמ' רעד, הובא בטוב ראי שבת דף נט ע"ב אות עד, שכן משמע ברמב"ם בהלכות שבת פ"ה ה"ה, וכ"נ מדברי הגר"א באל"י רבה על המשנה שם].

טמאת מקדש

טור שפ"ה לאחר הציון להערה 4 להוסיף פיסקה – יש לציין שכל דיני טמאה וטהרה, הם רק ביחס למקדש והדברים הנלווים אליו כתרומה שהיא השכר לעובדים בו [עין איה דמאי פ"ב מ"ג אות י, ועיין כוזרי מאמר ג אות מט].

טמאת משקים

טור תמ"ד לאחר הציון להערה 88 – לדעות ששמן ויין אינם כדבש, אם נקרשו השמן או הדבש ונמוחו, חזרו לטהרתם [מנחות שם. ועיין מצוות ראיה או"ח קנח ס"ד אות ב עמ' סה, הובא בטוב ראי שבת כא ע"ב אות לט, שלפ"ז קשה מדוע הוצרכו לנס בחנוכה, יכולים היו להקריש השמן ולהקפותו, והיה נטהר, ואולי שמן כזה אינו 'כתית'].

טור תנ"ג תוספת להערה 213 – ועיין מצוות ראיה סי' קנח ס"ד אות ב עמ' סו, הובא בטוב ראי ב"ב צז א אות קיח, שהביא ראשונים נוספים שסוברים כך. וכן הביא את הראשונים שסוברים כהראב"ד.

שם, לאחר הציון להערה 216 – ומ"מ אינם צריכים הכשר ע"י שאר שבעת המשקים [מצוות ראיה או"ח סי' קנח ס"ד אות א עמ' סג, הובא בטוב ראי פסחים יט א אות צד].

טור ת"ס לאחר הציון להערה 309 – ואולם, גם לשיטה זו, אם טבל במקוה פחותה ממ' סאה, וע"י טבילתו הוכשר המקוה ע"י השקה (כשעלו המים) [וכמ"ש במשנה במקואות פ"ו מ"ג 'שלשה מקואות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין והשאוב מן הצד וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו המקואות טהורין והטובלים טהורים'], לא נטמאו המים מלכתחילה, שכן נחשב שנגע שלא לרצון, הואיל ולא רצה לטבול במים עד שיוכשרו למקוה [שו"ת דעת כהן סי קט].

טעימה

טור תק"מ בתחילתו תוספת הערה על המילים "בלי אכילה של ממש" – בשו"ת אורח משפט או"ח סי' מח בהשמטות ומילואים סוף ד"ה 'הגיעני' הדגיש שלכן נקראת בגמרא ברכות יד א "מטעמת" – שמטרתה רק לברר את הטעם. ועי"ש שדן שאולי יש לחלק בין לשון "מטעמת" ללשון "טועם טעם".

טעם כעיקר

טור תק"ס תוספת להערה 129 לאחר המילים "ועי' עונג יום טוב סי' פ ומנחת ברוך סי' נד ענף ב" – ושו"ת דעת כהן סי' מט אות ג.

טעמא דקרא

*טור תקס"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 3 לאחר המילים "וגלוי עריות" – ובמסורת הש"ס שם העיר שע"פ דברי הרמב"ם בשמונה פרקים פ"ו, שגילוי עריות היא מהמצוות החוקיות, נראה שלא גרס כאן "גלוי עריות".

טור תק"ע תוספת להערה 33 לאחר המילים 'בדעת הרמב"ם' – אמנם בשו"ת דעת כהן סי' קצז ד"ה 'והרמב"ם הרי' כתב שלהלכה פסק הרמב"ם שלא דרשינן טעמא דקרא, וע"פ זה מה שכתב במורה נבוכים ח"ג פרק מח בעניין טעמי המצוות, אינו לענייני הלכה, וע"ע בדבריו בשו"ת משפט כהן סי' קלח אות ב.

שם, לאחר המילים 'ומלא הרועים שם' – ושו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה ד"ה 'והנה שיטת הרמב"ם'.

שם, בסוף ההערה – וכן כתב הרא"ה קוק בזבחי ראייה עמ' מג ד"ה 'ובזה יובנו' בדעת רבותיו של רש"י, שסוברים להלכה שדורשים טעמא דקרא.

שם, תוספת להערה 34 לאחר המילים 'ובעוד ראשונים' – וכן מצינו בדברי האחרונים – בדין שהפרשת תרומות ומעשרות בטומאה מעכבת את ודוי-מעשר*, בשו"ת משפט כהן סי' נו סוף ד"ה 'עכ"פ' דרש שאולי הטעם כדי להרבות זהירות בטהרת תרומות ומעשרות. וכן בעניין עדות דרשו חז"ל על פי שני עדים או שלושה עדים יקום דבר (דברים יט טו) – ולא חצי דבר (בבא קמא ע ב). והיה מי שרצה לתת טעמא דקרא לזה, שבאופן זה העדים לא ידקדקו בעדותם, כיוון שפסיקת הדין אינה רק על פי דבריהם. אך באגרות הראיה ח"ד א'רס"א דחה את דבריו, שהיא גזירת הכתוב.

*טור תקע"א תוספת להערה 44 לאחר המילים "לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר" – וכן כתב המאירי ברכות לד ב ד"ה 'האומר על קן' (בלשון: ומ"מ אפשר לפרשו).

שם, בסוף ההערה – אמנם המאירי שם בתחילת דבריו כתב שנראה לו שטעם המשנה הוא משום שההשגחה על בעלי החיים היא מינית ולא פרטית, ואם כן אין מפשט המשנה ראייה לענייננו. וכן הרמב"ן דברים כב ו ד"ה 'וכן מה' פירש שכוונת המשנה שטעם המצווה אינו רחמי הקב"ה עצמו, אלא ללמד אותנו מידת הרחמנות. ובעין אי"ה ברכות פרק ה אות קג ביאר שטעם המשנה הוא שאין לאדם לחשוב שתכליתו רק למידת הרחמים, שאם כן יבוא לרחם על אכזרים, אלא יש להשתמש גם בחכמה וביושר. ובאות קד שם כתב שמצד השכל ראוי לחפש טעם למצוות, אך מצד שלמות הרגש ותמימות הלב ראוי לקיים את המצוות רק מתוך רצון ה' ולא מצד הטעם שבהן, ולכן יש לחקירה בטעמי מצוות ערך בעת לימוד התורה, אך אין להזכיר טעמי מצוות בתפילה.

טור תקנ"ב לאחר הציון להערה הערה 53 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב שבתורה שבעל פה לכל הדעות דורשים טעמא דקרא [ש"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ובהיותנו' וכן בש"ת דעת כהן סי' קס ד"ה 'וראייתי בתשובת', ומסתמך על ש"ת מהר"א ענזיל שכתב שבהלכה למשה מסיני לכו"ע דרשינן טעמא דקרא ואזלינן בטר סברא. ועיי' עוד מה שכתב על כך בדעת כהן סי' קפ ד"ה 'והנה קיי"ל'.

טור תקע"ג תוספת להערה 66 – ובש"ת אורח משפט ח"מ סי' ה אות ב דן בדעת רבי שמעון, מדוע לא אומר שהטעם הוא שלא לצער את האלמנה שליבה שבור.

שם, לאחר הציון להערה 70 – וביארו שגם לדעה שדורשים טעמא דקרא, זהו רק לפרש את האמור בתורה, אך לא לחדש דבר שאינו במשמעות הכתוב [ש"ת אורח משפט ח"מ סי' ה אות ג ד"ה 'והנה הט"ז', ושם אות ד' ד"ה 'והנה לע"ד ברור'].

טור תקנ"ה לאחר הציון להערה 105 להוסיף פיסקה – אף בדברי אחרונים יש שדרשו טעמא דקרא במקום שהוא מפורש בתורה: באיסור הלנת המת, שנאמר לא תלין נבלתו על העץ [דברים כא כג], והטעם מפורש בתורה כי קללת אלקים תלוי, דרשו טעמא דקרא, ולכן איסור זה לא חל על עצמות [ש"ת דעת כהן רכא ג, והתבסס על דעת רבי מאיר בסנהדרין מו ב, שהמשיל זאת לשני אחים תאומים. אמנם הוסיף שעדיין יש בעצמות חיוב כבוד]. וכן בחיובו של נביא שקר, שטעמו מפורש בתורה – כי ביקש להדיחך מעל ה' אלקיך [דברים יג יא] – יש מהאחרונים שכתב שדורשים טעמא דקרא, ולכן גם נביא שקר מאומות העולם חייב מיתה, ודווקא אם שיקר

בישראל לבטל התורה, ולא אצל אומות העולם, שבהם לא שייך טעמא דקרא 'כי בקש להדיחך מעל ה' אלוקיך המוציאך מארץ מצרים' [אורות הרמב"ם הל' יסוה"ת סוף פרק ט, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם].

טור תקע"ט לאחר הציון להערה 154 להוסיף פיסקה – וכן לגבי איסור עשיית עבודה זרה, כתבו האחרונים שפשוט שעיקר טעם האיסור הוא שלא יבוא לעובדה. וכיוון שהטעם ברור, דורשים טעמא דקרא לכל הדעות, ולכן אף בעושה עבודה זרה לאחרים – ואפילו לגוי – לוקה, ואע"פ שאין שליח לדבר עבירה. והדבר דומה לדין דברים שבלב, שאע"פ שאינם דברים, אם הם דברים הברורים לכל – שבלבו ובלב כל אדם – הם כן דברים [אורות הרמב"ם הל' עבודה זרה פ"ג ה"ט, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם].

טור תקפו הוספה להערה 248 – ולעניין אם שייך דין לא פלוג בדיני תורה, עיין שו"ת עזרת כהן סימן ס שכתב שאף במקום שבדברי חכמים אומרים ל"פ, בדברי תורה אין אומרים ל"פ אף מתקנת חכמים, וכמו שבמאן צריך ג' דיינים, ולא מספיק שני דיינים ככל גט (סנהדרין דף ב ע"א, וברש"י שם ד"ה 'מיאונין'), משום שמיאון הוא כגט בכפיה שצריך ב"ד לכופו, ואף כשא"צ לכופו במיאון צריך ג' דיינים של"פ רבנן. ובגט א"צ ג' דיינים, משום שהוא מהתורה, ובה לא אמרינן ל"פ. אמנם, בספר עץ הדר סימן יח כתב בשם ר' ראובן מדענעבארג שגם בדאורייתא אומרים ל"פ מהא דזבחים צה ע"ב 'תלאו באויר תנור מהו', ש"ל שנאסר גם בבישול בלא בילוע, בתנור של מקדש, משום לא-פלוג, כי ודאי שעיקר קפידת התורה היא על הבליעה. וחילק בין אם אמרה התורה בפרוש על הכלל, שאז אמרינן ל"פ כיון שהתורה לא חלקה אע"פ שאנו יודעים שהטעם משום בליעה. אבל אם לא אמרה התורה בפרוש כגון "כל שתעבתי" ששם מדובר על איסור רק בדבר המתועב ול"ש לומר ל"פ כגון בדבר שאסור רק בישראל ונעשה ע"י עכו"ם. ולכן אסרה תורה בקדשים כאשר נרבעו מאליהן שלא נעשתה שום תועבה (עץ הדר סימן כז). וכן כתב באורח משפט הלכות גביית מלוה סימן ה אות ה, דגם בדאורייתא שייך ל"פ כמו בדרבנן. ובהערת הרצ"י בשו"ת עזרת כהן שם עמ' תיד האריך להביא מקרים בהם אומרים ל"פ גם בדאורייתא. ובהלכה למשה מסיני אומרים לא פלוג, כ"כ בשו"ת משפט כהן סי' קטז, אולם א"צ לקיים את כל הפרטים של ההלכה, שהרי כשלא שייך הטעם

של טבילת כהן קודם עבודה, מ"מ חייב לטבול, אך אינו חייב לטבול בחול אלא יכול לטבול גם בקדש.

טור תקצ הוספה להערה 289 – ועיין לעיל ציון 248, אם שייך לא פלוג בדין של תורה.

טעמים

*טור תקצ"ח לפני הציון להערה 36 לאחר המילים "ועזרא ואנשי כנסת הגדולה" – או מהדורות הקודמים להם [דעה שהובאה בתיגאן, הובא בספר ברזילי עמ' 119-120, עיי"ש היטב בלשונו].

*טור ת"ר לאחר הציון להערה 60 – ויש מי שכתב שהסבוראים הם שתיקנו את צורתם [התלמוד ומדעי תבל עמ' קד].

טור תר"א תוספת להערה 72 – וכן בספר ראש מילין פרק "הטעמים" הסביר טעמים פנימיים לטעמים השונים ולשמותיהם.

טור תר"ב תוספת להערה 74 – ולכן כתב שאין לייחס את דברי הזוהר הנ"ל (לעיל הערה 72) לרשב"י.

*שם, לאחר הציון להערה 74 – יש מי שכתב שהטעם קדמא נוסף בתקופה מאוחרת יותר משאר הטעמים [ספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 20].

*טור תר"ו תוספת להערה 133 – וע"ע בהקדמת שד"ל לפירושו לתורה עמ' יד, שמביא דוגמאות רבות נוספות לפירושים שאינם מתיישבים עם הניקוד או לכל הפחות עם הטעמים מרש"י, רשב"ם, אבן עזרא, רמב"ם, רמב"ן, רבנו בחיי, חזקוני ועוד. דבר זה הוזכר גם בספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 368.

טפח

*טור תרנ"ט תוספת להערה 55 – יש מי שחידש שבתקופת בית ראשון הטפח היה קצר יותר, ואורכו היה 7.5 ס"מ, ואמת המלך היתה אז באורך 45 ס"מ (סיני ספר היובל עמוד תקפא).

נספח לערך טעמים

*טור תרצ"ב לאחר הציון להערה 15 – אמנם סימני הטעמים המקוריים שונים במקצת מאלו המוכרים היום, שכן המדפיסים שינו במעט את צורתם של כמה וכמה טעמים [ספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 18. ועיין לקמן בטורים תשלט-תשמ את סימני הטעמים בכתבי יד].

*טור תרצ"ג להערה 35 – בספר כללי טעמי המקרא עמוד סב העיר שלרוב, טעמים מפסיקים מסומנים מעל האות, וטעמים משרתים מסומנים מתחתיה.

כרך כא

טריפה – ידים

טריפה – אדם

טור ד לאחר הציון להערה 38 להוסיף פייסקה – מהמחלוקת האם טריפה חי י"ב חודש יוצאת מחלוקת נוספת בהגדרת חיי שעה, שהרי ברור שמשך חייו של טריפה אינם נחשבים חיי עולם אלא חיי שעה. לכן, לדעה שטריפה אינה חיה י"ב חודש, חיים אלו של פחות מ"ב חודש אינם נחשבים חיי עולם אלא חיי שעה. לדעה שטריפה חיה י"ב חודש, גם אם יחיה שנים רבות, כיוון שהסיבה שתביא למיתתו כבר החלה, חייו נחשבים חיי שעה [שו"ת משפט כהן סי' קמד ד"ה 'משני הגבולים'].

טריפה – בעלי חיים

טור לח הערה להגדרת הערך – הרא"ה קוק ביאר שטעם איסור אכילת טריפות הוא מפני החמלה על בעל החיים הנוטה למות, כשם שטבעו של האדם לרחם על אדם חולה יותר מאשר על בריא. ויש בזה דמיון מסוים למצוות ביקור חולים אצל בני האדם. וכמו שמצאנו שמצוות כיסוי הדם טעמה להטביע את ההרחקה מיצר ההריגה (חזון הצמחונות והשלום, אפיקים בנגב (פרק ו) אות כז).

טור לח להערה 1 – בזמנו יצא לאור קונטרס בשם מי ששון, שחידש הרבה חידושים בהלכות טריפות, בחלקם אסר מקרים שהראשונים התירו, ובחלקם להיפך. בשו"ת דעת כהן יו"ד סי' מה דחה את כל דבריו בחריפות.

טור מה להערה 80 – ובשו"ת דעת כהן יו"ד סי' כו ד"ה 'ומש"כ הלבוש"ר' העיר שבכל מקום שיש מחלוקת אם היא טריפה, גם המתירים מודים שהיא ריעותא, ונפק"מ לצירופה לדין "תרתי לריעותא", אלא שסוברים שאין בריעותא זו בשביל להטריף בעצמה.

טור מו להערה 90 – ולכן כתב בשו"ת דעת כהן יו"ד סי' לג ד"ה 'ע"ד' שאין להחמיר הרבה בטריפות שבאות מצד חסרון המרה, שהרי יש ראשונים שמקילים לגמרי כשהיא חסרה.

טור מח לאחר הציון להערה 113 – עוד כתבו המפרשים, שמה שאמרו חכמים שאין להוסיף על הטריפות הוא דווקא להוסיף טריפה פשוטה, דהיינו מחלה בודדת, כמו שאר הטריפות שמנו חכמים שכל אחת מהן היא מחלה בודדת. אבל אם יתברר מדרך הרפואה שצירוף של שתי מחלות מסוימות גורם לכך שאין סופה לחיות, כן הולכים בזה אחר דברי הרופאים, כשם שסומכים על דבריהם בכל התורה [שו"ת דעת כהן סי' כו אות ה ד"ה 'ועפ"ז' בלשון 'ויש לדון'. וכן הוסיף שם שבמקרה של תרתי לריעותא שאנו מחשיבים אותו כטריפה, אם יתברר לנו ע"י הרופאים שיש לו רפואה – סומכים עליהם להקל, שהרי מקרים אלו לא נכללים בהלכה שאין כמוה חיה].

טור סד להערה 307 – ובשו"ת משפט כהן סי' קמד ד"ה 'משני הגבולים' ביאר בדעת ראשונים אלו, שאין הכוונה שיש כבר כעת חיסרון בבריאותה, אלא שכיוון שלבסוף תמות מסיבה זו, חייה נחשבים חיי שעה, וכגברא קטילא.

טור צט לאחר הציון להערה 715 להוסיף פיסקה – יש מקומות שנהגו לבדוק דברים נוספים. ויש שלושה סוגי מנהגים כאלה: מנהג שנובע מצד ספק שמא הוא מיעוט המצוי, מנהג לחשוש לספק ממידת חסידות ולא כספק ממש, מנהג שנובע מהרחקה שמא לאחר שיאכלו את הבשר יתברר שהיתה טריפה והדבר מכוער שאכלו טריפה [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' יח ד"ה 'זהנה לעמוד', ועיין שם שכתב שיש חילוק בין סוגי המנהגים, לענין החובה להמשיך לנהוג במנהג כאשר השתנה המצב, כגון שנהגו לבדוק כאשר הבהמות היו של נכרים, ועתה הן של ישראל].

טור צט לאחר הציון להערה 721, לאחר המילים 'סחורה בטריפות' להוסיף הערה – ובשו"ת דעת כהן יו"ד סי' נח ד"ה 'אלא שלאידך' הסתפק אם איסור סחורה בנבילות וטריפות חמור יותר מאיסור סחורה בשקצים ורמשים, או להיפך.

טור קג לאחר הציון להערה 776 – וכתבו האחרונים שאינו ניתן אף בשחיטת עצמו, שמא אינו בן ט' [רמ"א יו"ד סי' יג ס"ג]. ויש שכתבו שאם עמד שמנה ימים מותר [ש"ך שם סק"א]. ויש חולקים [תבואות שור סקט"ו] שכל מה שהתיר רשב"ג שהה ח' ימים [בימות פ ע"ב], היינו בצירוף שהיתה לידה רגילה, ורוב נולדים בני

קיימא. ויש שסברו שהסבה שמתיר רשב"ג היינו בגלל דס"ל דאשתהויי, ואע"פ דליכא רובא [דגמ"ר שם]. ויש שהסבירו שגם בנולדים לח' ישנו רובא שהם בני קיימא כיון שאשתהויי [מצוות ראייה י"ד יג ג, הובא בטוב ראי יבמות פ ע"ב אות לא].

טור קח להערה 850 – והוסיף הרא"ה קוק שהאפרוח היוצא מהביצה נחשב הווייה חדשה ונפרדת מבעל החיים, משום שכך הוא בגשמיות, שדבר חדש נוצר ע"י העדר הדבר שקדם לו. אמנם ברוחניות, גם כאשר נוצר דבר חדש, הדבר שקדם לו עדיין עומד במקומו (מאורות הרא"ה לשבועות עמוד סט, אמנם הניסוח שם הוא על ביצה, אך נראה שכך צ"ל בדבריו).

י – אות

טור קכט להגדרת הערך – בראש מילין אות י כתב שיו"ד מסמלת את התאחדות הפרטים (שלכך רומז המספר עשר המשלים את הפרטים שתחתיו) וצמצום לצורתה הנקודתית.

יאוש

טור קלח להערה 8 – באגרות הראיה ח"א אגרת פט עמ' צט ביאר שבכל דיני ממונות יש שני צדדים – זכות היחיד (כח הייחוד) וזכות הציבור (כח השיתוף). כאשר החפץ ברשותו של האדם זכות היחיד שלו מכריעה, אך כאשר הוא אבד ממנו, ואין לו בו צורך – זכות הציבור מכריעה. וע"פ זה ביאר גם את דיני אבידת עכו"ם.

טור קנ להערה 149 – ובשו"ת אורח משפט חו"מ סי' כד הסתפק האם יאוש (שקונה בגזילה בתוספת שינוי רשות) מטעם מחילה או שכך הוא דינו אף בלא מחילה.

טור קצ לאחר הציון להערה 580 להוסיף פסקה – יש מהאחרונים שהסתפק האם מה שיאוש ושינוי רשות קונים הוא מטעם מחילה, או שכך הוא דינו אף בלא מחילה [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כד].

יאוש שלא מדעת

טור רנ להערה 83 – ובשו"ת משפט כהן סי' מא ד"ה 'ומש"כ כת"ר' הסתפק בדין שלא מדעת לגבי ביטול שליחות, במקרה שהשליח טעה בפרטי הפרשת תרו"מ של היין, ובעל הבית שתה מיין זה, ולאחר מכן גילה את הטעות. כיוון שהשליח טעה, בפשטות אומרים "לתקוני שדרתיך" והשליחות בטלה, ומאידך, אילו היה יודע שישתה מיין זה אחר כך, לא היה רוצה לבטל את השליחות, שע"י כך יתברר ששתה טבלים.

יבם; יבמה

טור תלז לאחר הציון להערה 649 להוסיף פסקה – יבם שאבד במים שאין להן סוף, נחלקו האחרונים האם יבמתו אסורה מחשש איסור יבמה לשוק. יש אומרים שמתורת להינשא, שאיסור יבמה לשוק שהוא איסור לאו, אינו כאיסור אשת איש שהוא דבר בערווה [באר יצחק אבן העזר סי' ה ענף ה ועיין עוד אוצר הפוסקים אבן העזר סי' יז סעי' לב אות כז שהביא פוסקים נוספים שסוברים כך] ויש אומרים שאסורה [עי' אוצר הפוסקים שם], ויש שמתירים במקום שיש צדדים אחרים להקל, אע"פ שלגבי אשת איש לא מקילים ע"פ צדדים אלו [שו"ת עזרת כהן סי' קה קו, וביאר שמה שחוששים ולא סומכים עליהם במים שאין להם סוף הוא מטעם הרחקה ולא מטעם עצם הספק, ובזה יש לחלק בין איסור לאו של יבמה לשוק לאיסור כרת של אשת איש, וראה עוד שו"ת אחיעזר סי' לו שהקל ביבם שטבע במים שאין להם סוף ואבד זכרון].

יבמה לשוק

טור תמג להערה 70 – וכן דן במחלוקת זו בשו"ת עזרת כהן סי' קד ד"ה 'ובתשובת'.

יבש ביבש; לח בלח

טור תרמב לאחר הציון להערה 72 להוסיף פסקה – הדין שקמא קמא בטיל [עבודה זרה עג.], כתבו האחרונים שנאמר רק לגבי לח בלח, שכיוון שבלח בלח יש בילה, ראשון ראשון שנופל מתערב מייד בכל התערובות. אך לא אומרים קמא קמא בטיל בלח ביבש [תפארת ישראל בועז פאה פ"ז אות א, והובא בפתחי תשובה יו"ד קלד א] וכן ביבש בלח [שו"ת אורח משפט א"ח סי' פז ד"ה 'הנה'].

טור תרמד לאחר הציון להערה 96 – ויש מי שכתב להקל שהוא כיבש ביבש כאשר יש עוד צדדים לצרף להקל [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פה ד"ה 'הנה פשוט'].

טור תרמה לאחר הציון להערה 110 להוסיף פיסקה – כל המחלוקת האם קמח נחשב בלח או כיבש היא לגבי קמח שנתערב בקמח, אך קמח שנתערב במים – בוודאי נחשב יבש בלח, שביחס לדבר לח ממש כמים, פשוט שהקמח נחשב יבש [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פז ד"ה 'הנה'].

טור תרמד להערה 101 לאחר המילים 'רמ"א יו"ד תמז ד' – ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' פז אמצע ד"ה 'וזה' הוסיף שאפילו למחמירים שחוזר ונעור גם בלח בלח, מודים שאם יש לצרף עוד ספיקות מקילים בזה.

יד – אבר

טור תרנג אחרי הציון להערה 16 על המילים 'בגובה הזרוע היא' – להוסיף הערה – הערוך ערך קבורת, ולשונו: 'והוא גובה של יד'. ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' ד דן האם משערים את המקום התפוח כאשר היד כפופה, או כשהיא פשוטה, שאז השיעור קטן יותר. וכתב שאולי מדאורייתא די בזה שרוב התפילין של יד במקומן, שאומרים רובו ככולו גם בשיעורים. ואם כן הוא דין דרבנן, ובדרבנן משערים לקולא.

יד – לטומאה

טור תרסא לאחר הציון להערה 43 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שהסתפק האם דין יד לטומאה מחשיב את היד לדבר אחד עם הכלי, או מחדש שהיד מושכת את הטומאה אליה אע"פ שאינה דבר אחד [אורות הרמב"ם ע"ז פרק ח, ותלה זאת במחלוקת הרמב"ם והראב"ד שם].

יד סולדת

*טור תרצח להערה 6 לאחר המילים 'שגרסו בירושלמי שכל זמן שהיד שולטת אינו בישול, וכשאין היד שולטת הרי הוא בישול' – וכן היא גרסתנו בכל הדפוסים, ובכת"י ליידן.

ידים

טור תשכט הוספה להערה 17 – וכן הוא דעת בעה"מ, עיין מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ב עמ' נז. ועיין ברש"י פסחים קטו ע"א שכתב (ד"ה 'צריך נטילת ידים') 'משום המשקין, שהידים שניות – וכל הפוסל בתרומה מטמא משקין', ומשמע שהוא מטעם טומאה ולא מטעם לכלוך, דאם הוא משום לכלוך, מאי נפ"מ משום משקין. ועיין מצוות ראייה שם אות א עמ' נג, הובא בטוב ראי פסחים קטו ע"א אות רי, ובמצוות ראייה שם אות ה עמ' סב, הובא בטוב ראי שבת שם אות כב, שכתב דעיקר הגזרה משום לכלוך, רק שאחר שגזרו משום זה גזרו על הטומאה. ועוד כתב שם שאולי בפסחים הוא ממהדורה קמא, שסבר כרבותיו בשבת.

טור תשל לאחר הציון להערה 27 פיסקה חדשה – אין סכין בשמן שביעית בידים טמאות כדי שלא לטמאו [תוספתא שביעית פ"ו ה"ו, רמב"ם שמיטה ויובל פ"ה ה"ז]. יש אומרים שהטעם שאין לטמאו הוא משום שיש בפירות שביעית קצת קדושה [ערוך השלחן העתיד הלכות שמיטה כד ה; מקדש דוד שביעית מב ב] ויש אומרים שהטעם הוא מפני שמפסידו, שהאוכל חולין בטהרה, לא יוכל לאכלו [מנחת ביכורים וחזון יחזקאל שביעית פ"ו ה"ו]. ובזמן הזה שהכל בחזקת טומאה לא שייך דין זה [שבת הארץ פ"ה ה"ז].

טור תשלב לאחר הציון להערה 46 פיסקה חדשה – יש שהוסיפו טעם רוחני לגזירה על ידים הבאות מחמת ספר, שכאשר מתקשרים רק אל הצד הטבעי של הנבואה ורוח הקודש, ומנתקים אותו ממקור קדשו, מזדהמים בזוהמה של הטבע [שמונה קבצים קובץ ה אות קסט].

טור תשמד לאחר הציון להערה 207 – (במקור כתוב 'על טומאת ידים מחמת ספר תורה, שלא גזרו כן בספר העזרה שהיה במקדש, ושיש סוברים שהוא מדין אין טומאת ידים במקדש, ע"ע כתבי הקודש' כיון שלא מצאתי שכתוב על זה בערך כתבי הקדש, הוספתי כאן) על ספר העזרה נאמר במשנה שאינו מטמא את הידים [כלים פט"ו מ"ו], ואולם יש ראשונים שלא פסקו כן [רמב"ם שאר אבות הטמאות פ"ט ה"ה]. "א משום שאין זה ספר עזרה אלא ספר שכתבו עזרא [ר"ש שם], והוי מלתא דלא שכיחא [משנה למלך שם], וי"א משום דספר עזרה שיצא לחוץ מטמא את הידים [תוספתא כלים פ"ה ת"ז], ובמקדש בלאו הכי אין טומאת

ידים [עיין לעיל ציון 183], ולכן אין צורך להביא הלכה זו לגבי ספר העזרה, והמשנה עצמה הביאה דין זה, משום שהיא על פי הדעה שיש טומאת ידים במקדש [מאמרי הראיה הספד לגאון ר' זלמן סנדר שפירא, עמ' 374].

טור תשמו לאחר הציון להערה 246 – ויש מהאחרונים שכתבו שדין זה של נותר הוא רק מדרבנן, ולכן נקטה המשנה דווקא דין של לטמא את הידים שהוא דין דרבנן, ומ"מ גזרו גם בשאר דיני תורה [טוב ראייה ברכות ט ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות סא. ועיי"ש דמצד דין אכילת קדשים ניתן מהתורה לאכלו כל הלילה גם לדעה זו, רק שאינו יוצא בזה יד"ח קרבן פסח. ובאות סב הבין שנוטר זה הוא מדין תורה].

כרך כב

ידיעות מחלקות – יום טוב

ידיעות מחלקות

טור ז הוספה להערה 56 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' קכו, שהבין ג"כ שהטעם הוא שבאופן כללי הספק מפסיק או אינו מפסיק, גם ללא אשם, שהרי השווה זאת לכל ספק אם הוי הפסק.

טור י הוספה להערה 99 – ובשו"ת אורח משפט סי' קמא עמ' קעה, הובא בטוב ראי סוכה דף ט ע"א אות כ, הבין את דברי הרמב"ם כהבנת הלח"מ. אמנם, כתב שם שאין זה פשוט הגמרא ושיטת המפרשים.

טור י הערה 101 – בהערה כתוב 'ועי' תוס' שם ב ד"ה אמר שלרבה עצמו וכן לר' אליעזר הטעם שחייב שתים אינו משום שהימים שבינתיים חשובים כידיעה לחלק, אלא משום שחשובים כגופין מחלקין' – תמוה ביותר, דתוס' לא אמר שם דבר זה כלל וכלל. דהגמרא מפורשת שבזדון שבת ושגגת מלאכות אם אומרים שחייב כמה חטאות אם עשה בכמה שבתות זה רק מטעם גופין מחלקים, ובשגגת שבת וזדון מלאכות אם אומרים שחייב כמה חטאות אם עשה בכמה שבתות זה רק מטעם ידיעה לחלק (וכן הוא ברמב"ם בהלכות שגגות פ"ז ה"ח וה"ט). ולא נחלקו בזה האמוראים והתנאים כלל, רק נחלקו אם אומרים ידיעות מחלקות וגופין מחלקים במקרים הנ"ל. ודברי תוס' שם 'ואם תאמר קשיא מיניה אדרבה שהרי רבה קאמר לעיל לר"א דקצר וקצר מחייב תרתי אפי' בשבת אחת וא"כ למה צריך שבתות כגופין דמיין' כוונתו דרבה סובר דר"א ס"ל שחייבים שתי חטאות גם אם אין כלל סברא של גופין מחלקים וידיעות מחלקות (ונקט גופין מחלקין כיון שדבר גם על נדה, ושם בדף טו. שהוא מקור התוס', דבר על בא על חמש נשיו שהוא גופין מחלקין). אבל לא עלה על דעתו כלל שיש סברא לחלק בשגגת שבת וזדון מלאכות משום גופין מחולקין. ונראה דצ"ל 'ועי' תוס' שם ב ד"ה 'אמר רבה' שלרבה בהסבר דעת ר' אליעזר הטעם שחייב שתים אינו משום שהימים שבינתיים חשובים כידיעה לחלק, אלא דמחייב תמיד שתי חטאות, כשעשה שתי עברות'. אמנם בשו"ת אורח משפט שם, הובא בטוב ראי שם ובשו"ת עזרת כהן סי' עו עמ' שה כתב שהטעם

לחילוק הגופים הוא הידיעה המחלקת, ומשמע דשניהם מטעם אחד, ואינם שני דברים שונים, וצ"ע.

ידעוני

טור כא לאחר הציון להערה 14 הערה חדשה על המילים 'עד שיפול כנכפה' – ועיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"ב, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 58, שאע"ג שמי שנכפה הרי הוא כשוטה ופטור מכל המצוות, צ"ל שאינו חייב אלא על ההכנה, אף אם לא הצליח בכך. וכן ניתן לומר שכיון שדרכו להינער מעצמו הוי כישן וחייב, כמ"ש בגיטין דף ע"ב, דבסמיה (פרש"י רפואה) בידן, הוי כישן וניתן לתת גט לאשתו. וכ"ש כשמתנער מאליו.

טור כב הוספה להערה 33 – וכן נראה ממש"כ באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ג ה"א, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 45, טוב ראי ע"ז עמ' קצג, שכתב על דברי הרמב"ם שם 'כל העובד כוכבים ברצונו בזדון חייב כרת', והוסיף 'ברצונו' אע"ג שלא בכל מקום כתב 'ברצונו'. אלא כתבו משום דבע"ז באונס ישנו דין יהרג ואל יעבר, ולכן הדגיש דבלא רצונו, אע"ג דאסור, מ"מ אין עונש כרת. ולפ"ז כיון דבפ"ו ה"א גבי אוב וידעוני כתב ג"כ 'ברצונו', נראה שגם בו הדין יהרג ואל יעבר. אמנם, עיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"ב, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 59, שהסתפק בזה.

טור כה לאחר הציון להערה 78 – הטעם שחדשה התורה איסור גם בנשאל לידעוני, בניגוד לשאר ענייני כישוף, שאין איסור אלא במכשף עצמו, משום שכך היא אומנות אוב וידעוני, שאינו יכול להעשות אלא ע"י שואל. ולפ"ז יעבור הנשאל גם בלאו של 'לפני עור', הואיל ואין יכול הנשאל לשאול ללא השואל [אוצרות הרמב"ם, במנין המצוות שלפני ההלכה מצווה מב-מג, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 45, טוב ראי ע"ז עמ' קפג].

יהא מונח עד שיבא אליהו

כל דין שאין אפשרות לבררו, אין אומרים שיהא מונח עד שיבוא אליהו, אלא יכול הדין להכריע על פי מה שעניו רואות אף בסברא מועטת [תשובת הרא"ש כלל קז סי' ו על פי המהר"ם מרוטנברג], וי"א שדווקא בסברא מוכחת [כך גרס בדברי הרא"ש בבאר אליהו חו"מ סי' טו ס"ד ס"ק י"ב, הובא בטוב ראי ב"ב דף קמו ע"ב אות קמד. והוכיח כן

מהמשך דברי הרא"ש שם. אמנם, ניתן להבין את דברי הרא"ש כפשוטם, דמספיק אף סברא מועטת במקום שינראה לו דין מרומה, אך אם הנתבע אינו מוכן לחקירות כלל, זה הוי אומדנא דמוכח. להרחבת הדיון באומדנא מתי היא מועלת, עיין שו"ת עזרת כהן סי' כט, וכן סי' מא, הובא בטוב ראי ב"ב דף נח ע"א אות עז].

יהודה

טור מו לאחר הציון להערה 63 – אמנם יש ראשונים שלא חילקו בין יהודה לגליל, ובכל מקום אין להיפנות בין מזרח למערב [רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ט. ובטעם הדבר עיין מצוות ראייה אר"ח סי' ג ס"ה, הובא בטוב ראי ברכות שם אות רפב, טוב ראי יומא עז ע"א אות לג, שדן בדעת הרמב"ם שלא פסק כירושלמי דאסור דווקא במקום שיש מחיצות, ולדעתו בכל מקום אסור גם אם ישנן מחיצות. ועיי"ש בהסברו, שהרמב"ם ס"ל שאין זה משום ביזוי המקדש, אלא משום כבוד המקדש, שכשאינו נפנה למזרח ומערב נזכר במקדש ומכבדו. ולפ"ז י"ל שזה טעמו דבכל מקום אסור ליפנות בין מזרח למערב. ואע"ג שהגמרא שם חלקה בין יהודה לגליל, אולי לדעת ר"ע שנוהג גם בחו"ל ובכל מקום ל"ש לחלק בין צפון לדרום גם בגליל (וכמ"ש ב"י באר"ח סי' ג), או דלמא שפסק כאבא בנימין (ברכות ה:), כמ"ש שם, שזו הסבה שפסק שאסור אף אם יש מחיצות, והואיל ופסק כן, הרי כמו שלא חילק אבא בנימין בין יהודה לגליל, הה"נ שאין חילוק לגבי הנפנה].

יהרג ואל יעבר

טור נו לאחר הציון להערה 34 במקום "יש מהגאונים" – 'בירושלמי משמע'.

לפני הציון להערה 35 להוסיף הערה – סנהדרין פ"ג ה"ה כן הבין באגרות הראיה ח"א אגרת קג עמ' קכז, שהרי נאמר בירושלמי שם 'אר יוסי בי רבי בון [קהלת ח ב] אני פי מלך שמור אני פי מלך מלכי המלכין אשמור לי בסיני [שמות כ ב] אנכי ה' אלהיך'. ולאחר מכן מביאה הגמרא את המימרא 'כד כד הזה נבוא ההוא גברא וההן כלבא שניהן שוין' המדברת בחנניה מישאל ועזריה (ויק"ר לג ו, במדב"ר טו יד).

לאחר מכן להוסיף – וכן מופיע במדרש [שה"ש רבה ב יד], וכן יש מהגאונים שכתבו כן. כאן להכניס הערה 35.

טור טו לאחר הציון להערה 145 – ו"א שאף באונס ממון הדין כן [שו"ת דעת כהן סי' קצג עמ' שעד].

טור טח לאחר הציון להערה 169 – ויש שהוכיחו כן מהגמרא [שו"ת דעת כהן סי' פד מהגמ' ב"מ נט. 'נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים', שבעריות ממש ודאי שאסור שהוא ביהרג ובל יעבר, וכ"ש שילבין ואל יעבר. וא"כ אם בספק מותר לעבור על מנת לא לבייש, כ"ש שמותר במקום פק"נ. אמנם, מתוס' שם ד"ה 'נח', דס"ל שלא היתה כלל א"א, לא ניתן להוכיח, אך כתב שא"א להוציא המילים מפשוטן. עוד כתב שם שאין ספק של יהרג ובל יעבר מוציא מידי ודאי של 'וחי בהם'].

טור טז בראשו – כתוב באנציקלופדיה 'אנסוהו לעבוד עבודה זרה שכל עובדיה אינם עובדים אותה אלא מאהבה ומיראה – מחמת אהבת אדם או יראתו'. ובהערה (ציון 178) 'רש"י שבת עב ב וסנהדרין סא ב וכריתות ג א'. ואינו מדויק דרש"י בכל המקומות הנ"ל כתב שהאדם עצמו עובד מאהבה ומיראה, אבל משמע ששאר עובדיה עובדים כע"ז. 'מאהבה ומיראה – מאהבת אדם או מיראת אדם השתחוה לעבודה זרה, וקרי ליה שוגג בלא מתכוין – כלומר שגג בהכי, דסבור כיון דאין מתכוין לבו לאלהות – מותר', 'מאהבה ומיראה – מאהבת אדם ומיראת אדם, ולא חשבה בלבו באלהות', 'אלא – השתחוה לעבודת כוכבים מאהבת אדם ומיראת אדם דסבר מותר לעבוד עבודת כוכבים מאהבה ומיראה'. ויש לכתוב כך – 'אנסוהו לעבוד עבודה זרה, ועבדה מאהבה או מיראה – מחמת' וכו'.

שם לאחר הציון להערה 183 – ו"א דכל מה שמותר הוא רק אם מיחה ואמר שאינו מקבלו לאלוה, ועבד ע"י ייסורים שייסרו אותו, שבזה רואים שאין רצונו לעבדה, וממילא אין בזה משום מראית עין, ואין מי שידוע שקבל צלם זה לע"ז [שו"ת משפט כהן סי' קמח עמ' שנו, הובא בטוב ראי פסחים נג ע"ב אות קסז, כתובות לג ע"ב אות צ].

טור פד לאחר הציון להערה 345 – ו"א שבהלבנת פנים אין חיוב למסור נפשו, אך מותר למסור נפשו, אף לדעת הסוברים שבמצווה רגילה אסור למסור נפשו, ולכן נאמר "נח לו" [טוב ראייה סוטה י ע"א, הובא בטוב ראי שם אות לא].

לאחר הציון להערה 370 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש, שכל מה שנאמר שדינו של איסור אשת איש הוא יהרג ואל יעבור, היינו דווקא בוודאי אשת איש, אך בספק אשת איש – יעבור ואל יהרג [ש"ת דעת כהן סי' פד, שהרי איסור ספק אשת איש נדחה מפני הלבנת פנים, וכל שכן שיידחה מפני פיקוח נפש].

טור צו לאחר הציון להערה 463 – ויש מהאחרונים שהבינו שלמסקנת הגמרא בתלמוד הבבלי, ר"מ מודה שאין אומרים יהרג ובל יעבר [באר אליהו סי' יב סק"א, שכן הגמרא שם אומרת 'אמר ליה רבא: השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי, אמרינן להו: זילו חתומו ולא תתקטלון, דאמר מר: אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש – אלא עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד, השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו? ודוחה את ההסבר שטעמו של ר"מ יהרג ואל יעבר, ומסבירה שם הסבר שונה].

*טור צו לאחר הציון להערה 170 פיסקה חדשה – "א שכל הכופר ב"ג עקרים הוי יהרג ואל יעבר [ש"ת הרדב"ז ח"א סי' מ. אמנם אף הוא כתב שם דהרמב"ם לא ס"ל הכי].

טור צח לאחר הציון להערה 486 – וכל זה בחיי עולם, אבל בחיי שעה אף לדעה זו יכול למסור נפשו [ש"ת משפט כהן סי' קמד עמ' שכת, הובא בטוב ראי עירובין כא ע"ב אות ו, מהא דאמר ר' עקיבא (שם) 'מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חברי', כיון שהיה רק חיי שעה, שהרי נידון למיתה ע"י מלכות הרשעה].

טור צח לאחר הציון להערה 486 – ומותר לאדם להכניס עצמו למצב של יהרג לאל יעבר, ובזה אינו נחשב מתחייב בנפשו [שבות יעקב ח"ב סי' קו, הובא בפת"ש יו"ד סי' קנז סק"ח, ועפ"ז פסק בשו"ת משפט כהן שם עמ' שכה-שכו, הובא בטוב ראי פסחים נג ע"ב אות קסז, טוב ראי יומא פה ע"א אות מא, ע"פ תוס' שם ד"ה 'מה', שהיו יכולים חנניה מישאל ועזריה לברוח. ועיי"ש שדימה לשבת שמותר להכניס עצמו למקום פקו"נ, אע"ג שיצטרך לחלל שבת כהא דאו"ח סי' רמח ס"ד].

טור קה לאחר הציון להערה 567 – כאשר מסופקים בכוונת גזרת המלכות, אם הגזרה משום ממון או כדי להעביר על דת, אין דין של יהרג ואל יעבר [ש"ת דעת כהן סי' נח עמ' קן ע"פ הירושלמי בשביעית פ"ד ה"ב, ובסנהדרין פ"ג ה"ה, שגזירת המלכות בשביעית היתה בהריגה, שכן מובאת שם הסוגיה של פקו"נ. אמנם בבבלי (סנהדרין כו., ותוס']

שם ד"ה 'משרבו' משמע שלא היתה גזרת נפשות אלא גזרת ממון – 'כדמכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא'.

טור קח לאחר הציון להערה 597 – אם הכוונת הגוי גם להעביר על דת וגם להנאת עצמו יעבר ואל יהרג [משפט כהן סי' קמח עמ' שנה ע"פ הרמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה ה"ב אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד'. וכן משמע ברש"י סנהדרין עד: ד"ה 'היכי' – 'יום איך היה לפרסיים שנוטלין כומרי עבודה זרה אור מכל בית ובית ומעמידין בבית עבודה זרה שלהם ומתחממין העם כנגדן, והיו נוטלין אף מבית ישראל בעל כרחם, היכי יהבינן להו ולא מסרי נפשייהו אקדושת השם הלא חק עבודה זרה הוא'. והרי האור עצמו היה חלק מהע"ז כמ"ש רש"י בגיטין יז. ד"ה 'שקלה' – 'שיש לפרסיים יום איך שאין מדליקין אור באותו יום אלא בבית ע"ז שלהן']. אמנם אם המטרה היא להעביר על דת, רק שמטרה זו בשביל הנאתו יהרג ואל יעבר [שם, שכל המלכויות שגזרו שמד, עשו זאת בשביל שתתפשט מלכותם ע"י שתתפשט דתם].

שם הוספה להערה 597 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קמח בסופו.

יובל

טור קיב לאחר המילים 'השם יובל ניתן בתורה לשנת החמישים' להוסיף הערה – הסבה למספר חמשים, משום שהוא מסמל ערך לתקופה בחיי הפרט ובחיי הכלל. ולכן למרות שהיובל כללי, מ"מ יש בו את הצד הפרטי של חזרת קרקעות לבעליהן, ושחרור העבדים העבריים – עין איה מסכת שבת דף י ע"ב אות כג.

טור קיג לאחר הציון להערה 12 פיסקה חדשה – מטרת השמיטה היא לשרש דעות רעות ועקמומיות הלב שנכנסו באומה, עקב החיים המעשיים, ולכן מפסיקים בה את החיים המעשיים. ואילו היובל בא כדי לתת לב חדש ורוח חדשה ממקור העליון [עין איה מסכת שבת דף לג ע"א אות רלא]. וכן מסמן היובל את הגעת החיים למטרתם העליונה, ולכן קוראי בו 'דרור', כאותה צפור דרור שדרה בבית כבשדה [מסכת שבת דף קו ע"ב], ואינה מקבלת מרות אלא מכניעה ומשברת את הטבע [עין איה שם אות יא]. השמיטה והיובל מתייחסים זה לזה כחמה ולבנה, וכישראל ואמות העולם [הקדמה לספר שבת הארץ].

שם – בשנת היובל עם ישראל מתעלה במדרגתו הרוחנית, ולכן המוסר האלוקי השלם מתגלה רק ע"י היובל כגון בשלוח עבדים, עבד עברי, חזרת קרקעות. ודבר זה של שלמות מוסרית יכול להיות רק אם כל עם ישראל בארצו [הקדמה לשבת הארץ, הובא בטוב ראי ר"ה דף ח ע"ב אות ד].

טור קטז הוספה להערה 64 – ועיין מבוא לשבת הארץ פרק ו שהבין שכן היא דעת הראב"ד, שעד סוף בית שני נהגה שמיטה מדאורייתא, ולאחר מכן בטלה אף מדרבנן.

טור קיז לאחר הציון להערה 71 – ונוהג תמיד ולא רק בתחילת הישוב שבאו לארץ ישראל [הרמב"ן ספר הזכות פרק השולח, ובחידושו שם דף לו]. ואם ישנה ערבוביה באמצע היובל, וחזר הסדר לקראת שנת היובל, הרי שבטלה השמיטה, הואיל ולא היה סדר בזמנה, אך היובל לא בטל הואיל והיה סדר בזמנו [שבת הארץ מבוא פרק ד].

טור קכא הוספה להערה 119 – מבוא לשבת הארץ סי' ה, הובא בטוב ראי ר"ה דף ט ע"א אות ה, טוב ראי ע"ז דף י ע"א אות כ.

טור קכא הוספה להערה 124 – מבוא לשבת הארץ סי' ה, הובא בטוב ראי ר"ה דף ט ע"א אות ה, טוב ראי ע"ז דף י ע"א אות כ, משפט כהן סי' נח, הובא בטוב ראי שם.

טור קכא הוספה להערה 127 – שבת הארץ פ"ט ה"ג.

טור קל לאחר הציון להערה 240 – י"א שכמו שבספירת העומר ישנן שתי מצוות, גם כאן ישנן שתי מצוות [שאי"ג שהרמב"ם בסה"מ שם מנאם כמצווה אחת, הרי גם במצוות ספירת העומר מנאם כמצווה אחת (עשה קסא), ומ"מ הגמרא במנחות דף סו ע"א אומרת 'מצווה למימני יומי ומצווה למימני שבועי']. וי"א שלדעות שמנו יובלות מדרבנן, הרי שמצוות למנות רק ספירה אחת בזמן שמונין מדרבנן [מבוא לשבת הארץ פרק ו], וכמו שלעניין ספירת העומר ישנה דעה 'אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא' [מנחות דף סו ע"א].

טור קלא הוספה להערה 263 – אגרות הראיה ח"א אג' שכג עמ' שסב, דאינו נוהג אפילו מדרבנן, טוב ראייה ברכות דף ה ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות כג.

טור קלב לאחר הציון להערה 269 – וכתבו הראשונים שמועילה ספירה זו ליובל, לאחר שישבו. אמנם נחלקו בזה האחרונים [תוס', מסכת ערכין דף יב ע"ב], ו"א שבכל מקרה מועילה ספירה זו גם אם השמיטות דרבנן [שר"ת משפט כהן סי' סח, דומיא דקידוש בזמן תוספת שבת שמועיל, וכמ"ש המרדכי במסכת מגילה פ"ב רמז תשצח], ו"א דרק אם השמיטות דאורייתא מועילה ספירה זו [רש"ש שם].

טור קלד לאחר הציון להערה 289 – ולדעה זו העובד באדמה ביובל לא ביטל עשה, אלא רק עבר בלא תעשה [שבת הארץ פ"י הט"ז].

טור קלה לאחר הציון להערה 303 – ו"א שצריך לברך על עצם הקידוש 'לקדש שנים' [ספר החינוך מצווה שלב]. ולפי דבריו, קידוש זה נעשה ביו"כ סמוך לתקיעת השופר, שכן בלעדיה אין קידוש [שבת הארץ פ"י הט"ז].

טור קלז הוספה להערה 345 – ובשבת הארץ פ"י ה"י הבין בדעת הרמב"ם ושאר ראשונים כדעה הראשונה, שהיובל תלוי דווקא בתקיעת ב"ד (ואולי הבין כן ממש"כ הרמב"ם 'ומצווה זו מסורה לב"ד תחילה, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע').

טור קלח הוספה להערה 356 – גנזי ראייה פורים עמ' 18, הובא בטוב ראי מגילה דף ל ע"א אות נט.

טור קמא הוספה להערה 395 – ועיין מבוא לשבת הארץ פרק א, שגם הבין כך בירושלמי.

טור קמד הוספה להערה 428 – ובשבת הארץ פ"י ה"ח הסתפק בזה, האם ממה שכתוב 'בכל ארצכם' נלמד שנוהגת רק בארץ, או שהואיל ותלוי בדרור, הנוהג גם בחוץ לארץ (עיין לקמן ציון 504), יש לתקוע גם בחוץ לארץ. ולא הכריע בדבר.

טור קנד לאחר הציון להערה 578 – ואף אם הגיע היובל בשנה השנית למכירתו [ערכין דף לג ע"א, ואף שאינו דומה לא לבתי ערי חומה שיוצאים רק בשנה ראשונה, ואינו

דומה לשדות שאינן יוצאות בשנה שניה]. וא"צ השלמה [שבת הארץ שם], וי"א שצריכה השלמה [לח"מ ערכין פ"ה ה"ד].

טור קנה לאחר הציון להערה 589 – ודווקא אילן או שנים, אבל אם בשלשה אילנות חוזר [שבת הארץ פ"א ה"ד, ע"פ הגמ' בב"ב דף פא ע"א שהקונה שלשה אילנות קנה קרקע עמם].

טור קטב לאחר הציון להערה 693 – ואם ירש בית הקברות חוזר משום פגם משפחה, ויתנו לו דמיה [רמב"ם שם], ואפילו אם רצו בתוך היובל, יכולים היורשים לתת דמיה, וליקח את בית הקברות [רדב"ז שם, שבת הארץ שם].

טור קסו הוספה להערה 748 – שבת הארץ פ"י ה"ד.

טור קעט לאחר הציון להערה 946 – גם לסוברים שאיסור העבודה מתחיל בר"ה, מ"מ אין לוקין על עבודות שקודם ר"ה, משום שהוא ספק אם יתקדש היובל בתקיעת שופר ושילוח עבדים [שבת הארץ פ"י ה"ו].

טור קפא לאחר הציון להערה 989 – דין שלוח מחנות*, שנחלקו הראשונים, שי"א שנוהג רק בזמן היובל [תוס' ברכות דף ה ע"ב ד"ה 'הא לן', ועיין טוב ראייה שם הובא בטוב ראי שם אות כג, שמקורו מערכין כט ע"א, שאין דין בתי ערי חומה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. ואע"פ שהלכה זו נאמרה לגבי בתי ערי חומה שעליהם נאמר 'וביובל יצא', מ"מ הואיל ואמר תוס' (שם דף לב ע"ב ד"ה 'וקדשו') בשם הר"י ששלוח מצורעים מחוץ לעיר נלמד מגז"ש 'מושב – מושבו', אין גז"ש לחצאין, ולכן אין נוהג דין שילוח מצורעים אלא בזמן היובל], וי"א שנוהג בכל זמן [כן פשטות רש"י ברכות דף ה ע"ב ד"ה 'הא לן'], וי"א שסתמו נוהג בכל זמן, אבל שילוח מצורעים נוהג רק בזמן שנוהג היובל [כן נראה מטוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות כג. ועיין בכל זה בשבת הארץ פ"י ה"ט]. וי"א דאף בזמן הזה כיון שמונים יובלות לקדש שמיטין [דעת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ט], נוהגים כל דינים אלו [טוב ראייה שם הובא בטוב ראי שם, שהרי בבית שני מנו לדעת הרמב"ם יובלות רק כדי לקדש שמיטין (שמיטה ויובל פ"י ה"ג), ונהג אז דין בתי ערי חומה כדמוכח במשנה (ערכין דף לב ע"ב), שהלל, שהיה בזמן בית שני, תקן תקנה לגבי בתי ערי חומה. ועיין בכל זה בשבת הארץ פ"י ה"ט].

שם – י"א שלסוברים שאין קנין לנכרי בא"י, דין זה נוהג רק בזמן שהיובל נוהג, אבל בזמן שאין היובל נוהג, יש קנין לנכרי בא"י [מבוא לשבת הארץ פרק יא. ע"פ הגמרא בערכין (דף כט ע"א) שמונה את מה שאינו נוהג אלא בזמן היובל, וטעמם, משום שבכל אחד ישנו פרט שאינו נוהג אלא ביובל, וא"כ ה"ה הא דאין קנין, שהוא נלמד מהפסוק 'כי לי הארץ' (ויקרא כה כג), הנאמר לגבי יובל (גיטין דף מז ע"א)].

טור קפב הוספה להערה 998 – וכ"כ במבוא לשבת הארץ פ"ב, פ"ד.

טור קפו לאחר הציון להערה 1041 פ"טקה חדשה – י"א דלא רק שביעית אלא כל מצוות התלויות בארץ תלויות ביובל [מבוא לשבת הארץ אות ב ע"פ רש"י גיטין לו ד"ה 'בזמן', שכתב שם 'שבטלה קדושת הארץ', מבוא לשבת הארץ אות יב, הובא בטוב ראי מגילה דף י ע"א אות כח, טוב ראי יבמות דף פא ע"א אות לה, על פי דעת תוס' יבמות דף פא ע"א ד"ה 'מאי'], וי"א שאין תלויה אלא השמיטה בלבד [שם], הובא בטוב ראי שם, על פי דעת תוס' מגילה דף י ע"א ד"ה 'למה', וכן הבין בדעת הרמב"ם, דלא חילק בשום מקום בכלאיים בין מקום שכבשום עולי מצרים למקום שכבשום עולי בבל, וכן בערלה, דאע"ג דחילק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ (הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"ד), לא חילק בין זמן שהיובל נוהג לזמן שאינו נוהג. וכן נראה ממה שכתב בהלכות תרומות פ"א הכ"ו 'וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה', שלא כתב כדן מוחלט אלא שנראה לו. אמנם, ניתן לומר שכתב 'יראה לי' משום מעשר שני שניתן היה לומר שתלוי בקדושת ירושלים שלא בטלה, אבל לשאר דיני קדושה הכל שווה].

טור קפא לאחר הציון להערה 974 – ומ"מ אם נמכר לעבד כשנהג היובל, ולאחר מכן פסק היובל, יוצא בשש [שו"ת משפט כהן סי' סח עמ' קלז ע"פ הספרי פרשת ראה פרשת שבע שנים שנאמר שם שעבד עברי אינו תלוי ביובל, מבוא לשבת הארץ פרק ד], ואין מתבטלת עבודתו [שם עמ' קלח, מבוא לשבת הארץ שם].

יוחסין

טור קצב לאחר הציון להערה 91 – י"א דלא בדקו אלא פסול יוחסין [טוב ראי פסחים ג ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות י בהסבר דברי רש"י שם ד"ה 'מן המזבח'], וי"א שבדקו שם את כל הפסולים [טוב ראי שם, הובא בטוב ראי שם בהסבר דברי ר"ח בתוד"ה 'שמץ'].

טור קצב הוספה להערה 92 – ואולם במקום שאין אפשרות לבדיקה זו, כגון בזמן הזה, יכול לעבוד כהן אף ללא ייחוס, הואיל ומהתורה אין צריך ייחוס אלא סמכינן על החזקה, ותקנת חכמים היא רק במקום שאפשר כן כתב בשו"ת משפט כהן סי' צד אות ב.

טור רכה הוספה להערה 466 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' קד הובא בטוב ראי כתובות דף יד ע"א אות כז, דדיעבד היינו דווקא לפסול העובר, ולאוסרה על הארוס, אבל בשעת הדחק, או מקום עיגון בעלמא אין זה נחשב כדיעבד. ואין פסול הולד דומה לעיונא בעלמא, דטעמא דהולד כשר בדיעבד הוא כדכתב הר"ן, שאם אתה פוסל הולד, נוקפו לבו ופורש ממנה, ומשמע שהדיעבד הוא רק משום להוציא אשה מבעלה.

טור רכח הוספה להערה 502 – שו"ת עזרת כהן סי' ח אות ג הובא בטוב ראי כתובות דף יד ע"א אות כז, וכן באות ל, ועיי"ש באשת איש שנאנסה, וטוענת שמא במקום שיש בו רוב נכרים, ודן שם אם בענין תרי רובי, להכשירו דמעלה זו עשו בממזר כמו שעשו בכהונה, או דלמא שבכהונה חששו משא יבואו אליה והוי קבוע (עיי' לקמן ציון 628, 715), משא"כ בממזר דלא חששו, שהרי גם בקבוע הוי ספק, וספק ממזר מותר מה"ת והו"ל גזירה לגזירה. ותלה שם במחלוקת אם ספק דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא, דלדעת הרמב"ם דהוא לקולא, וא"כ החידוש שספק ממזר מותר הוא אפילו בדאיקבע איסורא, וא"כ ודאי דהוא גזרה לגזרה, משא"כ דעת החולקים דבאיקבע איסורא ספק ממזר אסור מה"ת ושייך גזרת שמא יבואו אליה, ובעי תרי רובי. אמנם, ועיין שו"ת עזרת כהן סי' קד הובא בטוב ראי כתובות דף יד ע"א אות כז, דדיעבד היינו דווקא לפסול העובר, ולאוסרה על הארוס, אבל בשעת הדחק, או מקום עיגון בעלמא אין זה נחשב כדיעבד. ואין פסול הולד דומה לעיונא בעלמא, דטעמא דהולד כשר בדיעבד הוא כדכתב הר"ן, שאם אתה פוסל הולד, נוקפו לבו ופורש ממנה, ומשמע שהדיעבד הוא רק משום להוציא אשה מבעלה. ומשמע מכאן דאין היתר דיעבד אם האשה תהיה עגונה, אלא רק אם יוציאו אותה מבעלה, וצ"ע בדבריו.

טור רמו הוספה להערה 691 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' י, שהבין בדברי הנוב"י, שלא בעינן תרי רובי, דווקא בצירוף הסברא של בודקת ומזנה.

טור רמט לאחר הציון להערה 725 – ועיין לעיל [בהוספות להערה 502] אם בעי תרי רובי רק בפסול כהונה או גם בפסול ממזרות.

טור רעד לאחר הציון להערה 987 – או שאביו נהג בו מנהג בנים ללמדו תורה בבית הספר [באר אליהו ח"מ ח"ב סי' לה ס"ו סק"א, הובא בטוב ראי כתובות דף כח ע"א אות פא, טוב ראי קידושין דף ע"ו ע"ב אות קיב]. ו"א שבזה"ז אין חשש עבדות כלל, ולכן תמיד מעלים ליוחסין מתרומה [שם בהסבר דעת הרמב"ם שכתב בהלכות אסורי ביאה פ"ט ה"ז 'כל משפחות בחזקת כשרות', ובפ"כ ה"א פסק 'כל כהנים בזמן הזה בחזקה הם כהנים ואין אוכלין אלא בקדשי הגבול, והוא שתהיה תרומה של דבריהם אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס', ומשמע שהוא ללא כל בדיקה. ורק במשפחה שקרא עליה ערער בעי בדיקה. וה"ה לחילוק גרנות שמועיל רק כשאר ערער. ובש"ע סתר עצמו, דבאבה"ע"ז ס"ג ס"ה פסק 'נאמן הגדול לומר: זכורני, כשהייתי תינוק, שראיתי לפלוני טובל ואוכל תרומה, ומעלין אותו על פיו להיות כהן ככהני זמן זה', ומשמע דחלוקה בגורן אינו מועיל כלל אף בזה"ז, שחוששין לעבד. אולם לפ"ז קשה מדוע השמיט שצריך להעיד עליו שנהג בו מנהג בנים, שמזה משמע שבזה"ז אין חשש עבדות. וע"ש שתמה עליו]. אולם, במשפחה שיצא עליה ערער אין מעלים ליוחסין [באר אליהו שם, הובא בטוב ראי כתובות שם, טוב ראי קידושין שם בהסבר דעת הרמב"ם שכתב שם פ"ט ה"ח 'משפחה שקרא עליה ערער... לא ישא ממנה אשה עד שיבדוק עליה ארבע אמהות שהן שמנה'].

יולדת

טור רחצ לאחר הציון להערה 7 – משביעים את התינוק בשעת הלידה [נדה ל ע"ב], כיון שרוצים להשביעו לפני כניסת הנשמה בגוף, שתשאר ההרגשה של הנשמה, ולא יעשה רק מצד ציווי התורה ולבו ירחק מהשי"ת [פנקסי ראייה פנקס לה אות ל].

טור שלז לאחר הציון להערה 953 – והטעם לדם טוהר, כיון שהאשה בתחילה חלשה, ואח"כ מתגברת האהבה בין איש לאשתו, וכדי לשמח לב האשה שסבלה מותרים הם [פנקסי ראייה פנקס א אות מג].

טור שנ לאחר הציון להערה 771 פייסקה חדשה – קרבן לידה מסמל את האחדות בין העבודה הקדושה לבין החיים והשלמתם. והייסורים באים בגלל חטא חוה אמנו שהוא הרחקה מהקב"ה [עין איה שבת ח"ב דף נה אות נג].

טור שסב לאחר הציון להערה 944 פיסקה חדשה 'חבלי לידה': – בהתרוממות המוסר יתבטלו חבלי הלידה [אוצרות הרא"ה אפיקים בנגב עמ' 756-757, הובא בטוב ראי סוטה יב ע"א אות לז].

שם – הסבה ליסורים ולסכנות בלידה היא לרומם את קשר האהבה עם הילד [עין איה שבת דף יג ע"ב אות סב, מעשר שני פרק ה מ"ב אות יט, פנקסי ראייה ח"ב עמ' ל].

שם – בצד האנושי ישנם מדות רעות רבות, והוצאה לפועל של המידות הטובות מתוך הרע יוצאים ע"י הכאב והסכנה בשעת הלידה [עין איה שבת דף לב ע"א אות קפו, ובדומה לו באותיות קפח, קפט, רא].

שם – בכוחות הרוחניים עוזרים להתגבר על הכאבים. וכיון שעקב הנפילה המוסרית ישנם כאבים בלידה, רק ע"י חיזוק הרוח ניתן להתגבר על כאבים אלו [עין איה שבת דף לב ע"א אות קפז].

שם פיסקה חדשה – הסבה שנשים מתות בשעת לידתן, כיון שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר, [שבת לא ע"ב] כיון שאלו הם יסודי המשפחה, שהזהירות בנדה היא באה בשביל רוממות המשפחה, והחלה בשביל 'וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל-ביתך' [יחזקאל מד ל]. והדלקת הנר הוא אורה ושמחה ושלוש בית [עין איה שבת שם אות קעט].

טור שג לאחר הציון להערה 85 פיסקה חדשה – לידה שעל פי רישומי בית החולים היתה תקינה, וכן ידוע שנולד בתשיעי נחשבת לידה גמורה ופוטר את האם מחליצה אף אם מת העובר מיד [שו"ת עזרת כהן סי' קד, הובא בטוב ראי יבמות לה ע"ב אות י, כתובות כג ע"א אות סז סעיף ד].

יום

טור שסה לאחר הציון להערה 28 – ו"א דאז הוא לילה מדרבנן [מצוות ראייה או"ח סי' תרפז ס"א, הובא בטוב ראי מגילה דף כ ע"א אות מב].

*טור שסו הוספה להערה 46 – אמנם, מהגמרא בברכות דף ב ע"ב, משמע שאינו לימוד גמור, שכן הגמרא אמרה שם על לימוד זה 'ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר', ופרש"י 'שאיין ראייה לדבר – שהיום כלה בצאת הכוכבים'.

טור שסו לאחר הציון להערה 46 – וכן למדו זאת מהפסוק 'ובא השמש וטהר' [ויקרא כב ז]. ובלמוד זה נחלקו האמוראים "א ש'ובא השמש' זו השקיעה, ו'טהר' הוא צאה"כ [דעת רבה ב"ר שילא ברכות שם ע"פ הסבר בטוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות ו], ו"א ש'ובא השמש' עצמו הוא צאה"כ [דעת בני מערבא שם].

טור שענו לאחר הציון להערה 228 פסקה חדשה – לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב [פסחים דף ב ע"א] היינו הנץ החמה [רש"י שם ד"ה 'בכי'. ועיין בירור הלכה פסחים דף ד. ציון ו, הובא בטוב ראי שם אות יד, שהוכיח כן מאברהם אבינו שיצא לאחר הנץ ולא אחר עלה"ש].

טור שענו לאחר הציון להערה 232 פסקה חדשה – "א שטוב לחבר יום ולילה בתורה ותפילה [סידור השלה סוף דיני ערבית, הובא במג"א סי' א סק"א], והיינו זמן הנץ החמה ולא זמן עלה"ש [מצוות ראייה אר"ח סי' א ס"א, הובא בטוב ראי ברכות דף ג ע"ב אות יד, הואיל והוא רק הידור, הרי שהלילה נחשב עד הנץ, ועיי"ש בהערות הרצ"י עמ' רד, הובא בטוב ראי שם, שהוכיח כן מדברי המג"א. וכן כתב בהסכמתו לספר 'נפש חיה', הובא בטוב ראי שם דף ח ע"ב אות נד].

טור שפח לאחר הציון להערה 445 לאחר המילים 'אם האיסור הוא אף בלילה שלפניו, ע"ע ערב פסח' – ואם נוהג ביום, נחלקו האמוראים, ש"א שנוהג מעלה"ש [ר' אליעזר בן יעקב פסחים דף ב ע"ב], ו"א שנוהג מהנץ החמה ולא מעלות השחר [דעת ר' יהודה שם וכן פסק רמב"ם הלכות יו"ט פ"ח ה"ט, ועיין בירור הלכה פסחים דף ב ע"ב ציון א, הובא בטוב ראי שם אות ו, שהסביר מדוע לא פסק כראב"י, שהרי משנתו קב ונקי].

יום הכניסה

טור תיב לאחר הציון להערה 62 – ויש מהראשונים שפסקו כירושלמי [כן משמע ברמב"ם, שכתב בפ"א ה"א 'והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים', ובה"ד כתב 'זמנים הרבה

תקנו לה חכמים'. כן דייק בדבריו בבירור הלכה מגילה דף ב ע"א ציון א, הובא בטוב ראי שם אות א, וכן הובא בגנזי ראייה פורים].

טור תיג לאחר הציון להערה 77 – ו"א שכפר שאין בו עשרה, אינו כפר אלא הרי הוא כמהלך במדבר שקורא ב"ד, כרוב העולם [רמב"ם הלכות מגילה פ"א ה"ח ועיין בירור הלכה מגילה דף ב ע"ב ציון א, הובא בטוב ראי שם אות ו, וכן הובא בגנזי ראייה פורים, שאף אם פעם היו נכנסים עשרה, ועכשיו אין נכנסים עשרה הוי כעיר].

טור תטז לאחר הציון להערה 123 – ו"א שהיה קורא להם פעם אחת קודם הנץ החמה, ופעם לאחר הנץ החמה [מצוות ראייה סי' תרפח ס"א אות ו, הובא בטוב ראי מגילה דף ד ע"א אות יז, ע"פ המג"א ריש סימן תרפז בשם הגמ"ג, דמי שלא קרא המגילה כל הלילה, יכול לקרוא עד הנץ החמה]. ו"א שהיו קוראים פעמיים ביום [מצוות ראייה שם].

טור תיט לאחר הציון להערה 165 – ויש מפרשים שחשש שמד היינו חשש שמד שמעכב את קביעות השנים [בירור הלכה מגילה דף ב ע"א ציון ה, הובא בטוב ראי שם אות ה, ע"פ שיטת ר"ח].

יום הכפורים

טור תקא לאחר הציון להערה 1243 פיסקה חדשה – כשחולץ מנעליו, חולץ של שמאל תחילה [שו"ת אורח משפט סי' כה, מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ד, הובא בטוב ראי שבת דף סא ע"א אות עה, והובאו דבריו בלוח לארץ ישראל להג"מ טוקצ'נסקי].

טור תנו לאחר הציון להערה 554 – ויש שהסבירו, שאע"פ שאין הציר חשוב כאוכל, מ"מ מצטרף לשיעור כמו שאויר שבתוך הפרי מצטרף לשיעור [וכמ"ש תוס' יומא דף עט ע"א ד"ה 'כותבת' – 'והיינו דקא מיבעיא ליה הכא בגרעינתה דהיינו לאחר שנתמעך חללה או שלא בגרעינתה פי' כברייתה ממש קודם שנתמעך חללה], שכך אמרה תורה שהוא שיעור כותבת [מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ד, הובא בטוב ראי יומא דף פא ע"ב אות לז].

כרך כג

יו"ט שני – יחוד השם

יום טוב שני של גלויות

טור יב להערה 94: – ובש"ת דעת כהן סי' קצז ד"ה 'הנה' התייחס לזה כמנהג שנהגו ישראל, והוכיח מכך את חשיבות הזהירות בקיום מנהגים.

טור קטז לאחר הציון להערה 1286 להוסיף פיסקה – בברכת כהנים של תפילת מוסף, יש מן האחרונים שכתב שיותר טוב, אם אפשר, להבליע את השם של הברכה [ש"ת אורח משפט סי' קכט, וכתב שכיוון שאינו מחוייב בתפילת מוסף אין זה מקום נשיאת כפים עבורו, והבלעת השם אינה מורגשת כ"כ אם הוא עם כהנים אחרים].

טור קטז תוספת להערה 1287 – ש"ת אורח משפט סי' קכט.

טור קכא אחרי הערה 1333 להוסיף פיסקה – מי שרצונו לחזור, אלא שישנו עיכוב שאינו תלוי בו, כתבו אחרונים שאין זה בגדר דעתו לחזור, שלא תלו חכמים את הדבר ברצונו, אלא בדעתו [ש"ת אורח משפט סי' קל לגבי יהודים שהוגלו מהארץ בזמן מלחמת העולם הראשונה, וכתב שאפי' בספק מסתבר יותר שאינו נחשב דעתו לחזור, ואעפ"כ כתב שראוי שכל יחיד ינהג לחומרא להניח תפילין ביום טוב שני בצנעה, וכן עדיף שישתדל למעט בברכות ולצאת ידי חובה מאחרים במה שיכול בלא פרסום ומחלוקת].

טור קכג תוספת להערה 1346 אחרי המילה 'בדעתם' – וכן משמע בש"ת אורח משפט סי' קכט, וכן מצדד שם סי' קל עמ' קנט

טור קמא לאחד ציון 1549 – בארץ ישראל כמובן שאין מקום לנהוג יום טוב שני, ואף יש איסור בדבר משום בל תוסיף. לכן יש מהאחרונים שנהג לדקדק שאת מנהג הקפות שניות שנהגו לעשות במוצאי שמחת תורה בארץ ישראל, יעשו דווקא בעובדין דחול, להשמיע בכלי שיר וכיו"ב, להראות שאין אנו מכניסים יום טוב שני של גלויות בארץ ישראל [ש"ת אורח משפט סי' קמב סד"ה ע"ד].

יוצא דופן

טור רנב להערה 20 – ועי' עוד באנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך לידה בפרק הלידה במקרא בחז"ל ובראשונים.

יוצא מן הטמא

טור שיד לאחר הציון להערה 436 להוסיף פיסקה – דבר האסור משום מנהג, אף היוצא ממנו אסור [שר"ת אורח משפט סי' קיג ד"ה 'וע"ד].

דבר היוצא מן הטמא ע"י נס, יש מי שכתב שנכלל בכלל שאין דבר טמא יורד מן השמיים, ואפשר שכלל לא נחשב "יוצא מן הטמא", והוא מותר [טוב ראייה סוטה ט; הודפס בטוב ראי סוטה פרק א אות כו, לגבי לחי החמור שמצא שמשון, וכך ביאר את דברי הגמרא שם "הוא איוה לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא" – שכשם שהנשים שאיווה להם היו מותרות לו מן הדין כיוון שגיירן, אלא שהדבר היה מכוער, כך לחי החמור היתה מותרת מן הדין, אלא שהוא דבר מכוער. ועוד שאפשר שנפסלה מאכילת כלב].

יורד לאומנות חברו

טור תט להערה 427 – והרא"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ב אות קס"ו העיר שיש חיסרון בחכמה כזו הבאה ע"י קנאת סופרים (הודפס גם בערפילי טוהר עמ' נט).

טור תט הערה 428 – וכן כתב הרא"ה קוק לגבי ישיבות ומוסדות תורה (אגרות הראיה ח"ד אגרת א'ר"מ) וכן לגבי תנועות חברתיות שעוסקות באותו תחום (אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקלב תחילת עמוד רמ"ה).

יורש – א

טור תקיא להגדרת הערך להוסיף הערה – באורות הקודש ח"ג עמ' רחצ ביאר שהטעם לכך שיצר הגזל חזק כ"כ (לאחר יצר העריות) הוא משום שגם הממון קיים לאדם גם לדורות הבאים אחריו, בתורת ירושה.

טור תקטו לאחר הציון להערה 45 לאחר סוף הפיסקה להוסיף פיסקה – עיקר הירושה היא כוח המוריש ולא כוח היורש, ולכן דנים ע"פ דינו של המוריש. למשל, אע"פ שאיסורי הנאה אינם עוברים בירושה, אם הדבר אסור בהנאה ליורש ומותר למוריש – כן עובר בירושה [שר"ת אורח משפט ח"מ סי' יט ד"ה ולענ"ד].

טור תקצט בסוף הערך להוסיף פרק – **ט. מומר** – מעיקר הדין יורש את אביו, שדינו כישראל לכל דבריו [שו"ע רפג ב]. אמנם הרשות ביד ב"ד לקונסו שלא יירש, שלא לחזק ידי הרשעים [שו"ע שם]. ויש אומרים שמניחים את הירושה בבית דין, שאם יחזור בתשובה יתנו לו [רמ"א שם]. וכתבו האחרונים שנראה מדברי הפוסקים שנתפשט המנהג שאם נראה לב"ד שבוודאי לא יחזור לכשרותו, קונסים אותו ומפקיעים את ירושתו, ואם יש ספק בדבר מניחים את הירושה בבית דין [שו"ת אורח משפט חו"מ תחילת סי' יח].

יושבי קרנות

טור תרל להערה 4 לאחר המילים 'קרקסאות ותיאטראות' – וכך מיושבת התמיהה כיצד אומרים עליהם שאינם רצים לעולם הבא אלא לבאר שחת, עי' לעיל ציון 24, שבשלושה יושבי קרנות אי אפשר שאין אחד ש'גמיר'.

שם בסוף ההערה לאחר 'בדחיית הגהה זו' – וכן בסיני כרך לו עמוד קלב, ועי' עוד בדברי הרצי"ה קוק על כך בשו"ת אורח משפט הערות עמ' רעג.

טור תרל לאחר הציון להערה 17 – ויש מהאחרונים שהוסיף שאמנם יש צורך לעולם ביושבי קרנות העסוקים ביישובו של עולם, אלא שיש לפניהם מכשולות רבים, אם לא ישתדלו להידבק בתורה כפי כוחם [עין אי"ה ברכות פרק ד אות ל, עולת ראי"ה ח"א עמוד שמג].

יהוד

טור תרלז לאחר הציון להערה 59 – ויש מי שכתב שאפשר שטעמו של איסור יהוד הוא משום שמביא לקירוב הדעת, וחוששים שמשום כך יבוא עליה אח"כ במקום אחר [אוצר דינים לז, לז בהערה]. והעירו האחרונים שאע"פ שאיסור יהוד דאורייתא, כדלעיל, טעמו משום חשש וסייג [לקח טוב למהר"י ענגיל כלל ח אות ז], וכן מצינו בעוד כמה מקומות שהתורה אסרה באיסור דאורייתא משום סייג [לקח טוב שם, שדי חמד ח"א מערכת א כלל קכא, שו"ת עזרת כהן סי' ס הערה 2].

טור תרפח הוספה להערה 656 – ויש שהבינו בב"ש שלדעתו אין ברכות מעכבות כלל – שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קעא, הובא בטוב ראי ז ע"א אות ה. ובפרט

לדעת הרמב"ם שאין דינה כנדה שהרי תופסים הקידושין כמ"ש בהלכות אישות פ"י ה"ו.

טור תרפט לאחר הציון להערה 664 – אולם אם בעל מותר להתייחד עמה [כגון שכתב לה כתובה ונאבדה, הואיל והאיסור נלמד מכלה ללא ברכה, כמבואר בהערה הקודמת, ושם האיסור הוא 'כנדה', ובנדה אם בעל אין איסור כמבואר לקמן מציון 1044 – באר אליהו סי' סו סק"א, הובא במצוות ראייה שם ובטוב ראי כתובות ז ע"א אות ג].

טור תרצא להערה 685 – ובשו"ת דעת כהן סי' ג ד"ה 'הגיעני' כתב שדברי הב"ח נאמרו על ארצות אירופה הקרות, שלא נחשדו שם, אבל בארצות המזרח כארץ ישראל יש להתרחק מן הדין, והוסיף שיש לחקור אחר המנהג

טור תשכד לאחר הציון להערה 1095 להוסיף פסקה – יש מי שדן לגבי בשניים המתנייחים עם אשה, ואחד מהם אינו נזהר באיסור יחוד, האם על הכשר לעקור ממקומו כדי שלא יעבור באיסור, או שלא, משום שאם יעקור ישאר עימה רק השני, והוא איסור חמור יותר [שו"ת עזרת כהן סי' לא, וכתב שיש בן מקרה שהכשר גרם להימצאותם שם למקרה שלא באו בגללו (ע"ע אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך), וכן בין מקרה שבעזיבתו יש לפני עור (ע"ע) מדאורייתא, למקרה שלא].

יחוד השם

טור תשלד להערה 19 – והרא"ה קוק כתב באורות הקודש ח"ב עמ' תיא שהקריאה בשם ה' אחד שואפת לגלות את האחדות שבעולם, ועי' עוד שם עמ' תה-תו.

טור תשלה תוספת להערה 31 – ובאורות הקודש ח"ב עמ' שצה-שצו ועמ' שצט-תא.

טור תשלו תוספת להערה 36 – ועי' עוד אורות הקודש ח"ב עמ' תה-תו.

כרך כד

יחלוקו – יעלה ויבוא

יחלוקו

טור ז לאחר הציון להערה 61 – ו"א דאף לרבנן הדין יחלוקו [דעת רב האי גאון בתוס' ב"ק דף סב ע"א ד"ה 'עשו' שלהלכה יחלוקו, ועיין באר אליהו חו"מ סי כה סקט"ז, הובא בטוב ראי ב"ק שם אות מח, שגם רב האי גאון מודה שאין הלכה כסומכוס, וא"כ דבריו ע"פ דעת חכמים. ועיין שם עוד בהסבר דבריו, דבכל מקום שנאמר בגמרא 'תיקו' יהיה הדין כן. אבל בסתם בעיא דלא אפשריטא יהיה הדין המוציא מחברו עליו הראיה. ובמרדכי ב"ק סי' סג הביא דרב האי גאון בתשובתו כתב דהדין לגבי תקנת נגזל במסור ובאשו המע"ה. ועיין חידושי אנשי שם על המרדכי שם אות צ דדווקא במסור הוי דין המע"ה במקום שנאמר תיקו, אבל בשאר מקומות שאמרה בהם הגמרא תיקו, הדין יחלוקו. ובבאר אליהו שם חלק עליו, וס"ל דבכל מקום שנאמר תיקו, הדין הוא המע"ה גם לרב האי גאון. אמנם, הגרא"י קוק לא ראה את דברי הגאונים עצמם אלא רק את תוס' שהביא את דבריהם, ובגוף דברי רה"ג מפורש שזה מפני שסובר כן בכל ממון המוטל בספק שכן לשונו של רב האי גאון היא – (משפטי שבועות לרב האי גאון חלק ב שער כ) 'ועשו הקדמונים דין תיקו כדין ממון המוטל בספק וחולקין'. ועיין לעיל כרך ט, ערך 'הלכה', טור שכט הערה 290].

טור מד הוספה להערה 455 – אגרות הראיה ח"א אג' מה עמ' נד.

טור מד הוספה להערה 458 לאחר המילים רש"ש שם- אג' הראיה שם.

יחס

טור נ לאחר הציון להערה 44 – ו"א דאסור לבזותו מדרבנן [שו"ת דעת כהן סי' קמח, הובא בטוב ראי כתובות יא ע"א אות יט, בדעת הרמב"ם בהלכות ממרים פ"ה הי"א, שלא הוציא מכלל איסור לבזות אביו אלא את העבד, ולא הוציא את בן הנכרית, כמו שהוציא בהלכה ט. ועי"ש שכתב דמסתברא דאסור מדרבנן משום שע"פ הטבע הוא בנו].

טור נד הוספה להערה 92 – ועי' לעיל ציון 44א, שיש הסוברים שאסור לבזותו מדרבנן.

טור קלו לאחר הציון להערה 883 – ויש שכתבו שלעניין דיני ממונות באישה מזנה אין הולכים בזה אחר הרוב [עיין טוב ראייה סוטה כו ע"א, הובא בטוב ראי שם אות סב, לעניין מחלוקת רש"י ותוס' בהשקאת סוטה מעוברת וחשש לחיי הולד. וכתב שם דאע"ג שהעובר ממונו של בעל, מ"מ במקרה של סוטה אין לו זכות ממונית בולד, שהרי יש ספק אם הוא שלו, ואע"ג דרוב בעילות אחר הבעל, מ"מ לעניין ממון אין הולכים אחר הרוב, אמנם, לפ"ז באשה מזנה אין הבנים יורשים, וצ"ע].

טור רז לאחר הציון להערה 1573 פיסקה חדשה – אשה נשואה שידוע שנבעלה מאחר וילדה ממנו, אם טוענת שנבעלה לנכרי נאמנת [שו"ת עזרת כהן סימן ח אות ג עמ' כ, הובא בטוב ראי כתובות דף יד ע"א אות כז, כתובות דף טו ע"א אות ל]. אע"פ, שלגבי יוחסין לכהונה אינה נאמנת אא"כ יש "תרי רובי" [כתובות יד ע"א, רמב"ם איסורי ביאה פ"ח ה"ד, שו"ע אהע"ז סי' ו ס"ז], שהרי נאמנת בדיעבד [עיין מקורות בציון הקודם], ולעניין ממזרות הוי כדיעבד, שאם לא נתיינה לא יוכל הולד להנשא כלל, משא"כ בכהונה שיכולה הבת להנשא לישראל. ואולם אם אינה יודעת למי נבעלה, אף אם יש רוב נכרים אין הדבר מועיל להכשיר הולד, שצריך "תרי רובי", משום שהגזירה שמא הלכה הנבעלת אצל הבעל, שזהו קבוע שנידון כמחצה על מחצה [עין לעיל ציון 715 ואילך], שייכת גם כאן. ובזה לא מועיל דיעבד [שו"ת עזרת כהן שם עמ' כא, הובא בטוב ראי שם, שם סימן י אות ל, הובא בטוב ראי קידושין עג ע"א אות קי, דלא מצינו חילוק לעניין זה בין לכתחילה ובדיעבד, ואין לנו כח לחדש חילוק שאינו מופיע בגמרא].

יין

טור ריח לאחר המילים 'בסעודה המפסקת' – שתיית יין מרובה המביאה לידי בטול מצוות [כגון שתיה בפסח בין כוס שלישי לרביעי שעל ידה ישתכר ולא יוכל לקרוא את ההלל. עיין לקמן ציון 190], אם איננה שתייה שהיא מצווה כגון בפורים [שו"ת אורח משפט השמטות ומלואים סי' ז, ודלא כחיי אדם כלל קנה סעי' ל].

טור רכז לאחר הציון להערה 160 פיסקה חדשה – בגלל חשיבות היין והשמן [החינוך מצווה תקז], "א שחיבה תורה להפריש דווקא מהם תרו"מ [רש"י ברכות דף לו ע"א ד"ה 'גבי מעשר', ראב"ד מעשר פ"א ה"ט, רמב"ן עה"ת דברים כו כב]. "א שחיוב התורה על הפרשת תרו"מ הוא דווקא בענבים הנעשים לייין [תוס' רעק"א תרומות פ"ב מ"ו בשם הרמב"ן עה"ת דברים כו כב ותרי" ברכות מה ע"א ד"ה 'כל שטבולו', ועיי"ש

שהוכיח כן מהירושלמי], אולם אין חיוב מה"ת להפריש מענבים המיועדים לאכילה. ואעפ"כ, ניתן מהתורה להפריש מאלו על אלו [ומדרבנן אסור שמא יטריח את הכהן, משנה תרומות פ"א מ"ד, רמב"ם הלכות תרומות פ"ה ה"ח], ולא הוי כמפריש מפטור על החיוב, ומחיוב על הפטור, כיון שיכולים להגיע לידי חיוב דאורייתא [עיין בתוס' רעק"א שם שהקשה כן, ובאגרות הראיה ח"ב אג' תסט סי' ט תירץ דכל שחייב מדרבנן, ויכול לבא לידי חיוב דאורייתא, פוטר את הדאורייתא, וכמ"ש המרדכי במגילה פ"ב סי' תשצח, דמחויב דרבנן שיכול לבא לידי חיוב דאורייתא, מוציא יד"ח את המחויב דאורייתא].

טור רכח לאחר הציון להערה 178 המילים 'וכן מלך, אסור לו לשתות דרך שכרות, שנאמר: אל למלכים שתו יין' – יש להעביר לאחר ההוספה הבאה.

טור רכח לאחר הציון להערה 184 – אמנם, מדאורייתא, האיסור לדון הוא רק בהוראת טמאה וטהרה ואיסור והתר, שכן משמע מהפסוק: יין ושכר אל תשת וגו' ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור, ולהורת את בני ישראל את כל החקים וגו' [ויקרא פרק י ט-יא]. והאיסור לדון בדיני נפשות הוא מדברי קבלה. ובדיני ממונות אין איסור כלל [תוספות שם ד"ה 'העוסקים']. והטעם שכיון שידוע שיש קפידא בממון שאינו שלו, נזהר בד"מ, משא"כ או"ה שגאוות השתיה מוציאתו מיראת שמים וכללות הענין משתכח מן הלב [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה ס"ק טו]. וי"א שישנו איסור גם בדיני ממונות [ר' יונה באגרת התשובה דאין חילוק בין הוראה לדיני ממונות, הובא בפ"ת שם סק"ו, (ושם הובא שכתוב כן בספר היראה, וכ"כ בבאר אליהו שם, ואינו שם אלא באגרת התשובה) ומקורו במדרש רבה נשא פרשה י אות ד, ועיין באר אליהו שם, דאע"ג דניתן לפרשו רק בד"ג, מ"מ משמע לר"י דדברו גם בד"מ. ומה שאמרה הגמרא על ד"ג מד"ק, היינו דאסור לשתות כל היום, ולא רק בשעה שעוסק בדין, אף אם יפיג יינו. משא"כ בהוראה וד"מ, שבשעה שאינו עוסק בדין ובהוראה יכול לשתות].

טור רכט הוספה להערה 193 – ועיין הערת הגרא"י קוק לספר 'צדקה ומשפט' להגר"צ חוצין, הובא בשו"ת אורח משפט סי' קנד, שהסביר ע"פ דברי הראשונים שהירושלמי פסחים שם קורא לשתי הכוסות הראשונות יין שבתוך המזון, ועיין שם בתשובת הגר"י נסים, שהסביר את הירושלמי לשיטתם באופן אחר, ובדו"ד ביניהם.

טור רכט לאחר הציון להערה 207 – אסור לת"ח ולדיין להשתכר בפני רבים [טור רמ"א חו"מ סי' ח ס"ד. ועיין באר אליהו שם סק"כ, דאין לאכול בפני רבים, אלא בסעודת מצוה. אך שכרות אסורה אפי' בסעודת מצוה].

טור רל לאחר הציון להערה 227 פסקה חדשה – יין של קידוש יש בו משום רפואה לעין [ברכות מג ע"ב]. "א דהרפואה בשתייתו [רש"י שם ד"ה 'בקדושא', שבת קיג: ד"ה 'קידושא']. "א שהשתיה בנתינתו ע"ג העין [רבינו נטרונאי, הובא בטור או"ח סי' רסט, ור' יונה דחה אפשרות זו בברכות דף לא ע"ב מדפי הר"ף ד"ה 'מאי']. "א שבעצם שמיעת הקידוש ישנה רפואה [מהר"י אבוהב, הובא בב"י שם, וכן משמע בר"י שם]. ו"א משום שבשבת אינו פוסע פסיעה גסה [מהרש"א חדושי אגדות ברכות שם. שהרי אסור לפסוע בשבת פסיעה גסה (שבת שם)]. "א שרפואה זו מתקיימת גם אם לא יוצאים יד"ח בקידוש זה, כגון שאינו במקום סעודה [שו"ת אורח משפט סי' נח].

טור רלו הוספה להערה 317 לאחר המילים 'טוש"ע או"ח רעב ב' – והטעם דמקדשים עליו לכתחילה, אף דבנסכים אין מנסכים אלא בדיעבד, משום דראוי למיחת חד דרגא במילי דרבנן (דקידוש על היין הוא מדרבנן), על פני נסכים דאורייתא (באר אליהו סימן יז ס"ג סק"ח).

*טור רמט לאחר הציון להערה 496 במקום 'בשעה שהיה תוסס' – קודם שהיה תוסס.

*שם לאחר הציון להערה 497 במקום 'שהתיישן' – שתסס.

הוספה להערה 497 – יש שרצו לדייק במג"א שגם אם נתן מים קודם תסיסה אוסר קטניות שנתערבו עימו, שבסימן תסד סק"א על דברי הרמ"א 'והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח, אפילו נתערב קודם פסח, דהוי כמיני קטניות שנוהגין בו איסור', כתב המג"א 'פירוש שעושיין אותו עם יין', ודייקו מכך ששינה מדברי ת"ה, שהוא דבר גבי 'תירוש', והמג"א דבר על 'יין', דאע"ג דנידון כמי פירות לבד, מ"מ אוסר את הקטניות, ולמדו מכך שכל מי פירות אוסרים את הקטניות. וטעם חומרא זו, כיון שלדברי הרמ"א (סי' תסב ס"ד) מי פירות לבד אוסרים (או בגלל שמחמיצים או בגלל חשש של מים – מ"ב סקט"ו) ולכן גזרו בזה אף בקטניות. ועיין שו"ת אורח משפט סי' קיד שדחה דבריהם.

יכיר

טור תקלה לאחר הציון להערה 396 – ו"א שגם לדעה שאינו נאמן במכחישתו, מ"מ אין חייב האב בפדיון בנו [שו"ת דעת כהן סי' קפו, והטעם דאין הולכים בממון אחר הרוב, וכל יחס האב כאשר לא הוחזק כבנו הוא מדין רוב בעילות, ואין הולכים בממון אחר הרוב]. אמנם אין פטור זה פוטר את הבן, והוא יצטרך לפדות עצמו כשיגדיל [שם, כיון שעכ"פ הוא בכור לאמו, ואף אם הוא בן לאב אחר, הרי חייב לפדות עצמו].

טור תקמא לאחר הציון להערה 475 על המילים 'על עצמו' להוסיף הערה חדשה – והא דנאמן על עצמו י"א דהוא גם מדין 'יכיר', דאם נאמן על בנו כ"ש שנאמן על עצמו. מצוות ראייה אבהע"ז סי' ב ס"ד, הובא בטוב ראי כתובות יד ע"ב אות כט.

טור תקמו לאחר הציון להערה 528 – ו"א דגם מה שנאמן לפסול עצמו נובע מדין 'יכיר', דאם נאמן על בנו כ"ש שנאמן על עצמו [מצוות ראייה אבהע"ז סי' ב ס"ד, הובא בטוב ראי כתובות יד ע"ב אות כט].

ים

טור תקסב הוספה להערה 66 לפני המילים 'וע"ע' – ואף שמלשון תוס' מגילה דף ג ע"ב ד"ה 'כרך שישב' משמע שקיים דין שלגביו מועיל הקף ים, וכן הבין בלשונו בטורי אבן (שם דף ה ע"ב ד"ה 'ולעניין בתי ערי חומה'). מ"מ באר במצוות ראייה או"ח סי' תרפח אות ג, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קלט, שאין זו כוונת התוס', ובכל ענייני בתי ערי חומה אין מועיל הקף ים, עיי"ש.

טור תקסב לאחר הציון להערה 69 – ויש מן הראשונים שסובר שנחלקו אמוראים בדבר, ולדעת רבי יהושע בן לוי דיני קריאת המגילה שווים לגמרי לדין בתי ערי חומה, ולכן לדעתו אין הקף ים נחשב הקף [ר"ן מגילה דף ב ע"א מדפי הר"ף ס"ה 'ואמר ריב"ל']. והסבירו אחרונים שטעמו משום שסובר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבא, וקיימת בזמן הזה קדושת בתי ערי חומה, וכשקבעו את דיני קריאת המגילה, קבעו על פי דין בתי ערי חומה. אך אם לא קדשה קדושה ראשונה לע"ל, ואין בזה"ז קדושת בתי ערי חומה, הרי שלא מסתבר שקבעו את דיני קריאת המגילה כבתי ערי חומה [מצוות ראייה או"ח סי' תרפח אות ב, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קלט].

טור תקסט לאחר הציון להערה 96 לאחר המילים 'לעניין זה' – וכן לעניין האם נחשבים מי הים לזוחלים או לאשבורן.

טור תקסטט לאחר הציון להערה 187 – ואף בזמן הזה, למרות שאין סכנה כ"כ, יש לברך הואיל והוא דבר שבמנין, וכל דבר שבמנין אע"פ שהטעם בטל, התקנה לא בטלה אלא במנין. ועוד, שהואיל והטעם לא בטל אלא נחלש (הואיל ויש קצת סכנה), ודאי שהתקנה לא בטלה. ועוד כיון שהתקנה נלמדה מדברי קבלה [ש"ת אורח משפט סי' מה]. ולמנהג ספרד שמברכים גם על הליכה ביבשה [ש"ע או"ח ריט ז] ברכה זו נחשבת כאותה ברכה של הליכה ביבשה, ולכן אם עלה מן הים וממשיך ללכת בדרך, לא יברך פעמיים את הברכה, אלא יברך רק כשמגיע ליעדו [ש"ת אורח משפט שם, ועיין שם מה יעשה למנהג אשכנז, אם יברך מיד בעלותו ליבשה או כשמגיע למחוז חפצו].

*טור תקע לאחר הציון להערה 200 במקום 'וכן בבעור-עבודה-זרה ועוד, וכן בכמה אסורי-הנאה, אמרו שישליכם לים המלח' – וכן בבעור עבודה זרה אמרו שישליכם לים המלח, וכן בכמה איסורי הנאה ועוד.

טור תקע הערה 201 במקום המילים 'שלד' חכמים אין שחיקה מועילה בשאר נהרות – שלד' חכמים במסכת ע"ז אין שחיקה מועילה בשאר נהרות אבל לדעת חכמים בפסחים, ודעת ר"י בע"ז מועיל שחיקה בשאר נהרות (תוס' פסחים כח א ד"ה 'חמץ'). אמנם, אע"פ שמועיל אף לדעת רבה שחיקה בשאר נהרות, מ"מ עדיף להוליכה לים המלח, אף שהיא שלמה ואינה שחוקה. ולרב יוסף אין בזה הידור אם מטיל לים המלח ללא שחיקה, ולכן צריך לשחוק גם בים המלח (טוב ראה פסחים שם, הובא בטוב ראי שם אות קיא).

*טור תקע הערה 204 – המקורות – תוספתא ע"ז פ"ב ה"ג במוכר עבדו ליריד של גוים ורמב"ם ע"ז פ"ט ה"ג במוכר ביתו לע"ז נראים לי שאינם קשורים להערה זו, כיון ששם מדובר על דמים שהתקבלו מע"ז, ועוד שבשניהם מדובר על כל האיסור, שדמיו צריכים ללכת לים המלח, ולא כאשר נתערב. לכן נראה לי להשאיר רק את תחילת ההערה.

בנוסף הכתוב באנציקלופדיה עצמה 'ושאם נתערבו באחרים יוליך הנאה – היינו דמיהם – לים המלח' אינו מופיע בגמרות שם, אלא שם נאמר על דבר

שנעשה ע"י איסור הנאה, שהוא אסור כיון ששבח עצים בפת (וכה"ג בדומה לזה כגון כרכור שארג בו את הבגד), ואם חפץ זה התערב באחרים אפשר להכשירו ע"י השלכת הנאה לים המלח.

ולכן יש לכתוב לאחר הציון להערה 203 – וכן בחפץ שנוצר על ידם (כגון פת שנאפית ע"י עצי אשרה [פסחים כז א], או בגד שנארג ע"י כרכור של ע"ז [ע"ז מט ב], או דמים שהתקבלו מע"ז [תוספתא ע"ז פ"ג ה"ט במוכר עבדו ליריד של גוים, ורמב"ם ע"ז פ"ט ה"ג במוכר ביתו לע"ז]). וי"א שאם נתערבו וכו'.

במקום הערה 204 יש לכתוב – רמ"א או"ח סי' תמז סי"א בשם הג"מ. ועיין מג"א שם סקמ"ה ומ"ב שם ס"ק קו, דבכה"ג מותר אף באכילה, אם לא שנתערב לפני פסח ועבר על כל העיסה בב"י וב"י, ולכן נאסר הכל באכילה. ובמג"א שם בשם מהר"ם מלובלין דשמרי שכר שעבר עליהם הפסח, וחימץ בהם עיסה, אסורה כל העיסה, דהוי כאילו הוא בעיניה. ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב, דמכיון שהוא מעמיד, ונחשב בעיניה, אין מועיל הולכת הנאה לים המלח, דנשאר באיסור בכל חתיכה וחתיכה.

בהמשך לכתוב – וי"א דהיינו דווקא באיסור ע"ז, אבל בשאר איסורים אין מועיל הפסד מקצתו על מנת להתיר את כולו [זבחי ראייה חולין דף ח ע"א ד"ה 'תיפ"ל משום שמנוניתא דאיסורא', משום שבע"ז הקפידה התורה על קניינו, שזו הנאתו. ולכן אם מפסיד יותר ממה שהרוויח, שוב אין בו הנאה כלל].

ימות המשיח

טור תקפא לאחר הציון להערה 45 – ולדעה זו גם היצר הרע לא יבטל בימות המשיח [מאורות הראיה, ירח האיתנים, דרשות לר"ה, דרשה ט, עמ' רלה].

טור תקפח הוספה להערה 134 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' צד אות ב. אמנם, בשו"ת דעת כהן סי' קנ עמ' רעד, הובא בטוב ראי קידושין דף סב ע"ב סי' צז, כתב שהסוגיה בכריתות ט ע"א בענין גרות בזה"ז סוברת שלא יתכן בנין ביהמ"ק בלא מלכות בית דוד או בלא נביא.

טור תקפח לאחר הציון להערה 134 פייסקה חדשה – אין איסור לבנות את בהמ"ק שלא על פי נביא, אף אם נאמר שנעבדה שם ע"ז [שור"ת משפט כהן ס' פט אות א, הובא בטוב ראי ע"ז דף מה ע"א אות ט].

טור תקפח לאחר הציון להערה 138 – אף אם אמר את פרשת אותו קרבן, או התענה כנגד הקרבן [מצוות ראייה או"ח ס' א ס"ה, הובא בטוב ראי שבת יב ע"ב אות כ].

*טור תקפח לאחר הציון להערה 140 – אמנם, במדרש כתוב שכל הקרבנות יתבטלו חוץ מקרבן תודה [ויקרא רבה פרשה ט, ז].

טור תקפח הוספה להערה 143 – ובשור"ת משפט כהן ס' צד אות ב כתב שלא יצטרכו כהנים מיוחדים, הואיל וניתן לסמוך על חזקה מהתורה, ולא אמרו מעלת יוחסין, אלא בזמן שהיה להם יוחסין, ואלו שלא היה להם יוחסין, הו' ריעותא וע"ע כהן ציון 1125 ואילך.

טור תקצא הוספה להערה 185 – ועיין שבת הארץ פ"ג ה"י שכתב 'שלא נאמר איסור זה כי אם על הכבוש הראשון'. ונראה שרצה לתרץ את שאלת המנ"ח, דאין זו עקירת מצוה, מפני שלא נאמרה המצווה אלא בכבוש ראשון.

טור תקצג לאחר הציון להערה 206 – נחלקו הפוסקים, אם לע"ל יהיו קדושים רק ערים המוקפות חומה מימות יהושע, או שיקדש כל מה שיהיה מוקף באותו זמן [מצוות ראייה או"ח ס' תרפח אות ב, הובא בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קמ]. ואף אם יקדש את כל מה שיהיה מוקף חומה באותו זמן, הרי שלסוברים שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, רק לערים מוקפות חומה מימות יהושע יהיה דין מוקפים לעניין פורים [מצוות ראייה או"ח ס' תרפח אות ב, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה דף ב ע"ב אות ז עמ' קלח]. ובדעת הסוברים שיקדשו רק את המוקפות מימות יהושע בן נון, הסתפקו האחרונים האם ערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הנמצאות בחו"ל, שיתקדשו לעתיד לבוא בקדושת א"י יתקדשו אף בקדושת בתי ערי חומה [מצוות ראייה או"ח ס' תרפח אות ד].

טור תקצד לאחר הציון להערה 223 – אמנם, נחלקו הראשונים אם יכולים לעבר על פי החשבון שלנו בזמן שיש סנהדרין, או שחייבים לקדש אז ע"פ הראיה [ש"ת משפט כהן סי' צד אות ג].

טור תקצה הוספה להערה 227 – אמנם אין מקור לדברי הרמב"ם האלו, דבמשנה בפרה לא מוזכר מי יעשה את העשירית. ועיין בשו"ת משפט כהן סי' צד אות ב, שלאחר שיבנה המקדש ניתן לעשות פרה אדומה. ונראה שהבין שלא תליא במשיח אלא בבנין ביהמ"ק, וכמ"ש הרמב"ם (הלכות פרה אדומה פ"ד ה"ה) שאם לא הזה כנגד ההיכל פסולה שנא' 'והזה אל נכח פני אהל מועד'. והרמב"ם לשיטתו דס"ל שמלך המשיח בונה את בהמ"ק (הלכות מלכים פ"א ה"א), וממילא רק הוא יוכל לעשות את הפרה העשירית.

טור תקצו לאחר הציון להערה 244 לאחר המילים 'עתידיים לבטל לימות המשיח' – ונחלקו האמוראים בגמרא, שר' יוחנן אמר שאף מגילת אסתר תיבטל, ור"ל אמר.

טור תקצו במקום הערה 245 – ירושלמי מגילה פ"א ה"ה, ופסק הרמב"ם שם כר"ל, ועיין אגרות הראיה ח"ד אגרת א'ר"ד, הובאו דבריו בטוב ראי מגילה ז ע"א אות כג, שתמה מדוע פסק הרמב"ם כר"ל נגד ר"י.

טור תקצו לאחר הציון להערה 246 – וה"ה ללימוד ההלכות בציבור [ירושלמי שם], שלע"ל שתמלא הארץ דעה את ה', לא יהיה צורך בלימוד ההלכות לרבים [אגרות הראיה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור תקצז לאחר הציון להערה 261 פייסקה חדשה – י"א שבזמן ימות המשיח המצוות בטלות [נדה דף סא ע"ב], והקשו ראשונים, שהרי דבר זה סותר את נצחיות התורה. ותרצו אחרונים שהכוונה שאין שייכות למצוות בזמן המשיח מצד תכונת החיים, כגון שאין בעולם שהוא אכילה ושתייה, ואין שייך לצוות על מצוות הקשורות באכילה. אך התורה אינה מתבטלת ח"ו [אגרות הראיה ח"ב אגרת תרל, הובא בטוב ראי ביצה טו ע"א אות כב2]. ויש מפרשים שגדולי ישראל שהשלימו תיקונם יפטרו מהמצוות, ושאר עם ישראל יהיה חייב במצוות [מאורות הרא"ה, שבועות, דוד המלך, עמ' שיא]. ויש שכתבו שיש זמן שאין המצוות בטלות ויש זמן שהמצוות בטלות [אגרות הראיה ח"א אג' קמ].

ימי נדה, ימי זיבה

טור תריג לאחר הציון להערה 145 פיסקה חדשה – אף שבד"כ אין נפ"מ בין שתי השיטות הנ"ל, משום חומרא דרבי זירא [ברכות לא ע"א, מגילה כח ע"ב, נדה סו ע"א, רמב"ם אסו"ב פי"א ה"ד, שו"ע יר"ד סי' קפג ס"א 'בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחדל יושבות עליה שבעה נקיים'], מ"מ צידדו האחרונים כשיטה השניה [שו"ת דעת כהן סי' פד], ונפ"מ במקום פקו"נ, שאין נוהגים בחומרא דר"ז [שו"ת דעת כהן שם, שהרי אף אם נדה הוי עריות והוא ביהרג ובל יעבר, חומרא דר"ז כאשר אין ספק זיבה הוא רק אסור דרבנן, ואף פחות ממנו שהוא רק ממנהג בנות ישראל ולא מתקנה של ב"ד של שבעים ואחד, ואף לדעת הרמב"ם שדיני דרבנן בכלל לא תסור מהתורה, נראה שגבי תקנות ומנהגים שלא הונהגו ע"י בית דין הגדול הלימוד מלא תסור הוא רק אסמכתא].

ימין ושמאל

טור תרמד לאחר הציון להערה 6 – ובשאר מלאכות אין מקור לפטור העושה מלאכה ביד שמאל [שו"ת אורח משפט סי' סד אות ג הובא בטוב ראי שבת, נספח לענייני שבת, חלק ראשון אות ה עמ' רנה-רנו, וכ"ש במלאכה כחליבה שנעשית בשתי הידיים, דאין נחשב שינוי אם עושה רק ביד שמאל].

טור תרנז לאחר הציון להערה 244 – וי"א שטעם חליצת השמאל תחילה הוא משום כבודה של שמאל [שו"ת אורח משפט סי' כה בדעת שאר הפוסקים, וכן הבין בהסבר הב"ח א"ח סי' ב סק"ד, שכן הבין את שאר הפוסקים. ולדעתם אין חיוב בחליצת השמאל תחילה, אלא רק רשות, וכן בטור השמיט את הדין של חליצה בשמאל ואפשר שטעמו משום שהחליצה רשות (כ"כ באורח משפט שם, אמנם במצוות ראייה א"ח סי' ב ס"ד הסביר את טעמו באופן אחר, עיין הערה 246), אבל להלכה שקיי"ל שהקדמת השמאל חובה, טעם ההקדמה הוא מפני כבוד הימין]. ולפי הטעם הראשון, במקום שהחליצה משום קדושת הימין, כגון בחליצה לברכת כהנים, או חליצה בעיו"כ, או חליצה בעליה להר הבית כשיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו, יש לחלוץ קודם מנעל ימין [שו"ת אורח משפט שם, מצוות ראייה א"ח סי' ב ס"ה. אולם כשאינו משום מעלה, אף שיש בזה חיוב, כגון חליצה לאבלות, ובערב ת"ב, יש להקדים חליצת שמאל, כ"כ שם, ובאגרות הראייה ח"ב אג' תכג, להגרימ"ט ע"מ לכתוב בלוח לארץ ישראל, וכ"כ שם בהלכות ר"ה (קודם ברכת כהנים), והלכות עיר"כ].

טור תרנז הוספה להערה 246 – וטעם מחלוקתם, דהברייתא ס"ל שעיקר מצוות תפילין של יד בקשירתם, וא"כ גם בתפילין עיקר החשיבות היא בימין, ור"י ס"ל דעיקר המצווה במה שמונחים, וא"כ עיקר החשיבות בשמאל – מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ד, הובאו דבריו בטוב ראי ברכות דף ס ע"א אות רעג. ועיין שם ס"ו שנתן טעם אחר במחלוקתם, אם האיסור ללכת יחף משום גנאי, ואז יש להקדים את הימין, או שהטעם משום מיחוש וסכנה, ואז כאשר מקדים הימין נראה שיש בה מכה וצריך לשומרה, ולכן יקדים של שמאל. ובטור השמיט את הדין של חליצה בשמאל, וכן השמיט את הדין של נעילת ימין במקום שאין קשירה, ונראה שטעמו משום דעביד כמר עביד, ולכן הביא רק את הדין של נעילת ימין במקום שיש קשירה, שיכול לקיים שניהם (מצוות ראייה שם סעי' ד, הובא בטוב ראי שבת דף סא ע"א אות עה), ודין הקדמת ימין כשאין קשירה הובא ברמ"א שם ס"ד.

שם הוספה להערה 247 – ונחלקו האחרונים אם גם בשאר קשירות הוי דינא הכי, דבשו"ע הרב שם כתב שיש להקפיד גם בשאר קשירות, ובארצות החיים שם כתב דאין קפידא בזה. ועיין במצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות עז, שהוכיח שכן היא גם דעת הירושלמי.

טור תרנח הוספה להערה 255 – ולפי טעם זה גם אטר יקנח בשמאל כל אדם, ולפי הטעמים האחרים בשמאלו, שהיא ימין כל אדם – מג"א או"ח סי' ג ס"י, סק"ח. ובארצות החיים שם פסק כרבא שהוא בתראה. ובמצוות ראייה או"ח סי' ב סעי' ד, הובא בטוב ראי ברכות דף סב ע"א אות רפד, כתב דלרבא הוא ספק, וא"כ ינהג כשאר התנאים.

שם לאחר הציון להערה 257 – ואע"פ שגם בשמאל יש קדושה שעליה מניח את התפילין, מ"מ היד שבה קושר עדיפא, וכיון שאי אפשר אחרת, מקנח ביד שמניח עליה [מצוות ראייה שם סעיף י על מג"א סק"ח הובא בטוב ראי ברכות דף סב ע"א אות רפד].

שם לאחר הציון להערה 257 פיסקא חדשה – כאשר יש סיבה רפואית להקדים ע"פ סדר אחר, אין צריך להקדים את הימין [מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ד, בהסבר דברי המג"א שם סק"ד שכתב בשם הד"מ שאין מקפידים על רחצת הימין תחילה].

שם לאחר הציון להערה 257 פסקה חדשה – הרוצה ליטול ידיו ואין לו אלא בשביל יד אחת יטול את יד ימין [מצוות ראייה או"ח סי' ד ס"ו, הובא בטוב ראי שבת דף קח ע"א אות קיב].

יעלה ויבא

טור תשיט לאחר הציון להערה 117 פסקה חדשה – במקום שאמרו שחזור לראש התפילה, הסתפקו האחרונים אם צריך להתפלל במנין, ואם יכול להשלים מנין [שו"ת אורח משפט סימן כג הובא בטוב ראי ברכות דף נ ע"ב אות רמח].

טור תשכב הוספה להערה 155 אחרי המילים לחזור בשבילו – ועיין בשו"ת אורח משפט סי' כג, הובא בטוב ראי ברכות דף ל ע"ב אות רט, דבנזכר באמצע התפילה, שאם יחזור הרי אלו ברכות לבטלה, יסמוך לכתחילה על הש"ץ, אף שהוא תיקון דחוק, אבל בגמר תפילתו, שאם יחזור לא הוי ברכות לבטלה אלא כתפילת נדבה, לא יסמוך על תיקון דחוק, ויתפלל בעצמו. אמנם, דברי הרב מבוססים על דברי הבה"ג, אך הוא לא ראה את דברי בה"ג, והמעייין בדברי בה"ג יראה שאין הכרח להבנתו.

כרך כה

יפוי כח – ישיבת א"י

יפת תואר

טור ו לאחר הציון להערה 53 – ויש מי שחידש שכוונת דברי הגמרא "לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר" היא שכיוון שהתירה לו התורה מעשה זה, תהיה פת בסלו ולא יעשה את המעשה [מדבר שור לפ' תצא (אחרי הדרוש השישי), והביא כדוגמא את דברי הגמרא יומא סז. שכשאומרים לאיש העיתי "הרי מזון והרי מים", ממילא פתו בסלו ולא יבוא לאכול].

טור ו לאחר הציון להערה 53 – טעם נוסף להיתר אשת יפת תאר, ללמד שכל מלחמת הרשות, שבה הותרה יפת תאר, אינו דבר מוסרי גמור, שכן יש בזה שפיכות דמים רק לצורך מדיני ולכן יש כאן היתר רק כנגד היצר הרע [פנקסי הראיה פנקס א אות לד].

שם – טעם נוסף להיתר אשת יפת תאר, שכל האיסור בבנותיהם הוא משום 'זהזנו את בניך אחרי אלהיהן' [שמות לד טז], ובזמן מלחמה לא שייך, כיון ש'לבעול יש פנאי לנסך אין פנאי' [כתובות דף כז ע"א]. ואח"כ אין היתר עד שעושה את כל המעשים כולם [מדבר שור, סוף הדרוש הששי, הובא בטוב ראי קידושין דף כא ע"ב אות לה. וכוונת חז"ל 'לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע', שכיון שהתירה התורה, הרי זה כיש לו פת בסלו, ולא יבוא לידי מעשה, וכמו ביומא דף סז ע"א 'הרי מזון והרי מים'].

טור טז לאחר הציון להערה 176 פיסקה חדשה – היתר עריות באשת יפת תאר הוא רק לגברים, אבל לנשים אין שום היתר, כיון שלאו בנות כבוש הן [ובדומה למה שנאמר בסנהדרין דף נט ע"א על בני נח ועיין יבמות דף סה ע"ב 'איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש']. וההיתר של יעל היה היתר שונה [ש"ת משפט כהן סי' קמד אות ה עמ' שכז].

טור טז לאחר הציון להערה 179 – אמנם, הסתפקו הראשונים אם היתר יפת תאר שייך גם בשבעה עממין [תוס' סוטה לו ע"א ד"ה 'כמאן'. ועיין טוב ראי שם, הובא בטוב ראי שם אות פ, שתלה זאת במחלוקת בגמרא בקידושין כא ע"ב, האם כהן מותר ביפת

תאר]. ובאחרונים דנו, אם פקע החיוב של 'לא תחיה כל נשמה', לאחר שהתגיירה [שהרי נחשבת גיורת לאחר המעשים, כמבואר בקידושין שם. ואין לומר שמותר לכנסה ואח"כ להרגה, מק"ו שאסור למכרה טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור יח לאחר הציון להערה 203 – עכ"פ, ודאי שלכל הדעות לא ניתן להיאמר שלאחר שהותר לו לבוא עליה יהרגנה, שהרי אפילו למוכרה אסור, והטעם מפורש "תחת אשר עיניתה", קל וחומר להרגה, וחלילה להעלות על הדעת להתיר מעשה רע כזה, שאין זה כי אם ממדות האומות הרשעות, אבל שארית ישראל לא יעשו עולה [טוב ראייה סוטה לו, הובא בטוב ראי סוטה פרק ז אות פ].

טור לא לאחר הציון להערה 367 – ויש מן האחרונים שכתב טעם נוסף שכיוון שטעם איסור חתנות עם גויה הוא משום "והזנו את בניך אחרי אלהיהן" [שמות לד טז], וחשש זה לא שייך בשעת מלחמה [ע"פ כתובות כז א לבעול יש פנאי לנסך אין פנאי], לכן התורה היתירתו [מדבר שור לפ' תצא (אחרי הדרוש השישי)].

טור מו לאחר הציון להערה 534 – אמנם, אין חילוק בדבר בין אם נבעלה קרוב לזמן יציאתה מבית בעלה ובין אם לא [שור"ת עזרת כהן סי' יד ד"ה 'והנה', ומוכיח זאת מדברי הרמב"ם הל' גירושין פ"א הכ"א. הודפס גם בטוב ראי כתובות פ"ג אות צב].

יראת ה'

טור עז לאחר הציון להערה 7 – וכן נאמר את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם [קהלת יב, יג] משום שיראת השמיים היא מהותו של האדם [עולת ראייה ח"א עמוד קא, והאריך שם בחילוק בין יראת שמיים בסתר ליראת שמיים בגלוי, ועל הקשר ביניהן].

טור פב להערה 83 – בדברי גדולי ישראל חכמי המוסר ותלמידי הגאון רבי ישראל סלנטר, הרבו לעסוק ביראת העונש. והרא"ה קוק השיג עליהם שיש להדגיש אף את יראת הרוממות (אוצרות הרא"ה מאמרי סוד אות ב), שהיא הראויה לחכמי לב ואנשי מעלה (שם אות ג), אך ביראת העונש יש להשתמש רק לפרקים (עין איה ברכות פ"ו אות ל). ואכן בכתבי הרא"ה קוק, וכן בספרי הקבלה והחסידות, יראת העונש נקראת "יראה תתאה". וכן ביאר שתועלתה של יראת העונש מוגבלת, שכן היא קיימת רק כאשר יש לאדם בסיס של ערכים

טהורים, אך לולי זה היא אינה אלא מפלצת (שמונה קבצים קובץ ד אות כג), וכן על מנת שיראת העונש תועיל, יש לאדם להבין לעומק את הישארות הנפש ואת השכר והעונש הרוחניים, ואלו לא מועילים לאדם השקוע בגשמיות (עין איה ברכות פ"ט אות לח). כמו"כ העיר שמה שאמרו שיראה קודמת לאהבה, הוא לגבי יראת העונש, אך יראת הרוממות באה דווקא אחר האהבה (אורות הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ב ה"ב, נדפס גם ב אוצרות הראי"ה ח"ג).

טור פה לאחר הציון להערה 119 להוסיף פיסקה – ירא שמיים שאין בו תורה, הרי הדבר מעיד על חולשה ברצונו ליראת שמיים, שהתורה היא המחזקת את הרצון ליראת שמיים [מוסר אבין, מידות הראיה, רצון, עמוד צא].

טור פו לאחר הציון להערה 128 – גם מידות טובות מביאות לידי יראת שמיים, ויראת השמיים משתרשת בעומק הלב לפי המידות הטובות שמושרשות בו [שו"ת דעת כהן סי' נא ד"ה 'במחשבות'].

טור צב לאחר הציון להערה 223 – ואמרו: כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים [ברכות ו, ב], שנאמר סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא [קהלת יב, יג]. והטעם לזה הוא משום שיראת שמיים היא תכליתן של כל החכמות, ובטבע הנפשות להיות להיכנע בפני מי שעלתה בידו התכלית ולהישמע לו [עין איה ברכות פרק א אות סד].

טור צב לאחר הציון להערה 223 – נאמר על יראת ה' לשון של אושר – "אשרי איש ירא ה'" [תהילים קיב, א], משום שמעלתה של יראת ה' יכולה להיות מורגשת ע"י האדם כאושר שנעימותו מורגשת [עין איה ברכות פרק א אות קא].

ירוק

טור צה להגדרת הערך – וכתב בעין איה ברכות פרק ט אות קנא, שמבחינה פנימית, הצבע הירוק מסמל את שלילת המציאות, כמו "קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו", דהיינו תחום המציאות, וכן בפורענות נאמר (ירמיהו ל, ו) "ונהפכו כל פנים לירקון", וכן ביאר שם את הטעם שברק ירוק (ברקא ירוקתא, ברכות נט ע"א) הוא מהסימנים הקשים.

*טור צה לאחר הציון להערה 3 – יש מי שכתב שפירוש המילה "ירוק" בתנ"ך ובחז"ל הוא כל צבע צבעוני חוץ מאדום. משום שבתנ"ך ובחז"ל היו שמות רק לשלושה צבעים (חוץ מ"ירוק"): שחור, לבן ואדום [תחומין כרך כג עמוד 509. והוסיף ששאר הצבעים שמוזכרים אינם שמות צבע אלא שמות חומרים, כגון צהוב מלשון זהב ותכלת שהוא שם החומר].

טור צז לאחר הציון להערה 30 – אמנם כתבו האחרונים שצבע "זהב" זה (הנקרא בזמננו "צהוב") אינו דומה לצבע ה"זהב" של הפרי המכונה תפוחי זהב (תפוזים), שהוא בוודאי כלול באדום, וחלילה להקל בכתמים בגוון זה (הנקרא בזמננו "כתום") [שו"ת משפט כהן סי נ אות ב].

ירושא

טור קיט להגדרת הערך להוסיף הערה – וכתב בעין אי"ה שבת פרק יב אות יח שהירושא מסמלת את העברת הדברים לדור הבא, שהיא יסוד הנצחיות של הקיום.

טור קלו לאחר הציון להערה 226 – הדין שבן קודם לבת הוא המקום שבו אויבתנו הנצרות רצתה להעליב את היהדות [אגרות הראיה ח"א אגרת קעו ד"ה ע"כ], וכתב שהדבר נרמז בדברי הגמרא שבת קטז,ב במעשה של ההוא פילוסופא].

טור רסב להערה 1712 – ש"ך חו"מ עג לט. והרא"ה קוק (הודפס באוצרות הרא"ה ח"ג אות ה, וכן בתחומין ח"ג עמ' רלא) הוסיף שירושא אף חמורה יותר משאר הדינים, שהרי הקפידה התורה גם על המחלק נכסיו על פיו, אם עשה כן בלשון ירושא (בבא בתרא קכו ב, קל א).

ירושא

לאחר הציון להערה 986 להוסיף פייסקה – ישראל שחייב ממון לחבירו, וחבירו מת והניח בן מומר – מעיקר הדין אין שום חיוב לשלם את החוב למומר, שאין בו איסור הפקעת הלוואתו, וכשם שאין משיבים אבידה למומר. ואם ירצה לעשות לפנים משורת הדין מפני שאינו רוצה ליהנות ממה שאינו שלו, יכול לתנו לצדקה. ואם אין הדבר ברור שהמומר לא יחזור לכשרותו – ממידת חסידות להניח את הסכום כך שאם יחזור המומר לכשרותו ישיבנו לו. אך

מעיקר הדין אין צריך לחשוש לזה, שתשובתם של המומרים קשה, וכל באיה לא ישובון [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' יח].

לאחר הציון להערה 1147 – ויש מי שכתב תקנה לזה, שכיוון שאין החמץ של היורשים, יכולים לומר לנכרי המכיר שיזכה בו, ויחזיר לה מעצמו לאחר הפסח [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' יט ד"ה ולע"ד].

ירושלים

להערה 145 – וכן הסיק בשו"ת משפט כהן סי' צו לאחר שדן בזה באריכות רבה, שקדושת מקום מקדשנו קדושה לעתיד לבוא וקימת היא כולה בזמן הזה ולעולם, והוסיף שכן ההלכה רווחת וקבועה בישראל.

יריחו

טור תקסט להערה 19 – ובעין איה ברכות פרק ט אות יד ביאר שכיוון שיריחו היא העיר הראשונה שנכבשה, כיבושה סימל את היחס בין ההסתמכות על הנס לבין החריצות וההשתדלות, שסומכים על הנס רק במקום שאין דרך לעשות כן בדרך הטבע, ואז ההסתמכות עליו מוסיפה אומץ וגבורה עם ביטחון ואמונה. לעומת זאת, במקום שניתן להשיג את המטרה בגבורה וחריצות, ההסתמכות על הנס מביאה מורך לב ועצלות. לכן, הנס ביריחו היה בליעת החומה בקרקע, שזהו מעשה שלא יכול להעשות בדרך הטבע, ולכן הוצרכו לנס.

טור תקצא להערה 38 – ובירושלמי מו"ק שם למד מכך את ההיתר של אמירה לעכו"ם בשבת לצורך יישוב ארץ ישראל. ועיי' בשו"ת משפט כהן סי' קמו שיצא בחריפות נגד מי שסבר להתיר על סמך זה גם חילול שבת דאורייתא.

ירק

טור תקצא להערה 169 לאחר המילים 'בשרא וכוורא' – ובעולת ראה ח"ב עמ' רנח ביאר על גמרא זו שכיוון שהירק גורר את התאבון והעונג המוחשי שבאכילה, הדבר אינו ראוי בחיים של מצב הפרישות והטהרה. אמנם השאיפה למצב עליון יותר שבו אין סתירה בין הכוחות השונים, ובלייל הסדר שהוא ליל שימורים המשומר מן המזיקין אנו מוכשרים לציין את חירותנו באכילה שמרבה את העונג, ופותחים את הסעודה באכילת ירק.

טור תקצא להערה 178 – וביאר בעין אי"ה ברכות פ"ו אות סז, שאע"פ שראוי לאדם לאהוב את הטבע כפי שהוא, יש דברים שאין ראוי להשתמש בהם בטבעיותם אלא יש צורך שהאדם ישכללם באופן מלאכותי. וכן ירק חי, שיש צורך שהאדם יבשלו, ולא יאכלוהו בחיותו. וכן ישנן תשוקות אנושיות, שנדמה שהן תכונות טבעיות, אך הם עדיין זקוקות להשלמה ותיקון.

טור תקצד לאחר הציון להערה 211 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שהסתפק האם הזורע ירק לשם ע"ז עובר משום איסור נטיעת אשירה, ותלה זאת במחלוקת אמוראים האם הנוטע בשבת חייב גם משום זורע [אוצרות הרא"ה ח"ג הלכות עבודה זרה וחוקות עובדיה אות כט].

יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה

טור תריד תוספת להערה 40 – ועיין משפט כהן סי' לט עמ' פה-פז ד"ה 'והנה' ואילך, האם המקדש עבר על איסור תורה בכך שבירך ברכות אירוסין ונישואין לבטלה.

טור תרטו לאחר הציון להערה 53 – מהטעם הנ"ל יש שביארו שגם כשעזרא קנס את הלויים שלא לקבל את המעשר, אין בזה עקירת המצווה מכל וכל, שזה לא היה בכוחו, אלא כיוון שגזר ליתנו לכהנים, והכהנים נכללים בלויים, ממילא לא עקר את המצווה בכללותה [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אכן'].

טור תריט לאחר הציון להערה 85 – משום שהתורה נתנה כח ביד חכמים להפקיע את כחה של מצווה ולקבוע שלא יהא לה ערך של מצווה [שו"ת משפט כהן סי' לט עמ' פז ד"ה 'מיהו'].

טור תרכ לאחר הציון להערה 93 – וכן באותה שיש מן ראשונים שנראה מדבריהם שהמברך ברכה לבטלה עובר על 'לא תשא' מהתורה [רמב"ם ברכות פ"א הט"ו, ושבעות פ"ב ה"ט וע"ע ברכה שאינה צריכה ציון 3 ואילך] אף שהברכה היא דרך שבת, יש מן האחרונים שכתבו בדעתם שהטעם שמותר להזכיר את השם בתפילות ופיוטים הוא שיש בדבר מצווה או ענף מצוה, ובלשון של מטבע ברכה במקום שלא תקנו חכמים, עקרו חכמים את צד המצווה שבדבר ועל כן הזכרת השם היא לשוא ממש, ועובר עליה מן התורה [שו"ת משפט כהן סי' לט עמ' פז ד"ה 'מיהו']

טור תרלו תוספת להערה 227 לאחר המילים 'בלי טעם' – וכ"כ בשו"ת דעת כהן סי' קמח ד"ה 'ומש"כ כת"ר על'.

טור תרלט להערה 245 לאחר המילים 'שהוא יסוד התורה כולה' – והביא על כך את דברי התנא דבי אליהו פרק יד שעם ישראל קודמים לתורה.

טור תרלט להערה 245 לסוף ההערה – אמנם דעת השואל במשפט כהן שם, ש"למגדר מילתא" הוא רק הצלה מעבירה, ולא הצלת עם ישראל.

טור תרמט להערה 339 במקום המילים '(וצ"ב הטעם שחמור יותר משאר עקירה)' – וביאר שהטעם שהדבר חמור יותר לשיטת הט"ז משאר עקירה הוא, שכשמחמירים על דברי תורה יש יותר חשש שיבואו לטעות להחמיר כך בקביעות, שהרי הם רק באים להחמיר, ולאסור בקביעות בוודאי שאין להם כח.

ישיבת ארץ ישראל

טור תרסו לאחר הציון להערה 18 – וכן יש שהאריכו להוכיח שקדושת ארץ ישראל לא נובעת מהמצוות התלויות בה [כפתור ופרח י, שבת הארץ מבוא אות טו ד"ה 'אבל' (נדפס גם באגרות חמדה פרק ד)], ואדרבה, הקדושה מהישיבה בארץ היא הגורמת לזכות במצוות התלויות בה [שבת הארץ שם].

טור תרעד לאחר הציון להערה 116 להוסיף פיסקה – ישיבת עם ישראל בארץ ישראל היא מעלה לא רק לעם ישראל, אלא לכל העולם כולו, שמתעלה מהצלחת עם ישראל בארצו [חבש פאר פרק טז תחילת עמוד נד].

*טור תרפג להערה 226 – ובטעם הדבר ביאר בדבר הלכה (לר' אליהו מלובלין) סי' לח שלגבי מצוות ישוב ארץ ישראל, הגריעותא כמאן דליתא.

כרך כו

ישיבת סוכה – כבוד רבו

ישיבת סוכה

טור א לאחר המילים 'המצווה וגדרה' להוסיף הערה – בעולת ראייה ח"ב עמ' שסח כתב שמרוב שמחתה של הסוכה, היא לא יכולה להיות קבועה אלא עראית, וכל רגע מתחדשת בה שמחה נוספת ונחשב שבכל רגע היא סוכה חדשה, ולכן נקרא "זמן שמחתנו". ובמאמר 'הסוכה האחת' (נדפס במאמרי הראיה עמ' 148-149, ובמאורות הראי"ה ירח האיתנים, בין יוה"כ לסוכות) כתב שחילוק הדעות בין האנשים השונים נובע מכח הדמיון, ולכן לאחר יוה"כ שנטהרנו מחטאינו, יורד כח הדמיון המתעה אותנו, ומתחזק הכח הנשמתי המאחד את עם ישראל ודעותיו השונות, ועל זה נאמר שכל ישראל ראויים לישיב בסוכה אחת (סוכה כז:).

ישן

טור קצג להערה 27 לאחר המילים 'ערום מן המצוות' – אמנם בגנזי הראיה ח"ד 'זמן מתן תורתנו' עמ' קי דחה ראייה זו, שהרי דוד לא טעם טעם מיתה, ולכן גם בשנתו לא שרתה עליו רוח טומאה של מיתה, אך אנו בשנתנו שורה עלינו רוח טומאה מחמת שהיא א' משישים במיתה, ולכן אפשר שלא נכון לישון בציצית. יש להעיר שדחיייה זו היא רק על לבישת ציצית בשינה, ולא על עצם הדיון של קיום מצוות בשינה.

ישראל

*טור קפט להערה 67 – וזה הטעם שלהלכה לא מבטלים את קידושיו של ישראל מומר (תשובת רש"י שהובאה בב"י אבן העזר סי' קנז).

טור קפט להערה 68 – ואפשר שזהו מקורו של הרמ"ק (תומר דבורה סוף פ"ב) שאפילו רשעי ישראל יאהב אותם בליבו (אוצרות הראי"ה ח"ב פרק א ד"ה 'נביא כאן').

טור קצב לפני הציון להערה 120 לאחר המילים 'רחמנים ביישנים וגומלי חסדים' להוסיף הערה – במאורות הרא"ה שבועות, מתן תורה, 'לפרשת בשלח וענין לינת הצדק' ביאר ששלוש מידות אלו מסמלות את שלוש ההשפעות המשפיעות על האדם: רחמנים – ההשפעה הטבעית של האדם עצמו, ביישנים – ההשפעה של העולם החיצוני על האדם, גומלי חסדים – ההשפעה של לימוד דרכי ה'.

טור קצג להערה 147 – ועל דרך הקבלה פירש הזוהר (ח"ג רכג.) שהם מסטרא דספירת מלכות, וביאר הרב משה צוריאל באוצרות הרא"ה כרך א ח"ב עמ' 127 ד"ה 'כיוון שכן מלמדנו' שנשמותיהם של כל ישראל הן מکنסת ישראל, ולכן עיקר ההתייחסות לעם ישראל צריכה להיות לרוחניות שלו ולא לצד הגופני והחיצוני שלהם.

טור קצד לאחר הציון להערה 163 – מצד הרגש הטבעי שבשורש נפשותם [מדבר שור הדרוש השלישי ד"ה 'אמנם ע"פ דברינו'].

טור קצה להערה 175 – במדבר שור דרוש ט"ו (נדפס גם במאורות הרא"ה לחנוכה ופורים פרשת שקלים ד"ה 'אמנם ביארנו') ביאר שהאיסור במניית ישראל הוא משום שמטרת ההתאחדות של עם ישראל היא הצלחת כלל ישראל, וכשמונים אותם יש חשש שיסברו שמטרת ההתאחדות היא הצלחת היחידים. ע"פ זה הוסיף לבאר שמנייה ע"י שקלים מותרת, שכיוון שמאחדים יחד את הכסף הנאסף, מסמלים בזה שהמטרה היא כלל ישראל ולא היחידים. ובמאורות הרא"ה שם בפרשת החודש ד"ה 'א"כ א"א' הביא טעם נוסף, שלמנות את ישראל עצמם א"א כי מצד מהותם הם מאוחדים, אך ע"י שקלים אפשר משום שלגבי המעשים כ"א מחויב במעשים בפני עצמו, ונתינת השקלים היא מעשה, ובזה הם כיחידים ואפשר למנותם.

*טור קצז לאחר הציון להערה 202 – ויש מי שכתב שאין איסור למנות את ישראל, ומה שנאמר ונתנו איש כופר נפשו נאמר דרך עצה למשה, כדי להינצל מעין הרע שעלולה לבוא על ידי המפקד, ומה שהקב"ה הקפיד על מנייתו של דוד אינו בגלל עצם המפקד, אלא משום שבטח על חוזקו של העם [אברבנאל שמואל ב כד, ד"ה הלימוד הראשון, והובא גם במלבי"ם שם].

יתום, יתומים

טור רט לאחר הציון להערה 103 להוסיף פיסקה – כתבו אחרונים שבית דין אביהם של יתומים אף לעניין שאם ראו שבמקרה מסוים טובתו היא לוותר על תקנת חכמים שנתקנה עבורו, הרי הם אומרים בשבילו "אי-אפשי-בתקנת-חכמים". לכן, לגבי תקנת מנקת חברו*, שתיקנו חז"ל שמינקת תוך כ"ד חודש לא תינשא, שמא תגמול את בנה קודם זמנו, כתבו שאם טעם התקנה הוא טובת כל ילד בפני עצמו, כאשר בית הדין רואים שבמקרה זה טובתו היא שתינשא, כגון שהיא עניה והחתן עשיר ומתחייב לזון את היתום, אומרים בזה אי אפשי בתקנת חכמים ומתירים לה להינשא [שו"ת עזרת כהן סי' כ"ד] ומה שיש, וכתב שם בד"ה 'הנה כל' שהשאלה האם טעם התקנה הוא טובת כל ילד בפני עצמו או תיקון העולם בכלל כדי שלא יבוא הדבר לידי קלקול אצל אחרים, תלויה במחלוקת הפוסקים, ושבשעת הדחק יש להקל].

טור רכג לפני הציון להערה 233 על מילים 'בדיני ממונות' להוסיף הערה – באוצרות הרא"ה כרך ג ח"א אות ח כתב שמוטל על מתקני התקנות בדיני ממונות חיוב למזג במידת הצדק גם את מידת הרחמים, וביאר כך את הדין שאין נפרעים מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית (גיטין מח ע"ב ושם נ ע"א וע"ב, ירושלמי כתובות פ"ח ה"ז). והסביר שאין בכך איסור של 'ודל אל תהדר', משום שאין כוונת הכתוב לסלק לגמרי מידת הרחמים מן השפעת הדין, אלא שלא להרבות בשיעורה במידה כזאת שתקלקל את מידת היושר של המשפט, וכתב שאף התורה עצמה מזגה מידת הרחמים במשפטיה, והביא לכך דוגמא מדין השבת העבוט.

יתר

טור שב לאחר הציון להערה 427 לאחר המילים 'בתורת מוס' להוסיף הערה – במורה נבוכים ח"ג פרק י כתב שכל פעולותיו של הש"ת הן טוב גמור, והרוע שיש בעולם הוא רק העדר הטוב. ובאוצרות הרא"ה כרך ב ח"א אות מד 'הערות הרא"ה למורה נבוכים' העיר על כך שמי שיש לו יתרת ומתבייש ומסתכן ע"י זה, זהו בוודאי דבר רע אע"פ שמדובר במציאות מחודשת ולא בהעדר. וכתב שדרכי ה' גבהו, וכל הרעות הם ממש להיטיב, רע נדמה ובתוכו טוב.

כאן נמצא כאן היה

טור שיח להערה 10 לאחר המילים 'סוס"י ג' – וכן בשו"ת עזרת כהן סי' כט סוף ד"ה 'אבל' שפסק בדיני עגונה ע"פ הדין שכאן נמצא כאן היה, כאשר העידו שראו את במקום מסוים לפני שנעלם.

טור שכט להערה 124 – וכן משמע משו"ת דעת כהן סי' לט סוף אות ד שכאן נמצא כאן היה הוא מדין חזקה דהשתא.

טור שמו לאחר הציון להערה 270 להוסיף פיסקה – ספר תורה שנמצא ביד נכרי, חוששים שהנכרי כתבו [ודיניו מבוארים בגיטין מה ב], ואע"פ שהוא חשש רחוק, מדין כאן נמצא כאן היה. אמנם כל זה רק במקרה שאפשר שאותו נכרי שמחזיק בו כתבו בעצמו. אך נכרי שמוכר ספר תורה במכירה פומבית, שברור שלא הוא כתבו, לא שייך בו דין כאן נמצא כאן היה, והולכים אחר הרוב שישראל כתבו [שו"ת דעת כהן סי' קעא].

כבד

טור שע לאחר הציון להערה 219 להוסיף פיסקה – יש מקומות שנהגו שלא לאכול צלי בליל הסדר [פסחים נג], ויש מהאחרונים שהדגיש במיוחד להיזהר אף מאכילת כבד צלוי, ואף אם מחצבים אותו הרבה [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות לח].

כבוד אב ואם

טור שעב לאחר הציון להערה 22 – ויש בזה אף סברא, שכיוון שמקור החיים הוא באביו ואימו, כך כבודם, שהוא חיזוק הקשר אליהם, מרבה את החיים [שמונה קבצים קובץ ד אות קח].

טור שעה להערה 66 – ובמדבר שור דרוש יט ד"ה 'בהקדם ליתן הסבר' ביאר שזה היה כיבוד אב של עשיו – מן המושכלות האנושיות, ולכן היה בו חיסרון שהיה יכול להביא אף מן הגזל, שלא ככיבוד אב של יעקב שהוא ע"פ התורה, ונזהר שלא לעבור בגזל וכו'.

טור תלז להערה 877 – וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קמז ד"ה 'ס"ק'.

טור תנח לאחר הציון להערה 1141 – יש כיבוד אב ואם במנהג שבן הנפטר הוא הראשון שנותן עפר על ארון אביו ואימו, ואין שום מקום לאסור זאת [שו"ת אורח משפט, עניינים שונים אות כב ד"ה 'לשאלה ד'].

כבוד הבריות

טור תנח לאחר הציון להערה 11 – וכתבו אחרונים, שאף כאשר האדם עצמו שומר על כבודו כפי הראוי לו באמת – ובלבד שלא מטעה עצמו בזה – יש בכך מצווה וכבוד שמיים ואין בזה משום איסור גאוה [מוסר אביך פרק ג אות ד עמ' מד]. יש מי שכתב שחשיבותו של כבוד הבריות היא מצד עצמו, משום נשמת האדם [עולת ראייה ח"א עמ' עח, וע"פ זה ביאר את החשיבות להתפלל שלא לבוא לידי ביזיון].

טור תעט להערה 24 – על תיקון הקברות, עיין שו"ת דעת כהן סי' ריב ד"ה 'אבל' שכאשר הוא באופן הכבוד הראוי, הרי הוא בכלל כבוד הבריות וע"ע כבוד המת.

טור תצב להערה 133 לאחר המילים 'בשם ר"ל גוויא' – ועיין עולת ראייה ח"א עמ' עח שכתב שחשיבותו של כבוד הבריות היא מצד עצמו, משום נשמת האדם, וע"פ זה ביאר את החשיבות להתפלל שלא לבוא לידי ביזיון, וכתב עוד (מוסר אביך, מידות הראיה, כבוד) שיש בזה אף כבוד שמיים כאשר הוא לשם שמיים עם ענוה.

טור תצח אחרי הציון להערה 180 – ויש מהאחרונים שכתבו שאין לבטל מצות עשה משום צער, אבל סכנת איבר איננה פחותה מכבוד הבריות, ודוחה מצוות עשה של תורה בשב ואל תעשה [שו"ת דעת כהן סי' קלז ד"ה 'ולענ"ד'].

טור תק להערה 197 לאחר המילים 'ורש"י ד"ה התם' – וכן כתב בטוב ראייה שבת פא ע"ב.

טור תקג לאחר הציון להערה 226 להוסיף פיסקה – כבוד הבריות נאמר גם על כבודו של האדם עצמו, שמצווה עליו לשמור על כבודו הראוי לו באמת – ובלבד שלא מטעה עצמו בזה – ואין בזה משום איסור גאוה [מוסר אביך פרק ג אות ד עמ' מד].

טור תקכח להערה 425 לאחר המילים 'רש"י ברכות יט ב' – ובשו"ת משפט כהן סי' ד סוף ד"ה 'ומה' למד מכך שיסוד האיסור לעבור על דברי חז"ל הוא משום כבוד התורה.

טור תקלד לאחר הציון להערה 490 – ה) איסור הנאה ממלאכת שבת, כתבו אחרונים שנדחה במקום כבוד הבריות, ולכן אם צחצחו נעליו בשבת, ואין לו מנעלים אחרים, מותר לו לנועלם, שהרי הליכה בלא מנעלים היא בוודאי ביזיון [שו"ת אורח משפט סי' מט ד"ה 'ועד'].

טור תקלו לאחר הציון להערה 511 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שמצווה שנשים נוהגות בה ורוצות בה, הרי הדבר נחשב ככבוד הבריות, וגם אם יש בדבר חשש דרבנן אין מונעים אותה מהם [שו"ת דעת כהן סי' קסט ד"ה 'הנה', וראייתו מכך שהתירו בחגיגה טז ב סמיכה לנשים 'לעשות להן נחת רוח', אע"פ שיש בזה חשש שנראה כעובד עבודה בקדשים, וכתב זאת לגבי המנהג שהנשים תופרות יריעות ס"ת, שמאחר שפסול נשים בכתיבת ס"ת הוא מסופק (עי' דרישה י"ד סי' רפא ס"ק א), לכן אם נאמר שפסול זה מדרבנן, א"כ מפני כבוד הבריות אין למנוע מהן לתפור, אף שבד"כ אין להכניס עצמנו בספק דרבנן לכתחילה].

כבוד המת

טור תקמב לאחר הציון להערה 2 – הכבוד שאנו מכבדים את המתים ובפרט את גדולי העולם המתים, הוא מצד חיי הנשמה שממשיכים, שבגללם יש לכבד אף את הגוף שהיה לנשמה כלי שימוש, ועתיד לשוב לכבודו לקץ הימין [עין איה שבת ח"א פרק ב אות נב].

טור תקמח לאחר הציון להערה 98 להוסיף פיסקה – כתבו אחרונים שדרכם של ישראל שלא להוציא ממון מרובה על כבודם של המתים, שהרי זהו כבוד מדומה, ועדיף להוציא את הממון על צדקה עם החיים. ואת ההוצאות על כבוד המתים מוציאים בדרך ממוצע ובכבוד הראוי [שו"ת דעת כהן סי' ריב ד"ה 'אבל לשפר' הובא בטוב ראי כתובות פרק א אות ט].

כבוד הצבור

טור תקנד להערה 12 – ובמאורות הרא"ה הגדה של פסח שבת הגדול אות ב (ונדפס גם באוצרות הרא"ה כרך ב ח"א אות טו) ביאר ששורשו של כבוד הציבור הוא בחיוב הכרת הטוב, ותשוקת הכרת הטוב היא גם היסוד למתיקות בקיום בתורה, וקבלת התורה ע"י הטבע האנושי. וביאר עוד, שהכח המאחד את הציבור הוא תורה שבע"פ ותלמידי חכמים, משום שע"י כך שהתורה שבע"פ לא נכתבה, היחידים לא יכולים לברר את ספקותיהם בתורה בכוחות עצמם, ונזקקים למרכז הרוחני שמאגד את הציבור. וע"פ זה ביאר את דברי הגמרא (שבת לב.) שעמי הארצות שאינם מבינים את מעלתו העצמית של הציבור וסבורים שכל מטרתו של הציבור הוא לשרת את צרכיו של היחידים (שקורין לבית הכנסת 'בית עם'), אינם מבינים את כח הקדושה בכך שהתורה ניתנה חתומה ומסוגרת כנתונה בארון (וקוראים לארון הקודש 'ארנא').

כבוד חכמים

טור תקצו לאחר הציון להערה 294 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שהשתטחות על קברי צדיקים היא מצווה רבה, ולכן מותר לצאת בשבילה מארץ ישראל לחו"ל [שדי חמד אות א מערכת ארץ ישראל]. ויש מהאחרונים שכתבו שאמנם מצינו שיש בזה תועלת שע"י כך יבקשו עלינו הצדיקים רחמים [תענית טז.], אך לא מצינו שיש בזה מצווה כלל [שו"ת אורח משפט סי' קמז ד"ה 'ועל', אמנם כתב שם שאולי זהו גופו מצווה שגורם לצדיקים שירבו בתפילה, ומכל מקום כתב שודאי שאין מצווה להשתטח על כל קברי הצדיקים בעולם, ומאחר שרבים מאוד הצדיקים הקבורים בארץ ישראל, ובה עיקר הקדושה של הצדיקים הראשונים, א"כ איך יתכן לומר שתהיה מצווה לצאת לצורך כך לחו"ל. ועי"ש מש"כ בעניין יציאה לקברי אבותיו ורבותיו], ואף לא מצינו שהדבר נכלל בכבוד חכמים [שו"ת בתי כהונה סי' כג לענין טומאת כהנים, הובא בפתחי תשובה יו"ד סי' שעב ס"ק ב. והוזכר בהערות על האורח משפט שם].

טור תרב לאחר הציון להערה 368 – חכם שהתיר, וחלה ההוראה, נחלקו בזה הראשונים. יש שכתבו שאין חבירו רשאי לאסור, ובלבד שהראשון לא טעה בדבר משנה [רא"ש ע"ז סי' ג דף ז, ע"פ פשט דברי הירושלמי שבת פ"ט ה"א] ויש שהתירו [תוס' ע"ז ז. ד"ה הנשאל, ופירשו את הירושלמי באופן אחר]. ולהלכה יש להחמיר בזה, הן משום שהרא"ש ראה את דברי התוס' ולא קיבלם, והן משום שהוא ספק

דאורייתא של כבוד תורה, שהוא אף חמור משאר ספק דאורייתא [שו"ת אורח משפט סי' קיב ד"ה 'ואפריון'].

טור תרמח להערה 773 – והטעם שמנדים על כבוד חכמים, שהרי תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם [ברכות סד א], ואם כן המבזה אותם בשלום של הכלל, ועונשו, מידה כנגד מידה, להתרחק מן הכלל [עין איה ברכות פרק ג אות כו].

כבוד מלכים

טור תרסו לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שסברת חשיבות כבוד המלכים היא שהמלכות יכולה להשפיע מוסר וצדק בעולם. ויש גם חשיבות לעצם החלוקה לאומות השונות, ועל כן יש מעלה לכבודו של כל מלך [עין איה ברכות פרק ט אות רצא], ולכן ראוי שכוונתו של המכבד את המלך תהיה אהבת הצדק והתועלת לכלל הציבור [עין איה ברכות פרק ט אות רצד].

טור תרסט לאחר הציון להערה 75 להוסיף פיסקה – במקום חילול השם אין חולקים כבוד לרב [ברכות יט:], והוא הדין שאין חולקים בזה כבוד למלך, אלא אם כן יש בדבר משום פיקוח נפש [שו"ת עזרת כהן סי' י אות ח].

כבוד רבו

טור תרעה לאחר הציון להערה 42 – יש מן האחרונים שהזהיר שמי שאינו מכבד את רבו, במשך הזמן תיבטל ממנו אף הרגשת כבוד שמיים, ולבסוף יפרץ גם בדברים של תורה, ויגיס דעתו כלפי מעלה גם בעניינים אלו [עין איה ברכות פרק ג אות כז].

טור תרפ להערה 76 אחרי המילים 'משנה שם' – ובאורות הרמב"ם (נדפס בתוך הספר 'לאורו') ה'ל' תלמוד תורה פ"ה ה"א ד"ה 'כשם' הוסיף שאע"פ שדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואם כן רבו היה צריך להיות שווה לאביו, אע"פ"כ, כיוון שהדבר לא ניכר שמעדיף את רבו, שהרי גם אילו דינם היה שווה – היה מותר לו להקדים את רבו, על כן עדיפותו לרבו היא לא בפועל אלא רק במחשבה, ובזה לא אומרים דיו.

טור תרפג לאחר הציון להערה 111 להוסיף פיסקה – לצורך לימוד תורה מותר לתלמיד להעיז פניו ברבו, וכן היו תנאים ואמוראים שנכנסו אחר רבותיהם לבית הכיסא או תחת מיטתם על מנת ללמוד תורה [ברכות סב א]. ואע"פ שהעזת פנים היא מידה גרועה, כיוון שתכלית כבוד הרב היא כדי שתורתו תעשה פירות, הרי כשהעזה היא לצורך לימוד תורה – זהו כבודו [עין איה ברכות פרק ט אות רלז].

טור תשכד לאחר הציון להערה 546 להוסיף פיסקה – אסור לאדם לנשק את בנו ליד רבו [ספר חסידים סי' רנה], שיש בזה נגד אימת וכבוד רבו [שו"ת אורח משפט סי' כב ד"ה 'אף'].

כרך כז

כבוד שבת ויו"ט – כותים

כבוד שבת ויו"ט

טור א להערה 2 – ובמאורות הרא"ה (לחנוכה ארבע פרשיות ופורים, פרשת זכור, עמ' קצב, ד"ה 'והנה בשבת') ביאר ש"זכור" הוא כנגד המחשבה והאמונה, ו"שמור" הוא כנגד החיוב המעשי. לכן ב"זכור" הוזכר חידוש העולם, שהוא שורש האמונה, וב"שמור" הוזכרה יציאת מצרים, שבה קנה אותנו השי"ת לעבדים עבודתו במעשה.

כבולעו כך פולטו

טור מו להערה 31 אחרי המלים בפמ"ג שם מ"ז ט – ובשו"ת אורח משפט סי' קד ד"ה 'ובעיקר' ביאר בדעתו שבכלי שני יש לחוש שהבליעה הייתה בחום רב יותר מההגעה, והיה ראוי לחוש כן בכל ההגעלות, אלא שהתורה נתנה גבול לדבר, שההגעה בכלי ראשון מפליטה הכל.

טור מו להערה 38 אחרי המילים שו"ע שם – ובשו"ת אורח משפט סי' קד ביאר שהטעם שלא אומרים בזה כבולעו כך פולטו אף שחם מקצתו חם כולו, הוא מפני שהגעה היא דווקא ע"י מים, ולכן חימום שאר הכלי שאינו ע"י מים לא נחשב הגעה כלל, והביא טעמים נוספים.

טור מז לאחר הציון להערה 50 להוסיף פיסקה – כיוון שאנו אומרים "כבולעו כך פולטו", בעצם היה ראוי לחשוש בכל ההגעלות שמא בשעת הבליעה היה כוח החם רב יותר מבשעת ההגעה. אלא שהתורה נתנה גבול לדבר, שההגעה בכלי ראשון מפליטה הכל [שו"ת אורח משפט סי' קד ד"ה 'ובעיקר'].

כבוש

טור פ לאחר הציון להערה 128 להוסיף פיסקה – כמו שכבוש בדבר אחר נחשב כבוש, כך גם אם כבוש בעצמו. ודוגמא לדבר, לגבי טומאת מדרס, שהגמרא אומרת שאותו הדבר הטמא מדרס, טמא גם מגע מדרס, משום שנגע בעצמו [שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'וחוץ'].

כהן

טור קצא להערה 43 – ובשו"ת דעת כהן בהערות הרצ"ה לסי' קפז הוסיף שגם לאחר שעבודה בכהנים, יש לכל בכור זיקה לקדושת עבודת ה', וממילא גם לקדושת שבט הכהונה, וכאשר הוא נפדה נפקעת ממנו קדושה זו, ונשארת בו קדושת ישראל הכללית.

טור קפ לפני הציון להערה 194 לאחר המילה 'הכהנים' להוסיף הערה – בעולת ראייה עמ' קעד ביאר שמטרתה של הנזירות היא להכניס קדושה הדומה לקדושת הכהונה, למי שירצה בכך מכלל ישראל. ובערפילי טוהר עמ' כ הרחיב שכל אדם מבני ישראל שמהלך בדרכי קודש, קדושת הכהונה מתנוצצת בו ונותנת לו כח לתפלתו דיבורו ומבטו.

טור קפ להערה 194 – והרא"ה קוק ביאר בערפילי טוהר עמ' יט-כ שמהותה של קדושת הכהונה היא טבע שמוטבע בעומק נפשם, משעת היצירה, של אמונה ואהבת ה'. וטבע זה נמצא במשפחת הכהונה יותר מבשאר האומה. ובעולת ראייה ח"א עמ' תא ביאר שקדושת כהונה היא קדושה עילאית, לעומת קדושת בכורה שהיא קדושה טבעית.

טור קפט להערה 317 אחרי המילים וכמ"ק ועוד – והוסיף בעולת ראייה ח"א עמ' סא, שעיקר מטרתה של קדושת הכהונה היא להקים את התורה בעם ישראל (וכך ביאר את הקשר בין ברכת התורה לברכת כהנים שהוסמכה לה בנוסח התפילה).

טור קצ אחרי הציון להערה 324 – ויש מן האחרונים שביאר, שישנה דרך בדרישת התורה מייוחדת לכהן, להכריע את פרטי התורה ע"פ הרוח הכללי, כח טעמי התורה [הקדמה לעין איה, עמ' טז-יז. וביאר, שלכן פירטה התורה ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט, כיוון שאלו שתי דרכים בדרישת התורה. וכתב עוד, שבזמן שעם ישראל יושב בארצו וההוראה יוצאת מב"ד הגדול, יותר רצויה דרכו של הכהן, בעוד שבזמן שאין מרכז בטוח לאומה מתאימה דרכו של השופט הלומד ע"י דימוי מילתא למילתא].

טור קצט לאחד הציון להערה 450 – ויש שכתבו שבמקום שמחלקים הקדישים, יקדימו את הכהן ללוי ואת הלוי לישראל, והכהן יקבל את הקדיש הראשון

שאחר עלינו (לפי נוסח אשכנז), ולאחריו יקבל הלוי ולאחריו ישראל [תפלה לדוד
להאדר"ת בענין סדר הקדישים אות א, הובא בעולת ראה ח"א עמ' תמב].

טור ריז לאחר הציון להערה 697 לאחר המילים 'שינתן המעשר לכהנים' – ויש
ראשונים שכתבו שהקנס של עזרא היה רק בזמנו [רמב"ם הלכות מעשר פ"א ה"ד.
אמנם קשה מה המקור לכך. ועיין מבוא לשבת הארץ ח ג שהסביר ע"פ רש"י חולין קלא ע"ב
ד"ה 'בתר' ותוס' יבמות פו ע"ב ד"ה 'מפני' שלמדו את הקנס מהפסוק (עזרא י לט) 'והיה הכהן
בן אהרן עם הלויים בעשר הלויים'. ולפ"ז הקנס הוא חלק מכריתת האמנה בשבועה, ושבועה
חלה רק לאותו הדור. ומה שנמשך אח"כ אין זה לא מדין השבועה ולא מדין הקבלה, אלא מנהג
אבותיהם הניחו בידיהם].

טור ריז לאחר הציון להערה 704 – וכתבו ראשונים שאם נטל לוקה [רמב"ם שמו"י
פ"ג ה"י]. ובמקום אחר משמע שאינו לוקה [כן הקשה במשל"מ שם שהרי לא מנה
הרמב"ם לאו זה בין הלוקין בהל' סנהדרין פ"ט]. והטעם שאין לוקין שהוא לאו הניתן
להשבון. והסבירו האחרונים שלוקין במקום שאין בביזה שווה פרוטה לכל אחד
מישראל שאינו יכול להשיב, ולוקה רק במקרה שיש בו כדי השבון לכל אחד
ואחד. וכיון שההשבה היא דבר רחוק, שישב לכא"א נאמר שעיקר הלאו
למלקות [שבת הארץ פ"ג ה"י]. ונחלקו הראשונים מה דינו של כהן או לוי שנטל
חלק בארץ, "א שאם נטל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו [רמב"ם הלכות שמיטה
ויובל פ"ג ה"י]. ויש חולקים [הראב"ד שם כתב 'א"א אם כן לא יטלו בהם תרומות ומעשרות
כי הם היו תחת חלק הארץ והרי בביזת מדין לא נטלו חלק בישראל אלא בתרומה ובמצות יוצר
הכל יתברך', ותמהו עליו הרדב"ז והמל"מ]. ויש אחרונים שהבינו שאין בזה מחלוקת
[שבת הארץ שם ה"א שכוונתו להשיג על הלכה יא שכתב הרמב"ם 'ראה לי שאין הדברים
אמורי' אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם,
אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלויים באותן הארצות ובביזתן
ככל ישראל', וסובר הראב"ד שגם בנחלה כמדין שאינה מובטחת כלל, אין יורשין]. (שייך לערך
לוי בציון 51).

טור ריז לאחר הציון להערה 707 – הטעם שאין לכהנים וללויים חלק בארץ
ובביזה כיון שהקישור הפרטי לקרקע מקלקל את היחס האידיאלי שיש בזה
[שמנה קבצים קובץ ג אות קנא].

טור ריח לאחר הציון להערה 714 – וי"א שבני לוי אינם חייבים במלחמה פרטית אבל חייבים במלחמה של כלל ישראל ומלחמת מצווה, שהיא של כלל ישראל [שבת הארץ פ"ג ה"ב]. (כנ"ל).

טור רמח הוספה להערה 1117 – שו"ת משפט כהן סי' צד אות ב.

טור רמח הוספה להערה 1118 לאחר המילים 'ושם אריה שם' – שו"ת משפט כהן שם.

טור רמח הוספה להערה 1129 – ובשו"ת משפט כהן סי' צד אות ב כתב כן ע"פ שיטתו שהעדר כתב יחס אינו ריעותא בכהני זמננו, ולא כתב במפורש האם זה דווקא מפני שאין כהנים מיוחסים.

כהן גדול

טור רצד לאחר הציון להערה 601 להוסיף – ויש מי שחלק על כך [שו"ת משפט כהן סי' צט ד"ה 'בספיקא']. ובהערה 601 למחוק את 'ועיין שו"ת משפט כהן' עד סוף ההערה.

טור שב לאחר הציון להערה 727 – ואע"פ שהגמרא [יומא יז ע"ב] אמרה כך רק לאביי ולא לפי רבא [קושיית הלח"מ שם]. הסבירו האחרונים שסברא זו בלחם הפנים היא לכו"ע, רק נחלקו אביי ורבא לגבי שתי הלחם [תקון סופרים אהבת ירושלים דף יז, שניתן לתרץ ע"פ תוס' שם ד"ה 'ומודו' – 'דלעולם אסיק אדעתיה דלאו אורח ארעא למיתב ליה פרוסה'. עוד הקשה בלח"מ 'אי פסק כרבא היה לו לחלק בין היכא דאיכא משמר המתעכב להיכא דליכא, וע"ז ניתן לתרץ דלרבנן דר"י אין שינוי במשמר המתעכב, וכיון דהרמב"ם פסק כמותם (הלכות תמידין ומוספין פרק ד ה"ז) א"כ אין חילוק].

טור שיב להערה 860 – ובאגרות הראיה ח"ב אגרת של"ז חידש ששמחת כל אדם מישראל, אם היא נובעת מקרבת ה', הרי היא התנוצצות מזקן אהרן, שהרי קדושתו של הכהן הגדול מתעלה מעל העצבות והאבלות.

כהנים זריזים הם

טור שסו לאחר הציון להערה 110 להוסיף פיסקה – לגבי תרומות ומעשר שני שנמצאו בעיר הנידחת, הדין הוא שתרומה תירקב ומעשר שני יגנז [סנהדרין פ"י

מ"ו]. בטעם החילוק ביארו האחרונים שלגבי תרומה אין חשש שיהנו ממנה, שהרי ישראלים בדילים ממנה, וכהנים זריזים הם. משא"כ לגבי מעשר שני שישראלים אינם בדילים ממנו [תוס' יו"ט שם ד"ה יגזון]. אמנם בזמן הזה שישראלים בדילים גם ממעשר שני, גם מעשר שני אין צריך גניזה [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ג], ונפק"מ למעשר שני שנכנס בזמן הזה לירושלים, שדינו שירקב [רמב"ם הל' מעשר שני פ"ב ה"ד].

כוי

טור תא לאחר הציון להערה 208 – משום שזהו ספק בדין שלא הוכרע בעולם הזה, ולא-בשמיים-היא*, גם בדיני שמיים אינו חייב כרת [בית זבול ח"ג קונטרס ונצדק קודש סי' כז ס"ק ד, הובא בטוב ראי שבת פרק שביעי אות פב ד"ה 'ואשר על כן'].

כוונה

טור תמ לאחר הציון להערה 269 להוסיף פיסקה – לגבי תורה ומצוות נאמר [ברכות יז א] 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון ליבו לשמיים', וכיוון שעיקר השלימות תלויה בכוונת הלב, שהיא נעלמת מכל אדם, ראוי לכל אדם, ואפילו הגדול בחכמה ובכבוד, שיכבד ואהב כל אדם, משום שעליו לחשוב על כל בני האדם שהם שווים לו במעלתו [עין איה ברכות יז א אות נט].

שם, להוסיף פיסקה נוספת – וכן לגבי מציצה ע"י שפופרת, שדנו לגביה האחרונים, יש מהאחרונים שכתב שהכל הולך אחר כוונת הלב, שאם נראה שמבקשים תואנה וחפצים לזלזל במנהגי ישראל, אז אין להתיר להם ע"י שפופרת. אך אם נראה שכוונתם רק משום שחוששים לאיזו סכנה מסיבה מסוימת (ולא בקביעות), יש להתיר זאת [שו"ת דעת כהן סי' קמב ד"ה 'אבל'].

כוס של ברכה

טור תמא לאחר המילים "כוס של ברכה" להוסיף הערה – בעין איה ברכות נא ב אות נה ביאר שעניינה של כוס של ברכה הוא הרחבת החיים, שראוי לאדם השלם להשתוקק להם לעצמו ולשאר האנושות, כדי להשתמש בהם לתכלית המעלה והשלימות, ליראת ד' ולאהבתו, ולעשות החסד והטוב.

טור תסו להערה 272 להוסיף – שכיוון שלא ברור שיש בה מצווה, אין היתר לאוחזה בידו, כשם שאין לאחוז קערה וכדו' בשעת התפילה, שהרי אסור לעשות אפילו מלאכה קלה בזמן הברכה, ורק במקרים שחובה לאחוז את הכוס מותר, כיוון שמצוותו בכך, וכדין אחיזת לולב בתפילה.

כותים

טור תרנב פיסקה להערה 37 – והם היו מזייפים את התורה שבכתב בניגוד למינים שהיו מעוותים את הכתובים בפירושיהם הרעים, אך לא היו מזייפים את גוף הכתב [שו"ת דעת כהן סי' קעב ד"ה 'ורק'].

טור תרנה להערה 83 אחרי המילים שם נא – ובשו"ת דעת כהן סי' קנג ד"ה 'הנה חוץ' הוסיף (בדעת תוס' חולין ויבמות הנ"ל) שלא קיבלו עליהם לפרוש משיתוף שם שמים ודבר אחר, שסברו שהאריות היו אוכלים בהם רק משום שלא ידעו את חוקי הארץ, ולא חשבו שיש קפידא בשיתוף.

טור תרצב להערה 618 – ובשו"ת משפט כהן סי' סג ד"ה 'ומש"כ' העיר שאע"פ שבעניין זה כותים חמורים מדינו של גר תושב, יש עניינים שבהם להיפך, גר תושב חמור יותר.

כרך כח

כזית בכדי – כל נדרי

כזית בכדי אכילת פרס

טור ו הוספה להערה 49 – מצוות ראייה י"ד סי' צח סע' א.

טור ז לאחר הציון להערה 62 – בדבר שרגילים לערב בו כך את האיסור, יש סוברים שהתערובת אסורה בכל האופנים [תשובות הרשב"א ח"ג סי' ריד שכתב כן על דבר שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, הובא בב"י י"ד סי' קלד ובמג"א סי' תמב ססק"א]. והסבירו האחרונים בדבריהם שהוא איסור מדרבנן [מג"א שם. ועיין שו"ת אורח משפט סי' צו שהוא מסברא, ואינו מהגמרא. וא"צ להחמיר במקרה שערב פעמיים, שהוא כמו גידולי גידולין של תרומה שמתרים, אע"פ שגידולין אסורים שלא יבוא לתקלה ע"י כמשנה תרומות פ"ט מ"ד].

טור יט לאחר הציון להערה 181 פיסקה חדשה – על תבלין של דמאי שהתערב, שאוסר אף אם אין בו כבא"פ ע"ע דמאי [ציון 444].

שם פיסקה חדשה – על טעימת עכו"ם באיסורי דאורייתא, שי"א שנאמן רק אם ידוע שאין כבא"פ ע"ע בטול בששים [לאחר ציון 21].

שם פיסקה חדשה – על כבא"פ במעשר שבושל, לענין חיוב בעור מעשרות ע"ע בעור מעשרות [לאחר ציון 80].

כהו

טור מד לאחר הציון להערה 189 פיסקה חדשה – יש שהסבירו את הטעם ששור המזיק בכחו משלם חצי נזק, כיון שנחשב שחציו נזק של השור, וחציו נזק בגרמא, ולכן חייב חצי נזק על מה שעשה השור עצמו, ועל חלק הגרמא פטור, שהרי בבהמה כו"ע מודים שפטור בגרמא [אגרות הראיה ח"א אגרת קג עמ' קכה, הובא בטוב ראי ב"ק טו ב, וכעין זה כתב בטוב ראייה שם].

טור מז לאחר הציון להערה 222 – ו"א שאין ההנחה בזורק ע"י כוחו שהרי היא נעשית ממילא כשהסתיים כח הזריקה, אלא שדי בכך שעל ידי העקירה תיעשה ההנחה [טוב ראה שבת צג. הובא בטוב ראי שם אות צט].

כהל

טור קטז הוספה להערה 76 – והטעם שרצתה ילתא דווקא כהל, משום שהכהל, אע"פ שהוא בשר שמייצג את הדינים, מ"מ הוא משפיע על החלב. והחלב מקורו מהדם שהופך לחלב, והפיכת הדם לחלב הוא ע"י החסדים, על כן לבשר הכהל יש אחיזה בחסדים. ומכאן שהיכול למתק הגבורות ע"י הכנסת החסדים בהם, עבודה גדולה היא (פנקסי הרא"ה חלק ג פנקס טו אות מב).

טור קיז הוספה להערה 91 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' מט, שהעלה שישנה מחלוקת ראשונים אם ישנו איסור מהתורה בטיגון בשר וחלב. ומ"מ העלה שם באות ה, שגם למ"ד שאין איסור דאורייתא בזה, מ"מ עצם בישול הכהל בפני עצמו הוא בישול ולא טיגון, אע"ג שיש קצת חלב והוא כגדי כחוש (יו"ד סי' קה ס"ה), שבישול בחלב שלו אינו אסור מהתורה כיון שאינו נבלע אלא כדי קליפה. מ"מ כיון שכאן נכנס טעמו בכל הכהל הוא כבישול.

כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד

טור רא לאחר הציון להערה 6 – וה"ה שני עדים שאינם חוזרים שניהם ומגידים.

טור רלו הוספה להערה 418 – רמ"א חו"מ כט א, והגר"א בסק"ג הביא מקור לדברי הרמ"א מכתובות כ ע"ב 'דרב אשי הוה ידיע ליה בסהדותא לרב כהנא, אמר ליה: מי דכיר מר האי סהדותא? אמר ליה: לא. ולא הכי והכי הוה? א"ל: לא ידענא. לסוף אידכר רב אשי, אסהיד ליה' אמנם, שם אמר במפורש שלא זכר, ולא רק ששתק. ועיין באר אליהו שם הובא בטוב ראי כתובות שם אות מו, דאין משם הוכחה, הואיל ויכול להיות ששאלו מחוץ לב"ד, אבל מ"מ משמע ששאלו בב"ד.

טור רלח הוספה להערה 443 – וכן דייק מדברי השו"ע בבאר אליהו חו"מ סי' כט סק"א בסופו, שכתב "אחר שהעיד העד", ושינה מדברי הירושלמי (כתובות פ"ב ה"ג) "תני וכן העדים שהעידו בין לטמא בין לטהר בין לרחק בין לקרב בין

לאסור בין להתיר בין לזכות בין לחובה עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו מבדין היינו הרי אילו נאמנין משנחקרה עדותן בבית דין אמרו מבדין היינו אינו נאמנין". וכן הוא בתוספתא (כתובות פ"ב ת"א) "זהו כללו של דבר עדים שהעידו לטמא ולטהר לרחק ולקרב לאסור ולהתיר לפטור ולחייב עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו בדאין אנו הרי אילו נאמנין משנחקרה עדותן בבית דין אמרו בדאין אנו אין נאמנין". וכן שינה מלשון הרמב"ם (עדות פ"ג ה"ה) "כל עד שנחקרה עדותו בבית דין בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות אין יכול לחזור בו", ומלשון הטור (ח"מ סי' כט) "אחר שנחקר עדותן בבית דין אינו יכול העד לחזור בו". והסביר בבאר אליהו שם בדעתו, שהתוספתא נקטה לשון נחקרה בגלל דיני נפשות, אבל בדיני ממונות ואיסור והיתר אין צריך חקירה.

טור רלח לאחר הציון להערה 445 – ו"א שאף בעדות לעניין איסור והתר אינם יכולים לחזור [באר אליהו שם].

טור רמו לאחר הציון להערה 526 – ו"א שאף בעד אחד שהעיד בכתב שלא בשטר יש דין 'אינו חוזר ומגיד' לאחר שמסר את הכתב לבי"ד [שר"ת עזרת כהן סי' כז עמ' קג].

טור רסו הוספה להערה 716 – והגר"א שם ובסימן כט ס"ק יא כתב שכן גם דעת הרמב"ן. ואולם עיין באר אליהו שם, הובא בטוב ראי ב"ב קסז ע"ב אות קנט, וכן בבאר אליהו סי' מג סקי"א, שהרמב"ן אינו חולק על דין זה של בעה"מ, אלא רק מפרש אחרת את הירושלמי, ואינו לומד דין זה משם, אולם ניתן ללמוד אותו מהבבלי. וכן הסביר בדעת הגר"א בסי' מג סקי"ד.

כיוור

טור רפ לאחר הציון להערה 17 פיסקה חדשה – הכיור נעשה מ'המראת הצבאת' [שמות לח ח]. יש הסוברים שלא נשתנתה צורתם לגמרי, אלא חיבר הלוחות זו לזו וצורתם נשמרה [כן הבין במצוות ראייה או"ח סי' קנד ס"ח, הובא בטוב ראי יומא דף יב ב אות ו עמ' קלד, טוב ראי מגילה דף כו ב אות נב מדברי המג"א סי' קמז סק"ה, שהוכיח מהכיור שמותר לעשות כלי קודש מכלי חול, והבין הרא"ה שכוונת המג"א להתיר אף שלא השתנית צורתו לגמרי, אלא נשתנה שינוי החוזר לברייתו, ולכן לא הוכיח משאר דברים שהביאו לבנין כלי המקדש, כגון חח ונזם וטבעת וכומז, שנשתנתה צורתם לגמרי, אלא מהכיור, שמשמע ליה

שצורת המראות נשמרה, ואע"ג דלגבי גזלה שינוי החוזר לברייתו לא הוי שינוי (ב"ק דף צג ב), מ"מ לעניין תשמיש קדושה הוי שינוי, ויש הסוברים ששינוי צורתם לגמרי, כלומר שהתיכו אותן, ועשו מהן את הכיור [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי יומא שם, וטוב ראי מגילה שם, כתב שאם לא נסכים לדברי המג"א שם, י"ל שהיה בכיור שינוי גמור אך שינוי החוזר לברייתו, כשם שלגבי גזלה לא הוי שינוי, לעניין תשמיש קדושה נמי לא הוי שינוי].

טור רפו לאחר הציון להערה 71 – הקידוש נעשה דווקא בעמידה כמו כל עבודות המקדש כיון שנאמר 'לשרת' [שמות ל כ.] ונחשב כעבודה הצריכה עמידה [זבחים יט ב. ואע"ג דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד (יומא כה א), ולא היה צריך פסוק לזה, י"ל שהפסוק בא לאסור סמיכה (תוס' שם זבחים ד"ה וליתב מיתב וליקדש), או כיון שהוא צורך עבודה, מותר היה לולא הפסוק (וכמ"ש תוס' יומא שם ד"ה 'אין ישיבה' לגבי אכילת קדשים בישיבה) – באר אליהו חו"מ סי' יז סק"ו עמ' קסד, הובא בטוב ראי יומא דף כה ב עמ' קמה אות יב].

טור רפח לאחר הציון להערה 111 פיסקה חדשה – נחלקו התנאים אם לינה פוסלת בקידוש ידים ורגלים, כלומר האם צריך לקדש פעם נוספת בזמן שמאיר היום אם קדש ועבד בלילה, לדעת רבי צריך לקדש פעם נוספת ביום [וכן פסק הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש פ"ה ה"ח. ואעפ"כ מותר להגיד את פרשת הכיור קודם עלות השחר כמ"ש המג"א בסי' א סק"י, ועיין מצוות ראייה שם, שהסביר שהואיל ואפשר לקדש מהכיור גם בלילה לצורך עבודות לילה, לא שייך לומר שאין לקרוא פרשה זו אז, הואיל והוא זמן הראוי לקידוש], ולדעת ר' אלעזר ב"ר שמעון א"צ לקדש פעם נוספת [זבחים דף יט ב. ומסתבר שבדיעבד עבודתו כשרה אף לדעת רבי [מצוות ראייה או"ח סי' ד ס"ד, משום שלינה דרבנן (זבחים דף כ א)].

ככר

טור רצא לאחר הציון להערה 5 פיסקה חדשה – יש אומרים שפעמים ככר זהב מציין שווי של זהב במשקל ככר [בשמואל ב פ"ב פ"ל נאמר 'ויקה את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד'. והקשו בע"ז דף מד א 'היכי מצי מנח לה? ובגמרא תרצו כמה תרוצים. ואחד התרוצים 'רבי אלעזר אמר: אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב'. כמו כן יש להעיר שהרד"ק שם כתב 'פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו'. ונראה שהטעם שדוד התאמץ ולבשה הוא כמ"ש ר' דב מילשטיין בשם הרא"ה, הובא ב'בשמן רענן' ח"א עמ' רכה, וכן הובא במאורות הרא"ה הגדה של פסח עמ' יד,

וכן הובא בטוב ראי ע"ז שם אות סח, שהיה חשוב אצלו ביטול ע"ז ורצה להעלותו לקדושה, ולכן עשה מזה עטרת, למרות שודאי לא היה חסר לדוד זהב כמבואר בכתוב].

כל

*טור רצה לאחר הציון להערה 48 – וכן לעניין איסור חלב, השווה לאימורים [עיין ערך חלב מציון 207, ומציון 433].

*טור רצו לאחר הציון להערה 77 – וכן לגבי טבילה נאמר 'כל' [ויקרא טו טז] וכתבו ראשונים שהוא לרבות את בית הסתרים [תוס' קידושין דף כה ב, ד"ה 'כל', תוס' נדה דף סו ב ד"ה 'כל'], רק שביחס אליו יש מיעוט שא"צ שיבואו בו המים, אלא שיהיה ראוי לביאת מים [תוס' קידושין שם, תוס' נדה שם, ועי' ערך חציצה ציון 388 ואילך, שיש חולקים וסוברים שדין ראוי לביאת מים בבית הסתרים הוא דרבנן].

טור רצו הוספה להערה 110 – והיינו לאו דווקא בגרמא, אלא אפי' בגרמא דגרמא אסור, וכמו שדייק בלשון הרמב"ם בכורות פ"ב ה"ח בשו"ת דעת כהן סי' קסה, הובא בטוב ראי ע"ז דף כו ב אות מד עמוד עא.

טור רצח לאחר הציון להערה 122 (בסוף הפסקא) פיסקה חדשה – וכן מצינו בדברי אגדה, שכאשר משה אומר לעם את התורה בע"פ נאמר 'ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה' [שמות כד ג]. ולאחר מכן, כשאמר להם בכתב נאמר 'ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' [שם שם ז]. והסבה לריבוי 'כל העם' כאשר דבר אליהם בעל פה היא, שקיום התורה הוא ע"פ פרושיה שנמסרו למשה ומסרם לחכמים, וכל העם, בער ובעל דיעה, מחוייבים לשמוע להם, ובתורה שבע"פ נראית האמונה, שלמרות שאינו קורא בתורה, מ"מ מאמינים לו. וכיוון שהבינו שמסר להם את התורה בע"פ לתת כח ביד החכמים, השיבו לו 'כל הדברים אשר דבר ה' נעשה' לרבות את פירוש החכמים והסייגים שיתקנו [מדבר שור הדרוש השבעה עשר עמ' קסא-קסג].

שם פיסקה חדשה – וכן דרשו בדברי אגדה גם בפסוקי הנביא, שנאמר 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם' [עמוס ג ב].

ודרשו האחרונים כל עונתיכם – לרבות שהעונש אינו כפי ערך החטא עצמו בלבד, אלא גם כפי המדה הדרושה לטהר את הלב מכל זוהמת החטא שנדבקה בו, להביאו אל קדושת האהבה של הקב"ה [מדבר שור הדרוש השלישי עמ' רעה].

טור רצט לאחר הציון להערה 127 לאחר המילים 'כולו של ישראל' – ולא ודווקא כולו, אלא שלא יהיה לגוי אבר שהנשמה תלויה בו, כגון אבר שבלעדיו הבהמה נבלה לדעת רב חסדא, או אבר שבלעדיו הבהמה טרפה לדעת רבא [בשור"ת משפט כהן סי' קז, הובא בטוב ראי קידושין דף ז א אות כא הוכיח שרב חסדא ורבא דברו אליבא דרבנן ולא אליבא דר' יהודה].

כל דאליים גבר

טור שא הוספה להערה 3 – ועיין שמועות ראה ריש פרשת בראשית, שכתב שדין הוא גבורה, כיון שנותן כח ביד הזוכה בדין, שכשם שכשאינן אפשרות לברור אומרים כל דאליים גבר, כך שמבררים את הדין נותנים את הכח והחוזק.

טור שכא הוספה להערה 189 – וכן הבין הגר"א בדעת הרמ"א חו"מ סי' ד סק"ד. כן הסביר בבאר אליהו שם, הובא בטוב ראי ב"ק דף קיז א אות קה. אמנם, הרמ"א כתב כן רק בדיעבד כשלא היתה לו אפשרות אחרת.

כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון

טור של לאחר הציון להערה 21 – ויש שכתבו שבכוונה שינו חכמים קצת מהדין של התורה, על מנת שלא יהיה בכלל בל תוסיף, כמו שהקלו בספק דרבנן, אף למ"ד ספק דאורייתא לחומרא מהתורה [שור"ת אורח משפט מילואים סי' קמז ע"פ הרמב"ם בהלכות ממרים שיש חובה לחכמים לעשות חילוק בדין בין דבריהם לד"ת. אמנם לא נמצא כן ברמב"ם בפרוש, וכנראה כוונתו למה שכתב בפ"ב ה"ט 'אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה', שחובה להודיע שהוא משום גזרה. ואולי כוונתו שברישא כתב הרמב"ם 'כיצד הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב' שהאיסור גם באכילה וגם בבישול, וכשאסרו העוף אסרו רק באכילה, והאיסור של ב"ת הוא משום 'ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה' כלומר שאסור כמותו].

טור שלב הוספה להערה 38 – ועיין שו"ת אורח משפט מילואים סי' קמז, שבכוונה שינו על מנת שלא יהיה בל תוסיף, ולפי זה דין סייג שווה לשאר תקנות. ועיין לעיל לאחר ציון 21.

טור שלה לאחר הציון להערה 63 פיסקה חדשה – בדבר שאסרוהו חכמים משום סכנה שייך בו כל דתקון רבנן, ואין לבטל איסור זה, כשאר איסורי דרבנן שאסור לבטלם לכתחילה, לסוברים כן [ע"ע אין מבטלין אסור לכתחלה ציון 47 ואילך], אף שאין סכנה כשמתערב [שו"ת דעת כהן סי' נה, הובא בטוב ראי פסחים דף עו ב אות קפז].

שם פיסקה חדשה – יש אומרים שאף אם לא מצאנו במפורש תקנה, ויש תקנה הדומה לתקנה זו, ויש טעם לתקנה זו, יש להניח שחז"ל תקנו על מנת להשיג את מטרת מצות התורה, באופן שיהיו דבריהם כשל תורה [שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רג, בהא דאף לראב"ד דס"ל דקדושת ירושלים בטלה מהתורה, מ"מ מסתבר שחז"ל אסרו כניסה למקום המקדש מיסוד התקנה של קדושת הארץ שלא בטלה מדרבנן, והטעם על מנת שע"י הריחוק יכנס המורא בלב, כיון שזהו טעם האיסור מדאורייתא – יבמות ו א' לא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש', וכשם שהתורה יצרה את המורא דווקא על ידי ריחוק (ראה מורה נבוכים ח"ג מ"ז), כך חכמים יצרו את המורא באותו אופן].

שם פיסקה חדשה – יש אומרים שכשם שאין חכמים אוסרים מה שנאמר במפורש בתורה להתר [ט"ז יו"ד סי' קיז סק"א], כך כאשר חכמים מתקנים תקנה בדברים שהתורה הוציאה אותם ע"י דרשה, הם אינם מתקנים אותה כעין דאורייתא [הקדמה לספר שבת הארץ אות ב], כדוגמת שביעית בזה"ז שמקלים בה בדברים רבים כגון השקאת בית השלחין [מו"ק ב א], עשיית עוגיות [שם ג א] ופרוזבול [גיטין לו א].

שם פיסקה חדשה – יש אומרים שאם דין מהתורה נוהג בתנאי שנוהג דין אחר מהתורה, אם תקנו כמותו אומרים 'כל דתקון רבנן', והתקנה נוהגת רק אם נוהג הדין השני, ואפי' נוהג מדרבנן, ואם אינו נוהג כלל התקנה אינה נוהגת [מבוא לשבת הארץ אות יא, הסביר את דעת בעה"ת שיש בזה"ז קנין להפקיע מידי מעשר. שהרי הפסוק 'כי לי הארץ (ויקרא כה כג) שממנו לומדים שאין קנין לגוי להפקיע מידי מעשרות (גיטין דף מז א), נכתב לגבי יובל, וא"כ בזמן שאין היובל נוהג, אין נוהג דין זה, כמו שמצאנו בדינים

נוספים שהואיל ופרט אחד אינו נוהג בזמן שאין היובל נוהג, אין נוהג הדין כלל כעבד עברי שאינו נוהג, אף בעבד שאינו נרצע, משום שאין נוהג דין שילוח עבדים אע"ג שנוהג רק בנרצע. ומ"מ מצינו בימי האמוראים שנהג דין זה של אין קנין לנכרי להפקיע, כיון שנהג היובל מדרבנן, שהרי היה ב"ד גדול שקידש את השנים. אולם בזמן שאין היובל נוהג כלל, יש קנין לנכרי להפקיע מידי מעשר].

שם פיסקה חדשה – חזקה שהחזקה לעניין מצווה דרבנן שתקנוה כעין דאורייתא, יש לחזקה זו כח של חזקה במצווה של תורה. כגון מי שהחזיק לכהן יש לחזקה זו כח להעלות על פיה לתרומה דאורייתא [טוב ראה סוטה דף לט א הובא בטוב ראי כתובות דף כד ב אות סח, טוב ראי סוטה שם אות פא ע"פ תוס' סוטה דף לח א ד"ה 'וכתיב' וד"ה 'הרי' שמצות נשיאת כפים דרבנן, כיון שרק נשיאת כפיים במקדש אחר עבודת התמיד היא דאורייתא].

שם פיסקה חדשה – יש שנראה מדבריהם שאם אין חז"ל יכולים לתקן כעין דאורייתא, אינם מתקנים כלל [מבוא לשבת הארץ אות ז, בהסבר דעת הראשונים שאין שביעית בזה"ז אף מדרבנן, הואיל ואין אפשרות לתקן שביעית באותה שנה שקבעה תורה, לפי שאין מונין יובלות].

שם פיסקה חדשה – בכמה מקומות הקלו חכמים במקום צער, ולא תקנו כעין דאורייתא [טוב ראי ברכות דף טז ב אות קסד, טוב ראי כתובות דף ס א אות קיח].

טור שלה לאחר הציון להערה 67 פיסקה חדשה – באיסור בל תוסיף*, אין להוסיף על איסור דרבנן כשם שאסור להוסיף באיסור דאורייתא [שו"ת דעת כהן סי' ריח, עץ הדר סי' יא, הובא בטוב ראי סוכה לו ב אות מד עמ' שכז, מצוות ראה אר"ח סי' קנח אות ה].

טור שלו הוספה להערה 80 אחר המילים 'שערי בנימין סי' מא' – ועיין אגרות הראיה ח"ב אג' תשג, בענין זה (לעניין אם בדיעבד יצא יד"ח בשמיעת הבדלה כשנמצא בתפילת שמ"ע, למ"ד ששומע כעונה הוי הפסק).

טור שלז לאחר הציון להערה 95 פיסקה חדשה – לעניין ערבות (ע"ע כל ישראל ערבים*) נחלקו האחרונים אם אמרינן בכה"ג כל דתקון, ויש להפריש חבירו גם במצוות דרבנן [עיין חשב פאר פרק ט, שמביא חיוב הפרשה לגבי 'מעיד עדות שקר' בק"ש,

ומשמע שגם במצוות דרבנן יש חיוב הפרשה. ועיין בהערות הגרצ"פ בעמ' קב, שחולק, וס"ל דבאיסור דרבנן אין חיוב הפרשה מדין ערבות. ותלה זאת שם במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם מצוות דרבנן אסורות מ'לא תסור', וא"כ שייך דין ערבות גם בהן, או שאין חיוב מדאורייתא, ואין בהם דין ערבות, ועי' תשובת הרא"ה שם בעמ' קסו, שמסביר שלשיטת הרמב"ן שלא תסור בדרבנן הוא אסמכתא, יש גם ערבות מכח אותה אסמכתא].

טור של"ז לאחר הציון להערה 96 פיסקה חדשה – באנינות* נחלקו הראשונים, יש שאמרו שאף מה שאסור מדרבנן כגון רחיצה נאסר אף לאסטניס משום כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [תוס' ברכות דף טז ב ד"ה 'אנינות'], וי"א שהפרטים של האנינות הם מכלל דברים דאורייתא שצריכים פרוש דברי סופרים [טוב ראייה ברכות שם, הובא בטוב ראי שם אות קסד בהסבר דעת הר"ף].

טור של"ח לאחר הציון להערה 101 פיסקה חדשה – בחיוב אכילת כרפס* שכתבו ראשונים שצריך לאכול ממנו כזית [רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ב], כתבו אחרונים שהוא משום כל דתקון רבנן, ולא מצינו מהתורה אכילה בפחות מכזית [מצוות ראייה אר"ח סי' קנח ס"ב, הובא בטוב ראי פסחים קיד ב רט].

שם פיסקה חדשה – באכילת קדשים הנאכלים ליום אחד, שקבעו חכמים שזמן אכילתם עד חצות, תקנו כעין איסור נותר* של תורה ואסרו את אכילתם לאחר חצות [טוב ראייה ברכות דף ט א, הובא בטוב ראי שם סוף אות סא].

טור של"ח לאחר הציון להערה 115 – וכן בוידוי מעשרות*, מתודים גם על ירקות ופרות האילן למ"ד שהוא דרבנן [ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג. וביאר בשו"ת משפט כהן סי' נו ב ז, הובא בטוב ראי ברכות דף מח אות רמז, שהוא משום כל דתקון רבנן].

טור של"ט לאחר הציון להערה 120 פיסקה חדשה – דין תעשה ולא מן העשוי* בציצית*, נוהג אף בבגדים שחיובם מדרבנן [בירור הלכה סוכה דף ג א ציון א, הובא בטוב ראי שם אות ה עמ' רלט, ועי"ש מה שדן לגבי תעשה ולא מן העשוי בסוכה].

שם פיסקה חדשה – בקריאת מגילה* שאמרו 'אבל קורין אותה ללועזות בלעז' [מגילה יז א], והוא דווקא מדית למדיים' [שם יח א], הוא משום שכך הדין בק"ש ש'בכל לשון שאתה שומע' הוא דווקא כשמבין הלשון [טוב ראייה ברכות יג א הובא בטוב ראי שם אות קכה].

שם פיסקה חדשה – נחלקו הראשונים באיסור קריאת שמע* למפרע, שיש האומרים שאסור לשנות את סדר המילים בפסוק או את סדר הפסוקים [רמב"ם הלכות ק"ש פ"ב ה"א]. ויש שאמרו שהאיסור רק בשינוי סדר המילים [רש"י ברכות דף יג א ד"ה 'דברים' שכתב 'כגון ובשעריך ביתך מזוזות'], וטעמם, משום שרק הפסוק הראשון הוא דאורייתא, וממילא האיסור שייך רק בשינוי סדר המילים, וכשתקנו חז"ל על כל הפרשיות תקנו כעין דאורייתא. ולדעה הראשונה הואיל ופרשיה ראשונה מדאורייתא [כן כתב בעינים למשפט ברכות דף כא בדעת הרמב"ם], ממילא גם מהתורה אין לשנות גם את סדר הפסוקים בפרשיה זו, וכעין זה תקנו חכמים בשאר הפרשיות [טוב ראייה ברכות דף יג. הובא בטוב ראי שם אות קכז].

שם פיסקה חדשה – באיסורי הנאה דרבנן* שאם הסיק בהן את התנור, הרי שיש דין שבח עצים בפת ואסורה [ע"פ תוס' פסחים דף כו ב ד"ה 'חדש', תוס' ע"ז דף סו ב ד"ה 'אמר רבא'], והוא מטעם כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [הגרא"ה קוק בשער ציון שנה ד עמ' י-יא, הובא בטוב ראי פסחים שם אות קו עמ' רכב].

טור שלט לאחר הציון להערה 125 פיסקה חדשה – לעניין לא תתגודדו* חכמים אינם מתקנים תקנה שיש בה שינוי מנהג ממקום למקום, דהוי כמו שני בתי דינים בשתי עיירות שאסור לפי דעת ריש לקיש [מצוות ראייה א"ח סי' תרפח אות ו עמ' צה, הובא בטוב ראי מגילה דף ד ב אות יז עמ' קסא, ועי"ש אם שייך איסור לא תתגודדו כשיש טעם שהמקום גורם].

טור שם לאחר הציון להערה 136 פיסקה חדשה – במיאון* הצריכו שלשה משום כל דתקון רבנן [רש"י סנהדרין דף ב א ד"ה 'מיאונין'], דהוי דומיא דגט [נוב"ת סי' קיד והביא מכן ראייה שגט צריך ב"ד, אבל בשו"ת עזרת כהן סי' ס אות א עמ' ריד, הסביר שהכוונה לגט בכפיה שדומה למיאון בעל כרחו].

כל העומד ל...

טור שם לאחר הציון להערה 31 בסוף הפיסקה פיסקה חדשה – י"א שדעת ר"א שאין אומרים כל העומד ליחתך כחתוך דמי, באבר מן החי שהוציא ידו [שו"ת משפט כהן סי' קכג].

טור שסח הוספה להערה 129 – ואמנם, הרמב"ם לא פסק הלכה זו. ואע"פ שב'עין משפט' ציון ו ציין להלכות פסולי המוקדשים פ"ג ה"ח והלכות איסורי מזבח פ"ו ה"ד, הנה המגיה שם זאת בסוגריים, ועיין בהלכה ברורה שם שבצדק הוסגר, הואיל והרמב"ם דבר שם רק על קדושת הדם שאין לו פדיון משום שהכלי מקדש. אבל לא דבר כלל על שתי הלחם התלויים בדבר המקודש, שגם הם התקדשו מדין כל העומד לזרוק.

טור שצב לאחר הציון להערה 395 – וי"א שכאשר העומד ליחתך הוא חתיכה קטנה (כגון באבר מן החי שאין שם כלל בשר) לא הוי כחתוך כיון שאינו כ"כ עומד לחתך [שו"ת משפט כהן סי' כג].

כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה

טור תיג לאחר הציון להערה 50 – וכן יש מן האחרונים שאמרו כן אף בעשיית מצווה שלא לשמה, וכתבו שהקורא בתורה קודם זמן ק"ש, והגיע לק"ש לאחר שהגיע זמנה וקרא סתם, נחשב כמי שגילה בדעתו שכוון לא לצאת יד"ח, שאינו יוצא אף לדעת האומר מצות אין צריכות כונה, לסוברים כן, הואיל ובתחילת הקריאה זו היתה כוונתו, לפי שאין אפשרות לצאת יד"ח קודם הזמן [טוב ראייה ברכות דף יג א, הובא בטוב ראי שם אות קיח].

כל הפטור מן הדבר ועושהו

טור תמה לאחר הציון להערה 70 – ויש חולקים בזה, שאין כוונת הירושלמי לומר שלגבי פרנס אין שייך כלל זה, אלא שם מדובר שהואיל והוא פרנס הוא מחויב בתענית [טוב ראייה ברכות דף טז א, הובא בטוב ראי שם אות קסא].

טור תמה הוספה להערה 68 לאחר המילים 'לירושלמי ברכות שם' – וכן כתב בטוב ראייה ברכות דף טז א, הובא בטוב ראי שם אות קסא, שלגבי ק"ש מפורש במשנה שמי שראוי יכול לקרוא שהרי נאמר שם 'חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון – קורא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל הרוצה ליטול את השם יטול', ומתוך בזה את קושיית הפנ"י שם, מדוע לא שאלה כאן הגמרא מעשה לסתור כפי ששאלה במסכת סוכה.

טור תנב לאחר הציון להערה 143 פסקה חדשה – ו"א שרק כשפטור מהמצווה באופן מקרי ועושה אותה נקרא הדיוט, אבל אם פטור לגמרי מהמצווה, ומקיימה הרי זו מדת חסידות [מבוא לשבת הארץ אות ז בהסבר דעת הראב"ד שמובאת להלן ציון 271, ששמיטה בזה"ז היא ממדת חסידות, ועין טעמו לעיל ציון 36]. ויש חולקים וס"ל שבכל מקרה נקרא הדיוט [שם בהסבר דעת הרמב"ן שמובאת להלן ציון 272, החולק על הראב"ד, ואומר שאם פטור בזה"ז אין זו מדת חסידות אלא נקרא הדיוט].

טור תסב לאחר הציון להערה 260 פסקה חדשה – ו"א שהמחמיר בספק דרבנן, שדינו להיות פטור, ובכל זאת עושהו נקרא הדיוט [מצוות ראייה אר"ח סי' ט ס"א בדברי הרמ"א].

כל ישראל ערבים זה לזה

טור תצ לאחר הציון להערה 212 פסקה חדשה – יש שהחמירו שאף כשנמצא בתפילה במקום שאסור להפסיק, הרי שחייב להפסיק על מנת להפריש את חבריו, כגון שלובש תפילין שלא במקומם. ולא מבעיא אם אחר התפילה לא יוכל להפרישו (או אפי' ספק אם יוכל להפרישו), אלא אפי' אם יוכל להפרישו אחר התפילה מחויב להפרישו קודם שיקרא ק"ש על מנת שלא יהיה כמעיד עדות שקר [חבש פאר פרק ט, הובא בטוב ראי שבת דף ד א אות ה, ועיי"ש בהערות הגרצ"פ בעמ' קב].

טור תקי לאחר הציון להערה 4420 – ו"א שמכל מקום, אין בזה תקנה כחזרת הש"ץ לברך אותם תמיד בציבור להוציא את שאינו בקיא, ולכן אסור למי שכבר בירך לברך אותם שנית בציבור כשאין שם מי שאינו יכול לברך בעצמו [מג"א סי' ו ס"ק ז], ויש המתירים [ט"ז שם סק"ה] שהואיל וישנו דין ערבות, הרי זה כתקנה [מצוות ראייה שם ס"ב, הובא בטוב ראי ברכות ס א אות רעא].

טור תקיב הוספה להערה 463 – ועיין חבש פאר פרק ט, שמביא חיוב הפרשה לגבי 'מעיד עדות שקר' בק"ש, ומשמע שקיים חיוב הפרשה אף במצוות מדרבנן.

*טור תקיב הוספה להערה 465 – לאחר ציון 95.

טור תקיג הוספה להערה 468 – וכן בהערות הגרצ"פ לחבש פאר עמ' קב תלה זאת במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם מצוות דרבנן אסורות מ'לא תסור', וא"כ שייך דין ערבות גם בהן, או שאין חיוב מדאורייתא, ואין בהם דין ערבות.

טור תקיג הוספה להערה 471 – ובתשובת הרא"ה להערות הגרצ"פ, חבש פאר עמ' קסו, כתב שלסוברים שלא תסור הוא אסמכתא, כח האסמכתא מחייב אף בערבות.

כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד

טור תקמ לאחר הציון להערה 168 – ו"א שגם החזרת ריבית תלויה במחלוקת האם אי עביד מהני [לישנא אחרינא בתמורה שם ע"ב, רבינו גרשום שם], ופירשו בדעתם שטעמא דקרא הוא משום כן [באר אליהו סי' לד סק"ב].

טור תקפט הוספה להערה 691 – וכן נראה ממ"ש במבוא לשבת הארץ אות ח, שדן שם על השבועה בימי עזרא לשמור את השמיטה, ואמר שם שכשם שהעובר על השבועה אין בו משום 'כל דאמר רחמנא לא תעביד', שאינו כדבר תורה, כן מותר להערים על השבועה ולהפקיע, ונחשב כדרבנן לעניין שמותר להפקיע שבועה זו.

טור תקצח הוספה להערה 758 – ועיין אגרות הראיה ח"ב אג' תשג, בענין זה (לעניין אם יצא יד"ח בשמיעת הבלדה כשנמצא בתפילת שמ"ע, למ"ד ששומע כעונה הוי הפסק).

טור תרנח הוספה להערה 1354 לאחר המילים 'עיינ הגר"א שם ס"ק ב' – ועיין באר אליהו שם. ועיין באר אליהו סי' לד סק"ב.

טור תרצט לאחר הציון להערה 1799 פייסקה חדשה – יש מן האחרונים שהסתפק האם מי שקרא קריאת שמע ללא שברך ברכות התורה, יצא יד"ח [טוב ראה ברכות דף יא ב, הובא בטוב ראי שם אות פח עמ' קכב].

כרך כט

כל פינות – כלאי זרעים

כל שאינו ראוי לבילה

טור צא להערה 393 אחרי המילים 'דעת כהן סי' יא' להוסיף: ד"ה אופן וד"ה ובראייתו.

טור צב לאחר הציון להערה 397 להוסיף פיסקה – מקום המזבח, כתבו אחרונים שכיוון שאיננו יודעים את מקומו המדויק של המזבח, מצד ספיקות מדידותינו, גם אם אנו יכולים למצוא מקום אמה על אמה שהוא בוודאי מקומו של המזבח, אעפ"כ, כיוון שלכתחילה צריך למצוה את כל שיעור המזבח, ואנו לא יכולים לעשות זאת מצד חסרון ידיעתנו, הרי זה אינו ראוי לבילה, ופסול [שו"ת משפט כהן סוף סי' צא, ועי"ש סי' צב שדן לומר שנחשב כראוי לבילה משום שראוי לדרוש מהשמים ברוה"ק].

טור צב לאחר הציון להערה 397 להוסיף פיסקה – חדר שאיש ואשתו ישנים בו, אם הדלת ננעלת כלפי חוץ והמזוזה נמצאת כלפי פנים, שפטור מן המזוזה, לסוברים כן [דעת היש מקילין ברמ"א י"ד רפו ב]. כתבו אחרונים שאע"פ שבשעת הדחק אפשר לקבוע את המזוזה אחורי הדלת, כיוון שא"א לקבועה כלפי פנים נחשב אינו ראוי לבילה, אינו יוצא יד"ח גם בקביעה אחורי הדלת [שו"ת דעת כהן סי' קפג ד"ה וחוק, והוסיף עוד סברא לפטור, שכיוון שפטור מן העיקר (בפנים הדלת) פטור גם מן התשלומין (אחורי הדלת)].

כל שהוא

טור קכו לאחר הציון להערה 87 להוסיף פיסקה – יש דברים שפועלים ע"י מציאותם האיכותית, וכן הם עומדים למעלה מכל שיעורים והגבלות, ואינם צריכים שום שיעור [עולת ראייה ח"א עמוד קמד לגבי מעלה עשן בפיטום הקטורת].

*טור קכו להערה 88 להוסיף – וכן משמע מעירובין פז א' שני משהויין', ואילו פירושו של 'משהו' הוא כלשהו ממש, אין משמעות להכפלת שיעור זה.

כל שתעבתי

טור קלד להערה 41 – ובעץ הדר סי' לח ד"ה 'גם מצד' הוסיף שיש מקום לומר שצריך שהאיסור יהיה שייך לעושה, אך אין צורך שיהיה מחויב בכל פרטיה, אלא די בזה שהוא בר חיובא בכלל המצווה.

טור קלח להערה 89 – בשו"ת עזרת כהן סימן ס, וכן בעץ הדר סי' כז, כתב שכיוון שהלשון "כל שתעבתי" מתייחסת רק לדבר המתועב, לא שייך לומר בזה לא פלוג, כגון בדבר שאסור רק בישראל ונעשה ע"י עכו"ם. לעומת דינים שבהם נקטה התורה לשון של כלל, שבהם שייך לא פלוג גם בדיני דאורייתא.

כלאחר יד

טור קסא להערה 14 – וכן כתב אגרות הראיה חלק ג תשפד עמוד נג (הובא בטוב ראי שבת עד), וכתב ש'מלאכת מחשבת' שייכת רק בגדרי כוונה, כמו מתעסק, אך בגדרי המעשה – מה נחשב כלאחר יד – אין להם עניין למלאכת מחשבת, ואין לחלק בין שבת לשאר התורה. אם נחשב כלאחר יד לעניין שבת, הרי שכך יהיה גם לגבי שאר התורה.

טור קעח להערה 166 אחרי המילים 'זקן אהרן או"ח סי' יד' – ושו"ת אורח משפט סי' סד אות ג.

טור רכא להערה 654 אחרי המילים 'לחולה שאב"ס' – וכו"כ בטוב ראי ברכות אות קסד שהמפרק שלא כאחר יד הוא איסור דאורייתא גמור, ואעפ"כ הקילו חכמים במקום צער, והוסיף שמצינו כמה פעמים שהקלו חכמים במקום צער אף בדברים שאין דוגמתם בדאורייתא, ולא אמרו ביחס אליהם כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון.

כלאי אילן

טור רלט לאחר הציון להערה 8 – והטעם באיסור זה (ובכל איסורי כלאיים) אזהרה לאדם שלא ישנה את הטבע ולא יהרס אותו במקום שאמור לעמוד בצביונו [ניצני ארץ ג מתוך דרשה לשבת שובה להגרא"י קוק, הובא במאורות הרא"ה ירח האיתנים עמ' שיא]. ועוד שהיא יציאה מסדר היושר ששם השם ית' במציאות [עין איה ברכות א דף לג א אות צא, הובא במאורות הראיה ענייני תפילה עמ' תצט].

טור רמד לאחר הציון להערה 72 – אולם אין איסור בלפני דלפני [ע"ז דף יד א], כגון אמירה שישראל יקנו מהנכרי אף אם ירכיב, וכל אחד שומע מחבירו [ש"ת משפט כהן סי' יג עמ' כג, הובא בטוב ראי שם אות לז, ועיי"ש שצ"ח היתר שאין איסור כלאיים שווה בישראל ובבן נח].

טור רמד לאחר הציון להערה 72 – ולדעה זו, צריך להיזהר שלא לקנות מהגויים מאילנות שהרכיבום, שכיוון שהגויים רואים שקונים מהם את המורכבים הם מרכיבים יותר ויותר ועוברים על איסור הרכבה, ובזה מחזק ידי עוברי עבירה [אגרות הראיה ח"א עמ' 145].

טור רמד לאחר הציון להערה 77 – ובמקום שהנכרי אדעתיה דנפשיה קעביד, אין איסור אמירה לנכרי, שלא גרע משבת שמותר במקרה כזה, ולכן אם הוא באופן שאין בו איסור לבני נח מותר [ש"ת משפט כהן סי' כ, ועיין חת"ס יו"ד סי' רפח]. ויש חולקים [כן כתב הרצב"י בהערות שם, בשם החכמת אדם שערי צדק שער משפטי הארץ פרק א סעיף ח. ואף ששם לא כתב במפורש שההוא הדים כשהנכרי עושה אדעתא דנפשיה, מ"מ נראה שדייק ממה שכתב 'ואסור לומר לגוי בארץ ישראל לזרוע כלאי זרעים', ולא חילק אם יש לו חלק בפירות או שאין לו חלק בפירות, משא"כ כשדבר על כלאי אילן כתב 'ואסור לישראל להניח לעכ"ם שירכיב לו אילנות כלאים', וכאן חילק שדווקא אם העכ"ם מרכיב בשביל הישראל עובר, ומשמע שברישא דבר בין אם מרכיב בשביל הישראל ובין אם אינו מרכיב אלא לעצמו].

טור רמה הוספה להערה 86 לאחר המילים 'עץ הדר לראי"ה קוק אות מד' – ועיי"ש שהביא שלש הבנות באיסור כלאיים, עצם המעשה, היניקה או התוצאה (שינוי הפרי).

טור רמז הוספה להערה 115 – ועיי"ש שאף שאין האיסור ביניקה אלא בהרכבה, מ"מ היניקה הוא תנאי באיסור, שאסורה דווקא הרכבה שיש בה יניקה. ונפ"מ בזה שהיניקה וגידול הפרי יכולים להחשב שינוי, והפירות מותרים בכה"ג כיון שהשתנו, משא"כ אם היניקה עצמה היא העבירה, ל"ש לומר שעצם העבירה תגרום לשינוי המתיר את הפירות.

טור רמח הוספה להערה 128 – ואף למ"ד שיש איסור בארץ ישראל לזרוע זרעי אילן עם זרעים (טור סי' רצה וט"ז וש"ך סק"ב), מ"מ בזרעי אילן עם זרעי אילן ודאי שאין איסור – שו"ת משפט כהן סי' כד אות י. וע"ע כלאי זרעים.

טור רמט לאחר הציון להערה 140 – ולפ"ז לגבוה אסורים, שגם כלאי בהמה נאסרו לגבוה [עץ הדר סעי' כב הובא בטוב ראי ע"ז דף מו ב אות עא, ג]. ולמצווה נראה שאסור מדאורייתא [לבוש אר"ח סי' תרמט ס"ד], אע"ג שבנעבד אסור רק לכתחילה [תוס' ע"ז מז א ד"ה מ'י], מ"מ בהרכבה שנתחדשה צורתו ע"י איסור, אסור מהתורה [עץ הדר שם, הובא בטוב ראי שם, כיון שבנתחדשה צורתו שייך 'כל שתעבתי', וכשחדשה התורה שבהדיט מותר, הוי חידוש ואין לך בו אלא חידושו, ולמצווה לא חדשה, משא"כ כשאין שינוי בגוף האיסור, ולא שייך 'כל שתעבתי', הרי החידוש באיסור לגבוה, ואין לך בו אלא חידושו ומותר לדבר מצוה, ועיי"ש אות ד. ועיין שו"ע אר"ח סי' יא ס"ח, ועיין עץ הדר שם אם הוא מהתורה או מדרבנן. ועיי"ש אות יח, כז שמה שאסרה התורה לגבוה, היינו כשלא נעשתה בו תועבה כגון שנעשה מאליו או נעשה ע"י גוי, למ"ד שב"נ אינו מצווה על כלאי, אבל כשישראל עשאו נאסר משום כל שתעבתי. וכלאי בהמה בכל מקרה הוא תיעוב גם כשנעשה מאליו ולמ"ד שכלאי אסורים לבני נח, שהתורה לא דיברה על כלאי אילן שלא נעשתה בהם תועבה, שאינו שכיח כלל, ואה"נ שנאסר משום תועבה, והתורה כתבה לאסור, כדי ללמד היתר להדיט].

טור רנ לאחר הציון להערה 145 פסקה חדשה – נחלקו הראשונים אם המרכיב באיסור כלאי חוזר מעורכי המלחמה [כס"מ, עיין הערה הבאה] או שאינו חוזר [זה פשט הגמרא בסוטה מג ב 'כאן בהרכבת איסור, כאן בהרכבת היתר', וכן פירש רש"י שם ד"ה האי הרכבת היתר. אולם הכס"מ הבין בדברי הרמב"ם הלכות מלכים פ"ז ה"ו 'אחד הנוטע, ואחד המבריך, ואחד המרכיב, הברכה והרכבה שהיא חייבת בערלה', שחוזר דווקא על הרכבת איסור, דהיינו כשיש איסור ערלה, אבל איסור כלאי אינו גורם שלא יחזור מערכי המלחמה. ובלח"מ הקשה עליו, וכתב שהרמב"ם מפרש כפשט הגמרא שעל הרכבת איסור, דהיינו איסור כלאי, אינו חוזר אלא שלדעתו מסקנת הסוגיה חולקת על דעה זו, ולכן לשיטתו גם בהרכבה שיש בה איסור כלאי, כיוון שאין בה איסור אכילה, היא חייבת בערלה וחוזרים עליה. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד אות ב, שכתב דבכה"ג גם לרמב"ם אין איסור ערלה, שהרי כתב בהלכות מע"ש ונט"ר פ"י ה"י 'עכר"ם שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק חייב בערלה', וכיון שתלה דווקא בנכרי, משמע שאם המעשה היה באיסור כלאי, אין איסור ערלה, אף שהפירות מותרים. ועיי"ש שהסביר הסבר נוסף בגמרא על פי הרמב"ם].

שם פיסקה חדשה – ו"א שבמקום שיש איסור כלאיים אין איסור ערלה [שר"ת משפט כהן סי' כד אות ב בדעת הרמב"ם הלכות מע"ש ונט"ר פ"י ה"ד], ו"א שגם בכה"ג ישנו איסור ערלה [שר"ת משפט כהן שם בדעת הר"ן על הר"ף במסכת ר"ה דף ב א מדהר"ף ד"ה 'ואיכא למידק', 'ואנן לא'. וכן בחידושו שם דף ט ב ד"ה 'אחד הנוטע', 'ואנן משמע'. וכן דעת הלח"מ ברמב"ם שם]. ו"א שאף שאין בכלאיים איסור ערלה, אם נטעה בכשרות, ובתוך שלש השנים נאסר בכלאיים, לא בטל איסור ערלה [והטעם משום שאיסור ערלה קיים רק בדרך נטיעה, ובכלאיים אין דרך נטיעה, ובכה"ג הוא דרך נטיעה. כ"כ בשר"ת משפט כהן שם אות ג. אמנם הסתפק שם בסברא זו וכתב שמסתבר שהולכים אחר שעת חילול].

טור רנו לאחר הציון להערה 188 – יש שהבינו שדין זה של הרכבה בשרשים תלוי במחלוקת הראשונים האם מותר לזרוע מהצדדים שמעל שרשי האילן [ש"ך י"ד סי' רצה סק"ה, שדעת הר"ן להחמיר ודעת הרא"ש להקל, וכן פסק בש"ע שם ס"ד], וכתבו האחרונים שהואיל ובדין זה של הרכבה בשרשים, פסקו האחרונים להחמיר, אך ניתן להקל בשעה"ד [ש"ך י"ד סי' רצה סק"ה], ה"ה גם בהרכבה [עץ הדר סעי' ט וסי' יב].

טור רנח הוספה להערה 205 – במקום 'יח – כ' לכתוב 'יז – כ, ובסימן כד אות ה'. ולאחר מכן להוסיף, ועיין שם שהתיר רק בנכרי, ובתנאי שיתנה מראש שנותן לו חלק בפירות בזמן היתר, כלומר לאחר שנות ערלה. בסוף ההערה להוסיף – ועיין משפט כהן שם ובסי' כ עמ' לג שחלק העץ שנחשב לשורש הוא המכוסה בעפר ממקום ממקום שמתפצלים ממנו שרשים אחרים שגם הם מכוסים בעפר ואילך.

טור רס הוספה להערה 220 לאחר המילים 'בכלל הרכבה שנאסרה לו' – ובסי' יד משמע קצת שהסתפק גם בישראל שכתב 'שלע"ד אין איסור הרכבה כי אם דומיא דהרבעה, ולכה"פ אצל ב"נ אין איסור יותר'.

טור רע לאחר הציון להערה 329 – שגם בדיני כלאים, כמו שכתבו האחרונים לגבי דינים נוספים, יש חילוק בפרטים בין דיני ישראל לדיני בני נח. שדיני ישראל נקבעים ע"פ תורה שבעל פה, ודיני בני נח נקבעים ע"פ הסברה החיצונית, דהיינו הטבעית, בניגוד לישראל שאצלם הגדרים הם הלכתיים. וכך

גדרי מין במינו בכלאים של בני נח יוגדרו ע"פ הסברה, ואם הם דומים זה לזה – אינם כלאים זה בזה [שו"ת משפט כהן סי' יג ד"ה 'כעת', והוסיף שלפי זה לבני נח לא יהיה איסור כלאים בהרכבת שקדים ואפרסקים, כיוון שדומים זה לזה].

טור ער הוספה להערה 339 לאחר המילים 'וכ' בעץ הדר שהרמב"ם סמך על מש"כ בהל' מע"ש שם שאסור – ודחה שם את דעת מראה הפנים שלרמב"ם מותר בכה"ג.

טור רעד הוספה להערה 378 – וכ"כ בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ד.

טור ערה לאחר הציון להערה 392 – י"א שבמין במינו מתבטל היחור לגבי העיקר, אבל במין בשאינו מינו אינו מתבטל [שו"ת בית אפרים חלק א"ח תשובה נו]. וי"א שבכל מקרה מתבטל אף במין בשאינו מינו [עץ הדר סעי' כז].

שם – י"א שמין שיש בו סוג של צמח ביתי וסוג של צמח בר, יש בהם כלאים [לבושי שרד סי' רצה, וכן הוכיח בשו"ת משפט כהן סי' כד אות יא מהירושלמי ערלה פ"א ה"ב. אמנם באות ד דחה את הוכחת הלבושי שרד מדברי הט"ז א"ח סי' רג ס"א]. ויש חולקים [משכנות יעקב תשובה טו, הובא בפ"ת שם סק"ב].

טור רפא הוספה להערה 455 במקום המילים 'ועי' עץ הדר לראי"ה קוק אות כח שפי' ל' "להחמיר" שהוא ספק, אבל לכאור' אפשר לפרש שהם כלאים זב"ז בודאי – ועי' עץ הדר לראי"ה קוק אות כח שכתב שאפשר גם לפרש ל' "להחמיר" שהוא ספק, ואין הכרח לפרש שהם כלאים זב"ז בודאי.

טור רפב הוספה להערה 457 – וכן הבין את דברי הירושלמי סוטה פ"ח ה"ה בספר עץ הדר סעי' כח, ל. ועיי"ש שיישב את שיטת הר"ש בהסבר הירושלמי, והבדיל בין אילן סרק לאילן מאכל. ועיי"ש עוד בהרחבה בהבנת דברי הרמב"ם, ובחילוקים שיש אם סימן אחד שונה לגמרי ושני סימנים שווים קצת.

טור רפו הוספה להערה 465 לאחר המילים 'עץ הדר' – ובשו"ת משפט כהן סי' כה.

טור רפז לאחר הציון להערה 468 – אם השינוי הוא בכל שלשת הדברים, הרי שמספיק שינוי קטן על מנת שיחשבו מינים שונים [עץ הדר סעי' כד בדעת הרמב"ם].

שם – יש שהבינו בדעת הראשונים שבמקום שכל מין נותן את פירותיו בזמן אחר, נחשב לשני מינים שונים, אע"פ ששויים בעלין או בפירות, ורק אם היה שיווי גמור בעלין או בפירות היו נחשבים למין אחד [שו"ת משפט כהן סי' כה בדעת הרמב"ם שם, שכתב בה"ה 'אע"פ שהם שני מינין בטבען', שמשמע שהמילה 'טבען', איננה על שלושת הסימנים שנתן בה"ה ובה"ו, שהם פרי, עלין וטעם, אלא על דברים טבעיים אחרים. והוסיף שמהברייתא בבכורות ח ע"א 'ת"ר תרנגולת לעשרים ואחד יום וכנגדה באילן... כלב לחמשים יום וכנגדו באילן... חתול לחמשים ושנים יום וכנגדו באילן... חזיר לששים יום כנגדו באילן...!'. ומכך שההשוואה היא לזמן נתינת הפירות, משמע שהיא עניין עיקרי בחילוק המינים].

שם – י"א שאף אם המינים שויים בכל הסמנים הנ"ל, אם הם מחולקים הלכתית, יש בזה משום כלאים, כגון לימון ואתרוג [עץ הדר סעי' מז, ונלמד משור פסולי המוקדשים שאסור לחרוש בו משום כלאיים (מכות כב א), שאע"פ שהוא מין אחד, מ"מ כיון שחציו קדש וחציו חול, נחשב לשני מינים].

טור רעד הוספה להערה 497 לאחר המילים 'והובא בפת"ש יו"ד רצה סק"ב' – ועיין לעיל לאחר הציון להערה 392 בדברי שו"ת משפט כהן בנושא.

טור רצז לאחר הציון להערה 579 – או משום שעשו כן כדי להודיע שמין זה אסור [שו"ת משפט כהן סי' כא הובא בטוב ראי ע"ז אות פז, וכתב שם עוד שמחלוקת זו והמחלוקת על אילן מורכב שנעקר ובא לנוטעו במקום אחר תלויות זו בזו, (עי' להלן 638), ושמחלוקת אלו תלויות בשתי גרסאות בתוספתא כלאיים פ"ב תט"ו, ששם כתוב 'נוטל הימנו יחור ונוטע במקום אחר'. ובירו' כלאיים פ"א ה"ג ששם כתוב 'נוטל הימנו ונוטע במקום אחר' (עי' להלן הערה 650)].

טור רצז הוספה להערה 581 לאחר המילים 'ובערוה"ש יו"ד שם' – וכן דייק בשו"ת משפט כהן סי' כ-כב בדעת הרמב"ם בהלכות כלאיים פ"א שבה"ג לגבי כלאי זרעים כתב גם איסור קיום, ובה"ה לגבי כלאי אילן לא הזכיר איסור קיום. ובסימן כא כתב שיתכן שהרמב"ם הסתפק בדין זה, ולכן לא כתבו.

טור רצז להערה 581 להוסיף – ובשו"ת משפט כהן סי' כא תלה את המחלוקת האם יש איסור קיום בהרכבת כלאי אילן בנוסחאות שונות בתוספתא פ"ב דכלאים (הובאו להלן הערה 650) שלגירסא שהותר לנוטע את האילן במקום אחר הותר קיום כלאי אילן, וכתב שי"ל שהרמב"ם שלא כתב להדיא דין קיום בהרכבת

כלאי אילן, לא להיתר ולא לאיסור, הסתפק בדין זה. ועי' עוד אגרות הראיה ב אגרת תסט עמוד קי.

טור ש לאחר הציון להערה 608 – ויש שהחמירו יותר בחוץ לארץ מבארץ ישראל, משום שבארץ ישראל ישנו איסור עקירת אילנות משום מצות ישוב ארץ ישראל [ב"מ קא א], וא"כ כאשר יש ספק אסור לעקור, מה שאין כן בחו"ל שאין איסורו אלא משום בל תשחית, כיון שעושה משום מצוה, אין כאן השחתה [תוס' ע"ז יא א ד"ה 'עוקרין'], וצריך לעקרו מספק [עץ הדר סעי' ח, הובא בטוב ראי ע"ז סד א אות 42]. ואף אם עושה רק משום הידור אין כאן השחתה [עץ הדר שם, הובא בטוב ראי שם ע"פ הרמב"ם מלכים פ"ו ה"י שאיסור השחתה קיים בכל דבר ולא רק באילנות, ואפ"ה הולך אונקלוס הגר חלקו בירושה לים המלח כדאיתא בתוספתא דמאי פ"ו תי"ב].

טור שה הוספה להערה 654 – שו"ת משפט כהן סי' טו.

טור שה לאחר הציון להערה 655 – או שנקרא גוף אחד [שו"ת משפט כהן שם].

טור שה הוספה להערה 656 – שו"ת משפט כהן סי' טז.

טור שו לאחר הציון להערה 668 פיסקה חדשה – נחלקו האחרונים אם המרכיב באיסור כלאיים חוזר מעורכי המלחמה [לח"מ, ועיין הערה הבאה] או שאינו חוזר [זה פשוט הגמרא בסוטה מג ב 'כאן בהרכבת איסור, כאן בהרכבת היתר', וכן פירש רש"י שם ד"ה האי הרכבת היתר. ובלח"מ הלכות מלכים פ"ז ה"ו כתב שמסקנת הסוגיה לדעת הרמב"ם חולקת על דעה זו, ולכן לשיטתו גם בהרכבה שיש בה איסור כלאיים, כיוון שאין בה איסור אכילה, חייבת בערלה וחוזרים עליה. ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ב, כתב דבכה"ג גם לרמב"ם אין איסור ערלה, שהרי כתב בהלכות מע"ש ונט"ר פ"י ה"י 'עכ"ם שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק חייב בערלה', וכיון שתלה דווקא בנכרי, משמע שאם המעשה היה באיסור כלאיים, אין איסור ערלה, אף שהפירות מותרים, ולכן לדעתו באיסור כלאיים אינו חוזר מערכי המלחמה].

כלאי בגדים

טור שו לאחר הציון להערה 4 – והטעם באיסור זה (ובכל איסורי כלאיים) אזהרה לאדם שלא ישנה את הטבע ולא יהרס אותו במקום שאמור לעמוד בצביונו [ניצני ארץ ג מתוך דרשה לשבת שובה להגרא"י קוק, הובא במאורות הרא"ה ירח האיתנים עמ' שיא]. ועוד שהיא יציאה מסדר היושר ששם השם ית' במציאות [עין איה ברכות א דף לג א אות צא, הובא במאורות הראיה ענייני תפילה עמ' תצט].

טור שכה להערה 224 אחרי המילים 'ובינת נבנים שם' – וכן הסביר הרא"ה קוק, הובא בספר חוקות הארץ ח"ב בנספח עמ' 795-797, בדעת הרמב"ם כלאים פ"י הל' יב והל' טז.

שם אחרי המילים 'מנצי"ב בד' רש"י' – ועי' דברי הרא"ה קוק בחוקות הארץ שם, בדעת רש"י יבמות ד ע"ב ד"ה 'ואפילו מוכרי כסות'.

טור שלג להערה 308 'אחרי המילים 'שאילת שלום (רבינוביץ') סי' כב' – וחוקות הארץ ח"ב בנספח עמ' 795-797.

*טור שצז הוספה להערה 1096 לאחר המילים 'הובא בפת"ש ש ס"ק ח' – (ובפת"ש כתב סי' סז, והוא ט"ס).

טור שצח הוספה להערה 1110 לאחר המילים 'ובמג"א או"ח ט ס"ק ח' – ובמצוות ראיה סי' ש, ושם דחה את הראיות שהביא המשכנות יעקב.

טור תיט הוספה להערה 1340 לאחר המילים 'וארצה"ח שם' – ושול"ת משפט כהן סי' כד אות יב.

כלאי בהמה

טור תמג לאחר הציון להערה 5 – והטעם באיסור זה (ובכל איסורי כלאיים) אזהרה לאדם שלא ישנה את הטבע ולא יהרס אותו במקום שאמור לעמוד בצביונו [ניצני ארץ ג מתוך דרשה לשבת שובה להגרא"י קוק, הובא במאורות הרא"ה ירח האיתנים עמ' שיא]. ועוד שהיא יציאה מסדר היושר ששם השם ית' במציאות [עין איה ברכות א דף לג א אות צא, הובא במאורות הראיה ענייני תפילה עמ' תצט]. ועוד ללמד

שאינן להתעמר בבהמות, ויש לחוס על כבודם [פנקסי הראי"ה ח"ב פנקס מתקופת בויסק עמ' נו].

טור תמד להערה 8 – והראי"ה קוק ביאר (בשמן רענן ח"א עמ' שלא, הודפס באוצרות הראי"ה כרך ב, מאורות הראיה, מאורות המצוות פרק ב אות ג, ד"ה 'הרבעת כלאי') שאיסור הרבעת כלאי מעורר את האדם לשים לב למצב המוסרי של בעלי החיים, שחובת האדם להרים את מצבם רוחני, ולא לשחת את דרכם ולהשפילם.

טור תמט להערה 90 אחרי המילים 'בעשיית מלאכה ביחד' – הראי"ה קוק ביאר (בשמן רענן ח"א עמ' שלא, הודפס באוצרות הראי"ה כרך ב, מאורות הראיה, מאורות המצוות פרק ב אות ג, ד"ה 'כלאי בהמה') שטעמו של איסור כלאי בהמה בהנהגה הוא להזכיר שלא להתעמר בבעלי חיים יותר מידי, ולא לשעבדם באופן שישפילם.

טור תנעו לאחר הציון להערה 460 – וי"א שבמקרה ההוא היה היתר [פנקסי הראי"ה ח"ג פנקס טו אות ב, עיי"ש בטעמו שרק במלכות שלעתידי לבא יש חיבור בין שני כוחות אלו של הסוס והחמור, ואולי צ"ל שהיה על פי נביא כבציון הבא, שאין אפשרות להיתר כזה ללא דרשה או הוראת שעה של נביא]. וי"א שהיתה הוראת שעה ע"פ נביא [שם פנקס לה אות י, ועיי"ש שנתן טעם אחר להוראת שעה, שהוא איחוד המעלות של מלך ובן חורין. אמנם שני התרוצים הנ"ל צ"ע, שהרי דברי הירושלמי 'אין למדים מהמלכות' לא נאמרה על ברכבת שלמה, אלא רק על בני המלך].

כלאי זרעים

טור תצג להערה 1 – הראי"ה קוק ביאר (בשמן רענן ח"א עמ' שכה, ועמ' של-שלא, הודפס באוצרות הראי"ה כרך ב, מאורות הראיה, מאורות המצוות פרק ב אות ג, ד"ה 'כלאי זרעים' וד"ה 'בכלאי הזרעים') שטעם איסור כלאי זרעים הוא כדי לשמור על הטבעיות, שהמציאות הכללית תהיה שלימה רק כאשר כל אחד מהפרטים ישמור על ייחודו. וכן לתת גבול לנטייה ללכת אחר המצאות חדשות.

טור תצג לאחר הציון להערה 6 – והטעם באיסור זה (ובכל איסורי כלאי) אזהרה לאדם שלא ישנה את הטבע ולא יהרס אותו במקום שאמור לעמוד

בצביונו [ניצני ארץ ג מתוך דרשה לשבת שובה להגרא"י קוק, הובא במאורות הרא"ה ירח האיתנים עמ' שיא]. ועוד שהיא יציאה מסדר היושר ששם השם יתברך במציאות [עין איה ברכות א דף לג א אות צא, הובא במאורות הראיה ענייני תפילה עמ' תצט]. ועוד להראות שחילוקי הגוונים הטבעיים הם בונים את המציאות הכללית רק כשהם משתמרים, וממילא יבינו לשמור על קדושת עם ישראל ושלא יתערבו בגויים [פנקסי ראה ח"א פנקס ב אות מג].

*טור תצז הוספה להערה 54 – תוס' יבמות פא א ד"ה 'מאי' (שהרי השווה לתרומה, ומשמע שאינה נוהגת משום שהיא מצווה התלויה בארץ, ומשמע שאין צריך דרשה), מל"מ מאכ"א פ"י הי"א.

טור תצז לאחר הציון להערה 54 – (וי"א שאין הם דומים לשאר מצות התלויות בארץ שאינן נוהגות אלא בארץ שכן לא כתוב בהם 'כי תבואו' [מבוא לשבת הארץ אות ב ואות יג בדעת הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א הכ"ו. ובאות יא הוכיח ממה שלא כתב הרמב"ם בשום מקום שבזה"ז אינה נוהגת בא"י, ואם היו כשאר מצות התלויות בארץ, הרי שאינם נוהגים בזמן שאין רב יושביה עליה]).

טור תצט הוספה להערה 70 – ועיין מבוא לשבת הארץ אות ב ואות יג בדעת הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א הכ"ו, שאין הם דומים לשאר מצות התלויות בארץ שאינן נוהגות אלא בארץ שכן לא כתוב בהם 'כי תבואו'. ובאות יא הוכיח ממה שלא כתב הרמב"ם בשום מקום שבזה"ז אינה נוהגת בא"י, ואם היו כשאר מצות התלויות בארץ, הרי שאינם נוהגים בזמן שאין רב יושביה עליה.

טור תקב הוספה להערה 111 – ועיין מל"מ הלכות שכירות פ"ג ה"ג לגבי דעת הסמ"ג בשבות בשאר איסורים. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כ שהסביר שאין זו דעת הרמב"ם, הואיל והרמב"ם פסק לחומרא בחסימה (הלכות שכירות שם) וסירוס (הלכות איסורי ביאה פט"ז הי"ג).

טור תקב לאחר הציון להערה 119 – ולכן יש שכתבו שדווקא אם הנכרי נהנה בחלק מהפירות מותר [ולכן לשון הרמב"ם היא 'ומותר לומר לנכרי לזרוע לו'. שו"ת משפט כהן שם דלא גרע משבת שמתרת אמירה לנכרי במקום שנכרי עביד אדנפשיה כמבואר באו"ח סי' רמג ורמה. ועיין שו"ת חת"ס יו"ד סי' רפח].

טור תקנ להערה 119 להוסיף – משפט כהן סי' כ ד"ה 'והנה בעצם'.

טור תקיז להערה 290 אחרי המילים 'ור"י קורקוס שם' – וחוקות הארץ שם עמ' 371.

טור תקיז הוספה להערה 290 לאחר המילים 'ור"י קורקוס שם' – ושו"ת משפט כהן סי' כז אות א, הובא בטוב ראי ע"ז סד א אות פז.

טור תקיז לאחר הציון להערה 292 – ו"א שאף אם עוקרם שלא על מנת לאבדם [שו"ת משפט כהן סי' כז אות א, הובא בטוב ראי ע"ז שם אות פז שמעוט התפלה אינו בדווקא על מנת להשליכם לאיבוד, אלא גם למיעוט את האיסור, ומה שנקט שם רש"י 'להשליכם לאיבוד', היינו כדי לכלול בזה גם כלאי הכרם, אבל אפשר לפרשו בכלאיים סתם ואז מותר לעקור אפי' אינו רוצה לאבדם, אלא רק רוצה שלא יהיה איסור. וכתב שם שמכך שהביא הרמב"ם הלכה זו בפ"ה המדבר רק על כלאי הכרם, ולא הביאו בפרקים הקודמים, משמע שהבין שמדובר דווקא בכלאי הכרם, אבל בכלאי זרעים מותר גם בלא הטעם של מיעוט התפלה].

טור תקיז לאחר הציון להערה 293 – ו"א שאף כשעוקר לאכול נחשב ממעט את התפלה ומותר [שו"ת משפט כהן סי' כז אות א, הובא בטוב ראי ע"ז סד א אות פז, שמעוט התפלה אינו בדווקא על מנת להשליכם לאיבוד, אלא גם למעט את האיסור, ורק רש"י שנקט שם 'להשליכם לאיבוד', היינו כדי לכלול בזה גם כלאי הכרם, אבל בכלאי זרעים מותר לעקור אפי' אינו רוצה לאבדם, אלא רק רוצה שלא יהיה איסור].

טור תקנ הוספה להערה 733 – שהקשה על סברא זו ע"פ הירושלמי כלאים פ"ק ה"ב האומר שכלאי זרע אילן וזרעים מתאחין ונעשה מהם פרי אחד, ותירץ שכוונתו שיעיקר כלאים הוא שהערבוביה ניכרת לעין, וכאן אם לא יתאחדו הרי כל אחד ניכר לעצמו, ואם יתאחדו, הרואה יאמר שהם מין אחד.

כרך ל

כלאי כרם – כליות

כלאי כרם (א)

טור א לאחד הציון להערה 1 – והטעם באיסור זה (ובכל איסורי כלאיים) אזהרה לאדם שלא ישנה את הטבע ולא יהרס אותו במקום שאמור לעמוד בצביונו [ניצני ארץ ג מתוך דרשה לשבת שובה להגרא"י קוק, הובא במאורות הרא"ה ירח האיתנים עמ' שיא]. ועוד שהיא יציאה מסדר היושר ששם השם יתברך במציאות [עין איה ברכות א דף לג א אות צא, הובא במאורות הראיה ענייני תפילה עמ' תצט]. ועוד להראות שחילוקי הגוונים הטבעיים הם בונים את המציאות הכללית רק כשהם משתמרים, וממילא יבינו לשמור על קדושת עם ישראל ושלא יתערבו בגויים [פנקסי ראה ח"א פנקס ב אות מג, הובא ב'בשמן רענן' עמ' שכה]. וכן בעירוב הנטיות הנפשיות השונות והתכנים השכליים וההרגשיים השונים יש פגם של ערבוביה מוסרית מעין כלאי זרעים, ויש לכוון כל דבר על מכוננו שיהיה מסודר במלוא היקפו [שמנה קבצים קובץ ו אות קסו].

טור ח הוספה להערה 74 אחרי המילים 'בשורת מהר"ם חלאוה סי' ז' – ובשורת משפט כהן סי' כז אות א, הובא בטוב ראי ע"ז סד א אות פז, כתב בדעת הרמב"ם שהטעם של מיעוט תפלה נאמר רק לגבי כלאי הכרם שאסורים בהנאה, אבל בכלאי זרעים מותר בלא טעם זה.

שם פייסקה חדשה – במקום שיש איסור כלאיים גם באכילה, אין איסור ערלה [שורת משפט כהן סי' כד אות ב בדעת הרמב"ם הלכות מע"ש ונט"ר פ"י ה"ד. ובזה יודה גם הלח"מ שחלק בכלאי אילן משום שהפירות מותרים, משא"כ בכלה"כ שהפירות אסורים].

טור יא הוספה להערה 122 (בהתחלה) – מבוא לשבת הארץ פרק יא עמ' צב הובא בטוב ראי מגילה דף י א אות כח, ע"פ תוס' שם ד"ה 'למה', שכתב שיש חילוק בין פרטי הקדושות, ויתכן הקדושה בטלה לדבר אחד ולא בטלה לדבר אחר. וכ"כ שם במבוא אות ב, אות ה ואות יב, הובא בטוב ראי יבמות דף פא א אות לה.

שם לאחר המילים 'הל' כלאיים' – כן כתב במבוא לשבת הארץ אות יא, הובא בטוב ראי מגילה שם, וכ"כ שם במבוא אות ב ואות יב, הובא בטוב ראי יבמות דף פא א אות לה.

טור יא הוספה להערה 127 – מבוא לשבת הארץ אות יא הובא בטוב ראי מגילה דף י א אות כח.

טור כד הוספה להערה 272 – שבת הארץ מבוא סי' ד עמ' מה, שם קונטרס אחרון ו הובא בטוב ראי ברכות דף כב א אות קפה, וכתב שם שאע"פ שבלשון חז"ל קוראים גם לפעולת הזריעה באילנות נטיעה, מ"מ מדאורייתא אינן שוות. ועיין לקמן לאחר הציון להערה 250, שלדעתו אף בקוצר לשחת דהוי כעין זורע חייב, וכ"ש בנוטע יחור שחייב, ועיין שם בהערה, שיש לחלק בין כלאי זרעים לכלאי הכרם].

טור כב לאחר הציון להערה 250 – י"א שאף בקוצר לשחת מתחייב בכלאיים, שהרי הוא כזורע [שו"ת משפט כהן סי' כז עמ' עז, הובא בטוב ראי שבת דף עג ב אות פה, ע"פ הגמרא שם 'אמר רב יוסף: האי מאן דקטל אספסתא – חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע'. ועיין לעיל לאחר הציון להערה 135. ובקצירה של גמר גידול ודאי שלא עבר. ואולי יש לחלק בין כלאי זרעים שעליהם דבר שם הרב, לכלאי הכרם, שבכלאי הכרם אינו חייב במקרה זה, כיון שהחיוב רק במפולת יד].

טור מה הוספה להערה 463 לאחר המילים 'סי' כח' – ועיי"ש שלא הקל לכתחילה, בצירוף אותם ראשונים שאוסרים גם במיני זרעים.

טור מה לאחר הציון להערה 464 – אך בדיעבד אינו אוסר [שו"ת משפט כהן שם, הואיל ופשטות לשון הרמב"ם מורה שאפשר ללמוד מכלאי זרעים לכאן].

טור סט הערה 787 – ועיין קונטרס אחרון לספר שבת הארץ אות ג.

טור סט הערה 787 – למחוק את המילים 'ועיין משפט כהן שם טעם אחר'.

שם לאחר הציון להערה 787 – או משום שזרעים מבטלים שם דירה בעירובין, אך נטיעה אינה מבטלת שם דירה בעירובין [עירובין כד ע"א כר"ג, רמב"ם הלכות שבת

פ"ז ה"ו, שו"ע או"ח סי' שנה ס"ט], ולכן הבית לא מוציא את הגפנים מעניינם והן קרואות כרם, ושדה אינו כולל דירה [שו"ת משפט כהן שם].

שם הוספה להערה 789 לאחר המילים 'בתי' א' – וכן משמע מתרוץ ב', שהרי החילוק בעירובין בין זרעים לנטיעות הוא מדרבנן, שמדאורייתא אין שום זרע או נטיעה מבטל המחיצות כמ"ש בשו"ע או"ח סי' שנה ס"א, וא"כ מדאורייתא לא אמור להיות הבדל לפי טעם זה בין כרם לשדה. ועיין קו"א לשבה"א שם. ויש לדחות, שמדאורייתא זרעים אינם מבטלים המחיצות איננה משום שמדאורייתא נחשבים לדירה, אלא שמדאורייתא לא צריך כלל דירה ופשטות לשונו על משמעות הפסוקים נראית שכוונתו שהאיסור בבית מדאורייתא.

שם בסוף ההערה – ובמשפט כהן שם כתב שאפשר לומר שאף הראשונים שס"ל בתרו"מ שפטור לגמרי, סוברים בכלאי הכרם החמירו לפי שאסור בהנאה.

טור קן לאחר הציון להערה 1189 – ויש מהאחרונים שהבינו שיש ראשונים האוסרים גם זריעה מצדדי השרש [עץ הדר סע' ט וסי' יב ע"פ הש"ך יו"ד סי' רצה סק"ה בדעת הר"ן].

טור קיג הוספה להערה 1298 – וכן הבין בשו"ת משפט כהן סי' כד עמ' סז, הובא בטוב ראי פסחים דף כה א אות קב בדעת הרמב"ם, שאסר רק משום הערוב ולא משום היניקה, שהרי כתב בהלכות כלאיים פ"ג ה"ה 'שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין', ולכן אין שיעור מאתיים משום ביטול אלא משום שזה השיעור שאוסר, ולכן אם ישנה גדר, אע"פ שיש יניקה מותר.

טור קכג לאחר הציון להערה 1443 – ויש מפרשים בדעת הירושלמי [כלאיים פ"ד ה"ב, עירובין פ"א ה"ט, סוכה פ"א ה"א ר' יונה א"ר יאשיה בעי הדא פיא מה את אמרת מלמעלן מן הצד. אין תימר מלמעלן הא כל שכן מן הצד. אין תימר מן הצד הא מלמעלן לא], שצורת הפתח מועילה רק אם עשאה מן הצד, ולא אם עשאה מלמעלה [שו"ת אורח משפט השמטות ומלואים, להלכות עירובין סי' ו, הובא בטוב ראי עירובין דף ו א אות ב2], ויש גורסים בירושלמי באופן שונה, ומפרשים שצורת הפתח מלמעלה מועילה, והירושלמי הסתפק לגבי צורת הפתח מן הצד, ופשט שגם היא מועילה [ביאור הגר"א כלאיים שם].

טור קע לאחר הציון להערה 2043 – ו"א שאין לוקה אלא מנדים את העושה כן [ש"ת משפט כהן סי' כד אות י עמ' סא, הובא בטוב ראי קידושין דף לט א אות ס, ע"פ הגמרא בקידושין שם, שאמרה 'חזיוהו להווא גברא דקא זרע חטי ושערי בי גופני, א"ל: ניתי מר נשמתיה' והוא ע"פ שיטת הר"ן בס"פ מקום שנהגו שכל דבר שעיקרו מהתורה אין לוקין עליו מכת מרדות].

טור קע הוספה להערה 2045 – ו"א שהיא דעת הרמב"ם עיין בהערה הבאה.

טור קע לאחר הציון להערה 2045 – ויש שכתבו שאם לא נעשה בהם איסור [באופן המבואר לקמן מציון 2061 ואילך], אסורים באכילה, ואם נעשה בהם איסור, כגון שזרעם במפולת יד אסורים אף בהנאה [ש"ת משפט כהן סי' א עמ' ב' שכן היא דעת הרמב"ם שכתב בפ"ח הי"ד 'ואף על פי שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחוצה לארץ הרי אותו הירק הזרוע שם אסור באכילה'. אמנם לדעת הרא"ש המובא בכס"מ שם משמע דבכל גווני אין אסור לדעת הרמב"ם אלא באכילה, ועי' בכס"מ שם ובמשפט כהן שם שדנו בדברי הרא"ש].

כלאי כרם (ב)

טור קפג הוספה להערה 5 לאחר המילים 'שם ושם' – ועיין עץ הדר סע' יח הובא בטוב ראי ע"ז סד ע"א אות פז, שכתב ע"פ תוס' ע"ז שם ד"ה 'סברוה', שאין כלל איסור במקיים כלאיים לחכמים שחולקים על ר"ע, וא"כ יש איסור אכילה והנאה ללא איסור כלאיים. ועיין כלאי הכרם (א) בהערה 40, שבירושלמי סבר שבכלאי הכרם כו"ע מודים שאסור לקיים, ועיי"ש הערה 40 לגבי דעת הבבלי.

טור קפה לאחר הציון להערה 26 – ומה שלא לומדים מהפסוק 'לא תאכל תועבה' [דברים יד ג] – כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל [חולין קיד ב], ואסור לדעת ר' אבהו אף באיסור הנאה [שם], היינו משום שהוא לאו שבכללות ואין לוקים עליו ללא לימוד מפורש [עץ הדר סע' יח, הובא בטוב ראי פסחים כה א אות ק], או משום שבא ללמדנו שלוקה אף שלא כדרך הנאתו [פסחים דף כה א], או שללא לימוד נוסף אפשר היה להשוותם לכלאי זרעים המותרים בהנאה ככלאי בהמה [חולין דף קטו א].

טור קצ לאחר הציון להערה 103 – ולעניין קדושת נטע רבעי, לפי הירושלמי [פאה פ"ז ה"ה] אין בו קדושה, וממילא מי שיפדה את הפירות, אין הכסף נתפס בקדושה [עץ הדר סוף סימן לג, הובא בטוב ראי ברכות דף לה א אות רכה, והטעם שקדושת נטע רבעי נלמדת ממעשר, וא"כ טעם החילול הוא משום קדושה, וזה לא שייך בפירות איסור]. ואילו לפי הבבלי ניתן להבין שישנו חילול גם בנטע רבעי, הואיל ואינו משום קדושה אלא גזה"כ [שם, הואיל והבבלי לא למד דין חילול בנטעי רבעי ממעשר אלא מ – 'הילולים – חילולים' ברכות לה א, ועיי"ש שהוא תלוי במחלוקת ראשונים אם לכל הדעות בבבלי נלמד מ – 'הילולים חילולים', או שיש גם אמוראים בבבלי שסברו כירושלמי].

טור קצה הוספה להערה 149 – ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות יב הסביר, שהאיסור אינו משום הבלעת היניקה, אלא האיסור הוא שהכלאיים ניכרים, והראיה שבמקום שיש גדר אע"פ שישנה יניקה אין בזה כלאיים כמ"ש הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פט"ו הט"ז, ובדבר הניכר לא שייך ביטול, אלא הטעם הוא שזהו שיעור התערובת שאסור מהתורה.

טור קצה לאחר הציון להערה 150 – וכן לסוברים שהאיסור הוא משום העירוב הניכר במראית העין, אף שבדבר הניכר לא שייך ביטול [שו"ת משפט כהן סי' כד עמ' פז, הובא בטוב ראי פסחים שם אות קב בדעת הרמב"ם הלכות כלאיים פ"ג ה"ה, שאסר רק משום העירוב ולא משום היניקה – שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין]].

טור קצה לאחר הציון להערה 153 – שכל דבר של היתר בהיתר שאסורים יחד, לא שייך בו ביטול הואיל וזה מה שאסרה תורה, שכשני המינים יחד יהיו אסורים [שו"ת דעת כהן סי' נה עמ' קמו, הובא בטוב ראי פסחים דף עו ב אות קפז ע"פ תוס' נדה סא ב ד"ה 'בגד', שכתב כן לגבי כלאי בגדים, ע"פ חולין קח א דרך ביטול אסרה תורה, ורק מטעם זה בטל בס', אבל בסתמא היתר בהיתר אינו בטל, עץ הדר סע' כ, אות כב הובא בטוב ראי פסחים דף כה א אות קא. ועיי"ש שכך הסביר את הגמרא בפסחים שם לגבי שעת הכושר 'כתיב הזרע וכתיב המלאה הא כיצד? זרוע מעיקרו – בהשרשה, זרוע ובא, הוסיף – אין, לא הוסיף – לא' שזרוע ובא אוסר משום תערובת, וזרוע מעיקרו אוסר שזה מה שאסרה התורה]. ולכן אין שיעור מאתיים משום דין ביטול איסורים.

טור רנא לאחר הציון להערה 746 – והוא הדין שנאסרו הגפנים [אגרות הראיה ח"א אג' שיח עמ' שנח ע"פ הירושלמי כלאיים שם]. ואף במקום ספק במקום שיש חשש

קרוב, כגון כרם עכו"ם, כאשר נהוג אצלם לזרוע כלאיים בכרם, שעכשיו אין בו כלאיים כלל, נאסר כל השדה [אגרות הראיה שם].

כלב

טור רסא הוספה להערה 13 – קידושין מ ע"ב האוכל בשוק דומה לכלב. ועיין תוס' שם ד"ה 'וי"א', בהסבר הדבר, מתי דומה לכלב, אם כאשר חוטף, או אוכל מעט מעט מכל המוכרים, או שאוכל סעודת פת. ועיין באר אליהו חו"מ סי' ח ס"ד סק"כ הובא בטוב ראי קידושין שם אות ע, בהסבר דברי הגר"א שאף אכילה בשוק באופן שאינה גנאי לשאר אדם ולא נאמר עליה שדומה לכלב, היא גנאי לת"ח, וכן אכילה ושתייה לפני רבים.

שם – אין איסור לפסול תרומה טמאה מאכילת כלב כדי להכשירה לשריפה, שאינו כהפקעת שם תרומה [כמו שאין איסור לשרוף תרומה טמאה, שהרי מקיים בזה את מצוותה – שר"ת משפט כהן סי' לז].

טור רסג לאחר הציון להערה 30 פייסקה חדשה – זכו הכלבים שמצואתם מעבדים עורות לעשות מהם תורה, תפילין ומזוזות [ילקוט שמעוני ברשת בא רמז קפז]. ולכן יזכו לעתיד לבא לומר שירה, אע"פ שהם עזים [ילקוט שמעוני שם]. ודבר זה מרמז שמהחוצפה של עקבתא דמשיחא לוקחים את הכוח להפריד בין היראה ללבושה החיצוני שהוא הזעזוע, וכך להכיר את היראה הטהורה ומתוך חוצפה של עקבתא דמשיחא יתנוצץ האור האמיתי של יראת הרוממות [פנקסי הראיה ח"א פנקס יא אות כג, ועיין עין איה שבת דף סג ע"ב אות סח].

טור רסא לאחר הציון להערה 13 – אולם נאמר גם כלבים בוכים – מלאך המות בא לעיר, כלבים משחקים – אליהו הנביא בא לעיר [ב"ק ס ע"ב]. כי למרות שהכלבים עזי נפש, מ"מ יש להם גם תכונות טובות כגון שהם נאמנים לאדוניהם [פנקסי הראיה ח"א פנקס ד אות קלא, והוסיף שכן הוא דור עקבתא דמשיחא, שנאמר עליו במשנה בסוטה פ"ט מט"ו פני הדור כפני הכלב].

*טור רסד לאחר הציון להערה 39 פייסקה חדשה – על האוכל בשוק שדומה לכלב, עיין *דרך ארץ [ציון 110 ואילך].

כלי, כלים

*טור רעג לאחר הציון להערה 1 'ע"ע כלים' – על המילה כלים יש קישור לערך זה, ואינו נכון אלא ההפניה צריכה להיות לערך כלים בכרך לא.

טור רעה ד"ה 'כלי גללים' לאחר המילים 'ומטעמים אחרים' להוסיף הערה – הטעם הרוחני שכלים אלו אינם מקבלים טומאה הוא שכלי אבנים מסמלים את האדם שהולך ע"פ הטבע האנושי הפשוט, כפי שהיה בתקופת האבן, קודם שהתפתחו המלאכות. וכלי גללים מסמלים אדם שכוח הרע אינו פונה לדברים רעים שנאים מבחוץ, אלא רק לאלה שמכוערים לגמרי, ולכן אין נמשכים אחריהם. וכלי אדמה מראה על אדם שכוחותיו חלשים, ככלי אדמה שלא צרפו בכבשון, ושלשתם אין נפשם עלולה לחטא. ואולם מ"מ נחשבים הם כלים יותר מכלי שניקב, שמסמל את האדם שהחליש את כח יצרו בתשובה של יגיעה, עד מפני חולשתו אינו מסוגל לחטא, הואיל והם מוכשרים לרגש [פנקסי ראה ח"א פנקס יג, ל"ו, הובא במאורות הראיה ירח האיתנים עמ' לח, והעתקת הרצ"ה בפנקסי הראי"ה שם].

טור רעה ד"ה 'כלי גללים' לאחר המילים 'ומטעמים אחרים' להוסיף הערה – אע"פ שכלי גללים פוסלים בשאיבה [עי' מקואות פ"ד מ"א, הובא בשבת טז ב; רמב"ם מקואות פ"ד ה"ד; טוש"ע יו"ד רא לד], מ"מ אין פסולם אלא מדרבנן [שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יח בשם המרדכי, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פד, שו"ת דעת כהן סי' קכח, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פב].

טור רעה ד"ה 'כלי גללים' לאחר המילים 'ומטעמים אחרים' להוסיף הערה – כלי גללים, אם עשה מהם בית קיבול אינם מקבלים טומאה, שאין שום אפשרות לכלי לקבל טומאה מחומר זה [שו"ת דעת כהן סי' צט].

טור רעה ד"ה 'כלי גללים' לאחר המילים 'ומטעמים אחרים' להוסיף הערה – בדברי הרמב"ם ישנה סתירה, שכן בהלכות טומאת מת פ"ב ה"א כתב 'אבל אדם או כלים שנעשו אהל על הטומאה בין שהיו הן עצמן אהל בין שהיו עמודי האהל אפילו היו כלים שאין מקבלין טומאה כל עיקר הרי אלו מביאין את הטומאה ואינן חוצצין בפני הטומאה, כיצד לוח שהיה מונח... ע"ג ארבעה כלים אפילו כלי אבנים וכיוצא בהן מכלים שאין למינן טומאה... והיתה טומאה וכלים תחתיו הכלים טמאים, ואם היו כלים על גביו אפילו שלא כנגד הטומאה

טמאים'. ומשמע שכל שיש שם כלי עליו אינו חוצץ בפני הטומאה. ובפט"ו ה"ד כתב 'סתם החלון בכלי חרש והיה פיו לחוץ ה"ז חוצץ לפי שאינו מטמא מגבו והרי הוא טהור' (ומקורו מב"ב כ ע"א). ומכאן משמע שכל שאינו מקבל טומאה מהמת, ואפי' הוא כלי שיכול לקבל טומאה חוצץ. וההבדל הוא בין טומאת אהל החמורה יותר, לטומאה העוברת דרך החלון, שהיא טומאה רק מדרבנן, ולכן הקלו בה [שו"ת דעת כהן סי' רטו, הובא בטוב ראי ב"ב כ ע"א אות לח].

כלי הדיינים

טור רפ הוספה להערה 26 – ועיין שבת הארץ קונטרס אחרון סי' כז שהבין בדעת הרא"ם (ספר יראים סי' קסד ובדפוס ישן סי' רעח, הובא במרדכי גיטין פרק השולח רמז שפד) שיש כפיית ב"ד בזה"ז, ורק במידי דממון הכפיה בזה"ז מוגבלת לדבר שכיח שיש בו חסרון כיס, ודלא כבעל ה'תועפות ראם". ואולם חזר בו בבאר אליהו חו"מ סי' א סקכ"ה (והובאו דבריו בשה"א שם), וכתב שם דבכל מילי אין כפיית ב"ד בזה"ז לדעת הרא"ם, מלבד בגיטין ובדבר של ממון שהוא שכיח ויש בו חסרון כיס.

כלי היין

טור שלד לאחר הציון להערה 564 פסקה חדשה – י"א שצריך להכשיר גם את פי הכלי, ולכן יש לעשות לכלי 'גדנפא' (כנפיים), או שיהפכנו על פיו בתוך כלי מלא מים [שו"ע קלה סעי' י לגבי כלי עור, וכתב הש"ך שם ס"ק כה, והגר"א שם ס"ק לג שהוא הדין לשאר הכלים] כפי שנאמר בגמרא [ע"ז עו ע"ב] על הגעלת כלים שבושל בהם איסור. ויש שתמהו על דין זה שהרי כשבושל די בפעם אחת לאוסרו ועוד שיש דרך במים להגיע לשפת הכלי ברוב הפעמים, אבל כשמשהה, אין דרך להגיע לשפת הכלי, ואם מגיע הוי כלא קבוע וסגי בשכשוך [שו"ע שם ס"א]. והסבירו שטעם הדין הוא משום גזרה שלא לחלק בין חלקי הכלי, וכמו שגזרו בכלי שאין דרכן להכניסו לקיום אטו כלי שדרכו להכניסו לקיום, אם הוא אותו ככלי [ש"ך שם סקכ"א, ולפ"ז בחמץ שלא גזרינן בהכי א"צ גדנפא]. או שסובר כראשונים [רשב"א, מובא בש"ך יו"ד סי' קכא סקט"ז] שסוברים שגם בבליעה אומרים שאם בלע במקצתו בלע בכולו [שמנה קבצים קובץ ו בין רט ל-ר, הובא באוצרות הרא"ה ג עמ' 144, וכן בטוב ראי ע"ז שם אות קב. ותמה על הרמ"א שלא השיג, אע"ג שבסימן צד ס"א פסק שלא כרשב"א].

כלי המקדש

טור תיז לאחר הציון להערה 422 – י"א שלאף למ"ד שאין לעשות כלי שרת שאינם ממתכת, מ"מ אם הכלי ממתכת אפשר לעשות לו בית יד מחומר אחר כגון מעץ [זבחי ראייה דף ג ע"א על תוס' ד"ה 'כגון']. וי"א שאין לקחת שום כלי ע"י בית יד, משום שצריך שיחזיק הכהן בעצמו של הכלי [שם ע"פ רש"י זבחים כד ע"א ד"ה 'לא יהא'], או בגלל שהיא לקיחה של בזיון [שם], או בגלל שהיא חציצה [שם ע"פ ריצב"א בתוס' יומא דף נח ד"ה 'מין במינו'].

טור תלט לאחד הציון להערה 723 – י"א שלא יצאו לחול אלא לעניין שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ובזה קנו אותה בכיבוש ויכולים לאסור, אבל לא יצאו לחולין לגמרי [ש"ת דעת כהן סי' קעה עמ' שכז, הובא בטוב ראי מגילה י ע"ב אות לא, וכן בטוב ראי ע"ז נב ע"ב אות פ, ע"פ הר"י אכסנדרוי שהובא בב"י י"ד ס"י רעו, שהוכיח שם מאבני מזבח ששקצום אנשי יון והחשמונאים נתצו המזבח וגזזום, דה"ה דמותר למחוק השם ע"מ לתקן. ומוכח שלא יצאו לחולין לגמרי לעניין נתיצה. וכן מוכח במגילה יא ע"ב 'אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו בא שטן וריקד ביניהן והרג את ושתי'. וכן שם יב ע"א 'ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים בהם']. וי"א שיצאו לחולין לגמרי [ש"ת חת"ס או"ח סי' לב, י"ד סי' רסד].

טור תמב הוספה להערה 765 – וכ"כ במועדי הראיה עמ' קסד, הובא בטוב ראי שבת דף כא ע"ב אות מ. ועיי"ש שבגלל זה אין דין לעשות זכרון למקדש בכלים כאלו, אע"פ שמצינו במקומות רבים שיש לעשות זכרון למקדש.

טור תמט לאחד הציון להערה 854 – י"א שבגלל איסור זה קבעו את חנוכה לשמנה ימים, על מנת שלא יעשו כדוגמת המנורה עם שבעה קנים [מצוות ראייה או"ח סי' תרע ס"א, הובא בטוב ראי שבת דף כא ע"ב אות מ. ועיי"ש שע"פ הסבר זה הסביר את הברייתא במגילת תענית מה ראו לעשות חנוכה שמנת ימים, משום שעשו מנורה בת שבעת קנים מברזל, והכוונה שכיון שעשו מברזל, ממילא יש איסור לעשותה לחולין אף שלא מזהב].

טור תנג הוספה להערה 900 – וכן משמע במצוות ראייה או"ח סי' תרע ס"א, הובא בטוב ראי שבת דף כא ע"ב אות מ, שהסביר שהאיסור במנורת שבעת קנים שאינה של זהב הוא משום שזהב לא מעכב.

כלי ראשון; כלי שני

טור תסא לאחר הציון להערה 50 – ו"א שבאיסור קלוש [כגון בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, שאיסור הדם קלוש] יש להקל [שו"ת דעת כהן סי' מח, ואולי כוונתו דווקא כאשר האיסור בספק, כגון שאין ידוע אם עברו ג' ימים בלא מליחה].

טור תסא לאחר הציון להערה 51 פסקה חדשה בסוף הפיסקה – דבר גוש שהוציאו אותו מכלי ראשון ע"י מזלג, יש צד להקל בו יותר שהרי המזלג מקרר, ואף שהמזלג נכנס לתוך כלי ראשון, אין ברור שזה מחשיב אותו ככלי ראשון, ובפרט שאין לו דפנות [שו"ת דעת כהן שם].

טור תעה לאחר הציון להערה 213 – ויש שהוכיחו כן אף מהבבלי [טוב ראה פסחים עה ע"א, הובא בטוב ראי שם אות קפה על תוד"ה 'נכוה', שהקשה שם מה ההבדל בין חרסו של תנור לבין סיד וגפיפסיס רותח. ותריך שם שחרסו של תנור אסור דווקא כשהוא מעל האש, אבל ברותח סתם אינו ככלי ראשון, משא"כ סיד וגפיפסיס שהם תולדת האור].

שם – ומ"מ כתבו אחרונים שגם אם נאמר שאוסר לגמרי, ישנו הבדל בין בישול בכלי על האש ממש לכלי ראשון שהיד סולדת בו, כגון לגבי דג ובשר שנתבשלו שאסורים משום דבר אחר, שהם נאסרים רק בבשול שעל האש [שו"ת דעת כהן סי' נו, הובא בטוב ראי פסחים עו ע"ב אות קפז, וכמו שמותר שיבלע טעם ע"י מליחה ובליעה בכלים. וכל זה משום שאין בזה סכנתא החמירא מאיסורא אלא הוא רק מטעם איסור לחבול בעצמו].

טור תעז הוספה להערה 228 – וכן כתב באורח משפט סי' סח הובאו דבריו בטוב ראי שבת דף אות סו, שבמקום שאין יכול לבא לידי חום שהיד סולדת, לא גזרו.

טור תצא לאחר הציון להערה 407 – ויש חולקים [שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים ה].

טור תצו לאחר הציון להערה 462 – וכתבו אחרונים שאם ע"י שמשרה בכלי שני יוכל למלוח שיעור שעה ולא רק שיעור מיל ישרה בכלי שני וימלח שעה [מצוות ראה י"ד סי' ס"ו, וטעמו הואיל ופשוט לכו"ע שהדם יוצא ע"י מליחה גם אם בושל בכלי שני, אלא שחוששים שמא לא יצא כל דמו, עדיף למעט באיסור, שאע"פ שלא יצא כל דמו, מ"מ

אם ימלח רק שיעור מיל, לדעה שצריך למלוח שעה, הרי ששני שליש השעה לא יצא הדם, והוא יותר ממה שלא יצא ע"י שרייה בכלי שני. ומ"מ נשאר שם בצ"ע].

טור תצח לאחר הציון להערה 494 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים שאם נפל חלב לכלי שני רותח, ואין בו ששים לבטלו, מ"מ יכול להטיל לשם צוננים ולהסיר את החלב [שלא כמו בכלי ראשון שאין מועיל פתרון זה ש"ך יו"ד סי' צח ס"ד סקט"ז], כיון שאינו בולע [מצוות ראייה שם].

כלי שמלאכתו לאיסור

טור תקמא הוספה להערה 522 אחר המילים 'כף החיים או"ח שם ס"ק כב' – ובטוב ראייה ביצה ג ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות ה הסתפק בזה;

טור תקמח לאחר הציון להערה 630 – ויש שהסבירו שאף למתירים לטלטל כיש של מעות, היינו משום שאינו מטלטל ממש את המעות בידו, אלא רק הולך למקום אחר, ובטלטול ממש אסור לטלטל מוקצה מחמת גופו [מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ו, הובא בטוב ראי שבת דף מב ע"א אות עא].

כלי שרת

טור תקעז לפני הציון להערה 4 (במילים 'וכן לעניין שמקדשים אחרים' במקום המילה 'אחרים') – קדשים אחרים [עיי'ן שו"ת דעת כהן סי' קסה שכלי שרת מקדשים רק דבר שכבר קדוש, אבל ללא קדושה קודמת אין קדושת מזבח או קדושת כלי שרת].

טור תקעז הוספה להערה 4 – ובטוב ראייה סוטה יט ע"א, הובא בטוב ראי שם אות מו, הסתפק אם כל הכנסה לכלי מקדשת, או שדווקא אם הכניסו כהן מקדש.

טור תקעז לאחר הציון להערה 4 – ויש שרצו לומר שאף מקדשים את הדם קודם שנזרק [כן משמע קצת מציון העין משפט' פסחים דף יג ע"ב שציון לדברי הגמרא 'כל העומד לזרוק – כזרוק דמי' את דברי הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשים פ"ג ה"ח שכתב 'כשיגיע לכלי שרת כל דבר הראוי לו מתקדש ולא יפדה לעולם'. ובהלכות איסורי מזבח פ"ו ה"ד-ה 'הסולת והיין והשמן והלבונה והעופות והעצים וכלי שרת שנפסלו או שנטמאו אין פודין אותן... בד"א שנפסלו או שנטמאו אחר שנתקדשו בכלי שרת אבל קודם שיתקדשו בכלי אם נטמאו או נפסלו פודין אותן'], אולם דחאום האחרונים [הלכה ברורה שם, הובא בטוב ראי

שם אות צ, הואיל והגמרא לא דיברה על דין קידוש אלא על דין 'כל העומד לזרוק – כזרוק דמי'. וציין שם שהוסגר ע"י מגיה בצדק מטעם הנ"ל].

טור תקעט לאחר הציון להערה 26 – יש מן האחרונים שכתב, שאם אין כלי שרת שנתקדשו, ניתן לעשות בהם את העבודה, כגון הדלקת נרות במנורה שלא התחנכה, שהחינוך הוא למצווה ולא לעכב [שו"ת אורח משפט א"ח סי' קמג אות ב, טוב ראייה שבת דף כא ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות מב. שהדליקו את המנורה בחנוכה ביום אע"פ שעדיין לא התחנכה, שאין מחנכים אלא בנרות של בהע"ר (מנחות דף נ א, רמב"ם הלכות תר"מ פ"ג ה"א)]. אמנם מה שכתב על יום כד כסלו, צ"ע שהרי דעת הרמב"ם שנצחון המלחמה היה בכה כסלו (הלכות חנוכה פ"ג ה"ב), ודעת המאירי (שבת דף כא ב) שהנצחון היה בכד כסלו. ואזלי לטעמייהו, שאם לדעת המאירי נצחו בכה, הרי שלא היו יכולים להדליק, כיון שאין הדלקה ביום, ורק לרמב"ם שמדליקים ביום, יתכן לומר שהנצחון היה בכה כסלו. אמנם, לפ"ז נראה שמדברי הרמב"ם מוכח כדבריו, שהרי נצחו ביום והדליקו ביום ללא חנוכה המנורה, משא"כ למאירי שנצחו בכד, והדליקו ליל כה].

טור תקפה הוספה להערה 97 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעה עמ' שכז הובא בטוב ראי מגילה י ע"ב אות לא, וכן בטוב ראי ע"ז נב ע"ב אות פ, לא חילק בין המזבח לכלי השרת שהשתמש בהם בלשצר, וכן הכלים שהשתמש בהם אחשוורוש, וכתב שם ע"פ הר"י אכסנדרי שהובא בב"י יו"ד סס"י רעו, שהוכיח שם מאבני מזבח ששקצום אנשי יון והחשמונאים נתצו המזבח וגזוזם, דה"ה דמותר למחוק השם ע"מ לתקן. ומוכח שלא יצאו לחולין לגמרי לעניין נתיצה. וכן מוכח במגילה יא ע"ב 'אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו בא שטן וריקד ביניהן והרג את ושת'י'. וכן שם יב ע"א 'ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים בהם'. וחולק שם על שו"ת חת"ס א"ח סי' לב, יו"ד סי' רסד, שסובר שיצאו לחולין לגמרי. ועיין עוד לגבי חילוק בין המזבח לכלי שרת בהערות הרצ"י לשו"ת דעת כהן עמ' תמ.

טור תריא לאחר הציון להערה 480 – י"א שלאף למ"ד שאין לעשות כלי שרת שאינם ממתכת, מ"מ אם הכלי ממתכת אפשר לעשות לו בית יד מחומר אחר כגון מעץ [זבחי ראייה דף ג ע"א על תוס' ד"ה 'כגון']. וי"א שאין לקחת שום כלי ע"י בית יד, משום שצריך שיחזיק הכהן בעצמו של הכלי [שם ע"פ רש"י זבחים כד ע"א ד"ה

לא יחא', או בגלל שהיא לקיחה של בזיון [שם], או בגלל שהיא חציצה [שם ע"פ ריצב"א בתוס' יומא דף נח ד"ה 'מין במינו'].

כלי חרס

אע"פ שמעיקר הדין יש לגנוז ס"ת בכלי חרס [מגילה דף כו ע"ב, טור יו"ד סי' רפב, שו"ע או"ח סי' קנד ס"ה],

והוא הדין שאר כתבי הקודש [מג"א שם ס"ק ט, משנ"ב שם ס"ק כב] מ"מ כיון שלפעמים רבים הם, וא"א לגנוזם בכלי חרס, יכול לגנוזם בכלי עץ קשה, אבל ס"ת ראוי לגנוז בכלי חרס כפשט דברי חז"ל [שו"ת דעת כהן סי' קעה עמ' שכג, הובא בטוב ראי שבת דף קטז ע"א אות קיח]. וה"ה שאין לקברם בכלי אבן, שהרי לא מצינו שאפשר לגנוז ס"ת בכלי אבן [שו"ת דעת כהן סי' קיד, הובא בטוב ראי מגילה כו ע"ב אות נג].

אף שאמרו חכמים שאין להשהות ספר שאינו מוגה [כתובות יט ע"ב], כאשר אין חשש תקלה (כגון בזה"ז שאין לומדים בספרי תורה, ומסמנים את הספרים הפסולים כדי שלא יקראו בהם בציבור), מותר להשהותם ואדרבה, אם יכול לעמוד בארון ולא להיגנז ישנו איסור בקבורה זו שגורמת לבלייתם [שו"ת דעת כהן סי' קעד (עיקר הסברא בעמ' שכא), הובא בטוב ראי מגילה כו ע"ב אות נג].

אע"פ שפשוט שעיקר דין שבירה בכלי חרס הוא משום בליעה בכלים [שהרי ממנו נלמד (פסחים ל ע"ב) שכלי חרס אין יוצר מיד דופיו לעולם – עץ הדר אות יח, הובא בטוב ראי פסחים שם אות קיז], מ"מ ישנו ספק בגמרא האם גם ללא בליעה צריך לשבור את הכלי, כגון שתלה את הקרבן באויר התנור [זבחים צה ע"ב]. והטעם משום שהתורה לא חילקה במיעוט, וכמו שחכמים לא פלוג בתקנתם [הובא בעץ הדר שם, וכן בטוב ראי שם, בשם ר' ראובן דנענבערג, מחבר ראש לראובני].

בדברי הרמב"ם ישנה סתירה, שכן בהלכות טומאת מת פט"ו ה"ד כתב 'סתם החלון בכלי חרש והיה פיו לחוץ ה"ז חוצץ לפי שאינו מטמא מגבו והרי הוא טהור' (ומקורו מב"ב כ ע"א). ומכאן משמע שכל שאינו מקבל טומאה מהמת, ואפי' הוא כלי שיכול לקבל טומאה, חוצץ בפני הטומאה. ואולם בפ"ב ה"א כתב 'אבל אדם או כלים שנעשו אהל על הטומאה בין שהיו הן עצמן אהל בין

שהיו עמודי האהל אפילו היו כלים שאין מקבלין טומאה כל עיקר הרי אלו מביאין את הטומאה ואינן חוצצין בפני הטומאה, כיצד לוח שהיה מונח... ע"ג ארבעה כלים אפילו כלי אבנים וכיוצא בהן מכלים שאין למינן טומאה... והיתה טומאה וכלים תחתיו הכלים טמאים, ואם היו כלים על גביו אפילו שלא כנגד הטומאה טמאים'. ומשמע שכל שיש שם כלי עליו אינו חוצץ בפני הטומאה. וההבדל הוא בין טומאת אהל החמורה יותר, לטומאה העוברת דרך החלון, שהיא טומאה רק מדרבנן, ולכן הקלו בה [ש"ת דעת כהן סי' רטו, הובא בטוב ראי ב"ב כ ע"א אות לח].

כלי זכוכית

נחלקו הבבלי והירושלמי במנפח כלי זכוכית משום מה חייב, שלבבלי חייב משום מכה בפטיש [שבת דף עה ע"ב], ולירושלמי חייב משום בונה [שם פ"ז סה"ב]. וטעם מחלוקתם כמחלוקת האמוראים בחיוב מנכש ומשקה [מועד קטן ב ע"ב], שרבה מחייב על פי אופן הפעולה ורב יוסף מחייב על פי תכליתה של הפעולה. והבבלי ס"ל כרבה, שאין לחייב משום בונה, כיון שאין הפעולה דומה לבונה, וע"כ מחייב משום מכה בפטיש, והירושלמי מחייב משום בונה, כיון שס"ל כרב יוסף ותכלית פעולה זו היא פעולת בנין [אורח משפט מילואים סי' קנד עמ' קפט-קצ, הובא בטוב ראי שבת שם אות פז, וכן בטוב ראי שם נספח אות יז ב].

גם לאחרונים הסוברים שכלי זכוכית חייבים טבילה מהתורה (מאמר מרדכי, מקור חיים), מסתבר שדינם ככל שאר הכלים שי"א שרק אם השתמש בהם הגוי וצריכים הגעלה וליבון חייבים טבילה, אבל בכלים חדשים אין צריך טבילה מהתורה [ש"ת דעת כהן, השמטות ומלואים סי' רכו, הובא בטוב ראי ע"ז עה ע"ב אות צט, ומקורו שהפסוק 'אך במי נדה יתחטא' מובא רק על כלים שדינם 'כל דבר אשר יבא באש', כמבואר בפסוק במדבר לא כג].

הסבה שכלי זכוכית אינם טמאים מן התורה, היינו משום שבתקופת התורה עדיין לא הכירו את כלי הזכוכית, אולם בתקופת חז"ל שכבר הכירו את כלי הזכוכית גזרו עליהם טומאה, ומכאן שבעת שיש שינויים בעולם, צריך שכח התורה יתפשט גם בכל תחומי החיים המתחדשים [עין איה שבת טו ע"א אות ע].

כלי מתכות

נחלקו האחרונים האם כלי שיש לו שם בפני עצמו, אולם אינו משמש לבדו, אם חשוב כלי [שו"ת בית רידב"ז סי' ה] או אינו חשוב כלי [שו"ת חת"ס יו"ד סי' ריח. ועיין שו"ת דעת כהן סי' צג שתרץ את קושיות הרידב"ז].

בכלי מתכת בעי רביעית על מנת שיחשב לכלי שואב ויפסול את המקוה [שו"ת חת"ס יו"ד סי' רא] כפי שנאמר במשנה על על כלי חרס [מקוואות פ"ד מ"ג], שהרי הטעם שכלי עץ לא צריך רביעית [משנה מקוואות שם] הוא בגלל שהמים חוקקים ומגדילים את בית הקיבול, וזה לא שייך במתכת [שו"ת חת"ס שם]. ו"א שחוששים שמא מתכת כעץ [שו"ת דעת כהן סי' קיד] וטעם חילוק המשנה בין חרס לעץ אינו משום שעץ ממשיך להחזק, אלא מטעם טומאה [שם, ע"פ הרמב"ם בפה"מ שם שכתב ו"אם היה צנור של חרש עד שיחטוט בו בית קבול רביעית ואז יהיה כלי"].

נחלקו התנאים אם כלי שרת יכולים להיות רק ממתכות או גם מחומר אחר. ו"א שאף למ"ד שאין לעשות כלי שרת שאינם ממתכת, מ"מ אם הכלי ממתכת אפשר לעשות לו בית יד מחומר אחר כגון מעץ [זבחי ראייה דף ג ע"א על תוס' ד"ה 'כגון']. ו"א שאין לקחת שום כלי ע"י בית יד, משום שצריך שיחזיק הכהן בעצמו של הכלי [שם ע"פ רש"י זבחים כד ע"א ד"ה 'לא יהא'], או בגלל שהיא לקיחה של בזיון [שם], או בגלל שהיא חציצה [שם ע"פ ריצב"א בתוס' יומא דף נח ד"ה 'מין במינו'].

גם לראשונים הסוברים שכלי מתכות חייבים טבילה מהתורה, ו"א שרק אם השתמש בהם הגוי וצריכים הגעלה וליבון, אבל בכלים חדשים אין צריך טבילה מהתורה [שו"ת דעת כהן, השמטות ומלואים סי' רכו, הובא בטוב ראי ע"ז עה ע"ב אות צט, ומקורו שהפסוק 'אך במי נדה יתחטא' מובא רק על כלים שדינם 'כל דבר אשר יבא באש', כמבואר בפסוק במדבר לא כג].

ו"א שאם כלי מתכת אינו משמש לכלי עדיין אלא יעשו מהמתכת כלי אחר, ובינתיים משתמשים בו לשימוש אחר בדרך ארעי, נחשב ככלי וצריך טבילה [פתחי תשובה יו"ד סי' קכ ס"ה סק"ז], ו"א שנחשב כגלמי כלי מתכות ואינו כלי כלל ו"א צ טבילה [מצוות ראייה שם].

כלי עץ

אע"פ שמעיקר הדין יש לגנוז ס"ת בכלי חרס [מגילה דף כו ע"ב, טור יו"ד סי' רפב, שו"ע או"ח סי' קנד ס"ה] והוא הדין שאר כתבי הקודש [מג"א שם ס"ק ט, משנ"ב שם ס"ק כב], מ"מ כיון שלפעמים רבים הם, וא"א לגנוזם בכלי חרס, יכול לגנוזם בכלי עץ קשה, אבל ס"ת ראוי לגנוז בכלי חרס כפשט דברי חז"ל [שו"ת דעת כהן סי' קעה עמ' שכג].

כלי עץ הגדל בים ויש לו בית קיבול, י"א שמקבל טומאה [כיון שהכלל כל שבים טהור לא נאמר על צמחים אלא על בעלי חיים, כלי חמדה בראשית בשם הגאון מקוטנא], וי"א שאינו מקבל טומאה משום שהוא ככלי שבים שטהור [שו"ת משפט כהן סי' קכד, הובא בטוב ראי שבת דף נט ע"ב אות עד. והוכיח כן מהרמב"ם כלים פ"א ה"ג, ושבת פ"ה ה"ה. וכן מוכיח מהתוספתא]. וי"א שמה שמושרש בארץ לא הוי ככלי שבים, ומה שאינו מושרש בארץ הוי ככלי הים [שו"ת משפט כהן שם, הובא בטוב ראי שם].

כלי קיבול

כלי העשוי מבד חזק המעמיד את המים, מקבל טומאה, כיון שהחומר ממנו עשוי יכול לשמש לכלי המקבל טומאה. ואולם, כלי גללים, אפי' אם עשה מהם בית קיבול אינם מקבלים טומאה, שאין שום אפשרות לכלי מחומר זה לקבל טומאה [שו"ת דעת כהן סי' צט].

[לעניין שאיבה] המשנה [מקוואות פ"ד מ"ג] מחלקת בין כלי חרס לכלי עץ, שבכלי חרס בעי רביעית ובכלי עץ כלשהוא. ואבן כעץ [מרדכי קידושין רמז תקס בשם ר' שמריה]. וה"ה מלט [שו"ת דעת כהן סי' קיד]. ויש חולקים [שם, דעה שניה]. ובמתכת לכו"ע בעי רביעית [שו"ת חת"ס יו"ד סי' רא], שהרי הטעם הוא בגלל שהמים חוקקים בעץ, וכן אבנים שוחקים המים ומגדילים את בית הקיבול, וזה לא שייך במתכת [שם]. ויש חוששים שמא מתכת כעץ [שו"ת דעת כהן סי' קיד] וטעם חילוק המשנה אינו משום שעץ ממשיך להחזק, אלא מטעם טומאה [שם, ע"פ הרמב"ם בפה"מ שם שכתב "ואם היה צנור של חרש עד שיחטוט בו בית קבול רביעית ואז יהיה כלי"].

בבנין גמור אין שייך לחשוש שיחזק אח"כ מהמים [שו"ת דעת כהן סי' קיז].

בצינור שצריך בו בית קיבול של רביעית, הסתפקו האחרונים האם מצטרפות כמה חטיטות שאין בהם שיעור רביעית, לפסול את הצינור ברביעית [ש"ת דעת כהן סי' קיד].

כלי קיבול שנעשה שלא בכוונה פוסל בשאובין [מרדכי קידושין רמז תקס בשם ר' שמריה]. ו"א שהוא דווקא אם נעשה החלל לקבל מים דרך העברה כגון צינור, אבל אם לא נעשה כלל לשם קבלה אין פוסל [עיין ש"ת דעת כהן סי' קיז שהסתפק בזה]. ואם נעשה לקבלה אפי' זמן מועט, פוסל [שם].

כלי קיבול שיש בו חור, ועשה את החור בשביל להתקין ברז, הכלי נחשב כלי קיבול גם קודם התקנת הברז [נוב"י תנינא יו"ד סי' קמב]. ויש חולקים [ש"ת דעת כהן סי' קכז אות א, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פג]. ו"א שאף המחמירים לא החמירו אלא אם היה שם כלי מעיקרא כגון חבית שנקבוה, אבל אם מראש עשו כלי עם חור ע"מ להתקין ברז, אינו נחשב לכלי קיבול [ש"ת דעת כהן שם].

י"א שקבעו ולבסוף חקקו מועיל רק לעניין פסול שאיבה, אבל אין לטבול בכלי כזה [ש"ת דעת כהן סי' קכז אות א בשם הנוב"י, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פג].

אם יש כלי שאינו כלי קיבול, אולם יחדו לשימוש בזוית מסוימת שבה ישנו קיבול, נחשב כלי קיבול [ש"ת דעת כהן סי' קכז אות א, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פג, ע"פ הראב"ד מקוואות פ"ו ה"ד, וע"פ הכס"מ שם, שמשמע ממנו שעל זה לא נחלק הרמב"ם על הראב"ד]. י"א שדין זה קיים רק בשבר של כלי קיבול, אולם אם נוצר כך מלכתחילה אין דינו ככלי קיבול [ש"ת דעת כהן שם]. י"א שדין זה קיים רק אם היחוד היה לשם קבלה, אך אם יחדו כך לא לשם קבלת מים, אע"פ שמקבל מים, אינו נחשב לכלי קיבול [ש"ת דעת כהן שם, ונלמד בק"ו מדברי הרמ"א בסל"ו לגבי צינורות שנחקקו כשלא עשאו בכוונה, ואף לחולקים שם על הרמ"א, מ"מ בכה"ג שאינו כלי גמור יודו. וכן מוכח ברש"י חולין י ע"ב ד"ה "שיש"].

י"א שכלי המיועד לקיבול, ויש בו נקב שאינו בגודל מספיק על מנת שלא יקבל טומאה (כגון העשוי לאוכלין ויש בו נקב פחות מזית), אע"פ שנחשב כלי לקבל טומאה [משנה כלים פ"ט מ"ח. ואף אם הוא מיועד גם למים, פוסקת המשנה שם שהעשוי לכך ולכך שיעורו לחומרא], מ"מ כיון שאין אפשרות לתת בו מים בגלל הנקב, אינו

נחשב כלי קבול לעניין שאיבה [שו"ת דעת כהן סי' קכח, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פב].

כליות

טור תרסג לאחר הציון להערה 179 – ואם לא הגיע למקום חריץ כתבו אחרונים שאף למחמירים אין להטריף [שו"ת דעת כהן סי' לד, ועי' לעיל ציון 81 ואילך בדין מקום חריץ].

טור תרע לאחר הציון להערה 261 – בסדר הלקיחה מהקרבן יש לקחת כפי סדר הכתוב בתורה, ויש לקחת את הכליות לפני יותרת הכבד [בקדשי דורות נאמר תמיד (ויקרא ג ד; ג י; ג טו; ד ט; ז ד) כליות לפני יותרת], ואולם בקדשי שבעת ימי המילואים הסדר היה הפוך [בציווי שבעת ימי המילואים נאמרו הכליות אחר היותרת (שמות כט יג; כט כב; ויקרא ח טז)], וקודם היו צריכים לקחת את היותרת, ורק אחריה את הכליות [שו"ת דעת כהן סי' מה עמ' קטז. אולם דבריו צ"ע שאמנם בציווי נאמרו הכליות אחר היותרת, אבל בחלק מהעשיה (ויקרא ט י; ט יט) נאמרה היותרת אחר הכליות].

כרך לא

כלים – כפה

כלים

טור ל הוספה להערה 221 – שו"ת דעת כהן סי' קא, הובא בטוב ראי ב"ב סה ע"ב אות עט.

טור לב הוספה להערה 229 – ובשו"ת דעת כהן סי' קא עמ' רז, הובא בטוב ראי פסחים דף קח ע"א אות רה, וכן בטוב ראי ב"ב סה ע"ב אות עט כתב שבשעת הדחק ניתן להקל בכך.

טור פו לאחר הציון להערה 752 – וי"א שפסול זה הינו פסול מדרבנן [שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יח בשם המרדכי, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פד].

טור פו הוספה להערה 755 – שו"ת דעת כהן סי' קא, הובא בטוב ראי פסחים דף קח ע"א אות רה וכן בטוב ראי ב"ב סה ע"ב אות עט.

טור רו הוספה להערה 1968 – שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יח, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פד, שו"ת דעת כהן סי' קכח, הובא בטוב ראי ב"ב סו ע"א אות פב.

טור רז הוספה להערה 1969 – ובשו"ת אורח משפט שם דחה הוכחתו מהתוספתא. ועוד שהוא מחלוקת בדרבנן שכל חקקו ולבסוף קבעו הוי פסול דרבנן.

כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל

טור רנט בתחילת הערך על המילים 'כלל הצריך לפרט' להוסיף הערה – הראי"ה קוק (סידור עולת ראייה עמ' קפא) כתב שבדרך הדרש מידת כלל הצריך לפרט מרמזת על כך שהתורה והדבקות בה, שהן הכלל, צריכות גם את הצמצום והגבולות של פרטי המעשים, שבלעדיהם הכלל עצמו היה חסר. לכן הכלל צריך את הפרט.

טור רנט בתחילת הערך על המילים 'פרט הצריך לכלל' להוסיף הערה – הראי"ה קוק (סידור עולת ראייה עמ' קפב) כתב שבדרך הדרש מידת פרט הצריך לכלל מרמזת על כך שפרטי המעשים לכשעצמם, ללא הכלל של התורה ואהבת ה', הריהם כלא כלום, שכל כוחם של הפרטים נובע מכלל התורה. לכן הפרט צריך לכלל.

כלל ופרט, פרט וכלל

טור רסט בתחילת הערך על המילים 'מידת כלל ופרט' להוסיף הערה – הראי"ה קוק (סידור עולת ראייה עמ' קפא) כתב שבדרך הדרש מידת כלל ופרט מרמזת על היחס שבין התורה, הדבקות בה' והיראה העליונה, שהן הכלל, אל פרטי הפרטים של המעשים, שהן הפרט.

טור רעב לאחר הציון להערה 47 להוסיף פיסקה – אף בלשון בני אדם דורשים כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. לכן יש להיזהר בלשון ביטול חמץ, גם אם פותח בלשון כלל "חמץ", שלא לפרוט אחר כך מין חמץ מסוים, כגון לחם, שהרי זה ככלל ופרט ואין בכלל אלא מה שפרט [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' פג]

כלל ופרט וכלל

טור רצא בתחילת הערך על המילים 'כלל ופרט וכלל' להוסיף הערה – הראי"ה קוק (סידור עולת ראייה עמ' קפא) כתב שבדרך הדרש מידת כלל ופרט וכלל מרמזת על כך שכל פרטי המעשים כולם כלולים בכלל העליון של התורה והדבקות בה', והפרטים באים רק להסביר את עושרו הגדול של הכלל, והכלל עצמו גדול לאין ערוך מסך הפרטים. לכן, לאחר הכלל והפרט חוזרים להתבונן שוב בכלל.

כנויים

* טור שצט להערה 12 – וע' תוס' יבמות קיג: ד"ה יצתה, שיש בירושלמי סוגיות ומימרות הפוכות מהש"ס שלנו.

כסוי הדם

טור תנר להערה 13 – והראי"ה קוק כתב (עין אייה שבת ח"א פ"ב אות טו הובא במאורות הראי"ה חנוכה עין אייה טו) שע"פ ההשקפה הפשוטה טעמה של מצווה זו להרחיק את האדם מאכילת הדם, אך מלבד הוצאת האדם משפלות זו,

תכלית המצווה היא גם לרומם את האדם, וניתן לשער שטעמה של מצוות כיסוי הדם להשריש באדם בושה על שפיכת הדם, ולכן מצווה זו נאמרה דווקא לגבי חיה ועוף שדרך האדם לצודם, בניגוד לבהמה שהאדם מפרנסה במזונות. והוסיף עוד (חזון הצמחונות והשלום, אפיקים בנגב, פרק ו אות יז), שכיוון שהבהמה מצויה ליד מקום מושבו של האדם, אדרבה, טוב שלא יכסה את דמה כדי שראיית הדם השפוך תעורר בו את רגש הרחמים.

טור תקכח להערה 766 אחרי המילים 'שכיון שבידו לגלות אינו נדחה' – ועי' שו"ת דעת כהן סי' יז אות ב כתב שיברך, שכל שבידו לא הווי דיחוי, ע"פ הרמב"ם הל' לולב פ"ח ה"ב והכסף משנה שם.

טור תקנו להערה 1086 – שו"ת דעת כהן סי' יז אות א.

טור תקנו להערה 1087 – דעת כהן שם.

טור תקנז להערה 1101 – שו"ת דעת כהן סי' יז אות א.

כסלו

*טור תרכד להערה 5 – אמנם יש שייחסו את ספר יצירה לרבי עקיבא – ר' יצחק דלטאש בהקדמה לספר הזוהר דפוס מנטובה, שלשלת הקבלה ערך רבי עקיבא (ושם הוסיף שאמנם גם אברהם אבינו חיבר ספר בשם זה, אך הוא ספר אחר), שפתי ישנים (לרבי שבתי משורר) ערך ספר יצירה, סדר הדורות ערך רבי עקיבא, ועי' עוד קול הנבואה עמ' קמה. ולדבריהם הקושיא מעיקרא ליתא.

*טור תרכז, לפני הציון להערה 40, על המילים 'שונא את החכמים' להוסיף הערה – והרגם, כמפורש בגמרא בבא בתרא ג ב 'קם קטלינהו לכולהו רבנן'.

כסף ב – נתינת כסף לצורך קניין

טור תשצא להערה 822 – דן בספק זה באריכות גם בשו"ת אורח משפט חושן משפט סי' טז.

טור תשצד לאחר הציון להערה 853 פסקה חדשה – לסוברים שחכמים לא בטלו את המקח, אלא שתקנו למוכר וללוקח זכות חזרה, כתבו אחרונים שזכות זו היא למוכר והלוקח עצמם, אך אם הללו מתו – יורשיהם אינם יכולים לחזור בהם [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' טז ד"ה 'והנה אם']

כעס

טור תתקיא להערה 6 – ובעין איה ברכות פ"א אות סט כתב שגם האדם השלם אפשר לו שיכעוס, אלא שכעסו מעט מן המעט.

טור תתקיב להערה 19 – והרא"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ג אות קע כתב שמי שעיקר תכונתו היא חסד הטבה ואהבה, ורק לפעמים מתוך צער ומרירות מבטא בשפתו דברי כעס, לא יפול ליבו ע"ז כלל. אמנם צריך הוא לשוב על כל דיבור שאינו כשורה.

טור תתקטו לאחר הציון להערה 47 – הכעס – וכן דאגה וגאווה – הוא שורשה של העצבות [שמונה קבצים קובץ ו אות קל].

טור תתקיח לאחר הציון להערה 75 להוסיף פיסקה – אם ישנו ציבור שדרכו לדבר את דבריו תמיד מתוך כעס, הרי זה סימן שאין לו דעת, ומתוך הריקנות שלו הוא כועס על עצמו, אלא שהוא מוציא את כעסו על אחרים [שמונה קבצים קובץ ג אות קלד].

טור תתקיח לאחר הציון להערה 85 – לעיתים מידת הכעס נגרמת ע"י כאב מעומק הנשמה על חיסרון האור שהיא זקוקה לו [אוצרות הרא"ה, כרך ב, מאמרי סוד, פרק ג אות ג]. וכן לימוד שטחי של מאמרים ודברי מוסר עלול לעורר כעס ושנאת אחרים [שמונה קבצים קובץ ב אות רעד].

טור תתקכה להערה 157 – וכן כתב הרא"ה קוק (בשמונה קבצים קובץ ג אות קנח) שעבודה גדולה ומאירה להסיר את הכעס מן הלב לגמרי, ואפילו על רשעים מוחלטים, לחמול עליהם על כך שהם שקועים בבוץ הרשעות, ולמצוא את הצד הטוב שבהם. אמנם עיין עוד בהערות האחרות שהבאנו משמו.

טור תתקכה לאחר הציון להערה 155 – ויש מהאחרונים שהוסיף שכעס של תלמידי חכמים, יכול להעיד על חוש מוסרי שמקורו בתורה, לעומת אדם נוח ושקט, שלעיתים הדבר נובע מחוסר מוסריות, שלא מפריע לו התיעוב והכיעור שבעולם [עין אי"ה שבת פ"ו אות טו].

טור תתקכה לאחר הציון להערה 158 – וכן יש מי שהוסיף, שכעס שמגיע מקנאות, אע"פ שיש בו קדושה יש בו חסרון [שמונה קבצים קובץ ג אות ט].

טור תתקכו להערה 166 – ובעין איה ברכות פ"ו אות כב כתב שבכועס על כבודו אין ראוי שיתעורר בלבו כעס, אלא שיכעס רק כעס הפנים, אף שכאשר שרואה שנעשה עוול לזולתו ראוי שיכעס מעט גם בלבו, ועי' להלן ציון 183 ואילך.

טור תתקכו לאחר הציון להערה 179 – היתר זה להעמיד פני כועס, חל על שלושת אופני הכעס: כעס על העבר, כעס על ההווה וכעס על העתיד [עין איה שבת פרק יג אות ד, וביאר שכנגד שלושת אופנים אלה הגמרא בשבת שם הביאה את שלוש הדוגמאות דלעיל].

טור תתקכו לאחר הציון להערה 186 – ויש מי שחידש עוד, שכעס הפנים נועד למקרים שבהם אם יבוא לכעס הלב, יכולים לצאת מכך קלקולים, כגון בכועס על כבודו. אך במקום שבו כעס הלב יביא רק תיקון, והוא דבר שראוי לכעוס עליו ולא תצא מכך תקלה, אדרבה, ראוי שיהיה גם מעט כעס הלב [עין איה ברכות פ"ו אות כב]. וכתב עוד שאי אפשר לומר שאין לעולם מקום לכעוס, שאם כן מורה כאילו כוח זה נברא בנפש להרע, אלא שצריך לתת לכעס רק את מקומו המצומצם, ולהשתדל לתקנו [עין איה ברכות פ"א אות טט].

כרך לב

כפורת – כתבי הקודש

כפורת

טור א לאחד הציון להערה 8 – ויש מהאחרונים שאיחד את שני הפירושים, שלשון כפרה, גם לגבי חטאים, מקורה מלשון כיסוי, שהכפרה מכסה על הרצון הרע של החוטא, שלא יפעל את פעולתו ההורסת [סידור עולת ראייה ח"א עמ' קכז ד"ה 'ותכפר'].

כפיה

טור נא לפני פרק ו להוסיף פרק "בעשיית פשרה" – מי שמתעקש שלא לקבל פשרה ומזיק את עצמו את את חבירו להישבע על סכום פעוט, ומבינים שכל תביעת השבועה אינה כי אם ניצוח בעלמא – ראוי לגעור בו, ואף לעשות פשרה גם שלא מדעתו [שו"ת אורח משפט, חושן משפט סי' ד].

בימים הקדמונים קבעו הקהילות שלא להשביע שבועת התורה על פחות מעשרה זהובים, אלא לכפות פשרה. ויש מי שכתב שע"פ ערך הכספים בזמן הזה ופינוק הדעות בענייני שבועה, ראוי להגדיל הסכום, וראוי להרחיבו גם על שבועה כעין שבועת התורה, מפני חילול השם [שו"ת אורח משפט, חושן משפט סי' ד].

כפרות

טור רלג להערה 126 – והרא"ה קוק (מדבר שור, הדרוש התשעה עשר, ד"ה 'כי נודעו') ביאר שפסוק זה רומז על האסורים בידי עוונותיהם, שהשי"ת פודה אותם ע"י חסדו, ועושה להם חשבון להקל עליהם מכל צד.

כריעה

טור רל"ט פסקה שישיית להוסיף הערה על המילים 'בתפילה' – עיין עולת ראייה ח"א עמוד רסו, בביאור הגמ' בברכות, אלו ברכות שאדם שוחה בהם, אבות

תחילה וסוף הודאה תחילה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה [עולת ראייה ח"א עמ' רסו].

טור רמב להערה 6 – ובעין איה שם (ברכות פרק ה אות קטו) חילק בין ג' מיני הכריעות (קידה כריעה והשתחוואה) שבאו להכניע את השכל, את הנטיות הטבעיות ואת הפעולות (אמנם שם לא מדובר על הכריעה שבתפילה).

כרס

טור שמת להערה 91 – והיה מי שכתב קונטרס בשם מי ששון שהביא לכאורה כמה וכמה ראיות נגד דברי רבינו יואל, ובשו"ת דעת כהן סי' מה אות ב דחה את דבריו בחריפות.

כרפס

טור שם להערה 10 לאחר המילים 'קצת מפרשים' – והרא"ה קוק ביאר (עולת ראייה ח"ב הגדה של פסח עמ' רנח-רנט, ובמאורות הראיה הגדה של פסח עמ' 45) שאכילת הכרפס היא סמל לחיי חירות רוחניים בהם העונג קדוש, משום שהכרפס לא בא להשביע (למלא את צורכו של הגוף), אלא אדרבה מעורר את התיאבון.

כרת, מיתה בידי שמים

*טור שצט לאחד הציון להערה 279 להוסיף פיסקה – ויש מי שחידשו שאין שום חילוק בין כרת למיתה בידי שמים [אברבנאל במדבר טו כב הבין כך מהרס"ג ומהאב"ע, עי' לעיל ציון 107], אמנם הקשו עליהם שהדבר אינו מתיישב עם פשטי המשניות והגמרות [אברבנאל שם, ועיין עוד בשדי חמד מערכת כללים מערכת כ כלל צו ד"ה 'ומזה'].

כשוף, כשפים

טור תט להערה 92 – ועי' שו"ת אורח משפט חשן משפט סי' ה אות ה, הובא בטוב ראי ב"ק דף נד ע"ב אות מא, שאומרים דבר הכתוב בהווה רק כאשר יש לימוד ערוך לכך, ולדבריו מבואר מדוע נצרך הלימוד מאוב וידעוני.

כתב, כתיבה

טור תלד לאחר הציון להערה 76 – ועוד דנו לגבי שאלה נוספת, גם אם לא נחשבת כתיבה, אולי עדיין יש בה קדושה הסתפקו האחרונים אם יש קדושה בשמות ובמילים שנכתבו בחק תוכות [תורת גיטין חידושי גיטין דף כ. ד"ה 'הא דחק תוכות']. ויש שרצו להוכיח מכך שרקימת פסוקים יש בה קדושה [ט"ז יר"ד סי' רעא סק"ח, וכן באהע"ז סי' רפג סק"ג, מג"א או"ח סי' מה סק"ב, שר"ת משאת בנימין בשם תשובת הרמב"ם תשובה רסח מהדורת בלאו ח"ב], וכיון שכתובה כזו אינה נחשבת כתיבה [גיטין כ ע"א 'אבל לא בכתב שעל גבי כיפא ואנדוכתרי', ופרש"י 'תכשיט ורוקמין עליו צורות במחט... ואם רקמו עליהן אותיות הגט אינו כתב], ואעפ"כ יש בה קדושה, א"כ ה"ה שמות שנכתבו בחק תוכות דלא הוי כתיבה, אך יש בה קדושה. ויש שדחו הוכחה זו, כיון דברקמה קבועה הוי כתב [ב"י אהע"ז ס"ס קכה, וגט שנכתב כך כשר], ולכן יש בזה קדושה, אך בחק תוכות דאינו נחשב כתב אין קדושה [תורת גיטין שם]. ויש שלמדו מהפסוק "ואבדתם את שמם... לא תעשון כן" [דברים יב ג], שאינו תלוי בכתיבה [שר"ת דעת כהן סי' קסא עמ' רצה]. ויש שהסתפקו, שהרי האותיות עצמם אינם קדושות, אלא כוונת הכתיבה מקדשתן כמו 'דתניא: הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה, וטעה ולא הטיל בו דל"ת – מעביר עליו קולמוס ומקדשו, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: אין השם מן המובחר' [שבת קד ע"ב, וכן מוכח גם מע"ז שתלוי בכוונת העושה, ואם עשאו לנוי אינו אסור בהנאה אף אם נראה ממש כאותם שעובדים להם. שר"ת עזרת כהן שם]. וכוונה זו ודאי צריכה להיות בזמן הכתיבה עצמה. וא"כ אם אין בחקיקה שם כתיבה, אין לשם במה להתקדש [שר"ת עזרת כהן שם].

כתב על גבי כתב

טור תקפד לאחר הציון להערה 130 להוסיף פייסקה – כתבו אחרונים שכשם שבדיני כתיבה כתב על גבי כתב אינו פועל כלל, כך בדינים נוספים שבהם אין תועלת בתוספת. לכן אם הסופר תפר את יריעות ספר התורה באופן שיצאו ידי חובה, אין פסול במנהג שנשים יוסיפו על כך עוד תפירות, שלאחר שהסופר כבר תפר, תוספת תפירתן לא פועלת, וכדין כתב על גבי כתב [שר"ת דעת כהן יורה דעה סי' קסט ד"ה 'ומה שהקשה'].
 סי' קסט ד"ה 'ומה שהקשה'.

כתבי הקודש

טור תרמד לאחר הציון להערה 469 – ויש מי שהתיר אפילו אם היתה כתובה אות בכתב שאינו מהודר, ורוצה למוחקה כדי לכתוב במקומה בכתב מהודר [שו"ת דעת כהן יורה דעה סי' קסה ד"ה 'ובעיקר הסברא'. והוסיף שהוא כמו ההיתר להתיר ציצית כשרה כדי להטיל ציצית נאה יותר], וכן כשמוחק או קודר אותיות או תיבות על מנת לתקן אפילו רק מפני הספק, או אפילו מפני המנהג [שו"ת דעת כהן יורה דעה סי' קסו ד"ה 'ובענין'. והדגיש שההיתר הוא בתנאי שאינו פוגע בשם].

טור תרסב לאחר הציון להערה 656 – בכתובת שמות המקומות בגט, אין עניין להקפיד להזכיר דווקא שם עיר שנזכרה בכתבי הקודש, ובכלל אין עניין של קדושה בגט [שו"ת עזרת כהן אבן העזר סי' עו ד"ה 'ובענין'. לגבי האם להזכיר את יפו בגיטין שנכתבו בתל אביב], וגם אם הזכרתה של עיר בכתבי הקודש גורמת לה לפרסום גדול, אין בדבר משום טעם להעדיף את הזכרתה בגט [שו"ת עזרת כהן אבן העזר סי' עז ד"ה 'ומש"כ כת"ר].

כרך לג

כתובה – לא יחשב

כתובה

טור ג לאחר הציון להערה 16 – נהגו לעשות קנין בכתובה, ואע"פ שא"צ לעשות קנין, וכל הצורך של קנין הוא בנכתב ביום ונחתם בלילה, שלא יהי שטר מוקדם, אולם בנכתב ביום ונחתם ביום, א"צ כלל [כמ"ש בכתובות דף נה א' אמר לעדים כתבו וחתמו והבו ליה, קנו מיניה – לא צריך אימלוכי ביה, לא קנו מיניה – פומבדיתא אמרי: לא צריך אימלוכי ביה, בני מתא מחסיא אמרי: צריך אימלוכי ביה]. ולפי שמנהגנו שכתוב בכתובה 'וקנינא' אם לא יחתמו מחזי כשקרא. ויש מקלים דכיון שעסוקים באותו ענין והדבר ברור שודאי יקבל החתן קנין כנהוג, אין בזה מחזי כשקרא [באר אליהו אבהע"ז ס"ו א ס"ק ט]. ויכולים העדים לחתום על הכתובה אף אם לא שמעו [רמ"א אהע"ז סו א, ובבאור הגר"א סק"י כתב שמקורו מדברי המרדכי והג"א סימן שמ"ב (סק"י)]. אמנם הטעם שנאמר שם הוא 'משום שקראוהו חשובי הקהל ואיכא אימתא דצבורא לשקר'. ועיין באר אליהו שם שנראה שדווקא כששמעו, רק לא קראו את הכתובה עצמה, אך אין ראייה שיכולים לחתום גם במקרה שלא שמעו וכן משמע בחו"מ סימן מ"ה ס"ב בהג"ה. ומ"מ כיון דכל הכתובות שוות ניתן לחתום אף אם לא שמעו].

טור ז לאחר הציון להערה 50 – ומה שלפילגש אין כתובה, משום שבמלך לא שייך טעם זה, שהכסף לא יעכב אותו מלהוציאה [מצוות ראייה אבהע"ז ס"ס כו. ולמ"ד כתובה דאורייתא לא קשה, הואיל וניתן לומר שהיא גזה"כ].

טור לג הוספה להערה 273 – ועיין מצוות ראייה אבהע"ז קיט ו, שמדברי הגמרא (כתובות פט:) שהמחזיר גרושתו עושה זאת על דעת כתובה ראשונה, לכאורה מוכח שלא נגמר החיוב לגמרי בגירושין.

טור מח לאחר הציון להערה 432 – ובדר עמה אחר ההכרה, "א דהוי כנשאה בתחילה לשם איילונית [דעת הר"ן, ע"פ ב"ש סי' קט"ז סק"ז], ואם ידע רק על חלק מהסמנים של איילונית, שבזה ישנו ספק אם נחשבת איילונית [שהרי יש ספק אם צריך שיהיו בה כולם או אפילו באחד מהסימנים, אבהע"ז סי' קע"ב ס"ד ובהג"ה שם], א"כ יכול לטעון שלא מחל וסבר שמא אינה איילונית, והוא כאסמכתא [וכמו בב"מ נא

ב' מי ידע דמחיל'. ולעניין הוצאת ממון יכול לומר שמא בחד סימן ג"כ הוא איילוני, ואינו חייב בכתובה [שו"ת עזרת כהן סי' פב]. ויש שהבינו בדעת הראשונים, שדר עמה הוא כנשאה לשם איילונות, רק לעניין מזונות אבל לעניין כתובה, אינו חייב [בעל הפלאה כתובות קא ב ד"ה 'ובזה', על דברי הב"ש הנ"ל, שבד' הר"ן אין הדבר מפורש דמהני דר אחר ידיעה כ"א לעניין מזונות ולא לעניין כתובה, ועיין שו"ת עזרת כהן שם, שמסתברא לומר שלסוברים שבלא הכיר לא הוי קידושין כלל באיילונות ודאית, כסי' מ"ד ס"ד, לא מסתבר לומר שאח"כ כשמחל יחולו הקדושין למפרע, ולפי"ז יכול לטעון ק"ל דלא מתחייב בכתובה גם בדר עמה אחר ההכרה].

טור נה הוספה להערה 500 – ויש ראשונים הסוברים שיש לה תוספת כתובה (ע"ע) והסברא בזה שאיילונות הוא מום רק לגבי בנין, אך יש שהעדיפו שלא יתעברו נשותיהם (כיבמות לד ב). אבל במום שאינה מתקבלת אצלו כחברת חיים, אין לה אף תוספת. (בשמן רענן ב עמ' ס. הובא בטוב ראי כתובות שם אות קנד).

טור פה הוספה להערה 792 – ושם מבואר שאין ליחד מטלטלין לכתובה אך יכול לשעבד עצמו לכתובה וכל נכסיו ערבין. ועיין באר אליהו אבהע"ז ס"ו ס"א סק"ג, שהגר"א ציין שהמקור מכתובות דף פב.; ושם משמע שעיקר התקנה שלא ליחד כלל מטלטלין אפילו עם קבלת אחריות דהא כתב שם תוס' בד"ה "מתחילה" שמתקנת שמעון בן שטח לא היה מיחד לה כלום. וצ"ל שכוונת תוס' שתקנת שמעון בן שטח היא שיכתוב שכל הנכסים אחראים וא"צ ליחד לה כלום אך אין הכוונה שאסור ליחד לה. ולפי הר"ן האיסור ליחד מטלטלין הוא רק אם לא כתב כל נכסי אחראין.

טור פה לאחר הציון להערה 795 – (כתובות נד ב) נאמרו שתי דעות בראשונים בטעם מדוע אפשר לשעבד לכתובה אף מדבר שלא בא לעולם, משום שמשעבד גופו או משום הודאת בע"ד שמודה שיש לו נכס זה אף שבאמת אין לו את הנכס [תוס' כתובות נד ב ד"ה 'אע"פ'. ועיין באר אליהו אבהע"ז ס"ו א ס"ק ח, שמהגר"א משמע שהעיקר כטעם הראשון, דכתב בסוף דבריו עיין ב"ש שכתב 'היכי דמשעבד נפשו וגופו'].

טור צב הוספה להערה 878 – ובבאר אליהו שם.

טור צט לאחר הציון להערה 934 – אף שבכתובה אין חסרון כיס ולכן צריך הדין להיות שצריך מומחין [ב"ק פד ב, חו"מ א א], מ"מ משום חינוא חשיב נעילת דלת

[מצוות ראייה מילואי השמטות חו"מ סימן א אות ב בהסבר דברי הגר"א שם], ומשום שלא תהא קלה להוציאה חשיב חסרון כיס [שם. והגר"א שם הוכיח ממה שמצינו בכמה מקומות בש"ס שהיו דנים דיני כתובות. ובמצוות ראייה שם העיר שניתן לומר שרק תוספת היו דנים שהוא מדין מתנות ויש בזה חסרון כיס, אך עיקר כתובה שהיא רק תקנת חכמים לא דנו. עוד הוסיף שם שכתובה היא מדין שכר פועל כמ"ש (יבמות דף ק"ג). גבי אנסביה איתתא לחרש 'קסבר אילו רצה שפחה לשמשו, מי לא זבנינן ליה'].

טור קכב לאחר הציון להערה 1137 פיסקה חדשה – נחלקו הראשונים האם ישנו איסור של יחוד בכלה בלא כתובה, יש שכתבו שאסורה גם ביחוד [טור ושר"ע אהע"ז סי' סו ס"א], וי"א שאין אסורה ביחוד [רמ"א שם ע"פ הר"ן בריש כתובות]. וי"א שהואיל והאיסור על 'כלה בלא כתובה' הוא 'כנדה', הרי שכמו שבנדה אם בעל אין אסור יחוד, ה"נ אם בעל ואח"כ נאבדה הכתובה, אין אסור יחוד, כיון שהיא ממש דומה לנדה שעתידה לבוא לכלל היתר (אבל הבעילה ודאי אסורה) [מצוות ראייה אבהע"ז סי' סו ס"א סוף אות א. וגם למ"ד שכלה בלא ברכה אסורה ביחוד (ולא רק בבעילה), ניתן לומר שכלה בלא כתובה מותרת ביחוד, משום שני הטעמים שנתן הר"ן להיתר, שהיא לא תשמע לו שיודעת שקלה להוציאה, ודלא סמכא דעתה, ושני טעמים אלו שייכים רק בכתובה ולא בברכה. (ולטעם הראשון שנתן דהוא מדרבנן אין הבדל בין כתובה לברכה) – באר אליהו אבע"ז סו א אות ב].

שם – חייב לכתוב לה כתובה ולא מועיל מה שמיחד לה מטלטלין אבל מועיל קניין בפני עדים [שר"ע אבהע"ז ס"ו א. ועיין באר אליהו שם סק"ד מה שמועיל אם יש עדים לקנין אע"פ שלא כתב היינו משום שסתם קנין לכתובה עומד. ואע"פ שאפשר שלא יבא לידי כתיבה (עייין תוס' ב"ב מ. ד"ה "ואין", כתובות נה. ד"ה "כתוב", סנהדרין כט ד"ה "הודה", רשב"ם ב"ב שם ד"ה "דסתם"), ולא סמכא דעתה והיה ראוי שלא יועיל, מ"מ דעת הרמב"ם (אישות פ"י ה"ט) שאינו יכול לחזור בו, ולכן סמכא דעתה ומועיל. ועוד דלעת ריב"א דבשטר מתנה אינו יכול לחזור משום שהוא לראיה, א"כ ה"ה גם בכתובה, שהרי אינו יכול לחזור בו שהרי גובה בתנאי ב"ד. ואפשר לומר שאף לר"ת שאומר שגם בשטר מתנה חוזר כי היכי דלא זיילי נכסיה, מ"מ בכתובה שהיא דבר השווה לכל ל"ש לומר דזיילי נכסיה, ואינו יכול לחזור בו] וי"א שאסור להשהותה ללא כתובה [הג"ה בשם י"א ע"פ אביאסף מובא בהג"א], ומ"מ אם בעל אין זו כבעילת זנות כיון שסומכת דעתה, וכן אם היה קנין סומכת דעתה משום שיכולה לכתוב, ואין זו בעילת זנות [באר אליהו שם ס"ק ה]. ואף

למ"ד שסתם קנין לכתובה עומד היינו בקנו לפני המלווה, מ"מ בכתובה א"צ בפני האשה כיון שמחויב ועומד מתנאי ב"ד [באר אליהו שם].

טור קלג לאחר הציון להערה 1243 – י"א שלמ"ד כתובה דאורייתא תכלית ההשקאה היא שאם סתתה יוכל לגרשנה בלא כתובה, ולמ"ד כתובה דרבנן הרי שיכול מה"ת ממילא לגרשה בע"כ ללא כתובה, וא"כ תכלית ההשקאה היא לדעת אם לא סתתה ויוכל לקיימה [מצוות ראייה על הקדמת הט"ז ליו"ד, וזהו ה'ה' הקודם ל'לאו' בתנאים. אמנם בהמשך הביא באור נוסף שגם למ"ד כתובה דאורייתא, תכלית ההשקאה היא לצורך שלום בית ולא לצורך ממון, שמסתבר שלצורך ממון לא היתה התורה מתירה את מחיקת השם].

טור קלה הוספה להערה 1277 – ובטוב ראייה סוטה כה א, הובאו דבריו בטוב ראי שם אות סא, תרץ, שאע"פ שהחשוד לדבר קל אינו חשוד לדבר חמור (ע"פ המשנה והגמרא בכורות ל א, יו"ד סי' קיט), אלא כיון שכך אומנותו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך (שבת קה ב).

טור קלח לאחר הציון להערה 1312 פייסקה חדשה – אם טוענת מאיס עלי אבדה כתובתה [שו"ע אבהע"ז עז ב] אבל מזונות יש לה, ואם יש ספק האם מאיס או שמשקרת בסתמא לא אבדה מזונותיה עד שיוכח ששקרה [שו"ת עזרת כהן סימן נה ע"פ המרדכי כתובות פרק אע"פ רמז קפז]. וי"א דבסתמא אבדה מזונות עד שיוכח שהעכוב מצדו [שו"ת עזרת כהן שם בשם הג"מ פ"ד מהל' אישות אות ה]. וי"א שהיא כאנוסה ויש לה כתובה ויש לה מזונות, ואף למ"ד דלא אמרינן אונס רחמנא פטריה בדיני ממונות כשחב לאחרים [ש"ך חו"מ כא ג], מ"מ כיון שרמיא עליה חיוב מזונותיה, אם מפקיעין זכותה הוי כמחייבים אותה כמ"ש 'כל סלוקי בלא זוזי אפוקי הוא' [ב"מ סז, עזרת כהן שם בשם תוס' ר"ד].

טור קלט הוספה להערה 1315 – ובבאר אליהו אבהע"ז ס"ו ס"ג סק"ד כתב שמה שלא מועילה מחילה על כתובתה כיון שדומה למ"ש המרדכי (סנהדרין פ"ק סס"י תר"פ) שמחילה בפשרנים בעי קנין משום שיכול לומר משטה הייתי בכם, ה"נ יכולה לומר סברת משטה.

טור קמ לאחר הציון להערה 1331 – ו"א שמחילה זו צריכה להיות דווקא ע"י כתיבה [באר אליהו חר"מ סימן ט"ז סק"ה, ושמא בגלל שהיא דרבנן עשו חיזוק יותר מלר"מ שהיא מדאורייתא, ועיין לקמן בציון 1341, בדעת הראשונים בהבנת ר"מ].

טור קמ הוספה להערה 1340 – ובבאר אליהו אבהע"ז סו ג סק"ד כתב שהכוונה למרדכי בפרק החובל סי' צג, והסביר שם מהיכן מוכח כן במרדכי. ועיי"ש עוד שהטעם שצריכה להיות מחילה דווקא ע"י כתיבה כיון שדומה למ"ש המרדכי (סנהדרין פ"ק סס"י תר"פ) שמחילה בפשרנים בעי קנין משום שיכול לומר משטה הייתי בכם, ה"נ יכולה לומר סברת משטה.

טור קמ הוספה להערה 1341 – וכן דעת רוב הראשונים (כ"כ בבאר אליהו אבהע"ז סו ג סק"ג). ורק דעת ריב"ן, בתוס' כתובות נא. ד"ה "מני", שבעילת זנות היא רק כאשר יש לה כתובה ואינה סומכת דעתה, אבל כשאין לה כתובה כלל לא הוי בעילת זנות.

כתובים

טור קפה הוספה להערה 55 – ועיין חזון הראיה עמ' שיד.

טור קפא לאחר הציון להערה 5 – יש הסוברים שהכתובים כלולים במילים 'ככתוב בתורתך' [קרבן נתנאל על הרא"ש ר"ה פ"ד סי' ד אות כ], ויש שסבורים שאינם כלולים, אלא רק 'בדברי קדשך' [מג"א סי' תקצא סק"ה, הובא בק"נ שם. ונפ"מ לגבי הזכרה במוסף של ר"ה. ועיין טוב ראה ר"ה דף לה א, הובא בטוב ראי שם אות עח, שדברי המג"א הם כדברי הר"ן שם. ועיין אורות התורה פ"ד ס"א 'שהנביאים והכתובים כלולים בתורה'].
 [בתורה].

טור קצד לאחר הציון להערה 132 פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים האם יש חיוב מהתורה לברך ברכת התורה לפני לימוד הכתובים [עיטור סופרים ח"ב לשכת הסופר דף ט ב, ועיין מציאת קטן סי' קכט].

טור קצד לאחר הציון להערה 141 – ויש שהסבירו בדעת ראשונים שאף שקדושת הנביאים גדולה יותר מקדושת הכתובים, מ"מ מותר להניח כתובים על הנביאים, הואיל ולפעמים מתגלה מדרגה גבוהה של הכתובים, ובגלל זה

מקדימים כתובים לנביאים בר"ה [שמנה קבצים קובץ ח אות קמו, אוה"ק א הגיון הקדש צד, הובאו בטוב ראי ב"ב יג ב אות כה(ח)].

טור קצו לאחר הציון להערה 157 – ויש שה) ויש שהסבירו שלפעמים מתגלה מדרגה גבוהה של הכתובים יותר מהנביאים [עיין לעיל ציון 141].

טור קצו לאחר הציון להערה 162 פיסקה חדשה – נחלקו אמוראים אם אסתר עתידה להתבטל לעתיד לבא כשאר נביאים וכתובים, שדעת ריש לקיש שלא תתבטל, ודעת ר' יוחנן שתתבטל [ירושלמי מגילה פ"א ה"ה, והרמב"ם מגילה פ"ב הי"ח פסק כר"ל, ועיין אגרות הראיה ח"ד אגרת א'ריד, הובא בטוב ראי מגילה דף ז א, שהקשה מדוע פסק הרמב"ם כר"ל, ולא כר"י].

טור קצו לאחר הציון להערה 162 – ולדעת רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, אף בקשו לגנוז את ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה [שבת לב]. והכוונה שדבריו נשגבים, ואינם מתאימים עדיין לתקופתנו [עין איה שם אות פט].

כתובת בנין דכרין

טור רא לאחר הציון להערה 23 – ואף כשאין האב נותן נדוניה תקנו כן משום לא פלוג [הערת הרצ"י לשו"ת עזרת כהן סי' ס הערה 2 עמ' תיז הובא בטוב ראי כתובות נב ב אות קו].

כתובת קעקע

טור שכז לאחר הציון להערה 11 – ויש שהסבירו, שכתובת קעקע היא הדרך המובילה להליכה בעירם ללא בגדים [פנקסי הראיה ד, פנקס הדפים א אות לג עמ' פז].

כתונת

טור שמב לאחר הציון להערה 48 – אסור שהכתונת תהיה שקופה, אלא צריכה להסתיר את בשרו [יומא לה ב]. יש שהסבירו את הטעם משום צניעות [ארצות החיים או"ח ב א], ויש שהסבירו משום קדושת העבודה [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור שמד לאחר הציון להערה 65 – ומ"מ ודאי שיכול כהן לעשות לעצמו כתונת לטוב ראייה סוכה מט א, הובא בטוב ראי שם אות נב, ע"פ הגמרא ביומא כה ב, לה ב, אך צריך ליתנה לציבור [רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ח ה"ז].

כתתי מכתת שיעוריה

טור שנא לאחר הציון להערה 35 – ויש סוברים שאין אומרים 'כתותי מיכתת שיעוריה' לעניין חנוכה, שאין השיעור בעצם השמן, אלא צריך שיהא בו כדי שידלק עד שתכלה רגל ויתפרסם הנס בתוך הזמן הזה, ואף שמן שאנו רואים אותו ככתות ראוי לפירסום הנס [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קמג, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לג, טוב ראי קידושין ב א אות ו]. ועוד שי"א שא"צ שיעור כלל בהדלקת הנרות [כן משמע מתרוץ קמא של תוס' שבת כא: ד"ה 'דאי', שהתרוצים בגמרא חלוקים, שו"ת אורח משפט שם].

טור שנא הוספה להערה 36 – מצוות ראייה סי' קנח עמ' נט בדעת רש"י והרמב"ם.

טור שנג הוספה להערה 60 – מצוות ראייה סי' קנח עמ' נט בדעת רש"י והרמב"ם.

טור שסה לאחר הציון להערה 171 – ויש שכתבו שהטעם הוא משום שהיתה להם שעת הכושר [מצוות ראייה סי' קנח עמ' נט, הובא בטוב ראי פסחים לג ב אות קכו]. טעם נוסף שגם אם הוא אסור באכילה, מ"מ א"א לאכול בבת אחת יותר מכביצה [מצוות ראייה שם עמ' ס, הובא בטוב ראי פסחים יג ב אות צ, והוכיח כן מדברי הכס"מ לולב פ"ח ה"א 'ונהי דבעי שיהא חופה רוב רגלו כיון שהרי אני רואה שהוא חופה ואין לנו בו שיעור קצוב לא אמרינן דמיכתת שיעוריה'].

טור שנח לאחר הציון להערה 293 – ויש שהסבירו שאין זכיה לכהן בתרומה טמאה, כי אם לשרפה ולא לאכילה, ולכן אינו שלו, ואין בו דין 'לכם' [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קמג, הובא בטוב ראי שבת כד ב אות נג, טוב ראי סוכה לה א אות מ]. ויש שהוכיחו שאין אומרים כתותי מכתת שיעוריה בתרומה טמאה, משאלת הגמרא לגבי הזורק תרומה לבית המנוגע, האם מצטרף גם לשבת [שבת צא א], ולא אומרים שם כתומ"ש ולא יתחייב כלל [אורח משפט אר"ח סי' קמג, הובא בטוב ראי שבת שם אות צו, טוב ראי סוכה שם].

טור שענט לאחר הציון להערה 312 – ויש שכתבו שמשום שלעניין שריפה יש בו היתר, אין בו כיתותי מיכתת [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קמג].

טור שפ לאחר הציון להערה 318 – וכן הדין לעניין תרומת חמץ טמאה, שנחשב שיש בה שיעור, אע"פ שעומדת לשרפה, ומקבלת טמאה, כיון שיכול לבטלה, ובפסח עצמו [נראה שהכוונה בשביעי של פסח, כיון שבחוקה"מ מצווה לשרפן] אינו נחשב כמ"ש, כיון שהוא נחשב מחוסר זמן, שהרי אחר הפסח מותר מדאורייתא [מצוות ראייה סי' קנח עמ' ס].

טור שפנ לאחר הציון להערה 370 פיסקה חדשה – י"א שאם ישנו שינוי אין בו איסור [עץ הדר ס"ס מז, הובא בטוב ראי ע"ז מז ע"א אות ה ע"פ הגמרא שם 'בעי ר"ל המשתחוה לדקל לולבו, מהו למצוה! ומכך שלא שאל על אתרוג אלא דווקא על לולב, כיון שבסתמא הלולב כבר נמצא ואין שינוי, משא"כ אתרוג דבסתמא עוד לא גמר לגדול, והוי שינוי, ולכן מותר].

טור תד הוספה להערה 556 – ועיין מצוות ראייה סי' קנח עמ' ס.

כתיבת ספר תורה

טור תכו הוספה להערה 137 – וכ"כ בשו"ת דעת כהן סי' קסח אות א.

טור תכו לאחר הציון להערה 137 – ולפ"ז יש שאמרו שאם כתב ספר שלם ובלה, ונשארה רק השירה יצא יד"ח [שו"ת דעת כהן, השמטות ומלואים סי' רלג].

טור תל הוספה להערה 190 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסח אות ג, בדעת הרמב"ם.

טור תלא לאחר הציון להערה 204 – ויש סוברים שאע"פ שאפשר לקיים את המצווה ע"י שליח, מ"מ חייב לכתוב חלק בעצמו [מאמרי הראייה ב, דברים שבע"פ עמ' 465, הובא בטוב ראי ב"ב יד א אות כו, טוב ראי קידושין מא ב אות עג, ע"פ הגמרא שם 'כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה אמר להו דילמא תורה צוה לנו משה כתב'].
 טור תס לאחר הציון להערה 450 – ויש שהסבירו שצריך ספר נוסף בשביל לימוד הנהגת המלוכה [שו"ת משפט כהן סי' קכד].

כתיבת סת"ם

טור תעג לאחר הציון להערה 26 – ויש הסוברים שרק לתפלין אשה פסולה, אבל לס"ת אשה כשרה [דרישה יו"ד סי' רפא סק"א, בדעת הר"ף, הרא"ש והטור. ובמגן האלף קונטרס עשרים גרה סי' כ (בסוף הלכות פסח), הוכיח מהמשנה במגילה ח ב 'אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית', וא"כ אין הבדל בכתיבה ותפירה. ועיין הערות לשו"ת דעת כהן סי' קסט עמ' תמח, הובא בטוב ראי מגילה שם אות כז, שהשיג עליו ואמר שכיון שיש הבדלים נוספים כגון שלא כסדרן, אין להוכיח שאין הבדל לעניין פסול אשה בכתיבה ותפירה. ועוד שאולי לא דברו על מה שכותבים בו. ועיין שם עוד בסימן קסח אות ב]. וכתבו שכיון שהוא איסור דרבנן יש להקל, אך אין להכניס עצמו לספק דרבנן לכתחילה [שו"ת דעת כהן שם, הובא בטוב ראי מגילה טז ב אות כג].

טור תמג לאחר הציון להערה 821 – ויש שהסבירו את הטעם שתיבות התורה הם מסמלות את הרוחניות, והיא אמורה להתנהג ע"י יושר ומדות טובות [מציאות קטן סי רצו].

טור תקנא לאחר הציון להערה 906 – ויש שכתבו שבמזוזות מועיל שרטוט אחר הכתיבה [שו"ת דעת כהן סי' קפ, הובא בטוב ראי סוטה יז ב אות מג].

טור תקסט הוספה להערה 1130 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קס.

טור תקע הוספה להערה 1136 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קס.

טור תקע לאחר הציון להערה 1138 – ויש שחששו משום שהכתיבה צריכה להיות ב'משיכה', משום הפסוק 'מושכים בשבט סופר' [שופטים ה], ולא בבת אחת [שו"ת דעת כהן סי' קס]. ויש שחששו משום שהמגע של הדיו נחשב גרמא, ואינו נחשב כחו של הסופר [שו"ת דעת כהן שם]. ויש שסברו שיש לכתוב האותיות [שו"ת דעת כהן שם, ע"פ הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פ"ט. ועיי"ש שדחה סברא זו].

כתיבת סת"ם כסדרן

טור תקפ לאחר הציון להערה 45 – ויש הסוברים שגם בספר תורה צריך לכתוב כסדרן, אלא שאינו מעכב [הערות לשו"ת דעת כהן סי' קסט עמ' תמה, הובא בטוב ראי מגילה ח ב אות כז].

טור תקפא הוספה להערה 47 – ובשו"ת דעת כהן סי' קס, הובא בטוב ראי מגילה יט א אות לט, הבין את הגמרא כפשוטה, והסתפק אם הלכה כן.

טור תקפא הוספה להערה 48 – טוב ראייה סוטה יז ב, הובא בטוב ראי שם אות מב.

*טור תקפב לאחר הציון להערה 54 – ויש שהסבירו את הגמרא שכתב בצורה שנקראת למפרע [רש"י סוטה יז ב ד"ה 'למפרע'].

טור תקצו לאחר הציון להערה 162 – ויש הסוברים שאף שבתפילין אסור לכתוב בבת אחת, במגילת אסתר, אף לסוברים שצריכה להכתב כסדרה [עיין לעיל הערה 47], מותר לכתבה בבת אחת, משום ששם הלימוד הוא מההיקש של 'כתבם' ו'זמנם', והואיל ואפשר שיהיה הזמן של יום י"ד ויום ט"ו בבת אחת בחלקים מהם, ע"פ שינויי השעון באזורים שונים בכדור הארץ. אולם למפרע לא שייך בשו"א, שיותר ממעל"ע לא יתכן הבדל ממקום למקום [שו"ת דעת כהן סי' קס, הובא בטוב ראי מגילה יט א אות לט].

טור תרכה הוספה להערה 414 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסז.

כתמים

טור תרסט לאחר הציון להערה 91 – ויש שהקלו, שאין צריך לחכות ליום החמישי על מנת להתחיל בספירת שבעה נקיים [ש"י י"ד סי' קצו סקכ"א. ועיין שו"ת דעת כהן סי' פ שהסביר, שכן היא גם דעת הלבוש]. ויש שהקלו שאף שלכתחילה אין להקל בתחילת ספירת ז"נ, מ"מ בדיעבד, אפשר להקל [שו"ת דעת כהן שם].

טור תשלג הוספה להערה 848 אחרי המילים 'סי' כז' – שו"ת אורח משפט סי' פט, סי' קיב עמ' קכז.

טור תתלה לאחד הציון להערה 1932 – ויש אחרונים שכתבו, שאם לא עבר הדם, הרי היא טהורה ודאי, ואם עבר הדם, הרי היא טמאה מספק ככל כתמים הטמאים מספק, כיון שישנם גם צבעים העוברים ע"י סממנים [מצוות ראייה יו"ד סי' קצ סכ"ג].

למ"ד

טור תתנו לאחד הציון להערה 6 – והיא מסמלת את הרעיון המתרומם למעלה למעלה [ריש מילין אות ל].

לא בשמים היא

טור תתע לאחד הציון להערה 16 – אבל בהלכה שהשתכחה, אבל לא השתכחה לגמרי אלא שנוותר בה ספק, ניתן לחדשה ע"פ נבואה [פנקסי הראי"ה, פנקס טו אות טז], שכן מצינו 'מנצפ"ך צופים אמרום' [מגילה ג א]. וכן יהיה לעתיד לבוא, כשיבוא אליהו, יזכיר את הספקות בפלפול, ויכריע בנבואה שנאמר 'זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי... הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא' [מלאכי ג כב-כג]. ויש שכתבו שבדבר המסופק לומדים, אם ידועים צדדי הספק [שו"ת משפט כהן סי' צב עמ' קעו, הובא בטוב ראי' יבמות יד א אות ד, טוב ראי' זבחים סא ב אות ל, פנקסי הראיה שם אות מג, עץ הדר סי' לד, הובא בטוב ראי' ברכות דף אות עג, טוב ראי' שבת קד א אות קז, טוב ראי' עירובין דף יג ב אות ד, טוב ראי' ר"ה דף אות לג, טוב ראי' סוטה ד ב, הובא בטוב ראי' שם אות יב, טוב ראי' יומא ע"פ תוס' יבמות יד א ד"ה 'רבי' שכתב 'בההיא בת קול שהיתה כנגד רבים דרבנן הווי רובא דודאי אין הלכה אבל כבת קול דב"ה ק"ל משום דהווי ב"ה רובא אלא דב"ש מחדדי טפיל'. אמנם, דעת הרמב"ם שגם בספק לא בשמים היא, וכל מקום שכתוב על דברי קבלה שהם כדאורייתא, היינו 'הלכתא נינהו ואתא נביא ואסמינהו אקרא' כמו שכתוב בזבחים יב ב, כ"כ בעץ הדר סי' לב]. ויש שכתבו שבבית ראשון פסקו בספק [שם]. וי"א שמותר לסמוך במקום ספק, אבל אסור לבקש את ההכרעה מהשמים [שו"ת משפט כהן סי' צב עמ' קעה, הובא בטוב ראי' שם]. וי"א שבענייני ביהמ"ק, ישנה גזה"כ מיוחדת [לשכנו תדרשו ובאת שמה' דברים יב ה] להשמע לנביא [שם]. ויש לכלל זה יוצאים מן הכלל [אגרות הראיה ח"א אג' קג, הובא בטוב ראי' שם, טוב ראי' ב"ב קנח ב אות קג].

טור תתנע לאחר הציון להערה 16 פיסקה חדשה – על שאלה במציאות לא שייך הכלל של 'לא בשמים היא' [עץ הדר סי' לד, טוב ראייה סוטה ט ב, הובא בטוב ראי שם אות כו, טוב ראייה יומא עה ב אות לב].

טור תתנע לאחר הציון להערה 16 פיסקה חדשה – מקום שאין נפ"מ למעשה, כגון שמדובר על עונש על הנסתרות שאין בידם לתקן, לא שייך הכלל של 'לא בשמים היא' [טוב ראייה סוטה לד א, הובא בטוב ראי שם אות עד].

טור תתנע לאחר הציון להערה 23 – והסתפקו האחרונים בהבנת דבריו, אם כוונתו לחלוק רק בב"ק או גם בנבואה [פנקסי הראיה שם אות טז].

טור תתנע להוספה להערה 46 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' צו אות ז עמ' רח, הובא בטוב ראי זבחים קונטרס קדושת מקום מקדשנו אות לד ואות מט, שהסביר בדעת הראב"ד, שודאי אינו חולק על הרמב"ם, שהרי לא השיג עליו בהלכות יסודי התורה. והסביר שם בדבריו, שכיון שלא מצא מקור לדעת הרמב"ם, והיא כסברא ללא יסוד, הכריע נגדו ברוה"ק. ועיין בהערה שם עמ' שסז, שרבותינו שהכריעו ע"פ דברי הופעות רוחניות, היה זה שההופעה הרוחנית היתה המעוררת, אך ההכרעה היתה הלכתית. וכעין מה שנאמר בכתובות (כ א) בענין עדות, שכשמזכירים לו נזכר לבד, היא עדות כשרה.

לא חציף איניש

טור תתנע לאחר הציון להערה 121 – וכן יש אומרים אין אדם חצוף לזייף חתימת ב"ד מפורסם, ולכן אינו צריך קיום [באר אליהו ח"מ סי' מו ס"ק יז, הובא בטוב ראי כתובות כ ב אות נד בדעת הרשב"א והתשב"ץ על פי דברי הירושלמי, אבל התוס' והשו"ע לא סברו כן].

טור תתנע לאחר הציון להערה 148 – כתבו האחרונים, שכ"ש שאין אדם חצוף לזלזל בשמו של הקב"ה, ולכן אם הפריד הסופר בשמות של עמישדי [במדבר א יב, ועוד] וצורישדי [שם א ו ועוד], מסתמא לא התכוון לקדש את השם, ביחוד בשמות בנ"א, דחציפא מילתא לקרא אותם בשמו הקדוש בהוראת קדושתו, [שו"ת דעת כהן סי' קסד, הובא בטוב ראי ב"ב קסא ב אות קנב].

לא יהא חוטא נשכר

טור תתקכג לאחר הציון להערה 76 – הסתפקו האחרונים מה הדין בתוקע או סוטר לחבירו, שתקנת חכמים היא שישלם סלע [ב"ק כז ב, רמב"ם הלכות חובל ומזיק פ"ג ה"ט], כאשר השבת והריפוי שצריך לשלם גבוהים מסלע [מצוות ראייה מילואי השמטות לח"מ סי' א ס"א ביאור הגר"א סק"ה], לאותם דעות שסלע כולל שבת וריפוי [רמב"ם שם ה"ח].

טור תתקכו לאחר הציון להערה 109 פיסקה חדשה – ישנם מקרים בהם לא נאמר הכלל של לא יהא חוטא נשכר, כיון שאין לעבור על לאו דאורייתא, כגון בדין מרומה שהמרמה הוא הנתבע, ועל הדיין להסתלק מהדין לפי שאסור לדון דין מרומה משום מדבר שקר תרחק, אע"פ שהנתבע הרמאי נשכר שהרי נשארת הגזילה תחת ידו כרצונו [באר אליהו סי' טו ס"ג סק"ז]. אולם אם הדיין יכול לא להסתלק, ולפסוק נגד הנתבע מאומדנא, יעשה כך על מנת שלא יהיה החוטא נשכר [שם ס"ד ס"ק יב, הובא בטוב ראי ב"ב קמו ב אות קמה ע"פ המהר"ם מרוטנברג].

טור תתקכו לאחר הציון להערה 109 פיסקה חדשה – מה שהקב"ה מדקדק דווקא עם צדיקים כחוט השערה [ב"ק נ א], ויש בזה לכאורה חוטא נשכר, היינו משום שתחילת הדין הוא על דברי תורה, וכבר נענש בזה [ודומה לניזק שמקבל דמי שומר קישואים, כיון ששילם לו כבר דמי ידו ורגלו – ב"ק פה ב. כן כתב במאמרי הראיה חובת תלמוד תורה עמ' 199, הובא בטוב ראי קידושין מ ב אות ט].

לא יהא טפל חמור מן העיקר

טור תתקל הוספה להערה 29 אחרי המילים 'שאיין סברא יכולה לסתור אותו' – וכן כתב לעניין חמץ בפסח, עיין טוב ראי פסחים כז א אות קט, טוב ראי שם, הובא בטוב ראי שם אות קי. שו"ת משפט כהן סי' לח, שו"ת אורח משפט סי' פג.

טור תתקלד לאחר הציון להערה 73 – וכן באיסור שבות בשאר מצות הנלמד משבת, מותר בשבות דשבות במקום צורך גדול, שלא יהיה חמור משבת [שו"ת דעת כהן סי' נז].

טור תתקלה לאחר הציון להערה 82 פיסקה חדשה – יש אחרונים שצדדו לומר שנשים יברכו בה"ת כמה פעמים ביום, הואיל ואינן חייבות בתלמוד תורה

ומסיחות דעתן [צל"ח ברכות יא ב ד"ה 'זאומר אני']. ויש שכתבו שלא יברכו, שהרי הן טפלות לגברים בברכה זו שהרי אינן חייבות בת"ת, אלא שרשאיות לברך כדרך כל מ"ע שהז"ג [ביאור הגר"א אר"ח סי' מז ס"ד ד"ה 'נשים'], ובכדי שלא יהא טפל חמור מן העיקר לא יברכו אלא פעם אחת ביום [טוב ראייה ברכות יב א, הובא בטוב ראי שם אות צה.].

טור תתקלה לאחר הציון להערה 82 פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים אם מי שאינו יכול לכוון בקריאת שמע, ופטור מהקריאה, אם צריך לקרא את שאר ק"ש, הואיל ושם אין חיוב כוונה, או שפטור, שלא יהא הטפל חמור מהעיקר [טוב ראייה ברכות יג א, הובא בטוב ראי שם אות קז]. ועיי"ש שרצה להוכיח מחתן, שפטור מק"ש כיון שאינו יכול לכוון, ואין מחייבים אותו לקרא את שאר הפסוקים שבהם אין חובה לכוון. ודחה הוכחה זו, שאולי חתן פטור מדין עוסק במצווה אחרת ולא רק משום שאינו יכול לכוון].

טור תתקלה לאחר הציון להערה 82 פיסקה חדשה – אותיות הנטפלות לשם ה' בס"ת לא יכולות חמורות ממנו בדין [ש"ת דעת כהן סי' קסה עמ' שה]. ויש חולקים [נובי קמא סי' עו].

טור תתקלה לאחר הציון להערה 82 פיסקה חדשה – גם נשים עוברות בבל תאחר בשלשה רגלים, אע"פ שאינן חייבות בעליה לרגל, הואיל וחיוב אשה בלאוים מגיע מההקש לאיש, לכן לא תהיה האשה חמורה מן האיש [ש"ת משפט כהן סי' צו, הובא בטוב ראי ר"ה ו ב אות ג].

לא יהיה קדש

טור תתקלט לאחר הציון להערה 23 – ויש שכתבו שהלאו דווקא במיוחדת לזנות [ראב"ד שם. והוכיח דבריו, שאם כדברי הרמב"ם, לא מצינו קנס במפתה, שהרי אין לוקה ומשלם. ועיי"ן מצוות ראייה אהע"ז סי' כו ס"א, הובא בטוב ראי יבמות נט ב אות יט, שהסביר את הרמב"ם או שהוא למ"ד שמשלם ממון ולא לוקה, כאשר חייב בשניהם, ולוקה כאשר אינו משלם כגון בבוגרת או בעולה. וכן הסביר שם לפי דברי הב"ש (שם סק"ב וכו"כ בח"מ ובגר"א) שלדעת הרמב"ם אם ייחדה אינו לוקה, א"כ משלם קנס כאשר לא אמר במפורש שאינו מיחדה, כיון שאם לא אמר, א"א להלקותו, דהוי התראת ספק, שמא יחדה]. וגם לדעות אלו אם יחדה עובר בעשה, או באיסור דרבנן [ש"ת עזרת כהן סי' כ, הובא בטוב ראי שבת

ד א אות ז]. והסתפקו האחרונים, האם היחוד חייב להיות לכל החיים, ואם נפרדו, הרי שעובר בלאו למפרע [מצוות ראייה שם].

טור תתקלט לאחר הציון להערה 28 – יש שכתבו שהאיסור קיים אף אם בא על יבמתו ללא עדים, אלא שעשה דוחה לא תעשה [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות כ].

טור תתקמא לאחר הציון להערה 40 פיסקה חדשה – יש ראשונים הסוברים, שהעוברת על לאו זה נקראת 'זונה' [טור אה"ע"ז סי' כו]. והקשו עליהם, שהרי להלכה פוסקים לגבי כהן [עיין יבמות נט ב, שם סא ב, רמב"ם איסורי ביאה פי"ח ה"ב, טוש"ע אה"ע"ז סי' ו ס"ח], שאין אסורה עליו זונה אלא אם כן היתה בעילה של איסורי כרת [ב"י שם]. ותרצו האחרונים, שעיקר שם זונה הוא גם על פנויה, אך כשמתחתנת, פקע ממנה שם זונה, ולכן אינה אסורה לכהן [מצוות ראייה שם ס"א, הובא בטוב ראי יבמות נט ב אות יט. וע"ע זונה ציון 47].

לא יומתו אבות על בנים

טור תתקמה לאחר הציון להערה 19 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים, שאף אנשים זרים אין להעניש, בגלל לאו זה, ונלמד הדבר בק"ו. ולכן אין להעניש ציבור בגלל יחיד [שו"ת דעת כהן סי' קצג, הובא בטוב ראי יבמות צ א אות מז].

טור תתקמז הוספה להערה 38 – ועיין לקמן ציון 78.

טור תתקנ לאחר הציון להערה 78 – ויש אחרונים הסוברים שאין לענוש כלל את הבנים אף לא בהוראת שעה, והוראת עשה יכולה רק לענוש את החוטא עצמו [שו"ת דעת כהן שם, הובא בטוב ראי יבמות עט א אות לא]. אך במקרים של חילול השם, מותר גם לעבור על לאו זה [שם]. ואם נגרם עונש ממילא מותר, כמו 'אוי לרשע ואוי לשכנו' [משנה נגעים פי"ב מ"ו, שם].

כרך לד

לא ילבש – לא תעשה

לא ילבש

טור י הוספת הערה לאחר הציון להערה 88 לאחר המילים 'העשויים לנוי וקישוט' – ועיין אורות הרמב"ם מצווה מה, הובא באוצרות הרא"ה ח"ג עמ' 45, וכן בקובץ ביאורי מרן הרא"ה על יהושע שופטים, שהבין שלדעת הרמב"ם אין איסור בכלי זין, אלא אם הוא משמש לעדי, שכן כתב (הלכות ע"ז פ"ב ה"י) 'לא תעדה אשה עדי האיש כגון... תלבש שריון'. אך לדעת תרגום יהונתן יש איסור בכלי זין גם לא לשם עדי, שכתב (שופטים ה כו) 'טבתא יעל אתת חבר שלמאה דקימת מה דכתיב בספר אורייתא דמשה לא יהוי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא'.

לא יראה בכ ערות דבר

טור טג לאחר הציון להערה 40 – אם כסה עצמו בתבן וקש, הרי זה כיסוי [מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"א, הובא בטוב ראי ברכות כד ע"ב אות קצא, טוב ראי שבת לד ע"א אות סא, והוכיח זאת ממעשה ברשב"י ובנו (שבת שם), שכיסו עצמם לתפילה בחול. ואף שמשמע בתוספתא ברכות פ"ב ה"ד שאינו כיסוי, 'הרי זה מכסה את עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא אף על פי שאמרו אין שבחו של אדם להיות עומד ערום' (וכן הוכיח בארצות החיים), נראה שקאי על התחלת התוספתא 'הרי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עושה מלאכתו'. בגד שקוף נחשב לכיסוי [מצוות ראייה שם, הובא בטוב ראי יומא לה ע"ב אות יח, ממה שהלך ר"א בן חרסום בבגד שנראה בו כערום, ולא הניחוהו אחיו הכהנים משום בזיון הקדשים, ומשמע שאין בו בעיה של ערוה].

לא ירבה לו נשים

טור פט לאחר הציון להערה 95 – ולוקה אף אם הוסיף רק אשה אחת [רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ב, ועיין שו"ת משפט כהן סי' צט אות ד, שאע"ג שנאמר 'נשים', ולא נאמר אשה, ולפי הלימוד על סוסים, נראה היה שחייב דווקא על שתי נשים, שהרי בסוסים רק משום שנאמר גם 'סוס', חייב גם על סוס אחד (סנהדרין דף כא ע"ב), מ"מ כיון שגלתה לנו התורה בסוסים שחייב על כל אחד ואחד אע"פ שנאמר 'סוסים', ה"ה גם בנשים. ואולי מהלימוד של 'ולא יסור' נלמד שאפילו אשה אחת יכולה להסיר].

לא ירבה לו סוסים

טור צה לאחר הציון להערה 58 – ויש שכתבו שצריך את הדרשה למקרה שקנה את הסוסים באותו קנין, וגם בזה ילקה על כל סוס וסוס [שו"ת משפט כהן סי' צט אות ד].

טור צו לאחר הציון להערה 60 – ויש מהאחרונים שהבינו בדברי הראשונים שגורסים דרשה זו, אך כיון שמצד האמת אין צריך את הדרשה הזו, אלא רק כדי שלא יטעו ויאמרו שאין לוקים על כל סוס וסוס כיון שנאמר 'סוסים', לא הביאו דרשה זו [שו"ת משפט כהן שם, אך לפי מה שהסביר לעיל ציון 58א, חזרה הקושיה על הרמב"ם, מדוע השמיט את הלימוד הנ"ל, שכן הוא נצרך למקרה שקנה בקנין אחד כמה סוסים. ולבסוף כתב שם שאם זו כוונת הדרשה בגמרא, הרי שהרמב"ם לא ס"ל לדרשה זו, וכמו שלא ס"ל לדרשה במכות כ' ע"ב 'דסך חמש אצבעותיו נשא ואותבינהו בבת אחת', שהרי לא הביאה בהלכות ע"ז פ"ב הט"ו, והדרשות דומות. והדרשה הנ"ל היא לדעת תוס' סנהדרין שם ד"ה 'סוסים'. ורש"י ס"ל כרמב"ם ע"פ מש"כ תוס' במכות שם ע"א ד"ה 'לחייב'].

לא ישבו בארצך

טור קב לאחר הציון להערה 65 – יש מהראשונים שסוברים שאם מוכר לגוי על מנת שיחזיר מותר [רמב"ן השגות לשה"מ ל"ת רכז. ועיין שו"ת משפט כהן סי' סג שדעת הרידב"ז, שמ"מ יש איסור משום 'לא ישבו בארצך'. אולם הוכיח שם מספר החינוך מצווה שלט, שאינו כן, שהרי כתב בשם הרמב"ן 'ואם התנה העכו"ם להחזירה מותר למכרה לו, ואינו יוצא מידי פשוטו שמותר לגמרי'].

טור קה הוספה להערה 89 – הערות הרב צבי יהודה לשו"ת משפט כהן סי' סג עמ' שסה, והביא הוכחות נוספות מהגמרא בגיטין מה ע"א שמדובר במפורש על גוי שאינו עובד ע"ז למרות שאינו מקיים שאר מצוות ('דתניא: (שמות כ"ג) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי וגו' – יכול בעובד כוכבים שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים הכתוב מדבר? ת"ל (דברים כ"ג) לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, מאי תקנתו? עמך ישב בקרבך וגו'). וכן רש"י בגיטין נז ובסנהדרין צו ובכריתות ט לגבי נעמן. וכ"כ רעק"א ע"ז סה – אם ידוע שאינו ע"ז אין בו 'לא תחנם' למרות שלא קבל בפני ב"ד. וכן משמע מרש"י שם דף כט ע"א 'אין גר תושב נוהג – שיהא ישראל מצווה להחיותו גר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבילות', ומשמע שרק לעניין זה

אבל לעניינם אחרים כשיביה בארץ א"צ דין ג"ת. וכ"כ הכס"מ פ"א מהלכות מאכלות אסורות ה"ז. וכן הוכיח שם מדברי הרמב"ם שלכן נקרא תושב שיכול לשבת בארץ (פ"ד מהלכות אסורי ביאה ה"ז).

טור קז הוספה להערה 112 – ועיין שם שזו גם דעת הראב"ד, שבישיבת הארץ אפשר לקבל ג"ת בזה"ז.

טור קח לאחר הציון להערה 113 – יש מי שרצה לומר שגם בגר תושב קיים איסור של חניה בקרקע [דעת הרידב"ז, הובא בשו"ת משפט כהן סי' סג], ודחו האחרונים את דבריו [שהרי התורה אמרה 'עמך ישב בקרבך' וכן מהה"מ (פ"ד מהלכות אסורי ביאה ה"ז) משמע שאין בזה איסור בג"ת. ועוד שעיקר דברי הרידב"ז נסמך מחלוקת הב"י והב"ח בחו"מ סימן רמט, לגבי מתנת חנם, שלב"י אסור אף בישמעאלים ומש"כ ע"ז הכוונה לאפוקי גר תושב, ולב"ח מותר דאינם ע"ז, והרידב"ז פסק כב"י. (יש להעיר שכן הוא ע"פ גרסאות ישנות שכתוב בב"ח 'אסור ליתן מתנת חנם לעובד עבודה זרה. כתב בית יוסף לאו לאפוקי ישמעאלים אלא לאפוקי גר תושב דהיינו שקבל עליו שבע מצות בני נח וזהו שאנו מצווים להחיותו אבל שאר גוים כלם דין אחד להם עכ"ל ולפי דבריו קשה למה לו לרבינו לכתוב לעובד עבודה זרה ולתת מכשול שיבינו למעט ישמעאלים'. אולם בגרסאות החדשות [הטור השלם וטור המאור] הוסיפו ע"פ דפ"ר [עיין הערה ג בטור השלם] 'ולפע"ד נראה דלפי שהמלכיות מקפידים אם יזכירו שם גוי בספרינו במקום שאיננו לכבוד על כן הסירו מלת גוי וכתבו במקומו לעובדי עבודה זרה אבל עיקר הנוסחא בספרי רבינו היא אסור ליתן מתנת חנם לגוי וכו' וכדאיתא סוף פרק קמא דעבודה זרה, ולפ"ז גם הב"ח ס"ל כדברי הב"י]. ודחה את דבריו בשו"ת משפט כהן שם, שלגבי ישיבה בארץ יש להקל יותר בישמעאלים שאינם ע"ז כיון שהפסוק הוא 'לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלקיהם', א"כ עיקר הקפידא הוא בע"ז, וכ"נ מד' סמ"ע בסי' רמ"ט, דגבי מתנת חנם יש יותר להקפיד שיהי' דווקא ג"ת, משום שהתורה אמרה 'או מכור לנכרי', א"כ כל שהוא נכרי דווקא במכירה, אבל בחני' בקרקע, שהדיוק מהמקרא הוא להיפוך, י"ל שכו"ע מודים שאינו כ"א כג"ת. וכן משמע מדברי הראב"ד (פ"י מהלכות ע"ז ה"ו) שישוב הארץ קל לגבי גר תושב משאר איסורים, שהרי כתב 'אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד. א"א איני משוה לו בישיבת הארץ'.

לא ניתנה תורה למלאכי השרת

*טור קיג לאחר הציון להערה 26 פיסקה חדשה – יש שלמדו מכלל זה את הכלל 'לא בשמים היא כו' ואין משגיחין בב"ק' שהוא נלמד ממה שאמרו לא ניתנה

התורה למלאכי השרת וע"כ אין להכריע רק העוסק בה [מהרש"א ב"מ נט ע"ב ד"ה 'חרוב'].

טור קלג לאחר הציון להערה 199 פיסקה חדשה – יש שלמדו מצד המדה העליונה צריך רק לשנוא את הרע ולא את האדם הנושאו, כיון שיש בו גם צדדים טובים, אך כיון שלא נתנה התורה למלאכי השרת א"א לאדם להפריד בין הרע לעושה הרע [שמנה קבצים קובץ ג אות פב, אוה"ק ח"ד מאמר רביעי אות ו].

שם פיסקה חדשה – החיוב לשמוע לדברי חכמים מ'לא תסור', הוא גם אם נתערבה בעשייתם נטיה של רצון שהטה את השכל כיון שלא נתנה תורה למלאה"ש [עין איה ברכות פרק ג דף יט אות כח].

שם פיסקה חדשה – מה שאמרו [רא"ש פסחים פרק ג סימן ו] 'לדעת הגאונים שאמרו שלכתחלה אין להניח העיסה רגע אחד בלא עסק' א"א לקבל כפשוטו דלא נתנה תורה למלאה"ש [שו"ת אורח משפט או"ח סימן קכא].

שם פיסקה חדשה – לגבי המחלוקת 'ואספת דגנך' – הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר... בזמן שישאל עושין רצונו של מקום – מלאכתן נעשית על ידי אחרים', אומרת הגמרא 'אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל – ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי – ולא עלתה בידן' [ברכות דף לה ע"ב], הסבירו האחרונים שהסבה היא שלא נתנה תורה למלאה"ש ואדם אינו יכול להתעסק רק עם השכל ולא עם הצד המעשי כלל [עין איה שם פרק ו אות ט].

שם פיסקה חדשה – בכריתת ראש הערלה אע"פ שלא חתך את כל העור המחפה את העטרה [רמב"ם פ"ב מהלכות מילה ה"ב ועיין חכמת אדם קמט יז] אע"פ שלא קיים את המצווה כראוי, מ"מ נראה שקיים את המצווה וא"צ למולו פעם נוספת אם פרע, דלא נתנה תורה למלאה"ש [שו"ת דעת כהן סימן קלט].

שם פיסקה חדשה – לגבי שחיטה אמרו הראשונים [תוס' חולין לא ע"א ד"ה 'חוק'] ששיעור הסכין שנאמר במשנה, אינו חייב להוליך את כולו אלא שיהיה ברווח, וזאת משום שלא נתנה תורה למלאה"ש [שו"ת דעת כהן סימן יד].

לא פלוג רבנן

טור קלט לאחר הציון להערה 7 – הטעם לכלל של לא פלוג הוא משום שתקנה לדורות רבים צריך לשמור עליה מכל חולשה ואם יצאו פרטים מן הכלל יתפרץ הדבר עד שתתבטל התקנה [שו"ת עזרת כהן סי' ב]. י"א דהטעם דל"פ הוא משום תקלה וי"א דגם במקום שאין חשש לתקלה אמרו ל"פ [הסכמות הראיה סימן נז].

טור קלט לאחר הציון להערה 7 – כאשר ישנה תקנה שאינה תקנה בפנ"ע, אלא פרט של דין אחר לא שייך לומר לא פלוג, כגון בנט"י שחרית למי שהיה נעור לדעת הראשונים שהטעם הוא משום נקיות [רא"ש ברכות פ"ט סי' כג], שהוא דין כללי שאסור להזכיר השם באין ידיו נקיות, ולא טעם בפני עצמו, ולכן בנעור כל הלילה א"צ לטול ידיו. ואע"פ שגם לפי דעתם יש כאן תקנה שאין מועיל נקיון אלא רחצה, התקנה היא שכשצריך נקיון לתפילה בעי רחצה [מצוות ראה אר"ח סי' ד סי"ג].

טור קמא לאחר הציון להערה 21 – וכתבו האחרונים שבמקרה שישנם צדדים נוספים לקולא ניתן לצרף גם את דעת הראשונים שבגזרת מינקת חברו לא אמרינן ל"פ [שו"ת עזרת כהן סימן יח].

טור קמד לאחר הציון להערה 57 פיסקה חדשה – בדבר מיוחד ויחיד במינו לא אמרינן לא פלוג כגרון רב נחמן שהתיר לבי ריש גלותא לשאת מינקת חברו משום שאינו חוזר בו [שו"ת עזרת כהן סימן יח ע"פ כתובות ס: דשרא ר"נ לבי ריש גלותא].

טור קמ הוספה להערה 18 – ועיין שו"ת עזרת כהן סימן יט, שגם בגט ע"י שליח, שהבעל נמצא במקום רחוק, בעיני צ' יום משעת נתינת הגט ע"מ שתוכל להנשא משום ל"פ.

טור קמו לאחר הציון להערה 71 – ומ"מ כתבו האחרונים, שאף במקום שבדברי חכמים אומרים ל"פ, בדברי תורה אין אומרים ל"פ אף מתקנת חכמים, וכמו שבמיאון צריך ג' דיינים, ולא מספיק שני דיינים ככל גט [סנהדרין דף ב ע"א, וברש"י שם ד"ה 'מיואון'], משום שמיאון הוא כגט בכפיה שצריך ב"ד לכופו, ואף כשא"צ לכופו במיאון צריך ג' דיינים של"פ רבנן. ובגט א"צ ג' דיינים, משום שהוא מהתורה, ובזה לא אמרינן ל"פ [שו"ת עזרת כהן סימן ס. אמנם, בספר עץ הדר סימן יח

כתב בשם ר' ראובן מדענעבארג שגם בדאורייתא אומרים ל"פ מהא דזבחים צה ע"ב 'תלאו באויר תנור מהו', ש"ל שנאסר גם בבישול בלא בילוע, בתנור של מקדש, משום לא – פלוג, כי ודאי שעיקר קפידת התורה היא על הבליעה. וחלק בין אם אמרה התורה בפרוש על הכלל, שאז אמרינן ל"פ כיון שהתורה לא חלקה אע"פ שאנו יודעים שהטעם משום בליעה. אבל אם לא אמרה התורה בפרוש כגון "כל שתעבת" ששם מדובר על איסור רק בדבר המתועב ול"ש לומר ל"פ כגון בדבר שאסור רק בישראל ונעשה ע"י עכו"ם. ולכן אסרה תורה בקדשים כאשר נרבעו מאליהן שלא נעשתה שום תועבה (עץ הדר סימן כז). וכן כתב באורח משפט הלכות גביית מלוה סימן ה אות ה, דגם בדאורייתא שייך ל"פ כמו בדרבנן. ובהערת הרצ"י בשו" עזרת כהן שם עמ' תיד האריך להביא מקרים בהם אומרים ל"פ גם בדאורייתא. ובהלכה למשה מסיני אומרים לא פלוג, [שו"ת משפט כהן סי' קטז], אולם א"צ לקיים את כל הפרטים של ההלכה [שו"ת משפט כהן שם, שהרי כשלא שייך הטעם של טבילת כהן קודם עבודה, מ"מ חייב לטבול, אך אינו חייב לטבול בחול אלא יכול לטבול גם בקדש].

טור קנ לאחר הציון להערה 106 – כיון שהטעם לכלל של לא פלוג הוא משום שתקנה לדורות רבים צריך לשמור עליה מכל חולשה, במקרים שתקנה מסוימת נקבעה רק לזמן ולא לדורות, (כגון חדר"ג שלא תוקנה אלא עד סוף האלף החמישי [שו"ע אהע"ז סי' א ס"י בשם תשובת מהר"ק ס"ס קא בשם תשובת הרשב"א]), אין אומרים בתקנה זו ל"פ [שו"ת עזרת כהן סי' ב].

לא ראינו, אינה ראייה

טור קנז לאחר הציון להערה 34 – ואולם כתבו האחרונים שמשמע מהגמרא שלולא הטעם של מקדש בצנעא, גם לא ראינו הוי ראייה והוי הכחשה [באר אליהו ח"ב סימן כט סעיף ג ס"ק יח, שכן הגמרא אומרת 'פשיטא, לא ראינוה אינה ראייה! לא צריכא דדיירי בחצר אחד, מהו דתימא, אם איתא דנתקדשה קלא אית לה למילתא, קא משמע לן, דעבדי אינשי דמקדשי בצנעא'. וכתב זאת ע"פ באור הגר"א שם, שהביא גמרא זו כמקור לדברי השו"ע 'אע"ג דלא ראינו אינה ראייה, היכא דתרוייהו כי הדדי (גינהו), ואמר האחד: לא ראיתי, הוה ליה כאומר לחבירו: לא ראית, והוה ליה הכחשה'].

טור קע הוספה להערה 129 – ועיין מצוות ראייה שם שסובר שגם למ"ד שבעלמא ניתן לומר במנהג דלא ראינו הוי ראייה, בשחיטה של נשים אינו כן, שהרי צריכה ללמוד הלכות שחיטה ע"מ שתוכל לשחוט, וכיון שלא לומדות אינן שוחטות, ולכן דווקא כאן אינה ראייה. ואינן לומדות משום שאסור ללמד בתו תורה

(סוטה כ ע"א יו"ד סי' רמ"ו ס"ו). ואע"פ שמותרות ללמוד דינים ששייכת בהם (רמ"א שם ב"י או"ח סימן מז בשם הסמ"ג), היינו דינים הנחוצים להן, ובזמן הגמרא היה נחוץ להן ללמוד הלכות שחיטה שהרי כל אדם שחט בביתו, משא"כ בזה"ז, שישנם אנשים מיוחדים הממונים על השחיטה אין ללמדה וא"כ שוב אין ראייה מהמנהג. ועיין באר אליהו חו"מ לז כב ס"ק לב, שכתב שהמקור לכך שבענין מנהג ובענין פסיקת הלכה א"א לרא"ר הוא מעירובין מא ע"א שאמר ר"י בן נורי 'הושע, אין שומעין לך, שכבר נקבעה הלכה כרבן גמליאל. ולא היה אדם שערער בדבר כלום'. הרי שאנו למדים ממה שהיה ראוי לשמע ערעור ולא נשמע דהוי כהסכמה, וה"נ במנהג כיון שאם היה ההיפך היה מורגש בדבר הנוהג, הוי לא ראינו ג"כ ראייה.

לא שביק היתרא ואכיל איסורא

טור קצ לאחר הציון להערה 92 פיסקה חדשה – וסומכים על חזקה זו אף באיסורי דאורייתא [שו"ת דעת כהן סי' נ].

טור רכה הוספה להערה 390 – וכ"כ בשבת הארץ פ"ט הכ"ד בשם הראשונים.

טור רכה לאחר הציון להערה 390 – וי"א שנאמן הלווה בשבועה, אם טוען שהיה המלוה אנוס, ולכן אין לו פרוזבול, הואיל ובזה מגרע את החזקה [שבת הארץ שם].

* טור רלח לאחר הציון להערה 500 פיסקה חדשה – אף שבמקרה רגיל אם יצא מב"ד וחזר וטען, אין שומעים טענתו, במקרה שטוען שהיה לי פרוזבול, נאמן משום חזקת לא שביק [ב"י סי' סז אות לד, בשם תשובת הרשב"א ח"ד סי' לב], ובתנאי שלא היה גמר דין [ב"י שם ע"פ תשובת הרשב"א ח"ב סי' שיג].

לא תאכל כל תועבה

טור שס לאחר הציון להערה 21 – נחלקו הראשונים והאחרונים, האם האיסור רק כשנעברה העבירה, או שגם כשלא נעברה עבירה [עץ הדר סעיף א, ב. שלדעת רש"י האיסור גם כאשר לא נעשתה עבירה (חולין קיד ע"ב ד"ה 'הרי'), אבל לדעת הלבוש (או"ח סי' תרמט סק"ד), איסור ההנאה קיים רק כאשר נעשתה העבירה. אמנם, עיי"ש אות ב, שיתכן שגם לדעת רש"י צריכה שתהיה עבירה לאסור, אך גם עבירה של ב"נ נחשבת עבירה, ע"פ המשל

של הרופא והחולה (רש"י ויקרא יא ב, ע"פ מדרש תנחומא), שגם אצלם הוא תועבה, אלא שלא יועיל האיסור לעניין תיקונם, אך כשיש להם גם מצווה בזה, כגון ישובו של עולם, אין בזה תיעוב]. וכתבו האחרונים, שאף לסוברים שאין בו איסור, מ"מ יש בו איסור דרבנן [עץ הדר סעיף ד].

טור שסא לאחר הציון להערה 25 – וכתבו האחרונים שלפ"ז יקשה מדוע צריכה התורה לאסור כלאיים, ותרצו שצריך לאסור, על מנת לחייב את האוכלם מלקות, שלא יהיה לאו שבכללות, ועוד שחייב גם שלא כדרך הנאתן [עץ הדר סעיף יח, הובא בטוב ראי פסחים כד ע"ב אות ק. וכל זה לשיטת רש"י שהאיסור גם כאשר לא נעשתה עבירה (חולין קיד ע"ב ד"ה 'הרי'), אבל לשיטת הלבוש (או"ח סי' תרמט סק"ד), שאיסור כל שתעבתי הוא רק כאשר נעשתה העבירה, בא הפסוק ללמדנו, על האיסור כאשר לא נעשית העבירה].

טור שסב הוספה להערה 36 – וכ"כ הרמב"ם בהלכות פסה"מ פ"ח ה"ג. וכתב הכס"מ שמקורו מהספרי הנ"ל. ואולם עיין הלכה ברורה פסחים כד ע"א ציון ב, הובא בטוב ראי שם אות צז, שבעין משפט שם הפנה לרמב"ם הנ"ל, אף שהגמרא שם למדה את הדרשה הנ"ל מפסוק אחר 'לא יאכל כי קדש הוא'.

לא תביא תועבה אל ביתך

טור שצח לאחר הציון להערה 131 – וי"א שמותר להשכיר, ורק השכרה לשכונה אסור [כן כתב בפתחי תשובה שם ס"ק ה בשם מהרלב"ח סי' עד, ודבריו ע"פ הרמב"ם שם והשו"ע שם, שכתבו דאף במקום שהתירו להשכיר בתים לעכו"ם לא התירו לבית דירה משום שמכניס לשם ע"ז, והקשו הנ"כ, שהרי פוסקים כר"י שבכל מקום התירו להשכיר בתים (מס' ע"ז כא ע"א), והגמרא (שם) מעמידה את דברי המשנה לפי ר"מ (כס"מ, לח"מ, פת"ש). והסביר שהרמב"ם בא לאפוקי השכרה לשכונה שאסור גם לר"י. ועיין בירור הלכה פסחים ו ע"א הובא בטוב ראי שם אות לב, שהסביר שמדויקת בזה לשון הרמב"ם שכתב 'אף במקום שהתירו' ולא 'מקום שאמרו' כלשון המשנה].

לא תגורו מפני איש

טור תט הוספה להערה 18 לאחר המילים 'בית מושב שם ס"א' – באר אליהו חו"מ סי' יב ס"א סק"א, שו"ת משפט כהן סי' קמג.

טור תי הוספה להערה 34 – באר אליהו חו"מ סי' יב ס"א סק"א.

טור תי לאחר הציון להערה 34 – ו"א שאע"פ שיש כאן מצות לא תעשה, עיקר החיוב הוא משום מצות עשה של עשיית דין, והואיל ואינו חייב לבזבז כל ממונו בשביל מצות עשה, אין כאן גם לאו של לא תגורו, ויכול להסתלק [באר אליהו שם].

טור תיב לאחר הציון להערה 46 – ויש הסוברים שדין זה חל גם על התוכחה [באר אליהו חו"מ סי' יב ס"א סק"ד ע"פ מהר"ו המופיע ברמ"א שם].

טור תיג לאחר הציון להערה 69 פסקה חדשה – היו שניהם קשים, ו"א שדינם שווה לרך וקשה [באר אליהו חו"מ סי' יב ס"א סק"ד ע"פ דברי רש"י לעיל ציון 55. ועוד שהרי יש אלימים שלא יעזרו לדיין שאין מקרבין לאדם אלא בשעת הנאתו], ו"א שאין דינם שווה, וחייב להזקק להם [ב"י סי' יב בשם הג' אשר"י (סנהדרין פ"א ה) ותוס' (סנהדרין ו ע"ב ד"ה 'ונמצא' ו"פ הרמ"א שם), שאם ירדפנו אחד, השני יעמד בעזרו [תוס' שם].

לא תהא שמיעה גדולה מראיה

טור תכו לאחר הציון להערה 48 פסקה חדשה – ויש שכתבו שהחיוב והאפשרות להרוג רוצח (או כל בעל עבירה אחרת) בזמן שראוהו ב"ד, אינו רק מהחיוב הרגיל של הריגה אלא דין מיוחד של 'ובערת הרע מקרבך' [דברים יג ו, ועוד] ולכן בראוהו ב"ד נהרג גם טרפה [מצוות ראיה חו"מ לג טז]. אמנם, דין זה חל רק על אנשים ולא על בהמות, ולכן שור טרפה או שור של טרפה אינו נהרג אף בראוהו ב"ד [לדעת הרמב"ם נזקי ממון פ"י ה"ז ועיי"ש בדברי הה"מ]. אמנם ממשמעות 'לא תהא שמיעה גדולה מראיה' משמע שהוא כן מהחיוב המקורי של הריגה. אך נראה שהכוונה היא שמסברא זו אנו לומדים ש'ובערת הרע מקרבך' כולל גם הריגה במקום שלא נשלמו פרטי הדינים בענין העדים [מצוות ראיה שם]. ומה שמועיל גם בעדות החדש היינו משום ששם לא כתוב בתורה שצריך 'עדות' [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סק"כ, ע"פ רש"י ר"ה כה ע"ב ד"ה 'אמאי'. וכן משמע קצת מרש"י שם, שהקשה עליו תוס' ד"ה 'לא' – 'ובחנם דחק דאפילו בדיני נפשות אמרינן הכי בפרק החובל (ב"ק דף צ: ושם) אם ראוהו ביום'. ומוכח שגם בד"נ אין זה מדין עדות אלא מדין 'ובערת הרע מקרבך', רק בעדות החדש ל"ש 'ובערת הרע מקרבך', ולכן אמר שם רש"י שזה כיון שלא כתוב

עדות. ונראה דמה שהכריחו לרש"י מקושיית הגמרא דלא תהא שמיעה גדולה מראיה, אע"פ שפשטא דמלתא דר"ט ור"ע אינה כן, כ"כ בבאר אליהו שם].

טור תלה הוספה להערה 124 – באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סקכ"א.

טור תלו הוספה להערה 142 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סקכ"א, שלפי תוס' סברת לתשג"מ היא מדין קבלת עדות ולכן אם ראו את החדש בלילה אין יכולים לדון, ואולם לרש"י אין בזה משום קבלת עדות, אלא הסברא שיש גזה"כ מיוחדת כזה ראה וקדש שיהא קדוש בשעת ראייה או שמיעה. ונפ"מ בד"מ דלרש"י כיון שבעי רק בירור הרי הדבר מבורר ויכולים לדון ע"פ ראייתם בלילה, ואילו לתוס' ל"מ ראייתם בלילה דאין קבלת עדות בלילה.

טור תמד לאחר הציון להערה 48 – ויש אחרונים שכתבו, שבדיני ממונות א"צ לסברת לתשג"מ כיון ששם העדות היא כדי לברר את הדין, ואם הדין מבורר (כגון שראו ב"ד בעצמם), ממילא יכולים לפסוק דין ללא עדות. ורק במקום שעצם הדבר צריך ב"ד ולא רק מצד הברור, כגון בקיום שטרות, צריך את דין לתשג"מ [באר אליהו חו"מ סי' ז ס"ה סק"כ].

לא תחמד, לא תתאוה

טור תנב הוספה להערה 27 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' לד ס"ז סק"י, שכן היא גם דעת הגר"א.

לא תחנם

טור תפט שינוי הערה 51 במקום 'משפט כהן סי' סג' – שו"ת משפט כהן סי' נח, הובא בטוב ראי ע"ז כא ע"א אות לו, טוב ראי שם סד ע"ב אות פח (א), שו"ת משפט כהן סי' סא, שם סי' סג, הובא בטוב ראי שם (ב). אמנם, שם כתב שיש להקל בזה רק בשעת הדחק. וכתב שם שאולי תלוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד ע"ז פ"י ה"ו. וכתב שלדעת כולם אין בו איסור תורה. ועיין בזה גם בהערות הרצב"י למשפט כהן שם (עמ' שסה), הובא בטוב ראי שם.

טור תפח לאחר הציון להערה 37 פיסקה חדשה – יש שהתירו כאשר המכירה לטובת ישראל [שו"ת משפט כהן סי' סא ע"פ הר"ן] או כשאינן לישראל אפשרות בדרך אחרת [שו"ת משפט כהן שם, שבת הארץ פ"ח ה"ח בשם הלכות א"י המיוחס לטור].

טור תפו לאחר הציון להערה 10 – ו"א שאיסור המכירה מהתורה הוא דווקא במכירה לצמיתות [שו"ת משפט כהן סי' סא בשם החינוך והרמב"ן, אגרת האדר"ת, הובאה בספר שבת הארץ בסוף קונטרס אחרון, אדר היקר, אגרות האדר"ת, אגרת ט].

טור תצא לאחר הציון להערה 75 פיסקה חדשה – ו"א שאיסור המכירה הוא דווקא לגוי שאין לו קרקע [שו"ת משפט כהן סי' סח עמ' קלח ע"פ הרמב"ם ע"ז פ"י ה"ד, שכתב 'מפני מה אין מוכרין להן... שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא', מבוא לשבת הארץ אות יב, הובא בטוב ראי שבת צד ע"ב אות קב].

טור תפח לאחר הציון להערה 37 פיסקה חדשה – ו"א שאם בטלה קדושת הארץ לעניין תרו"מ, בטלה גם לעניין 'לא תחנם' [שו"ת משפט כהן סי' סח עמ' קלט, מבוא לשבת הארץ אות יב, הובא בטוב ראי יבמות פא ע"א אות לה, ושם תלה זאת במחלוקת הרמב"ם והתוס'].

טור תקח הוספה להערה 270 – ועיין טוב ראייה ברכות ח ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות נג. טוב ראי שבת לג ע"ב אות ס, שתלה במחלוקת ראשונים אם נוהג איסור כריתת ברית בכל האומות או רק בז' עממין.

טור תפח לאחר הציון להערה 37 פיסקה חדשה – יש שהסתפקו אם יש איסור גרמא ב'לא תחנם' [מבוא לשבת הארץ אות יב, הובא בטוב ראי שבת צד ע"ב אות קב].

טור תקח לאחר הציון להערה 281 פיסקה חדשה – מותר לשבח עכו"ם כאשר אנו לומדים מהשבח דברי מוסר, וכמו שמותר ללמוד ע"ז על מנת להבין ולהורות [טוב ראייה ברכות ח ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות נג. טוב ראי שבת לג ע"ב אות ס, ועיי"ש שתלה במחלוקת ראשונים אם נוהג איסור כריתת ברית בכל האומות או רק בז' עממין].

לא תכרות להם ברית

טור תקכב הוספה להערה 54 – ועיין טוב ראייה ברכות ח ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות נג, שהבין שהיא מחלוקת ראשונים האם משווים בין שני לאוים אלו של לא תכרת להם ברית ולא תחנם. ועיין שם גם לעניין לא תחנם, האם כשיש תועלת לעצמו מותר, והיא מחלוקת ראשונים.

לא תסגיר עבד אל אדניו

טור תקסח הערה חדשה לאחר הציון להערה 34 לאחר המילים 'בני נח' – ועיין הערות הרצ"י לשו"ת משפט כהן סי' סג, הובא בטוב ראי ע"ז סד ע"ב אות פח ס"ב, שא"צ שיקיים כל ז' מצוות בני נח, אלא רק שלא יעבד ע"ז, ובא לפרש שם את דברי הרב.

לא תסור

טור תקפג לאחר הציון להערה 6 – כתבו האחרונים ש'לא תסור' הוא רק בדברים הנלמדים בשכל שהוא כעין חול ולא בנבואה שהוא כעין קדש [שמועות ראייה סוף הדרוש לחנוכה, והטעם, כיון שעיקר עבודתנו להרים את החול למדרגה של קדש].

טור תקפו לאחר הציון להערה 25 פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים מה הדין של מי שאינו מקיים מצווה מדרבנן, האם דינו כמומר לדבר אחד מהתורה, או שהואיל ומקיים מצוות אחרות מדרבנן, לא ביטל לגמרי לאו של 'לא תסור' [שו"ת דעת כהן סימן קצד, וכתב שם שבהלכות תשובה פ"ג ה"ו מונה הרמב"ם את המושך בערלתו בין המקרים שאין לו חלק לעוה"ב (וכן בהלכות מילה פ"ג ה"ח, רק ששם הוסיף גם את המבטל מצוות מילה). ואע"פ שבכל מצווה שמבטלה נחשב מומר לדבר אחד שבתורה (הלכות תשובה שם ה"ט), מ"מ אם מקיים מצוות אחרות מדרבנן הרי לא בטלה אצלנו מצוות 'לא תסור', ולכן דווקא במושך בערלתו אין לו חלק לעה"ב, כיון שהיא מדרבנן אף אם מקיים מצוות אחרות מדרבנן. אמנם, יש לעיין בכל מצווה אם מומר לפרט מסוים כגון מלאכה מסוימת בשבת, אם נחשב בזה מומר אם מקפיד על מלאכות אחרות, וא"כ גם במבטל מצווה אחת מדרבנן, הרי הוא מומר למצווה אחת].

שם פיסקה חדשה – י"א שהכלל של 'אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו' וכו' [משנה עדויות פ"א מ"ה] הוא מטעם 'לא תסור' [שו"ת משפט כהן סימן ד].

שם פִּיטְקָה חֲדָשָׁה – יסוד האיסור של 'לא תסור' הוא כבוד תורה [שו"ת משפט כהן שם, וכמו שמוכח ברש"י (ברכות יט ע"ב ד"ה 'כל מילי') שהטעם שמתור לעבור על דבריהם במקום כבוד הבריות הוא דאחלוה ליקרייהו].

טור תקפו לאחר הציון להערה 27 – ויש מהאחרונים שכתבו שהוא מחלוקת ראשונים [עץ הדר סי' לט-מ, שלשיטת הרמב"ם לא שייך לומר שהגויים מצווים ב'לא תסור' כי אז נוספו להם מצוות על שבע מצוות ב"נ (ול"ש לומר שלא נמנה כיון שיש בו עשה לקיים דברי חכמים [סנהדרין נח ע"ב]), דכיון שיש בו שניהם יש למנותו [שם נט ע"א גבי דינים]. ואולם לרמב"ן שאין זו מצווה אלא אסמכתא בעלמא, ניתן לומר שגם הגויים מחוייבים בזה. כיון שחיוב זה מגיע מסברא שהיא כעין דאורייתא (כתובות כב ע"א, ב"ק מו ע"ב, נדה כה ע"א ועיין צל"ח סוכה כט ע"ב). ונראה שהסברא היא רק על ב"ד שבדור, אך על ב"ד שהיה בשכבר הימים אין בזה סברא כ"כ וע"ז אסמכוה על קרא דלא תסור, ובזה אין חיוב לב"נ, אבל בישראל יש סברא גם בזה כיון שיש להם תורה נצחית].

טור תקצו לאחר הציון להערה 109 – וכתבו האחרונים, שגם לדעה זו החיוב לשמוע לגדולי הדור הוא סברא שהיא כעין תורה, ולכן דברי סופרים לדעה זו חמורים יותר מאשר הדעה החולקת, שהם בלאו [עץ הדר סימן ל"ט-מ, ועיין ספר חסידים סימן ת"ו דע כי עונשים שאין כתובים בתורה גדול עונשן מעונשים הכתובים בתורה שבשביל שסייעו בפילגש בגבעה נהרגו כולם ויהונתן שבלא דעתו טעם מן הדבש לא ענהו ה' לשאול אע"פ שלא ידע]. אמנם, על ב"ד שהיה בשכבר הימים אין בזה סברא כ"כ וע"ז אסמכוה על הקרא, ויהיה זה פחות חמור מהדעה החולקת [עץ הדר שם, אמנם נראה שלעם ישראל זו סברא פשוטה גם לשמוע לב"ד בעבר, ויהיה אף זה מסברא].

טור תרו לאחר הציון להערה 166 – ויש אמוראים שסברו דלאו דלא תסור הוא רק על הדרשות שדרשו חכמים מדיוקי כתובים או מהמדות שהתורה נדרשת בהם [טוב ראייה ברכות יט ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות קפ, וזו ההר"א של אותם דאחיכו על רב בר שבא בגמרא בברכות שם, הואיל ועל זה לא שייך מחילה של חכמים].

טור תריג הוספה להערה 218 – וכתב בטוב ראייה סוטה ד ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות יג, שנראה שרש"י ס"ל כהרמב"ן, דלאו דתקנות דרבנן לא הוי בכלל 'לא תסור', אלא דהוא אסמכתא בעלמא, דבסוטה ד ע"ב 'כל המזלזל בנט"י נעקר מן העולם', ופרש"י 'המזלזל – שאוכל תמיד בלא נטילת ידים: נעקר – דעובר על

דברי חכמים חייב מיתה דכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש". ולפ"ז זלזול בדברי חכמים הוא רק כשעובר תמיד, ובע"ז כז ע"ב בעובדא דבן דמא מוכח דהוא גם בפעם אחת. אמנם אם נאמר דדברי סופרים הוא רק אסמכתא בלא תסור, ועל זה קאי הגמ' בסוטה, ובע"ז מדובר על מה שדרשו מהפסוקים והוי בלאו ממש דלא תסור, ולכן חייב גם בפעם אחת. ותוס' דלא חלקו ס"ל כהרמב"ם. ועיין פנקסי ראייה פנקס לה אות מב שכתב שמח' הרמב"ם והרמב"ן תלויה בחקירה האם 'אחרי רבים להטות' הוא מפני השלום, ואז שייך גם על רבנן מנהיגי הדורות והוי תקנתם דאורייתא, אך אם הוא מפני האמת, הרי רק אם הם לפנינו (עיין חו"מ כה ובנ"כ) וממילא הוי 'לא תסור' רק אסמכתא.

טור תריד לאחר הציון להערה 221 – או משום 'קבלת הגוי כולו', כלומר שנתפשט הדבר ברוב ישראל [אדר היקר עמ' לט].

טור תריד לאחר הציון להערה 223 – ויש שהסבירו שהלאו של 'לא תסור' הוא דאורייתא הוא רק כשתקנו תקנה בביהמ"ק, וטעמו משום ששם מסייעת רוח"ק [כן כתב בבירור הלכה פסחים דף ו ע"א, הובא בטוב ראי שם אות ל, לגבי עיסת ארנונה, והביא כן בשם הכוזרי (מאמר ג לט), וכתב שם שנראה שלכן דייקה הגמרא בעירובין (סד:): שדברי ר"ג לגבי תקנות יבנה נאמרו ברוח"ק, שתקנות יבנה הם מדאורייתא משום 'לא תסור', ושאר תקנות הם רק מאסמכתא]. וי"א שאם ממש ממרה דברי חכמים שאומרים לו אל תעשה ועושה הוי לכו"ע דאורייתא מ'לא תסור' [שבת הארץ קונטרס אחרון סוף אות ב].

טור תרלח תיקון להערה 387 לאחר המילים 'הנ"מ בזה' (אמנם לא כתב שם שבגלל לאו של 'לא תסור' המצווה נעשית כעין של תורה, אלא רק כתב שאם מושך בערלתו, ואפילו לא להכעיס, הרי הוא כמומר לכל התורה, ואין לו חלק לעוה"ב, בגלל חומר מצוות מילה, ולא אמר שהוא כעין המצווה עצמה).

טור תרנז לאחר הציון להערה 404 – ויש שכתבו שכיון שהאיסור עצמו אינו מפורש בתורה, אין אומרים בו שספקו לחומרא [בירור הלכה סוכה ב ע"א ציון ג, הובא בטוב ראי שם אות ב, וכמו שכתב הרמב"ם לגבי טרפות (הלכות שחיטה פרק ה הלכה ג) 'אע"פ שכולן הלכה למשה מסיני הן, הואיל ואין לך בפירוש בתורה אלא דרוסה החמירו בה, וכל ספק שיסתפק בדרוסה אסור, ושאר שבעה מיני טרפות יש בהן ספקין מותרים כמו שיתבאר].

טור תרמא הוספת הערה, לאחר הערה 411 לאחר המילים 'כבוד חכמים' – שו"ת משפט כהן סי' ד ע"פ רש"י, עיין לעיל לאחר הערה 25.

טור תרמג לאחר הציון להערה 424 – ויש שכתבו שאפי' מצוות דרבנן, כגון ברכה על הפרשת תרו"מ, מעכבות את אמירת 'וידוי מעשרות' כיון שאינו מקיים 'ככל מצוותך', הכולל גם לאו דלא תסור [שו"ת משפט כהן סימן נו אות ג ס"ק ה].

טור תרמח לאחר הציון להערה 462 – אף לסוברים שהחיוב ביהרג ובל יעבר בשעת השמד הוא רק על מצוות ולא על סתם מנהג [רמב"ם הלכות יסה"ת פ"ה ה"ג, כס"מ שם ה"א], מ"מ במצוות דרבנן הדין גם יהרג ובל יעבר כיון שגם הם דאורייתא מלא תסור [שו"ת משפט כהן סימן קמד אות ב].

טור תרסה לאחר הציון להערה 594 פיסקה חדשה – מה שמלך מוציא למלחמת רשות ע"פ ב"ד [סנהדרין כ ע"ב, רמב"ם הלכות מלכים פ"ה ה"ב] היינו בהסכמתם ולא בצווים, שאם היה בצווים היה חיוב מטעם 'לא תסור' [אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקמ"ד].

שם פיסקה חדשה – יש דין "לא תסור" גם אם נתערבה בהחלטת ב"ד נטיה של רצון שהיטה את השכל [עין איה ברכות פ"ג אות כח].

שם פיסקה חדשה – לא תסור שייך רק במעשים, אך בדעות תליא במחלוקת בבלי וירשלמי דלבבלי שהוא תלמוד חו"ל, שאינו נסמך על שרשי הנבואה אין הכרעה בדעות, ולירושלמי שהוא תלמוד א"י ונסמך על שרשי הנבואה, ולכן סעיפי ההלכות והאגדות מתאחדים זה עם זה ממילא שייכת הכרעה גם בענייני אגדות ודעות [אגרות הראיה אגרת קג עמ' קכד, וכן אגרת שב] והלכה בזה כבבלי [כן פסק חוה"ל בהקדמתו, וכן בפנקסי ראיה פנקס לה אות מה].

שם פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים האם השבועה בנחמיה [פ"י פ"ל] כוללת רק איסורי תורה ולא איסורי דרבנן שנאמר שם 'ולשמור ולעשות את כל מצות ה'", [מבוא לשבת הארץ פ"ח אות ה, ואולם אם נאמר כרמב"ם שמצוות דרבנן גם הם בכלל מצוות דאורייתא בגלל "לא תסור", הרי השבועה חלה גם אליהם וכמ"ש הש"ך (יו"ד רל"ט סק"כ) בשם מוהר"ל ן' חביב לגבי שבועה שאינה חלה על מילי דרבנן בגלל "לא תסור". ואולם

בשבועה דנחמיה כיון שפרטו אח"כ כמה סוגי מצוות מהתורה, נראה שהכוונה דווקא למה שכתוב בתורה, והוי הנדר לזרוזי].

לא תעשה

טור תשסז הוספה להערה 125 – וכן הוכיח בספר עץ הדר סי' טו, הובא בטוב ראי ר"ה טז ע"א אות כג, טוב ראי יבמות צ ע"א אות מד מדברי הרשב"א, ע"ש.

טור תשסט לאחד הציון להערה 139 – ויש נפ"מ מה חמור יותר, כגון אם קונסים אף על ביטול מצות עשה [כגון אם לא עבר על 'בל יראה', אלא עבר רק על 'תשביתו' – שו"ת משפט כהן סי' קלב עמ' רצב, הובא בטוב ראי פסחים כט ע"ב אות קיג. ועיי"ש שאולי במצות עשה ממש ישנו קנס, ובמצווה מן המובחר אין קנס. אמנם, בסוף דבריו כתב שגם למ"ד עשה חמור מל"ת, מ"מ לעניין ענש חמור ל"ת מעשה, וקנס הוא ענש, ולכן אין לחייבו בעשה].

כרך לה

לא תעשו עול במשפט – לוג

לא תעשו עול במשפט

טור א לאחר הציון להערה 2 – ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות [שיר השירים ג ז] מפחדה של גיהנם שדומה ללילה [סהדרין ז ע"א, רמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ג ה"ח, שו"ע חר"מ סי' ח ס"ב]. והטעם שנאמר גם חרב בין ירכותיו, וגם גיהנם מתחתיו, כיון שמקלקל גם את ההנהגה המדינית, וזוהי החרב, וגם את העניינים האמיתיים האחוזים ביסוד המשפט וזהו הגיהנם [מציאות קטן אות שעג].

לא תעשון אתי

טור ט לאחר הציון להערה 27 – ויש שכתבו שאיסור חמה ולבנה הוא רק אם עשו הגויים כדוגמתם ע"ז [רמב"ם פהמ"ש ג ג. אמנם בגמרא ר"ה שם לא משמע כן. ועיין שו"ת דעת כהן סי' סד, הובא בטוב ראי ע"ז שם אות סו, שפשיטא ליה לרמב"ם שהאיסור בדמויות שטועים בהם העכו"ם, כיון שנקטה הגמרא חשד, וכנראה שידע על פי בקיאותו בספרי ע"ז, שאין כלל צורות רגילות ולא שייך בזה חשד. ואה"נ יכלה הגמרא לתרץ כך, רק תרצה שפיר באופן אחר. על מחלוקת הראשונים ופסק למעשה לגבי צורות שאינם בולטות או שוקעות אלא מצורות, עיין אורח משפט אר"ח סי' כא, הובא בטוב ראי ב"ב דף נד ע"א אות עג, שו"ת דעת כהן שם, הובא בטוב ראי יומא דף נד ע"א אות כד, טוב ראי ב"ב שם, טוב ראי ע"ז שם].

טור ט לאחר הציון להערה 30 – ובניית בית המקדש במקומו, בזמן שאין שום אפשרות להקריב בו קרבנות, אע"פ שאין בזה מצווה [שכן היא לשון הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"א, ובספר המצוות עשה כ מצוות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, 'היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד], מ"מ אין בזה איסור של 'לא תעשון אתי' [שו"ת משפט כהן סי' צד עמ' קפ, הובא בטוב ראי זבחים קונטרס הקרבנות אות לג].

טור ט לאחר הציון להערה 35 – ויש מסבירים, שמטעם זה תקנו בחנוכה הדלקה שמנה ימים, על מנת שלא יעשו כדוגמת המנורה [מצוות ראייה א"ח סי' תרע ס"א, בשיפולי גלימתו עמ' 35, הובאו בטוב ראי שבת כא ע"ב אות מ, מא].

טור יא הוספה להערה 47 לאחר המילה 'בדעתם' – ועיין שו"ת דעת כהן סי' סה, הובא בטוב ראי ע"ז שם אות סגו, שאף שאינו מפורש בדברי תוס', שכן ניתן להסבירם שמדובר רק על איסור שהיה, מ"מ כיון שהפוסקים הביאו מהם ומהרא"ש, משמע שהבינו שדעתם שווה, והרא"ש דבר במפורש גם על עשייה, ואע"פ שתוס' נקטו שהיה, ה"ה עשייה, אלא שהגמרא דיברה על שהיה.

טור יב לאחר הציון להערה 65 לאחר המילים 'עבודה זרה' – עוד דרשו במכילתא הא אם שניתם משל זהב הרי הן כאלקי כסף [מכילתא שם]. ואיסור זה רומז על הנהגת המעשה על פי העבודה [ע"פ המלבי"ם שמות לב א, יחזקאל י ח-ט], שהיא כפי עבודת האדם הרמוז בזהב, ולא על פי החסד הכללי הרמוז בכסף [מציאות קטן אות שפז].

טור יב הוספה להערה 68 – וטעם ההשוואה, שכמו שהע"ז היא ע"י דמיון כוזב, כן גם שינוי בעשיית כרובים של כסף במקום של זהב או שעשאים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ולא בבית המקדשהוא דמיון כוזב, וכן הוא לגבי התמנות הדיינים אם הוא הולך בדרך הקדושה, אז ההתמנות הוא קדושה, אבל אם אינו הולך בדרך הישר, אז ההתמנות הוא רק קלקול גדולשהוא דמיון כוזב לדין הגון.. מאמרי הראיה עמ' 471.

לא תעשון כן לה' אלקיכם

טור מו הוספה להערה 319 – [וכן משמע בשו"ת דעת כהן סי' קסה עמ' שה, הובא בטוב ראי ע"ז שם אות כח, שהביא את הספר עמק שאלה השמטות יו"ד סי' ט, שהוכיח מהגמרא שם שאין לקלוף את הנטפלין לשם, משום שהוא דומה לבהמה שעושה אותה גיסטרא. ואע"פ שבשו"ת דעת כהן שם דחה את דבריו, היינו משום שאינו דומה, שבגיסטרא משחית את ב' הצדדים בלא תיקון כלל, משא"כ, בקליפת הנטפלין שע"ז מתקן את השם שיהיה נכתב כדינו. אבל משמע שאינו חולק על עצם העניין שיש בזה איסור לא תעשון כן, כיון שיכול לגנוז את כל היריעה].

טור לו הוספה להערה 231 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסה עמ' דש, הובא בטוב ראי שבת קכ ב אות קכז, טוב ראי ע"ז כו ב אות מד, שהטעם שגרם מותר כיון שכתובה לשון 'עשיה'. ועי"ש שלפ"ז גרם הורדת קדושת השם אסור, כיון שנלמד ממקור אחר (מנחות צט א ויקם משה את המשכן – שמות מ יח), ולא מ'לא תעשון כן'. וכ"כ גם במבוא לשבת הארץ עמ' נב, הובא בטוב ראי שבת צד ב אות קב, שבכל מקום שאין לימוד מיוחד כלימוד הנ"ל, גם גרם אסור.

טור לו הוספה להערה 271 לאחר המילים 'וברית משה ל"ת ג אות ז' – שו"ת דעת כהן סי' קעה עמ' שכז, הובא בטוב ראי ע"ז נב ב אות פ.

טור לח לאחר הציון להערה 247 פיסקה חדשה – כאשר צריך לאבד קדש, יש לאבדו בצורה שיהיה בו קדושה מועטת, ולכן כאשר שורפים קדשים, יש להמתין שיפסלו בנותר, שאז קדושתו פחותה, כאשר אין פסוק שמורה שיש לשרוף מיד [טוב ראייה פסחים פב א, הובא בטוב ראי שם אות קצג].

לא תשא

טור נט לאחר הציון להערה 7 – ומ"מ אם יש תועלת בשבועתו, אינו עובר [טוב ראי יבמות כב ע"א אות ה עמ' לא].

טור ס לאחר הציון להערה 14 פיסקה חדשה – כאשר משביעים ב'ארור' [רש"י שבועות לח ב ד"ה 'בספר תורה', השגת הראב"ד שבועות פ"א הי"ג, חו"מ סי' פז סי"ט], אם עובר על השבועה או אם היא אינה לצורך, אע"פ שאין את החומרה של 'לא ינקה', ושכל העולם סובל מזה, מ"מ יש בו את הלאו של 'לא תשא' [שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קסט, באר אליהו סכ"ז סק"ט עמ' רלט שכתב שם שמקלל בשם אינו מן החמורות, שאע"פ שעובר על לא תשא, לא על זה הזדעזע העולם].

טור סד לאחר הציון להערה 48 פיסקה חדשה – י"א שלעניין לסמוך על חזקה, חומר ברכה לבטלה חמור אף מאיסורי חטאת של שבת [שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קע בדעת ה"ז או"ח סי' ח סק"ח. ועיין מצוות ראייה או"ח סי' ח ס"ט, הובא בטוב ראי ברכות לג א אות ריט]. וי"א שאין להקל בה, במה שאין מקלים באיסור סקילה [שו"ת משפט כהן סי' לט, הובא בטוב ראי שבת ד ע"א אות ג, טוב ראי יומא פו א אות מד].

טור סג לאחר הציון להערה 40 פיסקה חדשה – אם נשא שם שמים לבטלה, ואח"כ תיקן, לא עבר על הלאו, אבל עבר על העשה של 'את ה' אלקיך תירא' [דברים ו יג; י כ, שר"ת משפט כהן סי' לט הובא בטוב ראי פסחים ז ע"ב אות נ. אמנם, עיין שר"ת אורח משפט סי' טו, הובא בטוב ראי פסחים קב ע"א אות רג עמ' שעז, שאולי אפשר ללמוד מהעשה על הלאו, ומשמע שהם שווים].

טור סג לאחר הציון להערה 40 פיסקה חדשה – אם מברך על מצוה, ואח"כ התקלקלה המצוה, עובר על הלאו, אלא שאין לחוש בשעת הברכה שתתקלקל המצווה [שר"ת משפט כהן סי' לט ע"פ פסחים ז ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות נ].

לבדוק בכרך לא ערך כינויי השם (136,150,440,447) לגבי הזכרת שם שמים בלע"ז שיש בו איסור לא תשא [טוב ראייה ברכות יב א, הובא בטוב ראי שם אות קכ].

לא תשא שמע שוא

טור סז הוספה להערה 26 – ואף שבשבועות לא ע"א, למדו זאת מפסוק אחר, הסביר תוס' שם מדוע צריך את שני הפסוקים, ועיין באר אליהו סי' יז ס"ק יג בהסבר הדברים.

טור סז הוספה להערה 34 – ועיין באר אליהו סי' יג סק"ג, שאף שכתב רש"י שמהפך בזכותו של הבורר, והסביר הרא"ש (סנהדרין פרק ב, זה בורר סי' ב) שכוונתו שמתוך שבררו מבין דבריו לאשורו. מ"מ אין כוונת הרא"ש ששומע דבריו קודם בע"ד חבירו, שהרי גם בדיינים דזבל"א לא פקע האיסור של הטעמת דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו, משום לא תשא שמא שוא, אלא שהדיין שומע דברי שניהם, ומתוך שבררו, יש לו נטיית הנפש להבין דבריו באופן היותר טוב.

טור עא לאחר הציון להערה 77 – והחידוש בלאו זה, שעובר אפילו באופן שלא עשו הדברים שום רושם [מצוות ראייה הערות לספר חפץ חיים כלאו באמ"ח סק"ב].

לא תשחט על חמץ

טור עט לאחר הציון להערה 14 – ואינו נחשב לאו שבכללות, אע"ג שנלמדים ממנו איסורים נוספים [כגון דעת הרמב"ם הלכות חו"מ פ"א ה"ח, שיש איסור השהיית

חמץ ב"ד מפסוק זה], כיון שאיסור זה הוא עיקר האיסור [בירור הלכה פסחים ה ע"א ציון א, הובא בטוב ראי שם אות כד, ע"פ הכס"מ הלכות ע"ז פ"ב הי"ד].

לא תתגודדו

טור קפח הוספה להערה 18 – ועוד שמהגמרא משמע דלא כן, שהרי דורשת זאת מפסוק, ועוד שמופיע בספרי (דברים צו), וא"כ הוא מדרש תנאים ואיך יחלוק רי"ח ע"ז ואין לתרץ שהיא מח' תנאים דהגמרא היתה צריכה לפרש כן. ואין לומר דר"י תנא ופליג דלא מצינו כן בכל הש"ס אלא לגבי רב ור' חייא. ועוד דתירוץ זה נחשב לדוחק גדול לגבי רב, (ע' ס' כריתות לשון למודים שער ג' סי' קמ"א) וק"ח לגבי רי"ח, שרב הי' יותר חשוב ממנו, כמב' בד' רש"י חולין נ"ד א' ד"ה בישיבה.

טור קצא לאחר הציון להערה 49 – יש מי שרצה לומר שאין לוקין על לאו דאגודות מפני שצריך שנים לעשותו, ודחו דבריו, הואיל והדין שאין לוקין על שנים שעשאוה הוא רק בשבת, וראיה מלאו דעריות [משפט כהן שם. אמנם ניתן לומר שבעריות ובאגודות המציאות שזה אינו יכול וזה אינו יכול, שהדין שלוקין].

טור קצב הוספה להערה 54 לאחר המילים 'ונקט אחד מהם' – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קכה שציין לב"ח יר"ד קפא, שכשהרמב"ם במשנה תורה נותן טעם למצווה יש בזה חדוש הנוגע להלכה, והסבה שהביא טעם זה, כיון שהטעם של מחלוקת שייך גם במנהג, ללמדנו של"ת שייך גם במנהג. ואמנם אפ"ל שהרמב"ם לא ס"ל דשייך גם במנהג אלא מתכוון מנהג של הוראה, דאם פסקו ולא הורו אין בזה ל"ת דומיא דזקן ממרא (סנהדרין פו:). וניתן לומר דבמנהג הוא רק מדרבנן.

טור קצט הוספה להערה 125 – ובספר גט פשוט בכללים כתב שדין רוב הוא רק אם יושבים יחד, אבל בשו"ת משפט כהן סי' קכה כתב שמ"מ שאם יש ב"ד אחד שהוא רוב, חל על ב"ד של המיעוט איסור ל"ת ואין השני יכול לעשות כהוראתו משום ל"ת. וכשהם שווים במספר, אז האיסור חל על שניהם וחייבים להשתוות ביניהם או לילך אחר המחמיר בדאורייתא ואחר המקל בדרבנן (ע"ז ז ע"א).

טור ר לאחד הציון להערה 129 – ויש שכתבו שלא שייך לומר שיש ל"ת במנהג ואין ל"ת בדין [שו"ת משפט כהן סי' קכה. וכתב שם שגם אינו יכול להיות חמור ממנו שבמנהג אסור גם בב' ב"ד ובדין אסור רק בב"ד אחד, ועוד דאם כן היה לרמב"ם לפרשו בדין ולא רק במנהג. ומ"ש הרמב"ם לשון מנהג היינו למסקנת הגמרא שנוהג ל"ת גם במנהג שלא כירושלמי, או שהרמב"ם פליג אקה"ע ופ"מ וס"ל שגם לירושלמי יש ל"ת במנהג].

טור ריג לאחד הציון להערה 243 – אך יש אחרונים שכתבו שגם אם יש מנין בפ"ע, אין להתפלל תפילה של יר"ט שני של גלויות בארץ משום לא תתגודדו [שו"ת אורח משפט סימן קל אות א עמ' קנט].

טור רטו הוספה להערה 262 – ובשו"ת משפט כהן סי' קכה כתב שאפשר שהרמב"ם הבין את הירושלמי בצורה שונה, וס"ל שגם במנהג ישנו איסור ל"ת.

טור רטז לאחד הציון להערה 268 – וגם במקום שהמעשה אינו מגיע מתורת חיוב, אבל אם עשה את המעשה פוטר מחיוב אחר שלא יחול, נחשב איסורא [הר"ן מגילה דף א מדפי הר"ף סד"ה 'מגילה' כתב שבני הכפרים אינם קוראים מגילה בלילה, דמתוך שהקלו לקרא שלא בזמן, הקלו שא"צ לקרא בלילה. ובמצוות ראייה או"ח תרפח אות ו הסביר את דבריו, שלא תקנו כלל חיוב ליום הכניסה, אלא מתוך שכבר קראו אינם מחויבים לקרא ב"ד. וגם קריאה זו נחשבת כאיסורא, אע"פ שלא היה בה חיוב כלל, שהרי כך קראה לזה הגמרא].

טור רל לאחד הציון להערה 395 – ויש שכתב שהעיר שנעשה בה נס קובעת יר"ט לדורות, אף למי שעקר ועבר לעיר אחרת [שו"ת מהר"מ אלשקר סימן מט]. ויש חולקים [כ"כ במצוות ראייה או"ח תרפח אות ו שתלוי בשני הסברים ברא"ש (יבמות פ"א סימן ט לגבי לא תתגודדו לעניין קריאת המגילה בכפרים)].

טור רלט לאחד הציון להערה 474 – הואיל ורב סבר כן והלכה כרב באיסורי כנגד שמואל [שו"ת משפט כהן סי' קכה].

טור רלט הוספה להערה 476 לאחר המילים 'שעשו כדבריהם' – ונראה שחזר בו כיון שא"א לפסוק כרב נגד מסקנא מפורשת של הגמרא דעשו כדבריהם. ונראה שגם הוא הבין בהו"א שרבא מודה לאב"י בשני ב"ד בעיר אחת, דאל"כ תקשה על תרוצו דאפ' אם לא עשו, מדוע פסק כאב"י. אבל אם נאמר שרבא מודה בעיקרון

לאביי, רק שאם עשו מוכח שגם בעיר אחת אין ל"ת, אך למ"ד לא עשו גם בעיר אחת אין ל"ת – שו"ת משפט כהן שם.

טור רמו לאחר הציון להערה 525 – ויש שכתבו שנחשב כשני בתי דינים, הואיל וכל אחד מודה לשני שכך הוא צריך לנהוג [שו"ת עזרת כהן סימן קג אות יז].

לא תתורו

טור רסז לאחר הציון להערה 21 – ובכל מקום שיש הקטנה של ערך המצוות נובע זה מעיני האדם הזונות אחרי הזנות ואחרי המינות כדברי ראש המינות לר"י בן פרחיה [סוטה מז, סנהדרין קז: בהשמטות הצנזורה] 'רבי, עיניה טרוטות' [שמנה קבצים ח"ב קובץ ה אות רלט עמ' קסז]. ואולם למרות שאצל היחיד נאמר 'ולא תתורו', בכלל נאמר [רות ב ט, על פי פירוש הזהר ויקהל דף ריז ע"ב] 'עיניך בשדה אשר-יקצרון והלכת אחריהן', כיון שהכלל נושא עיניו רק לדברים נשגבים [עין איה שבת פט: אות קמו].

טור רעז לאחר הציון להערה 106 – ויש אומרים שעיקר האיסור הוא אחר העבירה [כן כתב רבינו בחיי (כד הקמח אות ט טהרת הלב) בשם הרמב"ן שכוונת המאמר (יומא כט ע"א) 'הרהורי עבירה קשים מעבירה', הוא אחר העבירה שמהרהר בעבירה שעבר, אבל קודם שעבר 'מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה' (קידושין לט ע"ב). אולם מהגמרא (ברכות יב ע"ב) "אחרי עיניכם – זה הרהור עבירה, שנאמר: 'ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני', משמע שהוא גם קודם החטא, וכדעת רבינו בחיי עצמו שהשיג על הרמב"ן בזה, כן כתב בטוב ראייה ברכות יב ע"ב הובא בטוב ראי שם אות קיד].

לאו הבא מכלל עשה

טור רצ לאחר הציון להערה 16 בסוף הפיסקה פיסקה חדשה – נחלקו האחרונים האם ישנו לאו הבא מכלל עשה, אם העשה נלמד בגז"ש. שיש שלמדו מדברי ראב"ע שאכילת הפסח עד חצות [ברכות ט ע"א], ומשמע שאחר חצות לא רק שאין מצווה אלא יש אף איסור [כן משמע בזבחים פ"ה מ"ח 'הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות'], ואף שבשאר קדשים האיסור מתחיל בבקר, וניתן היה להבין שאף בקרבן פסח כן, ורק שאינו מקיים מצוות אכילת פסח לאחר חצות. ומוכח שאיסור זה הוא מטעם לאו הבא מכלל עשה שנאמר 'בלילה הזה', ומגז"ש נלמד שהוא עד חצות, וממילא אסור לאכלו אח"כ [טוב ראייה ברכות ט ע"א

הובא בטוב ראי שם אות סא]. וי"א שהאיסור מדרבנן [שם ולפ"ז דברי הגמרא (פסחים קכ ע"ב) 'מחצות הוי ליה נותר' הוא מדרבנן ודוחק. ותוס' בפסחים (פט. ד"ה "דאילר") אומר שהוא דאורייתא דכל מה שנאמר במשנת איזהו מקומן הוא דאורייתא].

טור שט הוספה להערה 197 – ועיין שבת הארץ פ"ו ה"א ע"פ המגלת אסתר מצות עשה ג ממצוות ששכח הרמב"ם לדעת הרמב"ן.

טור שיא לאחר הציון להערה 215 פיסקה חדשה – י"א שהשחתת זרע הוא לאו הבא מכלל עשה [כן משמע בתוס' סנהדרין נט ע"ב האומר שמי שמצווה על פריה ורביה מצווה שלא להשחית זרע], ולפ"ז גם גורם להשחתה אסור, דגם הוא גורם שלא יקויים פו"ר, דבביטול מ"ע אין חילוק בין גורם למבטל בידיים, דאפ"י יושב ואינו עוסק במצווה ג"כ מבטלה ק"ו בגורם ביטולה [שו"ת עזרת כהן סי' לב עמ' קל]. וי"א שאין איסור זה לאו הבא מכלל עשה [ולדעתם נלמד מער ואונן או מהמבול], ולפ"ז רק בהשחתה בידיים אסור [שו"ת עזרת כהן שם].

שם – י"א שלגזור גזירה לגזירה הוא איסור תורה, והוי לאו הבא מכלל עשה [שו"ת אורח משפט סימן קיב הוספה עמ' קכו בדעת רש"י ביצה ב ע"ב ד"ה 'והתניא'], ועדיף לדעתם להזהר באיסור תורה ולא להוסיף איזה חומרא על מנהג. שהרי במקום שמוסיפים חומרא ודאי ל"ש לומר דהוי חד גזרה [שו"ת אורח משפט סימן קיב הוספה עמ' קכו].

שם – האיסור של 'לפניהם' ולא לפי נכרים ולא לפני הדיוטות הוא לאו הבא מכלל עשה [באר אליהו חו"מ סימן כב סקט"ז].

לאו הניתן לתשלומין; לאו הניתן להשבון

טור שנ לאחר הציון להערה 334 פיסקה חדשה – י"א שגם לסוברים שיש אסור דאורייתא בגזל עכו"ם, מ"מ אינו חייב להשיב, הואיל ואין בו מצות עשה של 'השיב את הגזלה' [נתיבות המשפט סי' שמח סק"א]. ולפ"ז אינו לאו הניתן לתשלומין ואינו לאו הניתק לעשה, וצריך ללקות עליו [שו"ת משפט כהן סימן קג עמ' רמב. וע"ש שגם אם צריך להשיב לו, אינו מדין 'השיב', ולכן עדיין הוא לאו שאינו ניתן לתשלומים].

לאו הניתק לעשה

טור שענד לאחר הציון להערה 68 – ויש שחילקו בין בל יראה ובל ימצא, שאם רוצה לבערו אינו עובר כלל, כיון שגדר האיסור הוא שרוצה בקיומו של החמץ, משא"כ בגזל, שמנתק את החפץ באותה שעה מהבעלים, גם אם מחזיר בסופו של דבר [הערות הרצ"י למצוות ראייה אר"ח סימן ח סעיף י עמ' רח-רט. ועיי"ש שדן מה הדין אם רצה לבער ולבסוף לא ביער, אם נחשב למפרע שעבר על הלאו].

טור שענה לאחר הציון להערה 72 – וי"א בדעת הראשונים שדין זה שהגונב על מנת להשיב אסור רק מדרבנן כדי שלא ירגיל עצמו, ומשמע שמדאורייתא מותר, ואין חילוק בינו לבין דין חמץ [הערות הרצ"י שם, שכן לשון הרמב"ם וטור והשו"ע. אך ניתן לומר שהאיסור מדאורייתא, והם נקטו טעמא דקרא].

טור שענו לאחר הציון להערה 73 פיסקה חדשה – י"א שכשמקיים את העשה עוקר את הלאו לגמרי, ועדיף מחייבי לאוין ועשין שיכול לעשות תשובה במקום שאין חייב מלקות, שאע"פ ששב אין עקירה של הלאו או העשה [טוב ראייה סוטה מד ע"א שהסתפק בזה מהא דגזל והשיב אינו חוזר מעורכי המלחמה למ"ד הירא מעברות שבידו, אך סח בין תש"י לתש"ר, חוזר אע"ג שיכול לעשות תשובה – מובא בטוב ראי שם אות פד].

טור שפ לאחר הציון להערה 125 – וי"א שדומה ללאו שאין בו מעשה שעבר במה שאינו מתקן את הלאו ע"י המעשה ובזה אין מעשה [הערות הרצ"י למצוות ראייה אר"ח סימן ח סעיף י עמ' רח-רט. אמנם, הוא כתב זאת דווקא במקרים שאינו עובר כלל על הלאו, ועיין לעיל ציון 50 ואילך].

טור תז לאחר הציון להערה 450 – וי"א שהתשובה עצמה אינה מ"ע, אלא כשעושה תשובה יש מ"ע להתוודות [כן הוא לשון הרמב"ם בהלכות תשובה פ"א ה"א], וממילא אין זה לאו הניתק לעשה [משפט כהן שם]. ויש שתרכזו שדומה ללאו דחסימה, שגם בו מועילה תשובה [הרצ"ה פערבער, הובא בשו"ת משפט כהן שם]. וכתבו עליהם שתרוץ זה שייך רק אם נאמר שהמקור לפטור לאו הניתק לעשה הוא משום שאינו דומה ללאו דחסימה [מכות דף יג ע"ב ועיין לעיל ציון 101 ואילך], אולם אם נאמר שפטור לאו הניתק לעשה, נלמד מסברא שהעשה לנתוקי הוא

דאתא [מכות דף טו ע"א למ"ד דלאו שקדמו עשה לוקין עליו אע"ג שאינו כלאו דחסימה],
א"כ אין בזה תרוץ [ש"ת משפט כהן שם].

טור תכז לאחר הציון להערה 693 – או הגוזל מגוי למ"ד שאסור, אך אין בו עשה של 'והשיב את הגזלה' [נתיבות המשפט סי' שמח סק"א]. וגם אין חיוב תשלומים מטעם החזרת הלוואה, או משום שמותר להפקיע הלוואתו, או משום שעשה זה אינו מתקן את הלאו [ש"ת משפט כהן סימן קג עמ' רמב].

שם הוספה להערה 694 – ש"ת משפט כהן שם.

טור תלד הוספה להערה 779 – וכן נראה משו"ת משפט כהן סי' קב עמ' רלו, שהוכיח מהגמרא לגבי שעיר המשתלח שמכפר על עשה, (שבועות דף יב ע"ב) וכן הוכיח מדברי רבא בזבחים דף ז ע"ב 'עולה – דורון היא'.

לאו שאין בו מעשה

טור תנג לאחר הציון להערה 145 פ"סקה חדשה – לאו שאב"מ אינו מגדיר את הפסוק כלאו שבכללות* אף אם ישנו לאו נוסף הנלמד ממנו, ולכן הלאו של לא תתגודדו* אינו לאו שבכללות, אע"פ שיש במשמעותו שני לאוין (לאו דגדידה ולא דאגודות), משום שהלאו של אגודות אין בו מעשה וכיון שיש חלוק בעונש אינו לאו שבכללות [עיין מנ"ח קנב, ש"ת משפט כהן סימן קכה עמ' רפד].

טור תעה הוספה להערה 163 – ש"ת משפט כהן סימן קכו עמ' רפה.

טור תפ לאחר הציון להערה 204 – ויש שרצו לומר שקרקע עולם אין בו מעשה ורק התורה קראתו מעשה ולכן חייבת גם האשה [הרב זלמן פינס, הובאו דבריו בשו"ת משפט כהן סימן קמד אות יט עמ' שמו הובא בטוב ראי ב"ק ה ע"א אות ו, כתובות לב ע"א אות פד], ובדומה לעדים זוממין דרחמנא קרייה מעשה [ב"ק ה ע"א], אע"פ שבעדים זוממין אין מעשה [כתובות לב ע"א]. ויש שכתבו שבעדים זוממין יש מעשה, ורק כלפי שאר המצוות נחשב שאין בהם מעשה, ולכן אין ללמוד לשאר המצוות שכשיש ממון ומלקות משלם ואינו לוקה [שו"ת משפט כהן שם הובא בטוב ראי שם, ולכן לא נאמר בגמרא 'אין בהם מעשה' אלא 'לא עשו מעשה', כיון שבאמת יש בהם מעשה, רק הם מצד עצמם לא עשו את המעשה. וכן אין להוכיח מהגמרא במכות ב ע"ב שאין

בהם מעשה, ורק במקום שיש 'כאשר זמם' הגדירה התורה שחשוב כמעשה. אבל בעריות יש שם מעשה כיון שיש לשניהם הנאה תוס' ב"ק לב. ד"ה 'איהו'].

טור תקכד הוספה להערה 603 – ובאורח משפט או"ח סימן מג עמ' נח הוכיח כן מתוס' (ב"מ צ ע"ב ד"ה 'רי"ח') עיי"ש..

טור תקלז לאחר הציון להערה 711 – ויש אחרונים שהסבירו בדעת הראשונים שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו אף אם עשה מעשה, היינו דווקא אם הרגילות היא לא לעשות מעשה, ובמקרה כזה אף אם עשה מעשה פטור. אך אם הרגילות היא לעשות מעשה, לוקה אם עשה מעשה, אפילו במקרה שישנה אפשרות לעבור ללא מעשה [שו"ת משפט כהן סימן קכו עמ' רפה בדעת ספר החינוך מצווה רמא, שאל"כ אף בחסימה היה צריך ללקות כיון שיכול לחסום בקול והוי לאו שאין בו מעשה למ"ד עקימת שפתיו לא הוי מעשה. ובניקף הרגילות היא שעושה מעשה ולכן חייב]. ויש שהסבירו שחייב אף אם אין רגילות לעשות מעשה במקרה שבעצם הלאו נעשה מעשה כגון במקיף, ושניהם (המקיף והניקף) נלמדו מאותו פסוק, ולכן נחשב לאו שיש בו מעשה [שו"ת משפט כהן שם בדעת ספר החינוך. וכתב שם שכ"ש לדעת השאגת אריה (סימן לב) שמעשה שנעשה קודם הלאו נחשב מעשה, והוי לאו שיש בו מעשה (וכ"כ הנמ"י בסוף מכות דף ד ע"ב מדפי הר"ף ד"ה 'אפילו לא שהה', ודלא כתוס' יבמות צ ע"ב ד"ה 'כולהו'), שודאי שרגילות שעושה הניקף מעשה קודם ההקפה].

טור תקנח הוספה להערה 945 – שו"ת משפט כהן סימן קכו עמ' רפה.

טור תקסה לאחר הציון להערה 1034 פייסקה חדשה – נחלקו הראשונים אם לוקה כאשר מקלל בשם שאינו שם המיוחד ובכינוי [מחלוקת הרמב"ם והראב"ד פכ"ו מהלכות סנהדרין ה"ג]. והסבירו האחרונים שהסבה לפטור היא משום דהוי לאו שאין בו מעשה [תמורה ג ע"ב], רק שהתורה חייבה בגלל הפסוק 'אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלקיך: והפלא ה' את מכתך' [דברים פרק כח פסוק נח], וכיון שנאמר 'השם הנכבד והנורא', הכוונה דווקא לשם המיוחד, ולכן כשאינו השם המיוחד חזר הדין הרגיל של לאו שאין בו מעשה שאינו לוקה [באר אליהו חו"מ סימן כז ס"א סק"ד].

טור תקע לאחר הציון להערה 1087 – כיון שאיסור של ממיר הוא במה שמתפיס את החולין בקדושה, ולא מה שמוציא מהקדושה, שהרי בזה אין מעשה. ועיקר האיסור הוא על התפסת חולין מקדש, ולא על ההוצאה לחולין [זבחי ראייה חולין ב ע"א על תוד"ה 'וסופג' וד"ה 'ולמ"ד' עמ' ח].

טור תקפד לאחר הציון להערה 1239 פסקה חדשה – המשלח ללא הענקה, יש שרצו לומר בדעת ראשונים שהוא לאו שיש בו מעשה, [ארצות החיים, ארץ יהודה סי' ח ס"א, על פי הרמב"ם הלכות עבדים פ"ג הי"ד 'כל המשלח עבדו ואמתו ריקם עובר בלא תעשה שנאמר לא תשלחנו ריקם והרי הכתוב נתקו לעשה שנאמר העניק תעניק לו', ומשמע שאינו לוקה דהוי ניתק לעשה, ומשמע דיש בו מעשה]. ויש שסברו שיש בו מעשה, ואין לוקה משום כך, [מצוות ראייה סימן ח סעיף א עמ' מא, והרמב"ם שכתב שהוא ניתק לעשה, להשמיענו שאם עבר ושלחו ללא הענקה, מחויב לשלם לו, ולא נאמר שאיסורא דעבר עבר, ואין לו תשלומין. קמ"ל דניתק לעשה ויש לו תשלומין. ולכן לא כתב הרמב"ם 'אין לוקין עליו דהוי ניתק לעשה' כדרכו בכל מקום, כיון שלא דבר כאן על המלקות כלל אלא רק על החיוב לשלם לאחר השילוח].

לאו שאינו שווה בכל

טור תרד לאחר הציון להערה 98 – וכן בתלמוד הירושלמי שאלו האם נשיאת כפיים דוחה טומאה בכהן גדול [נזיר פ"ז ה"א], והטעם שטמאת כהנים הוי לאו שאינו שווה לכל דוחה אותו נ"כ. ואע"פ שגם נשיאת כפיים הוי עשה שאינו שווה לכל, הסבירו האחרונים שגם לישראל ישנה מצווה להתברך [עיין שע"ת אר"ח קכח סק"א], ולכן נחשב עשה השווה לכל [משפט כהן סי' קיט עמ' רסז, והוכיח דבריו מתוס' ב"מ ל ע"ב סד"ה 'הא' לגבי לאו דכה"ג באלמנה, שכתב 'דחשיב שוה בכל כיון שהאלמנה עשתה איסור כמו הכהן דאקרי ביה לא יקח לא יקחו אע"ג דאין שוה בכל אלא בכהנים'].
 טור תרט לאחר הציון להערה 154 פסקה חדשה – איסור במצווה שאינה שווה בכל הוא קלוש וזה צד להקל. ולכן כתבו האחרונים שבאיסור תפירת ס"ת לנשים יש להקל, אע"ג שיש ספק שמא פסולות לכתובה [דרישה סי' רפא] ועוד שישנו ספק שמא הפסול לכתובה כשר לתיקון [שו"ת דעת כהן סי' קסט עמ' שיד].

שם פיסקה חדשה – לגבי דין תעשה ולא מן העשוי הנלמד מציצית לשאר מצוות [סוכה יא ע"ב, רש"י מנחות לג ע"א ד"ה 'תלי'], נראה שאין ללמוד ממנו למזוזה, כיון שלמוד זה גורם גם קולא שאם אין אפשרות נמצא יושב בטל [וכמו שאמרו חכמים לעניין חמץ פסחים כז ע"א 'אמרו לו: כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל – אינו דין. לא מצא עצים לשורפו – יהא יושב ובטל', וכן הדין כמו שכתבו שם תוס' ד"ה 'אין']. וכיון שמזוזה חמורה מציצית שהיא שווה בכל, אין ללמוד מציצית קולא למזוזה (דעת כהן סי' קפב עמ' שלט הובא בטוב ראי סוכה שם אות כה, טוב ראי פסחים שם אות קי2).

שם פיסקה חדשה – אע"פ שבתפילין העשה אינו שווה בכל שהרי נשים פטורות, מ"מ אם אינו מקיים את המצווה בתדירות, עובר על לאו 'לא תסור', ועוד לאוים, ולאויים אלו יש בהם את החומרא של שווה לכל [חבש פאר הערה להערות דף סח ע"ב]. וכמו במצוות שבת שגם בו העשה אינו שווה בכל לדעת חלק מהראשונים [תוס' קידושין לד. ד"ה 'מעקה', שסובר שאין נשים חייבות בעשה דשבת ויר"ט שהוא מצות עשה שהז"ג].

לאו שבכללות

טור תרכה לאחר הציון להערה 83 – ויש שהסבירו שלוקין על לא תתגודדו ולא הוי לאו שבכללות משום שיש כאן ייתור אותיות [וכמ"ש תוס' בב"מ קטו ע"ב ד"ה 'שנאמר' לגבי מילה מיותרת], או משום שלא דאגודות הוא לאו שאין בו מעשה וכיון שיש חלוק בעונש לא הוי לאו שבכללות [עיי' מנ"ח קנב]. ועוד ע"פ הראשונים [רמב"ם בטה"מ ל"ת מ"ה] שהעיקר הוא לאו דגדידה, ולא לאו דאגודות, ולכן לוקין רק על הגדידה, ולכן לא הוי לאו שבכללות [שר"ת משפט כהן סימן כה עמ' רפג הובא בטוב ראי פסחים מא ע"ב אות קמו].

טור תרס לאחר הציון להערה 444 פיסקה חדשה – אינו לוקה על לאו שבכללות, רק אם שני הלאוין נשמעין מן הפסוק, אך אם נשמע רק לאו אחד מבורר והלאו השני נלמד רק מדרשה, לוקין רק על הלאו המבורר [בירור הלכה פסחים ה ע"ב הובא גם בטוב ראי שם אות כד], כגון הלאו של 'לא תשחט על חמץ דם זבחי' [שמות לד כה] ראוי היה להיות לאו שבכללות, כיון שכולל שהיית חמץ אצל כל אחד מבני החבורה בזמן שחיטת הפסח, וכולל את השוחט עצמו אף אם אין לו חמץ,

במקרה ויש חמץ לאחד מבני החבורה [פסחים סג ע"א]. אמנם לוקה על לאו זה [רמב"ם הלכות קרבן פסח פ"א ה"ה].

שם פיסקה חדשה – כמו שבלאו הניתק לעשה שאע"ג שבמקרה רגיל פטור ממלקות, במקום שישנם שני לאוים לוקה [תוס' מכות דף טו ע"א ד"ה 'תנינא', תוס' חולין פא ע"א ד"ה 'הנח', תוס' זבחים קיד ע"ב ד"ה 'אלמה'], כך גם בלאו שבכללות, במקום שישנם שני לאוים שבכללות לוקה [טוב ראייה פסחים כד ע"א הובא בטוב ראי שם אות צח. אמנם לא זכיתי להבין את דברי הרב, חדא שאינו דומה ללאו הניתק לעשה ששם העשה עוקר את הלאו ממלקות, ובתרי לאוים אין בידו כח לעקור, דכן הוא לשון תוס' 'ולא עקר חד עשה תרי לאוין'. אך בלאו שבכללות אין דבר העוקר את המלקות אלא בכה"ג לא חייבה התורה מלקות, וא"כ מה לי לאו אחד ומה לי תרי לאוים. אמנם הרב מסביר דלמה לי תרי קראי אם לא לחייב מלקות, אך אין זה קשור לתרי לאוים הניתקים לעשה. ועוד קשה שקושיית תוס' בפסחים (כד ע"א ד"ה 'הא') שהרב רוצה לתרץ היא מדוע לוקה על שני הלאוים שתי מלקויות שהרי תוס' שאל על הגמרא במכות יז ע"ב 'וללקי נמי מדר' אלעזר', ולפי הרב צריך ללקות רק פעם אחת כמו בתרי לאוים הניתקים לעשה שלוקה ארבעים ולא שמונים, וא"כ הדרא קושיית תוס' בפסחים לדוכתא].

שם פיסקה חדשה – אף אם לשני הלאוים ישנו אותו טעם, הוי לאו שבכללות ואין לוקין עליו [שו"ת משפט כהן סימן קכה עמ' רפג הובא בטוב ראי פסחים מא ע"ב אות קמז]. כמו שמצאנו באיסורי נזיר ובאסורי נא ומבושל בפסח [פסחים מא ע"ב]. וכן בהו"א באיסור לא יחבול ריחים ורכב [ב"מ קטו ע"ב].

טור תרסא הוספה להערה 485 – ועיין בירור הלכה פסחים מא ע"ב הובא בטוב ראי פסחים שם אות קמו, שלפי הרמב"ם אין לוקין על לאו שבכללות, ולפי הראב"ד לוקין על לאו שבכללות. ובגלל זה ציין ב'עין משפט' בפסחים שם (ציון ב) את הרמב"ם בהלכות נזירות, למרות שלא דבר שם כלל על האוכל זג וחרצן, אלא הקשר לסוגיה שלא הוסיף שם הרמב"ם מלקות נוספות על לאו 'מכל אשר יעשה מגפן היין' שהוא לאו שבכללות. והסביר שם שהמחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד האם לוקין על לאו שבכללות תלויה בגרסאות בדעת אביי ורבא דהלכה כרבא, ולפי הראב"ד העיקר כגירסא שרבא סובר דלוקין ולרמב"ם העיקר כגירסא שרבא סובר שאין לוקין (עיין שרשים שרש ט').

טור תרסו לאחר הציון להערה 490 – וי"א שלוקים עליו כיון שישינו עונש מפורש במקום אחר [על פי טעמו של הלבוש יו"ד סי' קטז סעיף א, שהמקור של איסור בל תשקצו הוא מהפסוק (בראשית ט ה) 'ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש', נראה שילקו אף שהוא לאו שבכללות, כיון שהעונש מפורש בקרא, וכמ"ש הרמב"ם בספר המצוות ל"ת קצה 'שאחר שהעונש מפורש אין לחוש על האזהרה אם היא מן הדין או מלאו שבכללות', כ"כ במצוות ראה סימן ג סעיף יז עמוד כו. ויש להעיר שבבן סורר ומורה מפורש גם עונש המיתה 'ורגמוהו', וגם עונש המלקות 'זיסרו אותו', אולם כאן אין מפורש עונש המלקות כלל, אלא רק עונש המיתה לבני נח].

טור תרסו לאחר הציון להערה 492 – וכן בלאו של 'לא תאכלו כל נבלה' [דברים יד ג], שלמדה ממנו הגמרא – כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל [חולין קיד ע"ב], כלומר אסורה אכילה על כל דבר שאסור לעשותו כגון בשר בחלב, כלאיים וכד'. ולר' אבהו אסור אף בהנאה. והרי הוא לאו שבכללות כיון שכולל דברים רבים שנעשו באיסור, ואין לוקין עליהם. אולם בכלאים כיון שיש פסוק מפורש נוסף לאסורם בהנאה 'פן תקדש' [דברים כב ט], מחייב מלקות בגלל היתור לפי ר' אבהו. וכן מחייב לפי אביי מלקות על אכילה שלא כדרך הנאה [שדעת אביי שלוקים על כלאי הכרם שלא כדרך הנאתן (פסחים כה ע"א) וכן סובר שאין לוקין על לאו שבכללות (שם מא ע"ב)]. ולרבא שמחייב מלקות אף על לאו שבכללות היתור בא בשביל אכילה שלא כדרך הנאה [עץ הדר סימן יח עמוד מה הובא בטוב ראי פסחים כה. אות ק עמ' 209].

לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד

טור תשה לאחר הציון להערה 232 – וי"א שהפסוק הנ"ל במחמר מלמד על טעם נוסף לפטור, ולכן גם למ"ד לוקין על לאו הניתן לאזהרת מיתת ב"ד או שלאו דמחמר אינו לאו הניתן לאזהרת מיתת ב"ד, מ"מ אין לוקין על לאו זה [ש"ת משפט כהן סי' קיט עמ' רסז].

לב

טור תשעג לאחר הציון להערה 192 פיסקה חדשה – יש ראשונים הסוברים שניטל הלחי עליון טרפה [רמב"ם הל' שחיטה פ"ח הכ"ג] והסבירו בדעתם שהטעם שמסוכן ללב ולריאה [כס"מ שם. ואע"ג שלעניין מקדיש אבר בהמה שהנשמה תלויה בו דפשטה בכולה (תמורה יא:), אין אומרים שגם הלחי בכלל, כיון דאין הנשמה תלויה בו אלא בלב, אלא שללא הלחי יכול הלב להנזק כן כתב בשו"ת משפט כהן סימן קז אות א עמ' רמז].

טור תשעב לאחר הציון להערה 189 – ריאה עם סירכא משומן הלב אינה אסורה מדינא דגמרא, ואע"פ שאסורה ממנהג כמ"ש הראשונים [רמב"ם הלכות שחיטה פ"א ה"ו-ט], הסתפקו האחרונים מה הדין בספק [שו"ת דעת כהן סימן לא. ובתחילת התשובה סבר שיש להקל בזה, אמנם בסוף התשובה חזר בו, שהואיל וישנה ריעותא, אסורה בלא בדיקה].

לב בי"ד מתנה

טור תשצו הוספה להערה 56 – שו"ת משפט כהן צו ב, עמ' קפד.

טור תתב לאחר הציון להערה 99 פיסקה חדשה – י"א שהכלל של לב ביד דין מתנה בשחיטה שאינה לשמה, נאמר דווקא בשוגג, [האדר"ת עיטור סופרים ח"ב אהבת ירושלים חצר אדר עמ' 20 סבר שהוא דווקא בשוגג. ועיין שם בעטרות אדר, שהוכיח כן מלשון הרמב"ם בפהמ"ש זבחים פ"א מ"א שכתב 'ואח"כ נודע'].
 טור תתב הוספה להערה 102 – וכ"כ בטוב ריאה סוכה נא ע"א הובא בטוב ראי שם אות נב. ועיי"ש שלפ"ז מתורץ מה שהקשה בתוס' סוכה שם, למה לא מנתה המשנה כתונת שמפקיעין מהם, ובתוי"ט הקשה כן גם ממצנפת. והטעם שנעשים גם משל יחיד כמ"ש יומא דף כה עמוד א, והיתר המכנסים הוא משום 'לב ב"ד מתנה' כמ"ש תוספות שבת דף כא ע"א ד"ה 'שמחת' ע"פ הסבר המשנה למלך הלכות כלי המקדש פרק ח הלכה ו, ובשל יחיד לא שייך לב ב"ד מתנה.

טור תתב לאחר הציון להערה 109 – וי"א שאע"פ ששייך לומר גם בקרבן יחיד שיכולים ב"ד להתנות שלא יתקדש, מ"מ לא רצו ב"ד לתקן כן לגבי יחיד, כיון שאז היו עוקרים את דין שינוי הקדש ולא רצו לעשות כן, ואין שום הבדל מהותי בין ציבור ליחיד [עיטור סופרים ח"ב אהבת ירושלים עטרות אדר עמ' 20 ע"פ הט"ז י"ד קיז סק"א, שאין חכמים אוסרים בדבר שמפורש בתורה להיתר].

טור תתו לאחר הציון להערה 165 פיסקה חדשה – לב בי"ד מתנה שייך רק בדברים היוצאים מן הכלל, אך לא בדבר כללי, כלומר שאין כלל הנובע מכך שלב ב"ד מתנה. ולכן אין שייך לומר דתשמישי מצווה נזרקין [מגילה כו ע"ב] מפני שלב בי"ד מתנה עליהם [אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקכו עמ' רלז, הובא בטוב ראי מגילה שם אות נא].

לבוד

טור תתכב לאחר הציון להערה 14 – ומהאחרונים הסבירו, שהאדם צריך לחבר את עולמו הגשמי ועולמו הרוחני, ושיעור ההתקרבות ביניהם נמדד בשלשה עניינים מצד עצם שיעור החומר, מצד יכולת הקבלה של הצד הגשמי מהצד הרוחני, ומצד יכולת הצד הגשמי להתעלות כתוצאה מהקשר עם הצד הרוחני. וכשמתרחקים יותר משלשה צדדים אלו, הרי שיש כאן פרוד, ולכן לבוד הוא עד שלשה טפחים [שמנה קבצים קובץ ח אות קסב].

לבון

טור תתצב לאחר א"ח הציון להערה 17 – אמנם, במקום של חשש איסור חמץ א"צ ליבון אלא מספיקה הגעלה [שו"ת אורח משפט סימן צח].

טור תתצז לאחר הציון להערה 64 – אולם כתבו האחרונים, שאין לשים חול בקדרה כשמלבנים שהרי אסור שיהיה הפסק בין האש לכלי כמו בהגעלה [שו"ת אורח משפט אזהרות לענייני פסח סימן קכח סעיף ג].

לבונה

טור תתקטו לאחר הציון להערה 30 – כתבו האחרונים שהטעם לכך שהלבונה צריכה להיות זכה הוא שהלבונה בקטרת רומזת למחבר בין הפן הרוחני הרמוז בשלשת הסממנים הראשונים (נטף, שחלת וחלבנה), לבין הפן המעשי. ולכן דווקא היא צריכה להיות זכה כיון שמתקרבת לחומר [סידור עולת ראיה עמ' קלז].

טור תתקטו לאחר הציון להערה 32 פיסקה חדשה – משקל הלבונה בקטרת הוא שבעים מנה, ורומז שכל הסממנים הראשיים בקטרת הם מתאימים לתכונת ההויה שהיא שבע כנגד שבעת ימי בראשית ומתוך הכח של העשיריה היסודית מאיר כח עליון על שבעת ימי הבנין [סידור עולת ראיה עמ' קמב].

טור תתקטו לאחר הציון להערה 36 פיסקה חדשה – הבזיכים של הלבונה הבאים עם לחם הפנים, מגיעים אחר המוספין כיון שהמוספין מבליטין את קדושת היום, והם מכשירין את הבזיכין המגיעים אחריהן להריק את שפע חיי הברכה, המחיה והכלכלה בעולם כולו [סידור עולת ראיה עמ' קנה].

לג בעמר

טור תתקלא לאחר הציון להערה 41 – ויש שכתבו, שהואיל וכל הטעם שאין אומרים תחנון בל"ג בעמר הוא, הוא משום שבו פסקו תלמידי ר"ע מלמות, א"כ ביום שלפניו מתו, ואין טעם שלא לומר בו תחנון [סידור עולת ראיה ח"א עמ' תז בשם האדר"ת מתוך הקונטרס 'תפלה לדוד', ועיין סידור עולת ראיה ח"ב עמ' שצג-שצו ששהשמיט דין זה].

לוג

טור תתקלט לאחר הציון להערה 7 פיסקה חדשה – ארבע מידות של תורה – רביעית, לוג, קב, סאה, הם כנגד דומם, צומח, חי, מדבר [סידור עולת ראיה ח"א עמ' קמב-קמג].

כרך לו

לוג של מצורע – לך אמרינן לנזירא

לוח השנה

טור קיא לאחר הציון להערה 292 – ויש שכתבו שבכל החדשים נוהגת דחיה זו [האדר"ת באגרתו לרב קוק (אדר היקר אגרות האדר"ת אגרת ב עמ' עה) הסתפק האם שנת תרסב שנה שלימה (היינו שחשוון וכסלו מלאים) כדעת הטור בסימן תכח, או שהיא שנה חסרה (היינו שחשוון וכסלו חסרים) כדעת הפר"ח. יסוד הספק הוא האם ר"ח שבט ידחה מיום ה' ליום ז' כיון שמולדו זקן, או שמולד זקן שייך רק בחדש תשרי. האדר"ת מביא ספק זה מחוברת 'הפסגה' (הפסגה ח"ז עמ' 74 מאת אברהם משה הלפאנד). לא מצאנו תשובה של הרב לאדר"ת בעניין זה]. ונדחו דבריהם [שאם אמנם היתה זו המח' בין הטור לפר"ח, א"כ גם בשנת תרנא היה מולד זקן בחדש שבט וסימנו בחה לפי הטור, ואם כנ"ל, הרי סימנו בשז, ור"ח שבט ידחה ליום שני, ועוד שהרי ברוב שנים שהשיג הפר"ח על הטור אין כלל מולד זקן, אלא מוכח שגם הטור סבר שדחיית מולד זקן שייך רק במולד תשרי].

לוחות הברית

טור קמג לאחר הציון להערה 10 – והטעם ששברם ולא גנזם או החזירם לקב"ה להראות שהברית במדרגה האלקית של הלוחות הראשונים אינה יכולה להתקיים, אלא רק במדרגה הנמוכה יותר של הלוחות השניים שהם במדרגה אנושית [מדבר שור דרוש שלשה ושלושים עמ' שה, הובא במאורות הראיה שבועות עמ' קנד, מאורות הראיה חנוכה עמ' קסח].

טור קמג לאחר הציון להערה 11 – והיו מעשה ידי אדם [מדבר שור דרוש שלשה ושלושים עמ' רצט, הובא במאורות הראיה שבועות עמ' קמט, מאורות הראיה חנוכה עמ' קסב].

טור קמג לאחר הציון להערה 13 – ולא חרט עליהם כלחות הראשונים [מדבר שור דרוש שלשה ושלושים עמ' רצט, הובא במאורות הראיה שבועות עמ' קמט, מאורות הראיה חנוכה עמ' קסב].

טור קמג לאחר הציון להערה 13 – גם שברי הלחות נשמרו בארון, לרמוז על תחיית המתים, שכל דבר השבור, סופו שיתוקן [מאורות הראי"ה שבועות עמ' שיב, מציאות קטן סי' קעב עמ' ערב, פנקסי הראי"ה ח"ה עמ' קסד].

לוי

טור קסג לאחר הציון להערה 11 – בית הלוי נקרא כך, כיון שנלוים אל קדושת הכהונה המקורית, והם משפיעים קדושה זו על כל היקום, ולכן נאמר [תהלים קלה כ] 'בית הלוי ברכו את ה' [עולת ראייה ח"ב עמ' פז].

שם – גבהם של לויים עשר אמות [שבת צב ע"א] – והכוונה שישנם שני אופני מחשבה, מחשבה הבאה מתוך השקפת העולם, ומתוכה באים להכרת הקודש, והכרת הקודש הפנימית. ערך הלויים הוא הערך הראשון של ההכרה הבאה מבחוץ, ולכן הם שומרים על הבית מבחוץ [יומא יט ע"א]. והיסוד המספרי של העולם הוא עשר, וע"כ זהו גבהם של לויים עשר אמות [עין איה שבת ח"ב דף צב ע"א אות ב-ג].

טור קסד לאחר הציון להערה 11 פיסקה חדשה – הכהן הוא החסד והלוי הוא הדין והעבודה במקדש היא בחינת הלילה שהוא הכנה ליום, והתכלית עצמה היא קירוב הנשמה לאור העליון שהוא מגיע ע"י חסד מלמעלה, וכיון שאורו של החסד הוא חסד גמור, אף מדת הדין מסכמת, ולכן משתתפים בעבודה גם הלויים ע"י השירה [עולת ראייה ח"ב עמ' רעג].

טור קסד לאחר הציון להערה 18 – הטעם למצוות הכהונה והלוייה הוא הקמת התורה בישראל [עין איה מעשר שני פ"ה משנה יא אות יז].

שם פיסקה חדשה – הכהונה היא המחשבה והלוייה מוציאה אותה אל הפועל [עין איה שבת לב ע"ב אות רכז].

שם פיסקה חדשה – נצחון החשמונאים על היוונים היה ע"י שבט לוי, כיון ששם המלחמה היתה נגד ההתבוללות. ולזה צריך את השבט הנבדל בקדושה [שמועות ראייה לפרשת וישב עמ' פד, הובא בטוב ראי שבת כב ע"א אות ב].

שם פיסקה חדשה – קדושת לוי היא למעלה מן הטבע, ולכן אין לה פדיון, בניגוד לקדושת בכור שיש לה פדיון [שמועות ראייה לפרשת תולדות עמ' מט, נג].

שם פיסקה חדשה – הכתב הראשון הוא כתב עגול שהוא החסד מצד הכהנים, וכתב עזרא הוא מרובע שהוא הדין מצד הלויים [מחלוקת אם שינה עזרא את הכתב כמבואר בסנהדרין כא ע"ב, ואלו ואלו דא"ח כמבואר בעירובין יג ע"ב]. ובבית ראשון היו משתמשים גם בכח הלויים של הדין שכלול בכהנים שנאמר 'הכהנים הלויים' [פנקסי ראייה פנקס טו עמ' צא-צב].

שם פיסקה חדשה – ישנם שני סוגי קדושות קדושה של השפעת הקדש שצריכה להצמיח ולהשפיע וזו קדושת הנזיר [במדבר ו ה] 'גדל פרע שער ראשו', ויש קדושה עליונה ומפני העליה הרוחנית נקרחים חלק מהתוצאות, וזו קדושת הלוייה [במדבר ח ז] 'והעבירו תער על כל בשרם' [שמנה קבצים קובץ ה אות רי].

שם פיסקה חדשה – למרות ששבט הלוי מובדל משאר ישראל, הוא מתקדש ומתנשא וזוהי ברכה לשאר האומה [שמנה קבצים קובץ ז אות סט].

שם פיסקה חדשה – ישנם שלשה סוגי השפעות על עם ישראל, הלויים שומרי המקדש מבחוץ הם משפיעים בתור צינור ומעבר הגון, הם מקבלים שכר 'כי שכר הוא לכם' [במדבר יח לא]. וכדוגמתם הם כל המשמשים בקודש המזכירים את ה' בתורה, במוסר, בהוראה, בהלכה ובאגדה. הסוג השני הוא הכהנים ועבודתם היא הפנימית והיא מפרנסת את הקדש למעלה בבחינת 'תנו עז לאלקים' [תהלים סח לה]. ועבודתם היא 'עבודת מתנה' [במדבר יח ז], והמדבק בהם מדבק בשכינה 'קדש יהיה לך' [ויקרא כא כח]. והדרגה הגבוהה היא משה רבנו שהוא אספקלריא המאירה [אורות הקדש ח"ג שער שני-דרך הקדש סדר ראשון-עבודת הקדש אות ב עמ' רא, שמנה קבצים קובץ ח אות רטז].

שם פיסקה חדשה – אע"פ שהבדיל השי"ת את שבט הלוי, היינו בשביל למלא את חובת ישראל ולא בשביל מעלה עצמית ללא שליחות לחבירו. ואם יהיו ניכרים השבטים זה מזה ולא יוכלו להשיג מעלתם כלל זוהי הריסת אחדות ישראל [מדבר שור דרוש שלשים ושלשה עמ' ריח].

שם פייסקה חדשה – גם אם הלויים אינם עושים את תפקידם אין זו סבה להפר את ברית הלוייה. ורעיון זה נצמח מחוסר הקפה של חיי האומה מראשית ועד אחרית, כי למרות הפגעים הכל יבוא לידי תיקון וברית מלח לא תופר [עין איה שבת לג ע"ב אות רמז].

טור קסה לאחר הציון להערה 27 – ולכן אינו נוגד את הכלל 'מה אני בחנם אף אתם בחנם' [נדרים לז ע"א], הואיל ואין להם חלק בארץ וממילא הם בטלים מכל מלאכה כדי לעבודת את העבודה, יש להם שכר בטלה, [באר אליהו סימן ט סק"ו בסופו, הובא בטוב ראי כתובות קה ע"א אות קסא ע"פ תוס' שם ד"ה 'גזרין'].

שם – והדברים אמורים בדין תורה, אבל עזרא קנס את הלויים שיינתן המעשר לכהנים. ויש ראשונים שכתבו שהקנס של עזרא היה רק בזמנו [רמב"ם הלכות מעשר פ"א ה"ד. אמנם קשה מה המקור לכך. ועיין מבוא לשבת הארץ ח ג שהסביר ע"פ רש"י חולין קלא ע"ב ד"ה 'בתר' ותוס' יבמות פו ע"ב ד"ה 'מפני' שלמדו את הקנס מהפסוק (עזרא י ט) 'והיה הכהן בן אהרן עם הלויים בעשר הלויים'. ולפ"ז הקנס הוא חלק מכריתת האמנה בשבועה, ושבועה חלה רק לאותו הדור. ומה שנמשך אח"כ אין זה לא מדין השבועה ולא מדין הקבלה, אלא מנהג אבותיהם הניחו בידיהם].

שם – יש שכתבו שניתן לתת מעשר אף ללוייה [ש"ת ישועות מלכו י"ד סי' סה, ודייק מהרמב"ם שברפ"ו מהלכות תרומות דבר על נקבה אך שם הזכיר רק אכילה, וברפ"א מהלכות מעשר נראה להדיא שקיים גם מצוות נתינה]. ויש שחלקו בזה [הערת הרב צבי יהודה לש"ת דעת כהן סימן קפז עמ' תנד, וכתב שם, שהרי בתרומה כתב הרמב"ם במפורש (הלכות ביכורים פ"א ה"א) שמקיימים מצוות נתינה גם בנקבה, ומשמע שכשלא כתב במפורש אין אפשרות לתת לנקבה. ועוד העיר שם שהרמב"ם לא כתב בהלכות מעשר שמקיים מצוות נתינה בנקבה, אלא כתב 'והמעשר הזה ללויים זכרים ונקבות', והכוונה שכולל צד כלשהו].

שם – המנהג שאין נותנים היום מעשר ללויים, כיון שספק אם היה היישוב יכול להתקיים בזה, ולכן מקנים לכהן או ללוי את המתנה בדבר מועט לקיים את דין התורה. וכשישובו לנו ימים טובים נקיים את הדין במלואו [אגרות הראיה ח"א אגרת קיט עמ' קמט].

שם – כתבו האחרונים שמסתבר שאין אפילו הידור לתת דמאי ללוי [אורח משפט השמטות י"ד י עמ' רנד].

שם פיסקה חדשה – קודם מתן תורה נתנו האבות את המעשרות ל'נפש אשר עשו' [הסכמות הראיה סימן ס עמ' 72, הובא בטוב ראי יומא כח ע"ב אות יג, והטעם כיון שהם עסקו בשבע מצוות, ועל כן היו כשבט לוי כמאמר הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל 'ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה'". ואף שהם היו חסידי אומות העולם, לא היו חייבים לשמור את כל מצוות התורה, ולכן לא היה גביהם חשש טבל אם נתנו למעשר יותר מהמחויב (שהוא הטעם למשנה באבות {א טז} 'אל תרבה לעשר אומדות'), ולכן לא קשה קושיית החוות יאיר סימן רכד כיצד אמד יצחק את התבואה למעשרות.

שם – מצוות המעשרות מחזקת את קשר הברית בין עם ישראל לבין שבט לוי, ולכן נתנה תורה מקום להפטר ממצווה זו במכניס דרך גגות, חצירות וקרפיפות, על מנת שיוכלו לעשות מצווה זו מרצון ולהראות את האושר בקשר הברית המיוחדת לעבודת ה' [עין איה ברכות לה: אות יב, עולת ראיה ח"א עמ' שמט].

טור קסו לאחר הציון להערה 45 – אמנם, אין מצווה חיובית ללויים ליטול ידים לכהנים, אלא עיקר המצווה שע"י טהרת הלויים תחול הקדושה על הכהנים [זהר נשא קמו ע"א], ולכן מספיק לוי אחד שיטול, וכ"ש שאין לגרום שלא יהיו עשרה ששומעים חזרת הש"ץ. והיה ראוי שכל לוי יטול ידיו קודם שנוטל לכהן [כן פסק בשו"ע סימן קכח ס"ו בשם הזהר שם], אולם לא נהגו כן [רמ"א שם, תפלה לדוד להאדר"ת אות יב, הובא בעולת ראיה ח"ב עמ' שצד].

טור קסח לאחר הציון להערה 76 – השירה ניתנה ללויים כיון שלהם נתנה היכולת להרגיש את הרוממות הנפשית בהופעת הקודש המופיעה בשירה [עולת ראיה ח"א עמ' קסא].

שם – הרננה היא שירת הלויים שהיא בלילה [איוב ג ז, ועיין אדרת אליהו שם, זהר נשא קכא ע"ב על הפסוק (איכה ב יט) 'קומי רני בלילה'] כיון שהלויים הם מדת הדין והם מטהרים במידת דין וגבורה [אורות הקדש ח"א שער ראשון-חכמת הקדש סדר ד-איחוד מדע הקדש והחול אות נה עמ' עב, שמנה קבצים קובץ ה אות רמה].

טור קסח לאחר הציון להערה 76 פיסקה חדשה – עוד נצטוו הלויים לעמוד על הקרבן בכל יום יחד עם הישראלים [תענית כז ע"ב]. וכתבו האחרונים שעמידת הלויים והישראלים על הקרבן מעכבת, וחשובה יותר ממצוות 'זריזים' [כן הוכיח במצוות ראייה אר"ח סי' תרפז ס"ב עמ' צ הובא בטוב ראי תענית כז ע"א אות לו, טוב ראי מגילה ג ע"ב אות יב מהפנ"י (מגילה שם)], אף שנראה מהגמרא שמצוות 'זריזים' עדיפה מ'ברוב עם' [ר"ה לב ע"ב, וכ"כ הח"א כלל סח דין ו]. ויש שכתבו שאין עמידת הלויים מעכבת [מצוות ראייה שם הובא בטוב ראי תענית שם, טוב ראי מגילה שם, שהוכיח מהשמטת הרמב"ם של הגמרא בתענית שם שכהנים, לויים וישראלים מעכבים את הקרבן. ועל עמידת הישראלים ניתן לומר שסמך על דבריו בהלכות כלי המקדש (פ"ו ה"א) 'אי אפשר שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו', דא"א היינו לעיכובא, אבל לגבי לויים נראה שסבר שאין זה מעכב. וכ"כ הרשב"א מגילה שם לגבי מעמד, והקשה עליו הטור"א (שם) מהא דתענית. וניתן לומר שעכוב היינו לכתחילה אבל לא דיעבד. אמנם, עיין אורח משפט חו"מ סימן ב עמ' רא, הובא בטוב ראי תענית כז ע"א אות לו שאנשי המעמד כללו כהנים לויים וישראלים, כיון שאין בוחרים נציגים רק מהרוב אלא נותנים יד ושם לכל חלק בציבור].

שם פיסקה חדשה – אין קטן משתתף בעבודה בביהמ"ק חוץ מאשר בשיר הלויים [ערכין יג ע"ב], ולמדו האחרונים מכאן שבמקום שיש טעם מכניסים אף פסולים במקום שאינו מעכב [שו"ת דעת כהן סימן קסח סוף אות ב, הובא בטוב ראי חגיגה טז ע"ב אות כג].

טור קסח לאחר הציון להערה 79 – לוי שישן במשמרתו מענישים אותו ושורפים את כסותו אף שהוא אונס [תמיד כח ע"א], ואף שאין להעניש על אונס, והמעניש עובר בלאו לדעת ראשונים [סה"מ לרמב"ם ל"ת רצד מהפסוק 'ולנערה לא תעשה דבר'], מ"מ מינוי קודש חמיר טפי וניתן להענישו [שו"ת דעת כהן סימן ד עמ' יב. אמנם, עיין הערת הרב צבי יהודה שם שכתב שניתן היה לומר שהלאו שלא להעניש באונס הוא רק על העבר, אבל כדי לזרז על העתיד מותר. ובבן לוי המטרה היא על העתיד ולא על העבר (כן הוכיח מהתשובה הנ"ל 'כדי שיהיו מזורזים להבא'). וחילוק זה בין עבר לעתיד מצאנו בין קנס שהוא כעונש לגזרה שהיא על העתיד (כן הוא במשפט כהן סימן קלב, וכך יובן תוס' ביצה כז ע"א ד"ה 'אלא' בתרא ותוס' בכורות כח ע"א ד"ה 'רבי'). ולפ"ז ברור החילוק בין כהן שאינו לוקה ללוי כמ"ש המשנה למלך הלכות בית הבחירה פ"ח ה"ו, שהואיל וכהנים זריזים הם א"צ לתקנה להבא, אך אם הוא עונש אין הבדל בין כהן ללוי].

טור קע לאחר הציון להערה 106 – י"א שהגזברים היו רק מהכהנים [ש"ת משפט כהן סי' צז, שכן משמע מהרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"ד הי"ח והי"ט, וכן משמע מרש"י מגילה כא ע"ב ד"ה 'תורמין'. אולם מהירושלמי שקלים פ"ה ריש ה"ב משמע שהלויים היו הגזברין, שהרי הביא את הפסוקים בדה"י (ב לא יב-יג) ושם היו לויים (שני הקתילקין שהם החשובים היותר, ומשמע שגם הגזברין שתחתיהם הינם לויים). ועוד שבתוספתא שקלים פ"ב הט"ו מפורש שגם לויים וישראלים כשרים לגזברות].

טור רטו לאחר הציון להערה 665 – ויש שכתבו שאם ישנם שני חזנים שווים, כהן קודם ללוי, ולוי קודם לישראל [א"ר סי' נג ס"ק טז בשם כנה"ג הג' ב"י אות יג, וכ"פ בדה"ח סי' לא ס"ז. ומקורו במשנה בסוף הוריות יג ע"א. ואף ששם מדובר בקדימה להחיות, נראה שה"ה גם לשכרו. והם הבינו בכל דבר, ואף להיות חזן]. ויש שכתבו שבמקום שמחלקים הקדישים, יקדימו את הכהן ללוי ואת הלוי לישראל, והכהן יקבל את הקדיש הראשון שאחר עלינו (לפי נוסח אשכנז), ולאחריו יקבל הלוי ולאחריו ישראל [תפלה לדוד להאדר"ת בענין סדר הקדישים אות א, הובא בעולת ראייה ח"א עמ' תמב].

טור ריז לאחר הציון להערה 687 פיסקה חדשה – הלוי עולה שני לאחר הכהן [גיטין נט ע"א, רמב"ם תפילה פ"ב הי"ח, שו"ע א"ח סי' קלה ס"ג]. וכשאינן כהן עדיף לא לקרא ללוי במקום כהן אלא רק אחרון או מפטיר [ש"ת אורח משפט השמטות א"ח ח. ונראה טעמו שחושש לדעת הרמב"ם שם הי"ט, ודלא כרמ"א שם ס"ו].

טור ריט לאחר הציון להערה 706 פיסקה חדשה – את הכינוי 'הכהן' או 'הלוי' בגט יש לכתוב אחר השם האמיתי ולא רק אחר הכינוי. ועדיף שלא לכתבו פעם שניה אחר הכינוי כיון שאינו מכונה בשם 'הכהן' או 'הלוי' [ש"ת עזרת כהן סימן עג אות ח, סי' פג עמ' שיג]. ואם יש לו שני שמות אך קוראים לו רק בשם אחד, אם כתב המכונה על השם השני, אף דאין צריך כיון שכלול בשם הראשון, הנה אם כתב רק אחרי הכינוי 'הכהן' או 'הלוי' יש פנים לכאן ולכאן [שם סימן פג].

שם פיסקה חדשה – לגבי צוואת ר"י החסיד שלא יהיה שם החתן כשם חותנתו, אם אחד מהם כהן או לוי, נראה שאין קפידא שכמו שבגט מקפידים לכתוב 'הכהן' או 'הלוי', וא"כ ה"ל כחלק מהשם, א"כ ה"ל שמות מחולקים [ש"ת עזרת כהן סי' ה].

לויית המת

טור רכא לאחר הציון להערה 7 פיסקה חדשה – במצווה לתת כבוד המת רואים את הכבוד שיש לתת לאדם. ובעיקר רואים זאת במצוות לויית המת שהיא נתינת כבוד לגויה עצמה אע"פ שכרגע אין בה חיים. וכל זאת כיון שהיתה משכן לאור האלקי. והוא אחד הדברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה, שהוא הכבוד הניתן לאדם החי, והקרן קיימת לו לעה"ב שמתקיים בו [קהלת ז ב] 'והחי יתן אל לבו' שהוא תכלית החיים [עולת ראייה ח"א עמ' סה].

שם פיסקה חדשה – הלווייה מלמדת שיש יחס לחיים עם המוות, ופעולות החיים עושות רושם במוות. ובזה יתעורר לכבד את ה' בחייו. ומי שאינו מלווה את המת, אפי' אם מודה בנצחיות הנפש ובתחיית המתים, מראה שאינו מודה בקשר בין מעשיו בחיים לשלמות שאחר המוות. עוד מראה הלווייה שמדרגת המוות אע"פ שאינה נראית היא גדולה ממציאות החומר הנראית. ועל זה נאמר 'מלוה ה' חונן דל' [משלי יט יז, ועיין ברכות יח ע"א 'אמר רחבה אמר רב יהודה כל הרואה המת... ואם הלוחו מה שכרו? אמר רב אסי, עליו הכתוב אומר: (משלי י"ט יז) 'מלוה ה' חונן דל'], כמלוה המאמין ללוה אע"פ שאינו רואה את כספו, אך מאמין בו. כן המלווה את המת אע"פ שנראה כאילו כלו החיים, מ"מ יודע להעריך את המוות שהוא תכלית החיים. וזה כיון שמאמין בה' שלא ברא את בני האדם לשוא אלא רק לתכלית נשגבה. גם העצב של הלווייה מביא להכנעת לב האדם – 'והחי יתן אל לבו' [משלי ד כב], וכמו שהעצב בעוני מוליד את מידת החנינה בלב נותן הצדקה, ומהרגשה רעה יוצא טוב, כן העצב על המוות גורם לישר דרכיו ולכבד את ה' [עין איה ברכות שם אות ג].

טור רסב לאחר הציון להערה 547 פיסקה חדשה – אדם שנרצח ע"י גויים נחשב לקדוש. וממילא הוא ליה קדוש ומן החובה להשתתף בלוייתו [דברי הרב בעדות הועדת החקירה הבריטית ע"פ הגמ' בסנהדרין (מז). שהנהרג בלא דינא הוא ליה כפרה – מאמרי הראיה ח"ב עמ' 460].

טור רסח לאחר הציון להערה 601 לאחר המילים 'דברים הנוהגים ביציאה מבית הקברות' – אומרים קדיש לאחר הקבורה. "א שיאמרו במרחק ד"א מהקברות [כמ"ש בשו"ע יו"ד שעו ד, וכהסבר הש"ך שם סק"ג בשם העט"ז, וכן הכריע עולת ראייה ח"א עמ' תד], ו"א שאין בזה קפידא [גשר החיים ח"א פרק ט"ז סעיף ו

אות ד בשם מעבר יבק מאמר ב פכ"ט, והתיר אמירת קדיש בסמוך לקבר כמו שהתיר השו"ע [בסימן שמד סי"ז] לומר דרשה לכבוד המת].

טור רעא לאחר הציון להערה 643 – ויש הנוהגים לרחוץ גם את פניו בשובו מלוית המת [כן נהג הרב הראי"ה זצ"ל, ועיין הערת הרצ"י עולת ראייה ח"ב עמ' תכה הערה קט וכתב שמקורו במהר"ל בתשובה סי' כג. ויש להעיר שאינו מופיע במהר"ל רחיצת הפנים, אולם המנ"א הביא בשמו בסימן ד סק"כ. ובמ"ב סקכ"ב כתב בשם יש נוהגים ולא בשם המהר"ל ובשער הציון אות סה כתב בשם ארצות החיים].

לול (של המזבח)

טור רעח לאחר הציון להערה 63 – (פסחים דף לד.) יש שהבינו שהלול היה בכבש עצמו [רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה יד, שהבין שהחלון הוא הרבובה, ועיין כס"מ שם] וי"א שהיה בקרקע המקדש [ראב"ד שם שכתב 'חלון לבד ורבובה לבד'. ובכס"מ הקשה על הראב"ד 'שאינו במסכת מדות זולת המשנה שכתבתי בסמוך'. (ועיין יעב"ץ) אולם עיין הלכה ברורה פסחים לד ע"א ציון ו, הובא בטוב ראי שם אות קכח, שדברי הראב"ד מתאימין ללשון המשנה שלפנינו במסכת מידות פרק ג משנה גב 'למטה ברצפה באותו הקרן מקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה שבו יורדין לשית ומנקין אותו וכבש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתיים על רחב שש עשרה ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף', שלא נאמרה המידה על הלול, ומשמע שהם שני דברים. והרמב"ם כתב על פי התוספתא ששם הוזכרה המדה של הרבובה אמה על אמה. (כנראה היתה לרב זצ"ל גירסא אחרת בתוספתא זבחים פרק ז ה"ו כי בגירסה שלנו לא מצויין שהרבובה היתה אמה על אמה 'רבי ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקה אומר חלון היתה שם למערבו של כבש ורביכה היתה נקריית ששם זורקין פסולי חטאת העוף' וכן בגמרות שמביאות את התוספתא (פסחים שם, פסחים עז ע"א, סוכה מט ע"א, מעילה יא ע"ב) לא מוזכרת המדה הנ"ל. אמנם בתוספתא שם משמע כרמב"ם שהחלון והרבובה הם דבר אחד וכן כתב בפהמ"ש שלו על המשנה במדות, ואולי לזה כוון הרב זצ"ל].

לולב

טור רפח לאחר הציון להערה 77 פייסקה חדשה – כתבו האחרונים שחל שם שמים על הלולב, [עץ הדר סי' לג הובא בטוב ראי סוכה ט ע"א אות כב]. אמנם, כתבו הראשונים שהקדושה קיימת רק בזמן המצווה ולא אחריה [הרמב"ן, הובא בר"ן מגילה דף ח ע"א מדפי הר"ף ד"ה 'זמאן'. וכתב הר"ן שם שהקדושה היא רק מדבריהם, ועיין עץ

הדר סי' מו הובא בטוב ראי סוכה ט ע"א אות כג, שבת כב ע"א אות מו שבסוכה הקדושה מדאורייתא ע"פ מש"כ תוס' שבת כב ע"א ד"ה 'סוכה', וה"ה לולב, ואעפ"כ הקדושה היא רק בזמן המצווה וכחילוקו של הרמב"ן].

טור רפ"ט לאחרי הציון להערה 90 – ד) ויש שבארו שהואיל ומן התורה לא בעי נענוע, ולכן שיעורו אינו קשור לניענוע [שו"ת אורח משפט אר"ח סימן קמג הובא בטוב ראי שבת כא ע"ב אות לג, טוב ראי קידושין ב ע"א אות ו, וכן הוכיח מדברי הרמב"ם והשו"ע. וצ"ל דהוא הלל"מ כמו שאר שיעורים] ולכן אומרים בו כיתותי מכתת שיעוריה [סוכה לא ע"ב ואינו דומה לשמן של תרומה בנר חנוכה, שלא אמרינן בו כיתותי מיכתת שיעורא, ועיין תוס' סוכה לה ע"א ד"ה 'לפי' שאמרינן כמכ"ש באתרוג של טומאה טמאה. והחילוק כתב בשו"ת אורח משפט שם, שאע"ג דבנר בעינן שידלק חצי שעה, מ"מ אין בו צורך לשיעור מסוים וגם אם יש כל דהוא ודולק חצי שעה סגי. וצ"ל שסבר דלא כהחת"ס שבהערה 152 שאמר שאע"פ שלולב לא בעי נענוע, פסול בפחות מד"ט משום כל הראוי לבילה וכו'. דמשמע ממנו שהשיעור קשור לניענוע].

לועג לרש

טור שנד לאחרי הציון להערה 16 בסוף הפסקא, פסקה חדשה – הטעם לאיסור "לועג לרש" כיון שהאדם צריך לידע שבכל חסרון הנראה לנו לעינים, אינו חסרון באמת אלא יתרון גדול. כי לולא הטובות ממנו לא היה מגיע מצד הקב"ה. והיתרון בזה הוא להנצל מדינה של גיהנם. ומי שעושה כן הרי הוא מחרף את הקב"ה 'חרף עשהו' [עין איה ברכות דף יח ע"א אות א, הובא בטוב ראי ב"ב י ע"א אות יט, עין איה פאה פ"ה מ"ו אות ב].

טור שעח הוספה להערה 247 – וכן בשו"ע יו"ד שעו ד, וכהסבר הש"ך שם סק"ג בשם העט"ז, וכן הכריע בסידור עולת ראי ח"א עמ' תד.

טור שעח הוספה להערה 252 – וכ"כ גשר החיים ח"א פרק ט"ז סעיף ו אות ד בשם מעבר יבק מאמר ב פכ"ט, והתיר אמירת קדיש בסמוך לקבר כמו שהתיר השו"ע בסיון שמד סי"ז לומר דרשה לכבוד המת.

טור שעח לאחרי הציון להערה 252 פסקה חדשה – למדו האחרונים זכות על המנהג להתפלל מנחה על קברי וצדיקים (כגון קבר רחל וקבר שמעון הצדיק)

שאינן בזה משום לעג לרש, משום שבאדם גדול לא אומרים במתים חפשי [ספר חסידים סימן תתשכט], וממילא ל"ש לעג לרש. ועוד ע"פ הראשונים [שמ"ק ב"ק טז ע"ב ד"ה 'שהושיבו' בדברי רבינו פרץ], שבחזקיהו שהרבה תורה לא שייך לעג לרש, ואולי באדם שהרבה תפילה ל"ש לעג לרש במרבית תפילה על קברו משום מדה כנגד מדה, אבל במי שלא הרבה בתפילה שייך דין לעג לרש. ועוד ישנה דעת ראשונים [הר"י מיגש בשטמ"ק שם] שבכל אדם שעושה לכבודו ל"ש לעג לרש. אמנם ישנם ראשונים שחולקים בזה [תוס' שם ד"ה 'שהושיבו'] שמדובר שם שהושיבו במרחק ד"א [כל זה כתב בשו"ת אורח משפט סי' כ, הובא בטוב ראי ב"ק דף טז ע"ב אות יז].

שם פסקה חדשה – ו"א שאם עושה כן לפי צווי הנפטר אין בזה לעג לרש. ולפ"ז ניתן לתרץ כיצד הושיבו ישיבה על קברו של חזקיהו [ב"ק טז ע"ב], שצוה כן לפני מותו. ולפ"ז אם לא צוה אלא רק מחל, הוי לועג, ועל זה אינו יכול למחול דהוי בזיון. ורק אם צוה במפורש לא הוי בזיון ומותר [טוב ראייה ברכות ג ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות יג].

טור שפח לאחר הציון להערה 328 – ו"א שמה שצוה אבא שאול להתיר לא היה זה משום לועג לרש, אלא היינו דווקא בתכלת ולא בלבן משום דדמיה יקרים, והוי כבל תשחית במרבה בכלים [וכמ"ש שו"ע שמט סע' ד ומקורו בר"ף מ"ק דף יז ע"א וברא"ש מ"ק פ"ג סי' עט]. ועוד שאם לא יתיר הוי בל תוסיף שהרי המת אינו חייב, ומטיל בטליתו. וכשמוריד התכלת הוי כהיכר ואין בזה תו משום בל תוסיף [וכמו מדליק נר בסוכה קטנה ופוחת ד – סוכה מח ע"א]. ולפ"ז כתבו האחרונים שבזמננו שאין לנו תכלת חייבים להתיר את הלבן. ומה שנותנים ציצית (בגמרא במנחות) היינו דווקא לזקן שעשאה לכבודו, דכה"ג אף בחי אין בה מצוה, וממילא אין בזה בל תוסיף אם עושים כן במת [טוב ראייה ברכות יח ע"א הובא בטוב ראי שם אות קעב].

לחי (אבר)

טור שצז לאחר הציון להערה 37 – והאחרונים הקשו שהרי ניתן לעשות לה תקנה ע"י בשר בע"ח או גומי, וא"כ הוי כ'אי בדרא לה סמי חייא' [חולין נד ע"א], ואינה טרפה. ואין לומר דיש הבדל בין סמא לתיקון אחר, שהרי מצאנו [שם נז ע"א] תיקון של קנה ברחל [שו"ת דעת כהן סי' כו אות ג עמ' סב, ונשאר שם בצע"ג. ועיין

שׁוֹרֵת משפט כהן סי' קז אות א עמ' רמז דלא חשיב הלחי העליון כאבר שהנשמה תלויה בו כיון דאינה טרפה מצד עצמה].

לחי (עירובין)

טור תטו לאחר הציון להערה 137 – ויש שכתבו שהטעם שפסול, משום שאע"פ שמסקנת הגמ' [עירובין ג ע"א] היא שהטעם בקורה שפסולה למעלה מעשרים אמה משום היכרא, ומה שנקטו 'יתר מפתחו של היכל' – לסימנא בעלמא, מ"מ לא חזרה בה הגמרא מהטעם של פתחו של היכל לגמרי, אלא שאינו טעם עקרי, ולפי טעם זה שייך פסול כ' אמה גם בלחי. ואולי כשאין לו פתח כלל מועיל לחי גם ביותר מכ' אמה, אך כשיש פתח גרע, ופסול ביותר מכ' [בירור הלכה סוכה ב ע"א ציון ה, הובא בטוב ראי עירובין ב ע"א אות א וכתב שם שאף אם אין לנו מקור ברור לדברי הרמב"ם, צריכים להעמיד דבריו על מכונם].

לחם

טור תסט לאחר הציון להערה 237 – כתבו האחרונים בדעת ראשונים שמיני דגן קרויים לחם ומזון [טוב ראייה ברכות יב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות ק, ע"פ הרמב"ם הלכות ברכות פ"ח ה"א שכתב 'וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן ופתח על מנת לומר בורא מיני מזונות וטעה ואמר המוציא יצא', ואע"פ שמקרה זה אינו מופיע בגמ', ואת המקרה המופיע בגמ' 'כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי – [יצא], דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא; מאי טעמא – דתמרי נמי מיזן זייני' השמיט. ומשמע שהרמב"ם סבר שסוגיה זו נדחית מהלכה דתמרי לא זייני שהרי קי"ל (ברכות לה ע"ב) שרק ה' מיני דגן קרויים מזון. ולכן אמר זאת לגבי מיני דגן שהם קרויים לחם. ובעינן שייכות בין מה שאמר למה שאוכל (וכמו שכתב בתשובה לחכמי לוניל הובא במגדל עז כאן ובכס"מ הל' ק"ש פ"א ה"ח) ומיני דגן ג"כ קרויים לחם].

טור תפב לאחר הציון להערה 386 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים שאין להעלות לשלחן לחם של איסור [ש"ך יו"ד סי' פח סק"ב]. אך הסבירו את דבריהם שרק איסור שיש לו היתר לאיזה איש או באיזה זמן, כגון חלה המותרת לכהן או חמץ בפסח, אבל לחם שאין לו שום היתר דבדילי מיניה יתכן ויהיה מותר [מצוות ראייה יו"ד פח א].

לחם הפנים

טור תפג לאחר הציון להערה 12 – ונקרא 'מערכה' כיון שמונחים מקבילים זע"ז. ולכל מערכה יש יחס וערך כלפי השניה. וכן בעם ישראל יש לכל אחד יחס כלפי האחר [מדבר שור הדרוש התשיעי עמ' עז].

טור שעח הוספה להערה 247 – וכתב בספר נפש חיה מרגליות עמ' ג, הובא בטוב ראי ברכות ח ע"ב אות ח שזהו המקור לדברי השל"ה (מסכת חולין פרק דרך חיים תוכחות מוסר, הובא במג"א ובמ"ב סימן א ס"ק א, ב) לחבר יום ולילה בתורה.

טור תקמו לאחר הציון להערה 806 – וי"א שהיו סומכין על הנס [שור"ת משפט כהן סי' קיז, הובא בטוב ראי שבת קטז ע"ב אות קכ, פסחים סד ע"ב עמ' שלז. והוא כדעת אביי בפסחים סד ע"ב, ולפ"ז ל"ק על דעתו מהמשנה בשקלים ע"פ הסבר הירו' (פ"ו ה"ג) שאין סומכין, כיון שהברייתא לגבי לחם הפנים סברה כמותו], ולכן היו מניחים את הלחם על שלחן של שיש [עיין לקמן ציונים 683,687], אע"פ שמתקרב.

טור תקס לאחר הציון להערה 978 – ואע"פ שהגמרא [יומא יז ע"ב] אמרה כך רק לאביי ולא לפי רבא [קושיית הלח"מ שם]. הסבירו האחרונים שסברא זו בלחם הפנים היא לכו"ע, רק נחלקו אביי ורבא לגבי שתי הלחם [תקון סופרים אהבת ירושלים דף יז, שניתן לתרץ ע"פ תוס' שם ד"ה 'ומודו' – דלעולם אסיק אדעתיה דלאו אורח ארעא למיתב ליה פרוסה'. עוד הקשה בלח"מ 'אי פסק כרבא היה לו לחלק בין היכא דאיכא משמר המתעכב להיכא דליכא', וע"ז ניתן לתרץ דלרבנן דר"י אין שינוי במשמר המתעכב, וכיון דהרמב"ם פסק כמותם (הלכות תמידין ומוספין פרק ד הי"ז) א"כ אין חילוק].

טור תקצ לאחר הציון להערה 1338 לאחר המילים 'שאינה בטלה ברוב' – כיון שחמיר טפי [תוספות יבמות פא ע"ב ד"ה 'ככרות'], והכוונה בזה שיש בו חיוב [טוב ראי שם, הובא בטוב ראי שם אות לה].

לחמי תודה

טור תרעג הוספה להערה 362 – ובעין משפט בפסחים ובציון ט ציין לרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין פ"ב הי"ז. אמנם שם לא דבר הרמב"ם על החוטין

אלא על קרימת הפנים שאין מקורו בפסחים אלא במנחות שם וכמ"ש הכס"מ שם כן העיר בהלכה ברורה פסחים שם הובא בטוב ראי שם אות קלה.

טור תרמ לאחר הציון להערה 10 פיסקה חדשה – הטעם למה שנאמר במדרש 'לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל' [ויקרא רבה פרשה ט אות ז], כיון שתודה הוא הקרבן היחיד המגיע עם לחם, וכיון שהעולם יתעלה ולא יאכלו מן החי, לא יקריבו גם מן החי, ועל זה נאמר [מלאכי ג א] 'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות' כלומר רק מנחה, ולא קרבן [פנקסי ראייה פנקס א אות ו].

לחש, לחשים

טור תשלב לאחר הציון להערה 5 פיסקה חדשה – דבור עם המלאכים, כגון אמירת התכבדו מכובדים [ברכות ס ע"ב, רמב"ם הל' תפילה פ"ז ה"ה, שו"ע או"ח ג א] אינו נחשב דבר שבקדושה אלא לחש, ואין איסור לאמרו במקום המטונף, או אם גופו משוקץ [מצוות ראייה או"ח ג א עמ' יז].

שם פיסקה חדשה – החושב שיש מציאות למזיקים, סגולות, לחשים, קמיעות וגלגולים אינו בעל הזיה. אבל מי שמתרץ את חזיונותיו הטבעיים ע"פ דרכים שאינן תופסם, הוא בעל הזיה [פנקסי ראייה פנקס ב אות ה].

לידה

טור תשלו לאחר הציון להערה 29 – הלידה מתירה את בעל החיים, שניתן יהיה לשחטו [כן פרש"י על הגמרא (ביצה ו ע"א 'אפרוח שנולד ביום טוב... ושמואל ואיתימא רבי יוחנן אמר: מותר... הואיל ומתיר עצמו בשחיטה'. ועיין טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות יא, שהסביר שפרש כן, שאל"כ אלא כפשוטו, קשה מדוע מותר בטלטול קודם שחיתו, ועוד ששאר בע"ח ל"ש בהם מוקצה, והרי שנינו דיני מוקצה בבע"ח. ותוס' ד"ה 'אפרוח' אמר שתלוי בנפקחו עיניו, וא"כ משמע שהשחיטה עצמה היא המתרת, דנפקחו עיניו הוי מילתא דלא שכיחא (כן משמע בברייתא בע"ב דרב אפרוחים אין עיניהם נפתחות בו ביום), ומשמע כפשוטו שהשחיטה מתרת, וצ"ל דמתרת למפרע].

טור תשלו לאחר הציון להערה 52 – רופא שאמר שבהמה מעוברת כששה שבועות, ולאחר שבועיים לא היתה מעוברת וספק אם הפילה ולד או רוח הוי

ספק אם היתה לידה, וספק אם הנולד אחריו הוא בכור, יטילו בבא אחריו מום ע"י נכרי [ש"ת דעת כהן סי' קצא].

לילה

טור תשעב לאחר הציון להערה 7 (בסוף הפסקא) פיסקה חדשה – התכונה הטבעית של הלילה שהיא פועלת את השינה, גורמת לשתי פעולות נגדיות הצד העליון מתעלה ביותר, והצד הגופני מתנתק מהחיים [אורות הקדש ח"א שער שני סדר ג אות נו – פעולת השינה].

שם – ללא החשיכה והלילה המראה את הפירוד, לא היתה דחיפה להתעלות תדירית [אורות הקדש ח"ב מאמר רביעי סדר א אות ו מעוט וריבוי הטוב].

שם – ישנם ארבעה דרכים לקום בדיוק בחצות: ע"י הרגשה פנימית בזמן התעלות העולמות, ע"י רוח צפונית [ברכות ג ע"ב], ע"י קול התרנגול, וע"י מכונה מעשית. הלילה נחלק לשתי בחינות קודם חצות הוא ליל, ואחר חצות הוא לילה. אך אם נפשו עגומה יכול ללמוד סתרי תורה קודם חצות [אורות הקדש ח"ג שער שני סדר שלישי אות מא – דרכי חצות].

שם – עוסק בתורה בלילה כולל גם הלומד דברים קשים ברזי תורה שאינו מבין את העניינים לפרטיהם ואחר הלימוד מופיעה הערה ובהו חלוט של חסד שהקב"ה מושך עליו ביום [ע"פ חגיגה יב ע"ב אורות התורה ו טז].

שם – בלילה מתגבר צד החומר והתפילה בבקר מסדרת את הכוחות במערכת הקדש [עולת ראייה ח"א עמ' יח הובא באורות התפילה זמני תפילה ה].

שם – חשכת הלילה גורמת לאדם להרחיב את ידיעת הבריאה כשמביט השמימה [אורות, למהלך האידאות בישראל עמ' קיא].

טור תשצא לאחר הציון להערה 176 – בגד לילה תלוי במנהג המקומות, ואם יש בגד שמתכסים בו בשינה, אך רוב השינה ביום, נחשב כסות יום. ו"א שבמקרה כזה נחשב כסות לילה שהואיל וישנן ל"ש לומר [במדבר טו לט] 'וראיתם אותו' [ש"ת אורח משפט סימן ב].

שם – תפילין נחשב תדיר מציצית דנוהג בלילה מהתורה [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' ג בשם שו"ת שאגת אריה סי' כח].

טור תתכה לאחר הציון להערה 569 פיסקה חדשה – תחילת דין בלילה פסול אף בדיעבד (באר אליהו סימן ה סקה).

לינה (בקדשים)

טור תתנא הוספה להערה 2 – ובציון ד שם ציין ה'עין משפט' להלכות ק"פ פ"א ה"ז. ועיין הלכה ברורה שם הובא בטוב ראי שם אות קפא, שנראה שאינו נכון, שהרי דבר שם על אימורי פסח, ועוד שהרמב"ם אינו מדבר שם כלל על הפסול, אלא רק על חיוב הלאו לעושה כן, ומה שאין לוקין עליו.

טור תתסח הוספה להערה 198 – ועיין מצוות ראייה אר"ח א ו מג"א סק"י, שכתב על דברי המג"א שיכול לומר את פרשת הכיור, ואע"ג שי"א שלינה פוסלת בקידוש אינו מועיל לעבודת היום, מ"מ אין איסור לקדש אז, אע"פ שנפסל אח"כ וצריך קידוש נוסף, וא"כ אין איסור גם באמירתו. ועיין עוד מצוות ראייה שם ד יד שמדין זה שלינה מועלת בקידוש, נלמד לנט"י שצריך לטול פעם נוספת אחר עלה"ש (כן כתב החיד"א). ואע"ג שבכיור מועיל בדיעבד כמ"ש הרמב"ם ביאת מקדש פ"ה ה"ט, מ"מ דמוהו לעיקר הדבר ולא לכל פרטיו.

ליצנות

טור תתצא לאחר הציון להערה 7 – וי"א שעובר על [דברים ח יא] 'השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך', אם מעורב עם לשה"ר [מצוות ראייה, הערות לספר חפץ חיים עמ' צז שפסוק זה הוא אזהרה לגסי הרוח כמובא בסוטה ה ע"א, ומקורו בשערי תשובה לר' יונה מאמר קעד. אמנם ר"י שם לא כתב זאת על כל לשה"ר אלא דווקא בלשה"ר של ליצנות. אבל לפעמים מדבר לשה"ר לשם רווח עצמו, ואין בו גאוה, וממילא אין בו איסור זה. ולא כמ"ש בפתיחה לחפץ חיים לאוין ה הביא שהמדבר לשה"ר עובר משום לאו זה].

טור תתצג לאחר הציון להערה 26 – דמיון של חול שאינו דבוק בקדושה הוא מקור הליצנות, וכמה שיתרחק יותר מהשכל, כך נחלשת אצלו המציאות [אורות הקדש ח"א שער שני סדר ג אות סד, שמנה קבצים קובץ א אות תקמו].

שם – לפי רוב הגאווה מסתלק אור הדעת וגדל הזדון והשקר וזהו [משלי כא כד] 'זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, [אורות הקדש ח"ד מאמר שלישי אות ה, שמנה קבצים קובץ ג אות קב].

שם – ההפך מהיושבים בבית המדרש הם ה'לצים' כמ"ש [תהלים א א-ב] 'ובמושב לצים לא ישב – כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה'. ולכן כתבו הארונים שבתפילת 'ששמת חלקי מישב ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושב קרנות', ל"ש לומר קרנות אלא קר"ת שהם קרקסאות ותאטראות, שזהו מושב לצים [ע"ז יח ע"ב] 'תנו רבנן: אין הולכין לטרטיאות ולקרקסאות... מפני מושב לצים' [הסכמות הרא"ה סימן עה הובא בטוב ראי ברכות כח. אות רב, ועיין עולת ראייה ח"ב הערת הרצ"ה אות מא, הובא בטוב ראי שם].

שם – לטומאה אין יסוד ולעתיד לבוא תכרת כולה (זכריה יג ב). על כן כל תוכניות הטומאה הם מעשה לצנות [עין איה שבת דף קד ע"א אות ל].

ליקוט עצמות

טור תתקכב לאחר הציון להערה 67 פיסקה חדשה – אין איסור הנאה מהקבר לאחר ליקוט העצמות, ולכן אף אם לקטו באיסור [עיינן שולחן ערוך יו"ד סי' שסג ס"ג אין מלקטין עצמות, לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר, לצד זה, לקבור שם מת אחר, או לצורך המקום], מותר לקבור שם מת אחר, כיון שהאיסור הוא רק בליקוט. וכ"ש אם לקטו בהיתר [כגון לקברו בקבר אבותיו או בא"י שם ס"ב ובש"ע ובהג"ה], שמותר לקבור שם מת אחר [שו"ת דעת כהן סי' רז]. וטעם ההיתר הוא מפני שקרקע עולם אינו נאסר, ובתלוש ולבסוף חברו (כגון העפר המכוסה בו) הוי מחלוקת [סי' שסד א בש"ע ובהג"ה. שו"ת דעת כהן שם. ועיי"ש שהביא מתורת האדם (עמ' קכ) שכתב מקום שנהגו לעשות כן עושים מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ומשמע שבמקום שנהגו ללקט עצמות אין איסור הנאה מהקבר, וע"כ הטעם מפני שקרקע עולם אינו נאסר אמנם אפשר שטעם ההיתר הוא שמכיון שמלכתחילה יודעים שילקטו את העצמות, אין הארון מיוחד למת זה והוי כצר ביה ולא אזמניה. ולפי טעם זה במקום שנהגו כן, גם העפר שע"ג המת יהיה מותר להשתמש בו, ואין בו איסור הנאה בכלל, וק"ו שמותר להשתמש בו לצורך מת אחר, מאחר דלא נקראת הזמנה, ואין חילוק בין שעה מועטת לזמן רב. ודבר זה נראה שהוא במח' בין שו"ת תשובה מאהבה להר אבל, הובאו בפתחי תשובה יו"ד סי' שסג סק"ו].

שם פיסקה חדשה – כתבו באחרונים שבזמן ליקוט העצמות מותר ללקטן לתוך שקים, ולקברם אח"כ בארון. ומה שאמרה הגמרא [ברכות יח ע"א] 'הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון', היינו אם יושב עליהם, אבל אם לא יושב עליהם מותר [ש"ת דעת כהן סי' רכא אות ב עמ' תיב, הובא בטוב ראי ברכות יח ע"ב אות קעא, והוכיח דבריו מפסק השולחן ערוך (סי' תג ס"י) 'המוליך עצמות ממקום למקום, הרי זה לא יתנם בשק או בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון; אבל אם מפשילו לאחוריו על החמור, שפיר דמי'. ומה שהביא הש"ע מחלוקת (סימן תג סעיף ח, ומקורו במסכת שמחות יב ח) 'מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד בראש אפרסקל מכאן, ובראש אפרסקל מכאן, דברי רבי יוחנן בן נורי. ר"א אומר: סוף אפרסקל להתעכל, וסוף עצמות להתעכל, ונמצאו עצמות שני מתים מתערבים, אלא מלקטין ונותנין כל אחד לעצמו בארון של ארזים', היינו דווקא בקבורה עצמה ולא בהולכה לביה"ק, דשם ל"ש הטעם הנזכר].

שם פיסקה חדשה – בליקוט עצמות אין חיוב לקבור עם ארון [ש"ת דעת כהן סי' רכא אות ב עמ' תיג, הובא בטוב ראי ברכות יח ע"ב אות קעא. אע"ג שלשון מסכת שמחות והש"ע, היא קבורה בארון ארזים, מ"מ, לא גרע מקבורה עצמה, שעדיף לקבור בקרקע ממש מלקבור בארון].

שם פיסקה חדשה – כתבו האחרונים שעל פי מסכת סופרים ישנה מצווה לשמר עצמות אחר הליקוט [ש"ת דעת כהן סי' רכא אות ד עמ' תיג, הובא בטוב ראי ברכות יח ע"ב אות קע, שכן משמע במסכת סופרים ריש פ"ג 'המלקט עצמות והמשמר עצמות פטור מקרית שמע']. ובגמרא משמע שאין בזה מצווה [שם, שכן משמע בגמרא בברכות שם, וכן משמע מלשון הש"ע שא"צ לשמור על העצמות לאחר הליקוט, אלא דין השמירה הוא רק במת, שכן כתב (סימן תג ס"ט) 'המלקט עצמות, והמשמר את המת', ומשמע שבעצמות אין דין שמירה. אמנם, בספר בית הלל הגיה ע"פ הרא"ש (מו"ק פ"א ס"ב) וע"פ הטור (סי' תג) שיש מצוות שימור גם בעצמות. וכן העיר בזה בגליון מהרש"א לסי' שמא ס"ו בארון].

שם פיסקה חדשה – במקרה וצריך לעשות ליקוט עצמות בשבת ע"י נכרי (מחשש שאם ידחה יהיה בזיון למת) תלוי במח' האחרונים בדעת הראשונים. שהמשנה [שבת קנא ע"א] אומרת 'עשו לו ארון... אם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית'. וכתבו האחרונים בשם הראשונים שהוא משום בזיון המת [ס"ז סי' שכה סק"ג בשם הר"ן]. עוד כתבו שיש מחמירים במת יותר מבחי [שם סק"ד בשם

הרמב"ם], ויש שאין מחמירים [שם בשם הרמב"ם], אלא דינו כחי. ויש שכתבו שאין חומרא במת יותר מבחי לכו"ע [מג"א סקל"א]. וכתבו האחרונים שנראה שהחומרא היא רק במת ידוע [שו"ת דעת כהן סי' רכא אות ה ע"פ מחצית השקל ובדברי התוס' [שבת קנא ע"א ד"ה 'נכרי'] שהובאו במג"א בסקל"ב], וא"כ כשעושים פינוי למתים רבים אין זה כמת ידוע ומותר. וכתבו שלמסקנא דמותר לעשות ע"י נכרים, כיון שהוא שעת הדחק של רבים וסומכים בזה שבדבר הנעשה ברבים לא שייך חשד [עיין מג"א סי' רמ"ד סק"ח], ועוד שחשש של בזיון המת הוא חשש של כבוד הבריות הדוחה ל"ת שבתורה [ברכות יט ע"ב], ושבות בכלל זה.

שם פיסקה חדשה – אם לקטו את העצמות אין איסור בל תלין, אולם יש דין של כבוד המת שלא להשהות אותן בלי סבה מכרחת, וכתבו הראשונים שאם מותר ללקט עצמות בחוה"מ מותר גם לקברן [רש"י מ"ק ח ע"א ד"ה 'מפני'], וכן נראה שסבר הירושלמי [מ"ק פ"א ה"ה] שהביא על המשנה 'אמר רבי מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו' – 'בראשונה היו קוברין אותן במהמורות נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים אותו היום היה מתאבל ולמחר היה שמח לומר שנינוחו אבותיו מן הדין', ומשמע שההתר הוא בשמחת הקבורה, ולכן יש לקברן באותו יום. והסתפקו האחרונים מה הדין כאשר אין אבל ששמח, אלא רק קברנים שזו עבודתם, וחייבים לפנות משום בזיון המת, וא"כ אין את הטעם מפני ששמחה היא לו להתיר לקברו, אלא זו סתם עבודה שאסורה בחוה"מ [שו"ת דעת כהן סי' רכא אות ו והכריע לאיסור].

כרך לז

לכם – מ

לכם

טור ז הערה חדשה לאחר הציון להערה 54 לאחר המילים 'תקיעת שופר' – עיין מצוות ראה או"ח סי' קנח ס"ב אות ג עמ' סא שכתב ששם לא נאמר 'לכם' על השופר עצמו אלא על היום, משא"כ בארבעת המינים שנאמר 'ולקחתם לכם' על ארבעת המינים עצמם.

טור עז לאחר הציון להערה 796 – ולמדו זאת מהגמרא 'דאמר רב הונא להנהו דמזבני אוונכרי כי זבניתון מעובדי כוכבים אסא לא תגזון אתון אלא ליגזו אינהו וליתבו לכו מ"ט סתם כנענים גזלי ארעתא נינהו וקרקע אינה נגזלת הלכך ליגזו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים בידא דידהו ושינוי רשות בידא דיכרו' [סוכה ל ע"א].

טור עט לאחר הציון להערה 807 – והקשו האחרונים על דעה זו שהרי הוכיח מהגמרא שם שגזל עכו"ם מותר, דאל"כ הוי מצווה הבאה בעבירה, ואפ"ה על מנת שיקרא 'לכם' בעי דלא תגזון אתון אלא ליגזו אינהו וליתבו לכו. וא"כ קשה שהרי בעל המאמר, רב הונא אומר במקום אחר [ב"ק קיג ע"ב] שגזל עכו"ם אסור, וא"כ יש כאן מצווה הבאה בעבירה [שו"ת משפט כהן סי' קג עמ' רמב, הובא בטוב ראי ב"ק סו ע"ב אות נא, ב"ק קיג ע"א אות צט]. ועוד הקשו, שהרי בתחילת הסוגיה אומרת הגמרא 'לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביום טוב שני', ומשמע שההבדל הוא מדין "לכם" שנוהג ביו"ט ראשון ולא ביו"ט שני. ותשובת הגמרא דביו"ט ראשון הוא משום לכם וביו"ט שני משום מצווה הבאה בעבירה. ומשמע שהם שוים. ואם גזל עכו"ם מותר, הרי ביום שני כשר [שו"ת משפט כהן שם עמ' רמד]. עוד כתבו האחרונים שתלוי בגרסת הגמרא, ש"ג 'סתם כנענים גזלי ארעתא מישראל' [כן היא גרסת רש"י שם], ומשמע שאם היו גוזלים מעכו"ם לא היתה בעיה כלל, והוי 'לכם' [שו"ת משפט כהן שם עמ' רמד].

טור קטז הערה חדשה לאחר הציון להערה 1184 לאחר המילים 'ד'ה הרי (הב') – אמנם, לפי רש"י סוכה לה ע"א ד"ה 'לפי', ולפי תוס' שם ד"ה 'לפי', הטעם שאתרוג

צריך שיהיה ראוי לאכילה מפני שכתוב 'לכם', והכוונה לכל הנאות ואכילה היא אחת ההנאות. ולפ"ז כתב בשו"ת משפט כהן סי' א, הובא בטוב ראי סוכה לה ע"א אות לט במקרה שיכול לאכלו בצורה אחת ואינו יכול לאכלו בצורה אחרת, אע"פ שראוי לאכילה, פסול כיון שאין כאן את כל דרכי ההנאה. ולפ"ז אתרוג של ערלה בחו"ל פסול ביום א' אע"ג דיכול לכתחלה להאכילו לחבירו שאינו מכיר בה ודלא כמג"א (סי' תרמ"ט סק"כ) שהביא להתיר בשם ה'שלטי גבורים'. ועיין שו"ת אורח משפט סי' קמג אות א, הובא בטוב ראי שבת כד ע"ב אות נג, טוב ראי סוכה לה ע"א אות מ, שבתרומה טמאה נאמרו שני פסוקים (דברים יח ד) 'לו' – ולא לאורו, וכן (במדבר יח ח) 'לך' – שלך תהיה להסיקה (שבת כה ע"א, ע"ב), המלמדים שהתרומה הטמאה אינה של הכהן אלא רק להסיקה, וא"כ חסר ב'לכם' של האתרוג, שאין כאן לכם אלא רק לשריפה, משא"כ בדבר אחר שהוא שלו, ורק צריך לקיים בזה מצוות שרפה. אמנם, בספר מצוות ראייה א"ח קנד ד (הובא בטוב ראי פסחים יד ע"ב אות צא) ובסי' קנח ס"ד עמ' סז, משמע ששמן תרומה שנטמא כשר לכל הנאות. (וע"ש שהוא מחלוקת ראשונים, שתוס' במסכת סוכה לה ע"א ד"ה 'לפי' אומר שאתרוג של תרומה טמאה פסול מדין 'כתותי מכתת שיעוריה', כיון שעומד לשריפה, אע"ג שמותר בהנאה של שריפה. אך במסכת סוטה כה ע"ב ד"ה 'האי' אומר תוס' שכתותי מכתת שיעורי הוא דווקא באיסורי הנאה משום דדמי לעפרא דארעא. ובמסכת יבמות קד ע"א ד"ה 'סנדל' אומר תוס' שגם בנקברים אין לך כתותי גדול מזה). ולפ"ז אם ישנם שני אתרוגים, האחד ניתן לאכלו, וחברו אסור באכילה, אינו יכול ליטול את שניהם ולצאת ממ"נ. כיון ש"לכם" הוא בכל דרכי הנאתו ובשני האתרוגים אין אפשרות להנות כיון שהוא ספק דאורייתא לחומר, ממילא שניהם פסולים, אע"ג דקמי שמיא גליא מי הכשר ומי הפסול. כן כתב בעיטור סופרים אור הדר עמ' 26, ובח"ב פעלים לתורה, אור הדר דף ד. והביא הוכחות רבות.

למד מן הלמד

טור עט לאחד הצינן להערה 807 – כתבו האחרונים, שכאשר הלימוד בא למעט ולא לרבות לומדים מן הלמד, כגון הגבלת מקום וזמן האכילה של נטע רבעי, שנלמד ממעשר שני שהוא בירושלים ובזמן הבית, אע"פ שהלימוד של זמן הבית נלמד מבכור [שו"ת משפט כהן סי' ד ד"ה 'הנה' הובא בטוב ראי ביצה ה ע"א אות ט, ה. וכתב זאת ע"פ תוס' זבחים מח ע"א ד"ה 'מה'].

למפרע

טור קנח לאחר הציון להערה 45 – וכן שיעבוד שחל, חל רק על ידי חתימת השטר, אבל חל למפרע משעת הקניין [באר אליהו סי' ל סק"ט, ועיין סי' לט סק"ד, שהביא מחלוקת ראשונים בזה]. אולם אין שטר נפסל למפרע אם הוציא שטר נוסף שחתומים עליו כת שהוכחשה כנגד העדים שבשטר הראשון [שו"ע חו"מ סי' לא ס"ב], ואפילו אם הוציא השטר באותו ב"ד [באר אליהו שם סק"ו], אע"פ שאם היה מוציאם יחד היו נפסלים [שו"ע שם]. אם חתמו עם פסולים, כשחותמים על שטר חדש ע"י ב"ד [שו"ע חו"מ סי' מה סק"ג], אין השטר מועיל למפרע משעת הלוואה אלא משעת כתיבה [באר אליהו שם סק"ב].

טור קסה לאחר הציון להערה 112 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים שאם קיים מצוה, ונודע רק למפרע שקיימה, זמן קיום המצווה נחשב, רק לאחר קיומה כאשר מתברר הקיום [מצוות ראה או"ח ו ב, הובא בטוב ראי ברכות ס ע"א אות ערה בהבנת השאגת אריה סי' כו].

טור קצו הוספה להערה 204 – שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קעא, טוב ראה ברכות יב ע"א הובא בטוב ראי שם אות צג. אמנם בשו"ת משפט כהן סי' לט אות א, הובא בטוב ראי שבת ד ע"א אות, ג, טוב ראי פסחים ז ע"ב אות מט, חילק בין העשה של 'את ה' אלקיך תירא', שתלוי בזמן האמירה, ואין מועיל בירור למפרע לא לאסור ולא להתיר, כיון שעניין המורא תלוי באותו רגע אם היה ירא או שלא היה ירא. ואולם, בלאו של 'לא תשא', מועיל הבירור למפרע לאסור ולהתיר.

טור קצו הוספה להערה 210 – שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קעא, ושם השווה זאת לברכה על עירוב ביו"ט ראשון כמבואר באו"ח סי' תקכז ס"ב ובמג"א סק"ה בשם השלטי גבורים, ולא כרע"א שם, בשם לחם סתרים. ועיין שו"ת דעת כהן סי' קנא לגבי ברכה על מילת קטן, שיכול לחזור בו.

טור רלז לאחר הציון להערה 637 פיסקה חדשה – במקרה שהפריש תרומת מעשר שלא מהמעשר הראשון, ונשאל על המעשר הראשון, הרי שחלה תרומ"ע למפרע [שו"ת משפט כהן סי' מא ע"פ החינוך מצווה רפד, שתרומת מעשר חל גם ללא הפרשת מעשר ראשון].

שם פיסקה חדשה – וידוי מעשרות – הסתפקו האחרונים אם המפריש תרו"מ שלא כסדר, ואח"כ נשאל על הפרשתו, כך שהתברר למפרע שנהג כדין, אם יכול לומר וידוי מעשרות [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ב, וכן סי' קכז].

שם פיסקה חדשה – בקריאת שמע, יש אומרים שאין חובה להתכוון אם רוצה לצאת בק"ש של ערבית או שחרית, אף למ"ד מצוות צריכות כוונה, אלא החובה שיתכוון לצאת ידי חובת ק"ש סתם. והקורא ק"ש פעמיים ביום, פעם קודם הנץ החמה, ופעם לאחריו [ברכות ח ע"ב], יוצא ידי חובת ק"ש של שחרית, בקריאה הראשונה שקורא קודם הנץ החמה, ואם קרא פעם נוספת אחר הנץ החמה, מתברר למפרע שהקריאה הראשונה היתה של ערבית [טוב ראייה שם הובא בטוב ראי שם אות נה, נו].

שם פיסקה חדשה – למ"ד שברכות ק"ש מעכבות את המצוה, אך הסדר אינו מעכב, אם קורא ק"ש, ואח"כ מברך, רק אז יוצא ידי חובת המצווה למפרע [מצוות ראייה או"ח ו ב, הובא בטוב ראי ברכות ס ע"א אות ערה].

שם פיסקה חדשה – כתבו האחרונים, שלגבי נשיאת שם שמים לא שייך לומר שמתברר למפרע, כיון שהאיסור בשעת אמירתו [טוב ראייה ברכות יב ע"א הובא בטוב ראי שם אות צג. אמנם בשו"ת משפט כהן סי' לט אות א, הובא בטוב ראי פסחים ז ע"ב אות מט, חילק בין העשה של 'את ה' אלקיך תירא', שתלוי בזמן האמירה, ואין מועיל בירור למפרע לא לאסור ולא להתיר, כיון שעניין המורא תלוי באותו רגע אם היה ירא או שלא היה ירא. ואולם, בלאו של 'לא תשא', מועיל הבירור למפרע לאסור ולהתיר].

שם פיסקה חדשה – לב ב"ד מתנה – ועוקר למפרע ולכן יכולים לבטל אפילו את קדושת הגוף ולהפכה לחולין [שו"ת משפט כהן סי' צו אות ב עמ' קפד].

שם פיסקה חדשה – למילה – י"א שאף שהפריעה לא נתנה לאברהם אבינו, מ"מ אינו נחשב כבן ברית עד שנימול (ואת המצווה ודאי שלא קיים עד שלא פרע, שהרי מל ולא פרע כאילו לא מל [משנה שבת פ"ט מ"ו]), ואז נחשב כבן ברית למפרע מהמילה [שו"ת דעת כהן סי' קמד, הובא בטוב ראי שבת קלז ע"ב אות קמו, והשווה למה שכתב בשו"ת עזרת כהן המובא בציון 210].

שם פיסקה חדשה – לגירות – י"א שגר קטן שמגדיל ואינו מוחה, חלה הגירות למפרע מדאורייתא מקטנותו [שו"ת דעת כהן סי' קמח עמ' רעא, הובא בטוב ראי כתובות יא ע"א אות כ. ועיין בהערות הרב צבי יהודה לשו"ת דעת כהן שם עמ' תמד, הובא בטוב ראי שם אות יט לגבי דעת רש"י בהנ"ל. ועיי"ש שם סי' קנא, הובא בטוב ראי כתובות יא ע"א אות כב, אם כשמוחה, עוקר למפרע או מייגז גיז].

שם פיסקה חדשה – בארבעת המינים – כתבו האחרונים בדעת חלק מהראשונים, שאע"פ שצריך לקיחה תמה, דהיינו של ארבעת המינים, מ"מ אם נוטל בזה אחר זה, כשנוטל את המין הרביעי מתקיימת לקיחה תמה למפרע גם בשלשת המינים הראשונים [שו"ת דעת כהן סי' קפב סי' שמת בדעת בה"ג].

שם פיסקה חדשה – בפילגש – הסתפקו האחרונים אם בזמן שחוזרים בהם, נחשבת כפנויה למפרע, וכל בעילותיו בעילות זנות [מצוות ראה אהע"ז סי' כו ס"א].

שם פיסקה חדשה – בשבועות – נשבע על הככר שלא אוכלנה אינו חייב אלא כשיאכל כולה, ואז חל הכל למפרע על כל כזית וכזית או על כל כלשהו וכלשהו, ובזמן האכילה אסור מדין חצי שיעור [מצוות ראה מילואי השמטות יו"ד סי' רלח].

לעז

טור רמד לאחר הציון להערה 68 פיסקה חדשה – נשא אשה שאסור לשאתה משום לעז, כגון נטען על הנכרית ונשאה, ב"ד כופין לגרשה, רק אם הלעז הוא על איסור שישנו עכשיו, ולא רק איסור שהיה בעבר [שו"ת דעת כהן סי' קנה, הובא בטוב ראי יבמות כד ע"ב אות ז].

שם פיסקה חדשה – הוצאת לעז על אדם צדיק גורמת למיעוט השפעתו על האנשים שסביבו [עין איה שבת צו ע"ב אות ד].

שם פיסקה חדשה – אף שבמקום שנהגו היתר בדבר מסוים, אין לאסור משום הוצאת לעז, מ"מ במקום שאין בו מנהג מותר לאסור, וכ"ש במקום שנהגו בו איסור [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קיט, קכ].

טור רנה לאחר הציון להערה 182 פייסקה חדשה – במקום שצריכה אשה גט שני מפני הלעז, מונים ימי הבחנה מהגט השני, אבל אם אינו משום לעז אלא משום ספק ללא ריעותא, מונים מהגט השני [ש"ת עזרת כהן סי' טז].

טור רנט לאחר הציון להערה 220 פייסקה חדשה – בדבר ברור לא שייך הוצאת לעז, אלא רק בחשש [אגרות הראיה ח"א אג' פא]. וכן בדבר שהמציאות בו השתנתה [שם ואג' קיד]. וכן בהידור במקוואות לא שייך הוצאת לעז [ש"ת דעת כהן סי' קיט, קכ].

טור רסב לאחר הציון להערה 238 – ואף אם המעשה עצמו הוא חומרא, אך אין הטעם משום חומרא אלא ליופי או לצחות הלשון מותר [ש"ת עזרת כהן סי' עו, וסי' פד]. ו"א שדווקא אם אין דעה של פסול ללא החומרא מותר [ש"ת עזרת כהן סי' עו].

טור רצב לאחר הציון להערה 541 – ואם שינו את הכתיב בשם שאינו בעברית, אך עדיין יכול להקרא לפי הקריאה הנכונה, אף שאפשר לקראתו בצורה שונה כשר [ש"ת עזרת כהן סי' פח]. ושינוי שם האב, כגון במאומצת במקום שאין ידוע שאינו אביה (כיון שלעז הולך לפי דעת הבריות [שם סי' קה, הובא בטוב ראי יבמות קכא ע"א אות נח]), אינו גורם ללעז, שהוא כמו שם המקום [ש"ת עזרת כהן סי' פט]. ואף בשליח שמחמירים בשם האב, מ"מ כשידוע מקור הטעות כשר [שם]. הוספת שם המראה תכונה כמו 'אריה', שמוכיח על גבורה, אין בזה חשש של לעז [שם סי' צ]. כתבו האחרונים שבזה"ז אין כ"כ חשש לעז בשינוי השם, מפני שהגט נגנז [שם].

לפני עור לא תתן מכשול

טור שכז לאחר הציון להערה 222 – לדעת הראשונים שהגויים חייבים לדון בדיני ישראל [רמב"ן על התורה בראשית לד יג], כתבו האחרונים, שאם דן לפניו עובר אף ב'לפני עור'. אולם על מנת להציל מידם, מותר אף אם מכשילם [עץ הדר סי' מא, הובא בטוב ראי ע"ז ו ע"ב אות יד, דף יג ע"א אות כז]. הגוי עצמו אינו מצווה על 'לפני עור', ולכן ניתן לחזק את ידיו אף אם מכשיל הגוי את ישראל, ובתנאי שאין חיזוק זה גורם שיכשיל יותר [שבת הארץ ק"א אות א].

טור של הוספה להערה 243 – באר אליהו חו"מ סי' לד סקט"ו.

טור שלג לאחר הציון להערה 272 פייסקה חדשה – נחלקו האחרונים אם יש 'לפני עור' במידות [מוסר אביך פ"ג אות ה, הובא בטוב ראי ע"ז ו ע"ב אות טו, פנקסי הראיה פנקס טו אות כ, שטתו שיש בזה לפני עור, והביא שם דעה אחרת ודחאה. ועיין הערה של הרב צבי יהודה קוק שם בשם הרב חרל"פ בשם הרב שלא מצא מי שדבר על זה חוץ מהפלא יועץ אות דבור המספר שבחו של אדם].

טור שמא לאחר הציון להערה 330 פייסקה חדשה – המכשיל את חברו בדבר עבירה, כאשר יש אדם נוסף שאינו עובר על 'לפני עור', אך אסור לו לעשות מעשה זה מטעם אחר, כגון השואל באוב וידעוני, שמכשיל את בעל האוב, ויש שם גוי, שיכול לשאול במקומו, שהרי הגוי אינו מצווה על 'לפני עור', אך לדעת הרמב"ם מצווה על אוב וידעוני שהרי הם מטעם ע"ז [רמב"ם הלכות ע"ז פ"ו ה"ב. אמנם, עיין באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ו ה"ב, הובא באוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 58 שהסתפק בנקודה בדינם של בני נח באוב וידעוני], וממילא אסור לו להישאל. הסתפקו אחרונים אם עובר באופן כזה הראשון על 'לפני עור' [אוצרות הרמב"ם, במנין המצוות שלפני ההלכה מצווה מב-מג, הובא באוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 45, טוב ראי ע"ז עמ' קפה].

טור שמה לאחר הציון להערה 361 – לפי זה, יש מהאחרונים שהתיר לפרסם בין הנוכרים שהיהודים יקנו מהם ייחורים שהורכבו באילן בעבירה. ואע"פ שהדבר יגרום להם להרבות באיסור זה, אין בזה איסור 'לפני עיוור', שעיקר איסור לפני עיוור הוא בתרי עיברי דנהרא, ובפרט כאן שהיא אמירה בעלמא שישמע נכרי אחד מחבירו, הרי זה דומה ללפני דלפני, שאיננו מצווים בו [שר"ת משפט כהן סי' יג ד"ה 'כעת'].

לפנים משורת הדין

טור שמט לאחר הציון להערה 3 – הסיבה שישנם חלקים גנוזים היוצאים בתור מדת חסידות ולפנים משורת הדין, משום שאם היו יוצאים בתור הלכה קבועה, לא היה עם ישראל יכול להיות לאור לגויים לפי מעלת רוחם. ועכשיו רק מה שהכרחי לקיום חיי החומר נקבע כחובה, ולע"ל יהיה זה קנין כל העם, וכל האנושיות תתרומם [אגרות הראיה ח"א אגרת פט עמ' צז, הובא בטוב ראי ב"ק לח ע"א אות לד].

טור שחט לאחר הציון להערה 3 פיסקה חדשה – אע"פ שאמרו [כתובות פד ע"א] 'אין מרחמין בדין', ומקורו מהפסוק [שמות כג ג] 'ודל לא תהדר בריבו'. מ"מ יש מקום לומר דינים של לפני משוה"ד, וכן דיני [דברים ו יח] 'ועשית הישר והטוב' שהם דינא דבר מצרא [ב"מ קח ע"ב], ושומא הדר לעולם [ב"מ לה ע"א]. וכן יש מקום לדעת ר"ט החולק על דעת ר"ע [כתובות שם] אומר 'נתנו לכושל שבהם'. וקביעה זו מתי להשתמש במדת הרחמים היא אצל קובעי החוקים לדורות, שהם יודעים שאינה פוגעת במדת הדין. וגם בשופטים פרטיים ניתן לומר כן [כ"מ פג ע"א], ומוכרחים לומר שהאיסור של 'ודל לא תהדר בריבו' הוא כשאין הדין מתחשב כלל במדת הדין, אבל כאשר שוקל את יסודי הדין, יש לו אפשרות לצרף עמה את מדת הרחמים, ולמתקני התקנות יש בזה יותר כח מאשר לדיין הפרטי [כתבי יד, הובא בספר הזכרון לאברהם שפיגלמן, חוברת פרי הארץ ד, טוב ראי כתובות פד ע"א אות קלו].

שם פיסקה חדשה – עשיה לפני משורת הדין, נובעת מהרגשת אור החסד של הקב"ה [עין איה שבת ח"ב דף סז ע"ב אות קא].

טור שסא הוספה להערה 102 – והגר"א בסק"ט הביא שני מקורות לסוברים שניתן לכפות ע"י ב"ד על כך. הגמ' בב"מ כד ע"ב 'מצא כאן ארנקי... חייב להחזיר... לפני משורת הדין'. והגמ' בב"מ פג ע"א 'רבה בר בר חנן... אמר ליה (רב) הב להו גלימייהו... למען תלך בדרך טובים... אמר ליה: זיל הב אגרייהו... וארחות צדיקים תשמר'. וזו דעת המרדכי. ודעת החולקים עיין באר אליהו סי' יב ס"ק ח-ט, הובא בטוב ראי ב"ק דף צט ע"ב אות פה, שאין כלל דין לפני משוה"ד כיון שגם אחרים אינם חייבים בזה, ולדעת תוס' (שם, וכן בב"מ כד ע"ב ד"ה 'לפנים') בההיא דשקולאי כיון שעשו נזק גדול בפשיעה, אין דין לפמשה"ד ולכן לא הביאה שם הגמרא את הפסוק על לפמשה"ד (אשר יעשון זה למשה"ד – ב"מ ל ע"ב) שהוא מהתורה אלא פסוק ממשלי. אמנם תוס' בב"מ ס"ל דגם כאשר אחרים אינם חייבים יש בזה לפמשה"ד, אך אינו מהתורה ולכן לא הובא הפסוק של אשר יעשון גבי מצא ברה"ר. ועוד דנראה שגם במקרה של שקולאי לא כפאו רב אלא רק אמר לו שכן כתוב 'אתו אמרו ליה לרב', ולא כתוב 'דאתו לדינא' (למרות שרב יכול היה לדון את רב"ח). אלא היה בדרך אמירה ופיוס.

טור שסג לאחר הציון להערה 114 – ויש שכתבו שתלוי בראות עיני הדיין, ובמקום שנראה לדיין, מותר לכפות על לפנים משורת הדין [אגרות הראיה ח"א אגרת קה, וכן נהג לפעמים].

טור שפ הוספה להערה 270 – ועיין אורח משפט חו"מ סי' טו עמ' רטז הובא בטוב ראי שבת קכ ע"א אות קכה, שכאשר אדם נהנה מחברו אע"פ שלא נחסר חברו, ואף אמר שעושה ללא כל תמורה, אינו חייב, אך ראוי לשלם לו לפנים משורת הדין.

לקט שכחה ופאה

טור תלח לאחר הציון להערה 9 פסקה חדשה – לשו"פ הינם בכלל וידוי מעשרות ואע"פ שאינם מעכבים בביעור [משנה מעש"ש פ"ה מ"י], ולכן כאשר מברכים על וידוי מעשרות אין לומר 'על וידוי התרומות והמעשרות', דאע"פ שכולל בזה כל תרו"מ, וכן בכורים וחלה שהם בכלל תרומות, מ"מ, אין לשון זה כולל לקט שכחה ופאה, ואין לומר לשון השוללת אותם. ונראה שיש לומר 'על וידוי הביעור', ואע"פ שאין מבואר על איזה ביעור מדובר, מ"מ כיון דלא מצינו ביעור עם וידוי, סגי בהכי [שו"ת משפט כהן סימן נו פרק ג אות ב].

טור תנג לאחר הציון להערה 181 – וכתבו האחרונים שאף בזמננו עדיין קיים דין זה [אגרות הראיה ח"א אג' קיט]. ויש שדימו דין זה לשמיטה, והקלו גם בשמיטה [הרב יצחק אייזיק הלוי רבינוביץ בעל ה'דורות ראשונים'], מטעם הפסוק [שמות כג יא] 'ואכלו אביני עמך'. ויש שהסכימו רק במצוות ההפקר ולא להקל ע"ז בעבודות [אגרות הראיה ח"א אג' ערב. אמנם אם מדמים שמיטה לעבד עברי ניתן לומר שבגלל פרט זה מתבטלת כל המצווה, ע"פ הגמרא בערכין כט ע"א 'אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, שנאמר (ויקרא כה מ) 'עד שנת היובל יעבוד עמך'].

טור תסח לאחר הציון להערה 374 פסקה חדשה – יש ראשונים שכתבו שיכולים העניים להכנס ללקוט עד רביעה שניה [ר"ש, רא"ש ועוד]. והוא ע"פ המשנה [שביעית פ"ט מ"ז] 'עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות עד שתרד רביעה שניה'. ויש שפרשו משנה זו לגבי שביעית [רמב"ם פ"ז מהל' שמו"י ה"ח, ועיין שבת הארץ שם, שלפ"ז במוצאי שביעית שאין נוהג לקט שכחה ופאה, אלא חייב בהפקר כלפי כל אדם, אינו חייב לתת להם להכנס לשדה, אלא יכול להפקירם מחוץ לשדה. מכאן שדעתו שהחיוב לתת

לכל אדם להכנס לשדהו בשביעית (נדרים מב ע"א), קיים רק בשביעית עצמה, ולא בשמינית אף אם ישנם פירות שביעית בשדה, ודלא כחזו"א סי' טו סי"א].

לקיחה

טור תקי לאחר הציון להערה 15 – וכתבו האחרונים, שלימוד הגמרא ללקיחה תמה [מנחות כז ע"א] היינו לעיכובא, אבל גם ללא לימוד זה, צריך היה לקיחה תמה, בכך שצריך את כל ארבעת המינים [שו"ת דעת כהן סי' קפא עמ' שלז, הובא בטוב ראי סוכה כט ע"ב אות לא2, טוב ראי סוכה לז ע"א אות מד], וכן שצריך פרי שלם [שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמז, הובא בטוב ראי סוכה שם, טוב ראי סוכה כט ע"ב אות לא2, ואולם בשו"ת דעת כהן שהובא בציון הקודם, משמע קצת, שרק הדין שצריך את כל ארבעת המינים, היה ידוע ללא לקיחה תמה, ודין לקיחה תמה מלמד רק שד' מינים לעיכובא, אבל המקור לדין חסר הוא רק מלקיחה תמה, ולכן אינו נוהג בשאר הימים].

טור תקיא לאחר הציון להערה 22 פיסקה חדשה – לר"ח דס"ל דתלישת הד' מינין היא עשייתן [סוכה יא ע"ב] היינו כיון שלא שייך לקיחה במחובר, וממילא עשיית המינין היא הכשרתן ללקיחה דהיינו תלישה [שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמט, הובא בטוב ראי סוכה יא ע"ב אות כה].

שם פיסקה חדשה – נחלקו הראשונים אם יכול ליטול כל מין בפנ"ע שי"א שאפשר, וי"א שדווקא כל המינים יחד [מחלוקת בה"ג ור"ת סוכה לד ע"ב תד"ה 'שתהא']. וכתבו האחרונים שעיקר מחלוקתם הוא האם דין 'לקיחה תמה' מתקיים בכל אחד מהמינים וכשנוטל האחרון מתקיים ה'תמה' למפרע, או שמתקיים דין 'תמה' דווקא בכל המינים יחד [שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמט, הובא בטוב ראי סוכה יא ע"ב אות כה].

שם פיסקה חדשה – באתרוג מורכב יש בעיה של 'חסר', כיון שהמין הנוסף הוא במקום האתרוג, וממילא ישנה בעיה של לקיחה תמה [עץ הדר סי' יא, טו, הובא בטוב ראי סוכה דף לא ע"א אות לד].

שם פיסקה חדשה – ההבדל בין שופר ללולב, דבלולב באיסורי הנאה פסול ובשופר כשר, אע"ג דבשניהם כתיב 'לכם'. משום ש'לכם' בשופר הוא על התרועה [במדבר כט א 'יום תרועה יהיה לכם'] שהיא הפעולה, ועליה לא שייך לומר

שהפעולה היא אסוה"נ אף אם השופר עצמו הוא איסה"נ. ובלולב ה'לכם" הוא על הלקיחה [ויקרא כג מ-ולקחתם לכם'], ולכן הדבר הנלקח חייב להיות שלכם ולא איסה"נ [מצוות ראייה אר"ח סי' קנח ס"ב אות ד עמ' סא].

לקיחה ע"י דבר אחר

טור תקכג לאחר הציון להערה 38 – ואע"ג שבאזוב לא מופיע 'ולקחתם' אלא 'ולקח' וניתן היה לומר שלא צריך באזוב לקיחה תמה, ולכן לקיחה ע"י דבר אחר הוי לקיחה, משא"כ בלולב שצריך לקיחה תמה, לקיחה ע"י דבר אחר לא הוי לקיחה. ומשמע שלרבא אם לומדים מסברא דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, א"א ללמוד מלקיחה תמה דאינה לקיחה. ומה שרבה ס"ל דאסורה לקיחה ע"י דבר אחר, ולמד זאת מ'תמה', היינו רק לעיכובא, אבל עצם האיסור של לקיחה ע"י דבר אחר למד מסברא (ואולי הוא כפסול חסר דמה שהוא ע"י ד"א הוי כאילו אינו, ולכן נלמדו מאותו פסוק, ואין כאן שני לימודים). אמנם מדברי הראשונים [רשב"א שם] משמע דכל איסור לקיחה ע"י ד"א נלמד מ-'תמה' [ש"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שמז, שמח, הובא בטוב ראי סוכה יא ע"ב אות כה].

טור תקכט לאחר הציון להערה 78 פיסקה חדשה – אין לשחוט קדשים בסכין שיש לו בית יד כיון שאסורה חציצה בין ידו של הכהן לכלי השרת [רש"י זבחים כד ע"א ד"ה לא יהא]. ואפילו למ"ד לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה, וע"י בית יד נחשב לקיחה ע"י דבר אחר, הכא אסור משום שהוא דרך בזיון [זבחי ראייה דף ג ע"א תד"ה כגון שבדק].

לקיטה

טור תקמט לאחר הציון להערה 22 – וכתבו האחרונים שה"ה לאתרוג, שמסתבר שלא יהיה חמור מירק, ואם לא גדל כלל בשביעית נידון לדעת הראשונים הנ"ל כפרי ששית [שבה"א פ"ד ה"ב ד"ה 'ומסתבר'].

טור תקסד לאחר הציון להערה 163 – וכתבו האחרונים שבזמן שיש ספק לאיזו שנה הם שייכם בגלל הספק הנ"ל, ולכן אין ידוע אם יש להפריש מעשר שני או מעשר עני, שיש להפריש מעשר שני ולפדותו, ולאחר מכן להתנות שאם הדין במעשר עני, מה שהפרישו יהיה מעשר עני [ש"ת משפט כהן סי' נא].

טור תקסד הוספה להערה 162 – ועיין שבה"א קו"א אות חי, הובא בטוב ראי ר"ה יד ע"ב אות טז.

לש

טור תקנד לאחד הציון להערה 118 – וי"א שאף ברכה אסור מן התורה [שר"ת אורח משפט סי' עג אות א, הובא בטוב ראי שבת, נספח לענייני שבת אות ח, שכל מה שהתיר השר"ע, הוא דווקא בשתיתא, אבל בקמח רגיל אין חילוק בין עבה לרכה].

לשון [אבר]

טור תקצא לאחד הציון להערה 98 פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים לעניין פיגול, אם המפגל בלשון שאין בה כזית, האם חייב בה משום בריה או שאינו חייב משום בריה [האדר"ת עיטור סופרים, חצר אדר עמ' ע, הובא בטוב ראי זבחים לה ע"א אות כד, ובהערות הגרא"ה קוק שם שאין בלשון משום בריה].

לשון [דרך ביטוי]

טור תקצה לאחד הציון להערה 21 – כתבו האחרונים, שבברכות עדיף לשון מבוררת מלשון קצרה [מצוות ראייה או"ח סי' ו ס"א, הובא בטוב ראי ברכות ס ע"ב אות ער, טוב ראי פסחים ג ע"א אות ט]. וכן במקום שיש בו פסק הלכה, אין אומרים בו לשון מעולה בדווקא [שר"ת משפט כהן סי' כד עמ' מז, עץ הדר סי' לו, הובא בטוב ראי שם, טוב ראי יבמות צז ע"ב אות נ]. ואם גם הלשון הקצרה היא נקיה, אלא שאינה דרך כבוד כ"כ, ישתמש בקצרה [בירור הלכה שם ג ע"ב, הובא בטוב ראי שם].

טור תקצז לאחד הציון להערה 39 פיסקה חדשה – כשהאדם מדבר, נחלקו הבבלי והירושלמי אם עדיף לשון נקיה או לשון מבוררת [טוב ראייה סוטה ה ע"ב הובא בטוב ראי שם אות טו. ואפשר לומר שאף לדעת הירושלמי עדיפה לשון מבוררת, אלא שבגלל הצורך בלשון נקיה נחשב לשון 'אל תדברי' כלשון מבוררת].

לשון [שפה]

טור תרטז הוספה להערה 126 – ועיין טוב ראייה ברכות יג ע"א, הובא בטוב ראי שם אות קכה, שבאר שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים.

טור תרטז הוספה להערה 130 אחר המילים 'וארץ טובה שם' – ועיין בירור הלכה פסחים ו ע"ב ציון א, הובא בטוב ראי שם אות לז, שחילק שם אם מתכוון בלבו לבטל או שאינו מתכוון.

טור תרכג לאחר הציון להערה 199 פיסקה חדשה – כל הלשונות נגזרים מלשון הקדש, וכל הדעות הם ענפים מהתורה [מדבר שור דרוש שמיני עמוד ע]. ולה"ק כוללת כל הלשונות [שם דרוש התשעה עשר עמוד קפד].

טור תרכג לאחר הציון להערה 199 – ויש מהאחרונים שהבינו שהיא מחלוקת תנאים [בברכות יג ע"א, כן כתב בטוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות קכו].

טור תרכז לאחר הציון להערה 214 – ויוסף ידע שבעים לשון, להורות על הצדדים שיש יחס שוויון בין עם ישראל לאומות [מאמרי הראיה 'המספד בירושלים', הובא בטוב ראי סוכה נב ע"א אות נה, ועיין כתבים מכתב יד קדשו, פנקס הראשון ליפו אות סהו, ועיין שמנה קבצים קובץ א אות תתסז, תתפז, קובץ ב אות רפ], וכל דבור ודבור נחלק לשבעים לשון [שבת פח ע"ב], להורות על ההכנה שיש בתורה להשלים את האומות [מאורות הראיה חנוכה עמ' צד, וכן בפנקסי הראיה ח"ג פנקס לה אות יא].

טור תרלד הוספה להערה 290 – ועיין אגרות הראיה ח"ד אג' א'פח, הובא בטוב ראי שבת מא ע"א אות ע2, שהיו מדברים בזמן בית שני בשתי הלשונות, אך הלשון ההמוני היה ארמית.

טור תרלה הוספה להערה 293 – אגרות הראיה שם (בציון 290).

לשון [לשון בני אדם]

טור תרנא לאחר הציון להערה 29 – הסתפקו הראשונים אם בשליח קבלת הגט נוהגים כל דיני קבלת האשה, כגון שמועיל זריקה לחצרו או לד' אמותיו, או שצריך שיגיע לידו בדווקא [טור אהע"ז סי' קמ], והסבירו האחרונים, שהספק הוא האם הולכים אחר לשון בני אדם שקבלה היא דווקא בידו, ולא באופן אחר, אע"פ שלשון התורה כולל את האופנים האחרים [מצוות ראייה שם. ועיין ב"י שם שהקשה קושיה זו]. וכן כתבו האחרונים שעבדים אינם בכלל קרקע לעניין שיעבוד,

כיון שבלשון בני אדם אינם קרקע, אע"פ שבלשון תורה נחשבים כקרקע [מצוות ראייה חו"מ סי' לא ס"א, ועיין ש"ך שם סק"ב, במה שהקשה על המהרש"ל].

טור תרנא הוספה להערה 32 – שו"ת דעת כהן סי' כח אות ח, הובא בטוב ראי קידושין נז ע"א אות פח, טוב ראי זבחים עג ע"א אות לב, מצוות ראייה או"ח סי' טרפו, הובא בטוב ראי ראש השנה יט ע"א אות לד, באר אליהו חו"מ סי' מב ס"ט סק"ל.

טור תרסח לאחר הציון להערה 228 – אם אמר 'כתובו וחתומו' יכול לתת גם בעידי מסירה [שו"ת עזרת כהן סי' סה אות ב בשם הב"ש סי' קל סק"ט. והסביר שם את טעמו, שמסתמא לא התכוון בדווקא חתימה, ויש ללכת על פי לשון התורה בכה"ג]. ויש חולקים, שכיון שאמר במפורש חתומו, יש ללכת אחר לשון בני אדם ויש להחתיים את הגט בעידי חתימה [בית מאיר שם].

לשון הקדש

טור תרעא לאחר הציון להערה 2 – וכוללת כל הלשונות [מדבר שור הדרוש התשעה עשר עמוד קפד].

טור תרעד לאחר הציון להערה 46 – ויש שכתבו שארמית גם נחשבת לשון הקדש [שו"ת עזרת כהן סי' צא ע"פ הרמ"א אהע"ז קכו א, שגם היא נתנה מסיני].

טור תרפב הוספה להערה 137 – ובטוב ראייה סוטה לב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות ע, כתב שבחליצה הוא מחלוקת תנאים סוטה לב ע"א, שאם נלמד 'וענתה ואמרה', הרי אין צריך לומר את הלשון המדוייקת, אבל אם נלמד מ'ככה', יש לומר את הלשון המדוייקת. וכן בק"ש, שאם נלמד מ'זהיו' (ברכות יג ע"א), יש לומר בלשון המדוייקת. אולם לכתחילה יש לקרא בלשון המדוייקת.

טור תרפד לאחר הציון להערה 169 – ומ"מ אם לא קראה בלה"ק, יצאה ידי חובת חליצה [טוב ראייה סוטה לב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות עא].

לשון הרע

טור תנשה לאחר הציון להערה 49 – כתבו האחרונים שאין לנדות בגלל ביוש ולשה"ר, שאע"פ שהביוש חמור מנזק בגופו [רא"ש ב"ק צא ע"א סי' טו בשם רב שרירא], וההלכה שמנדים על נזק כזה [טור חו"מ סי' א], מ"מ שם הנידוי הוא עד שישלם, על מנת שישלם, משאין כן בביוש ולשה"ר, שאינו חייב לשלם [באר אליהו שם ס"ו סק"ח, הובא בטוב ראי שם אות עט, בדעת הטור, ודלא כרב שרירא הנ"ל].

טור תשכז לאחר הציון להערה 253 – וה"ה לעדות ע"א שיכול להפריש מאיסורא והדיין יאמין לעדות [באר אליהו חו"מ סי' כח ס"ח ס"ק י, ממעשה דבת רב חסדא כתובות פה ע"א, הובא בטוב ראי שם אות קלז, טוב ראי קידושין סו ע"א אות קב. ועיין חפץ חיים ד ד בהערה].

טור תשלא הוספה להערה 300 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' כח ס"א סק"י, הובא בטוב ראי קידושין סו ע"א אות קב, שאם הדיין מאמינו כשניים מותר, כמו בכתובות פה ע"א לגבי בת רב חסדא, ואינו דומה למקרה של זיגוד בפסחים קיג ע"ב.

לשון תורה ולשון חכמים

טור תשמג לאחר הציון להערה 109 – וכן לשון התורה 'יום או יומיים', בלשון חכמים הוא 'מעת לעת', ולא מצאנו שום מקום שדברו חכמים בלשון 'יום או יומיים' חוץ מדין יום או יומיים של עבד [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ג עמ' שכד, והוכיח מכאן שכשדברו הראשונים בלשון 'יום או יומיים', כוונתם כלשון בני אדם יום או יומיים, ולא מעל"ע ככוונת התורה]. ואפילו במקום שהעניין נלמד מדין 'יום או יומיים' בתורה [שו"ת משפט כהן שם עמ' שכה].

טור תשמג לאחר הציון להערה 115 – 'רשע' בלשון התורה הוא רשע של חמס או רשע של חיוב מלקות, ובלשון חכמים הוא גם העובר על דברי חכמים [יבמות כ ע"א, שו"ת עזרת כהן סי' מט עמ' קצד, הובא בטוב ראי ברכות מג ע"ב אות רלז, טוב ראי ר"ה יז ע"א אות כט, טוב ראי יבמות כ ע"א].

שם – המלה 'על' משמעותה בלשון התורה על ממש [ע"פ מנחות כז ע"א], ובלשון חכמים הפרוש הוא 'סמוך' [ע"פ מנחות צא ע"א. טוב ראייה ברכות ד ע"ב הובא בטוב ראי שם אות כ].

שם – כמו כן מצאנו באחרונים שדייקו מלשון זכר או נקבה השונים בדברי חכמים מלשון התורה [טוב ראייה ברכות ח ע"א, הובא בטוב ראי שם אות מט].

שם – המלה 'אדמה' בלשון התורה כוללת גם אילן, אבל בלשון חכמים (בברכות) פרי האדמה קרוי אדמה ופרי האילן קרוי עץ, ולכן לדעת רב חמן בר יצחק לא יצא בברכה [שבת הארץ קונטרס אחרון אות א סעיף ג, הובא בטוב ראי ברכות מ ע"א אות רלב].

שם – הזורע אילן ע"י זרעים ולא ע"י יחור, נקרא 'נוטע' בלשון חכמים, ובלשון התורה נקרא 'זורע' [שבת הארץ קונטרס אחרון אות ו, אגרות הראיה ח"ב אגרת ת].

שם – ה'עבד' בלשון התורה, הכוונה היא לעבד ממש שעבר גיור, ובלשון חז"ל אפשר שמדובר על עבד שקודם מתן תורה, שרבו משתמש בו, אבל לא עבר גיור [ש"ת דעת כהן סי' קמח, הובא בטוב ראי יבמות ס ע"ב אות כא, טוב ראי קידושין עו ע"ב אות קיד].

שם – ו"א שבלשון תורה 'זבח' אינו אלא עולה ושלמים, ובלשון חכמים כולל כל בעלי החיים [תו"ט זבחים פ"א מ"א בהסבר הרמב"ם בפהמ"ש בסוף ההקדמה לסדר קדשים], וי"א שבלשון חכמים 'זבח' כולל רק את הבהמות, ולא את העופות [טוב ראייה זבחים ב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות א, ע"פ המשנה זבחים פט ע"א 'המעשר קודם לעופות מפני שהוא זבח'. אמנם תרץ שם את דעת התו"ט, שכשמדובר על שם תואר, כולל עופות, וכשמדובר על שם פעולה של זביחה, אינו כולל עופות, כיון שאינם בזביחה אלא במליקה].

טור תשמג לאחר הציון להערה 116 – וכן ניתן ללמוד מלשון התורה ללשון בני אדם [באר אליהו חו"מ סי' מב ס"ט סק"ל, שתופסים את המדה הקטנה].

טור תשמד לאחר הציון להערה 126 – ולכן ניתן ללמוד מדקדוק לשון חכמים, ולהעמיד יסוד להלכה [טוב ראי פסחים קיז ע"א אות רטז, מתוך הספר צדקה ומשפט לרב צדקה חוצין סי' א, וכ"כ באורח משפט מילואים עמ' קפז, הובא בטוב ראי שם].

שם פיסקה חדשה – הראשונים השתמשו בלשון חכמים, ולא בלשון התורה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ג עמ' שכד, והוכיח מכאן שכשדברו הראשונים בלשון 'יום או יומיים', כוונתם כלשון בני אדם יום או יומיים, ולא מעל"ע ככוונת התורה].

טור תשמו לאחר הציון להערה 156 – וגם בלשון חכמים אומרים שאם ישנו שם לוואי, מדובר במין שונה [שו"ת דעת כהן סי' מ].

לשמה

טור תתכב הוספה להערה 33 לאחר המילים 'בכלל טויתם' – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קפב עמ' שדמ-שמה, הובא בטוב ראי סוכה ט ע"א אות כא, דף יא ע"ב אות כה.

טור תתכב לאחר הציון להערה 36 – ו"א שרק השימור צריך להיות לשמה, ולא פעולות האפיה [שו"ת אורח משפט סי' קכב, הובא בטוב ראי פסחים דף מ ע"א אות קמג].

טור תתכט לאחר הציון להערה 79 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים בדעת הראשונים ש"א שאם כתב ספר תורה שלא לשמה, הרי הוא פסול, ואפשר לקרא בו בדיעבד לדעת הסוברים כן [שו"ת דעת כהן סי' קעא בדעת הרמב"ם בתשובה, כיון שטעם ההיתר לברך על ספר תורה פסול הוא, שמברך על עצם הלימוד], ו"א שאף בדיעבד לא יקרא בו אף לסוברים שניתן לקרא בבדיעבד בספר פסול [שם בדעת הר"ן, כיון שהוא פסול המתפשט בכולו].

טור תתל לאחר הציון להערה 88 – ו"א שזבחי ציבור, אף ששחטן שלא לשמן כשרים [פהמ"ש לרמב"ם זבחים פ"א מ"א וברע"ב שם], שהשחיטה מושכתן [זבחים ו ע"ב]. וכתבו האחרונים שהוא רק כשישנה לאותו המין, אבל מין אחר פסול [טוב ראייה זבחים ב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות ב. ובזה תרץ את שאלת רע"א שם, ששינוי הקודש מועיל בזבחי ציבור]. והמחשב שלא לשמה עובר בלאו 'לא יחשב' [שו"ת משפט כהן סי' קיב הובא בטוב ראי זבחים ב ע"ב אות ג, ע"פ רש"י שם, ועיין הערת הרצ"ב שכן משמע גם ברמב"ם פסה"מ פ"ג ופי"ח].

טור תתלא לאחר הציון להערה 103 – אולם אין מחשבת העומד מועילה, אלא בבן דעת, ולא במכונה, שאינו דומה לעומד על גבי בן דעת [שו"ת אורח משפט סי' קכב, הובא בטוב ראי פסחים דף מ ע"א אות קמג].

טור תתלג לאחר הציון להערה 119 פיסקה חדשה – י"א שגירות צריכה להיות לשם שמים, ואם התגייר לשם דבר אחר אינה גירות [שו"ת דעת כהן סי' קנה בדעת הרמב"ם].

טור תתנד לאחר הציון להערה 250 – יכתבו האחרונים שבשרטוט, שבו אין צריך לשמה [טור יו"ד סי' רע"א, ש"ך סק"ב, פמ"ג או"ח מש"ז סק"ד], מ"מ אם כתבו לשם דבר אחר, פסול [פמ"ג שם]. ולכן תפילין ששרטט לשם נוי פסולים למזוזה הצריכה שרטוט כיון ששרטט לשם דבר אחר [שו"ת דעת כהן סי' קפ, ועיין תוס' סוטה יז ע"ב ד"ה 'כתבה'].

טור תתפ הוספה להערה 464 – וכעייין זה בשו"ת עזרת כהן סי' סא וסי' סב, שרק אם שמע מהבעל עצמו הוי לשמה, אך אם שמע מאחר אינו נחשב לשמה. ולכן י"א שאין מועילה שליחות בכתב, כיון שאין בזה קיום 'לשמה', אע"ג שמועיל בשאר שליחות.

כרך לח

מאבד עצמו – מגו דזכי

מאבד עצמו לדעת

טור ו להערה 52 – ובשו"ת משפט כהן סי' קמד אות ד ד"ה 'ולשיטת' כתב שלשיטת הרמב"ם והרא"ש מותר לאבד עצמו לדעת מחשש שיחטיאו אותו בעריות, שדינם יהרג ואל יעבור, או שיחטיאו אותו בעריות בפרהסיא (אפילו אם הוא באופן של קרקע עולם) כדי להכעיס את דת ישראל, שנחשב להעביר על דת. שבכל מקום שדינו יהרג ואל יעבור, מותר גם להקדים את האיבוד לפני המעשה.

מאכל בהמה

טור נ לאחר הציון להערה 81 להוסיף פיסקה – יש מי שכתב שקרבן העומר בא דווקא מן השעורים, שהן מאכל בהמה, כדי להעלות את הנפש הבהמית, את הכוחות החומרניים ואת כל צדדי החיים השייכים אליהם [אוצרות הרא"ה כרך ב ח"א אות לה, מאורות הרא"ה הגדה של פסח - העומר], ולכן הוא מכוון כנגד יסוד האמונה השלימה שבלב, שמקורה ברגש הטבעי [אורות ישראל פרק ח אות א, מאורות הרא"ה הגדה של פסח - העומר, ועל פי זה ביאר שם את היחס והקשר בין פסח לבין שבועות]. ועוד, שתכלית הבהמה היא כללית, בכלל מינה בלבד, לעומת תכלית האדם שיש לו גם מדרגה של תכלית פרטית לכל יחיד, ולכן בפסח מביאים מאכל בהמה, שבפסח עם ישראל זכה רק למעלה כללית, אך בשבועות שזכו למתן תורה, וזכו למדרגת האדם שיש לו גם מעלה פרטית, מביאים קרבן ממאכל אדם [מדבר שור דרוש ארבעה עשר].

טור מב לאחר הציון להערה 117 – תפוז של קדושת שביעית, גם קליפותיו אינן מאכל בהמה אלא מאכל אדם, כיוון שנטעוהו על דעת המסחר, והסוחרים משתמשים פעמים רבות גם בקליפות, ולכן אין להאכילו לבהמה, אלא ראוי לרקחן באופן שיהיה ראוי לאדם ולקיים בזה מצוות 'לאכלה', או עכ"פ להניחם לאיבוד [שו"ת דעת כהן יורה דעה סי' רמ].

טור מב לאחר הציון להערה 117 – לעניין שביעית, מאכל אדם שנתייבש עד שאינו ראוי לאדם אלא לבהמה, דינו כמאכל בהמה [פאת השולחן סי' כד סע' יז]. אמנם אם הוא ראוי לחזור לרכותו ע"י שריה או שליקה, אסור להאכילו לבהמה, וצריך לשרותו או לשולקו כך שיהיה ראוי לאדם, ולאוכלו בקדושת שביעית [שבת הארץ פ"ה ה"ב].

מבוי

טור קסג להערה 352 – אמנם הרא"ה קוק כתב (בטוב ראי עירובין פרק ראשון אות ב) שכיוון שדין עומד מרובה על הפרוץ במבוי נלמד בקל וחומר מדיני חצר, שמשם לומדים דין מחיצה (וכמו שמשמע מרבינו יונתן על הר"ף עירובין ג. בדפי הר"ף, שרק פרטי דיני מחיצות הן הל"מ, אך דין מחיצה עצמו הוא דאורייתא), אם כן לגבי דין פרוץ כעומד, שהוא הלכה למשה מסיני, אי אפשר ללומדו למבוי, שאין לומדים ק"ו מהלכה (כבשבת קלב.), ולכן דין פרוץ כעומד במבוי הוא רק מטעם ספק דדבריהם להקל.

טור קעד לאחר הציון להערה 443 – ויש מהאחרונים שהסתפק מה דינו של בית שאין בו אוכלים כלל, כגון בית הכנסת, האם נחשב כבית לעניין זה [שר"ת אורח משפט אורח חיים סי' פא, ונטה לומר שנחשב כבית, ורק כאשר אוכלים נמצאים בהם, והם אוכלים בבית אחר, נחשב שמבטלין דירתם לגבי בית אחר, אך כשאין אוכלים כלל אינו יוצא מכלל בית, אך חתם ב'צ"ע].

מבטל כלי מהיכנו

טור שה לאחר הציון להערה 431, לאחר המילים 'אם הותר לבטל כלי מהיכנו' להוסיף הערה – ובשר"ת אורח משפט אורח חיים סי' נה ד"ה 'וע"ד' הדגיש שאע"פ שבגזירות דרבנן לא מדמים בין סוגיות שונות, מכל מקום בסוגיה זו משמע מלשון הגמרא שהוא כלל דיני דרבנן נדחים מפני צער בעלי חיים, אם אי אפשר בעניין אחר.

טור שט לאחר הציון להערה 464 להוסיף פיסקה – יש מן האחרונים שכתב שמצינו שהותר ביטול כלי מהיכנו לצורך צער בעלי חיים רק במקרה, דהיינו באופן חד פעמי, אבל לא מצינו שהותר לעשות כן בקביעות [שר"ת אורח משפט אורח חיים סי' נה].

מבריה ארי מנכסי חבירו

טור תכג להערה 211 – ועי' מרדכי ב"ב פרק א ה ע"ב רמז תסט, רמ"א חו"מ סי' ע סעיף א.

טור תכג לאחר הציון להערה 214 – ויש מן האחרונים שכתבו שהוא משום שהנאה זו של הברחת ארי איננה הנאה עצמית אלא גרם הנאה, ולכן היא נדחית מפני טעם כל שהוא [שו"ת משפט כהן סי' ב ד"ה 'ובעצם', ולטעמו גם לענין איסורי הנאה במבריה ארי תולין בדבר שאינו שכיח, ועי' ציון 339 ואילך].

טור תלה להערה 340 – ועין משפט כהן שכתב שהדין כן כאשר היה אפשר לתלות שלא היה מגיע הפסד, ואפילו בתלייה רחוקה, עי' ציון 194 ואילך.

מגדף

טור תקסט להערה 105 אחרי המילים 'וכריתות שם (נד' ג ב) ד"ה וישנו' – ובאוצרות הרא"ה כרך ב ח"א פרק י ד"ה 'והנה יסוד' דימה זאת למצוות תשובה, שעיקרה בלב, ומה שיש מצוות וידוי אינו מתנאי מצוות תשובה, אלא כתוספת אליה, וכקנס לצער עצמו בהזכרת החטא. ובשו"ת משפט כהן ענייני ארץ ישראל סי' קכו ד"ה 'ובענין שבועה' הוסיף שגם שבועה נחשבת שישנה בלב, כמגדף.

טור תקפט לאחר הציון להערה 269 – ויש מהאחרונים שביאר שהטעם הוא משום שחזרה תוך כדי דיבור מועילה לפעולות שמעידות על העתיד, כמו קניינים שמעידים שרוצה להקנות לקונה בעתיד. אך מגדף הוא פעולה שמעידה על העבר, שמעידה על רוע לבבו, ומחשבה זו כבר עברה, ואינו יכול לחזור בו [אוצרות הרא"ה כרך ג הל' ע"ז פ"ב ה"ט].

מגו (מה לי לשקר)

טור תרנב לאחר הציון להערה 121 – מומר שנתן גט ע"י שליח אינו נאמן לפסלו בלעז, אע"ג דיש לו מיגו שבידו לבטלו. הואיל ובשעת הנתנה קיבל חרם ושבועה שלא יבטל הגט [שו"ע אבה"ע סי' קמ סי"א]. אמנם אם טוען באופן שאינו בחרם, כגון בפניה, או שאמרה היא שאינה חפצה בגירושין, שאז אינו בחרם, נאמן במיגו [שו"ת עזרת כהן סי' קא].

מגו דהוי... הוי...

טור תתכא לאחר הציון להערה 94 להוסיף פיסקה – חתך דלעת לשתיים, והשתחוו לחצי אחד כאשר החצי האחר עדיין מעורה בו, גם החצי שלא עבדו טמא בטומאת עבודה זרה מספק, מדין יד [ע"ע יד (לטומאה)] לחצי הנעבד. לעניין איסור הנאה נחלקו הראשונים האם גם לגבי זה דינו כיד ונאסר [רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"ח ה"ג], או שלא [ראב"ד שם]. ויש מהאחרונים שביאר שנחלקו בטעם דין "יד", שלאוסרים בהנאה הוא משום שאנו מחשיבים את כל הדלעת כיחידה אחת, ולכן אומרים בזה 'מיגו דהוי יד לעניין טומאה הוי יד לעניין איסור עבודה זרה', והמתירים סוברים שאמנם שני החצאים אינם יחידה אחת, אלא שהיד מושכת את הטומאה מהחצי האחד לחבירו, וזה שייך רק בטומאה ולא באיסור עבודה זרה, ולא שייך בזה 'מיגו' [אורות הרמב"ם שם, נדפס באוצרות הרא"ה כרך ג].

טור תתיח לאחר הציון להערה 67 להוסיף פיסקה – השוכר בית בחו"ל פטור מן המזוזה כל שלושים יום, ובארץ ישראל חייב משום ישוב ארץ ישראל [מנחות מד א]. ופירשו מהראשונים שכיון שיקבע שם מזוזה בקושי יצא ממנה משום שאסור ליטלה משם, ונמצאת ארץ ישראל מיושבת [רש"י שם]. אמנם יש מהאחרונים שהעיר על פירוש זה, שדחוק לומר שקביעת המזוזה היא שתגרום לו להישאר בארץ, ולכן פירש שהוא מדין 'מיגו', שמתוך שנחשבת דירה לעניין ישוב ארץ ישראל, ואפילו אם יושב בה יום אחד, נחשבת דירה לעניין חיוב מזוזה, וכדין 'מיגו דהוי דופן וכו' [שו"ת דעת כהן סי' קעט ד"ה 'ואגב'].

מגו דהוי דופן ל... הוי דופן ל...

טור תתכז תוספת להערה 29 – ועי' שו"ת דעת כהן סי' קעט ד"ה 'ואגב', שהשווה את דין חיוב מזוזה לשוכר אפילו יום בא"י, לדין מיגו דהוי דופן, שמתוך שנחשבת דירה לעניין ישוב א"י, נחשבת דירה לעניין מזוזה.

כרך לט

מגו דנחתא – מהלך

מגילת אסתר

טור עח להוסיף פיסקה – בימות המשיח כל הנביאים והכתובים יבטלו חוץ ממגילת אסתר וההלכות, כך פסק הרמב"ם בהל' מגילה פ"ב הי"ח. ומקורו בירושלמי מגילה פ"ה ה"ה. אלא ששם היא מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש, וריש לקיש הוא האומר שההלכות לא יבטלו. וביאר הראי"ה קוק (אגרות הראיה כרך ד א'ר"ד) שפשוט שהרמב"ם לא פסק כריש לקיש לגבי ר' יוחנן, אלא שהרמב"ם סובר שכל מחלוקתם היא האם תהיה מצווה לקרוא את ההלכות ברבים, הלכות פסח בפסח וכו', אך פשוט לכו"ע שההלכות עצמם ישארו לנצח.

מגילת סוטה

טור פט לאחר הציון להערה 38 – ויש מי שביאר שכוונת הגמרא 'כתבה למפרע' היא לא שכתב את התיבות בסדר הפוך, אלא שכתבן שלא כסדרן, שעל אף שבספר תורה כשר, במגילת סוטה פסול [טוב ראי סוטה אות מב].

טור צא להערה 65 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ובהא' כתב על דברי הירושלמי הנ"ל שכיוון שקשה לומר שהתירו לאבדה בידיים, שציר ההיכל ישחק את המגילה, על כן יש לבאר ע"פ גירסת הכסף משנה (הל' סוטה פ"ד ה"ד) 'תחת צידו של היכל' בדל"ת, במקום "צירו" ברי"ש. וע"פ זה ביאר הרב קוק שמגילה שנמחקה, מותר לאבדה בידיים, כיוון שקדושתה באה מכוח הכתב, כאשר נמחק הכתב פקעה קדושתה (ע"פ גמרא שבת קטז ע"א), ואותה אפשר לשחוק תחת צירו של היכל. אך מגילה שלא נמחקה אסור לאבדה, ולכן גנזוה בצידו של ההיכל.

טור צט להערה 156 – ועיין אגרות הראיה ח"ג אג' תתח ביסוד מחלוקתם של ר"מ ור"ע באיסור הטלת קנקנתום לתוך דיו כדי שלא יכול למחוק הכתב.

טור קא להערה 181 לאחר המילים 'בכל כתיבת סת"ם' – והראי"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' קפ ד"ה 'בדבר' (הודפס גם בטוב ראי על סוטה אות מג) כתב שיש לחלק

בין דיני מזוזה לדיני מגילת סוטה (שלא כדברי הרעק"א שהוכיח ממזוזה למגילת סוטה), וכן הביא עוד תירוצים. וכן ביאר שם (בד"ה וז"ז) שיש לחלק ביניהם בעניין טעם השרטוט, שבמזוזה יש את הטעם שהכתב יראה נאה, אך במגילת סוטה, שעומדת למחיקה, לא שייך טעם זה, אלא רק הטעם שכך דרך כתיבת הספרים.

טור קיג אחרי הציון להערה 305 – ויש מהראשונים שכתבו שכל מעשה מגילת סוטה צריך להיות ביום [תוס' סוטה יז ע"ב ד"ה 'מה משפט'] ויש מהאחרונים [טוב ראי סוטה אות מא] שדייק בדעת אחד הראשונים [רש"י שם ד"ה 'משפט'] שגמר דין של סוטה כשר בלילה, כדיני ממונות.

מגילת תענית

טור קיג להגדרת הערך להוסיף הערה – הרא"ה קוק כתב שעלינו לעסוק במבואים ובכללים של התורה, ומבאר שהפרק שיעסוק בתורה שבעל פה צריך לפתוח בספרים העיקריים שהם ביסוד התורה שבעל פה, וראשון להם הוא מגילת תענית (גנזי הרא"ה אגרות עמ' קנד, קנה). וכן פירט ב"סדר הלימוד" בישיבה המרכזית העולמית במקצוע ההלכה, את לימודי תולדות ישראל ובתוכם מגילת תענית (מאמרי הראיה ח"א "הישיבה המרכזית העולמית בירושלים", הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג אות מו).

טור קלט להערה 248 – ובאורות הרמב"ם, הקדמת הרמב"ם (והודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג, הקדמה ליד החזקה לרמב"ם), ביאר הרא"ה קוק שכתבו את מגילת תענית, אע"פ שדברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבם, משום שאיסור זה נאמר על הלכות למשה מסיני, ביאורים ופירושים הנלמדים ע"פ המידות שהתורה נדרשת בהן. אך תקנות וגזירות היה מותר לכתוב.

טור קמא לאחר הציון להערה 262 להוסיף – או מחמת שבתקופת הגלות, הצרות הן אלו שגורמות לעורר את אהבת העם לקיום התורה [עין איה שבת פרק א אות סב].

מגלה פנים בתורה (שלא כהלכה)

טור קנג להערה 6 – וביאר הראי"ה קוק באורות ישראל פרק ח אות ג (הודפס גם במאורות הראיה שבועות, נעשה ונשמע) שהטעם הוא שביזוי תלמיד חכם מבטל את ערך הסגולה של התורה, ולכן הוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, שאינו מכיר את סגולתה הפנימית. שהרי כבוד תלמידי חכמים צריך להיות גם משום סגולתה של התורה, שקדושת התורה פועלת ע"י ריבוי תלמידי החכמים.

טור קנט לאחר הציון להערה 66 להוסיף – ויש מי שהוסיף שהמפרש את דברי התורה לשווא ולשקר הוא המגלה פנים בתורה שלא כהלכה [אברבנאל שמות פרק כ פסוק ז], ובדומה לזה יש שכתב שהמרחיב דברים רק ע"פ חזון רוחו, מפני שלפי תכונותיו ודעותיו גרמו עניינים תורניים להוליד בליבו אותן מחשבות, הוא קרוב למגלה פנים בתורה שלא כהלכה, משום ש'תורה' היא רק אותם עניינים שיש להם יחס ישר לתורה ולכללותה [עין איה ברכות ח"ב פ"ט אות ע].

עמוד קנט להערה 67 – ובמאמרי הראיה ח"א "פרק בהלכות ציבור" עמ' 58 הוסיף שמסתבר שגם בעל העיקרים מודה שהטועה בעיונו אינו נענש גם בעניין שהוא מעיקרי הדת, אלא שמסתבר לו שאילו טעותו של רבי הלל היתה טעות בעיקרי הדת, כל גדולי הדור היו מזהירים בו על כך, ובמקרה כזה בדבר שאין בו מחלוקת וכל חכמי הדור מזהירים עליו, אין בו דין טועה בעיונו.

עמוד קנט לאחר הציון להערה 67 – ולכן פשוט שאין היתר לבזות תלמיד חכם שסובר כדעה כזו, גם לאלו שחולקים עליה. אמנם בדבר שאין בו מחלוקת, וכל גדולי הדור מזהירים על כך, אין בו דין "טועה בעיונו" [מאמרי הראיה ח"א "פרק בהלכות ציבור" עמ' 58-59].

מגע

טור קפב להערה 183 – בשות דעת כהן סי' נב הביא את דברי הגמרא (שבת קיב ב) על סנדל שטמא מגע מדרס, משום שנגע בעצמו (ולכן גם כשפקעה ממנו טומאת מדרס, עדיין טמא כדבר שנגע במדרס), וסברא זו שייכת גם בדיני איסורים, שכשם שבטומאה נחשב שהדבר נוגע בעצמו, כך גם בדיני כבוש נחשב שהדבר כבוש בעצמו.

טור קסח להערה 29 – מעיקר הדין בוודאי שאסור לכהן להיטמא בטומאת מגע ומשא גם ממתים עכו"ם, ואף מטומאת אוהל שלהם ראוי להיזהר (כמובא בשו"ע י"ד סי' שעב סעיף ב ובהג"ה), ואעפ"כ רופא שהולך בדרך התורה, גם אם עשה ניתוחי מתים, יש להקל ולהעלותו לתורה, שיש ללמד עליו זכות כשוגג, שסובר שאפשר להקל כרא"מ [ביראים סי' שכב, הובא בהג"מ הלכות אבל פ"ג אות ב, ב"י י"ד סי' שעב] שסובר שקברי עכו"ם אינם מטמאים אף במגע [שו"ת אורח משפט או"ח סי' כט], אע"פ שאין הלכה כן [שהרי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, פסקו שמטמאים, ואף בטומאת אהל יש להיזהר בזה, כמבואר בשו"ע י"ד סי' שעב ס"ב].

מדבר שקר תרחק

טור רג להערה 51 – ובאר אליהו ח"ב חו"מ סי' כח אות יא הוסיף שלא דווקא ברבו, והגמרא נקטה "רבו" לרבותא שהדבר אסור אע"פ שיש בדבר משום דרכי שלום וחשש איבה דרבו.

טור רב להערה 49 – וכתב בטוב ראי (שבת פרק א אות יז) שגם לשיטת התוס' (שכתבו בסנהדרין לב ב ד"ה "כאן" שדין מרומה אין לדונו כלל) לפעמים חייבים לדון דין מרומה, אלא שלא דנים אותו ע"פ כללי הדין הרגילים, ועל זה נאמר "מדבר שקר תרחק".

טור רד להערה 61 – ובבאר אליהו ח"ב חו"מ סי' לב ס"ק א הוסיף שבזה עובר רק על "מדבר שקר תרחק", ולא חייב בזה בדיני שמים, והוכיח זאת מהגמרא בבא קמא נו א.

טור רא לאחר הציון להערה 32 – ואם בעל הדין השמיע את טענותיו לדיין שלא בפני חבריו, ולאחר מכן הצריך הדיין להשמיע את טענותיו בפני בעל הדין חבריו, הדיין לא עבר על "שמוע בין אחיכם", ואעפ"כ עבר על "מדבר שקר תרחק" [באר אליהו סי' יז ס"ק י"ג, הובא בטוב ראי סוטה פרק ג אות נג].

מדורות הגויים

טור שנו לאחר הציון להערה 20 – אמנם לא מדין אוהל אלא משום שגזרו על גושה ואווירה [שו"ת דעת כהן סי' ריא דייק זאת מהרמב"ם שם, שמדורות הגויים מטמאות

כארץ העמים, ולדעת הרמב"ם ארץ העמים רק משום גושה ואווירה, אך לא משום טומאת אוהל].

טור שס להערה 66 – והרא"ה קוק (בירור הלכה פסחים ט ע"א ציונים ב ג, הובא בטוב ראי שם אותיות סז סח) תלה את השאלה בדין אין לו אשה בטעם של טומאת מדורות גויים. שלדעת רש"י (פסחים ט. ד"ה 'מי') טומאת מדורות גויים הינה משום חשש מתים, וממילא לפי רשב"י האומר שאין גויים מטמאים באוהל (יבמות סא ע"א), ה"נ לא יטמאו המדורות באוהל אלא רק במגע ומשא. ולדעת הרמב"ם היא טומאה בפני עצמה שגזרו ע"מ להתרחק מהם, שכן פסק כרשב"י (טומאת מת פ"א ה"ג), ובמדורות הגויים פסק שמטמא כארץ העמים (שם פ"א ה"ז) שמטמא אף באוהל (שם ה"א). ולפי הנ"ל ביאר את מחלוקת רש"י והרמב"ם בטעם הגזרה אם אין לו אשה, שלרש"י שחשודים על הזנות, ולכן יכול להיות שהיתה טומאה, ולרמב"ם גזירה משום מדור שיש בו אשה, כלומר אע"ג דודאי אין שם טומאה גזרו.

מדות ומשקלות (שיעוריהם)

טור שפו לאחר הציון להערה 109 לאחר המילים "מידות נפח" להוסיף הערה – בספר עולת ראיה ח"א עמוד קמג העיר שהמידות דרושות כדי לצחצח על ידן את מושגי הרוחניות המתמזגים בתהלוכות בני אדם, ושיעורי מידות אלו – רביעית, לוג, קב, סאה – מתאימים כנגד שיעורי היצירה בדומם צומח חי ומדבר.

טור שצו להערה 230 – ובשו"ת אורח משפט אר"ח סי' קכח אות כג הורה למעשה (לעניין רביעית יין של ליל הסדר) לשער באומד ארבעה אגודלים בגובה, ושני אגודלים באורך וברוחב.

מדות ומשקלות (השימוש)

טור תכז הערה 61 – ובספר בשדה הרא"ה, חיי הרב, ד"ה 'כנהוג' (וכן בספר שיחות הרא"ה פרק יג ד"ה אולם), הביא שהרא"ה קוק החמיר על עצמו (שהמנהג בעיירות ליטא הקטנות היה שהרב מקבל את הרווחים ממכירת המלח בחנויות) שמשקלות של מלח יהיו משל זכוכית דווקא, שאינה סופגת מן המלח.

מדות שהתורה נדרשת בהן

טור תעו להערה 31 – ובשו"ת דעת כהן סי' פו ד"ה 'ע"ד' כתב שגם לדעת הרמב"ם שדינים שנדרשים ממידות שהתורה נדרשת בהן נקראים "דברי סופרים", יש חילוק בין הדרשות השונות, שבמקום שיש הוכחה גדולה לדרשה, גם לרמב"ם היא נקראת דברי תורה (והוכיח זאת מכך שאע"פ שקידושי כסף נחשבים לרמב"ם דברי סופרים, קידושי שטר נחשבים מן התורה, אע"פ שהם נלמדים מהיקש).

מדת חסידות

טור תרמט לאחר הציון להערה 5 להוסיף – יש מי שכתב, שהצדיק מרגיש לפעמים תשוקה לאיזו מידת חסידות [ערפילי טוהר עמ' לח].

טור תרנ לאחר הציון להערה 12 להוסיף פסקה – ויש מהאחרונים שכתב, שישנה חשיבות גדולה לכך שעניינים מוסריים נקבעו בתור 'מידת חסידות' ולפנים משורת הדין' ולא כחיוב מעיקר הדין, שעניינים אלו צריכים לבוא דווקא מתוך נדבה ורצון להיטיב, ולא מתוך הכרח [אגרות הראיה ח"א סי' פט].

מה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו

טור תשכב לאחר הציון להערה 290 להוסיף פסקה – בעל ששלח שליח לגרש את אשתו, והשליח הנ"ל שלח שליח שני או אף שלישי לגירושין, מסתבר שהבעל יכול לבטל גם את השליח השני והשלישי, משום 'מה מסר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו' [שו"ת עשרת כהן סי' קא ד"ה 'ולכאורה'].

כרך מ

מואבי עמוני – מומחה

מואבי-עמוני

טור לג אחרי הציון להערה 201 – ועוד, שמנישואין אלו נולד דוד המלך, וממנו יצא מלך המשיח, ונשמתו של משיח מושרשת דווקא בקליפת עמון ומואב, שהמשיח לא מעלה רק את הניצוץ הפרטי, אלא כל העולם עולה מכוחו [ערפילי טוהר כא].

מודעא

טור רסג לאחר הציון להערה 302 – אמנם גילוי דעת יחד עם אונס גמור נחשב כמו מודעא, ומבטל מקח, וכן מבטל קידושין גם בלי דין אפקעינהו [שו"ת עזרת כהן סי' מא ד"ה 'ולא'].

מוכר עצמו

טור תקע להערה 32 להוסיף – אמנם בפנקסי הרא"ה, חלק ראשון, פנקס א, דפים בודדים, אות לה העיר שבעצם עבד עברי אינו עבד כלל, שהתורה מתנגדת לרעיון העבדות בישראל.

טור תקעא לאחר הציון להערה 41 – ובכלל, התורה מתנגדת לרעיון העבדות בעם ישראל, וכן התורה שואפת לבער את מנהג העבדות [פנקסי הרא"ה, חלק ראשון, פנקס א, דפים בודדים, אות לה].

מוכת עץ

טור תריד לאחר הציון להערה 124 – אין אשה מתעברת מביאה ראשונה [יבמות לד א], אמנם מי שמיעכה באצבע כן מתעברת מביאה ראשונה [יבמות לד ב], וכן מוכת עץ. אעפ"כ, לגבי פנויה שהתעברה, פשוט שאנו נוקטים שנבעלה קודם לכן והיא בחקת מופקרת ואין לנו לתלות שלא נבעלה אלא היא מוכת עץ או מיעכה באצבע, ולכן התעברה בביאה ראשונה, דמה"ת לחוש לזה, ומכש"כ בדלא טענה [שו"ת עזרת כהן סי' יז].

מוליד

טור תרלז להערה 11 להוסיף – ובשו"ת אורח משפט סי' ע (וכן באגרות הראיה כרך ד אגרות נוספות 2) דחה דברי האומר שהדלקת החשמל היא בכלל גורם מוליד, אלא מוליד גמור, משום שהזרם עושה את פעולתו מייד, וכן הכיבוי נחשב כיבוי בידיים, ודימה זאת להוצאת האש מהמים ע"י ניצוצי השמש. ובשו"ת אורח משפט סי' עא הוסיף שהוא נחשב מוליד אש וכל הולדת אש הוי בכלל מבעיר. אמנם בקונטרס מאור החשמל, לרב יהודה יודל רוזנברג (הודפס בתוך ספרו 'אמר ודעת', ח"ב שו"ת 'יחוו דעת' עמ' 211 והלאה (יצא לאור ע"י המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל ומוסד הרב קוק, ירושלים תש"פ)) האריך מאוד בסוגיה זו והעלה ללמד זכות על המתירים להדליק ואף לכבות חשמל ביום טוב, לכבוד יום טוב. ועיין שם גם בהתכתבותו בעניין זה עם הגרש"ז אורבך.

טור תרנב להערה 160 להוסיף – אמנם בשו"ת אורח משפט סי' עא ד"ה 'לכאורה' כתב שכל הולדת אש היא מבעיר.

מולך

טור תרס להערה 49 – וכן נראה שדעת הראי"ה קוק שעל נתינת בנו למולך יש דין יהרג ואל יעבור. שהרי באוצרות הרמב"ם, ע"ז פ"ג ה"א, הובא באוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 45, וטוב ראי ע"ז עמ' קצג, כתב על דברי הרמב"ם שם 'כל העובד כוכבים ברצונו בזדון חייב כרת', והוסיף 'ברצונו' אע"ג שלא בכל מקום כתב 'ברצונו'. אלא כתבו משום שבע"ז באונס ישנו דין יהרג ואל יעבור, ולכן הדגיש שבלא רצונו, אע"פ שאסור, מ"מ אין עונש כרת. ולפ"ז כיון שבפ"ו ה"ג לגבי הנותן מזרעו למולך כתב ג"כ 'ברצונו', נראה שגם בו הדין יהרג ואל יעבור.

טור תרסב להערה 69 להוסיף – ובאגרות הראיה כרך ב סי' שעט ד"ה 'אותה' ביאר שהיצר של עבודת המולך, שבו ההתמכרות העמוקה לעבודה זרה מנצחת גם את רחמי ההורים, היא תוצאה מעוותת שנובעת משורש נכון, שעבודת הבורא יקרה מכל, והכל כאין נגדו. וכנגד אותו רעיון היה ניסיון העקדה.

כרך מא

מומי קרבן – מוקפות חומה

מוסף (תפילה)

טור קיד לאחר הציון להערה 151 להוסיף פיסקה – היה מי שרצה להנהיג שיתפלו מוסף הש"ץ עם הציבור יחד, אך דחו את דבריו [אורח משפט סי' סא], שדבר זה מנוגד לדברי הפוסקים [פסקי הר"ד ברכות ל. ד"ה מתני', שיבולי הלקט סי' מה, בית יוסף או"ח רפו ב, הגהת הרמ"א שם].

טור קצד להערה 780 – בעולת ראייה ח"ב תחילת "תפילת מוסף של ראש השנה" ביאר שהמספר עשר מסמל את הרבים, והמספר תשע מסמל את היחיד. ולכן בראש השנה, שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ויש צורך בהשגחה הפרטית ולהתפלל על ענייננו הפרטיים, תיקנו תשע ברכות, וכמו בתפילת חנה שביקשה על צרכיה הפרטיים.

מוצאי שבת

טור תנו הערה להגדרת הערך – הרא"ה קוק כתב (שמונה קבצים קובץ ו אות ככא) למוצאי שבת חשיבות גדולה, כיוון שהנשמה התנשאה בשבת, ודבר זה משפיע גם על מוצאי שבת.

טור תקטז לאחר הציון להערה 451 – במוצאי שבת צריך לשוב בתשובה על התוכן של הארת השבת, שיהיה נקי בלי שום תערובת. שהרי בשבת עצמה ענייני הטומאה לא יכולים לפעול ולהזיק מפני קדושת השבת, אך במוצאי שבת, שהגנה זו נסתיימה, יש לשוב בתשובה כדי שטומאה זו לא תפריע בימות החול [עולת ראייה ח"ב "הבדלה"]. כמו כן, יש לחזור בתשובה במוצאי שבת, כדי שהמזיקים, שלא יכלו לפעול בשבת, לא יחזרו להזיק במוצאי שבת [אורות התשובה פרק יד אות לג].

טור תקא לאחר הציון להערה 307 להוסיף פיסקה – ראוי לעסוק במוצאי שבת בזכויותיהם של ישראל, כשם שאליהו עושה זאת [אורות הקודש ח"א אות קיט, עולת ראייה, ח"ב, "זמירות למוצאי שבת"].

טור תקכ לאחר הציון להערה 487 – קטן שהגדיל במוצאי שבת, חייב בתוספת שבת ובהבדלה מדאורייתא למ"ד הבדלה מן התורה, שהרי גם בקטנותו הוא שייך במצוות אלא שחס רחמנא עילויה [שו"ת אורח משפט אורח חיים סוף סי' סב].

מוציא

טור תקנג לאחר הציון להערה 246 – יש מי שכתב שאע"פ שיש צורך בעקירה והנחה על מנת לחייב את המוציא, גוף המלאכה הוא עצם ההעברה בין הרשויות, אך העקירה וההנחה הן רק תנאים מכשירים לחיוב, ולכן המוציא כלאחר ידו שפטור, הוא דווקא כשגוף ההוצאה נעשה בשינוי, ולא כשהעקירה או ההנחה נעשו בשינוי [אגרות הראיה ח"ג סי' תש"פ, הודפס בטוב ראי שבת נספח ענייני שבת ח"א אות א]. ויש שכתבו שאדרבה, העקירה וההנחה הן גוף המלאכה, והעברת הרשות היא רק תנאי [המידות לחקר ההלכה מידה ד אות ט בשם הגר"ח מברסק].

מוציא שם רע

טור תתא לאחר הציון להערה 307 – הטעם שאפשר לחייבו בשני עונשים הוא שיש בו שתי סיבות נפרדות לעונש: פגם משפחה והפגם שלה, ולכן שייך לחייבו פעמיים [שו"ת משפט כהן ענייני ארץ ישראל סי' קלז ד"ה 'וסברת'].

כרך מב

מוקצה – מורד

מוקצה

טור טב לאחר הציון להערה 427 – עכ"פ, הטעם העיקרי לאיסור מוקצה הוא הטעם הראשון – סייג לאיסור הוצאה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' סז].

טור סו הערה 468 לאחר המילים 'הובא ברמ"א שם יב' – ובמצוות ראה, או"ח ב, ו ד"ה 'אמנם לפי' וד"ה 'ויש להעיר' (הובא בטוב ראי ליקוטים על הש"ס שבת פרק ג אות עא) דן האם סברת הרמ"א להתיר משום שהתחיל לטלטלו בשוגג, ולפי זה הרמ"א לא מחלק בהיתר זה בין כלי שמלאכתו לאיסור לבין שאר מוקצה, ומתיר גם בדבר שאין תורת כלי עליו, או שסברתו שמעשה זה לא נחשב טלטול, שהרי אינו מטלטל בידו אלא הולך למקום אחר, ונחשב טלטול כלאחר יד, וכצד זה צידד שם.

טור עא להערה 504 לאחר המילים 'אורח משפט סי' סז' – ושם הוסיף וביאר שזהו הטעם העיקרי לאיסור מוקצה, ולכן בקרקע, שטעם זה לא שייך, לא גזרו.

טור עא להערה 504 לאחר המילים 'אורח משפט סי' סז' – והוסיף שם שלעומת זאת דבר שעיקרו הוא כלי, חיבורו לקרקע לא יפקיע ממנו את איסור מוקצה.

מוקצה / מיגו דאיתקצאי

הערה 387 – ובשו"ת משפט כהן סי' א ד"ה ואין לומר (הובא בטוב ראי שבת מג ע"א אות עא ד"ה 'טבל') הוסיף שהתיקון של טבל נחשב לדבר קל, ולגבי מוקצה לא נחשב מעשה (ואעפ"כ, לגבי היתר אכילה של אתרוגים נחשב למעשה המעכב).

מוקצה למצוה

טור שלב להערה 394 – ובשו"ת עזרת כהן סי' מב ד"ה 'וכיון שמנהיגנו' ביאר בדעת המגן אברהם שסובר שכוונת המהר"ל לא היתה להתנות בבין השמשות עצמו, שהרי כיוון שכבר הגיע בין השמשות הוקצה למצותו, אלא שיסמך את

התנאי סמוך ממש לבין השמשות, שתנאי המתיר איזה דבר של איסור צריכין להתנות אותו סמוך לחלות האיסור, שאם יתנה מקודם יותר, בזמן המופלג מבין השמשות, יש לחוש שיצא התנאי מליבו.

כרך מג

מורד במלכות – מזח

מורד במלכות

טור יג להערה 91 – אוריה החיתי היה מורד במלכות בכך שאמר 'ואדוני יואב' [שבת נו א]. ויש מי שביאר שיסוד המלכות הוא שרוח המלך משפיעה על האומה כולה, וגם על הצבא. וכאשר אוריה אמר 'ואדוני יואב', הרי הדבר מוכיח שהוא היה סבור שרוח המלך אינה משפיעה על הצבא, והצבא נתון רק תחת שר הצבא. לכן דבריו הם מרידה ממלכות [עין איה שבת ח"ב פרק ה אות סג].

מורדת

טור קכג לאחר הציון להערה 615 – ויש מי שחילק שיש שלוש דרגות בטוענת 'מאיס עלי': א, כשטוענת זאת בלא שום טענה ואמתלא, ודינה שהיא קרובה למורדת האומרת 'בעינא ליה ומצערנא ליה', ובמקרה זה מפסידה את כתובתה, וכן מפסידה את מזונותיה, אא"כ תפסה ממה שהכניסה לו, שאז אין מוציאים מידה. ב, נותנת טענה ואמתלא, אבל עדיין לא מוכרח שזו סיבה שיהיה מאוס עליה, ועל כך אמרה הגמרא שמפסידה כתובתה. אמנם במקרה זה לא מפסידה מזונותיה. ג, כשיש לה הוכחות שלפי ראות עיני בית הדין היא אנוסה ומוכרחת בזה שהוא מאוס עליה, ובזה לא מפסידה כתובתה ולא מזונותיה, ואין זו הוספה על דין התלמוד, שמסתבר הגמרא לא התכוונה שגם בזה תפסיד כתובתה [שו"ת עזרת כהן סי' נו ד"ה 'ובאמת', ד"ה 'ולפי' וד"ה 'מדברים'].

מורידים ולא מעלים

טור רל להערה 15 – טוב ראה ברכות ז א ד"ה תוד"ה ההוא, שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נב ענף ג.

טור רלא להערה 16 – דברי ירמיהו פ"י מהל' ע"ז הל' א, וכן נראה שדעת הגר"ח מבריסק בספר עובדות והנהגות לבית בריסק חלק ב עמק רסו, ודעת החזו"א ביור"ד סוף אות ט"ז, וכן הביא בדעתו בשו"ת לב אברהם (לרב אברהם ווינפלד) סי' קמב עמ' רנח.

טור רמ לאחר הציון להערה 106, לשנות את המשפט לניסוח הבא: משומד לתיאבון העומד ברשעו תמיד – ועיקר חיותו ומחייתו מן העבירה, ודבוק בה ביותר, ואפילו אינו מבטל בתמידות אלא מצווה אחת – דינו תלוי במחלוקת ראשונים [שו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'והנה']: יש אומרים שדינו כדין רועה בהמה דקה, שאף על פי שאין מורידים אותו, היה אסור להצילו, ויש אומרים שהוא דווקא אם הוא שקוע בחטאו כ"כ עד שהוא עיקר עסקו כל היום דבר יום ביומו [ע"פ הסמ"ע סי' תכ"ה ס"ק כ"א בדעת הב"י], ויש מי שחילק שהוא דווקא בדינים שבין אדם לחבירו [פרישה שם], ויש מי שכתב בדעת חלק מהראשונים שדין זה נאמר דווקא על רועי בהמה דקה, ולא על עבירות אחרות [שו"ת דעת כהן שם הבין כך בדעת תוס' ע"ז כו א ד"ה 'והרועים', ועיין לעיל הערה 109 שהעירו על דבריו]. ובוודאי שאם יש ספק אם הוא עובר עבירה, הרי הוא ספק נפשות, וחובה עלינו להקל ולתלות שלא עבר עבירה [שו"ת דעת כהן שם].

טור רמז לאחר הציון להערה 158 – ויש מי שחילק בדעת ראשונים את גדר 'מומר להכעיס' לשתי מדרגות שונות: יש מי שמחזר אחר האיסור להכעיס, ויש מי שאמנם אינו פורש מהאיסור, אך לא מחזר אחריו. על המחזר אחר האיסור להכעיס נאמר 'מורדין ולא מעלין', ולא להשיב את אבידתו, והריהו אפיקורס ומין וכעכו"ם, אמנם במקרה שאינו מחזר אחר האיסור – ואף אם שביק התיירא ואכיל איסורא – אע"פ שגם הוא נקרא 'מומר להכעיס', מכל מקום אינו בגדר אפיקורוס או מין [ע"פ גדרי הרמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ז וה"ח], ולכן לא חל עליו דין מורדין ולא מעלין, ואולי גם הדין שלא להשיב לו אבידה, ואינו נחשב כעכו"ם אלא כישראל רשע [שו"ת דעת כהן סי' ח ד"ה 'ע"כ נ"ל].

מזבח החיצון

טור תמב לאחר הציון להערה 1202 להוסיף פיסקה – בנייתו כשאיננו יודעים את מקומו המדויק – לגבי מקום המזבח, שאין אנו יודעים לכוונו במדויק, היו שרצו לומר שאין מקום המזבח מעכב [שו"ת ישכיל עבדי יו"ד סי' י"ח], וגם אין מעכב כל שיעורו, ואם כן אפשר שאנו יכולים לבנות מזבח קטן שבוודאי יהיה בתוך התחום הוודאי. אלא שיש מי שרצה לדחות את דבריהם, שכיוון שאין אנו יודעים את מקומו המדויק, הרי אינו ראוי לבנותו במקומו בשלמותו, וכל שאינו ראוי לבילה, בילה מעכבת בו [שו"ת משפט כהן סי' צא]. אמנם הוסיף על כך

שאפשר שנחשב 'ראוי' כיוון שראוי לבררו ע"י נביא או ע"י רוח הקודש שלא נסתלקה מהראויים לה בכל דור [שו"ת משפט כהן סי' צב].

טור תמב לאחד הציון להערה 1206 – אמנם בענייני הלכה אומרים "לא בשמיים היא", ו"אין נביא רשאי לחדש מעתה", ובוודאי שאין שואלים לנביא לכתחילה מה ההלכה – חוץ ממשה רבנו שזכה לומר 'עמדו ואשמעה וגו' – אך ענייני המזבח, ונראה שה"ה לכל ענייני המקדש, מסורים לנביא גם לדרוש ממנו שיודיע מן השמיים בנבואה, וכן מסורים לרוח הקודש, שלא נסתלקה מהראויים לה בכל דור [שו"ת משפט כהן סי' צב].

טור תנב לאחד הציון להערה 1360 – יכול להיות שבנו איזה פעם מזבח אחר חורבן הבית או שנשאר המזבח גם אחר חורבן הבית [שו"ת משפט כהן סי' צו].

מזבח החיצון / לא תעלה במעלות

טור תסח להערה 7 – מבואר בירושלמי מכות פ"ב ה"ו שפרשת משפטים נסמכה לפרשת המזבח, ללמד שהסנהדרין גדולה יושבת על יד המזבח. והוסיף הרא"ה קוק בעין איה שבת ח"א פרק ראשון אות י, שלכן גם נסמכה לפסוק "לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תיגלה ערוותך עליו", ללמד על תכלית הקדושה והצניעות של דרכי משפטי תורת ה' הטהורה.

מזבח הפנימי

טור תקו לאחד הציון להערה 11 – כך הוא מקדש קטורת זרה שהעלו עליו [גמ' שם], אמנם הכוונה דווקא לקטורת נדבה [רש"י שם ד"ה 'קטורת זרה'], שאע"פ שאינה ראויה להקרבה, יש בה קדושה. משום שאין שום קדושת מזבח או קדושת כלי שרת שיתקדשו חולין על ידם ללא קדושה קודמת [שו"ת דעת כהן סי' קס"ה ד"ה 'ובעיקר הסברא'].

מזוזה

טור תקיט להערה 29 – הטעם שמזוזה צריכה שרטוט הוא שכיוון שכתוב 'וכתבתם', וכיוון שזו דרך הכתיבה, כתיבה בלא שרטוט נחשבת שלא כדרכה [מציאות קטן 1].

יש מי שכתב שיש שני טעמים לשרטוט: שהכתב יהיה נאה, שדרך הספרים להיות משורטטים. והנפק"מ ביניהם אם כתב בלא שרטוט וחזר ושרטט לאחר מכן. והסתפק לגבי מזוזה איזה מהטעמים הוא העיקרי [שו"ת דעת כהן סי' קפ ד"ה 'זוז'ז], ונטה לומר שמזוזה ששורטטה לאחר הכתיבה כשרה [שם ד"ה 'ז'מלשון', והוכיח זאת מלשון הגמרא מנחות לב ב' מזוזה שאינה משורטטת פסולה', משמע שפסולה רק כל זמן שאינה משורטטת].

טור תקמב לאחר הציון להערה 228 להוסיף פיסקה – תפילין קודמים למזוזה [ירושלמי מגילה פ"ד ה"ב, שו"ע אר"ח לב יב, יר"ד רפא א], והטעם לזה הוא שהתפילין הם כנגד המוח, שמסמלים את ידיעת ה' מתוך הכרת נפשו עצמה, והמזוזה היא כנגד הפתח וחובת הדר, דהיינו ידיעת ה' מתוך הכרת העולם. ולכן התפילין קודמים למזוזה, שידיעת ה' מתוך נפשו היתה יכולה להיות גם בלעדי קיום העולם, אך בלעדי קיום נפשו לא היתה אפשרות שידע את ה' [מציאות קטן קצד].

טור תקמב לאחר הציון להערה 228 להוסיף פיסקה מקום המזוזה בימין הפתח [מסכת סופרים פרק כ משנה ג, שבת כב א, שו"ע יר"ד סי' רפט סעיף ב]. והטעם לזה, כיוון שהמזוזה מורה על זכרון ה"ת, מקומה בצד ימין להורות על ההשתדלות הראויה לאדם להשתדל בידיעת ה"ת בהיותו יושב בביתו [עין איה ברכות פרק ז אות יד].

טור תקנח להערה 382 – יש מגדולי ישראל שנהג, כאשר הוא שוכר דירה, לקנות מבעל הבית במעות מזומנים את אחד החדרים למשך זמן קצר, וכך בחדר זה מחויב במזוזה מן התורה, ומברך עליו ומוציא בברכתו את שאר החדרים. ואין לחשוש בזה שלא סמכא דעתיה ושהוא כהערמה, שבוודאי שבמכירה לזמן קצר סמכא דעתיה [אדר היקר עמ' סו].

טור תקעב לאחר הציון להערה 529 להוסיף פיסקה – בגמרא יש דעה שבעוון מזוזה מתים בניו של אדם [שבת לב ב]. ויש מי שביאר שכיוון שהמזוזה מקדשת את בית ישראל, היא משפיעה על בני הבית ועל דרכי המשפחה, ולכן חסרון המזוזה עלול לגרום למיתת בניו [עין איה שבת פ"ב אות ריט]. שכן מיסודות חינוך הבנים הוא שיראו שאב המשפחה מתהלל ומתפאר בתורה ובמצוות, גם בתוך הבית וגם מחוצה לו. ההתפארות בקיום המצוות בתוך הבית נעשית ע"י

המזוזה, ומחוץ לבית – ע"י הציצית. ובזה נחלקו בגמרא האם בניו של אדם מתים בעוון ציצית או בעוון מזוזה [שם אות רכ].

מזלות

טור תרכז לאחר הציון להערה 164 להוסיף פיסקה – יש מי שלימד זכות על המנהג לצייר צורות מזלות בסידורים, והוסיף שבזה אפילו אין מקום למחות מטעם טרדת הכוונה (כפי שמחו הראשונים בעניין ציורי חיה ועוף שבמחזורים), כי בזה אדרבה כיוון שהתפילה עוסקת בהם, הציור מעורר את הכוונה. וחתם שכיוון שהוא מנהג עתיק, שכבר דנו עליו הראשונים, וכיוון שהראשונים לימדו עליו זכות, יש לומר בזה הנח להם לישראל [דעת כהן י"ד סי' סד, ואותה תשובה נדפסה גם באורח משפט א"ח סי' כא].

והוסיף שאם מציירים במחזורים צורת אשה למזל בתולה – בוודאי שיש לצאת על כך במחאה גדולה על חילול קודש ה', אלא שאם הוא ציור של רשמים בעלמא ולא קלסתר ממש, אין למחות בידם.

מה

טור תרלח לאחר הציון להערה 39 להוסיף פיסקה – לגבי החילוק בין שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך, לבין שכרותו של לוט, יש מי שביאר [חבש פאר פרק טז עמודים סה-סו, וכן בספר מציאות קטן עמ' רלז] שחילוק זה נובע מחלקי המוח השונים. שמי ששתה מעט, אדי היין יגיעו רק למורד המוח, ע"י חיבורו לחוט השדרה, ולכן לא נפגעת עצם המחשבה שלו, אלא רק יכולתו לפעול אותו (כגון לדבר) באופן מסודר. אך מי ששתה הרבה, אדי היין שלו מגיעים גם עד חלקו הקדמי של המוח, היכן שפועלים כוחות המחשבה, ולכן לא ידע מאומה מכל אשר לו. וכך ביאר גם שדברי רבי על לוי 'כמדומה לי שאין לו מוח בקודקודו' אינם חירוף, אלא אדרבה כווננו לומר שמבחינת מעלת כוח מחשבתו (הנמצא בחלקו הקדמי של המוח), אין כמעט מקום שיטעה, ואם טעה הרי הוא רק מפאת תקלה בקודקודו, דהיינו חלקו האחורי, שתפקידו לסדר את המחשבה ולהשפיעה על הגוף הדיבור וכו'.

כרך מד

מחאה – מחיקת השם

מחובר לקרקע

טור רמד להערה 1038 לאחר המילים 'דעת כהן סי' קא' להוסיף – והוכיח מדברי המרדכי שהגדיר את ים של שלמה כשאובין, אע"פ ששימש את הקרקע.

טור רמד לאחר הציון להערה 1035 – מקוה שנעשה במחובר לקרקע, ונעשה לכתחילה כדי לשמש את הקרקע, מעיקר הדין אינו מקבל טומאה, אלא שלכתחילה יש לחשוש מפני מראית עין, שלא יאמרו שלקחנו כלי שלא נעשה לשמש את הקרקע [שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן קיט].

מחוסר אמנה

טור שט לאחר הציון להערה 226 להוסיף פיסקה – החוזר בו בעניין מלאכה, כגון פועל החוזר בו בחצי היום, וכן בכל מקום שאמרו חז"ל שיש לו עליו תרעומת, גם כשיכול לעשות זאת, כיוון שהטעה את חבירו, צודק חבירו אם יתרעם עליו, ואין זה בכלל שנאת חנם, ולכן ודאי שאין זה ראוי לכתחילה, וכל חסיד יברח מכך, שראוי שיהיה הן שלו צדק [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' כא ד"ה 'זבר'].

מחוסר כיפורה

טור תנא תוספת להערה 38 – עיין בירור הלכה פסחים נו ע"א ציון ז, הובא בטוב ראי שם אות קעב, שדן מדוע לא נמנה גם נזיר טמא בכלל מחוסרי כפרה.

מחילה בטעות

טור תשפט לאחר הציון להערה 15 – כשם שמחילה בטעות חוזרת, כך שליחות בטעות, בכל דבר התלוי בדעתו של אדם, חוזר [שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן מא].

מחיצה

טור תתמד לאחר הציון להערה 68 – משמע בראשונים [רבינו יונתן על הר"ף עירובין ג. בדפי הר"ף] שרק פרטי דיני מחיצות הן הל"מ, אך דין מחיצה עצמו הוא דאורייתא [טוב ראי"ה עירובין ה ע"ב, הובא בטוב ראי שם פרק ראשון אות ב].

טור תתסו לאחר הציון להערה 254 להוסיף פיסקה – ובעניין צניעות שבין גברים לנשים, לא די בעשרה טפחים [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' לה ד"ה ודיוק. והוכיח זאת מכך שבשמחת בית השואבה בבית המקדש הקיפו את מקומן של הנשים בגזוזטראות, אע"פ שמסתמא צריך היה מעקה בגובה עשרה טפחים למנוע נפילה].

טור תתנמ לאחר המילים 'ע"ע קבר' להוסיף פיסקה – מחיצה המועילה לענייני הלכה, כטומאה לכהנים קדשים וטהרות, בוודאי שמועילה לחצוץ בפני טומאה קלה של רוח רעה או מיאוס, כגון לגבי מקום ששימש כבית תיפלה של עכו"ם ורוצים לבנות בו בית כנסת [שו"ת דעת כהן סי' ריד ד"ה 'ולדון'].

טור תתמב לאחר הציון להערה 39 – יש לחלק בין מחיצת קרפף חצר ועיר, שמעשה בני האדם משווה אותם למחיצה ולפעמים מקיפים לשם דירה ולפעמים מקיפים שלא לשם דירה, לבין היקף צורת הפתח, שמצד שימוש בני האדם אינה מחיצה כלל, אלא דין תורה מחשיבו למחיצה, ומחיצה ע"י דין תורה אינה מתבטלת ע"י זרעים שנזרעו בה להפקיע ממנה די 'הוקפה לשם דירה', כיון שלעולם מקיפים הקפה זו לשם דירה [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' עח ד"ה הנני].

טור תתצח לאחר הציון להערה 541 – מחיצות שבת נידונות ע"פ מצבן באותו הזמן. לכן פסי ביראות, שצריך שהמים יהיו ראויים לשתיית אדם, בזמן שנפסלו לשתיית אדם – פקע היתר המחיצות, ובזמן שחזרו ונעשו ראויים לשתיית אדם – חוזרות המחיצות להיתרן, ואין צריך מחיצות חדשות [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' פ אות א].

טור תתצח לסוף הערך להוסיף פיסקה – טומאה שכבר היה דבר שחצץ בפניה, ונשתנה הדבר באופן שע"פ כללי הדין כעת אין דינו לחצוץ, כגון לשיטת הרמב"ם שארון סתום אין בו טומאה מהתורה, אך קבר כן, ואם כן מה דינו של ארון סתום שנתנוהו בקבר – יש מי שתלה זאת במחלוקת ראשונים [מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד הל' טומאת אוהל פ"ז ה"ז], שי"א שהטומאה חוזרת ומתפשטת, וי"א שכיוון שכבר חצצה המחיצה את הטומאה, לא תוכל להתפשט יותר [שו"ת דעת כהן סי' ר"ד ד"ה 'ובעיקר הדין'].

מחיקת השם

לטור תתקלה להערה 294 – ובשו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סי' קעה ד"ה 'ומה שכתב' ביאר בדעת הרמב"ן שמחיקת שם ה' אסורה רק בדרך השחתה.

לטור תתקלו להערה 301 – ובשׁוׁת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סׁי קעה דׁה ׳ומה שכתב׳ הוכיח מהרמב״ם (וכן הרא״מ והגור אריה) שלגבי איסור מחיקת ה׳, עובר גם שלא בדרך השחתה. בניגוד לסתירת אבני מזבח ומקדש ושריפת עצי קודש.

לטור תתקלח לאחר הציון להערה 311 – ג) ויש מהאחרונים שהביא צד שלישי, שמחיקת שם ה׳ אסורה גם בדרך תיקון, אך קדירה, שאינה פוגעת בשם עצמו אלא בגווילים, מותרת בדרך תיקון [שׁוׁת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סׁי קעה דׁה דׁה ׳והנה בחת״ס׳ בשם החת״ס׳].

לטור תתקלח לאחר הציון להערה 311 להוסיף פיסקה – לדעות שאיסור בל תשחית מן התורה בכל דבר, צריך לומר שהחידוש באיסור מחיקת השם ונתיצת אבן מהמזבח הוא שבאיסורים אלו האיסור חל גם כשמתכוון לתיקון, בניגוד לשאר בל תשחית שהותר בכל מקום שכוונתו לתועלת כלשהי, ולא רק בדבר המושחת עצמו [מציאות קטן עמוד כב ציון 4].

טור תתקיד לאחר הציון להערה 118 – ועוד דנו לגבי שאלה נוספת, גם אם לא נחשבת כתיבה, אולי עדיין יש בה קדושה. ויש שרצו להוכיח מכך שרקמת פסוקים יש בה קדושה [ט״ז יר״ד סׁי רעא סק״ח, וכן באהע״ז סׁי רפג סק״ג, מג״א אר״ח סׁי מה סק״ב, שׁוׁת משאת בנימין בשם תשובות הרמב״ם תשובה רסח מהדורת בלאו ח״ב], וכיון שכתובה כזו אינה נחשבת כתיבה [גיטין כ ע״א ׳אבל לא בכתב שעל גבי כיפא ואנדוכתרי׳, ופרשׁי׳ תכשיט ורוקמין עליו צורות במחט... ואם רקמו עליהן אותיות הגט אינו כתב], ואעפ״כ יש בה קדושה, א״כ ה״ה שמות שנכתבו בחק תוכות דלא הוי כתיבה, אך יש בה קדושה. ויש שדחו הוכחה זו, כיון דברקמה קבועה הוי כתב [ב״י אהע״ז ס״ס קכה, וגט שנכתב כך כשר], ולכן יש בזה קדושה, אך בחק תוכות דאינו נחשב כתב אין קדושה [תורת גיטין שם]. ויש שלמדו מהפסוק ״ואבדתם את שמם... לא תעשון כן״ [דברים יב ג], שאינו תלוי בכתיבה [שׁוׁת דעת כהן סׁי קסא עמ׳ רצה]. ויש שהסתפקו, שהרי האותיות עצמן אינם קדושות, אלא כוונת הכתיבה מקדשתן כמו ׳דתניא׳: הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה, וטעה ולא הטיל בו דל״ת – מעביר עליו קולמוס ומקדשו, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: אין השם מן המובחר׳ [שבת קד ע״ב, וכן מוכח גם מע״ז שתלוי בכוונת העושה, ואם עשאו לנוי אינו אסור בהנאה אף אם נראה ממש כאותם שעובדים להם. שׁוׁת עזרת כהן שם]. וכוונה זו ודאי צריכה להיות בזמן הכתיבה עצמה. וא״כ אם אין בחקיקה שם כתיבה, אין לשם במה להתקדש [שׁוׁת עזרת כהן שם].

כרך מה

מחיר כלב – מי חטאת

מחיר כלב

טור א לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – טעם איסור מחיר כלב הוא, שהכלב הוא בעל החיים הראשון שנכפף לאדם ובוית, לסמל את ההתנגדות להתייחסות לבעלי החיים כרכוש בלבד, וכיוון, והתורה אסרה אותו לגבוה על מנת לרומם את האדם מאותו מצב קדום, להתעלות למצב נעלה יותר שיהיו ברכושו בעלי חיים נוספים, הדורשים יותר הזנה וטיפול [פנקסי הראיה חלק רביעי פנקס הדפים א אות לג וע"פ ההערה שם].

מחית עמלק

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – עניינו של עמלק, שכוחו של עשיו הוא בטבע, וכדי לכבושו יש צורך בנס, ולכן ניסה עמלק, שהוא שורש עשיו, לעכב את ישראל מלהיכנס לארץ, שבה הנס שולט על כוחות הטבע. ולכן זמנה של מצוות מחיית עמלק היא רק "בהניח לך מכל אויביך", משום שבזמן שעדיין יש צורך לכבוש את הארץ, יש צורך בדרך הטבע, וממילא עדיין א"א לגבור אז על עמלק [מציאות קטן אות עה עמ' קיט באריכות מרובה. גם בשמונה קבצים קובץ ו אות רנא דן בכך שעמלק מחזיק בכוח הטבע לעומת ישראל שבכוח הניסים].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – אם קלקולו של עמלק היה רק במה שעשה עימנו רע, לא היה מהמידה הישרה להיות נוקמים על כך. אלא שקלקולו הוא בזה שצינן את היורה, וגרם לאומות לשנוא את ישראל ולהשכיח שם ה', לכן מחיית עמלק תזכיר לנו את תפקידנו לתקן עולם במלכות ה' [מציאות קטן אות פ עמ' קלט באריכות].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – עמלק היה חותך מילותיהן של ישראל כיוון שהתנגד לברית עם עם ישראל [פנקסי הראיה ח"ג פנקס טז אות ז].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – שנאת עמלק לישראל אינה כשנאת שאר האומות, אלא הוא שונא את קדושת ישראל מעיקרה, שהיא שנאת

עצמית שמצד שנאת הרע לטוב מפני שהוא הופכו [פנקסי הראי"ה חלק שלישי פנקס לה אות ג].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – התכלית העליונה היא לגלות את האלוקות שברצון האדם, ותכלית זו תגיע, בין השאר, ע"י מחיית עמלק [שמונה קבצים קובץ א אות תצ].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – בעולם הזה האמת והשקר מעורבים זה בזה, ולכן כשבאים למחות את השקר, בעל כורחנו הורסים גם את האמת. אך מטרתנו היא להפריד לגמרי את כל השקר מהאמת במחיית עמלק, ואז יהיה השם שלם והכיסא שלם [שמונה קבצים קובץ א אות תרטז].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – עמלק צריך להימחות מפני שהוא ההיפוך הגמור של עם ישראל, שהוא מתנגד כל מגמת הקודש של ישראל. לעומת שאר האומות שאינן ניגוד גמור לישראל, אלא שישראל נועדו לשכלולו הפנימי של העולם ושאר האומות לשכלולו החיצוני [שמונה קבצים קובץ ו אות רנב].

טור יג לאחר הציון להערה 4 פסקה חדשה – התורה מדגישה למחות את עמלק מתחת השמיים, אבל מעל השמיים הוא יכול להזדכך לשורש הטוב ולהיכלל באהבה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה לייחוד נשגב זה [קבצים מכתב יד קודשו חלק ב פנקס ה סעיף 126, עמ' קע, וכן במידות הראיה אהבה ו].

מחלוקת (האיסור)

טור נג לאחר הציון להערה 22 – יש מי שכתב שישנן שתי נטיות שונות הגורמות למחלוקת, ושתיהן אסורות: בין מחלוקת שהיא מחמת הרצון לתועלת, שכנגדה נאמר "למען לא יקרב איש זר", ומחלוקת שהיא מחמת עצם הרצון להתנגדות, וכנגדה נאמר "ולא יהיה כקורח וכעדתו" [מציאות קטן רעא ד"ה 'ואמר שתי אזהרות'].

מחמץ (במנחה)

טור 19 לאחר הציון להערה 194 – האיסור של מחמץ אחר מחמץ [מנחות נו ב] נאמר דווקא כשמחדש מעשה חימוץ חדש, כגון שעורך אחר הלישה או שאופה אחר עריכה [רשי מנחות נו ב ד"ה 'הכל'], ואינו דומה לאיסור דרבנן של מוחק אחר מוחק במחיקת השם [כך משמע בשלטי גיבורים שבועות טז ע"ב מדהר"ף, שיש בזה איסור דרבנן. אך איסור דאורייתא בוודאי אין, אלא רק במחמץ אחר מחמץ ומסרס אחר מסרס שיש בהם ריבוי, כפי שהעיר בחוקות הארץ פרק א הלכה ב חידושים אות א] שבו אין חידוש במחיקה השניה יותר מבראשונה, ובזה התירו כשעושה זאת בכוונת תיקון [שלטי גבורים שם]. ולכן במוחק מה שעתידי להימחק מאליו, גם אם נדון שדינו כמוחק אחר מוחק, עם זאת הוא חמור יותר כיוון שיש חידוש במחיקה השניה יותר מבראשונה, ולכן אין להתירו גם לכוונת תיקון [ש"ת דעת כהן סוף סימן קסא, והביא שם סברא נוספת להחמיר בכך].

מחמר

עמוד צד לאחר הציון להערה 33 פסקה חדשה לגבי עשה של 'זכור', יש מהאחרונים שחידש שאין במלאכות שבת איסור עשה, ומצוות 'זכור' ו'שמור' נאמרו על שאר מיני קדושות שיש לקדש בהן את השבת [מהר"ם מלובלין שבת קלב ב על תד"ה 'האי']. ויש מי שכתב בדעתו שגם לדבריו באיסור מחמר – שאינו מכלל אבות המלאכות – יש עשה, כפי שיש לדבריו עשה לגבי שאר מיני קדושות [ש"ת משפט כהן ס' קיט ד"ה 'ולעניין'].

מחנה קדוש

עמוד קלא לאחר הציון להערה 26 – ויש שכתבו שכיוון שבמלחמה מתגברת הגבורה העממית הישראלית, יש להתגבר גם בטהרה בשרית ורגשית [אורות התחיה לה, ערפילי טוהר עמוד פג, שמונה קבצים ב רלד].

מחנות

טור 17 לאחר הציון להערה 111 – אע"פ שבמדבר בטלה קדושת המחנות בשעת מסעותיהן, בירושלים קדושת המחנות לא מתבטלת בזמן הגלות, שהרי מה שבטלה קדושתם במדבר בזמן המסעות הוא רק משום חילוף המקום [ש"ת

משפט כהן סי' צו אות ד עמ' קצא ד"ה 'בתוספתא'. כמו כן אין הכוונה שקדושת המחנות תלויה בזה שישראל יהיו מכונסים בהן [שם ד"ה 'וכן'].

טור קצח לאחר הציון להערה 45 – נחלקו הפוסקים בדין החיל ועז"נ י"א שקדושתם מדאורייתא [במנחת אברהם ח"א סי' כג כתב שכן משמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ז שכתב 'החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוכל נדה נכנסים לשם' ולא כתב כלשונו בה"ז 'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדברייהם'. וכן משמע מדבריו גם לגבי טמא מת בעזרת נשים שכתב שם 'וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת'. וכן בהלכות ביאת מקדש פ"ג שכתב הרמב"ם 'החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוכלי נדות אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל: עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים שמחוסר כיפורים העריב שמשו ואסור טבול יום במחנה לוי מדברי סופרים: ... אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות] ומקורה בהלכה למשה מסיני [מנחת אברהם שם], וי"א שקדושתו מדרבנן [ר"ש כלים פ"א ה"ח, ראב"ד בית הבחירה פ"ז הט"ז, שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, חסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח]. המעלה הנוספת של עזרת נשים על פני החיל היא מדרבנן, ואילו הדינים שמשותפים לחיל ולעזרת נשים תלויים במחלוקת לגבי החיל עצמו.

מחשבה

טור רסא לאחר הציון להערה 372 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שנטה לומר שיש דין בל תאחר על מחשבה לצדקה [שו"ת דעת כהן סוף סי' קלד].

מחתך

טור תכד להערה 83 – טוב ראי שבת פרק כד אות קנח.

טור תכה להערה 94 – טוב ראי שבת פרק כד אות קנח, והוסיף שזה הטעם שגזרו על מדידה עצמה, שאם מדידה בפני עצמה תהיה מותרת, וחיתוך שלא במידה הרי מותר – יבואו לטעות באיסור דאורייתא של חיתוך ע"פ מידה.

מחותרת

טור תנו לאחר הציון להערה 261 – יש שכתב שרודף שיכול להצילו באחד מאבריו והרגו – בן נח נהרג עליו, משא"כ ישראל [רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ד], וטעמו

שמדין בא במחלת לומדים ש'הותרה' להורגו, אבל חידוש זה נאמר רק בישראל ולא בבני בת. ולכן בבני נח נשאר הדין ע"פ הסברה, שהוא רק 'דחוייה', ולכן ביכול להצילו באחד מאבריו נידון עליו [שו"ת משפט כהן סי' קלט ד"ה 'ובהסברה'. ומדבריו משמע שאין חילוק בין בא במחלת לבין כל רודף, שכן למד מבא במחלת לכל רודף].

טור תסד להערה 322 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קלא ד"ה 'ביסוד' שכתב שפשוט שכולם מודים שדין קלב"מ הוא רק פטור ולא קניין, אף למ"ד שגם הלוקח כלים פטור מלשלם, והצד שבדמים קננהו סובר שעצם קניין הגזילה הוא קניין גמור, אלא שיש חיוב תשלומין, ולגבי חיוב התשלומין מועיל דין קלב"מ לפטור ממנו.

מטבע

טור תעב למעלה בשורה הראשונה להוסיף הערה על המילה 'מטבע' – תיקון המטבע ע"י יעקב אבינו [שבת לג ב] הירבה את האהבה בעולם, כיוון שעד המצאה זו היה האדם מוכן לתת משלו לחבירו רק אם באותו הזמן יש לחבירו דבר מה שנצרך לו על מנת להחליפו. ע"י המצאת המטבע יכול האדם לתת משלו לחבירו תמורת מטבע, גם אם אין לחבירו ברגע זה דבר מה שתהיה לו תועלת ממנו [עין איה שבת פרק ב אות רפה].

טור תעט לאחר הציון להערה 89 להוסיף פסקה – המטבעות שלנו, שלא כמטבעות שבעבר שהיו עשויים כסף – יש לחשוש שאין לפדות בהן בכור, שכן דינם כשטרות המצויים בימינו, ואין בהם שווי ממשי. וגם לא שייכת סברת 'לדידי שווה לי', כיוון שגם אותו שווי אינו בעצם המטבע אלא רק בראיה שבו. ולכן אפשר לפדות במטבעות ישנות שיש בהם כמות כסף גבוהה, או במטבעות רבים שיש בהם כמות כסף מועטה, באופן שכמות הכסף המצטרפת מהן תגיע לשיעור. ויוצאים בהם ידי חובה גם אם ערכן בתור מטבע פחות מכשיעור, כיוון שפודים בכסף ובשווה כסף [שו"ת דעת כהן סי' קפד].

טור תעט לאחר הציון להערה 89 להוסיף פסקה – נהגו שלא לפדות פחות משווה פרוטה מעשר שני על מטבע שכבר פדו עליו מעשר שני, משום שאנו נוהגים לפדות מעשר שני שווה מנה בפרוטה [שו"ע יו"ד סי' שלא סעיף קלג ע"פ הגאונים]. לכן לא שייכת אצלנו הקולא של מעות הראשונות, שמבוססת על כך

שכיוון אי אפשר לו לאדם לצמצם מעותיו, מתוך שהוא ירא מלפחות ונמצא אוכלו בלא חילוף הוא מוסיף על דמיו, הלכך פחות משוה פרוטה זה מחלל על אותו עודף [רש"י בבא מציעא נב ב ד"ה 'שאי אפשר']. וכ"ז שייך כשפודין בשוויו, אבל כשפודין שווה כמה בשווה פרוטה יש לומר שדעתו שהפרוטה תהיה מצומצמת, ומה שנשאר מהפרוטות באותה המטבע הגדולה יהיו כמו פרוטות בפני עצמן, שלא נפדה בהן מעשר שני עדיין, וע"כ אין מחללין בהן מע"ש שהוא פחות משווה פרוטה [שו"ת משפט כהן סי' נג, והוסיף על כך גם בס' נד שם].

טור עט לאחר הציון להערה 89 להוסיף פיסקה – מה שמותר לקבור מטבע של מעשר שני, הוא רק משום שהוא כדרך גניזה, שאינו נוח להיבלות בקרקע. לעומת פירות טהורים של מעשר שני שאין היתר לקוברן, שהרי הוא מאבדן בידיים [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ג].

מי איכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור

טור תריא לאחר הציון להערה 76 – ויש מי שהוסיף שטעמו ע"פ הכלל 'שלא יהא טפל חמור מן העיקר'. אמנם אפשר שהכלל 'מי איכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור' אינה דומה בכל הפרטים ל'לא יהא טפל חמור מן העיקר' [עץ הדר סעיף יא עמוד כח].

טור תרכב לאחר הציון להערה 154 – וטעם הדבר, שכאשר יש טעם, לא אומרים את סברת 'שלא יהא הטפל חמור מן העיקר' [עץ הדר סעיף יא עמוד כח].

מי חטאת

טור תרלז לאחר הציון להערה 4 – ע"פ הפנימיות, הרעיון של טהרת מי חטאת מלמד אותנו, שאפילו לטהרת הטומאה החמורה ביותר, יש צורך במתינות, בהזאת שלישי ושביעי, ושמעון בן שטח ביטל את האפשרות של טהרה פתאומית ע"י שבירה ואיבוד [עין איה שבת פ"א אות עה].

טור תשעו להערה 1313 – והוסיף בשו"ת עזרת כהן סוף סי' כח שלא שייך לטהר את בשרה מדין טומאת בית הסתרים, שהרי באמת ר' יהודה חולק על הדין הזה וסובר שבטלו המים במעיה, וא"כ סתם משנה, ובפרט תנא שחולק על ר"י, הלא הוא ר' מאיר, ור"מ הלא סובר שטמאת בית הסתרים מטמאת, (חולין דף קכט

א). ועוד שהרי בחייה ממילא לא יכולה להיטמא, כיוון שהדין שבשרה טמא הוא רק לאחר שחיטתה. וממילא, טעם של בית הסתרים שייך רק כאשר שחטה ולא חתכו את בשרה. גם לא שייך לטהרה מדין טומאה בלועה, שכבר כתב הרמב"ם בהל' מקוואות פ"ב ה"ח שהיתר טומאה בלועה לא נאמר אלא בבעלי חיים בזמן חיותם.

כרך מז

מי פירות – מין

מי רגלים

טור לז לאחר המילים 'ובתורת דבר מאוס' להוסיף הערה – בפנקסי הראי"ה ח"ג פנקס טז אות ו ד"ה 'והנה המאכל' כתב שהתורה והמצוות נמשלו למזון, שהוא בניין הגוף, והמידות נמשלו למשקה, שמסייע לעיכול, ומשלח על ידי הדם את המזון לכל האיברים. וכן המצוות הן בניין האדם, והמידות משלחות את החיות לכל ההנהגות של התורה והמצוות. וכיוון שהפסולת של המידות, אינה פסולה בפני עצמה, אלא שהאדם אינו משתמש בהן בשעה והמקום הנכונים, לכן לא אסרה תורה מי רגליים אלא כנגד עמוד בלבד. לעומת הפסולת של התורה והמצוות, שהם פסולים בפני עצמם, ולכן אסורים תמיד.

*טור מא להערה 38 – וכן דן בכך באנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך השתנות הטבעים עמוד 221.

טור עו הערה 400 – ובסידור עולת ראי"ה ח"א עמוד קמו ביאר ע"פ הפנימיות, שאין לבסס את הרוחניות על אמצעים שמעורבים בהם חומריות וגסות.

מי שפרע

טור צ לאחר הציון להערה 69 – יש מהאחרונים שהסתפק אולי שייך מי שפרע גם כאשר טוען שלא התכוון מעולם להקנות לו, אלא רצה להטעותו כדי לגבות ממנו את חובו, ואע"פ שהדבר מסור ללב, ובליבו לא התכוון להקנותו, ויש לומר בזה שדברים-שבלב-אינם-דברים*, מ"מ יש כאן צד נוסף מלבד חוסר נאמנות, שהואיל ובפיו דיבר – צריך לקיים קניינו [מצוות ראי"ה חושן משפט סי' קצ סעיף ו עמודים קפז-קפח, והובא גם במציאות קטן אות שמא].

טור קלג לאחר הציון להערה 461 – ויש מי שכתב שהיורשים אינם יכולים לחזור כלל, שכל תקנת חכמים שמעות אינן קונות, אינה מבטלת את קניין המעות, אלא שאם המקנה רוצה לחזור בו, יכול. אך כשהמקנה מת בלא שחזר בו, הרי הקניין כבר חל, ואין היורשים יכולים לבטלו. ותלה זאת בשאלה האם

תקנת קניין משיכה מבטלת את קניין המעות או מוסיפה עליו [שו"ת אורח משפט חושן משפט סי' טז ד"ה 'והנה'].

טור קמז הערה 591 – מציאות קטן אות רמד (ונדפס גם במצוות ראייה חו"מ סי' פז סע' כה, עמ' קפא) בדעת השלטי גיבורים (בבא מציעא סז ע"ב בדפי הרי"ף). ובדומה לזה בשו"ת אורח משפט חושן משפט סי' טז ד"ה 'והנה', אמנם, שם תלה את ביטול הקניין בחזרתו, ולא בקבלת מי שפרע.

טור קמח להערה 592 לאחר המילים 'ואפריון לדוד שם' – ושו"ת אורח משפט חושן משפט סי' טז ד"ה 'והנה אם'.

מיאון

טור ריז להערה 532 אחרי המילים 'שבסוף ח"א' – שו"ת עזרת כהן סי' ס ד"ה 'עכ"פ' בדעת רש"י.

מיחזי כשיקרא

טור שסה על המילים 'ע"ע שמות גיטין' להוסיף הערה – בשו"ת עזרת כהן סי' צ' ד"ה 'ואולי' חשש למיחזי כשיקרא גם לגבי כינויים שמוזכרים בשמות גיטין. ולכן הורה שכאשר כינויו של האדם הוא 'אריה' לא לכתוב 'האריה', דמיחזי כשיקרא, שמשמע אריה ממש.

טור שפ לאחר הציון להערה 293 להוסיף – יש מי שכתב שגם לגבי וידוי מעשרות חוששים למיחזי כשיקרא, ואפילו מצד הלשון בעלמא, ולכן אם נתן את המעשר לכהן לא יתודה, ולא יוכל לומר 'וגם נתתיו ללוי', אע"פ שמצד האמת גם הכהנים נקראו לויים, משום שבלשון העולם דווקא הלויים נקראו 'לויים' [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אכן']. וכדי להימנע מלשון שהיא מיחזי כשיקרא, מבטלים את הוידוי [שם ד"ה 'עכ"פ'].

מילה

טור שצט להגדרת הערך להוסיף הערה – בפנקסי הראי"ה חלק שלישי פנקס לה אות יא (וכן במדבר שור הדרוש השבעה ועשרים ד"ה 'עוד אמרו' וד"ה 'והנה להורות') ביאר שמצוות מילה באה להוציא מהשקפתם של הפילוסופים, שסברו

שאינן חסרון במציאות, וכל הרע הוא רק העדר, שההשגחה לא תברא רע, ולדבריהם א"א שיימצא בגוף האדם חיסרון קנוי, ומכך הגיעו גם לדעה שיש חיוב לטבע, ואינן ביכולתו של הבורא לברוא רע. ומצוות המילה באה להורות שיש חיסרון קנוי בחומר, והחסרונות נבראו בכוונה כדי שהאדם יתוקן יותר מאשר אם היה נברא בלא חסרון, ויש ביכולתו של הבורא לברוא הכל (ובהערות שם ביארו את דבריו בשני אופנים שונים, עיי"ש).

טור שצט להגדרת הערך להוסיף הערה – במאמרי הראיה ח"א טללי אורות אות ז ד"ה 'שאיפת' כתב שמצוות מילה מסמלת את השאיפה להשתלמות בתשוקת יצירת החיים.

טור תכ לאחר הציון להערה 199 – או שעכ"פ לא נחשב בן ברית [שו"ת דעת כהן סי' קמד].

טור תכח להערה 275 – אמנם אם שותת מעינו ציר, כמין דמעה, החמיר בשו"ת דעת כהן סי' קלז שלא למולו ואף להמתין לו שבעה, ואע"פ שנשים הבקיאות ואחד מהמוהלים אמרו שאין זה כלום ולא חולי, רק בטבעו של הילד ומאיזו סיבה חיצונית.

טור תנ לאחר הציון להערה 398 – ואם יש ספק אם בתחילה מל אותם המוהל כדין, יש שרצו לומר שרוב מצויין אצל מילה מומחין הן, אך כנגד זה יש שתי חזקות – חזקת ערל דמעיקרא וחזקת ערל דהשתא. וכן יש לפקפק לגבי חזקת רוב מצויין אצל מילה מומחין, כיוון שאצל המוהל המדובר נמצא כן בכמה תינוקות שמל. ומכל מקום העלו להקל [שו"ת דעת כהן סי' קלט ס"ק ג].

טור תסב על המילים 'מעשה המילה' להוסיף הערה – בפנקסי הראיה חלק ג פנקס טו אות כד ביאר ששלושת חלקי המילה – מילה פריעה ומציצה – הם כנגד שלושת חלקי התשובה – עזיבה חרטה וקבלה. עזיבה – מפרידה את הרע, כמו מעשה המילה. חרטה – לוקחת את חלקי הרע על מנת לעשותם לטוב, כמו מעשה הפריעה. קבלה – מחלישה את הכח הרע שלא נפרד, כמו מעשה המציצה.

טור תעג להערה 685 – עכ"פ, גם אם טעם המציצה הוא רק מחשש סכנה, האריך בשו"ת דעת כהן סי' קמ (והמשיך גם בסימנים קמא קמב) בכך שיש לקיים את המציצה גם אם הרופאים חולקים על הטעם של חשש סכנה. וביאר שאם הרופאים טוענים שאין שום חשש סכנה במניעת המציצה, הרי שהם סותרים לדברי חז"ל ואין לקבל את דבריהם. ועוד, שאינם יכולים לטעון שאין בדבר שום חשש סכנה, שמניין להם לדעת זאת, שדבר זה א"א לבררו ע"י ניסיון. ובעניין זה דברי חז"ל ודאיים, ודברי הרופאים ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי. עוד הוסיף, שגם אם הרופאים היו אומרים שבמעשה המציצה יש חשש סכנה, אין לשמוע להם, שהרי בוודאי שבעצם המעשה אין סכנה, שהרי רבבות יהודים נימולו כך בלא היזק. אלא שטענת הרופאים היא שיש סכנה מהידבקות מהמוהל. ובעניין זה בוודאי שיש לדקדק שהמוצץ יהיה אדם בריא שלא נשמע עליו חשש חולי מדבק.

טור תעד להערה 692 – שו"ת דעת כהן סי' נה ד"ה 'ע"ד', והוסיף שכיוון שיצא מפי חז"ל, נתפשט כבר למצווה.

טור תעד להערה 692 – ועיין בספר לנבוכי הדור סי' יג, שאין לנו קבלות ברורות על פרטי ההלכות אלו מהן הלכה למשה מסיני, ואלו מהן הם דברים שנתקנו או נדרשו במהלך הדורות..

טור תקלט לאחר הציון להערה 1350 – להלכה כתב אחד האחרונים שגם במקום שיש להמתין למוהל ישראל כמה חודשים, אין למול ע"י גוי ולעשות הטפת דם ברית ע"י ישראל [שו"ת דעת כהן סי' קלח].

מים אחרונים

טור תרלד להערה 34 – והרא"ה קוק (מציאות קטן, סי' קצו, ד"ה 'אם כן', ומעין זה בעין אי"ה ברכות פרק א אות מו ופרק ו אות מד. ועיין עוד בדבריו בספר מציאות קטן סי' קעא) ביאר טעם שכיוון שסעודה מעוררת את חוש הטעם, ודבר זה פוגע בדעת, יש להוסיף כנגד זה קדושה ע"י מים ראשונים, ולכן נאמר על כך "והתקדשתם". למרות המים הראשונים, יגבר מעט החוש, וכנגד זה צריך גם את המים האחרונים – "והייתם קדושים". ועוד ביאר (אגרות הראיה חלק ב אגרת שע"ח עמוד לט ד"ה 'הבנת'), שמידת רעות-העין שבאדם גורמת להורדת

כח-החיים הכנוס במאכל לעורר את הרשעות, ולכן מים אחרונים באים כנגד מלח סדומית שמסמא את העיניים.

מין

טור תשעח אחרי הציון להערה 96 על המילה 'גיהנם' להוסיף הערה – בשמונה קבצים קובץ ח אות ק ביאר שהגיהנם חייב להימצא, כיוון שתפקידו למרק את החטאים מאלו שאין להם דרך אחרת למרקן. לכן יש לגיהנם תפקיד עד שרוח הטומאה תעבור מן הארץ והאלילים כליל יחלופו.

כרך מז

מין במינו – מיסד

מין במינו

טור כט להערה 189 להוסיף בסופה – שאם לא כן על מה נקטה הגמרא שם את הדין של תערובת חמץ מין במינו.

מיתת בית דין

טור כז להערה 1 – אין ללמוד מחייבי מיתות ב"ד שהורגין אותם, לשאר המצוות, לומר שיש מצוות שאין נדחות מפני פיקוח נפש, משום שהריגת חייבי מיתות מ"ד היא מצווה כללית של ובערת הרע מקרבך, שמצוותה בכך [ש"ת משפט כהן סי' קמד אות ה, ודימה זאת לכך שאין ללמוד מההיתר להיכנס לסכנות להרוג ולהיהרג במלחמות, לשאר המצוות, שבמלחמה זוהי עיקר המצווה, ולא שייך שתידחה מפני חששות אלו].

טור קלז לאחר הציון להערה 76 פיסקה חדשה – הדבר פשוט שאין תשובה מועילה לפטור ממיתת בית דין. יש מי שכתב שדבר זה הוא בגדר גזירת הכתוב, שאם לא כן ייבטלו עונשי התורה, ואין אדם שיומת בבית דין, שיאמר ששב בתשובה שלמה. וגם אם יעידו עליו שעשה סיגופים תעניות ותשובת המשקל, באופן שאין יכולת להערים על בית דין, בוודאי שהדבר לא יפטור אותו [נודע ביהודה מהדורה קמא א"ח סי' לה ד"ה 'אלא']. ולא רק משום שאין בית דין יודעים מה שבלבו אם אכן חזר בתשובה שלמה, אלא הוא דבר פשוט שתשובה לא מועילה לעניין בית דין של מטה, ואין נפק"מ מאיזה טעם הוא [ש"ת משפט כהן סי' קכח ד"ה 'אח"כ'].

טור קסב להערה 284 – ובש"ת אורח משפט חושן משפט סי' כו ד"ה 'ובספר' הדגיש שהציווי של ואהבת לרעך כמוך הוא תלוי במעשה, בין לגבי הציווי לעשות מעשים שבאים מצד אהבה, ובין להימנע ממעשים שרחוקים מאהבה, כפי שרואים גם בדברי הלל שבת לא ע"א 'דסני עלך לחברך לא תעביד' ובהלכה של 'ברור לו מיתה יפה' בבבא קמא נא א.

טור קסג להערה 297 – ובשו"ת עזרת כהן סי' כד ד"ה 'אלא' הדגיש שדין זה של גובה בית הסקילה הוא דווקא כשעומד על גביהן ולא כשיושב עליהן, ומכאן יש ללמוד גם לגבי דיני עגונות, שכל מה שנפילה משתי קומות רובה למיתה, הוא דווקא כשעומד על גביהן ולא כשיושב עליהן.

טור קע לאחר הציון להערה 751 – מצוות קבורה בוודאי נאמרה גם על כל הרוגי בית דין, שהרי זהו מקורה – 'קבור תקברנו', וגם על אלו שאינם שלמים, כמו מי שנהרג בסייף. ואע"פ שיש דעה בפוסקים שכהן אינו מיטמא להרוג כזה, שאינו שלם [רמ"א י"ד סי' שעג סעיף ד, ע"פ כלבו בשם ר"ש מאוירא. ומכאן הוכיח שאין לדמות את גדרי מת לעניין דינים שונים – מצוות קבורה, בל תלין, והיטמאות למת מצווה, לגבי השאלה אם עוברים בבל תלין על עצמות].

מכבה

טור רב אחר הציון להערה 252 – היסוד של היתר גרם כיבוי הוא שמצינו בכמה מקומות שדין גרמא קל יותר מדינו של מעשה בידיים. כפי שמצינו לגבי מחיקת שם ה'. ואף במקומות שגם גרמא אסורה, היא קלה יותר ממעשה בידיים, חוץ מהטלת מום בקודשים שבו יש דרשה מפורשת לאסור [בכורות לג ע"ב]. וכן לגבי השחתת זרע, במקום דחק גדול, כמו בדיקה כדי להכשיר לבוא בקהל, התירו ע"י גרמא [יבמות עו ע"א], ומוכח שגם בזה מעשה בגרמא קל יותר ממעשה בידיים [שו"ת עשרת כהן סי' לז ד"ה 'ויש עוד'].

טור ריא להערה 307 – ובשו"ת אורח משפט אורח חיים סי' עא ד"ה 'לכאורה' הדגיש שכל ההיתר בגרם כיבוי הוא כאשר יש שהות בין מעשה האדם לבין תוצאת הכיבוי. אך כאשר תוצאת הכיבוי נעשית מיד לאחר פעולת האדם, הדבר אסור. וכדברי תוס' שבת מז ב ד"ה 'מפני'. וכפי שבדיני ממונות מחלקים בין גרמא שפטור לבין גרמי שחייב. לכן למשל דיבור במיקרופון חשמלי אסור בוודאי, שדיבורו של האדם מפעיל את החשמל מיד.

טור רכ להערה 371 – אמנם, התוס' שם ד"ה 'והמסתפק' כתבו שאין פירושו משום שמקדים את כיבוי, אלא משום שכבר ברגע זה מחליש את אורו. ובשו"ת עזרת כהן סי' לז ד"ה 'ויש' הוכיח מכך שגרימת פעולה בעתיד אינה אסורה, אם ברגע זה עדיין אינה פועלת כלום, ונפק"מ להשחתת זרע שבמעי

אשה ע"י אבקה, באופן שאין זה ברור שההשחתה מתחילה מייד בזמן נתינת האבקה.

מכה בפטיש

טור שנה לאחר הציון להערה 101 – בהקפאת מים לקרח לא שייך איסור מכה בפטיש, וגם לא איסור בונה, כיוון שהוא אינו מתקיים בצורת קרח אלא רק כל עוד שומרים אותו בהקפאתו [שו"ת אורח משפט או"ח סי' סט ד"ה 'זיש לצרף'].

טור שצט להערה 480 – רש"י בשבת קז ע"א וכתובות ו ע"ב ביאר שהצד לאסור מפסי מורסא הוא משום בונה, ומה שהתירו בכל זאת כאשר מטרתו להוציא ממנה לחה, הוא משום צערא (רש"י שבת שם). אמנם הרמב"ם הל' שבת פ"י ה"ז ביאר שהצד לאסור זאת הוא משום מכה בפטיש, וביאר המגיד משנה שם, שלדבריו כשכוונת האדם להוציא ממנה לחה א"א כלל לבוא לידי חיוב מכה בפטיש, ולפי זה הוסיף בשו"ת אורח משפט או"ח סי' עז ד"ה 'אמנם' שאין צורך בטעם של צערא דגופה. עוד הוסיף שם, שלפי זה פשוט שמותר גם במורסא של בעלי חיים, ושיש לצרף לזה שגם לפי רש"י, אפשר שההיתר 'משום צערא' מועיל גם בבעלי חיים.

טור שצד לאחר הציון להערה 426 – משאבת מים הפועלת ע"י קיטור, דנו האם מותר להפעילה ביום טוב, כאשר האש דולקת כבר מערב יום טוב, כך שאין בו מוליד אש, והשאלה האם הפעלתה נחשבת תיקון כלי. ולמעשה יש להפעילה ע"י נכרי, ואם אי אפשר ע"י נכרי – ע"י קטן. אמנם משאבה כזו שלצורך הפעלתה יש צורך גם להניעה, והנעה זו יוצרת אש חדשה – בוודאי אסורה משום מוליד, ואסורה באיסור גמור [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קלד באריכות].

טור שצז להערה 457 – והוסיף בשו"ת אורח משפט אורח חיים סי' עז ד"ה 'והנה בדברי', שכל מה שנקב העשוי להכניס ולהוציא נחשב מכה בפטיש, הוא רק אם במלאכה זו יהיה עניין גמור, כמו ריפוי המורסא, ולא רק איזה דבר תיקון, כמו עצם יצירת הנקב, שאם לא כן אינו דומה למכה בפטיש.

טור תכא להערה 677 – והתוס' שבת ע"ד ע"ב ד"ה 'חביתא' נשארו בקושיא מדוע אינו חייב משום בונה, שהרי לגבי בניין גמור יש בניין בכלים. וביאר בשו"ת

אורח משפט אורח חיים סי' קנד ד"ה 'שם סי' ב' וג" ששורש מחלוקת התלמודים הוא שהבבלי סובר שמנפח כלי זכוכית לא שייך לבונה, כיוון שהוא דן ע"פ אופן הפעולה, ואופן הפעולה של ניפוח שונה ממלאכת בונה. והירושלמי דן ע"פ תכלית המלאכה, ותכליתו של הניפוח הוא ליצירת הכלי, כמו מלאכת בונה. ובדומה למחלוקת האמוראים לגבי חיוב מנכש ומשקה זרעים בשבת, האם חייב משום זורע או משום חורש, שמפורש בגמרא מועד קטן ב ע"ב שזהו שורש מחלוקתם.

טור תנה להערה 1012 – ובחבש פאר פרק טו עמוד לג כתב שתיקון קשר התפילין, גם באופן שאין בו קשירה גמורה, ואין בו איסור קושר, אפשר שיש בו איסור מכה בפטיש, כאשר התפילין אינם ראויים למצוותן ללא הקשר.

מכירת חמץ

טור תרלב לאחר הציון להערה 262 – אמנם גם לדעתם, אין צורך לכתוב בפירוש בשטר ההרשאה שמוכר גם את מקום החמץ, שכיוון שכתב שטר הרשאה שמרשה לו למכור בשליחותו את החמץ, ודאי שכוונתו למוכרו באופן המועיל, ולכן אם באמת יש צורך למכור גם את המקום, הרי שהדבר כלול במסירת הרשות למכור את החמץ [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' פד].

טור תרפא לאחר הציון להערה 606 – לשיטה זו, מה שמועילה מכירה בהערמה במכירת חמץ ובבכור, אע"פ שמכירת קרקע לא מועילה כשאינן בה סמיכות דעת – היה אפשר לומר שהוא רק משום שאלו מטלטלין ולא קרקעות. לפי זה, במכירות חמץ, מה שנוהגים למכור גם את המקומות שנמצא בהם החמץ, עדיף שלא למוכרם אלא להשכירם, ששכירות בוודאי מועילה גם בלא סמיכות דעת [שבת הארץ מבוא א פרק יד ד"ה 'זלפ"ז'], אך באמת גם במטלטלין מכירה שאין בה סמיכות דעת לא מועילה, אלא שזה דווקא במכירה לשם עסק, אך במכירה לשם הפקעת איסור, כיוון שהמוכר כן מעוניין בהפקעת האיסור, נחשב כמכירה עם סמיכות דעת, ולכן מכירה כזו מועילה גם בקרקעות [שם ד"ה 'אלא'].

כרך מה

מכלל לאו – מלואים

מכלל לאו אתה שומע הן

טור יד לאחר הציון להערה 121 – יש מי שכתב שבזמן הזה אין לומר וידוי מעשרות, ואחד מטעמיו הוא שאמירת 'לא ביערתי ממנו בטמא' משמע ממנה שביער ממנו בטהרה, והרי אין הדבר כן. וכתב שאפשר שתלוי במחלוקת האם מכלל או אתה שומע הן [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה בעניין].

טור כב לאחר הציון להערה 182 – הראי"ה קוק נקט את הכלל 'מכלל לאו אתה שומע הן' גם לגבי מתן שכרן של מצוות, שמצווה שמפורש שעונשה חמור, כגון שמיטה שנאמר שעונשה הוא גלות, גם שכרה יהיה גדול [אגרות הראיה חלק א רפט ד"ה ביסוד].

מכנסים

טור כח לאחר הציון להערה 63 – ויש מן האחרונים שהוסיף שבגדי הכהנים הם כנגד חלקי הגוף השפלים, ולכן המכנסיים הם כנגד הכוחות הגופניים [עין איה שבת פרק ב אות ד, והוסיף שהאבנט בא לחלק בין החלק העליון של הכוחות הנפשיים לחלק התחתון של הכוחות הגופניים השפלים].

טור כח לאחר הציון להערה 64 – בפרשיית תרומת הדשן של העולה, מפורשים רק הבגדים כתונת ומכנסיים, ואע"פ שלהלכה צריך את ארבעת הבגדים לתרומת הדשן, פירט רק את אלו, שהכתונת מכפרת על שפיכות דמים והמכנסיים על גילוי עריות. שפיכות דמים מסמלת את המזג הכעסני, שהוא קלקול נפשי, וגילוי עריות מסמל קלקול חומרי. שני קלקולים אלו מתוקנים ע"י קידת העולה על מוקדה [עולת ראייה ח"א עמוד קכג ד"ה ולבש].

טור לג לאחר הציון להערה 104 – מצנפת וכתונת של הכהנים היו לעיתים של יחיד, כדי להראות נוי מלאכתן והידור מצווה. אך לא כן במכנסיים, שאינם נראים [טוב ראייה סוכה נא, והובא בטוב ראייה שם מט].

מכשירי מצוה

טור קכא להגדרת הערך להוסיף הערה – בספר מציאות קטן אות קנא ד"ה 'והנה' העיר שכשם שבתורה יש מצוות שהן מצד עצמן, ויש מכשירי מצווה, כך באותיות התורה, יש אותיות שמשמעותן מצד עצמן, ויש אותיות שהן בבחינת מכשירים לתיבות ('אית"ן מש"ה וכל"ב').

טור קנח לאחר הציון להערה 399 – יש מי שביאר כך את לשון הבית יוסף והשולחן ערוך או"ח סי' א סעיף ט 'יש נוהגים לומר וכו' פרשת מזבח מקטר קטורת ופרשת סמני הקטורת ועשייתו', שהרי לכאורה 'עשיית' הקטורת צריכה לקדום להקטרה. אלא שהעשייה אינה אלא מכשירי מצווה, ואם מצאה עשויה אין צורך שיעשנה, ולכן הקדים את עיקר המצווה [מציאות קטן אות יב].

מכת מרדות

טור רה לאחר הציון להערה 4 – מצינו בכמה מקומות שהלשון סתם "לוקה" יכולה להתפרש כמכת מרדות [יבמות נב א, שבת מ ב]. אמנם הלשון "לוקה ארבעים" בוודאי כוונתה למלקות דאורייתא ולא למכת מרדות, שאין להן [עכ"פ לרובא דרובא של הראשונים] מניין קבוע [שו"ת משפט כהן סי' כד אות י ד"ה ובדרישה, והובא בטוב ראי יבמות נב וכתובות מה. וע"פ זה ביאר בבאר אליהו ח"ב חושן משפט סי' לד ס"ק ב את דברי הגר"א שם שציין ללשון הגמרא סנהדרין כו ב 'ארבעין בכתפיה', שכוונתה להדגיש שמדובר במלקות דאורייתא].

טור ריד לאחר הציון להערה 65 – יש אופן של מכת מרדות מן התורה, והוא מה שבמצוות עשה מכין אותו עד שתצא נפשו, שהוא בוודאי מן התורה, שאל"כ איך ש להם רשות להתיר דמיו של זה. ואין לומר שהוא מטעם של מיגדר מילתא, שהיתר זה לא נאמר בתמידות [שבת הארץ קונטרס אחרון סי' ב עמוד ק, בהוצאה החדשה כרך ב עמוד 378. הובא בטוב ראי יבמות צ].

טור ריד לאחר הציון להערה 159 – מה שכתוב שמי שמצער או מתריס כנגד שלוחא דרבנן מכין אותו מכת מרדות – הוא כל שלוחא דרבנן, ולא רק שליח בית דין [באר אליהו חושן משפט ח ס"ק כ"ב, הובא הטוב ראי קידושין יג].

טור רכח הוספה להערה 160 – ובמילואים להערות הרצב"י לשו"ת משפט כהן סי' כד אות י עמ' סב, הובא בטוב ראי' במות דף נב ע"א אות יח, הביא שבתשובות הגאונים מוזכר המספר ארבעים על מכות מרדות (קידושין סי' קסו).

טור רל הוספה להערה 172 לאחר הסוגרים שנגמרים במילה 'שמגיה' – וכן הוא באוצר הגאונים ברכות סי' קיד.

שם בסוף ההערה – ועיין חו"מ סי' כז ס"ב ובבאור הגר"א סק"ב הביא את התוספתא מכות פ"ג ה"י (פ"ד הי"ז), שבמרדות מלקים אותו עד שתצא נפשו, אבל זה רק בלהבא, אבל כעונש על העבר, גם במרדות הוא כפי ראות עיני הדיינים, ובבאר אליהו שם תמה, שהרי המקרים המובאים בתוספתא הם על העבר, והסביר שהתוספתא נקטה רק את החילוק בין דאורייתא לדרבנן בלעתידי, אך בעבר אין הבדל, והכל כפי אומד הדיינים. ועיין שבה"א ק"א סוף אות ב, הובא בטוב ראי' כתובות דף פו ע"ב אות קמג.

טור רלא לאחר הציון להערה 179 – ואין להם מספר ידוע, ולכן לפעמים נוקטת המשנה לשון 'לוקה' או לשון 'חייב' במכת מרדות, אבל לא נקטה בשום מקום לשון 'לוקה ארבעים' [שו"ת משפט כהן סי' כד אות י עמ' סב, הובא בטוב ראי' במות דף נב ע"א אות יח].

מלא לוגמיו

טור רמג להערה 24 – בשו"ת אורח משפט אורח חיים סי' נח ד"ה 'והנה' (הובא בטוב ראי' פסחים ק ע"ב) לגבי קידוש בבית הכנסת, לנוהגים כן, כגון אלו שנהגו כך בחו"ל משום שלא לכולם היה יין ולא כולם היו מקדשים בבתיהם, ואף קהילות בארץ ישראל שיודעות שיש בהם אנשים שלא יקדשו בבתיהם – טוב יותר שהמקדש ישתה רביעיית יין, ועדיף אף רביעיית בנוסף למלוא לוגמיו של הקידוש, כדי שלא תהיה ברכה לבטלה גם לדעת המחמירים בזה מחשש קידוש שלא במקום סעודה. ולא כפי שנהגו בחו"ל להטעים רק לתינוקות.

מלאכה שאינה צריכה לגופה

טור רעט לאחר הציון להערה 121 – אחד מגדולי הפוסקים כתב שחלילה אין לסמוך על הסברה שחילול שבת באונס יחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה על

מנת להתירה במקרה שהממשלה כופה חילול שבת. וזאת מכמה טעמים: א. חלילה להתיר להיכנס לאיסורי שבת בקביעות ובפרט שלא יבואו להקל בזה גם בצריכה לגופה {בוודאי זו כוונתו אפילו שכתוב אחרת}. ב. גם אם היה ברור שמלאכה שאינה צריכה לגופה היא רק איסור דרבנן – אין להתיר להמון לעשות זאת בקביעות, ובפרט בענייני שבת. ג. גם לדה שמלאכה שאינה צריכה לגופה הוא רק איסור דרבנן, מצאנו שהחמירו בו חז"ל יותר משאר איסורי דרבנן. ד. אין לנו הכרעה שמלאכה שאינה צריכה לגופה היא דרבנן, אפשר שהיא דאורייתא. ה. רבים סוברים שגם מלאכה מתוך אונס נחשבת צריכה לגופה, כיוון שהאדם צריך את תכליתה, אלא שיש מטרה אחרת לתכלית זאת – לרצות את דעתו של האנס. ואינו דומה לשאר מלאכה שאינה צריכה לגופה, שאינו צריך כלל את תכלית המלאכה. ו. כיוון שמדובר במקרה שהיהודים מעוניינים בהצלחתה של הממשלה, גם אם יעשו זאת בכפייה, הרי בוודאי שיש להם רצון בעשיית המלאכה למטרה של תועלת לממשלה [אגרות הראיה ח"ג ס' תשס"ה. והובא בטוב ראי, ליקוטים על הש"ס, נספח ענייני שבת, חלק ראשון – הכללים והיסודות, אות ב, וכן בטוב ראי שבת עמודים רעב-רעד].

טור שלה לאחר הציון להערה 547 – עשיית חבורה בגוף הבהמה לצורך ריפויה, אינה נחשבת צריכה לגופה, ולכן איסורה רק מדרבנן, ואינו דומה להקזת דם לצורך ריפויה, שבה מטרתו להוצאת הדם [שו"ת אורח משפט ס' עז ד"ה 'ולכאורה'].

מלאכת אוכל נפש

טור שפג לאחר הציון להערה 214 – אין נופחים במפוח ביום טוב [תוספתא ביצה ג טו], אך פרימוס מותר, שאינו דומה למפוח, שהמפוח שנאסר בתוספתא הוא מפוח שנועד להגביר את האש, והמפוח בפרימוס נועד להגביר את זרימת הגז אל האש, ולכן נהגו להקל בו לצורך שמחת יום טוב [שו"ת אורח משפט אורח חיים ס' קלב ד"ה 'וביחוד']. {אני מסופק אולי להעביר לערך "מלאכת יום טוב"}

טור שפג לאחר הציון להערה 214 – שיפוד שנרצף, דהיינו נתעקם, אסור לתקנו ביום טוב [ביצה כח ב], והוכיחו מרש"י [שם ד"ה 'אסור לתקנו', שכתב שהאיסור הוא משום טירחה] שאם אי אפשר להשתמש בו בלא תיקון – מותר לתקנו, שטעם איסור תיקון שיפוד הראוי למלאכתו הוא רק משום שהוא טרחא שלא צריך [שו"ת אורח משפט אורח חיים ס' קלד ד"ה 'ע"ד'].

מלאכת מחשבת

טור תנז להגדרת הערך להוסיף הערה – בספר מצוות ראייה אורח חיים קנח ד עמ' ע (הובא בטוב ראי שבת קמה) כתב שגדר מלאכת מחשבת אסרה תורה הוא שעיקר מה שאנו צריכים להשקיף במלאכה הוא תיקונה ותכליתה.

טור תנט לאחר הציון להערה 17 – גדרי מלאכת מחשבת שייכים רק בקשר לכוונתו של האדם, ולא לחכמתו ויכולתו [אגרות הראיה ח"ג סי' תשצד עמוד ע, שלא דבר האגלי טל שייחס זאת גם לגדרי 'חכמה יתירה'].

טור תצ לאחר הציון להערה 247 – ויש מי שחלק על כך [על דברי האגלי טל שכתב בסוף הפתיחה שכאשר השינוי אינו בתוצאה אלא רק באופן הפעולה, פטורו הוא רק בשבת, רק מדין מלאכת מחשבת], וכתב ש'מלאכת מחשבת' שייכת רק בגדרי כוונה, כמו מתעסק, אך בגדרי המעשה – מה נחשב כלאחר יד – אין להם עניין למלאכת מחשבת, ואין לחלק בין שבת לשאר התורה. אם נחשב כלאחר יד לעניין שבת, הרי שכך יהיה גם לגבי שאר התורה [אגרות הראיה חלק ג תשפד עמוד נג, הובא בטוב ראי שבת עד].

טור תצה לאחר הציון להערה 287 – אמנם מה שמלאכת מחשבת יכול להיות טעם לחייב עשיית מלאכה מסוימת, הוא רק כאשר ברור שהמעשה הוא מלאכה חשובה, והחיסרון בו הוא רק שאינו בכלל אב המלאכה [כגון שאינו כתיבה אלא רשימה או חקיקה], ובזה אפשר לחייבו בשבת בכל זאת משום שהיא מלאכת מחשבת. אבל מעשה שאינו דרך המלאכה כלל – לא יחשב מלאכה גם לעניין שבת, ולא יועיל מה שבשבת יש דין מלאכת מחשבת [שו"ת דעת כהן סי' קס ד"ה וחוי].

טור תקיז לאחר הציון להערה 437 – לגבי מלאכת כותב, נטל גגה של חי"ת ועשאה שני זיי"נין – חייב [שבת קד ב]. אמנם בשאר דיני כתיבה, חק תוכות לא נחשב כתיבה [גיטין כ א], אך מלאכות שבת מוגדרות ע"פ מלאכת מחשבת ומעשה המשכן, וכיוון שכך היה במחשבתו, וגם במשכן היה בדרך חקיקה – חייב [שו"ת דעת כהן סי' קס ד"ה 'ועד'].

כרך מט

מלוה בשטר – מליחת קרבנות

מלוה בשטר

טור כו לאחר הציון להערה 146 פיסקה חדשה – ו"א שבזמן הזה שביעית דרבנן, שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט [שבת הארץ פ"ט ה"ו, בדעת בה"ת שער מה אות ג, תוס' גיטין דף לז ע"א ד"ה 'שטר', שאע"פ שאחריות טעות סופר, מ"מ עדיין שייך נגישה אם לא כתובה האחריות], ו"א שכל שטר אינו משמט [שם, על פי תוס' שבועות דף לז ע"ב ד"ה 'זאין']. ו"א שגם בזה"ז שטר משמט ואפילו אם ישנה אחריות נכסים [כן נראה שהבין שם בפשטות דברי הרמב"ם שם].

שם פיסקה חדשה – שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נעשה פרוזבול מוציאים אותו מהמלווה [רמב"ן שו"ת סי' מב, ספר תרומות שער מה סי' ה, רא"ש כלל עז ס"ד, ב"י חו"מ סי' סז אות לז, שו"ע סל"ז]. ואפילו אם המלווה נתן שכר הכתיבה [שבת הארץ פ"ט ה"ל]. ו"א ששווי הנייר נחשב כמשכון [דרישה סקל"ז, סמ"ע סי' נט, קצה"ח סק"ז]. אבל שכר פעולת הסופר אינו נחשב כמשכון [שבה"א שם, כיון שהשטר הפרוע שווה רק כשווי הנייר לצור ע"פ צלוחיתו, אך כתב הסופר אינו מעלה את מחיר הנייר עצמו]. וגם לסוברים שמשכון משמט את כל החוב גם יותר משווי המשכון [רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ט ה"ד], מ"מ בזה כולם מודים שאין משמט יותר משווי הנייר הואיל והמשכון לא ניתן על עצם ההלוואה, אלא רק על הלוואת שכר הסופר, וצריך לשלם את כל שכר הסופר, אך לא את ההלוואה עצמה [שבה"א שם]. ו"א שאין השטר משכון כלל [כן הבין בשבה"א שם מדברי הט"ז והגר"א].

טור מב הוספה להערה 272 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' לט סק"ג, שבאר שזו דעת תוס'. ועיי"ש עמ' רא, שהסתפק בתירוץ הראשון בתוס' ב"ק ח ע"א ד"ה 'כולן', שאולי סוברים שאין שעבוד דאורייתא במלוה הכתובה בתורה.

טור מב הוספה להערה 272 לאחר המילים 'ע"ע מלוה הכתובה בתורה' – להוסיף 'ציון 75 והלאה'.

שם לאחר הציון להערה 272 – ו"א שבכל מלוה שיעבודא לאו דאורייתא, אבל במלוה הכתובה בתורה דאורייתא [שם עמ' רד].

טור מו הוספה להערה 304 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' לט סק"ד.

טור ס לאחר הציון להערה 416 בסוף הפסקא, פיסקה חדשה – י"א שרק במלוה ע"פ יכול לפרוע זוזי זוזי, אבל במלוה בשטר אינו יכול, כיון שאומר לו 'איני יכול לפגום בשטר' [אורים סי' עד סק"ח, תומים סק"ט, נתיבות המשפט חידושים סקט"ו], ויש חולקים, וסוברים שבכל מלוה יכול לפרעו זוזי זוזי [מצוות ראייה שם ס"ד, הובא בטוב ראי ע"ז ד ע"א אות ו, ע"פ המרדכי ב"מ סי' שנב]. ו"א שהוא דווקא כשלא הגיע הזמן, אבל בהגיע הזמן חייב לפרוע בבת אחת [רמ"א שם ע"פ המרדכי שם. ועיין מצוות ראייה שם, שהקשה שאין לומדים מדברי אגדה, ומקורו של המרדכי מדברי אגדה במסכת ע"ז שם. ועוד כתב שהסברא להיפך ע"פ הסברא המובאת בפוסקים שיותר קל לעכב פרעון קודם שהגיע זמנו, כגון מה שכתוב שם בס"ג, שאינו חייב לקבל המעות אם אוכל פרות המשכנתא, ומש"כ הרמ"א שאם לא קבל המעות קודם הזמן אין המלוה חייב באחריותם, או מש"כ הב"ח בתחילת הסימן, שקודם הזמן אינו חייב המלוה לקבל המעות אם פרעו במדבר].

טור טה לאחר הציון להערה 460 – ואם על פי דינא דמלכותא זכאי המלווה האחרון, גובה המלווה האחרון מדינא דמלכותא [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' א ע"פ מש"כ בשו"ע ובהג"ה חו"מ סי' קב ס"ד]. אך אם כבר גבה הראשון, אין להוציא ממנו, כיון שהדין של דינא דמלכותא בעניינים אלו הוא ספק [שו"ת אורח משפט שם ע"פ הגמרא שם סקט"ו], ואין מוציאים [שו"ת אורח משפט שם]. ואם עדיין לא גבה, ישנו הבדל אם נעשה בדד"מ אפותיקי, שאז מדין תורה חל רק על הקרקעות, ולא על המטלטלים (אף אם יש שיעבוד גם בקרקעות וגם במטלטלים, כיון שאין בדד"מ קניין אגב) ולכן אינו נחשב כמוחזק, אלא כמוציא ואין מוציאים במקרה כזה מדינא דמלכותא. אך אם נעשה בדרך של קניין, נחשב כמוחזק, וגובה [שו"ת אורח משפט שם].

שם – יש אומרים שהמוכר סחורה בהקפה, קודם לשאר מלויים אם הסחורה עדיין קיימת [ב"ח חו"מ סי' צו סקכ"ג בשם הר"ף ב"מ דף סב ע"ב מדהר"ף, וכן במקרה דומה טור חו"מ קח ס"ז. ועיין פת"ש שם סק"ב]. ו"א שאף אם השתנתה הסחורה קודם המוכר לכל הנושים [פת"ש שם הסתפק בזה. ועיין אורח משפט שם, שאם הדין של הב"ח

הוא מטעם תקנה, יש לעיין אם עשו תקנה אף בהשתנה, אך אם הוא מצד הדין משום שיש כאן מקח טעות, וכמ"ש הנוב"ל סי' ל' ובית מאיר אה"ע"ז סי' צ"ט, הובאו דבריהם בפת"ש חו"מ סי' קד סק"ג, הרי שדינו דומה לגזלן שבהשתנה המקח קיים]. ואף אם קנה עצים ונתנם בבניין, קודם המוכר [אורח משפט שם, שאין אומרים תקנת השבים בהלוואה, שהיא מילתא דלא שכיחא, ועוד שגם בתקנת השבים, הקורה שייכת לנגזל או למוכר, אלא שהצריכוהו להתפייס בדמים, וכן בלווה, שהקורה שייכת למוכר, אלא שנותנים לקונה אפשרות לשלם תמורתה].

טור סט לאחר הציון להערה 490 פיסקה חדשה – י"א שתנאי הכתוב בשטר, נחשב כתנאי שנעשה בו קניין [באר אליהו סי' טז ס"ב סק"ה, הובא בטוב ראי כתובות דף נו ע"א אות קיב, על דברי הגר"א שהמקור שיכול להתחייב בשטר על תנאי המגדיל את החיוב, הוא מהמשנה ב"מ פז ע"א 'מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם'. ואף שהגמרא שם אמרה שהוא דווקא בתנאי הממעט את החיוב, אא"כ ישנו קניין, תירץ שם או משום שבהיא הנאה שמלוה לו ואולי אינו רוצה להלוות לאחרים קנה, או מפני שהכתוב בשטר נחשב כקניין].

טור עב לאחר הציון להערה 511 – אולם במקרה שטוען שתנאי היה בשטר, ולא כתוב בשטר בפירוש שלא היה תנאי, חייב המלוה להשבע [טור וש"ע חו"מ סי' פב ס"ב בשם ספר התרומות שער כא (ח"ג סי' א – ג). ועיין בבאר אליהו שם סק"י שהסביר שאין נחשב שעוקר את השטר, ומקור הדברים מעדים כמבואר בהערה הבאה, וכדברי הר"ן כתובות דף ו ע"ב מדהר"ף ד"ה 'והא', שאין העדים עוקרים את השטר, שאם היו עוקרים הרי אינם נאמנים אף באין כתב ידם יוצא ממקום אחר, שהרי הם מכחישים את דבריהם]. וי"א שא"צ להשבע [עיין בהערה בהמשך]. וכן עדים שהעידו על כתב ידם בשטר, וחזרו ואמרו שהיה תנאי בשטר נאמנים [רמ"א חו"מ סי' כט ס"א, ובביאור הגר"א שם סק"י, שכן דעת השו"ע. ועיין בהערה הקודמת על הקשר שבין שני המקרים כמבואר בבאר אליהו]. וי"א שאם כתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים [דעת הרמב"ן המובא בר"ן שם. ומסתבר שלדעת הרמב"ן אין צריך המלוה להשבע במקרה לעיל, שהרי עוקר את השטר, וכמו עד שאינו נאמן אם כתב ידו יוצא ממקום אחר].

טור קיא לאחר הציון להערה 778 פיסקה חדשה – שתי כיתות המכחישות זו את זו בעדות מסוימת, ואחת מעידה בשטר שראובן חייב לשמעון מנה, והאחת מעידה שחייב מאתיים, גובה כסכום הנמוך [שבועות מז ע"ב, חו"מ סי' לא ס"ב], ועל

השאר נשבע שבועה דאורייתא בנקיטת חפץ [שו"ע שם. והגר"א שם סק"ד הסביר שמקורו מר"י מיגאש שאינו נחשב כפירת שעבוד קרקעות, שהרי נחשב מלוה בע"פ. והגר"א תמה עליו בחידושים, שהרי הר"י מיגאש (הובא בספר התרומות שכ"ט ח"ג אות ה) דיבר על שבועה דאורייתא רק במקרה שמלוה אחד הוציא שני שטרות על שני לוויים, ושם בכל לווה יש ריעותא, ואין שטר. וב'באר שבע' כתב שהר"י מיגאש קאי על שניהם. ובבאר אליהו שם הסביר שאע"פ שהר"י מיגאש דיבר בשני לוויים, מ"מ ה"ה גם בלווה אחד ושני שטרות, ששני השטרות נחשבים לפסולים, אלא שאת כח החוב מחזירים שהרי מכלל מאתיים מנה, וודאי שחייב לו מנה, אך נחשב כהוכחה מן הצד ולא מן השטר. ועיין ש"ך סק"ב]. ומ"מ אינו גובה מנכסים משועבדים, כדין מלוה על פה [באר אליהו שם, על פי ההערה הקודמת, שנחשב כמלוה ע"פ]. וי"א שגובה ממשועבדים [שם].

טור קיז לאחר הציון להערה 823 פיסקה חדשה – הודאה במלוה על פה הנעשית בפני עדים יכולים לכתוב שטר, אם אמר לעדים: כתבו וחתמו ותנו לו [סנהדרין כט ב, הלכות ט"ז פ"ז ה"ב]. אך דיני קבלת הודאה זו לעניין כתיבת השטר, אינן שווים לדיני קבלת הודאה, שלא יוכל לחזור בו או לומר משטה הייתי בך [באר אליהו סי' ג ס"ב סק"ד, כגון הודאה בפני דיין אחד מומחה, מועילה לעניין חזרה או משטה אני בך, אבל אינה מועילה לעניין כתיבת שטר. וכן כשאמר אתם עידי, שאין לכתוב שטר הודאה, אבל אינו יכול לחזור בו. אמנם דעת הרמב"ם והשו"ע שהודאה בפני מומחה אחד אינה נחשב כהודאה בפני ב"ד כלל כמבואר שם בסקט"ז ובסק"ז].

טור קכ לאחר הציון להערה 843 בסוף הפסקא, פיסקה חדשה – י"א שרק אם הלווה 'לא ציית דינא', נחשב מעשה ב"ד למלוה בשטר [ח"מ סי' לט ס"ט, ועיין באר אליהו שם סקמ"ד עמ' רלז, שנחלקו הראשונים בהגדרת לא ציית דינא, שלא קיבל את הדין עד ששלחו אחריו נחשב לא ציית דינא או דווקא כשלא רצה לבוא לדין]. וי"א שבכל מקרה של העמדה בדין הוא כמלוה בשטר, אבל רק לעניין גביה ממשועבדים ולא לעניין יכולת הלווה לומר פרעתי [שם סקמ"ד בשם הר"ף והסמ"ע, והש"ך חולק]. וי"א, שרק בפסק דין נחשבים כמלוה בשטר לגבי הנכסים המשועבדים, אבל בסתם הודאה, ואפילו בפני ב"ד אינו נחשב למלוה בשטר כלל [שם בהסבר דעת הר"ף].

מלוח הכתובה בתורה

טור קלא הוספה להערה 75 – ועיין באר אליהו חו"מ סי' לט סק"ג, שבאר שזו דעת תוס'. ועיי"ש עמ' רא, שהסתפק בתירוץ הראשון בתוס' ב"ק ח ע"א ד"ה 'כולן', שאולי סוברים שאין שעבוד דאורייתא במלוח הכתובה בתורה.

טור קלא לאחר הציון להערה 75 – ויש הסוברים שיש לחלק אם כבר עמד בדין שאז השיעבוד מהתורה, ואם עדיין לא עמד בדין השיעבוד מדרבנן [רשב"א ב"ק דף ח ע"א ועיין באר אליהו חו"מ סי' לט סק"ג עמ' רב]. וי"א שדווקא בנזיקין שגובים ממשועבדים, ובכל שאר מלוח הכתובה בתורה אין גובין ממשועבדים [באר אליהו שם בדעת תוס' והמ"מ פ"ט מהלכות מלוח ה"ה]. והטעם שאע"פ ששעבודא דאורייתא, מ"מ במלוח הכתובה בתורה אין קול וחוששים להפסד לקוחות, ורק לנזיקין יש קול, ולכן אין חוששים להפסד לקוחות [באר אליהו שם].

מלוח על פה

טור קנט לאחר הציון להערה 151 פסקה חדשה – י"א שרק במלוח ע"פ יכול לפרוע זוזי זוזי, אבל במלוח בשטר אינו יכול, כיון שאומר לו 'איני יכול לפגום בשטרי' [אורים סי' עד סק"ח, תומים סק"ט, נתיבות המשפט חידושים סקט"ו], ויש חולקים, וסוברים שבכל מלוח יכול לפרעו זוזי זוזי [מצוות ראה שם ס"ד, הובא בטוב ראי ע"ז ד ע"א אות ו, ע"פ המרדכי ב"מ סי' שנב]. וי"א שהוא דווקא כשלא הגיע הזמן, אבל בהגיע הזמן חייב לפרוע בבת אחת [רמ"א שם ע"פ המרדכי שם. ועיין מצוות ראה שם שכתב שהסברא להפך ע"פ הסברא המובאת בפוסקים שיותר קל לעכב פרעון קודם שהגיע זמנו].

מלוי ועירו

טור רנג לאחר הציון להערה 151 – אמנם על טעם זה הקשו האחרונים, שרק בכלי שמכניסו לקיום צריך מלוי ועירו, כיון שדרכו להיות תשמיש קבוע, וכאן אין תשמיש קבוע, ולכן הסבירו, שכיון שגזרו בכלי שמכניסו לקיום גם בתשמיש שאינו קבוע, כיון שעצם הכלי דרכו להכניסו לקיום, כך גזרו גם שלא לחלק בין חלקי הכלי [מכתבי יד בשמנה קבצים קובץ ו, בין רט ל-רי עמ' א'ק, הובא בטוב ראי ע"ז דף עו ע"ב אות קב, אוצרות הרא"ה ג עמ' 144]. ועוד כיון שבליעתו מתפשטת בכל הכלי לחלק מהראשונים [דעת הרשב"א שהובאה בש"ך יו"ד סי' קכא סקט"ז. אולם טעם זה אינו יכול להאמר לדעת הרמ"א שאינו פוסק כרשב"א בסי' צד ס"א אך לא חלק על

השור"ע בדין הגדנפא. כן כתב בשמנה קבצים שם. ויש להעיר שדברי הרשב"א הם בדבר חם, משום שחם מקצתו חם כולו, והרב הרחיב שדין זה הוא גם בצונן, וצ"ע].

מלח

טור רבע לאחר הציון להערה 57 – וי"א שנחלקו במשקולת עצמה או בחפץ הנמדד [לנתיבות ישראל ב, מחלוקת במציאות אות כת, הובא בטוב ראי ב"ב דף פט ע"ב אות קה].

טור רסז לאחר הציון להערה 10 – אחר כל אכילתך אכול מלח [ברכות מ ע"א]. משום שראוי שאחר הרחבת האכילה, יזכור האדם שלא ימשך אחר המותרות, אלא יתקרב לטבע [עין איה שם אות כז].

טור רפד לאחר הציון להערה 177 – מלח המעורב בשאר משקים גורם להם להיות מכשירים לטומאה, שכן מלח שנימוח נחשב כמים, שהרי תולדת המים הוא, ולכן עושה את המשקה כמים [מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ד הובא בטוב ראי פסחים דף כ ע"א אות צד].

מלחמה

טור רצה לאחר הציון להערה 6 – יש שרצו להסביר בדעת הראשונים, שישנו חילוק בין מלחמת מצווה למלחמת חובה, שמלחמת חובה הינה חובה על המלך, ולכן גם אם עוסק במצווה אחרת אינו פטור ממלחמה זו, אך מלחמת מצווה אינה חובה על המלך, ולכן אם עוסק במצווה אחרת פטור ממצות המלחמה [טוב ראייה סוטה ג ע"א, הובא בטוב ראי שם אות ח בדעת התוס' שם ד"ה לה'].
 טור רצו לאחר הציון להערה 13 פייסקה חדשה – בזמן המלחמה מתגלה אורו של משיח, והצדיקים המתים במלחמה יש בהם משום מיתת צדיקים המכפרת [אורות, המלחמה פסקה א]. המלחמה היא נגד הטבע הגס, ששולט על כל החומריות, ולכן צריך את כל הכחות המעשיים והרוחניים [עולת ראייה ח"א עמ' מב, הובא בהגדה של פסח עמ' רסח].

טור רצו לאחר הציון להערה 19 – בענייני הכלל לא שייך גדר 'זחי בהם', ולכן מותר במלחמה למסור נפשו על מנת להציל אחרים. ולכן מותר לצאת גם

למלחמת רשות [שו"ת משפט כהן סי' קמג עמ' שטו]. ואולי הוא חלק מדיני המלוכה, שרובם לא נמסרו לנו, והוא דבר המסור לכל מלך [שם, ועיין עוד בערך מלך עמ' קלד לאחר הציון להערה 206]. או שמסור לב"ד במלחמת רשות [שם סי' קמד אות יג עמ' שלה].

טור רצו הוספה להערה 25 – ועיין לעיל לאחר הציון להערה 19.

טור טד לאחר הציון להערה 87 – הלשון 'ונשמרתם מאוד' שנאמרה לגבי איסור המלחמה בבני עשיו [דברים ב ד], היא לתוספת זהירות, אבל לא באה לאסור חששות רחוקות ומיעוט דמיעוט נגד הכלל שהולכים אחרי הרוב [מצוות ראה סי' ג סי"ז].

טור שיא לאחר הציון להערה 129 פסקה חדשה – מלחמות החשמונאים על שרצו היונים 'להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך', היו מק"ו שהרי בשעת השמד גם על מצווה קלה ירג. והמשך המלחמות היו שנחשבו כמלך בגלל הסכמת האומה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א עמ' שלו ואילך].

טור שיג הוספה להערה 155 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קמה אות א עמ' שנ, שצריך הסכמת האומה וסנהדרין.

טור שפב לאחר הציון להערה 728 פסקה חדשה – י"א שגם מלחמת רשות דוחה מצוות אחרות מדין עוסק במצווה פטור מן המצווה [אגרות הראיה ח"ג אגרת תקמד בשם אביו, הובא בטוב ראי סוטה דף מד ע"ב אות פה]. אולם הראשונים כתבו שאין דוחה [רש"י סוטה דף מד ע"ב ד"ה 'רשות'], והסבירו האחרונים שאע"פ שיש למלחמת רשות יתרון על מצוות אחרות, שהרי דוחה פקוח נפש, שהרי יוצאים למלחמת רשות אע"פ שיודעים שיתכן וימותו אנשים, מ"מ אינו נחשב שדוחה 'וחי בהם', מפני שהיא מצווה המוטלת על הציבור, והציבור אינם מתים [אגרות הראיה שם, ע"פ שאלת המנ"ח על החינוך במצווה תכה, הובא בטוב ראי שם]. ועוד שמצות שמיעה למלך, אע"פ שיש בה חומרה, שהעובר על דברי המלך חייב מיתה [רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ח], יש בה קולא גדולה, שאין מבטלים לימוד תורה בשבילה [סנהדרין דף מט ע"א], אע"פ שבשביל שאר מצוות שאינן יכולות להעשות ע"י אחרים מבטלים תורה [מו"ק דף ט ע"א, ירושלמי ברכות פ"א ה"ב]. ולכן מלחמת רשות נחשבת רשות, שהיא על פי ציווי המלך, ורק לוקח רשות מב"ד, אבל אין זה

ציווי שלהם, שאם היה זה ציווי היו עוברים על זה בבל תסור ולכן נחשבת רשות לגבי כל המצוות [אגרות הראיה שם].

שם פיסקה חדשה – הסתפקו האחרונים האם הדין של ע"א שנאמן במלחמה אם אמר קברתיו, נובע מדין ע"א הכללי, שהוא מטעם דעבידא לאגלווי, או שהוא דין שונה מכל דין ע"א נאמן באיסורים [באר אליהו חו"מ סי' ל סקל"ו, הובא בטוב ראי כתובות דף קטו ע"א אות נה. ותלה שם במחלוקת רש"י ותוס' עם הרמב"ם].

שם פיסקה חדשה – אע"פ שבמלחמה אומרים 'בדדמי', מ"מ כתבו האחרונים שבשני פסולים המעידים אין אומרים בדדמי, ונאמנים [תקנת עגונות סק"י וסקל"א בשם הריב"ל והמב"ט]. וה"ה לגבי נכרים רבים שאין אומרים בדדמי, ולא צריך שיאמר קברתיו [שו"ת עזרת כהן, תקנת עגונות סי' כה הובא בטוב ראי שם אות נט].

שם פיסקה חדשה – אם ראו נכרים שנקבר תחת מפולת, נאמנים, שהרי זה כאילו אמרו קברתיו, שאומרים 'כאן נמצא כאן היה' [שו"ת עזרת כהן סי' כה, הובא בטוב ראי כתובות דף עו ע"א אות קכט].

שם פיסקה חדשה – י"א שבאשה עצמה אינו מועיל אם אומרת 'קברתיו' [שו"ת עזרת כהן סי' כז, הובא בטוב ראי כתובות דף פח ע"א אות קמה].

שם פיסקה חדשה – כיון שלרוב הראשונים א"צ כלל לומר 'קברתיו', לכן בכל מקום של ספק ניתן להקל בזה [שו"ת עזרת כהן סי' כז]. אם יש הוכחה שהעד מדייק אין צריך שיאמר 'קברתיו' [שם עמ' קו]. וכן אם ראה אותו העד לאחר המלחמה [שם עמ' קז]. וכן אם מדובר בספק דרבנן [שם סי' כח עמ' קיז, כגון שאבד זכרו, שהאיסור רק מדרבנן].

שם פיסקה חדשה – אע"פ שכרגיל ישנה חזקה שלאנוסה יש קול [תוס' כתובות ט ע"א ד"ה 'ואי' בשם הירושלמי], מ"מ במלחמה אין לה קול [שו"ת עזרת כהן סי' ח, הובא בטוב ראי שם יב ע"ב אות כד].

שם פיסקה חדשה – אין חילוק בין שעת מלחמה לשעת שלום לגבי יוחסין אם נבעלה בעיר [שו"ת עזרת כהן סי' י אות ב, הובא בטוב ראי כתובות דף טו ע"א אות לא. ועיי"ש שכתב שהוא מ"מ גם לדעת הרמב"ם וגם לדעת הטור].

שם פייסקה חדשה – י"א שבמלחמה מותר לאשה לצאת בכלי זין, וכל האיסור הוא רק כשיוצאת לשם תכשיט [כן כתב בבאורי הראי"ה על ספר המצוות לרמב"ם מצווה ל"ת מה, הובא באוצרות הראי"ה ח"ג, וכן הובא בטוב ראי ע"ז בבאורי הראי"ה להלכות ע"ז ברמב"ם, ודייק זאת מלשון הרמב"ם 'לא תעדה אשה כלי זיין ועדי איש', וי"א שאף במלחמה אסורה [כן כתב שם בשם תרגום יונתן, שיעל הרגה את סיסרא ביתד, שלא תעבור על 'לא יהיה כלי גבר']].

מלחמה/עורכי המלחמה

טור תמוז לאחר הציון להערה 514 פייסקה חדשה – גם נוטע בצורת זריעה, כלומר על ידי גרעינים נחשב נוטע וחוזר מעורכי המלחמה [שבת הארץ קונטרס אחרון אות ו].

טור תמוז לאחר הציון להערה 522 פייסקה חדשה – על פירות עבירה אין חוזרים מערכי המלחמה [עץ הדר סי' כט, הובא בטוב ראי סוטה דף מג ע"ב אות פג, ע"פ הירושלמי סוטה פ"ח ה"ה].

טור תנוז לאחר הציון להערה 607 פייסקה חדשה – העושה תשובה אינו חוזר מערכי המלחמה, וכמו שאול ששלחו הקב"ה למלחמה אע"פ שעבר על דברי הנביא [טוב ראייה ברכות יב ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות קט, טוב ראי יומא דף כב ע"ב אות י. וצ"ע ששם היתה מלחמת מצווה של עזרת ישראל מיד צר. ובטוב ראייה סוטה דף מד ע"א, הובא בטוב ראי שם אות פד כתב שאינו חוזר, אך הוקשה לו מסח בין תפילה לתפילה, שיכול לחזור בו ע"י וידוי וחרטה. וחילק שם שרק בלאו הניתק לעשה אינו חוזר, שנחשב שלא עבר על העשה].

מליח כרותח

טור תקנא לאחר הציון להערה 83 פייסקה חדשה – יש מהראשונים שהחמירו במלוח לאחר שיעור מליחתו שנחשב כרותח [תה"ד סי' קנט, וכן פסק הרמ"א ביר"ד סי' סט ס"כ]. והסבירו האחרונים שיש בזה שני צדדי חומרא, ולכן מחמירים אם לא לדבר מצווה או הפסד מרובה, שצד אחד שאחר שיעור מליחה עדיין נחשב רותח, ועוד שגם אם המלח אינו נחשב כרותח, החתיכה עצמה נחשבת כרותחת [שו"ת עזרת כהן סי' סו עמ' רבע].

טור תקעא לאחר הציון להערה 250 – וכתבו האחרונים שפשט דברי הפוסקים [שו"ע יו"ד סי' קה ס"ט], שאינו מבטל [שו"ת דעת כהן סי' מז אות ה, מציאות קטן סי' שא, ועיי"ש שהשווה בינו למים וציר וחילק ביניהם, שבחלב מיד מפליט, גם כאשר עדיין בולע, ולא הספיק החלב לצננו, אבל במים, כיון שמדובר על בליעת דם, הרי כל זמן שבולע אינו מפליט, וכשמתחיל להפליט, כבר בטל כח המלח].

טור תרלד לאחר הציון להערה 714 פיסקה חדשה – נחלקו האחרונים אם אומרים דין 'חתיכה נעשית נבלה' כאשר הבליעה היתה על ידי מליחה. שיש אומרים שגם בזה אומרים חנ"נ [כן כתב בשו"ת דעת כהן סי' נב עמ' קלו, וכתב דהיינו כשיטת התוס' שכתב הש"ך סי' כב הנ"ל בהג"ה, וכ"מ מדברי הפרמ"ג בפתיחה להלכות מליחה, וכ"נ מדברי הש"ך סי' קה סק"ל], אך הסברא הפשוטה היא שלא אומרים בזה חנ"נ, ובעיקר בשאר איסורים, שאינן בשר וחלב, שאין איסורם, לאוסורים [רמ"א יו"ד סי' צב ס"ד בשם תוס' וסמ"ק וסמ"ג ומרדכי בשם ר' אפרים], אלא משום גזרה משום בשר וחלב [ש"ך בסי' צב סק"ב, וכמו שביאר עוד בשם הר"ן בסי' כב סק"י], אך הכריעו האחרונים להחמיר, ובמקום הפסד מרובה יש להקל [שו"ת דעת כהן שם].

שם פיסקה חדשה – אין מחמירים במליח לגבי בישול בשר ודגים [שו"ת דעת כהן סי' נה, נו, הובאו בטוב ראי פסחים דף עו ע"ב אות קפז].

שם פיסקה חדשה – אין המליח מועיל להחשב מבושל בשביל עירוב תבשילים [הגדה של פסח להגרא"ה קוק, סדר עירוב תבשילים אות ב].

מליחה

טור תרנא לאחר הציון להערה 121 פיסקה חדשה – במקום השחיטה ישנן חוטים וישנם ורידין [כן משמע בשו"ע סי' כב ס"א ובש"ך שם סק"ה. כך כתב במצוות ראייה שם]. והחוטים שאין בהם ריבוי דם, מותרים בצלי, ואסורים במליחה. וורידים יש בהם ריבוי דם, ואסורים בשניהם [מצוות ראייה שם].

שם פיסקה חדשה – השוכחת אם מלחה את הבשר ובישלה, י"א שכשר [ט"ז יו"ד סי' סט סק"ד], ויש חולקים [ש"ך בנה"כ], ויש שהכריעו, שאם זוכרת שהדיחה, מסתמא גמרה את המליחה, ואם מסופקת אף בזה, מסתבר שלא מלחה [עץ הדר סעיף כה, ע"פ הגמרא בברכות דף טז ע"א לגבי ק"ש ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' מז אות ה,]

שאף שמתברר כש"ך שאינו מצוי שעסק גדול כמליחה תשכת, מ"מ יכול להיות מקרה שמלחה כמה חתיכות, ועל חתיכה אחת הסתפקה, ובזה נראה כט"ז].

טור תרנו לאחר הציון להערה 178 לאחר המילים 'אופן המליחה' – בשר שנקרש אסור למלחו עד שירכך אותו [ש"ך סי' סט סק"א]. ובספק אם נקרש ועד אחד מעיד שנקרש, נאמן [שפתי דעת שם בשם כנה"ג הגהות ב"י]. ואע"פ שאתחזק איסורא ואינה בידו, כיון שאנו עסוקים בהוצאת הדם, נחשב שלא אתחזק איסורא [ש"ד שם]. והכוונה שאתרע חזקת איסור, ויש שכתבו שאפשר לומר שנחשב בידו, הואיל ויכול להכניסו למקום חם [מצוות ראייה שם].

טור תרנה לאחר הציון להערה 158 – הסתפקו האחרונים [מציאיות קטן סי' רצט] במקרה שיש לו מלח גס, ועומד לפני שבת, ואם יכתוש, לא יוכל למלוח אלא כדי הילוך מיל, אם עדיף למלוח בגס ולהמתין שעה [וכמ"ש הרמ"א ביו"ד סי' סט ס"ו], או לכתוש ולהמתין כדי הילוך מיל [כמ"ש השו"ע שם ס"ג].

טור תרסד לאחר הציון להערה 228 – גם לדעה זו, צריך שרוב החתיכה תהיה מכוסה במלח, ובמקום שאפשר צריך למלוח מכל הצדדים, ולא רק משני צדדים [שו"ת דעת כהן סי' מו].

טור תרסו לאחר הציון להערה 251 – ו"א שאם נמלח מצד אחד, מותר אם ימלח את הצד השני באופן שיהיה למטה, ולא יפעפע על הצד שנמלח [יד אפרים סי' סט ס"ד בשם תפארת למשה]. ומשמע מדבריו שאף לאחר הדחה, ואף לאחר מעל"ע [מצוות ראייה שם]. וי"א שאינו מועיל, כיון שבשעת המליחה חייב לתת למעלה, וחוששים שמליחה קצרה נחשבת מליחה. ולכן אין לסמוך כיון שמותר בצלי [מצוות ראייה שם. והדעה הראשונה סוברת שמצרפים את הדעה שצד אחד במליחה מועיל, והדעה שלפני שיעור מליחה אינו מועיל].

טור תרסט לאחר הציון להערה 270 – והסתפקו בזה האחרונים במקרה שיש לו מלח גס [עיין לעיל ציון 153 ואילך], ועומד לפני שבת, ואם יכתוש, לא יוכל למלוח אלא כדי הילוך מיל, אם עדיף למלוח בגס ולהמתין שעה, או לכתוש ולהמתין כדי הילוך מיל [מציאיות קטן סי' רצט]. עוד הסתפקו האחרונים אם עדיף לתת בשר עם קרח בכלי שני, אף שאינו לכתחילה [רמ"א יו"ד סי' סח ס"א], על מנת שיוכל

למלחו שעה, ולא רק כדי הילוך מיל. ונטו להעדיף מליחה שעה [שו"ת דעת כהן סי' מז אות ג, מצוות ראייה שם].

טור תרצ לאחר הציון להערה 447 פיסקה חדשה – בשר שלא נמלח, וניתן בכלי ראשון שהוסר מהאש, נחלקו האחרונים, שיש שכתבו שמבשל אף ללא מלח [תורת חטאת כלל ב ס"ד], ויש שכתבו שאינו מבשל אלא אם כן נמלח ולא הודח [ט"ז יו"ד סי' סט סקכ"ג. וכתב שהרא"ש המובא בטור אורח חיים סי' שיח, דבר רק לעניין שבת. ובשו"ת דעת כהן סי' מז אות ד, ובמציאות קטן אות שח, כתב שאם מבשל הלחלוחית לעניין שבת, ה"ה שמבליע לעניין איסור. ונשאר בצ"ע לדינא, אך צידד שאין להקל בבשרא דתורא גם בלא נמלח כל שאין ס' נגד הלחלוחית].

שם פיסקה חדשה – בשר שהתבשל בלא מליחה ומשערים אם יש ס' כנגד הדם, ו"א שהבשר אינו מצטרף [כן הבין בשו"ת דעת כהן סי' מז אות ו, ובמציאות קטן אות שיא בדעת השו"ע סי' סט ס"א], ו"א שמצטרף [פר"ח שם סקמ"ב]. ובארו האחרונים שאין יודעים כמה דם יצא ומשערינן בכלו. אולם כאן יש לנהוג כראשונים שסוברים שמשערים באומד יפה [ראב"ד תמים דעים סי' ז, הובא בב"י סי' צח]. משום שרואים את הבשר, ורק אין ידוע כמה נפחת ממנו [שו"ת דעת כהן שם, מציאות קטן שם].

טור תרצד לאחר הציון להערה 483 פיסקה חדשה – יש אחרונים שכתבו, שבשר ששהה ג' ימים, אם מלחו כשיעור מליחה בכלי מנוקב, ואח"כ הדיחוהו ומלחו בכלי שאינו מנוקב, ויצא ציר, אין הציר אוסרו. והסברא שאין אוסרו, שאם יצא הדם בראשונה הרי כשר, ואם לא יצא, לא יצא גם במליחה השניה [מהרש"ל פרק כל הבשר סי' צח, הובאו דבריו בט"ז יו"ד סי' סט סקל"ב]. ואע"פ שאפשר לומר שיצא הדם, אך לא יצא כולו, ולכן אינו כשר אע"פ שיוצא הדם [וכמו הגעלה בכלי הצריך ליבון, כמבואר בט"ז שם]. מ"מ כיון שלהלכה ציר היוצא ע"י מליחה גם אחר שיעור מליחה, נחשב דם, ואעפ"כ מותר לבשלו, כיון שאינו יוצא ע"י בישול אם שהה כדי מליחה. ואם כן גם בשר ששהה ג' ימים ואין הדם יוצא ע"י מליחה לא יצא ע"י בישול, אלא שצריך לומר שאם אינו יוצא כלל ע"י המלח, יוצא ע"י בישול [שו"ת דעת כהן סי' מז אות ז, מציאות קטן אות שיב].

טור תרצה לאחר הציון להערה 493 – ו"א שאפשר להשהותו אף במים קרים [כנה"ג הג' ב"י סקר"ד]. והטעם שיכול להשהות במים קרים, אף שההדחה אינה

מועילה במים קרים, משום שהמטרה בהשהיה זו, שהנקבים ישארו כמות שהם, ובהדחה המטרה היא שהנקבים יגדלו [מציאות קטן סי' ש].

מליחת קרבנות

טור תשיט לאחר הציון להערה 189 פיסקה חדשה – שמן שנקרש ונימוח אח"כ, שאינו נחשב משקה לעניין קבלת טומאה, מ"מ מכשיר לקבלת טומאה בקרבנות, שכן מלח שנימוח נחשב כמים [ועיין ערך מלח לאחר הציון להערה 177], שהרי תולדת המים הוא, ולכן עושה את המשקה כמים ומלח הקרבנות מעורב בשמן, ולכן השמן מכשיר כיון שמעורב בו מלח [מצוות ראייה או"ח סי' קנח ס"ד הובא בטוב ראי פסחים דף כ ע"א אות צד, בשיטת הרמב"ם ע"פ דברי רש"י שם ד"ה 'צריד', שמשמע ממנו שאין אפשרות של שמן שאינו מכשיר, אף אם נקרש ונימוח].

כרך נ

מליקה – מלתא דעבידא לטעמא

מליקה

טור נט לאחר הציון להערה 441 פיסקה חדשה – וי"א שמליקה כשרה בין למעלה, ובין למטה [ברטנורא קינים פ"א מ"א, תפא"י שם, וכן משמע בשו"ת משפט כהן סי' קז אות ב, הובא בטוב ראי זבחים דף לו ע"א אות כה, שכתב על הגמרא שם "רבי יהודה לטעמיה דאמר שלא למקומו נמי מקומו קרינא ביה", "ודאי נצטרך לומר, כמש"כ כת"ר, דמיירי בשינויים אחרים שחוץ למתן דם". ומשמע שכוונתו למליקה].

מלך

*טור קכז הוספה להערה 126 לאחר המילים 'ביסוד הי"ב' – רמב"ן בראשית פמ"ט פס' י.

טור קכז לאחר הציון להערה 137 – כתבו האחרונים שמה שהסכימו הסנהדרין שבאותו דור להמליך את החשמונאים, משום שראו צורך בדבר, שלא היה אפשר להעמיד מלך מבית דוד באותו הדור [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א, עמ' שלז].

טור קכז לאחר הציון להערה 137 פיסקה חדשה – הסבה שעם ישראל מאסו במלכות בית דוד [ילקוט שמעוני שמואל א רמז קו], משום שחשבו שמלך ההוגה בתורה כדוד ושלמה, אינו יכול לעסוק בענייני העולם של הנהגת המלכות [אגרות הראיה ח"ג אגרת תשמג, הובא בטוב ראי שבת דף לג ע"ב אות סב. אולם בשמנה קבצים קובץ א אות קסב, אורות הקדש ח"א שער שני סדר ה פיסקה ק, ובאורות הנבואה פרק ח פיסקה ח כתב שאין לנביא את הכח של מלך בעניינים המעשיים פרט לשמואל הנביא. ועיין עין איה ברכות דף י ע"א אות קלו-קלח, הובא באורות הנבואה פ"א פיסקה ו]. ולכן דווקא שם תקן יעקב אבינו מטבע, שווקים ומרחצאות [שבת דף לג ע"ב].

טור קלד לאחר הציון להערה 205 – אע"פ שהמלך יכול להעניש שלא כתורה, מ"מ אינו יכול לעשות נגד פסוק המפורש בתורה, ולכן אינו יכול להרוג את בני החוטאים [שו"ת דעת כהן סי' קצג, הובא בטוב ראי יבמות דף עט ע"א אות לא]. אבל חטא

שיש בו חילול שם שמים בפרהסיא, מותר להרוג את בני החוטאים [שם ע"פ הגמרא שם, לגבי הגבעונים].

טור קלד לאחר הציון להערה 206 פיסקה חדשה – ישנם דיני המלוכה, שרובם לא נמסרו לנו, ורק מיעוטם נמסרו לנו (כגון היתר לצאת למלחמת רשות, הריגה דווקא בסייף, איסור הפקעת ממון, קבלת ממון הרוגי המלך), והוא דבר המסור לכל מלך, שדורש כבינתו הרחבה [ש"ת משפט כהן ס' קמג עמ' שטו, שטז].

שם פיסקה חדשה – משפט המלוכה אינו בדווקא בדברים הקשורים לכבוד המלך, אלא גם כל דבר כללי הנוגע לאומה [ש"ת משפט כהן ס' קמד אות יג]. ולכן מותר למלך להרוג נפשות לתקן עולם [רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"י].

שם פיסקה חדשה – מה שכתבו הראשונים שחרם הוא איסור תורה [רמב"ן ויקרא כז כט, משפט החרם, תשובות הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן ס' רפח)] וספקו להחמיר, היינו דווקא בחרם של מלך [ש"ת עזרת כהן ס' ד].

טור קלה לאחר הציון להערה 213 פיסקה חדשה – נחלקו הראשונים האם כיום יש למלך סמכות לתת רשות לדיינים לדון, ואז יהיה דינם דין, ואין רשות לבעלי הדין לחזור בהם, ואין צריך לשלם אם טעה [כן כתב בבאר אליהו ס' ג סקכ"ו, ע"פ דברי הגר"א שם, שהרי לדעת תוס' הסמכות של ראש הגולה משום יחוסו לבית דוד, וזה לא שייך בזה"ז, ולרש"י הוא מצד שיש להם כח ממלכי פרס, וזה שייך גם בזה"ז, וכ"ש שלמלך עצמו יש סמכות למנות דיינים. אמנם יתכן שגם רש"י מודה לתוס' שתלוי גם ביחוס לבית דוד. אך הגר"א כנראה הבין שהיחוס לב"ד הוא אסמכתא בעלמא, והכוונה בפסוק היא הבטחה בלבד, כן הסביר בבאר אליהו בסקכ"ז. ועיין שם סקכ"ח, הובא בטוב ראי ב"ק דף קיג ע"ב אות ק].

טור קלט לאחר הציון להערה 259 פיסקה חדשה – שהמלך משעבד נכס, הרי הוא נחשב כמוחזק, וכן הבאים מכחו, נחשבים מוחזקים [באר אליהו ס' ד סקל"ח, הובא בטוב ראי ב"ב דף נה ע"א אות פב, טוה ראי יבמות דף מו ע"א אות טו]. אך לגבי ת"ח אין המלך נחשב מוחזק [באר אליהו שם סקכ"ב, הובא בטוב ראי ב"ב דף ח ע"א אות ז].

טור קמה לאחר הציון להערה 311 פיסקה חדשה – נחלקו הראשונים האם פילגש מלך נחשבת אשת איש [כן כתב באגרות הראיה ח"א אגרת קג עמ' קכז, הובא בטוב ראי יומא דף סו ע"ב אות כז. שדייק מלשון הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ד ה"ד) שכתב:

'ופילגשים בלא כתובה ובלא קידושין אלא ביחוד בלבד קונה אותה', והבין שנחשבת אשת איש, כיון שקנה אותה. ותוס' (יומא דף סו ע"ב ד"ה 'פלוני') כתבו 'פלוני מהו לעולם הבא - פר"ח אבשלום שבא על פילגשי אביו מהו לעולם הבא מי סבירא לן הא דאמר רב נשים בכתובה וקידושין פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין', ומשמע שאינה נחשבת אשת איש. ובמצות ראייה אהע"ז סי' כז עמ' קמט, הביא רק את דעת הרמב"ם].

שם פסקה חדשה – הטעם שמלך מותר בפילגש ואינה צריכה קידושין, הוא לפי מה שכתבו המפרשים דעיקר איסור קדשה הוא מפני ההפקרות שתוכל להיות היום לאחד ומחר לאחר, אבל במלך משום שאין משתמשים בשרביטו של מלך, וממילא לא תהיה הפקרות [שו"ת עזרת כהן סי' מב עמ' קסב, באוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 80, הובא בטוב ראי יבמות דף כב ע"א אות ה, ועיין מצוות ראייה אהע"ז סי' כז עמ' קמט ד"ה 'והנה'].

טור קנז לאחר הציון להערה 426 פסקה חדשה – מלך המביא קרבן על שגגתו, נחשב שאין על גביו אלא ה' אלקיו [הוריות דף י ע"א], ומראה על טהרת לבו, כיון שהשוגג נגד המלך אינו נענש, והוא ששוגג מביא קרבן [מאורות הראייה ירח האיתנים דרשה לשבת תשובה, הובא בטוב ראי שם אות ג].

* שם פסקה חדשה – מלך נידון בכל יום [ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג].

טור קנז הוספה להערה 427 לאחר המילים 'שאפילו בדרך עראי אסור' – וכתב שם עוד על דברי הרדב"ז שמקורו מהגמרא בסנהדרין הנ"ל, ששם מדובר על מלך השטוף בשכרות, ולא על שתיה בדרך ארעי. ולכן הסביר שעל אנשים רגילים אומרת הגמרא שאין דרך לאכול ללא שתיה (שבת דף יד ע"א 'מהו דתימא הא שכיחי והא לא שכיחי'), אבל על מלך אין דרך בשתיה ללא אכילה (חולין שם 'לאו אורחיה דמלכא משתיא בלא מיכלא'), והטעם שיין שלא בשעת הסעודה משכר (ירושלמי פסחים פ"י ה"ו), ולכן אין דרך למלך לשתות ללא אכילה, שלא ישתכר, ובדומה לכך כתב במציאות קטן סי' שצט.

טור קס לאחר הציון להערה 463 פסקה חדשה – כמו שיחיד שהגיה אפילו אות אחת, נחשב שקיים את המצווה של כתיבת ס"ת [מנחות דף ל ע"א], כך גם המלך שהגיה אות אחת בספר הנוסף, נחשב שקיים את המצווה [שו"ת דעת כהן סי' רלג].

טור קסב לאחר הציון להערה 475 – ויש שכתבו שהטעם הוא, ללמד שכל הנהגת המלכות היא על פי התורה [שו"ת משפט כהן סי' קכד, הובא בהגדה של פסח עם פרושי הראי"ה עמ' רחצ].

טור קעג לאחר הציון להערה 584 פיסקה חדשה – מצות שמיעה למלך, אע"פ שיש בה חומרה, שהעובר על דברי המלך חייב מיתה [רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ח], יש בה קולא גדולה, שאין מבטלים לימוד תורה בשבילה [סנהדרין דף מט ע"א], אע"פ שבשביל שאר מצוות שאינן יכולות להעשות ע"י אחרים מבטלים תורה [מ"ק דף ט ע"א, ירושלמי ברכות פ"א ה"ב]. ולכן מלחמת רשות נחשבת רשות, שהיא על פי ציווי המלך, ורק לוקח רשות מב"ד, אבל אין זה ציווי שלהם, שאם היה זה ציווי היו עוברים על זה בבל תסור ולכן נחשבת רשות לגבי כל המצוות [אגרות הראיה ח"ג אגרת תתקמד, הובא בהליכות ראייה ח"א עמ' 330, טוב ראי סוטה דף מד ע"ב אות מה].

טור קפד לאחר הציון להערה 689 – אף שת"ח קודם למלך, מ"מ מלך שהוא ת"ח קודם לת"ח [טוב ראייה ברכות דף יב ע"ב, הובא בטוב ראי שם אות קח].

טור רג לאחר הציון להערה 861 פיסקה חדשה – בתחילת מלכותו חמורה יותר המחילה [באר אליהו סי' כז סקט"ו, הובא בטוב ראי יומא שם אות יא, ע"פ רש"י יומא דף כב ע"ב ד"ה 'מפני'].

טור רי הוספה להערה 929 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א.

מלך (מינויו)

טור רטו לאחר הציון להערה 13 – ויש שכתבו שכשאינן נביא ניתן להעמיד מלך גם ללא נביא [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א עמ' שלו, הובא באורות הנבואה פ"י פיסקה ד, טוב ראי ב"ב דף עה ע"א אות צד, ע"פ הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ה ה"א שלא הזכיר נביא, ועוד שבזמן החשמונאים העמידו מלך ללא נביא וכמ"ש הרמב"ם בהלכות חנוכה פ"ג ה"א. ועיין אורח משפט בהערות הרצ"י עמ' רסז], אבל כשיש נביא אין להעמיד מלך ללא נביא [שם ע"פ הרמב"ם בהלכות מלכים פ"א ה"ג] אפילו בדיעבד [שם ע"פ הרמב"ם שם ה"ח]. ויש שהעלו אפשרות שכאשר ישנו מלך מבית דוד, אי אפשר להעמיד מלך

אחר על חלק מעם ישראל או רובו אלא ע"פ נביא, אולם כשפסקה מלכות בית דוד מעמידים מלך ללא נביא אלא ע"פ ב"ד [שם ע"פ הסתירה הנ"ל ברמב"ם].

טור ריח הוספה להערה 34 – ועיין לאחר ציון 13.

טור רכד לאחר הציון להערה 78 פיסקה חדשה – ויש אומרים שבזמן שאין מלוכה, חוזרים הזכויות של המשפטים לידי העם [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א, עמ' שלז]. ויש ראשונים, שאף נראה מדבריהם שכן הוא גם לעניינים הפרטיים כגון היתר פילגש [שם בדעת הרמב"ם, שהותרה פילגש לשופטים, אף שאסורה לכל אדם חוץ ממלך]. אך הסתפקו האם דין זה נוהג גם לעניין יציאה למלחמת הרשות [שם סי' קמה סוף אות א, וכתב שם שמסתבר לאסור].

מלכויות, זכרונות ושופרות

טור רמב לאחר הציון להערה 34 – עוד כתבו האחרונים, שענין מלכויות זכרונות ושופרות, להכיר את גדלות הקב"ה, מעלת עם ישראל ומעלת התורה, שעל ידי זה יגיעו לתשובה [מדבר שור דרוש יח, הובא בטוב ראי ר"ה דף לב ע"א אות סז].

טור רמז לאחר הציון להערה 68 פיסקה חדשה – אך כתבו האחרונים שבגמרא לא משמע כן [טוב ראי ר"ה דף לב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות סט, ע"פ מה שנאמר בגמרא 'וכשקידשו בית דין את השנה באושא ירד רבי יוחנן בן ברוקא לפני רבן שמעון בן גמליאל ועשה כרבי יוחנן בן נורי אמר לו רבן שמעון לא היו נוהגין כן ביבנה ליום השני ירד רבי חנינא בנו של רבי יוסי הגלילי ועשה כרבי עקיבא'. ואם היו אומרים כן בכל התפילות, הרי שיכול היה לשנות בתפילת מוסף אחר שהתפלל שחרית. ואולי צ"ל שקדשו את החדש לאחר שהתפללו שחרית, ולכן בשחרית התפללו תפילת חול, וכמו שלא תקנו שיר בשחרית של ר"ה כמ"ש רש"י (ר"ה דף ל ע"ב ד"ה 'שלא') 'שמתוך שברוב השנים אין העדים באין קודם תמיד של שחר, וספק יתקדש היום ספק לא יתקדש – לא תקנו שיר של יום טוב שחרית בראש השנה'].

טור רפ לאחר הציון להערה 332 – יש שהסבירו את ההו"א בגמרא בהסבר הברייתא, שריב"נ מוסיף ומצריך שבע לכל אחד, ואע"פ שהוא מוסיף בלכתחילה [שלא כרש"י ד"ה 'לא יפחות']. אך מסקנת הגמרא אינה כן, אלא מדובר על שלשה או שבעה פסוקים לכל הברכות, מכך שלא כתוב בברייתא שלש שלש [טוב ראי ר"ה דף לב ע"א, הובא בטוב ראי שם אות סט].

טור רפב לאחר הציון להערה 352 – עוד כתבו האחרונים שהמספר עשר מראה על ריבוי, והמספר תשע מראה על היחיד, ולכן הזכירה חנה בתפילתה תשע אזכרות, ומהצלחת היחיד תבנה הצלחת הכלל, וכנגד זה נתקנו תשע ברכות בתפילת מוסף של ר"ה [עולת ראייה ח"ב עמ' של, הובא בטוב ראי ר"ה דף לב ע"א אות סח].

מלמד תינוקות

טור שס לאחר הציון להערה 12 פיסקה חדשה – הסבה שהשוו מלמדי תינוקות לכוכבים [זמצידיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות' ב"ב דף ח ע"ב], משום שכל כוכב הוא כעולם מלא [תק"ז דף יד ע"ב], וכן נפש התינוק היא כעולם מלא [מאמרי הראיה ח"ב עמ' 389, הובא בטוב ראי ב"ב דף ח ע"ב אות טו].

שם פיסקה חדשה – האבל על מלמדי תינוקות, נחשב כאבל הרבים [מאמרי הראיה ח"ב עמ' 389, הובא בטוב ראי ב"ב דף ח ע"ב אות טו].

מלקות

טור תיט לאחר הציון להערה 38 – וי"א שהטעם להחסרת המכה הארבעים, משום ש'הפיל' נחשב כמכה אחת [מציאות קטן אות קנא, מאורות הרא"ה, תפלה פרק יב אות ב עמ' כמה מכת"ק].

טור תיט לאחר הציון להערה 39 פיסקה חדשה – הטעם לארבעים מלקות, כנגד שמנה עשרה חוליות שבשדרה [ברכות דף כח ע"ב], וכנגד עשרים ושתים צלעות [מציאות קטן אות קנא].

טור תכ לאחר הציון להערה 43 פיסקה חדשה – כתבו האחרונים [באר אליהו סי' ב סק"י, הובא בטוב ראי כתובות דף מו ע"א אות צו], שהואיל ולפעמים רשאים חכמים לחייב ממון במקום מלקות [רמ"א שם בשם מהר"ו ומהר"ם מריזבורג], לכן קראו לפעמים לממון מלקות [כתובות דף מה ע"ב].

מלתא דאתיא בקל וחומר טריח וכתב לה קרא

טור תסא לאחר הציון להערה 2 – והטעם שלעתיד לבא, הכל יהיה מפורש מפי משה, ולא יצטרכו ק"ו [שמנה קבצים קובץ ח סי' קנז, הובא בטוב ראי ב"ק דף כה ע"א אות כג, הגדה של פסח, פרושי ראייה עמ' רעו].

מלתא דלא רמיא עליה דאיניש

טור תקנז לאחר הציון להערה 347 פיסקה חדשה – עד אחד היודע עדות לכותי, לא יעיד [ב"ק דף קיג ע"ב], ואין בזה משום חילול ה', כיון שאומר לו שאינו זוכר, שאינו רמיא עליו [באר אליהו סי' כה סקכ"ז], אבל אם יחדו הנכרי לעדות הרי יש בזה חילול ה' ויעיד [רמ"א שם ס"ג].

שם פיסקה חדשה – עד המעיד על המעיד עמו אינו נאמן, כיון שלא רמיא עליה, אבל במקום שכולם מדקדקים על העדים המעידים עליהם נאמן [באר אליהו בהסבר הביאור הגר"א סי' כט סקכ"א].

שם פיסקה חדשה – במקרה שמעידים מיד אחר העדות, נאמנים גם על מילתא דלא רמיא עליהו [באר אליהו סי' לו סק"ח].

שם פיסקה חדשה – כמו שיכול העד להעיד לאחר זמן, כך יכול גם לכתוב שטר [באר אליהו סי' לט סק"ד, הובא בטוב ראי כתובות דף כ ע"ב אות מח].

שם פיסקה חדשה – שוחט שאומר שקנה העוף לא היה בשחיטה, והיה שמוט, אינו נאמן שהיא מלתא דלא רמיא עליה [שו"ת דעת כהן סי' טו].

טור תקצד לאחר הציון להערה 498 פיסקה חדשה – כלל זה שייך גם בגוי במקום שנאמן [שו"ת עזרת כהן סי' כב עמ' ע].

מלתא דלא שכיחא

טור תרל לאחר הציון להערה 38 פיסקה חדשה – בתקנת השבים אומרים שבמקום שאינו מצוי לא גזרו רבנן [שו"ת אורח משפט סי' א].

שם פיסקה חדשה – בשחיטת חש"ו, לא חוששים לשחיטת חש"ו מומחה כיון שאינו שכיחא [זבחי ראייה דף ב ע"א ד"ה 'תוס' ד"ה שמא'].

שם פיסקה חדשה – אע"ג שאשה אינה יכולה לטבול במקום שפוחדת [נדה דף סו ע"ב, רמב"ם הלכות מקוואות פ"א ה"א], מ"מ גם אם נאמר שאפשר להוסיף על דברי חכמים, במילתא דלא שכיחא לא גזרו [שו"ת דעת כהן סי' פז, לגבי אשה שטובלת ועומדת על המדרגה].

שם פיסקה חדשה – מפשט לשון הגמרא [כתובות דף כז ע"א] משמע שרק כהנות נפסלו לכהונה בעיר שהקיפיה כרכום, כיון שבתולה נאמנת לומר לא נבעלתי (שהוא מלתא דעבידא לאגלויי, ועוד שאפשר לבדוק ע"י חבית), ולכן כל הפניות לא בכלל הגזרה, כיון שמיעוט פניות בעולות הוא מלתא דלא שכיחא [מצוות ראייה אבהע"ז סי' ז, הובא בטוב ראי שם אות עו].

שם פיסקה חדשה – אין תקנ"ח לבטל חמץ כשלא בודק, כיון שהוא מלתא דלא שכיחא [בירור הלכה פסחים דף ו ע"ב ציון א, הובא בטוב ראי שם אות לז].

שם פיסקה חדשה – אע"פ ששכירות קרקע לגוי בא"י נאסרה, מ"מ לא נאסרה מכירה לזמן, שהיא מלתא דלא שכיחא [שו"ת משפט כהן סי' סה].

שם פיסקה חדשה – בחדשי הבחנה גזרו באנוסה, אע"פ שהוא מלתא דל"ש, אבל לא גזרו בזה במעוברת חבירו ומינקת חבירו [שו"ת עזרת כהן סי' ח אות ב].

מלתא דעבידא לאיגלויי

טור תרסה לאחר הציון להערה 18 – ויש שהוכיחו מהגמרא שאינו נאמן בדיני ממונות [ביאור הגר"א חו"מ סי' ל סקל"ו. ובבאר אליהו הסביר שהגמרא נשארה בתיקו לגבי קטטה, ולא הוכיחה שלא מהני שהרי אין האחים נכנסים לנחלה על פיה, אלא שלא רצתה הגמרא להוכיח מדיני ממונות, כיון ששם אין מכשירים משום עבידא לאגלויי].

טור תשיד הוספה להערה 352 – ובשו"ת דעת כהן סי' קצא עמ' שסו הבין בדעת הרמב"ם שגם הוא סובר שגוי נאמן. ובסימן כב שם עמ' עא, הובא בטוב ראי שם אות ס, טוב ראי ע"ז דף יב ע"א אות כד, הסתפק בזה. וכתב שם עוד שיש

חילוק בנכרי בין מה שצריך להתגלות מיד, שבזה נאמן, לבין מה שיתגלה לאחר זמן, שבזה אינו נאמן. ובשו"ת עזרת כהן תקנת עגונות סי' כה, הובא בטוב ראי שם דף קכא ע"א אות נט תלה זאת במחלוקת בטעם שנאמן, אם הוא משום אשה דייקא ומנסבא או משום שמלתא דעבידא לאגלויי לא משקרי.

טור תשיט לאחר הציון להערה 393 פיסקה חדשה – אדם המעיד מאומד לא שייך בזה דבר העשוי להתגלות [שו"ת דעת כהן סי' עט, הובא בטוב ראי שבת דף פה ע"א אות צג].

טור תשכו לאחר הציון להערה 445 פיסקה חדשה – במקום ששייך מרתת, כגון שמחייב עצמו מיתה, יש סברא גדולה יותר להתיר [שו"ת עזרת כהן תקנת עגונות סי' כב עמ' עא].

נספחים

נספח א

הגהות לאנציקלופדיה התלמודית

מקרא

^ – הגהה רק למהדורה המודפסת

^^ – הגהה גם למהדורה המודפסת וגם למהדורה הממוחשבת

^^^ – הגהה רק למהדורה הממוחשבת

{ } – הבהרות והערות של המגיהים

כרך א

אביזריהו

^^להוסיף ערך 'אביזריהו' ובו הפנייה לערך זה {כך הכתיב בגמרא סנהדרין עד ב, ואדרבה, בגמרא לא מוזכר כלל הכתיב 'אביזריהו'}.

טור נ"ה תוספת לשם הערך – להוסיף בסוגריים ליד שם הערך: (אבְזְרִיָהוּ) {כך מנוקד בגמרא של הרב שטיינזלץ סנהדרין עד ב}.

איין עונשין מן הדין

^^טור תרצא הגהה להערה 27 – במקום: "ריטב"א מכות פ"ב" לכתוב "ריטב"א מכות פרק ג' יד, ב ד"ה 'והלא דברים ק"ו'.

^^טור תרצב – בסוף הקטע הראשון לפני הערה 36 במקום: "ולטעם שמדה היא בתו: קל וחומר, על כן בתו ענוש, על בתו לא כל או לא". לכתוב: "ולטעם שמדה היא בתורה שאין עומה"ד נסתפקו אם ממון בכלל עונש אל לא".

אבלות

אטור נ"ז הגהה לטקסט לפני הציון להערה 7 – במקום: "לא יטמא" לכתוב: "לה יטמא".

טור נ"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 43 – במקום: "לפי שיאנו" לכתוב: "לפי שאינו".

טור ע"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 369, לפני הפסקה "על דיני אבלות" – צריך רווח בין הפסקאות, או קו אופקי כמו שסימנו בחלק מהערכים, כיוון ששתי הפסקאות האחרונות אינן שייכות לפרק ט אלא הן שייכות בכללות לכל נושאי הערך.

אבר מן החי

אטור ק"ה הגהה להערה 45 – במקום: "חידושי ר"ח הלוי שם" לכתוב: "חידושי ר"ח הלוי שם פ"ד ה"ג".

אגב

אטור קי"ז הגהה להערה 5 – במקום: "ריטב"א קידושין בז" לכתוב: "ריטב"א קידושין כו א ד"ה 'מנא' בשם מורו".

אגדה

אטור קכ"ט הגהה לשם הערך – במקום: "אגדה" לכתוב: "אגדה (הגדה)" {בין בלשון הבבלי ובין בלשון הירושלמי משתמשים הן במילה "אגדה" והן במילה "הגדה"}.

אגלאי מילתא למפרע

אטור קל"ח, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 31 – במקום "יש מחכמי דורנו" לשקול לשנות את הניסוח ל: "יש מגדולי הדורות האחרונים" – קשה לקרוא בימינו לרב עמיאל "מחכמי דורנו".

אדם

אטור קנ"ט הגהה להערה 51 – במקום: "ב"מ" לכתוב: "ב"ב".

אהל זרוק

אטור רל"ז הגהה לתוכן הערך וכן טור ר"מ לאחר הציון להערה 24 ו-25 – במקום "אורון" לשקול לשנות ל: "מטוס" {השם המקובל יותר כיום}.

אוב

אטור רמ"ו, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 26 – במקום: "או שבאמת ה' החיה את שמואל" עדיף לכתוב: "או שאע"פ שהיא התכוונה לרמות את שואל, כדרך כל בעלי האוב, במקרה זה באמת ה' החיה את שמואל"

אודיתא

אטור רנ"ב הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 28 – במקום: "אודיתא" לכתוב: "אודיתא".

אוזן

אטור רנ"ו הגהה לשם הערך – לכאורה לפי כללי האנציקלופדיה יש לכתוב את שמות הערכים בכתיב חסר, כגון "אהל" ולא "אוהל". משכך היה צריך לכתוב את שם הערך "אזן" ולא "אוזן". וכן כך הכתיב בכל המקומות בתנ"ך.

אומדנא

אטור רצ"ה הגהה להערה 3 – במקום: "קלב ב" לכתוב: "קלב א".

אומן קונה בשבח כלי

אטור ש"י הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 15 – במקום: "אינר" לכתוב: "אינר".

אופה

אטור ש"ע הגהה להערה 9 – במקום: "שבת פ"ז ה"ג" לכתוב: "שבת פ"ז ה"ב".

אזכרות

אטור תכ"ה הגהה להערה 58 – במקום: "רדב"ז ח"ב" לכתוב: "רדב"ז ח"א"
 <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אי אפשר לצמצם

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך – וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט. { שהרי דנים במושג זה גם בשיעורם של תפילין, למשל, שהוא דבר אחד } <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אידיהן של עכו"ם

אטור תצ"ח הגהה להערה 1 – במקום: "לגירסא אחרת בגמ" לכתוב: לגירסא אחרת בגמ' עבודה זרה ב א.

אילונית

אטור תקכ"ג הגהה לשם הערך – אילונית, בחיריק ולא בצירה { כן ניקד הערוך ערך אילונית, וביאר שהיא מלשון אילן }.

אין אדם משים עצמו רשע

אטור תקמ"ח הגהה לטקסט ליד הציון להערה 2 – במקום: "עדם" לכתוב: עדים.

אין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רב הציבור יכולין לעמוד בה

אטור תר"ד הגהה להערה 15 – במקום: "ריטב"א לה א" לכתוב: "לה ב".

אין הולכין בממון אחר רוב

אטור תרי"ב, הגהה לטקסט ליד הציון להערה 12 ובהמשך טור תריג לאחר הציון להערה 12 – במקום: "טעם אחר: חזקת ממון שהוא מוחזק עכשיו – חזקה דהשתא* – כחה גדול יותר..." לכתוב: "טעם אחר: חזקת ממון שהוא מוחזק עכשיו – כחה גדול יותר..."

{לדעתנו יש כאן טעות יסודית בניסוח. המושג "חזקה דהשתא" לא שייך כאן. חזקה דהשתא הוא מושג שהגדרתו היא שכאשר ידוע לנו מה הדין כעת ויש לנו ספק בעבר – פוסקים את העבר ע"פ הידוע לנו כעת. כגון בוגרת לפנינו – אנו יודעים שהיא באמת בוגרת כרגע. לעומת זאת בחזקת ממון, אע"פ שגם היא מתייחסת להווה ולא לעבר (בניגוד לחזקה דמעיקרא), איננו יודעים כעת מה הדין, אלא רק מה המצב – אנו יודעים שהכסף או המטלטלין נמצאים ברשותו, אך איננו יודעים אם הם שייכים לו באמת. החילוק הוא מהותי: חזקת ממון נלמדת מהסברא דכאיב ליה כאיבא – גמרא מפורשת ב"ק מו ב, לעומת חזקה דהשתא שהמפרשים דנו מה מקורה, וכנראה נלמדת בבניין אב מחזקה דמעיקרא. ובאמת השב שמעתתא שהובא באנציקלופדיה שם – ש"ד פכ"ד – מביא סברא זו שמחלקת בין הווה לעבר, אך בלי שם המושג "חזקה דהשתא", שלא שייך לכאן}

אין מוקדם ומאוחר בתורה

אטור תרמ"ז, הגהה לטקסט ליד הציון להערה 11 – במקום: "הלגילי" לכתוב: "הגלילי".

אין מעבירין על המצות

אטור תרס"ה הגהה לשם הערך – יש לשקול לכתוב את שם הערך בשני ווי"ם כיוון שהיום לא מקובל לכתוב "מצות" עם ו"ו אחד אפילו כשמנקדים. ובפרט שגם בתנ"ך יש מקום [בנחמיה ט יד] שמילה זאת כתובה בשני ו"וים – מצוות.

אין עונשין מן הדין

אטור תרצא הערה 27 – במקום "ריטב"א מכות פ"ב" לכתוב: ריטב"א מכות פ"ג יד ע"ב.

אטור תרצב ליד הציון להערה 35 – במקום "בתו: קל וחומר על בת בתו ענוש, על בתו לא כל", לכתוב "בתורה שאין עומה"ד [=עונשין מן הדין] נסתפקו אם ממון בכלל עונש".

אין עניות במקום עשירות

טור תרצ"ט הגהה להערה 1 – במקום: "שב" לכתוב: "שב^ת".

אין קנין לנכרי בארץ ישראל

טור תשי"א הגהה להערה 57 – במקום: "ס^ב" צריך להיות: "ס^ז".

אין שליח לדבר עבירה

טור תשכ"ו הגהה להערה 7 – במקום: "בכרך זה" לכתוב: "בכרך ז".

טור תשכ"ט הגהה להערה 40 – במקום: "ש"ך שפח" לכתוב: "ש"ך חו"מ שמח
ו".

אכילת קדשים

טור תשצ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 10 – במקום: "בית-אבת"
לכתוב: "בית אב".

טור תת"א הגהה להערה 46 – במקום: "פ"ט ה"ד" לכתוב: "פ"ט ה"א".

כרך ב

אלם

עמוד י"א טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 27 – במקום: "ויש
אומרים שדווקא כשהחשש הוא שהאלם ירדוף את הדיין להפוך את הדין
לטובתו, אז אם שניהם חזקים נזקק להם, אבל אם החשש הוא שירדוף את
הדיין עצמו, אף בשניהם חזקים אינו נזקק.

לכתוב: "ויש אומרים שדווקא למ"ד שהחשש הוא שהאלם ירדוף את הדיין
להפוך את הדין לטובתו, אז אם שניהם חזקים נזקק להם, אבל למ"ד שהחשש
הוא שירדוף את הדיין עצמו, אף בשניהם חזקים אינו נזקק".

אם תמצא לומר

עמוד כ"ז טור 2 הגהה להערה 10 – במקום "ל...ועי"ש בק"נ.. יש לתקן ל"ועי"ש פילפולא חריפתא" { אין קרבן נתנאל על בבא מציעא }.

אמירה לנכרי שבות

עמוד מ"ב טור 1 הגהה בהגדרה – במקום: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה בשבת" לכתוב: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה" { שהרי הפרק האחרון בערך מפרט את דיני 'אמירה לנכרי' בשאר איסורים. לכן לא נכון לצמצם את הגדרה לשבת בלבד } >הערת הרצי"ה מכת"י.<

אמן

עמוד מ"ט טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 132 – להעביר את הפסקה המתחילה במילה "מטעם" לאחר הציון להערה 141 כיוון שהטעם "לאין רשאי וכו'" נובע ממה שכתוב שתי פסקאות לאחר מכן, שאמן מכלל ברכה. כמו כן להגיה במקום: "מטעם זה שאמן כברכה" לכתוב: "מטעם זה שאמן בכלל ברכה".

אנינות

עמ' ס"ו טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 14 – במקום "היום אסור וחלילה מותר" לכתוב "היום אסור והלילה מותר".

אנן סהדי

עמוד ע"א טור 1 הגהה להערה 10 – במקום: "חת"ס סי' קא" לכתוב: "חת"ס סי' ק".

אסור דרבנן

עמוד ע"ז טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 19 – במקום "מבטלים איסור דרבנן לכתחילה" לכתוב "יא שמבטלים איסור דרבנן לכתחילה".

שם, הגהה להערה 20 – במקום: "ביצה ד ב. וע"ע אין מבטלים איסור לכתחילה שיש מחלוקת בדבר ושיש מחלקים בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה

לאיסור שאין לו עיקר מן התורה". לכתוב: "שו"ע יו"ד צ"ו ט' ע"פ ביצה ד ב. והרמ"א שם חולק דאין מבטלין לכתחילה. ובשו"ת משפט כהן סי' לד כתב שבאיסור מראית עין לכ"ע מבטלין לכתחילה – וע"ע אין מבטלים איסור לכתחילה שיש מחלקים בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לאיסור שאין לו עיקר מן התורה".

שם, הגהה להערה 23 – במקום "עין יצחק אהע"ז סי' פז" לכתוב: "...אה"ע סי' סז' ענפים ד – ז, אר"ח סי' כו ענף ד {במהדורה הממוחשבת תוקן הסימן אך לא צוין לתשובה באר"ח}.

אסור לאו

עמוד פ"ב טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 7 – במקום: "ויש שכתב יותר מזה, שאיסור שאין בו מלקות אינו בכלל עבירת לאו, וכשאמרו "עובר בלאו" ודאי יש בו מלקות" לכתוב: "יש שכתב שלא אמרו "מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו" אלא דווקא באיסור לאו שחייבים עליו מלקות (להשאיר את הערה 6), ויש שאמר שכלל זה נאמר בכל מצוות מהתורה, בין באיסור לאו שחייבים עליו מלקות, בין באיסור לאו שחייבים עליו מלקות, ובין במצוות עשה [מצוות ראייה אהע"ז ססכ"ו]."

{הכס"מ כתב: "כתב הראב"ד אבל המתגלח אינו לוקה, א"א אע"פ שאינו לוקה כיון שמדעתו עשה עובר בלאו, עכ"ל. ויותר נ"ל דלא שייך לומר שהוא עובר בלאו כיון דלא עבד מעשה כלל ואפילו אם א"ל להקיף לו פאת ראשו אין שליח לדבר עבירה" וכוונתו כמובן בלאו זה שהוא לאו שיש בו מעשה אם לא עשה מעשה כלל אין בו שום חיוב, אבל ודאי שלא התכוון בכל הלאוים (ול"ק גם מה שהקשה בחכ"צ "ושותא דמרן לא ידענא וכי לאו א' בלבד שא"ב מעשה ואין לוקין עליו יש לנו בתורה והלא כר"כ לאוין שאב"מ ואין לוקין עליהם יש לנו בתורה").

אסור עשה

עמוד פ"ד טור 2 הגהה לטקסט לפני הערה 15 – במקום: "אף על פי שאיסור עשה קל מאיסור לאו, מכל מקום אין איסור לאו חל על איסור עשה" לכתוב: "גם לסוברים שאיסור עשה קל מאיסור לאו [ראה רמב"ן עה"ת שמות כ ח שחולק

וסבירא ליה שאיסור עשה חמור, ועיין שו"ת משפט כהן סי' קלב בבירור שיטתו, מכל מקום אין איסור לאו חל על איסור עשה".

אפותיקי

עמוד קל"ב טור 1 הגהה להערה 60 – במקום "תוס' ב"ב מט ב" לכתוב: "נ א ד"ה 'אילימא".

אפיקורוס

עמ' קלו הערה 39 – יש להוסיף – מש"כ שם חזו"א סי' יג זה בדפוס ישן, אבל בדפוסים החדשים הוא בסימן ב.

עמוד קל"ז טור 1, הגהה להערה 40 – שם, הגהה ותוספת להערה 40 – במקום: "אגרות הראיה להרא"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה" >הערת הרצי"ה מכת"י<.

אקבע אסורא

הגהה לכותרת – במקום: "איסור והיתר שישנם לפנינו, ואיננו יודעים איזהו האיסור" לכתוב: "איסור והיתר שישנם או שהיו לפנינו...".

ארץ ישראל

עמוד ר"ב טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 104 – במקום "בן שבעים וחמש שנה" לכתוב "בן שמונים וחמש שנה" {כך מפורש בפסוק שהובא בהערות, וכן חשבון שבע שנים מסתדר}.

עמ' ריא טור 2 לאחר הציון להערה 401 במקום "והעסק" לכתוב "והעמק".

עמ' ריב טור 1 לפני הציון להערה 406 במקום "גרי" לכתוב "גדי".

עמ' רכז טור 1 הערה 159 את המילים "החינוך מצווה צד" – למחוק. זה לא נכון שהוא סובר שאין הלאו של 'לא תחנם' אמור אלא בז' עממים. וכבר העיר על כך בשו"ת עטרת פז חלק א כרך ג – חושן משפט סימן יב.

אשה

עמוד רמ"ב טור 1 הגהה להערה 2 – במקום: "רמב"ם ע"ז פ"א ה"ג" לכתוב: "פ"ב ה"ג".

עמוד רנ"ב טור 2 הגהה להערה 411 – במקום: "רמ"א בשו"ע יו"ד קכז ב" – לכתוב: "קכז ג".

אשרה

עמוד רפ"א טור 2 הגהה לטקסט שלוש שורות מלמטה – במקום: "כשהשתווה" לכתוב: "כשהשתחוה".

בדק הבית

עמוד שס"ה טור 1 הגהה להערה 32 – במקום "ערובין קד" לכתוב: "ערובין קה עמוד א".

בהמה דקה

הגהה להגדרה – לכאורה הדוגמאות "עז ושה" אינן מדויקות. שה פירושו בהמה דקה צעירה, כמו הפסוק "שה כשבים ושה עיזים" (דברים יד-ד), ואינו מין נפרד. לכן "עז ושה" אינם מינים שונים, ויש בהם גם כפילות מסוימת. אפשר לכתוב "כבש ועז" שהם שני מינים שונים.

כרך ג**בונה**

עמוד ד' טור 1 הגהה להערה 40 – במקום: "ישועות יעקב סי' שיד ס"ק א". לכתוב: "ישועות יעקב או"ח שטו ס"ק א"

בית דין הגדול

עמוד ק"פ טור 1 הגהה להערה 206 – במקום "שגם השואל הולך עם בית הדין" לכתוב: "שגם בית הדין הולכים עם השואל" {תמיהת הלחם משנה היא שהרי אולי רק השואלים הולכים}.

בית המדרש

אעמוד ר"א טור 2 הגהה להערה 37 – במקום "רמב"ם תפילה פ"ח ה"ז" – לכתוב: "רמב"ם תפילה פ"ח ה"ג".

בית המקדש

אעמוד רכ"ה טור 2 הגהה להערה 54 – למחוק את מה שהובא בשם רש"י שבית המקדש עמד 425 שנה! {רש"י מביא זאת כראיה לדבריו שחלק משנות אמציה ועוזיה חפפו, שאל"כ יצא שביהמ"ק עמד 425 שנה. וזו לשונו: "אחרי מות אמציה אביו, מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומ"מ לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו, שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו. וכשאתה מונה ימי הבית ע"פ שנות המלכים אם אינך מחסר ט"ו שנים הללו שנמנית לאמציה ולעוזיהו תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש}.

אעמוד רל"ד טור 1 תוספת להערה 315 – למחוק 'ועיי"ש'.

אעמוד שט"ו טור 1 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 132 – במקום: "וכרשותו" לכתוב: "וברשותו".

בית קברות

אעמוד רס"ג טור 2 הגהה להערה 132 – במקום: "שו"ת נו"ב תנינא או"ח יט" – לכתוב: "שו"ת נו"ב תנינא או"ח קט".

עמוד רס"ד טור 2 הגהה להערה 180 – במקום: "או"ח רכה" לכתוב: "או"ח רכד"

בן נח

אעמוד שנ"ה טור 2 הגהה לטקסט בשורה 7 – במקום: "שוטרים" – לכתוב: "שומרים".

כרך ז

בסיס לדבר האסור

אטור י"ז הגהה להערה 59 – במקום: "התרומה סי' רמט" לכתוב: "סי' רנד ד"ה פרק נוטל".

בקור חולים

אבציון להערה 13א נשמטה האות א.

ברי ושמא

אטור ר"א הגהה להערה 6 – במקום: "תומים ס"ק כב" לכתוב: "תומים סי' עה ס"ק כב".

ברירה

אטור רט"ז הגהה לטקסט 8 שורות מלמטה – במקום: "להחליט אנ" לתקן ל: "אז".

ברכה אחרונה

אטור רס"ב הגהה להערה 9 – במקום: "רש"י עירובין ד" לכתוב: "רש"י עירובין ד".

ברכה שאינה צריכה

אטור ר"פ הגהה להערה 3 – במקום: "תשובות הרמב"ם סי' פד" לכתוב: "תשובות הרמב"ם ח"א סי' קכד".

ברכות הודאה

אטור שי"ח הגהה לציון להערה 28א – נשמטה האות א.

שם, הגהה לציון להערה 28ב – נשמטה האות ב.

טור שי"ט הגהה לציון להערה 55א – נשמטה האות א.

טור שכ"ב הגהה לציון להערה 100ב – נשמטה האות ב.

ברכות השחר

אטור שע"א הגהה לציון להערה 110א – האות א הודפסה אחרי הנקודה של סיום המשפט.

ברכות קריאת שמע

אטור שצ"א הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 135 – במקום: "ואם הקדיש אהבה ליוצר" לכתוב: "ואם הקדים אהבה ליוצר".

ברכת אבלים

אטור תי"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 91 – במקום: "שנוי" צריך להיות: "שינוי" {כך מופיע בכל המקומות באנציקלופדיה – שינוי מלשון לשנות כתוב "שינוי", לעומת "שנוי במחלוקת"}.

ברכת החמה

אטור תנ"ה הגהה לטקסט 4 שורות לפני סוף הערך – המילה "תשיג" הודפסה עם רווח בין אותיותיה.

ברכת הלבנה

אטור תס"ח, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 25 – במקום: "אמצע הזמן בין מולד למולד האמיתיים" לכתוב: "אמצע הזמן בין שני המולדות האמיתיים", או: "בין מולד אמיתי לזה שאחריו" וכד'. {כך יש לכתוב ע"פ כללי הדקדוק – בניסוח הנוכחי המילה "אמיתיים" מוטה ברבים אך מתייחסת למולד יחיד}.

טור תס"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 33 – במקום: "ויש סוברים אין להמתין" לכתוב: "...שאין להמתין".

טור תע"ה הגהה להערה 146 – במקום: "רמב"ם ברכות פ"י ה"ז" לכתוב: "רמב"ם ברכות פ"י ה"ח".

שם, הגהה להערה 147 – במקום: "טוש"ע שם" לכתוב: "טוש"ע אר"ח רכט ב" {לא נמצאת לעיל התייחסות למראה המקום}.

שם, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 151 – במקום: "ומזלות כסדרם" לכתוב: "ומזלות כסדרן" {כן הנוסח בגמרא}.

ברכת המינים

א. טור תק"ב הגהה לציון להערה 10א – להערה 10א נשמטה האות א.

ב. טור תק"ב הגהה לציון להערה 10ב – להערה 10ב נשמטה האות ב.

ברכת הנר

א. טור תקמ"ב הגהה להערה 27 – הכותב הביא המקור בהגהות מיימוניות אות ס'. הכותב מסתמך על הגהות מיימוניות בדפוס הרמב"ם הישן, נגד פסק כל הראשונים והאחרונים (כמו שמובא בהמשך שם הערה 28). אך ברמב"ם פרנקל שם מביאים שזו טעות סופר, והגירסא המקורית בהגהות מיימוניות לא דנה כלל על ברכת הנר, אלא שרבנו גרשון נהג לברך על הבשמים במוצאי יוה"כ, ושכך הגירסא בכתב יד, וכן בראב"ה ובמרדכי. ואם כן אין שום מקור לומר שרבנו גרשון פסק נגד כל הראשונים.

ברכת הפרות

א. הגהה לשם הערך – במהדורת המחשב (בפרויקט השו"ת) שם הערך נכתב עם יו"ד – ברכת הפירות, לכאורה נגד כללי האנציקלופדיה התלמודית שכותבים בכתב חסר, כמו במהדורה המודפסת.

ברכת חתנים

א. טור תרל"ט הגהה להערה 102 – במקום: "וכ"מ ברש"י שם ב" – לכתוב: "וכ"מ ברש"י שם" (למחוק את ה-ב). {כותב ההערה התבסס על כך שבהערה 96 היה כתוב "כתובות ז א", ולכן הדגיש שכאן, בהערה 102, מדובר בעמוד ב. אך זה היה מבוסס על טעות, שאכן תוקנה במהדורת המחשב, שגם בהערה 96 כתוב ז ב. לכן האות ב בהערה 102 מיותרת}.

בשר בחלב

אטור תר"צ הגהה לטקסט בתחילת הערך – במקום: "אסור לבשר בשר בחלב" לכתוב: "אסור לבשל בשר בחלב.

כרך ה

בתי ערי חומה

עמ' כט בסוף הערך – במקום "עיע" לכתוב: "ע"ע".

כרך ו

גלוי עריות

אטור קט"ו הגהה להערה 142 – במקום: "בטוש"ע השמיטו" לכתוב: "בטוש"ע ובפוסקים השמיטו".

גמילות חסדים

אטור קנ"ג הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 70 – במקום: "באו בתלמוד ומדרשות", לכתוב: "בתלמוד ובמדרשות".

גמר מלאכה

אא במהדורת המחשב פרקים ב' וג' התחילו כהמשך אותה שורה, וצריך הורדת שורה לפניהם.

גניבת דעת

אטור רל"א הגהה לקטע שמתחיל במילים "כשאומר לגוי" – במקום: "כשאומר לגוי שלום... מצדדים ראשונים לומר שיש בזה משום גונב דעת הבריות", לכתוב: "כשאומר לגוי שלום... יש מי שהתיר [רש"י גיטין סב א ד"ה 'שלמא'] ויש שהסתפקו בדבר [תוס' שם ד"ה 'שלמא']". {מהניסוח משמע שהדעה המקובלת בראשונים שאסור. ואינו כן: מרש"י שם מוכח שיותר, כמו שמובא בהמשך הפסקה, ואפילו תוס' שצידדו שאסור, נקטו לשון "צ"ע", כמו שמובא שם בהערה}.

גר תושב

אטור ר"צ הגהה להערה 11 – במקום: "...לתשובות הרמב"ם הוצאת פריימן עמ' 370" לכתוב: "...הוצאת פריימן ח"א עמ' 282".

טור רצ"א הגהה להערה 17 – במקום: "ב"ח חו"מ סי' קמט" לכתוב: "...סי' רמט ס"ק ב".

טור ש"ג הגהה להערה 232 – במקום: "שו"ת משפט כהן סי' לג" לכתוב: "סי' סג".

גריס

אטור תנ"ב הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 53 – במקום: "ויש שנוהגים לשער בגודל של מיל ארצישראלי וכו'" לכתוב: "ויש שנהגו" {כיוון שבדורנו אף אחד כבר לא נוהג לשער במיל}.

שם, הגהה להערה 55 – למחוק: "גודל הפרוטה של מדינת ישראל תש"ט הוא כגודל אותו מיל" {בימינו אין לו שום משמעות – מבחינת המציאות לא משתמשים בפרוטה הזו, ומבחינת הדין מספיק הדין שנהגו בזמנו לשער במיל}.

גרמא בנזקיך; גרמי

אטור תס"א הגהה להערה 5 – במקום: "כלל לא סי' ג" צריך לכתוב: "כלל קא סי' י" >הערת הרצ"ה מכת"י".

טור תצ"ד הגהה להערה 445 – במקום: "ש"ך ס"ק י" לכתוב: "ש"ך ס"ק ה".

במהדורת המחשב: הפרקים ג וד ממשיכים באותה שורה, וצריך הורדת שורה לפניהם.

גרעון כסף

הגהה לשם הערך – שם הערך מנוקד בחיריק וכן הוא במשניות, אך יש להוסיף בסוגריים גרעון בצירה תחת הג', שכן הוא בגמרא של הרב שטיינזלץ.

גר תושב

הערה 17 – להעיר: ובטור שירת דבורה שם תיקנו שנוסח דברי הב"ח שבנדפס שובשו ע"י הצנזורה, ובאמת גם הוא סובר כב"י, ולא היקל בב"נ שאינו עובד ע"ז לגבי מתנת חינם. וכפי שהעירו בכרך לד ערך לא תחנם הערה 56.

דבר הגורם לממון

הגהה לציון להערה 72א – בציון להערה נשמטה האות א.

דבר שאין בו ממש

אטור תרט"ז הגהה להערה 160 – במקום: "דברי ריבות סי' קצ"ג לכתוב: "דברי ריבות סי' קצ"ג".

דבר שבערוה

אטור תשי"ג הגהה להערה 106 – במקום: "תוס' גיטין ג' א" לכתוב: "תוס' גיטין ג' א".

כרך ז

דבר שהצדוקים מודים בו

אטור ג' שורה 1 וטור ד שורה 5 – שתי שורות אלו הוחלפו זו בזו בגירסה המודפסת.

דבר שלא בא לעולם

אטור נ"ג הגהה להערה 257 – ראשי התיבות כתובים כאן "דשב"ל", אולם בשאר כל המקומות באנציקלופדיה הם כתובים "דשלב"ל", ולכן ראוי לכתוב כך גם כאן.

טור ס"ו הגהה להערה 390 – במקום: "שעה"מ מכירה פכ"ב ה"ה". לכתוב: "שער המלך...ה"ט".

דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים

אטור פ"ג הגהה להערה 23 – במקום: "האיך מניחין" יש לכתוב: "היאך מניחין"

דברים בטלים

אטור קל"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 18 – במקום: "וגרונך מצמאה" לכתוב: "וגרונך מצמאה".

דברים שבלב

אטור קע"ד הגהה לציון להערה 36 – נדפס בטעות '37' במקום '36'.

שם, הגהה להערה 47 – במקום: "סי' כה" לכתוב: "ס' מה".

טור קפ"ו הגהה לטקסט ליד הציון להערה 180 – במקום: "במשחבה" לכתוב: "במחשבה".

דגים

אטור ר"ג הגהה לטקסט לפני הציון להערה 21 – במקום: "ונדחו הדברים" לכתוב: "ויש שדחו הדברים".

טור רכ"ה הגהה להערה 378 – במקום: "חת"ס י"ד קב" לכתוב: "קא".

דון מינה ואוקי באתרה, דון מינה ומינה

אטור רל"ה הגהה לשם הערך – שם הערך מנוקד בשורוק, וראוי להוסיף בסוגריים את הגירסא שהניקוד בחולם, כמו שמנקד הרב שטיינזלץ בגמרותיו.

דין מרומה

אטור רצ"ד הגהה להערה 51 – במקום: "ועי' שבת שם ועוד שכ" נראה שצריך לכתוב: "ועי' תוס' שבת שם ד"ה דין שכ".

דינר

טור ת"ג – במהדורת המחשב גם בגוף הטקסט וגם בהערות משקלי הדינרים בגרמים מופיעים באופן שיש רווח בין הגרמים לבין העשיריות, דבר המקשה על הקריאה, ובוודאי שאינו נכון מבחינת הצגת מספרים. כמו כן יש לציין, גם במהדורת המחשב וגם בזו המודפסת – השתמשו בפסיק במקום בנקודה עשרונית, דבר שאינו נכון ע"פ המקובל היום בתצוגת מספרים, ושוב, עלול להקשות על ההבנה.

דכסוסטוס

נראה שאפשר למחוק ערך זה (המכיל בתוכו רק הפניה) – ברוב רובם של המקורות הכתיב הוא "דַכְסוּסְטוּס" עם וא"ו, וערך כזה כבר נמצא. בפרוייקט השו"ת, למשל, 400 פעם "דוכסוסטוס" מול 6 פעמים "דכסוסטוס". עם זאת, בהנחה שהערך נשאר יש להפנות גם לערך 'גוויל' כפי שעשו בערך 'דוכסוסטוס'.

דב – איסור

טור תל"ז הגה לפני הציון להערה 243 – במקום: "דב היוצא על ידי חום של כלי שני הוא מן התורה" לכתוב: "אסור מן התורה" {המשפט כפי שמודפס אינו מובן כ"כ, ובפרט שמדובר בפיסקה שלמה, ולא בהמשך של פיסקה}

דמאי

טור תקס"ז הגה להערה 222 – במקום "המותרים בדמאי" לכתוב: "המותרים באכילתו" {כך שם הפרק}.

דרוש וקבל שכר

טור תרל"ה הגה לטקסט לאחר הציון להערה 1 – במקום: "שאינ דין בן סורר זמורה" לכתוב: "...דין בן סורר זמורה".

דרך ארץ

טור תרע"ד לאחר הציון להערה 34 להוסיף פרק – א1. **לימוד הלכות דרך ארץ:** {בשל העובדה שהוספנו לאחר הערה 36 פיסקה נוספת חשבנו שראוי ששתי פסקאות אלו יכנסו תחת שם פרק אחד}.

טור תרצ"ב הגהה לטקסט לפני הציון להערה 376 – במקום: "ממעט בדרך" לכתוב: "ממעט בדרך ארץ" {במהדורה הממוחשבת תיקנו ל"ממעט בעסק". עכ"פ לענ"ד יותר מתיישבת הלשון "בדרך ארץ"}.

דרכי נעם

אטור תשי"ב הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 2 – במקום: "שעפניו" לכתוב: "שענפיו".

דש

אטור תשל"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 11 – במקום: "הפדרת" לכתוב: "הפדדת".

טור תש"מ הגהה לטקסט לפני הציון להערה 32 – במקום: "ויש סוברים שאין בו משום דישה" יש לכתוב: "יש סוברים".

כרך ז

הידור מצוה

אטור רע"ח הגהה לטקסט המילה האחרונה בטור – במקום: "ומצוה" לכתוב: "ומצא".

כרך ט

הטפת דם ברית

אטור ל"ט הגהה להערה 183 – במקום: "משכנות יעקב סי' סא" לכתוב: "משכנות יעקב ח"א יו"ד סי' סג".

היסח הדעת. היסט

אטור ס"ג ע"ע הסח הדעת; הסט – צריך לחלק זאת לשתי הפניות נפרדות. כמו שעשו ב"היזק ראיה" ו"היזק שאינו ניכר" (ובכל מקרה, לא שייך להפריד בין

המילים היסח הדעת להיסט ע"י נקודה, ובין המילים הסח הדעת והסט ע"י נקודה-פסיק).

הלבנת פנים

טור ר"ט הגהה להערה 45 – "וע' ב"מ שם נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ולא ילבין כו', ושם ודאי אינו ממש" למחוק את כל המשפט הזה – גם לגבי מימרא זאת יש שפירושה כפשוטה הלכה למעשה, כדלעיל בהערה הקודמת.

הלואה

טור רט"ו הגהה להגדרת הערך – במקום: "נתינת כסף לחברו, כדי להוציאו ולשלם לאחר זמן". לכתוב: "נתינת כסף לחברו, כדי להוציאו ולקבלו לאחר זמן" { כיוון שתחילת המשפט – "נתינת" "להוציאו" – מתייחסת למלווה, גם סופו אמור להתייחס למלווה, שלא משלמו לאחר זמן אלא מקבלו }

הלכה

הגהה בכמה מקומות בערך זה – במקום: "שני לשונות" לכתוב: "שתי לשונות" הן מפאת כללי הדקדוק, והן משום שבמקורותינו ברוב הפעמים הנוסח הוא "שתי" (ע"פ בדיקה בפרוייקט השו"ת).

טור רמ"א הגהה בתוכן הפרקים אות יד – בטעות הודפס פתח מתחת ל"בית שמא".

טור רנ"א הגהה להערה 151 – במקום: "אמרי בינה סי' ג'" לכתוב: "אמרי בינה סי' ב' בהערה".

טור רע"ה הגהה להערה 470 – במקום: "חדר כֹּא" לכתוב: "חדר כֹּח".

טור רפ"ז הגהה להערה 632 – במקום: "עירובין מ' ב'" לכתוב: "עירובין מו' ב'" { עיין בהערה הבאה }.

שם, הגהה להערה 632 – במהדורה הממוחשבת נמחקה שורה שלמה, וצריך להשלימה מהמהדורה המודפסת: "רבי יעקב בר אידי אמר ר' יוחנן עירובין מו ב. וע' תוס' מ"ק יז ב ד"ה ושמואל".

טור רפ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 647 – במקום: "רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן" לכתוב: "רבה בר בר חנה בשם רבי חייא".

טור ש"ז הגהה להערה 955 – במקום: "ועי"ש במלחמות" לכתוב: "ועי"ש בספר הזכות" (דף יג: בדפי הר"ף).

טור ש"ט הגהה להערה 979 – במקום: "רא"ש גיטין עו א" לכתוב: "רא"ש גיטין עה ב סי' י ד"ה 'גמ'".

טור ש"י הגהה להערה 1000 – במקום: "ר"ן קידושין מו א" לכתוב: "ר"ן קידושין מה ב ד"ה גרסי'".

טור ש"ט"ז הגהה להערה 111 – במקום: "הראב"ד והרז"ה שהלכה כרבה ובשם הרמב"ם שהלכה כרבא" לכתוב: "הראב"ד והרז"ה שהלכה כרבא ובשם הרמב"ם שהלכה כרבה".

טור ש"ל הגהה להערה 299 – במקום: "סי' יא" לכתוב: "סי' יב".

הלכה כבתראי

טור שמ"ה הגהה להערה 29 – במקום: "חזון איש ערלה סי' י"ז" לכתוב: "חזון איש כלאיים א-א ויר"ד קנ-ח" {אמנם יש להעיר שלכאורה אין הנידון דומה לראיה: החזון איש [ערלה סי' ז סע' א] מסביר שאין לפסוק על סמך כתבי יד שעל ידם מתווספות דעות כך שהמיעוט יהפך לרוב, ומסביר שם שטעמו משום שבין כך ובין כך איננו פוסקים על סמך הרוב, שהרי איננו יודעים כמה ראשונים היו שסברו ככל צד, ודבריהם לא הגיעו לידינו. ואם כן אין מכך ראיה לנידון המדובר, שרוצים לפסוק כבתראי במקרה שנמצאו כתבי יד קדמונים}.

הלכה כסתם משנה

^^טור שס"א הגהה להערה 85 – במקום: "רשב"א ב"ק קב ב" לכתוב: "רשב"א ב"ק קב א סוף ד"ה אלא".

הלל

^^טור ת"ט הגהה להערה 272 – במקום: "פרי חדש תכב סעיף ה" לכתוב: "פרי חדש תכב סעיף ג".

הלל הגדול

^^טור תכ"ו הגהה לטקסט ליד הציון להערה 3 – במקום: "והוא המזמור קל"ו שבספר תהלים" לכתוב: "והוא מזמור קל"ו שבספר תהלים"

הלנת המת

^^טור תמ"ג הגהה להערה 106 – במקום: "רמב"ם אבל פ"ד ה"ה לעניין עימוץ עיניו של גוסס" לכתוב: "...לעניין אימוץ עיניו של גוסס" {אמנם בגמרא שבת עז ב הוא "מעמצין", אך כיוון שהוא ציטוט מהרמב"ם ראוי להיות כלשונו שם}.

המוציא מחברו עליו הראיה

^^טור תנ"א הגהה להערה 3 – במקום: "ית ב" לכתוב: "מת ב".

הן צדק

^^טור תס"ה הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 26 – במקום: נקודה (.). לכתוב: פסיק (.).

הנץ החמה

הגהה למפתח – במפתח מצוין גם הביטוי "נץ החמה", ולכאורה ניתן למוחקו, כיוון שאין משמעות למילה זו. "הנץ החמה" הוא כידוע, לא "נץ החמה" בתוספת ה"א הידיעה, אלא שם הפעולה הנץ, כמו היסח דעת, הסת וכו'.

הסבה

^^טור תקל"ב הגהה להערה 121 – במקום: "ב"י תע"ז" לכתוב: "ב"י תעב".

הסגת גבול

טור תקמ"ב הגהה להגדרת הערך – במקום: "באופן שקרקע חברו תיכנס לתוך שלך" לכתוב: "באופן שקרקע חברו תיכנס לתוך סימני תחומי הקרקע שלך" {הרי ע"י הסגת הגבול הקרקע של חברו לא באמת תהיה שלו, אלא רק תימצא בתוך סימוני תחומו}.

העלאת חוץ

טור תרי"ט הגהה לשם הערך – לאחר שם הערך, נשמטה הנקודה.

הערמה

טור תש"א הגהה להערה 53 – במקום: "תקזז ב" לכתוב: "תקזז ב".

טור תשל"א הגהה להערה 98 – במקום: "שמ"ק יח א" לכתוב: "...יח ב".

טור תשל"ב הגהה להערה 102 – למחוק: "רמב"ם עדות פ"ג ה"ז" {הרמב"ם לא דן שם כלל ב"אנוסים היינו מחמת ממוך"}.

טור תשל"ה הגהה להערה 139 – במקום: "פסקי רקנטי תקב" לכתוב: "...תכב".

כרך י**הפקר**

טור פ"ב הגהה להערה 368 – במקום: "קו"א אות ב" לכתוב: "קו"א אות ג".

כרך יא**השקה**

טור ר"ג הגהה להערה 171 – במקום: "שו"ת אבני גזר" לכתוב: "שו"ת אבני גזר".

התרת נדרים

טור של"ח הגהה לטקסט לפני הציון להערה 78 – במקום: "דבר שיש לו מתיירין" לכתוב: "דבר שיש לו מתירין".

וסת

טור תק"ד הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 51 – במקום: "הלכה וסתות דרבנן" לכתוב: "הלכה שוסתות דרבנן".

זבל"א

טור תרפ"ו הגהה לטקסט לפני הציון להערה 19 – במקום: "מבין דבריו לאישורם" לכתוב: "לאשורם".

זה וזה גורם

טור ת"ש הגהה להערה 30 – במקום: ע"ו לכתוב: ע"ז.

כרך יב

זה נהנה וזה אינו חסר

טור יט הגהה לטקסט לפני הציון להערה 65 – במקום: "שדברים אלה שאמרו, משום סכנת מזיקין היו נהוגים בו" לכתוב: "...היו נוהגים בהם".

זיבורית

טור קי"ט להוסיף לשם הערך – (זיבורית) {כך הוא מנוקד במשניות קהתי גיטין פרק ה משנה א ובגמרא של הרב שטיינזלץ גיטין מח ב}.

זית

טור קכ"ח הגהה להגדרת הערך – במקום: "פרי עץ הזית בתורה מידה בשיעורי הלכה" לכתוב: "פרי עץ הזית בתורת מידה בשיעורי הלכה".

זכין לאדם שלא בפניו

טור קל"ה הגהה להערה 1 – במקום: "וש"ג" לכתוב: "וש"נ".

טור קמ"ז הגהה לכותרת הסעיף "במכירה" – צריך לשבור שורה לפניה.

טור קס"ז הגהה להערה 327 – במקום: "בשם הקצוה"ח" לכתוב: "בשם העמק יהושע" {סי' כא, כמו שהובא שם בהערה 460}

זכירת יציאת מצרים

טור ר"א הגהה להערה 23, וכן טור ר"ג הערה 40 – במקום: "רא"ה ברכות עמ' כא עמ' כב" לכתוב: "רא"ה ברכות יג ע"ב ד"ה אמר, בלשון "אפשר" {חשוב להדגיש שכל חידושו זה הוא רק בלשון "אפשר"}.

זכירת מעמד סיני

טור ר"ב הגהה לשם הערך – במקום: "זכירת מעמד סיני" לכתוב: "זכירת מעמד הר סיני" {סיני הוא שם המדבר. מקומו של מתן תורה נקרא על שם ההר שעליה ניתנה. ואכן כך הלשון כמעט בכל המקורות}.

זמון

טור ר"ס הגהה לטקסט ליד הציון להערה 268 – במקום: "ישכן וימתינו" לכתוב: "ישבו וימתינו" {יש לציין שבאור זרוע בהוצאה הישנה אכן כתוב "ישכנו", אך ברור שזו טעות דפוס}.

זמן בית דין

טור ש"י הגהה להערה 33 – במקום: "מרדכי ב"ק שם" לכתוב: "ב"מ שם".

זפק

טור ש"ד לפני הציון להערה 3 אחרי המילה 'אצטומכא' להוסיף הערה – דהיינו הקיבה {ראוי לבאר בלשון המובנת היום. ובפרט שהמילה אצטומכא היא יוונית, והמילה קיבה היא לשון התורה והמשנה}.

זקה

טור שכ"ד הגהה להערה 17 – במקום: "רמב"ם יבום פ"א ה"ג" לכתוב: ה"ג".

טור שמ"ו לאחר הציון להערה 214 – הקו מופיע באותה שורה של הטקסט, וצריך שהוא יהיה בשורה נפרדת.

זר

טור שס"ד הגהה לתוכן העניינים שבתחילת הערך – סעיפים א ו-ב כתובים באותה שורה, וצריכים להיות בשורות נפרדות.

טור שע"ט הגהה להערה 243 – במקום: "דרך מצוותיך להמל"מ ח"ג ד"ה ועוד" לכתוב: ח"ג דף יח ע"ב בדפיו ד"ה עוד אני".

חביבה מצווה בשעתה

טור תק"ב הגהה לשם הערך – במקום: "בְּשַׁעֲתָהּ" לכתוב: "בְּשַׁעֲתָהּ" {כך ע"פ כללי הדקדוק, וכן בגמרא של הרב שטיינזלץ פסחים סח ב}.

חבר עיר

טור תקל"ב הגהה לשם הערך – ע"פ המבואר בטור תקל"ג ליד הציון להערה 3, יש לנקד גם: חֶבֶר.

חבת הקודש

טור תקמ"ו הגהה להערה 105 – במקום: "פסוהמ"ק פ"ח הכ"ד" לכתוב: "פ"ח הכ"ד".

חובה מצווה ורשות

טור תרע"א הגהה להערה 321 – במקום: "עמוד שנז א" לכתוב: "טור תשסד".

חובל רחיים ורכב

טור תשמ"ו הגהה להערה 1 – במקום: "עמ' קכט" לכתוב: "טור רעה".

כרך יג

הערה כללית לכרך – בכרך זה יש בעיה באחידות של שמות הערך. פעמים ששם הערך מופיע בכותרת העליונה בשני הצדדים (למשל: ערך חודש), פעמים שהוא

מופיע עם מספר ושם הסעיף (למשל: ערך חול המועד) ופעמים שבהם בעמוד הימני מופיע שם הערך ובעמוד השמאלי מספר ושם הסעיף (למשל: ערך חזקה ב).

חודש

הערה 96 – במקום "דעת כהן קכה" צריך להיות: קפ"ה.

חוזרים מערכי מלחמה

טור נ"ג להוסיף לשם הערך – (מערכי) { כך מנוקד בגמרא של הרב שטיינזלץ סוטה מג א – מג ב, בנוסף יש להעיר שבמשניות קהתי מנוקד בחטף-סגול }.

חול המועד

טור רל"ג בסוף הערך תוספת הערה על המילים 'ע"ע הושענות' – כרך ח טור תקל"ה.

שם, תוספת הערה על המילים 'ע"ע הושענא רבה' – כרך ח טור תקכ"ז.

חזיר

טור תמ"ה הגהה להערה 36 – במקום: "קידושין פג ב" (במהדורה המודפסת) או: "קידושין פב ב" (במהדורה הממוחשבת), לכתוב: "קידושין פא ב".

שם הגהה להערה 38 – במקום: "מו"נ ח"ג יח" לכתוב: "ח"ג מח".

חזקה – מבוא

טור תנ"ח הגהה לסדר הפרקים – הסדר של סעיפים טו וטז מהופך. סעיף טו דן בעשויה להשתנות וסעיף טז בתערובת.

חזקה ב – דמעיכרא

טור תק"ו להוסיף לשם הערך – (חזקה קמייתא) { א"א שלא להזכיר את כינוי זה, שכך נקראת בראשונים ובאחרונים במקומות רבים מאוד }.

חזקה ה – מקרה החוזר

טור תש"מ הגהה להערה 9 – במקום: "וצ"ב שאין עניין זל"ז" לכתוב: "וצריך לבאר שכוונתו שחזקת שלוש פעמים רק קבעה מה היה מצבו בעבר, אך כדי לפסוק על סמך זה את הדין בעתיד יש צורך ללמוד מחזקה מעיקרא" {ביאור פשוט ומובן לדברי ה"יחוסי תנאים ואמוראים", שלא יסברו שמערב מין בשאינו מינו}.

כרך יד**חזקת כשרות**

טור ל"ט לאחר הציון להערה 143 – הקו מסומן בסוף השורה של הטקסט. צריך להיות בשורה נפרדת.

חזקת מטלטלין

טור מ"א הגהה להערה 7 – במקום: "אבן האזל פרק ה"ה" לכתוב: "...פרק ה"ה".

חזקת ממון

טור פ"א הגהה לשם הערך – במקום: "ממון" לכתוב: "ממון".

חזקת מצות

טור קל"ג הגהה לשם הערך – נראה שעדיף גם בשם הערך לכתוב "מצוות" בשני ר"וים, כמקובל. שהרי אפילו בתנ"ך יש מקום שכך נכתב – נחמיה ט-יד – וברור שהוא קריא ומקובל יותר.

חטאת

טור תפ"א הגהה להערה 260 – במקום: "סוטה טו ומנחות ו" לכתוב: "סוטה טו א ומנחות ו א".

טור תפ"ז הגהה לטקסט לפני הציון להערה 344 – במקום: "בשותפות" לכתוב: "בשותפות".

חיבי קְרִיתוֹת

טור תקמ"ח להוסיף לשם הערך – (קְרִיתוֹת) { כך בחלק מההוצאות, כגון וילנא החדש ומכון המאור. וכך לכאורה צריך להיות ע"פ כללי הדקדוק }.

חיבי מלקיות

טור תרכ"ח הגהה להערה 28 – במקום: "עמ' שיא-שיב" לכתוב: "כרך יא עמ' שיא-שיב" או: "שם עמ' שיא-שיב".

כרך טו**חיל**

טור ה' לאחר הציון להערה 66 – במקום: "אלא שנחלקו עליהם שמעלת החיל היא לכל הדעות מדרבנן" לכתוב: "ויש שנחלקו עליהם, שסוברים שמעלת החיל היא מדרבנן".

חלה

טור שכ"ז הגהה להערה 595 – במקום: "גְּדֵרָה ודינה" לכתוב: "גְּדֵרָה ודיניה".

חליצה

עמ' תרמא לאחר הציון להערה 380 לדעתם במקום לדעת

טור תש"ס הפיסקה שלפני הציון להערה 192, להחליפה בפיסקה זו – הדין שצריך שיהיה עשוי להלך בו – נאמר על המנעל עצמו שיהיה ראוי להילוך, אבל אין צריך שהחולץ ילך בו כדרך הליכה בעת חליצה. ולכן אין צורך שהחולץ ינעל תחילה שני מנעלים כדי שילך בהם כדרך הליכת רוב בני האדם [עיין שבת סא א שאין הדרך ללכת במנעל אחד, אלא רק למי שיש ברגלו מכה], ודי בזה שאם היה רוצה היה יכול לנעול מנעל נוסף ברגלו השניה [שו"ת עזרת כהן סי' קח ד"ה ע"ד']. ואכן כך היה המנהג בכל הדורות מימי חז"ל ועד ימינו שהחולץ נועל מנעל אחד בלבד [שם ד"ה 'וע"ד'].

כרך טז

חלל

טור ו' הגהה להערה 67 – במקום: "עי' קידושין שם" לכתוב " ...שם ע"א".

חמי טבריה

טור מ"ה בין הציונים 14 ו-15 – במקום: "היינו על מקורות הקנקנתום והגפרית" לכתוב: "ונחלקו הראשונים האם פירושו מקום הקנקנתוס [ויש גירסא: קלקנתוס, ויש גירסא שמילה זו אינה מופיעה כלל] והגופרית [כאן המקום להערה 15], או שזהו הגהנום שהוא עונשם של הרשעים כפשוטו, והוא אש דקה מן הדקה שיכולה לכלות דברים דקים [תורת האדם לרמב"ן שער הגמול אות קכא].

{ובהערה 14 יש למחוק את המילים "ועי' שער הגמול וכר"}.

חמץ שעבר עליו הפסח

טור קכ"ג הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 66 – במקום "כִּבְּו" לכתוב "כִּתְּבוּ".

שם, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 68 – במקום: "שִׁעֲתוּ" לכתוב: שִׁעֲתוּ".

חנוך בית

טור ר"א הגהה להערה 9 – במקום: "יש"ש ב"ק סי' לז" לכתוב: "יש"ש ב"ק פרק ז סי' לז".

חסיד

טור שפ"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 74 – במקום: "כִּךְ נכסיו" לכתוב: "כל נכסיו".

חצי שיעור

טור תרכ"ד הגהה להערות 396 ו-398 – במקום: "רי"פ פערלא" לכתוב: "ר"י פערלא" {משום שכך כתוב בכל שאר המקומות}.

כרך יז**חציצה**

טור ק"ב – להתחיל את פרק י"א בפיסקה חדשה.

טור קי"ד הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 675 – במקום: "במקום" לכתוב: "במקום".

טור קט"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 679 – במקום: "ברכתו" לכתוב: "ברכתו".

שם, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 819 – במקום: "מוֹדְחִים" לכתוב: "מולְחִים".

שם, הגהה להערה 678 – במקום: "אבני נזר יו"ד סי' תו אות ג" לכתוב סי' רסו.

תצר – קנין

טור רס"א הגהה לטקסט לפני הציון להערה 140 – במקום: "שלל קנה לוקח" לכתוב: "שלא קנה לוקח".

חרם – ב

טור שנ"ד לאחר הציון להערה 154 – להתחיל פיסקה חדשה.

טור שנ"ט הגהה לפני הערה 206 – במקום: "חֲדָה" לכתוב: "חלָה".

חרם דרבנו גרשום

טור תמ"א להערה 742 – במקום: "בנין עולם שם". לכתוב: "בנין עולם, שם אות יד".

חרסת

טור תפ"ז הגהה לטקסט לפני הערה 35 – במקום: "חרשת" לכתוב: "חרסת".

חרש

טור תקל"ג הגהה להערה 560 – במקום: "רמב"ם פ"ד ה"ב" לכתוב: "...פ"ד ה"ד".

כרך יז

טבילת כלים

טור תק"ב הגהה להערה 79 – במקום: "וע' לעיל ציון 9" לכתוב: "...ציון 6".

טור תקל"ט הגהה להערה 179 – במקום: "נוב"ת יור"ד סי' קמג" לכתוב: "...סי' קמב ד"ה 'ועוד נלענ"ד'".

כרך יט

טמאה בצבור

טור תרכ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 863 לאחר המילים 'קרבן ציבור שקרב בטומאת הכהנים ולא נטמא הבשר, כגון ששחטוהו' – במקום: "בעלי מומים טהורים" לכתוב: "זרים טהורים או ששחט ע"י קרומית של קנה" [שר"ת משפט כהן סי' צח, זבחי ראי"ה ב ע"ב ד"ה 'אמנם ראיתי' ע"פ פנ"י ריש חולין].

כרך כ

טמאת משקים

טור תמ"ד לאחר הציון להערה 81 להחליפה בפיסקה זו – במקום: "שמן או דבש שקרשו וי"א אפילו יין" לכתוב: "יין שקרש [ע"פ הגמרא במנחות לא א, בהסבר המשנה שם מ"ב, שדין זה הוא לכו"ע, וברמב"ם בהלכות טומאת אוכלים פ"ט ה"א משמע שר"מ וחכמים לא ס"ל כר"ש שזורין], וי"א אף שמן [ע"פ הגמרא שם ר"ש שזורי חולק, ופסקה שם הגמרא שהלכה כמותו, ואולם הרמב"ם שם פסק כחכמים] וי"א אף דבש [דעת חכמים במשנה שם].

נספח טעמי המקרא

את הביבליוגרפיה לטעמי המקרא לא ניתן למצוא במהדורה הממוחשבת.

במהדורה הממוחשבת תחת הכותרת "אנציקלופדיה תלמודית מפתח טעמים נספח" (הגעתי לשם למשל ע"י חיפוש המילה "ביבליוגרפיה" באנציקלופדיה) יש בעיה בסיסית בקישורים: כל הקישורים (כאשר לוחצים עליהם) מפנים בטעות לכרך א טור א.

הניסוח "המאה הח' לאלף החמישי" וכד', החוזר על עצמו רבות שם, מאוד לא מקובל היום, ומקשה על ההבנה.

כרך כב**ידיעות מחלקות**

הערה 43 – במקום "כריתו" לכתוב "כריתות".

כרך כה**ירוק**

טור צה להערה 5 – במקום "עירובין מג ב" לכתוב "עירובין נג ב".

יש אם למסורת יש אם למקרא

הגהה למהדורה הממוחשבת – כותרת הערך כתובה פעמיים.

הערה כללית לכרך זה

במהדורה הממוחשבת, פרקים רבים בכרך זה מתחילים באותה שורה של הטקסט, וצריך שבירת שורה לפנייהם.

כרך כז

כהן גדול

כיוון שבערך זה, וכן בשאר האנציקלופדיה, הכתיב הוא "זקן ממרא" ולא "ממרה" – יש לתקן כך גם בכרך כז בערך כהן גדול טור רצ ליד הציון להערה

548

כוי

טור שעח לפני הציון להערה 2 – צריך לשבור שורה.

כרך כט

כל הראוי לבילה

טור עד, לאחר הציון להערה 198, ישנם *** מיותרים.

כל שתעבתי

הערה 41 במקום "עיין לעיל ציון 87 ואילך" צריך להיות "לקמן".

כרך לח

טור מ – יש קטע גדול בפונט לא מתאים.

טור תרלה – בתוכן לערך יש טעויות בשבירת השורות.

כרך מא

מוסף (תפילה)

תיקון בתוכן ראשי הפרקים – פרקים ג ד במהדורת המחשב.

הערך (ציון) 'מוסף (קרבו)' צריך להיות לפני הערך 'מוסף (תפילה)'.
 הערך (ציון) 'מוסף (קרבו)' צריך להיות לפני הערך 'מוסף (תפילה)'.

כרך מז

מים

תיקונים: באנציקלופדיה בתוכן הערך במהדורת המחשב (עמוד תריא) צריך מעבר שורה לפני סעיף ב.

כרך מפתח העניינים

דרכי נועם

טור צט 'הזמנה (לב"ד) קביעת זמן ח, שכד' – במקום 'שכד' צריך להיות: 'תרמח'.

הערות כלליות

אחידות הלשון

מקומות בהם אותה המילה או הביטוי מופעים בלשונות או סגנונות שונים.

פסיק רישא – ע"פ בדיקה בפרוייקט השו"ת, כ-5000 פעם "רישיה" וכ-2500 פעם "רישא".

דבר שיש לו מתירין – בכ-200 מקומות נקרא "דבר שיש לו מתירין", וכן שם הערך, אך בכ-20 מקומות נקרא "דבר שיש לו מתירים"

פטור מדיני אדם – לעיתים נקטו את הלשון "פטור בדיני אדם", ולעיתים – "פטור מדיני אדם". בש"ס בפרט, ובמפרשים בכלל, הרבה יותר נפוץ הנוסח "פטור מדיני אדם", ולכן כדאי להשתמש בו בכל המקומות.

שם הרב – שם הרב מופיע באנציקלופדיה התלמודית במקומות שונים בכינויים שונים במקצת: הגרא"ה קוק, הגרא"י קוק, גרא"י קוק, הגאון רא"ה קוק, הרא"י הכהן קוק (ובמקום אחד – כרך יג טור יב הערה 96 – הריא"ה קוק...) כדאי לאחד בכל המקומות לכתוב אחד – למשל: הרא"ה קוק, או: הגאון

הרא"ה קוק. הדבר יועיל מאוד למי שמחפש במחשב, וכמובן משתמש בכתב המקובל.

קובץ סיני – יש חוסר עקביות בציוני המקורות לקובץ 'סיני'.

שם – לפעמים נקרא סתם 'סיני' ולפעמים 'קובץ סיני'.

מראה מקום – לפעמים מראה המקום הוא ע"פ מספר החוברת ולפעמים ע"פ תאריך החוברת.

מרכאות – לפעמים מצוין במרכאות יחידות: 'סיני' ולפעמים כפולות: "סיני".

כתיב מלא וחסר

כדאי שתהיה עקביות האם משתמשים בכתיב מלא או חסר, כרגע בכמה מקומות נמצא שאפילו לאותה מילה אין כלל עוקב האם מוסיפים לה י"ד או ו"ו או לא. למשל:

שלושים – בדרך כלל נכתבת באנציקלופדיה בלי וא"ו: "שלושים" (כ-1600 פעמים). אך בכמה מקומות (כ-80 פעם) כן כתובה עם וא"ו: "שלושים".

אמיתי – בין מלשון אמת ובין "יונה בן אמיתי", נכתבת לעיתים עם י"ד: "אמיתי", ולעיתים בלי י"ד: "אמתי". וברבים: "אמיתיים" או "אמתיים".

חילול – כגון חילול שבת וחילול השם – לפעמים נכתב בלי י"ד: "חלול" ולפעמים עם י"ד: "חילול".

קידוש – כגון קידוש על היין, קידוש השם – לפעמים עם י"ד: "קידוש" ולפעמים בלי י"ד: "קדוש".

בישול – בד"כ כתובה עם י"ד: "בישול", אך במקומות רבים כתובה בלי י"ד: "בשול".

פיגול – כתובה לפעמים בכתב מלא עם יו"ד: "פיגול" ולפעמים בכתב חסר בלי יו"ד: "פגול".

ענין/עניני – המילים "ענין" ו"עניני" כתובות כך – בקרוב ל-2000 מקומות. אך בכ-20 מקומות כתוב: "עניין" ו"ענייני".

נבילה – המילה נבילה מופיעה כאלף פעם עם יו"ד, וכאלף פעם נוספים בלי יו"ד.

חוות יאיר – המילים "חוות יאיר" כתובות בד"כ עם ו' אחת, ועדיף לתקן לשני ו"וים.

מסוים – המילה "מסוים" כ-100 פעם כתובה עם יו"ד אחת, כ-350 פעם עם שני יו"דים.

מדויק – המילה "מדויק" כ-10 פעם כתובה עם יו"ד אחת, וכ-20 פעם עם שני יו"דים.

סד"ה – המילה "סד"ה" כמעט בכל המקומות (כ-1100) כתובה כך: "סוד"ה", אך במקרים בודדים (6) כתובה כך: "סד"ה".

עלם – בטור תר"ס בכרך י"ב, בהפרש של כמה משפטים, פעם אחת מצוטט הפסוק "לעלם בהם תעבוד", ופעם שניה – "לעולם". וכן באנציקלופדיה תלמודית כולה הפסוק הנ"ל מופיע לעיתים מלא ולעיתים חסר. כיוון שגם בגמרא בכל המקומות (למעט אחד) הכתיב של הפסוק הנ"ל הוא מלא, והדבר מיקל מאוד על הקריאה – כדאי שכך יהיה גם באנציקלופדיה.

בלעדם – במספר מקומות האנציקלופדיה כותבת 'בלעדם' ולא 'בלעדיהם' (למשל: כרך ד טור רס"ה, כרך י טור מה", כרך י טור תרפ"ו הערה 689, כרך כו טור תקצח הערה 323, כרך יח טור שכ"ט ליד הציון להערה 175). המילה "בלעדם" לא נכונה מבחינה דקדוקית, אם כי מפרשים ופוסקים רבים השתמשו בה.

הערות אחרות

ציונים לרמב"ם – בכמה וכמה מקרים השתמשו באנציקלופדיה בראשי תיבות "חר"מ" – בין להל' חובל ומזיק (כגון כרך ג ערך בושת הערה 109), ובין להל' חמץ ומצה (כגון כרך י"ד ערך חיבי מלקיות הערה 773). ראוי לפתוח את ראשי התיבות הללו למניעת טעויות.

חילול השם – בכרך כ טור רפ"ד מובא המושג "חלול ה'", ויותר מכך – בהערה 462 כתוב "ע"ע חלול ה'". השימוש בקיצור "ה'" במושג חילול השם הוא טעות, המושג חילול השם מקורו בפסוק "ולא תחללו את שם קודשי", כלומר שם מלשון חילול שמו של אלוקים, ולא הקיצור "ה'" שמשמעותו חילול אלוקים עצמו. ואכן בכל שאר הפעמים באנציקלופדיה מובא "חלול השם", כראוי, וכן שם הערך (בכרך טו). וכן העירו הרב נבנצל בשיחותיו (ויקרא עמ' קט, דרכי קידוש השם (יצחק ברט סיוון תשס"א), נבואה בשעריך עמ' 218). אמנם ר' אוריאל פרנק במאמרו "קדושת ה' וקידוש השם" לימד זכות על המנהג לנקוט גם את הניסוח "קידוש ה'".

כוכבית – במהדורה הממוחשבת, יש להעיר שאין צורך כלל בסימון הכוכבית לאחר הזכרת שם ערך, שהרי במהדורה הממוחשבת ממילא שמות ערכים מופיעים כקישור עם קו תחתון וצבע בולט.

תוכן הערכים בפרק – במהדורה הממוחשבת, ב"תוכן הערכים בפרק", כלומר כשפותחים ב"עיון" את הכרך ורואים את שמות הערכים, כאשר יש ערך שהוא הפניה לערך אחר, הכוכבים מסומנת לאחר שם הערך המפנה במקום לאחר שם הערך שמפנים אליו. למשל: טירפא* ע"ע טרפא. לא ברור מה ההסבר לזה שיש כוכבית לאחר "טירפא", אם יש מקום לציין כוכבית – הוא אמור להיות כך: טירפא ע"ע טרפא*. כיוון שההפניה היא לערך טרפא.

נספח ב

תיקונים בספרי הרב

טוב ראי

טוב ראי ברכות ה: אות כג עמ' ל שורה 4 – במקום "ערכין דף לג" לכתוב "ערכין דף כט".

טוב ראי ברכות ה: אות כג עמ' ל שורה 8 בסוגריים – במקום "ערכין שם" לכתוב "ערכין לב:".

טוב ראי א ברכות יב. אות ק עמ' קלז שורה ראשונה רמב"ם ברכות ח יא ולא ח א.

טוב ראי ברכות יב. אות אות קג עמ' קמא הערה 2 להוסיף משפט כהן סימן לט עמ' פה.

טוב ראי ברכות עמ' קמא פיסקה שלישית שורה אחרונה חובת במקום חופת.

טוב ראי א עמ' קצט שורה 7 – במקום: "דמצה" לכתוב: "דמצוה".

טוב ראי ברכות אות קפו – שייך לדף כג: ולא כג.

טוב ראי ברכות כג: אות קפו – הערה 5 צריכה להיות הערה 4.

טוב ראי ברכות עמ' שיז שורה 1 – להסדיר במקום להסיר.

טוב ראי ברכות עמ' שיח פיסקה א שורה 2 נעילת במקום חליצת.

טוב ראי ברכות עמ' שיח פיסקה א שורה 4 וברייתא במקום ובייתא.

טוב ראי ברכות מד. אות רלח הערה 10 מצוות ראייה ח ב ולא ח ג.

טוב ראי ברכות יא ב אות פח – הרב כותב שתמהו המפרשים במה יהיה שונה איסור הפסק בין ברכה למצווה בברכת התורה משאר מצוות וענייני ברכות. ובהערה שם (1) הביאו את התוס' שם, ר' יונה ברכות ה ב מדפי הר"ף. אמנם אינו נראה, שהרי הם הקשו רק מאי שנא במקום שלאחר שהתחיל המצווה הפסיק, ולאחר כמה שעות קיים את המצווה פעם נוספת א"צ לברך, בניגוד לשאר מצוות. ואולם הרב דיבר על הפסק בין הברכה למצווה שהוא מיד. ונראה דכוונתו לבי"י בסימן מז "וקשה לי דמאי שנא מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך ומשמע שכן הדין בברכות המצות שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המצווה צריך לחזור ולברך".

טוב ראי ברכות מד א אות רלח הערה 10 – במקום: "מצוות ראייה ח ג" לכתוב: "מצוות ראייה ח ב".

טוב ראי שבת כא, ב אות לט עמ' ע – המקור מצוות ראייה אר"ח קנח ס"ד אות ב עמ' סה.

טוב ראי שבת עמ' עא באמצע דברי הרמ"צ נריה ברמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ז במקום פ"ד.

טוב ראי שבת קנב ב אות קנב – במקום: "מצוות ראייה אר"ח ב, וד" לכתוב: "מצוות ראייה אר"ח ב, ו".

טוב ראי שבת אות צו – במקום: "דעת כהן סי' יד" לכתוב: "דעת כהן סי' יב".

טוב ראי שבת עמ' עה המקור הראשון אורח משפט סימן קמג אות ב במקום סימן קמד.

טוב ראי שבת נספח ח המקור אורח משפט עג א ולא עג ב.

טוב ראי שבת קנב:.. אות קנב המקור מצוות ראייה אר"ח ב, ו (ולא ב, וד).

טוב ראי עירובין פרק ראשון אות ב בתחילת הקטע – במקום "וספק דבריהם להקל (ה)." צריך להיות "(ה:)."

טוב ראי פסחים ג ב אות י עמ' לב ד"ה 'תוספות' 4 שורות מלמטה – במקום
 "ד"כ" לכתוב "דא"כ".

טוב ראי פסחים ד א אות טו – במקום: "רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ב ה"ב"
 לכתוב: "...פ"ב ה"ג".

טוב ראי פסחים ה א אות כד בסופו – במקום: "כס"מ סוף הלכות ע"ז פ"ב
 ה"ד" לכתוב: "...פ"ב ה"ד".

טוב ראי פסחים ו א אות לד שורה 7 – במקום: "יאן" לכתוב: "אין".

טוב ראי פסחים ו א אות לה עמ' עא פיסקה אחרונה שורה שניה – במקום:
 "שלשים" לכתוב: "שלשים".

טוב ראי פסחים ו ב אות מא ד"ה "שמא ימצא" שורה 7 – במקום: "אבל
 העושה דבר או מדבר דבר" לכתוב: "אבל בעושה מעשה או מדבר דבר".

טוב ראי פסחים ז א אות מג עמ' צ שורה 12 – המלה "וצריך" כתובה פעמיים.

טוב ראי פסחים ז א אות מג עמ' צ שורה אחרונה – במקום: "דפאילו" לכתוב:
 "דאפילו".

טוב ראי פסחים ז ב אות נב עמ' קטז פיסקה שניה שורה 15 – במקום: "שמות
 ךלהקדים" לכתוב: "שמותר להקדים".

טוב ראי פסחים ז ב אות נח פיסקה שלישית שורה שלישית – במקום: "קר"
 לכתוב: "בקר".

טוב ראי פסחים ח א אות נו עמ' קל שורה 6 – הספרה 2 מיותרת. ובמקום
 "כארעא ךמיכתא" לכתוב: "כארעא סמיכתא".

טוב ראי פסחים ח ב אות סד עמ' קמג פיסקה שניה שורה 2 – להפריד מילים
 "חכמים יותר".

טוב ראי פסחים י ב אות פח עמ' קפ שורה 2 מהסוף – במקום: "כתמים"
לכתוב: "תכמים".

טוב ראי פסחים כה א אות ק – במקום: אתי קרא בכלאים הכרם לכתוב:
"בכלאי הכרם".

טוב ראי פסחים כט ב אות קטו – במקום: "דעת כהן סין קלח" לכתוב: "...סימן
קלח".

טוב ראי פסחים כט ב אות קטז עמ' רמב שורה ראשונה – במקום: "הדיקת"
לכתוב: "בדיקת".

טוב ראי פסחים ל ב אות קיז עמ' רמז ד"ה והלכתא שורה שלישית – במקום:
"סכינים לכתוב: "סכינים".

טוב ראי פסחים ל ב אות קיח עמ' רמח בספר עונג יו"ט להוסיף – סי' כה.

טוב ראי פסחים מא ב אות קמו – במקום: "אכל זג לוקה שנתים" לכתוב "אכל
זג לוקה שתיים".

טוב ראי פסחים עמ נב סוף אות כד ע"ז פי"ב הי"ד ולא פ"ב

טוב ראי פסחים עמ' קפד פיסקה שלישית שורה שלישית סוגיה במקום סגויא.

טוב ראי פסחים עמ' קצד פיסקה אחרונה רמב"ם פי"ב מהלכות אבות טמאה
ה"ז ולא פי"א ה"ד.

טוב ראי פסחים עמ שד ביצה ד: ולא ביצה צ:

טוב ראי פסחים עמ' שז פיסקה שלישית שורה ראשונה במקום "במקום ש יש"
לכתוב "במקום שיש".

טוב ראי יומא נד ב אות כד – כדאי לדייק בציון לדברי המרדכי. במקום: "בפרק חזקת הבתים" לכתוב "הבתים.. רמז תקמט" וכן במקום: "בפרק כל הצלמים" לכתוב "...הצלמים רמז תתמ".

טוב ראי יומא עז א עמוד קצא המקור בטוב ראי ברכות – במקום "סימן פב" לכתוב "סימן רפב".

טוב ראי יומא עמ' רו אות מד המקור ברמב"ם בהלכות שבועות פ"ב ה"ט במקום שביעית פ"ד ה"ט.

טוב ראי סוכה כט: ל. כדאי להביא את משפט כהן קב, קג.

טוב ראי סוכה עמ' שכז פיסקה שניה שורה שלישית תעשה דדברי במקום תעשהכדברי

טוב ראי סוכה עמ' שלב שורה רביעית מהסוף – במקום: "מועי לשום" לכתוב: "מועיל שום".

טוב ראי סוכה עמ' שיז שורה אחת לפני האחרונה כל איסורי במקום כלאיסורי.

טוב ראי סוכה עמ' שכ פיסקה שניה שורה שלישית מהסוף ע"י ספק במקום ע"יספק.

טוב ראי ר"ה טז א אות כ – מקור דברי הרב למדרש על השטן שרוצה להביא את השמש והירח בתור עדים בזהר ח"ג רעה.

טוב ראי ר"ה עמ' קח פיסקה 2 שורה 1 – במקום: "ניחאליה" לכתוב: "ניחא ליה".

טוב ראי ביצה עמ' כ משפט כהן סימן ד (ולא ג)

טוב ראי מגילה כו ב אות נא – במקום: "אגרת קכו" לכתוב "אגרת תתקכו".

טוב ראי מגילה עמ' קב פיסקה 3 שורה 6 מילה אחרונה במקום: "חדימי"
לכתוב: "דימי".

טוב ראי יבמות כב ב אות ה ד"ה "ולענ"ד" שורה עשירית – במקום: "אלא
שהרמ"א בסק"ג (בסי' קנד)" לכתוב: "...בסכ"ו (בסדר הגט)".

טוב ראי יבמות עמ' קמב שורה 6 – במקום: "ונקבע" לכתוב: "ונקטע".

טוב ראי כתובות עמ' ריז – במקום: "מקור סק"ד" לכתוב: סקי"ד.

טוב ראי כתובות יא א אות יט – במקום: ב"י ד"ה "מודע" לכתוב: "ד"ה 'ודע".

טוב ראי כתובות כא א אות מט – במקום: "שו"ע חו"מ מד א" לכתוב: "...מב
א". { לענ"ד יש להוריד את המילים "וברמ"א: ודווקא שטר חוב". ואח"כ במקום
המלה "פסול" יש לכתוב "לאלתר". (הטעות היא בגר"א בכל הדפוסים של
השו"ע). }

טוב ראי ח קידושין מט א עמ' קיג שורה 8 – במקום: "לוי" לכתוב: "גוי".

טוב ראי ב"ב נו ב אות עו – במקום: "אגרות הראיה ח"ד אגרת א'רסב" לכתוב :
"...א'רסא".

טוב ראי ב"ב עמ' קכא שורה 2 – במקום "דהכיקיימא" לכתוב "דהכי קיימא".

טוב ראי ב"ב עמ' קכ שורה 3 – במקום "ידעובודאי" לכתוב "ידעו בודאי".

טוב ראי ע"ז עה ב אות צט הערה 44 – נכתב "דבעי הדחה משום חציצה" אולם
דברי הרמב"ן (במדבר לא כג) "אבל פירוש 'תעבירו במים', לכבסם ולשפסף
אותם במים יפה עד שתסור חלודה שנדבקה מהם מן האיסור שנשתמש בהם,
שזהו הכשרן מן האיסור". וכן דברי הרב זצ"ל שם "וטעם ההדחה שמא ידבק
דבר איסור".

טוב ראי ע"ז עמ' קי בקטע השני (במקור לפיסקה השלישית) מאורות הראיה
עמ' יד במקום עמ' 13

טוב ראי ע"ז עמ' קלח שורה שלישית, ובהערה 21 שורה שניה אכסנדרי במקום
אלכסנדרי.

טוב ראי ע"ז עמ' קג פיסקה 4 שורה 4 אולי צ"ל שמאל דוחה וימין מקרבת
במקום ימין דוחה ושמאל מקרבת.

טוב ראי ע"ז עמ' קמ המקור הראשון סי' קעה במקום סי' קעט.

טוב ראי ע"ז עמ' קמ המקור מדעת כהן סי' קעה במקום קעט.

טוב ראי ע"ז עמ' ש שורה אחרונה מאבני במקום מאבגי.

שו"תים

אורח משפט אר"ח סי' מז ד"ה "בתשובת חת"ס" – במקום "שו"ת חתם סופר
אר"ח סי' נב" לכתוב: "שו"ת חתם סופר אר"ח סי' נג".

אורח משפט אר"ח סי' פד עמ' צג ד"ה "והנה עונג יר"ט" – להוסיף: 'סי' כה'.

אורח משפט אר"ח סי' פח ד"ה "וכעת" – במקום: "ברמב"ם פ"ג מהל' מכירה
הי"ח" לכתוב: "...הי"ח".

אורח משפט סי' קז עמ' שורה 5 – במקום: "גבי חמרא חדתא בענבי" אולי צ"ל
"חמירא דחיטי וחמירא דשערי" (תחילת הסוגיה שם מדברת על "חמרא חדתא
בענבי", אולם דברי הר"ן הם על "חמירא דחיטי וחמירא דשערי").

אורח משפט אורח חיים סימן קמה "תמיהני הלא רמז מג"א לסי' תרצ"א" צ"ל
סימן רצ"ט. טעות זו גם בפרויקט השו"ת.

דעת כהן סי' קסא עמ' רצד טור 2 ד"ה "והנה" מביא תורת גיטין שמביא ט"ז
באו"ח סי' מה סק"ב, ואין זה הט"ז אלא המג"א. הטעות במקור בספר תורת

גיטין. ובעמוד שלאחר מכן מעיר הרב דדברי הט"ז לא ידעתי מקומם, אמנם הוא ט"ז ביר"ד סי' רעא סק"ח, וכן באהע"ז סי' רפג סק"ג.

דעת כהן סי' קסט עמ' שטו ד"ה "ומה שהקשה" שורה חמשית מלמטה נלע"ד במקום "בדיעבד" צ"ל "לכתחילה".

דעת כהן סי' קפא עמ' שלז הובא בטוב ראי סוכה כט: אות לא2 פסקה המתחילה "והנה השגת" שורה 8 נלע"ד במקום "ותכתבו" צ"ל "ותקחו".

דעת כהן סי' קפג עמ' שנב טור 2 שורה 4 – במקום: 'כתב בפ"ת סקמ"ז' צ"ל 'ס"ק טז' [זה בסימן רפו]

דעת כהן סי' קפג עמ' שנב טור 2 בקטע המתחיל 'ובר מן דין' שורה לפני סוף הקטע – במקום: 'כמש"כ הש"ך סי' רפ"ט סקנ"ג' צ"ל: 'סק"ג'.

דעת כהן עמ' שנז טור ב שורות 4 ו5 מסוף העמוד מיותרות, המילים "ממזר הוא.. על עיקר" כתובות פעמיים.

דעת כהן סי' קצד עמ' שעה ד"ה "ואע"ג" – במקום: "ברמ"א ביר"ד סי' שלד ס"ג" לכתוב: "...ולא ס"א".

משפט כהן סימן צז עמ' רכז – במקום: "הרמב"ם בפ"א מה' כלי המקדש" לכתוב: "...בפ"ד מהל' כלי...".

משפט כהן סימן צח – במקום: "שבת כ"ד" לכתוב: "שבת כ"ה".

משפט כהן סי קמד עמ' שלה טור 2 שורה 10 – במקום: "ברמב"ם פ"ח" לכתוב: "פ"ח".

משפט כהן סימן סג מהה"מ (פ"ד מהלכות אסורי ביאה – במקום "ה"ט" לכתוב "ה"י"

משפט כהן סימן נח סוף עמוד קכב בכורות – במקום "ד" לכתוב: "ג":

משפט כהן סימן צז עמ' רכז הרמב"ם בפ"ד מה' כלי המקדש ולא פ"א.

משפט כהן כד ג במהדורה שבפרויקט השו"ת 'דבכהאי גונא לא אמר ר' אבהו' במקום 'דבכהאי דונא'.

עזרת כהן סי' עו עמ' שה ד"ה 'ומה' – במקום: "כריתות דף יז" לכתוב "כריתות דף טז".

עזרת כהן עמ' קסט עמודה שניה 7 שורות מלמטה סי' פז במקום פד.

עזרת כהן סי' מד הערה 2 – במקום: "סמ"ע סי' מ" לכתוב: "סמ"ע סי' קמ"ו".

עזרת כהן עמ' קצה – במקום: "ונקבע" לכתוב: "ונקטע".

עזרת כהן עמ' רעב עמ' ב שו"ע יר"ד סי' ס"ט ס"כ ולא ס"ב.

עזרת כהן סימן מב עמ' קסט ע"ב בשו"ע חו"מ סי' פז ולא סימן פד (טעות זאת גם בפרויקט השו"ת וגם בתוכנה של כתבי הרב קוק).

עזרת כהן עמ' לב טור 2 שורה 8 מהסוף במקום עז צריך להיות אז.

עזרת כהן עמוד תפב במפתח, "תשובות הראשונים" כתוב: "מהרי"ק שורש כ"ז – לג, ב; נט, א; סה, א; רלא, ב; רלד, א; רמה, א; רמו [טור א]". במקום זה, צריך להיות: "מהרי"ק שורש כ"ז – רלא, ב; רלד, א; רמה, א; רמו [א]. מהרי"ק שורש קכא – נט, א; סה, א. מהרי"ק שורש קסז – לג, ב".

אחרים

אגרות הראיה ח"א עמ' קה – אולי צ"ל שמאל דוחה וימין מקרבת במקום ימין דוחה ושמאל מקרבת.

אגרות הראיה ח"ג עמ' ו אגרת תשמג הערה 1 – שבת לג ב במקום לג א.

אגרות הראיה ח"ד אגרת א'כה עמ' נג – מקור 2 צריך להיות במקום מקור 1, ומקור 1 בראש האגרת.

זבחי ראייה חולין ב ב עמ' י ד'ה 'ויש להעיר' המל"מ – אולי להוסיף פ"ג ה"ט.

זבחי ראייה זבחים ג ע"א על תוד"ה 'כגון', רש"י זבחים כד ד"ה 'לא יהא' במקום ד"ה 'וכלי שרת'.

מצוות ראייה או"ח ב ד דף יג עמודה א בד"ה 'ובטעם' – במקום: "כס"מ מהל' יסוה"ת פ"ה ה"ד לכתוב: "...ה"א".

מצוות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה "ובעיקר" – במקום: "מהרי"ק שורש קצב לכתוב: "...שורש פח".

מצוות ראייה או"ח קנח ס"ב אות ב' עמ' נו – במקום: "מדברי רש"י בפרק מרובה ומהגמרא שם" (ב"ק עז, ע"א) לכתוב: "כריתות דף כא, ע"ב רש"י ד"ה 'לאפוקי', וכן מוכח מרש"י חולין פב, ע"א ד"ה 'ואמר'" (הובא בטוב ראי ב"ק עז, ע"א אות נו ושם בהערה 12, טוב ראי ב"ב יט ע"ב אות לז).

מצוות ראייה או"ח ב ד דף יג עמודה א בד"ה ובטעם. הביא כס"מ מהל' יסוה"ת פ"ה ה"א ולא ה"ד.

עולת ראייה ח"ב עמ' תכה הערה קט – במקום: "מהרי"ל סימן בג" לכתוב: "...בג".

עין איה שבת ב עז: אות לב מילה ראשונה גולתא ולא גלימא.

עץ הדר כז שורה 11 – במקום: "דלא דברה תורה באיסור" לכתוב: "דלא דברה תורה אלא באיסור".

פנקסי ראייה עמ' צא הערה 498 – במקום: "סנהדרין כא, א: לכתוב "...כא, ב".

שבת הארץ (מכון התורה והארץ) ח"ג פי"ג הי"א הערה 4 – במקום: "ראב"ד פי"ג הי"א לכתוב: "...ה"י".

שבת הארץ ח"א עמ' 124 פסקה ד שורה 4 במקום "אל" לכתוב "אבל"

שבת הארץ (מכון התר"א) ח"ג פי"ג הי"א הערה 4 ראב"ד פי"ג ה"י ולא הי"א.

שמועות ראייה בראשית עמ' כח מקור יא – במקום: "כתובות קיט" לכתוב: "כתובות קיא". {ויותר נראה סנהדרין צ כיון שבכתובות הגמרא אומרת "עתידים צדיקים שיעמדו מלבושיהן", ובסנהדרין "כשהן עומדין, עומדין ערומין או בלבושיהן עומדין", שהוא יותר מתאים לדברי הרב זצ"ל}.

שמועות ראייה וישב עמ' פז שורה 7 – במקום: "בבר מן החי" לכתוב: "באבר מן החי".

שמועות ראייה עמ' כא שורה 5 מהסוף – במקום: "ובשער" לכתוב "ובשאר".

שמועות ראייה בראשית עמ' כח מקור יא כתוב כתובות קיט (כתובות נגמר בקיב) צ"ל כתובות קיא, ויותר נראה סנהדרין צ כיון שבכתובות הגמרא אומרת "עתידים צדיקים שיעמדו במלבושיהן", ובסנהדרין "כשהן עומדין, עומדין ערומין או בלבושיהן עומדין", שהוא יותר מתאים לדברי הרב זצ"ל שם שדבר על כך שהגמרא שואלת שאלה זו.

נספח ג

הערות הרצי"ה מכת"י

[את הערות אלו כתב הרצי"ה בשולי כרך א של המהדורה השנייה (שנת תשל"ג)]

כרך א

דברי פתיחה

עמוד 13 על המילים "ים התלמוד" – הדימוי בין התלמוד לבין הים הגדול מוזכר גם בקהלת רבה סי' ה ד"ה 'חנניה'. ובאדרת אליהו פרשת וזאת הברכה אופן השני סוף פס' ה ביאר שהתלמוד נקרא "ים" משום שהוא מחבר את התורה שבכתב והתורה שבע"פ.

לשון הרצי"ה: שיר השירים רבה ה: ידיו (גלילי זהב) ממולאים בתרשיש, זה התלמוד שהוא כים הגדול. וע' אדרת אליהו הברכה אופן שני פ' ה: והגמרא מחבר את שבכתב עם בע"פ, ולכן נקרא ים התלמוד, וכמ"ש "ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו". ושם בבאר יצחק: ולכן קהלת גי' ים התלמוד.

עמוד 17 על המילים "בענייני אגדה... אין חובה לאחוז בדעה זו נגד דעה אחרת" – באגרות הראיה ח"א סי' קג (עמ' קכד) הביא שהירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ג) סובר שזקן ממרא נחשב גם כשחולק על דברי אגדה, וביאר שהדבר מתאים ללימוד בארץ ישראל, שבו הלימוד נסמך גם על שורשי הנבואה וסעיפיה.

לשון הרצי"ה: ע' אגרות הראיה ע' קכד.

א – האות

טור ג' תחילת פרק ג תוספת הערה על המילים "שאלפי"ן ועייני"ן דומות בקריאתן" – יש להדגיש שהדמיון בקריאתן הוא רק בדיעבד, אך לכתחילה הגיותיהן צריכות להיות שונות לגמרי זו מזו.

לשון הרצי"ה: אע"פ שדומות משמע שהן צריכות וראויות להיות דומות, ובאמת הלא אינן כן, שהן מחולקות לגמרי במדת ההגיה הגרונית, ולשון רש"י {שבת קג ב} "יש שכותבין כך מפני שדומין בקריאתן" כולל קצר לשונו משמעותו את הטעות שבדימוין ובכתיבתן מתוך כך.

טור ד' תוספת להערה 56 – יש להעיר שהשם "עקיבה" נכתב בה"א ברוב המקומות בירושלמי.

לשון הרצי"ה: עקיבא בירושלמי בהא.

אב – א

טור י"ד תוספת להערה 117 – ועיין רש"י ברכות מח א שחידש שגם קטן שהגיע לחינוך אינו נחשב מחוייב בדבר אפילו מדרבנן, משום שהחיוב לחנכו חל רק על אביו.

לשון הרצי"ה: וע' רש"י ברכות מח ד"ה 'עד שיאכל'.

אבדה

טור כ"ט תוספת להערה 65 – הרצי"ה חידש שאפשר שהשבת שטרות לעכ"ם חמורה מהשבתם לישראל, ודינה מדאורייתא, משום שבהשבה לעכ"ם מקיים מצוות קידוש השם.

לשון הרצי"ה: השבת אבידה לעכ"ם מפני קידוש השם ודרכי שלום ע' סי' רסו.

אבות – א

טור ל"ו תוספת להערה 49 – ועיין במדבר רבה כ, טו שלאומה זו יש זכות וברית אבות, קהלת רבה יב ז שיגיעו שנים שתאמר שזכות אבות בטלה, נצח ישראל פי"א שאע"פ שזכות אבות מועילה, העיקר הוא בחירת הקב"ה באבות ובזרעם, ועיין עוד בהקדמות ושערים שער ו פרק ט שחידש "שהיעודים של ימות המשיח וחיי העולם הבא תלויים בברית אבות ולא בזכות אבות".

לשון הרצי"ה: וע' נצח ישראל מהר"ל פ' יא, הקדמות ושערים ר' שלמה אליאשיב שער ו' פרק ט', מד"ר בלק: אומה שיש לה זכות וברית אבות, וע' קה"ר יב ז.

שם, לאחר הציון להערה 53 – ויש מן הראשונים שכתב שקיים זאת רק בהיותו בארץ ולא בחוץ לארץ [רמב"ן עה"ת שם ד"ה 'והנראה'].

לשון הרצי"ה: ד' הרמב"ן, בפ' התורה, שקיומם [אולי: קיום?] התורה הוא בארץ ולא בחוץ לארץ.

שם, תוספת להערה 53 – אמנם כתב הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ז מ"ו שמה שאנו מקיימים את המצוות אינו משום שכך עשו האבות והנביאים שקדמו למשה, אלא מפני ציווי ה' ע"י משה.

לשון הרצי"ה: ד' הרמב"ם, בפ' גיד הנשה, כי קיומנו המצות הוא לא בהמשך מן האבות אלא ממתן תורה, ע"י משה רבנו.

אבות הטומאות

טור מ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 51, לאחר המילים "ואהל (במת)" – ועיין יבמות סא א שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל, ולשיטת היראים סי' רעז (ובדפוס ישן שכה) מדאורייתא אינו מטמא טומאת מת כלל, אלא רק מדרבנן.

לשון הרצי"ה: ומת עכו"ם אינו מטמא באהל, ולשיטת היראים גם לא במגע.

אבלות

טור נ"ז לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "כמו שמצינו" – ביעקב: ויתאבל על בנו ימים רבים [בראשית לז לד], וכן מצינו ביוסף

לשון הרצי"ה: ובעיקרה של אבלות מצינו ביעקב בראשית לז לד.

אבני מזבח

טור צ"ח תוספת להערה 13 – וע"ע בשו"ת משפט כהן סי' צג אות א שביאר שמסברא היינו פוסלים כל אבן שנגע בה ברזל, אלא שלומדים מהפסוק "לא תבנה אתהן גזית" להכשיר אם הונף הברזל על האבן קודם שבנאה במזבח, ובזה שונה נגיעת ברזל מפגימה. ועיי"ש סי' צד אות א שביאר שהרמב"ם והגר"א נחלקו בפירוש המשנה מידות שם.

לשון הרצ"ה: ע' משפט כהן סי' צג צד.

אבר מן החי

טור ק"ג תוספת להערה 24 – וע"ע בשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע', שכתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו.

לשון הרצ"ה: ע' דעת כהן סי' יב.

אזכרות

טור תכ"ד לאחר הציון להערה 45 להוסיף פיסקה – ספר תורה שנכתב ע"י מין [ובחלק מהנוסחאות: אפיקורוס] ישראל, שורפים אותו עם האזכרות שבו, שהואיל ואינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו לא נתקדש השם [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ח, והוסיף שיש אף מצווה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולמעשיהם].

לשון הרצ"ה: אזכרות שבס"ת שכתבו מין נשרפות עם הס"ת שאינו מאמין בקדושת השם, ומעלה בדעתו שזה כשאר דברים, ולא קדש השם בכתבו, ה' יסוה"ת פ"ו ה"ח.

טור תכ"ה הגהה להערה 58 – במקום: "רדב"ז ח"ב" לכתוב: "רדב"ז ח"א".

טור ת"ל תוספת להערה 170 – בתחילתה: מסכת סופרים פ"ד ה"ב. ובסופה: והגר"א אר"ח סי' ח סעיף ב ד"ה 'ונכון' כתב שאינו מדינא אלא ממידת חסידות. וע"ע אורחות חיים אות לח שציווה לכסות את הראש בהזכרת השם.

לשון הרצי"ה: מס' סופרים יד טו, וי"א שאינו אלא מדת חסידות, בהגר"א או"ח ח ס"ק ח, וע' ארחות חיים אות לת.

אי אפשר לצמצם

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך – וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט.

לשון הרצי"ה: לפי המשך ענין זה בשיעורים של מצוות ובתפילין אין זה דווקא בכוונם של שני דברים.

טור תפ"ח לאחר הציון להערה 22 – יש מן האחרונים שכתב שכיוון שאי אפשר לצמצם, יש להניח את הקצה התחתון של התפילין למעלה מעט מעיקרי השער.

לשון הרצי"ה: ע' חבש פאר פרק ב.

אילן

טור תקכ"ח תוספת הערה להגדרת הערך – אמנם מצינו שגם צמחי הירקות מכונים "אילן", ע' רש"י פסחים ו: סוף ד"ה 'ומשמר'.

לשון הרצי"ה: וע' רש"י פסחים ו ב.

טור תקל"א לאחר הציון להערה 44 להוסיף פיסקה – יש מן הראשונים שחילק באופן מחודש, שאין בכל האילנות מין שעושה פרי בשנה הראשונה לזריעתו, ולדבריו כל צמח כזה הרי הוא ירק [שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תצט וח"ג סי' תקלא, ושם דן לגבי צמחים נוספים האם דינם כאילן].

לשון הרצי"ה: ע' תשו' הרדב"ז ח"א סי' תצ"ט, ושם ח"ג סי' תקלא חילוק חדש: שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו, הלכך ירק הוא.

טור תקל"ג לאחר הציון להערה 70 – ברכה על ראיית אילנות מבלבלים [ראש השנה יא א, ברכות מג ב, רמב"ם הל' ברכות פ"י הי"ג, טוש"ע אר"ח סי' רכז].

לשון הרצ"ה: ברכה על ראיית פריחת פירותיו.

טור תקל"ד תוספת להערה 91 לפני המילים "רע"ע" – ובמשפט כהן סי' יג (עמ' כד), סי' כד פרק ד (עמ' מו) ופרק י (עמ' סג) שגם לדעות שב"נ אסור בכלאי אילן, ישנו חילוק בהגדרת איסורי כלאים בין ישראל לבין ב"נ, שפרטי הדינים בתורה שבע"פ ובמידות שהתורה נדרשת בהן שיש בישראל אין בב"נ, ובב"נ פוסקים ע"פ השכל האנושי.

לשון הרצ"ה: וע' משפט כהן הלכות כלאיים.

אין אדם משים עצמו רשע

טור תקמ"ט לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה – יש מן הראשונים שמוכח מדבריו שכשם שאין אדם משים עצמו רשע, כך אינו משים עצמו שאינו חסיד [רשב"א כתובות יט א ד"ה 'קסבר', שאין העד נאמן לומר שחתם שקר מתוך סכנת נפשות, משום שממידת חסידות להרג ולא לחתום בשקר].

לשון הרצ"ה: אין אדם משים עצמו שאינו חסיד, חי' הרשב"א כתובות יט.

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו

טור תר"א לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה – יש מי שרצה לחדש שאם התקנה גורמת לקלוקל – יכול בית דין אחר לבטלה, אע"פ שאינו גדול ממנו בכמה ובמנין. אך דחו את דבריו [שו"ת משפט כהן סי' ד ד"ה 'ומש"כ' הביא את דעה זו והוכיח מהסוגיות שאינו כן].

לשון הרצ"ה: ועכ"פ הוא גם אם יש קלוקל מאותה תקנה, ע' משפט כהן סי' ד.

שם, להוסיף פיסקה – אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו כו' נאמר רק לגבי ביטול התקנה כולה, אך אם רצו לשנות את גדרי התקנה – הרשות בידם [תוס' מגילה ה ב ד"ה 'ובקש'. וע"ע תוס' שם ג א ד"ה 'מבטלין', וכתובות ג ב ד"ה 'תקנה'].

לשון הרצי"ה: דווקא בטול ועיקרה לגמרי, ולא בשינוי איזה ערך וצד שבה, ע' תוס' כתובות ג: ד"ה תקנה, מגילה ג: ד"ה מבטלין, ה: ד"ה ובקש.

אין שליח לדבר עברה

טור תשל"ג תוספת להערה 81 לאחר המילים "סי' קיא" – ועיין עוד שם סי' קיב ד"ה 'באות ז' שדן האם דין אשלד"ע מבטל את המעשה.

לשון הרצי"ה: וע"ש סי' קיב.

כרך ב

אמירה לנכרי שבות

עמוד מ"ב טור 1 הגהה בהגדרה – במקום: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה בשבת" לכתוב: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה" {שהרי הפרק האחרון בערך מפרט את דיני 'אמירה לנכרי' בשאר איסורים. לכן לא נכון לצמצם את הגדרה לשבת בלבד}.

לשון הרצי"ה: "זה מיותר, שהרי יש בזה כמה דינים גם לשאר איסורים.

אדרוגינוס

עמוד נ"ה טור 1 תוספת להערה 2 לפני המילה 'ועוד' האחרונה בהערה – וע"ע ספרא ויקרא פרק י"ד פסוק י"ח שאנדרוגינוס הוא ספק.

לשון הרצי"ה: ע' ספרא, ויקרא פ"ד פ"ח בשלמים אם זכר ונקבה שנתמעט משום שהוא לא ודאי זכר ונקבה.

אפושי טמאה לא מפשינן

עמוד ק"ל טור 1 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פסקה – יש מן האחרונים שכתב שלעיתים ישנו טעם נוסף שאפושי טמאה לא מפשינן, והוא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טמאה [הרצ"ה קוק בהערותיו, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טמאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא].

לשון הרצ"ה: ובזבחים קיג בקשו לגזור טמאה על ירושלים (משום שמצאו עצמות בלשכת דיר העצים) עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה היא לנו שנגזור טמאה על עיר אבותינו וכו'.

אפיקורוס

שם, הגהה ותוספת להערה 40 – במקום: "אגרות הראיה להראי"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה". וע"ע בכור שור (בספר תבואות שור) ברכות יב א שבזה"ז לא חוששים למינים לגבי קריאת עשרת הדברות בגבולין, ובמג"א ומחצית השקל על שו"ע או"ח קכו א שאין חוששים בזה"ז למינים לענין ש"ץ שדילג על ברכת המלשינים, וברמ"א יו"ד ס"ס יב שבזה"ז אין חוששים למינים לגבי השוחט לתוך גומא (וראה גם מכתבו של הרצ"ה במחניים [השבועי], עש"ק פרשת ויצא, י' כסליו תשט"ז, גליון ז' (פ) כרך ג. וראה גם שו"ת צפנת פענח (הוצאת הרב כשר, ירושלים, תשכ"ה) תשובה פד).

לשון הרצ"ה: סי' ה', וכן בחידושי בכור שור בתבואות שור לברכות יב א.

אפקעינהו

עמוד ק"מ טור 1 תוספת להערה 58 – ובשו"ת משיב דבר ח"ד סי' עט חידש ע"פ שו"ת הרשב"א א"קפ"ה ורש"ג, ש'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש' הכוונה גם לרבנים של מקומו. ולכן אף בלי הדין של 'הפקר ב"ד הפקר', אם אנשי המקום עשו תקנה לקדש דווקא בדרך מסויימת, מי שעבר על תקנה זו – קידושיו אינם קידושין מצד 'כל המקדש'.

לשון הרצי"ה: וע' שו"ת משיב דבר ח"ד סי' עט.

ארץ ישראל

עמוד רכ"ג טור 2 לפני הציון להערה 25 – במקום: "וכן העולה" לכתוב: לגבי העולה לא"י על מנת לחזור נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל עיקר המצווה [ע' שו"ע או"ח סי' רמח סע' ד שהעולה לא"י רשאי לצאת בשיירה בע"ש, ודנו הפוסקים האם הוא גם בעולה על מנת לחזור, והמשנ"ב הכריע להקל. והמהר"ט שם כתב שאינה בכלל המצווה].

לשון הרצי"ה: אכן הכנה"ג, הא"ר, הפתה"ד, המג"א והמשנ"ב או"ח סי' רמת, קבעו שגם זה בכלל מצוה.

עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 110 לאחר המילים 'ב"ק פ ב' – ובתוס' שם, ושם הדגישו שקולא זו נאמרה רק על מצוות יישוב ארץ ישראל, ולא על שאר המצוות.

לשון הרצי"ה: וע' בתוס' שם בזה יתרון מצות ישא"י על שאר מצוות שלא הותר בהן האי' דרבנן.

עמוד ר"ל טור 1 תוספת להערה 251 – הרצי"ה קוק בהערותיו, הוסיף סברא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבודאי בדוקה היא.

לשון הרצי"ה: ע' זבחים קיג לא בושה וכלימה שנגזור טומאה על עיר אבותינו.

אשה

עמוד רמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 274 – ויש מי שכתב שזוהי הודאה על מעלה יתירה שבה, המכוונת לרצון העליון [עולת ראייה, ח"א עמ' עא-עב. וע' בהערות לסדר התפילה, אות יג, ח"ב עמ' תג].

לשון הרצי"ה: וע' סדור עולת ראייה, שזוהי הודאה על מעלה יתירה שבה המכוונת לרצון העליון.

כרך ג

בטול איסורים

עמוד ס"ז טור תוספת להערה 211 – לשון הרצי"ה: עיין דעת כהן סי' נה נו.

בטול ברוב

עמוד ע"ד טור 1 תוספת להערה 164 – לשון הרצי"ה: וע' משפט כהן סי' א.

בית המנוגע

עמוד רכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 124 – להוסיף את דברי הגמרא שבית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות [סנהדרין עא א].

לשון הרצי"ה: "בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב דרוש וקבל שכר, סנהדרין עא. וכן כאן בבן סורר ומורה".

בית המקדש

עמוד רכ"ו טור 1 תוספת להערה 61 לאחר המילים "לא עלו רובם" – והרצי"ה קוק בהערותיו מכת"י תירץ שהדין שצריך רוב ישראל הוא משום שבניין בית המקדש תלוי במחיית עמלק, כדברי הגמרא סנהדרין כ ב "שלוש מצוות נצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה", ולגבי מחית עמלק כתוב (דברים כה יט) "והיה בהניח ה' אלקיך מכל אויביך מסביב", ומצב זה מתקיים בדרך כלל כאשר רוב ישראל בארץ, אך בבית שני שהיה בסיוע מלכויות הגויים – התקיים "בהניח" גם בלא רוב ישראל בארץ. ועוד תירץ, שמשום שלא היה רוב ישראל לכן היו חסרונות בבית שני ביחס לבית ראשון, כדברי הגמרא (יומא כא ב) "ואכבדה" חסר ה', אלו דברים שהיו חסרים בבית שני.

לשון הרצי"ה: מה שצריך לזה רוב ישראל הוא כהא דסנהדרין כ ב שמקושר עם מחייית עמלק והוא בהניח ד"א מכל אויבך מסביב, והוא בעיקרו בהיות רובם על אדמתם, ובימי עזרא היה כן בסיוע מלכיות הגויים, והצרים היו מבפנים ולא מסביב. וי"ל עוד שהרי בית שני זה לא היה באמת בכל מלואו ואכבדה חסר ה' יומא כא ב.

כרך ז

בריה

טור רי"א תוספת להערה 52 לאחר המילים "חולין קב א" – יומא פא א "אכילה בכזית", רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ב "אין אוכל פחות מכזית".

לשון הרצי"ה: יומא פא ע' פ"ח מחומ"צ ה"ב.

ברית מילה

טור רנ"ב לאחר הציון להערה 102 – ואע"פ שלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, מברך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" על הפריעה, שכיוון שנתחדשה הלכה שצריך פריעה – ממילא אינו נקרא בן ברית עד שיפרע, ולכן ע"י הפריעה נכנס בבריתו של אברהם אבינו [שו"ת דעת כהן סי' קמד, ועיין בהערות הרצי"ה שם שדברים אלו מבוססים על החתם סופר סי' רמט, וראה גם בפיהמ"ש לרמב"ם חולין פ"ז מ"ו].

לשון הרצי"ה: וע' דעת כהן סי' קמד, ובהערות.

ברכה שאינה צריכה

טור רפ"א לאחר הציון להערה 10 – המברך על המצווה אחר עשייתה, אף היא בכלל ברכה לבטלה, שמה שעשה כבר נעשה [רמב"ם אישות פ"ג הכ"ג בעניין ברכת האירוסין, שלדעתו שם היא ברכת המצוות. אמנם הראב"ד שם כתב שמברך ברכת האירוסין לאחר הקידושין כיוון שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם לא תרצה האשה ולא תקבל הרי הברכה לבטלה].

לשון הרצ"ה: וכן המברך על המצווה אחר עשייתה ה"ז ברכה לבטלה (ר"מ אישות ג' כ"ג).

ברכות

טור רצ"ב תוספת להערה 13א – ובנפש החיים שער ב פרק ב כתב ש"ברוך" אינו לשון תהילה ושבח, אלא לשון תוספת וריבוי.

לשון הרצ"ה: ובנפש החיים שער ב.

ברכות הודאה

טור ש"ח לאחר הציון להערה 39 – אם באמצע הדרך נתעכב במקום ישוב, ועתיד להמשיך בדרך עוד חמישה ימים או יותר עד שישוב למקומו הקבוע, יברך במקום שמתעכב [עולת ראייה עמוד שי סע' ג].

לשון הרצ"ה: ע' עולת ראייה ברכת הגומל סעיף ג.

טור ש"כ לאחר הציון להערה 69 להוסיף פיסקה – מי שארע לו שהיה בכלל שניים או יותר מאלו הדברים שמברכים עליהם, ויצא מאחד מהם, כגון שיצא מבית האסורים ועדיין הוא חולה, או הבריא ועדיין הוא חבוש, מברך ואינו ממתין עד שיתחייב להודות על הדבר השני [עולת ראייה עמוד שיא סע' ד].

לשון הרצ"ה: ע' עולת ראייה ברכת הגומל סעיף ד.

טור שכ"א לפני הפרק "ברכת הטוב והמטיב" – הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חינם אתה, ולאחר שהקיז אומר ברוך רופא חולים [ברכות ס א, רמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"א, שולחן ערוך או"ח סי' רל סע' ד]. הנכנס לניתוח, לרוב הדעות יברך זאת בשם ומלכות [עולת ראייה עמ' שצ, ועיין בהלכה ברורה שם, ובהערות הרצ"ה שם הערה קג, שהוא על סמך הב"י שם ופירוש המשניות לרמב"ם שם שצריך שם ומלכות. עוד הוסיף הרצ"ה שם, שאע"פ שהפמ"ג שם אות ו כתב "לא ראיתי נוהגין כן", אך בניתוח שאינו כהקזת דם, ויש בו סכנה ופעולה ממושכת, בוודאי יש לברך בשם ומלכות].

לשון הרצי"ה: ברוך רופא חולים. וע' עולת ראייה.

ברכת המצוות

טור תקכ"ה תוספת להערה 130 – וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, בהקדמה לתפארת ישראל ובגבורות ה' סוף פרק סג, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד.

לשון הרצי"ה: וע' נתיבות עולם מהר"ל נתיב התורה פ"ז, גבורות ד' פ' סה, הקדמת תפארת ישראל.

כרך ה

גוי

טור רפ"ז תוספת להערה 9 – ועיין הערות הרצי"ה בסוף עולת ראייה ח"ב הערה יא ד"ה 'כי' שהטעם שבמקרא "גוי" נאמר על ציבור דווקא, הוא ש'כשם שהיהשאליות מיוחדת בעיקר לאומה הישראלית, כך שלילת הישראליות של הגויים מתבטאת בעיקר בציבוריותם'.

לשון הרצי"ה: וע' הערות עולת ראייה שלא עשני גוי.

טור רפ"ט ליד הציון להערה 39 – במקום: "שמל וטבל" לכתוב: "שקיבל עול מצוות בבית דין של ישראל ומל וטבל".

לשון הרצי"ה: אחרי שקיבל עליו מצוות בבי"ד של ישראל.

גזרה

טור תקל"ח לאחר הציון להערה 145 – או במקום הפסד [כתובות שם].

לשון הרצי"ה: ושם במקום פסידא לא גזרו רבנן.

שם, תוספת להערה 145 לפני המילים 'במות קיד' – תוס' כתובות שם ד"ה
'גונח' ותוס'...

לשון הרצ"ה: *וכן במקומו בתוס' כתובות ס א.*

כרך ו

גרות

טור תל"ג תוספת להערה 120 – ועיין שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'אמנם אותם'
שכתב שטעמם של הסוברים שאין תקנה לגוי שנכרת לו כל הגיד, שאע"ג שראוי
לדון אי אפשר משאי אפשר, ואם כן היה צריך לדמותו לאשה שמתגיירת בלא
מילה, מכל מקום הוא דווקא כשכל מינו אי אפשר, אך כשכל מינו אפשר, ורק
הוא אי אפשר – אזלין בתר מיניה והמילה מעכבתו.

לשון הרצ"ה: *וע' דעת כהן סי' קנ.*

גרמא בנזקיך; גרמי

טור תס"א הגהה להערה 5 – במקום: "כלל לא סי' ג" צריך לכתוב: "כלל קא סי'
_".

לשון הרצ"ה: *ובתשו' הרא"ש כלל לא סי' ג' הוא בדיני מקוה, ואינו לעניננו,
אבל הוא שם בכלל קא סי' י.*

נספח ד

הצעות לתוספות

כרך א

אבדה

אם ידונו באיסור השבת אבידה לגוי – אמנם מצד המוסר, לא רק שאין בזה איסור אלא שיש חובה להשיב גם לגוי, אך כיוון שעם ישראל הוא העם אשר ה' בחר בו, יש לו זכויות מיוחדות. ולעיתים לצורך זה יש לוותר על הצד המוסרי, וגם בזה תהיה תועלת לכלל כולו [אגרות הראיה ח"א פט].

כרך ב

אנוסה

עמוד ס"ב טור 1 לאחר הציון להערה 26 אם יוסיפו את דין "משארסתני נאנסתי" – דעת הירושלמי שסתם אונס יש לו קול, ולכן זה רובו ברצון [מופיע בתוס' כתובות ט א ד"ה 'דאי'], ולפ"ז אסורה מדרבנן כשטוענת נאנסתי ויש להקל בספק פלוגתא בזה [שו"ת עזרת כהן סי' ת, אות א' עמ' טז].

אפר

אם ידונו במעילה באפר – יש מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל' פסולי המקודשין פי"ט הי"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א (הובא גם בטוב ראי שם אות 42)] בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ [שם].

ארבע עבודות

בסוף הערך, אם יעירו על כך שבעבודות אלה חייב העובד עבודה זרה – מסתבר שגם בד' עבודות, כמו בעבודה כדרכה, אין הולכים אחר כוונתו אלא אחר מעשיו. וחייב גם אם כוונתו לשמיים [שו"ת משפט כהן סי' קמד ד"ה 'אמת'].

אשת איש

בנושא האיסור והחייב אם יוסיפו את עניין פיקוח נפש – ספק אשת איש (וכן שאר ספק עריות) נדחה מפני פיקוח נפש [שו"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'ולכאורה'].

אשת כהן

עמוד רצ"ה טור 2 לאחר הציון להערה 42 אם יאריכו בעניין זנות עם ספק גר – אשת כהן שהודתה שלפני נישואיה זינתה עם אחד שהיה מוחזק לגר, צריך שיעידו שאותו הגר התנהג כדת ישראל, ואע"פ שאין עדים בפני מי נתגיר, סומכים על החזקה לעניין שלא להוציאה מבעלה (אע"פ שלעניין להשיאו עם ישראלית אין סומכים על החזקה) [שו"ת עזרת כהן סי' יג].

אתרוג

בסוף הערך (במהדורת המחשב יש התייחסות לערלה – אם יאריכו על זה) – אתרוג ערלה בחו"ל כשר לנטילה, עכ"פ בשעת הדחק כשקשה למצוא אתרוג אחר למצווה [שו"ת משפט כהן ענייני א"י א].

שם, כנ"ל – מותר לברך על אתרוג של חליפי-חליפין של ערלה, אא"כ יראה לבית דין שראוי לקונסו שלא יזלזל באיסורין [שו"ת משפט כהן סי' ב ד"ה 'עכ"פ'].

בהמה דקה

עמוד ש"ע טור 2 לאחר הציון להערה 21 אם יזכירו גם את דין רוני בהמה דקה שאסור להצילם – וכן בכל אחת מהעבירות של תורה, אם שונה בהן תמיד [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' ו ד"ה 'הנהגה אס']]. וכן אין מעלין ואין מורידין אותם [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' קסה ד"ה 'וסברתו של']].

כרך ג

בטול אסורים

אם יזכירו את שיטת הר"ן שגם זה וזה גורם הוא מדין ביטול, להעיר על דבריו – ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'הר"ן' שכתב שאין כוונת הר"ן שזוז"ג הוא כדין ביטול אסורים ממש לכל פרטיו, שהרי בביטול אסורים אנחנו צריכים לבטל את עצם גוף האיסור, ובזוז"ג אין את גוף האיסור כלל. אלא כוונתו שהוא מעניין ביטול.

בית דין

אם יוסיפו את דיני לא תתגודדו – בשו"ת משפט כהן סי' קכה ישנה אריכות גדולה בדיני לא תתגודדו, מבאר שאין איסור לייסד שני בתי דינים בעיר אחת, וכמו שבירושלים היו כמה בתי דינים, ומחלק בדעת הרמב"ם בין שני בתי דינים ששקולים בחכמה ובמניין לבין אם אינם שקולים, ומחדש עוד בדעת הרמב"ם שגדר שני בתי דינים אינו תלוי בקביעות מקומם, אלא אם הם ראויים להיות שני בתי דין.

בכור אדם

אם יוסיפו את דיני המטבעות לפדיון – מטבעות בני זמנינו, שיש בהם סיגים הרבה, ואין גופם שווה כפי הערך שקצבה להם הממשלה, דינם כשטרות שאי אפשר לפדות בהם [שו"ת דעת כהן סי' קפד].

אם ידברו על זמן שלוששים יום – לכתחילה המנהג פשוט לפדות ביום ל"א, ובוודאי שאם נולד בסוף היום ראוי לחוש לכך, ובדיעבד אם פדה קודם לכן, אך עברו מהלידה כ"ט י"ב תשצ"ג – הווי ספיקא דדינא [שו"ת דעת כהן סי' קפה].

כרך ז

בעלי חיים

אם יוסיפו את עניין בע"ח כגידולי קרקע – יש צד לומר שלגבי שבת הם נחשבים גידולי קרקע, גם אם לשאר הדינים אינם נחשבים כך [שו"ת אורח משפט סי' סד ד"ה 'עכ"פ'].

ברכת הנר

אם ידונו על ברכה על נורת חשמל – אש נקראת אש על אף שאינה מבעירה, כפי שמצינו בסנה [שו"ת אורח משפט סי' עא], ולכן גם החשמל נחשב אש. אמנם אין לברך עליו מספק כאשר הוא סגור בתוך זכוכית (כמו הנורות שלנו) [שו"ת אורח משפט סי' סג, טוב ראי – נספח ענייני שבת ח"ב אות ח].

ברכת הפת

אם ידונו גם על הפסק בין נטילת ידיים להמוציא – יש מי שהוכיח מלשון הראב"ה [סי' קיב] שאם הסיח בין הנטילה לאחר ניגוב הידיים לבין ברכת המוציא – אין צריך לברך שוב, ומותר אף לכתחילה [שו"ת אורח משפט א"ח סי' לח ד"ה 'שוב'].

כרך ה

גגין ועליות

להוסיף פרק על תרומות ומעשרות – דורות אחרונים היו מכניסים פרותיהם דרך גגות חצרות וקרפיות [ברכות לה, ב]. יש מי שחידש שכל הגנאי במעשיהם הוא רק שפוטרים עצמם לגמרי מאיסור אכילת ארעי ואכילת בהמה, אך אין גנאי אם אדם מפקיע עצמו מחיוב דאורייתא אם עדיין חייב מדרבנן. למרות שהיה מקום לומר שכיוון שבדאורייתא מצוות צריכות כוונה ובדרבנן קי"ל שלא צריך כוונה ואם כך מבטל את הכוונה – זה אינו, שהרי לפי ספר חרדים יש חובה בכוונה גם למ"ד שמצוות אינם צריכות כונה, רק שאינה מבטלת את המצווה [מצוות ראיה א"ח ט', א' עמוד מט]. יש מי שכתב שדאגה החכמה האלוקית שיהיו נעשים המצוות ע"פ הבנה והכרה בערכם הגדול ולא כמצוות אנשים מלומדה,

ולכן נתנה התורה מקום להיפטר מהמצווה ע"י הכנסה דרך גגות וחצרות וכל זה כדי שתגיע לאדם העושה את המצווה הרגשת עושה מנפש נדיבה ומהבנתו בערך המצווה [עיין עין איה ברכות פרק שישי אות י"ב].

גוזז

טור רע"ז להוסיף בד"ה "תולש" אם יוסיפו דין התולש מכוורת – טוב ראי ב"ב עמ' קל"א אות פ"א.

גזרה

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין – ה. **ביטול גזירות**. יש מי שכתב שטעם הדין שצריך ב"ד שיהיה גדול בחכמה ובמנין כדי לבטל תקנת חכמים, הוא שמא אין הקלקול קבוע והוי כגזרת מלכות, ואין לבטל תקנת חכמים מפני גזירת המלכות. כמו כן הרי יש לשקול כל קלקול, ומי יכול לשקול ענין שגזרו בו ב"ד הגדול [ש"ת משפט כהן סי' ג]. ישנן גזרות שלא אומרים בהן את הדין שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, כגון 'גילוי' משום שלכתחילה לא נגזרה לאיסור במקום שאין נחשים. ולפי זה ניתן להסביר את דברי תוס' תענית כ"ט: ד"ה 'מי' שבימינו יש איסור כיבוס אפילו בבעל חלוק אחד, משום שהגזרה היתה על כל החלוקים, וההיתר שבה היה על חלוק אחד. ולכתחילה לא גזרו כי אם על חלוק עם אזור, אבל חלוק בלי אזור כמו חלוקים שלנו לא נאמר בהם מעולם ההיתר. אך בשיעור כתמים כיוון שהוקצבה הגזירה על שיעור זה, צריך גזרה חדשה על פחות מכגריס. וכדברי החת"ס שאנו תולין כתם כגריס במאכולת, אע"ג שאין במאכולת שלנו כגריס, משום שבזמן גזרת כתמים לא גזרו על כגריס [טוב ראי מסכת תענית דף כ"ט אות ל"ט]. יש מי שהסביר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האם יש בכח ב"ד לבטל תקנות או גזרות שתקנו חכמים לפניהם, שדבר זה תלוי האם עיקר תוקף התקנה הוא מכח קבלת כל ישראל אותה, או מתוקף תקנת ב"ד הגדול של ע"א דווקא [טוב ראי מסכת מגילה דף ב. אות ג']. יסוד הדין שאין ב"ד יכול לבטל את דברי חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, נוהג רק בב"ד של ע"א [טוב ראי מסכת מגילה דף ב. אות ב' עמוד קכז ועיין שם שהקשה מהגמ' בע"ז ל"א גזרת שמן של דניאל, ששואלת הגמרא "דניאל גזר ואתי רבי יהודה הנשיא ומבטל ליה, והתנן אין ב"ד וכו'". ותירץ שקים להו שדניאל גזר בצירוף ב"ד הגדול של ע"א. וכן בכל הגזרות שנקראות ע"ש יחידים, קים להו לחכמים שב"ד של ע"א גזר אותם. ונראה שב"ד פחות מזה אינו בר כח להטיל גזירה כללית על ישראל לדורות].

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין – ו. **גזירת עכו"ם על ישראל.** יש מי שכתב שמשרבו האנסים התירו זריעה בשביעית משום ארנונא [השגת הראב"ד שמיטה ויובל פ"א ה"א]. ויש מי שביאר שהמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא הייתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבור משום האונס אבל לא במה שהחזיקו. שטעמו הוא שמשום שלא מסתבר שמשום אונס, שהיה גזרה כללית על כל הארץ יתירו מצוות שביעית באופן שתבטל לגמרי ואפילו אם שביעית מדרבנן, הלא תעקר מצוות שביעית לגמרי. והרי קי"ל שתקנתא דרבנן מקמי גזרה לא עקרינן [שבת הארץ מבוא עמ' כ].

גזרת מלך – להוסיף ערך כזה שמתייחס למלך בשר ודם

יש מי שכתב שמלחמת רשות עיקר חיובה משום "גזרת מלך", שהוא מוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של ע"א, היינו שב"ד מסכימים על גזרתו, שהרי אם היו מצווים הייתה זו מצווה לפי הרמב"ם מדין "לא תסור". ונחשבת מלחמת רשות, למרות שמצאנו בדין שמיעה למלך חומרא שהעובר על דבריו חייב מיתה. והיינו משום שמצאנו גם צד קולא, שאינה עומדת אפילו כנגד מצווה קלה, ואפילו אין מבטלין בשבילה את העוסק בתורה. ולכן נחשבת רשות לגבי שאר מצוות [אגרות הראיה ג, אג' תתקמד עמ' רנח-ט].

גחלת: ע"ע שלהבת

יש מי שהסביר את מחלוקת הראשונים להלכה, בדין הדלקת רוב מדורה בערב שבת כדי שלא יהיה חשש חיתוי בשבת [שו"ע או"ח סימן רנה בחילוק הדברים הנדלקים האם מפוזרים או מחוברים] שאינה מחלוקת בהגדרת המציאות אלא מחלוקת בהגדרת התייחסותה אל מעשה האדם, האם מה שהאש הולכת ומתפשטת בגופים המפורדים נחשב כהמשך מעשה ההדלקה בתחילה, או שזה נחשב כפעולה מתחדשת שאמנם הם תולדה של מעשה ההדלקה הראשון אבל לא נחשבים אותו מעשה [לנתיבות ישראל בעניין מחלוקת המציאות עמוד ס"ג].

גט

טור תרע"א אם יוסיפו את הדין של נתינת גט בתנאי ע"י שליח קודם קדושין – יש מי שכתב שאין לצרף בזה תרי קולי, והוא מכשלה גדולה בישראל [שו"ת עזרת כהן סי' סב אות ג. קונטרס דור אחרון י"ל שנת תרצ"ז, אות ז'].

כרך ו

גריס

אם ידונו בדברי החתם סופר (יו"ד סי' קנ) שאע"פ שבימינו אין מאכולת שגודלה כגריס, פוסקים לפי הזמן ששיערו זאת חז"ל – הראי"ה קוק למד מכך לתחומים נוספים, שפוסקים לפי זמן הגזירה, כגון גדרי מים שאין להם סוף בדיני עגונה [שו"ת עזרת כהן סי' כד ד"ה 'אמנם'], וכן גזירת קטניות [שו"ת אורח משפט סי' פט ד"ה 'בוודאי' וסי' קיב ד"ה 'הוספה'].

כרך ז

דגים

טור רכ"ו לאחר הציון להערה 393 להוסיף הפנייה – "על אכילת דגים במצוות עונג שבת ע"ע ענג שבת". ושם להביא את דברי הרב שו"ת אורח משפט סי' קכח אות כו – שיין לליל הסדר עכ"פ לעצמו (אם אין לו לשאר בני ביתו) קודם לענייני עונג יו"ט כמו דגים וכיו"ב.

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 182 להוסיף פרק ושם לציין – **ו. במצוות**. בספירת העומר, המסופק מהי הספירה באותו יום, יכול לספור את שתי הספירות זו אחר זו [ויקפיד שלא לומר 'או' בין שתי הספירות, כדי שכל אחת מהן תהיה ודאית], ויוצא ידי חובה. ומה שבלבו אינו יודע מהי הספירה האמיתית אינו גורע, שדברים שבלב אינם דברים [שו"ת אורח משפט סי' קכו ד"ה 'אבל מקור'].

דרכי האמורי

כותב הערך החליט לא לעסוק בערך זה בענייני לבוש וגילוח השיער וכו', ודחה זאת לערך חוקות הגויים. עכ"פ, אם יחליטו להוסיף זאת בערך זה – ומה שמרדכי יצא בלבוש ארגמן – צריך לומר שבזמנם לא היה זה לבוש המיוחד לגויים, או מפני שהיה מקורב למלכות, כמו שהתירו לאבטלמוס בן ראובן לספר קומי [ב"ק פג., סוטה מט:]; [שו"ת אורח משפט סי' לו ד"ה 'נראה']

דרכי שלום

טור תשכד בסוף הערך להוסיף פרק – ה1. שינוי מנהגים משום דרכי שלום – להוסיף דיון האם מותר לשנות מנהגים משום מחלוקת, ויש מי שכתב שלמרות שכל התורה כולה דרכי שלום היא שנאמר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", מ"מ אסור לשנות ממנהגים משום מחלוקת [ש"ת אורח משפט סי' יח].

כרך ט**הלל**

אם ידונו לגבי נענוע הלולב בהלל – הנענוע שבהלל אינו בגדר מצווה גמורה אלא הידור בלבד, ומטעם זה גם אין בו איסור לא תתגודדו אם אינו מנענע [ש"ת משפט כהן סי' קכה ד"ה 'זמש"כ]. {ועכ"פ אם אין דנים בערך זה בנענוע – יש להוסיף בסוף הערך הפנייה בלשון: "בדיני נענוע הלולב שבהלל עיין ערך נטילת לולב" וכד'}

כרך כא**טריפה – בעלי חיים**

אם ידונו על תרתי לריעותא – בש"ת דעת כהן יו"ד סי' כו אות ה הביא הוכחה ליסוד של תרתי לריעותא.

אם ידונו על דין האוכל טריפות, ועל פסולו לעדות – בש"ת עזרת כהן אה"ע סי' מט ד"ה 'ובענין הטריפות' דן אם יש צדדים להכשיר לעדות את מי שהעידו עליו שאכל טריפות, כל זמן שאין עדות ברורה שאכל טריפה ודאית מהתורה, משום שרוב הטריפות הן חומרות ואינן דאורייתא.